पुणें येथील

डेक्कन व्हर्न्याक्युलर ट्रान्स्लेशन सोसायटी

ह्या संस्थेच्या विद्यमानें

कै० रा. ब. सरदार गोपाळराव हरि देशमुख

हाचें स्मारक.

जन्मः—इ० स० १८२३. मृत्युः—इ० स० १८९२.

अभंग.

हरिभक्ति करी जन तारावया । स्वधर्मा विस्मया आऊं नेदी ॥
आऊं नेदी भक्ति आरूढ भेदी ज्ञान । अनुतापीं मन निरंतर ॥
निरंतर भाव सगुणीं भजन । येणें बहु जन उद्धरती ॥
उद्धरती जन करिता साधन । क्रियेचें बंधन आचरणा ॥
आचरणीं साधु जना होय बोधु । लागणारे वेधु भक्तीभावें ॥
भक्तिभावें देव प्रतिष्ठा पूजन । कथा निरूपण महात्म्याय ॥
महात्म्याय साधु भक्तीचें लक्षण । करी निर्धाटन आदरेंसी ॥
आदरेंसी विधी करणें उपाधी । लोकांनें सद्बुद्धी लागावया ॥
लोकाचार करी ना जना उद्धरी । ज्ञाता अनाचारी कामा नये ॥
क्रियावंत साधु विरक्त विवेकी । तोचि तो लौकिकीं मान्य आहे ॥

रामदास.

प्रस्तावना.

श्रीमत् परमहंस ब्रह्मेंद्रस्वामी हे थोर सत्पुरुष महाराष्ट्रांत अवतीर्ण होऊन त्यानीं मराठी राज्याच्या अभ्युदयास उत्कृष्ट रीतीनें साहाय्य केलें, परंतु आजपर्यंत त्यांचें स्वतंत्र चरित्र किंवा पत्रव्यवहार ह्यांची चांगलीशी प्रसिद्धि झाली नाहीं मराठ्यांचे इतिहासकार ग्रांटडफ साहेब ह्यास, ब्रह्मेंद्रस्वामींचा व पेशव्यांचा अस्सल पत्रव्यवहार उपलब्ध झाला होता, ही गोष्ट त्यांच्या ग्रंथातील खालील टीपावरून सिद्ध होते ग्रांटडफ साहेबांनीं ह्या पत्रव्यवहारासंबधानें एके ठिकाणीं असे स्तुतिपर उद्गार काढिले आहेत कीं –"बाजीरावाचीं व चिमणाजी आपाचीं पुष्कळ मनोरंजक पत्रें धावडशीकर स्वामी ह्यांच्या शिष्यवर्गाच्या वंशजांकडून मला कांहीं वेळ मिळालीं होतीं हे स्वामी महाराष्ट्रांमध्यें फार पूज्य सत्पुरुष होते बाजीराव व चिमणाजी आपा ह्यांचे ते 'महापुरुष' ह्मणजे गुरुवर्य असून, त्यांचा त्यांवर पूर्ण विश्वास होता बाजीराव पेशव्यानें ह्यानीं स्वामींस व चिमणाजी आपास हीं पत्रें फार मोकळ्या मनानें लिहिलेलीं असून, त्यांत आपल्या आयुःक्रमांतील गोष्टी सविस्तर रीतीनें वर्णिल्या आहेत त्यामुळें तीं अगदीं अमूल्य अशीं आहेत ह्या पत्रांचें भाषांतर करून घेण्याची परवानगी मला मिळाली होती, परंतु त्यांच्या नकला करून घेण्याची परवानगी मला मिळाली नाहीं ! हीं अस्सल पत्रं साताऱ्याजवळील धावडशीनामक खेडेगांवीं स्वामींच्या शिष्यवर्गाजवळ अद्यापि आहेत "*

* Many interesting letters from BajeeRao and Chimnaji were lent to me by the descendants of the desciples of the Dawarsee Swamee The Swamee was a much venerated person in the country, and was the Mahapooroosh of BajeeRao and his brother, and seems to have possessed their entire confidence The Peishwa's letters to the Swamee, and to his brother detail the actions of his life in a familiar manner, without disguise, and are quite invaluable I was permitted to translate, but not to copy them The originals continue in possession of the Swamee's desciples at Dawarsee, a village within a few miles of Satara

ग्रँटडफ साहेबांच्या ह्या उद्गारांवरून, स्वामींचा व पेशव्यांचा ' अत्यंत घनिष्ठ संबंध ' एवढा प्रकार त्यास उघडपणें ज्ञात होता, ह्यांत शंका नाहीं. ग्रँटडफ साहेब सातारा येथें छत्रपति प्रतापसिंह यांचे दरबारीं इ० स० १८१८ पासून इ० स० १८२२ पर्यंत रेसिडेंटच्या हुद्यावर होते. त्या अर्थी त्यांनीं ही सर्व माहिती होती. त्यानंतर सुमारें अर्धे शतकपर्यंत मराठ्यांच्या इतिहासाचा व ह्या ब्रह्मेंद्रस्वामींच्या चरित्राचा मागमूसही नव्हता. पुढें इंग्रज सरकारच्या शिक्षणप्रसारामुळें इतिहासविषयाचें महत्त्व एतद्देशीयांस समजूं लागलें, त्यांत त्यांची अभिरुचि व आवड त्याचे ठिकाणीं उत्पन्न झाली, व त्यावर मग त्यांच्या इतिहासाची शोधन-मनन करून कागदपत्र व बखरी-प्रसिद्ध करण्याचें उपक्रम "विविधज्ञानविस्तार" व "काव्येतिहाससंग्रह" हीं दोन मासिकें त्यांच्या द्वारें सुरू झालीं. ह्या उपक्रमामुळें ब्रह्मेंद्रस्वामींचीं म्हणून कित्येक पत्रें व एक लेखांचा संग्रह मुद्रणयंत्रांतून प्रकाशित झाला. ह्या ब्रह्मेंद्रस्वामींच्या व त्यांच्या चरित्राची अस्सल माहिती ही ऐतिहासिक जगास सादर झाली. ह्या सुमारास म्हणजे इ० स० १८७० सालीं, पुणें येथील दक्षिणाप्राइज कमिटीच्या जाहिरातीवरून रा० सा० नागेशराव विनायक बापट यांनीं तयार केलेलें ' श्रीमंत थोरले बाजीरावसाहेब यांचें चरित्र ' नांवाचें एक ऐतिहासिक ग्रंथ निर्माण झाला. ह्या ग्रंथांत ' महापुरुष " ह्या शिरोनाम्याखालीं, ग्रंथकारानीं, ग्रँटडफ साहेबांच्या इतिहासांतील त्रुटित व अस्सल माहितीच्या आधारें, ह्या स्वामींचें काल्पनिक परंतु हृदयंगम चित्र महाराष्ट्रवाचकांस सादर केलें. थोरल्या बाजीराव सारख्या प्रख्यात व पराक्रमी पुरुषाचे गुरु ह्या नात्यानें त्यांच्या चरित्राविषयीं मनांत सहज उत्पन्न होणारी जिज्ञासा, आणि साधुपुरुषांच्या चमत्कार व अद्भुत कथा श्रवण करण्याविषयींची स्वाभाविक आवड, ह्या दोन कारणांमुळें, रा० सा० बापट यांचें ' महापुरुषाचें ' चमत्कार वर्णन लोकांस फारच आवडलें व त्या योगानें ह्या महापुरुषाचा महाराष्ट्रवाचकांस चांगलाच परिचय झाला. दक्षिणाप्राइज कमिटीचे सभासद रा० रा० रावजीशास्त्री गोडबोले यांनीं, रा० सा० बापटांच्या ह्या "महापुरुष"च्या वर्णनाविषयीं अभिप्राय देतांना, असें लिहिलें आहे कीं, ' ह्या साधूच्या मनाचें आणि त्याच्या आचाराच्या स्वभावाचें वर्णन या प्रकरणांत अतिशय मनोरंजक, मनांत ठसण्याजोगें आणि बोधपर असें केलें

आहे या प्रसंगाची त्यांची भाषा आणि त्यांचे विचार फारच शोभायमान दिसतात या वर्णनात असा काहीं चमत्कार आहे कीं, हें वाचताना अंत:क रणास महापूर येऊन तें आनंदात पोहत आहे कीं काय असें वाटतें ही हुबेहूब उभी केलेली तसबीर अगदीं साधी, भव्य, शानदार आणि मोठे थाटमाटाची आहे या विद्वान् बाराशिराचे परिश्रम या स्थळीं उत्तम सफळ झाले आहेत. **या वर्णनांत खोट्यानाट्या गप्पा, अतिशयोक्त्या किंवा मोठे रूपकालंकार वगैरे घातलेले नाहींत.** गुरूने शिष्यास केलेला बोध अपूर्व वैराग्यजनक, सकलित आणि मनात बाणून जाण्यासारखा आहे. तो अद्भुतरसानें ओतप्रोत भरला आहे तरी हा उपदेश **अगदीं खरा आहे** असें मानून तो स्वीकारण्यास **मन अगदीं आशंकत नाहीं.**" (बाजीराव बल्लाळ पेशवे ह्यांचें चरित्र)

ह्यावरून रा० सा० बापट ह्यानीं लिहिलेलें "महापुरुषाचें" वर्णन अगदीं यथार्थ, साधार आणि सत्य आहे, व त्यात "खोट्यानाट्या गप्पा" वगैरे काहीं नाहींत, असा त्या वेळीं लोकसमज झाला होता, असें दिसून येत परंतु ऐतिहा सिक सत्याच्या कसोटीस जर हें वर्णन आता लाविलें, तर ते केवळ कल्पनादे-वीच्या प्रसादाचें फळ आहे, असें नि पक्षपातबुद्धीनें वाचणारास तेव्हाच कळून येईल रा० सा० बापट ह्याना अस्सल कागदपत्र उपलब्ध न झाल्यामुळें, त्यानीं दिलेलें ब्रह्मेंद्रस्वामीचें व त्याच्या मठाचें वर्णन, वस्तुस्थितीहून अगदीं भिन्न अ सून, इतिहासदृष्ट्या त्यात अनेक दोष झालेले आहेत परंतु मराठ्याच्या इतिहा साचीं साधनें उपलब्ध होण्यापूर्वी हा ग्रंथ लिहिलेला आहे, एवढें लक्षात ठेविलें म्हणजे ग्रंथकारास दूषण देण्याचें कारण राहत नाहीं रा० सा० बापट ह्यानीं ह्या भागाच्या शेवटीं, "हे सारे कागदपत्र गोळा करून त्याचें एक पुस्तक करून, छापून, राखून ठेवण्याचें श्रेय कोणी एखादा स्वदेशभक्त घेईल, तर त्याचे लोकावर बहुत बहुत उपकार होतील" अशी सूचना केली आहे ह्यावरून अस्सल कागदपत्र त्याना मुळींच उपलब्ध झाले नव्हते, हें उघड होतें

मांडफ साहेबाच्या इतिहासात ब्रह्मेन्द्रस्वामीच्या व पेशव्याच्या पत्रव्यवहारां-तील आलेले स्फुट उल्लेख, थोरले बाजीराव पेशवे ह्याच्या चरित्रातील "महा पुरुषा"विषयींचे दोन भाग, आणि काव्येतिहाससंग्रहातील पेशव्याचीं स्वामीस

लिहिलेली द्दावीस पत्रें, व ब्रह्मेंद्रस्वामींची छोटीशी बखर, इतकीच माहिती मा-मींसब यानें आजपर्यंत उपलब्ध झाली होती. ह्या अल्प साहित्यानें स्वामींच्या सरम व गोड चरित्राची अस्पष्ट कल्पना वाचकांच्या नेत्रासमोर येऊन, तत्संबंधानें ब-रीच लालसा उत्पन्न झाली परंतु ती परिपूर्ण होण्याचा योग बरेच दिवस आला नाहीं मध्यंतरीं रा० सा० वापट ह्यानीं, बडोदें येथील "बालाकुर" मासिकपुस्तकामध्यें, स्वामींचें चरित्र त्याच्या बखरीवरून प्रसिद्ध करण्याचा प्रयत्न केला होता, परंतु तो अस्सल कागदपत्रांच्या अभावामुळें जावा तसा सिद्धीस गेला नाहीं येणेंप्रमाणें ह्या थोर सत्पुरुषाचें सविस्तर खरें चरित्र व अस्सल पत्रव्यवहार इतके दिवसपर्यंत उपलब्ध झाला नाहीं. परंतु तो योग सुदैवानें लौकरच प्राप्त झाला, ही अत्यंत संतोषाची गोष्ट होय.

इ० स० १८९५ सालीं ऐतिहासिक कागदपत्राचा शोध करीत असतांना, सातारचे छत्रपति प्रतापसिंह महाराज ह्यांच्या दप्तरात, धावडशी येथील पत्रव्यवहाराच्या बारनिशीचें एक पुस्तक उपलब्ध झालें ह्यात ग्राटडफ साहेबांनीं आपल्या इतिहासात ज्याचा उल्लेख केला होता अशीं बहुतेक सर्व पत्रें, अस्सल-बरहुकूम नकलांच्या रूपानें, दाखल केलीं होतीं. हे प्रतापसिंह महाराज फार रसिक व विद्याव्यसनी असल्यामुळें ह्यानीं मराठ्यांच्या ऐतिहासिक कागदपत्रांचा फार संग्रह केला होता हे पेशवाई समाप्त झाल्यानंतर इ० स० १८१८ मध्यें सातारच्या गादीवर विराजमान झाले ह्यांच्याच दरबारीं ग्राटडफ साहेब इ० स० १८२३ पर्यंत रेसिडेंटच्या हुद्यावर होते, व ह्यानींच त्यांच्या इतिहासास उत्कृष्ट साहाय्य केलें होतें ह्यांचा व तत्कालीन इंग्रज मुत्सद्दी एल्फिन्स्टन, मालकम, मनरो वगैरेंचा फार स्नेह होता यांच्या उत्तम गुणाची कीर्ति इंग्लंडमध्येंही जाऊन, त्यानीं लंडन येथील रॉयल एशियाटिक सोसायटीचें 'ऑनररी मेंबर' हें सन्मानाचें पद प्राप्त झालें होतें. ह्यानीं दिल्लीच्या बादशहाचीं पारसीभाषेंतील पत्रें, ब्रह्मेंद्रस्वामींचीं पत्रें, आणि इतर महत्त्वाचे ऐतिहासिक लेख ह्यांचा संग्रह केला होता ह्यावरून ह्यांची इतिहासप्रियता व विद्याभिरुचि व्यक्त होते, व त्याबद्दल त्यांचें अभिनंदन केल्यावाचून राहवत नाहीं त्यांच्या संग्रहांतील ब्रह्मेंद्रस्वामींस लिहिलेलीं पेशव्यांचीं पत्रें वाचून, ग्राटडफ साहेबाप्रमाणें आमचेंही मत, तीं "केवळ अमूल्य" आहेत, असेंच झालें, व हीं समग्र प्रसिद्ध

करून, हा हृदयंगम, प्रेमळ व भक्तिरसपूर्ण इतिहास महाराष्ट्रवाचकांस सादर करावा, अशी इच्छा उत्पन्न झाली.

हीं पत्रें उपलब्ध झाल्यानंतर, त्याच्या अस्सल प्रती व स्वामींचा आणखीही पत्रव्यवहार कोठें उपलब्ध झाल्यास, हा मराठ्यांच्या इतिहासांतील अश्रुतपूर्व व मनोरंजक भाग समग्र रीतीनें व्यक्त होईल, म्हणून आणखीही शोध चालविला तों सुदैवेंकरून धावडशी संस्थानांतील दप्तरांत थोडेबहुत कागद उपलब्ध झाले, व त्याच दप्तराचा बराच भाग पिंपरी येथें सुसाध्य झाला. त्याचप्रमाणें निर निराळ्या कारणानीं भिन्न भिन्न स्थळीं पसरलेल्या स्वामींच्या पत्रव्यवहाराचा शोध लागून, कित्येक विद्वान् व रसिक मित्रांच्या कृपासाहाय्यानें तो सर्व हस्तगत झाला. येणेंप्रमाणें पांच सहा वर्षांच्या अवधींत धावडशी संस्थानासंबंधानें एकंदर हजार दीडहजार कागद आह्मास मिळाले. त्यावरून स्वामींच्या चरित्राचें खरें स्वरूप व्यक्त होऊन, त्याच्या अपूर्वतेनें मनास थक्क करून सोडिलें.

आजपर्यंत मराठ्यांच्या इतिहाससंबंधाचे जे कागदपत्र प्रसिद्ध झाले आहेत, त्यावरून मराठ्यांच्या इतिहासाचा उत्तर भाग बराच सिद्ध झाला आहे; परंतु त्याच्या पूर्वभागाची अद्यापपर्यंत व्हावी तशी सिद्धता झालेली नाहीं. शिवाजी, संभाजी, राजाराम व शाहू ह्या चार छत्रपतींच्या बखरीवरून मराठ्यांच्या इतिहासाच्या पूर्वार्धाची ह्मणजे मराठी राज्याच्या संस्थापनेची व अभ्युदयाची सामान्य माहिती मिळते; परंतु तिची अस्सल कागदपत्रांच्या साहाय्यानें अद्यापि छाननी झालेली नाहीं. ह्याकरितां इ० स० १७५० ह्या सालापूर्वीच्या कागदपत्राचा शोध जितका लागेल, तितकें फार इष्ट व आवश्यक आहे. कारण, इ० स० १७५० पासून पुढें—ह्मणजे शाहूच्या मृत्यूनंतर, पेशवाईची भरभराट झाली, व मराठ्यांच्या इतिहासास निराळें स्वरूप प्राप्त झालें. त्यापूर्वीचा इतिहास ह्मणजे छत्रपतींच्या कारकीर्दीचा इतिहास अत्यंत महत्वाचा असून, मराठी राज्याची संस्थापना व उत्कर्ष कसा झाला, हे त्यावरून उत्तम प्रकारें निदर्शनास येतें ब्रह्मेंद्रस्वामींच्या पत्रव्यवहारानें इ० स० १७२८ पासून इ० स० १७४५ पर्यंतच्या अवधींतील मराठ्यांच्या खऱ्या इतिहासाचें बरेंच स्पष्टीकरण होऊन, त्या कालांत घडलेल्या राजकारणाची व इतर चळवळींची नीट संगति जुळण्यासारखी आहे ह्मणून हा पत्रव्यवहार इतिहासदृष्ट्या अत्यंत महत्वाचा आहे असें ह्मटल्यावाचून

राहवत नाहीं शिवाजीमहाराजाच्या वेळेस रामदासस्वामींनीं जें कार्य केलें, तच कार्य शाहू व बाजीराव ह्यांच्या कारकीर्दीत ब्रह्मेंद्रस्वामींनीं केलें, असें म्हणण्यास कोणतीच हरकत नाहीं परंतु इतिहासाच्या अभावामुळें ह्या लोकोत्तर गनकारणी सत्पुरुषाचें चरित्र व त्याच्या सत्कृतींची हकीकत अद्यापि लोकप्रसिद्ध झाली नाहीं, ही दुःखाची गोष्ट होय !

रामदासस्वामी व ब्रह्मेंद्रस्वामी ह्यांच्या चरित्राचें अवलोकन केलें, तर मराठ्यांच्या इतिहासांत धर्माचें वर्चस्व राजावर विशेष असून, त्याच्याच जोरानें साम्राज्यसंस्थापना किंवा राष्ट्राभ्युदय अशा महनीय गोष्टी घडून येत असत असें दिसून येतें हिंदुस्थानांत फार प्राचीनकालापासून 'ब्राह्मण' व 'क्षत्रिय' ह्या द्वयीची एकात्मकता असून एकानें धर्मोपदेश करावा, व दुसऱ्यानें धर्मरक्षण करावें, असा गुणकर्मविभागश नियम चालत आल्यामुळें, ब्राह्मणाचें म्हणजे धर्मोपदेशकाचें प्राधान्य क्षत्रियावर म्हणजे राजावर विशेष असावें, हें साहजिक आहे त्यामुळेंच क्षत्रियांचें कुलगुरुत्व किंवा धर्मोपदेशकत्व ब्राह्मणाकडे जाऊन, त्याच्या मंत्रोपदेशानें चालण्याची प्रवृत्ति क्षत्रियानें स्वीकारली त्यामुळें धर्माचा पगडा राजावर बसून, ज्याप्रमाणें शरीराच्या चलनवलनादि क्रिया बरोबर चालण्यास जीवनशक्तीची आवश्यकता असते, त्याप्रमाणें राज्यव्यवहार चालण्यास धर्माचीही आवश्यकता उत्पन्न झाली अर्थात् धर्माच्या अनुरागानें राज्य चालविण्याचा हिंदु राजाचा बाणा असल्यामुळें, त्याच्या राज्यास 'धर्माचें राज्य' किंवा 'धर्मराज्य' असें अभिधान प्राप्त झालें अर्थात् 'धर्म' व 'राज्य' ह्यांचा हिंदुस्थानांत 'जीव' आणि 'शरीर' असा अन्योन्य संबंध जडल्यामुळें, 'ब्राह्मण' व 'क्षत्रिय' ह्यांची एकात्मकता अभावी हें अगदीं साहजिक आहे त्यामुळें हिंदुस्थानांतील 'धर्म' व 'राज्य' ह्यांचें–म्हणजे पर्यायेंकरून ब्राह्मण व क्षत्रिय ह्यांचें–तादात्म्य होऊन, त्यांच्यामध्यें अन्योन्य भक्ति व प्रेम दाखविणारी गुरुशिष्य संस्था निर्माण झाली दशरथाचा वसिष्ठ, रामचंद्राचा विश्वामित्र, धर्मराजाचा धौम्य ह्या क्षत्रियांच्या कुलगुरूंची माहिती रामायण, महाभारत इत्यादि ग्रंथांत प्रसिद्ध आहे ही कुलगुरूंची परंपरा हिंदुस्थानांतील प्रत्येक धर्मराज्यांत दृष्टीस पडते विजयनगरच्या हिंदु साम्राज्याचे संस्थापक बुक्कराय व हक्कराय ह्यांचे गुरु सुप्रसिद्ध विद्यारण्यस्वामी हे होते दक्षिणेंतील प्रख्यात विष्णुवर्धन राजाचे गुरु विशिष्टा-

द्वैतवादी श्री रामानुजाचार्य हे होते. बुंदेलखंडातील छत्रसाल राजाचे गुरु प्राणनाथ प्रभु नामक एक सत्पुरुष होते. अशी ही धर्मोपदेशक राजगुरूंची नामभालिका हिंदुस्थानामध्यें सर्वत्र दृष्टीस पडते. ही पूर्वीची परंपरा मराठी राज्यामध्येंही कायम होती शिवाजीमहाराजाचे सद्गुरु श्री समर्थ रामदास स्वामी राज्यसंस्थापनेस शिवाजीमहाराजास साहाय्य केलें. ह्या सत्पुरुषाचें चांगले चरित्र अद्यापि प्रसिद्ध झालें नाहीं, ही अत्यंत दुःखाची गोष्ट आहे. "शिवदिग्विजय" बखरीच्या कर्त्यांनें रामदासस्वामींविषयीं एके ठिकाणीं असें लिहिलें आहे कीं, " स्वामी केवळ वैराग्यशील, ज्ञानसंपन्न, आचारशील, न्यायनिपुण, विचारशील, कर्मनिष्ठ, मननशील, सदाशुचिष्मंत, प्रत्ययशुद्ध, कुशाग्रमति, निजात्मबोध, भगवद्गुणानुवर्णनीं प्रीतिपुरस्सर परमउल्हास, हरिकीर्तनीं सदासर्वकाळ न्यालस्य, प्रपंचकार्यार्थी उदास, रामभक्तीचा घोष, उदंड स्तुत्यर्चा, अखंड ध्यानधारणा, प्रचंड सदाचारी, मार्तंडयत्नतत्रीं निरिच्छता, मोहाभिमानीं अलिप्तता, रामपूजनीं सावधता, कुश्चल कुनिंदा करणाराची धूर्तता, प्रथा श्लोकवर्नी बोधक्रम, चातुर्याविषयीं निपुणता, सर्व प्रयोजन विचार जाणता, असे अद्वितीय पुरुष भगवंताची साक्षात् विभूति जगदोद्धारार्थ निर्माण झाले " ह्या एका वाक्यावरूनच ह्या महात्म्याची योग्यता व्यक्त होते अशा पुण्यपुरुषास शिवाजीमहाराजांनीं आपलें गुरुस्थान द्यावें, आणि " श्री सद्गुरुवर्य, श्री सत्लतीर्थरूप, श्री कैवल्यधाम " अशा भक्तिरसपूर्ण विशेषणांनी संबोधित जावें, ह्यात आश्चर्य तें काय ? रामदासस्वामींनंतर मराठी राज्यांत सर्ववंद्य व सर्वप्रिय असे महापुरुष श्रीमत् परमहंस ब्रह्मेंद्रस्वामी हेच होत. रामदासस्वामींच्या नंतर हे कांहीं दिवसांनीं प्रकट झाले, ह्मणून हे रामदासस्वामींचा अवतार होत, असें भाविक लोक मानितात. रामदासस्वामींच्या कृपासाहाय्यानें मराठी राज्याची संस्थापना झाली, आणि ब्रह्मेंद्रस्वामींच्या कृपासाहाय्यानें मराठी राज्याचा अभ्युदय झाला, असें ह्मणण्यास हरकत नाहीं त्यामुळें ह्या दोन्हीं सत्पुरुषांचीं चरित्रें महत्त्वाचीं असून, त्यांत मराठ्यांच्या इतिहासाचें सर्व हृद्गत भरलें आहे. ह्मणून ह्या दोन चरित्रांस मराठ्यांच्या इतिहासांत आद्य स्थान देणें आवश्यक आहे.

मराठी राज्यांत रामदासस्वामी व ब्रह्मेंद्रस्वामी ह्या दोन महापुरुषांप्रमाणें आणखीही किलेक साधुपुरुष अवतीर्ण झाले होते; व त्यांचा कमजास्त प्रमाणानें

मराठी राज्याशीं संबंध असून, त्याच्या उत्कर्षास त्याचें अप्रत्यक्ष रीतीनें बहुत साहाय्य झालें आहे. मराठी राज्यामध्यें जेवढे म्हणून थोर पुरुष निर्माण झाले, त्यास उदयास आणण्यास, कोणीतरी सत्पुरुष कारणीभूत झालेला आहे. रामदासस्वामींशिवाय चिंचवडचे मोरया गोसावी, निगडीकर रगनाथस्वामी, मसनाळचे आनंदमूर्ति, वडगांवकर जयरामस्वामी, शिखर शिंगणापूरचे संतोष भारती गोसावी, केजळचे केवळभारती गोसावी, पातोंड्याचे देवभारती इत्यादि साधुसत्पुरुष प्रख्यात मराठे वीरांचे आणि मुत्सद्यांचे गुरु होते, व ही गुरुपरंपरा मराठी राज्य रसातळास जाईपर्यंत कायम होती. शेवटचे बाजीराव व बापू गोखले यांचेही ठाकूरदास बावा म्हणून महाराष्ट्रांतील एक प्रख्यात साधु व कीर्तनकार हे गुरु होते. परंतु कालमानानें ही गुरुपरंपरा मात्र कायम राहून तिच्यांतील अद्भुत शक्ति तेवढी विलयास गेली सत्पुरुषाच्या आशीर्वादाचा महिमा महाराष्ट्रीयांच्या मनावर इतका बिंबला कीं, ते वाटेल त्या साधूस भजू लागले इतिहासप्रसिद्ध पराक्रमशाली योद्धे, महादजी शिंदे ह्याचा गुरु बीड येथील शाह मनसूर म्हणून एक अवलिया फकीर होता. त्यानें त्यास "जा, तुला दिल्लीपर्यंत राज्य दिलें आहे" असा आशीर्वाद दिला होता ह्या फकिरावर महादजींची इतकी भक्ति जडली होती कीं, त्यानीं त्याचा चेला हबीब शाह ह्यास सदैव आपल्या स्वारीमध्यें ठेविलें होतें, व त्याचें ते प्रत्यहीं दर्शन घेत असत. ह्या उदाहरणावरून हिंदुधर्माच्या अंगीं मार्मिकपणा फार असल्यामुळे हिंदुलोकांची मनें कशी भाविक व भक्तिपूर्ण बनलीं होतीं हें निदर्शनास येतें तात्पर्य, ह्या गुरुपरंपरेचा इतिहास प्रसिद्ध झाला, तर महाराष्ट्रधर्माच्या खऱ्या स्वरूपाचें आविष्करण होऊन त्याचें खरें तत्त्व व्यक्त होईल ह्या सर्व साधुमंडळीची माहिती जेथें जेथें त्याचे मठ किंवा देवस्थानें आहेत, तेथें तेथें शोध केला असतां माप करण्यासारखी आहे

प्रस्तुत ग्रंथांत ब्रह्मेंद्रस्वामींचा महत्त्वाचा पत्रव्यवहार व त्याचें संक्षिप्त चरित्र सादर केलें आहे परंतु तेवढ्यानें स्वामींचें चरित्र अथवा पत्रव्यवहार परिपूर्ण झाला, असें मानितां यावयाचें नाहीं स्वामींच्या चळवळी अनंत असून, त्यांच्या सावकारीचा पसारा उत्तर हिंदुस्थानांतील धारानगरीपासून दक्षिणेंतील मुत्ती- पर्यंत होता त्यामुळें त्यांचीं पत्रें महाराष्ट्रांतील बहुतेक जहागीरदार व सरदार

लोक ह्याच्या दप्तरात सापडण्यासारखीं आहेत. सांप्रत जे कागद उपलब्ध झाले आहेत, ते स्वामींच्या चरित्राचें स्वरूप व त्या काळातील इतिहासाची बरोबर दिशा दाखविण्यापुरतेच असल्यामुळें, त्यावरून व्यक्त होणारें स्वामींचें चरित्र साराशरूपानें दिलें आहे, व उपलब्ध झालेल्या पत्रव्यवहारापैकीं इ० स० १७४५ पर्यंतचीं—ह्मणजे स्वामींच्या कारकीर्दीतली ऐतिहासिक महत्वाचीं पत्रें स्वतंत्र रीतीनें दिलीं आहेत सर्व पत्रव्यवहार सगतवार व शाबूद असा एके ठिकाणीं उपलब्ध न झाल्यामुळें, तो जसजसा मिळाला त्याप्रमाणें, त्याचे पुरवणीरूपानें दोन भाग करून, ते शेवटीं जोडिले आहेत ह्याशिवाय स्वामीसबंधाचीं किंवा स्वामींच्या राजकारणासबंधाचीं जीं महत्वाचीं पत्रें उपलब्ध झालीं, तीं सर्व स्वामींच्या चरित्रात दाखल केलीं आहेत, व होता होईल तितकें करून, तें चरित्र अस्सल पत्राच्या साहाय्यानें लिहिलें आहे स्वामींचा सर्व अनुपलब्ध व अश्रुतपूर्व असा हा चरित्रवृत्तात अप्रसिद्ध कागदपत्राच्या साहाय्यानें तयार करावयाचा असल्यामुळें त्यात काहीं दोष राहण्याचा संभव आहे तथापि त्याबद्दल उदार व मर्मज्ञ वाचक कृपा करून क्षमा करतील अशी आशा आहे इतिहासरूपी इमारत तयार करण्यास प्रारंभ केला ह्मणजे एकदम ती भव्य, सालंकृत व नेत्राल्हादक अशी होणें शक्य नाहीं तिचें सर्व साहित्य अनुकूल झालें ह्मणजे ती सर्वांगसुंदर होईल, हें सूज्ञ वाचकास सांगाव याम नकोच आहे

ह्या पुस्तकात प्रसिद्ध झालेल्या पत्रव्यवहाराच्या आधारें, मराठ्याच्या इतिहासाविषयीं अभिमान व कळकळ बाळगणारे पार्सी गृहस्थ प्रो० करकरिया ह्यानीं गल्या वर्षी ह्मणजे ता० ५ डिसेंबर १८९९ रोजीं, मुंबई येथील रॉयल एशियाटिक सोसायटीपुढ इंग्रजी भाषेमध्य एक निबंध तयार करून वाचिला त्याचा साराश ता० १४ डिसेंबर इ० स० १८९९ च्या "Bombay Gazette" पत्रामध्ये प्रसिद्ध झाला आहे ब्रम्हेंद्रस्वामींची ही अनुपलब्ध नवी व मनोरंजक माहिती ऐकून युरोपियन लोकास फार संतोष झाला "रॉयल एशियाटिक सोसायटी"चे सेक्रेटरी रेव्ह० मि० मे व डा० म्याकडोनल्ड ह्यानीं हा मनोरंजक पत्रव्यवहार प्रसिद्ध करण्याबद्दल विशेष उत्तेजन दिलें ह्याबद्दल ह्या सर्वांचे उपकार मानल्यावाचून आमच्यानें राहवत नाहीं ब्रम्हेंद्रस्वामींच्या ह्या पत्रव्यवहाराचें

सूचनाः—ह्या पुस्तकांतील ऐतिहासिक पत्रांमध्यें जेथें "राजश्री स्वामी" किंवा फक्त "राजश्री" असा उल्लेख आला असेल, तेथें "छत्रपति शाहू महाराज" असें समजावें; व जेथें नुसते "स्वामी" असा उल्लेख आला असेल तेथें "ब्रह्मेंद्रस्वामी" असें समजावें. 'परमहंसबाबा', 'परशरामबाबा', आणि 'भार्गवबाबा' अशींही ब्रह्मेंद्रस्वामींची नावें कित्येक पत्रांत आलेली आहेत. थोरले बाजीराव व चिमाजी आपा ह्यांचीं नावें अनुक्रमें 'राऊ' अथवा 'राव' आणि 'आपा' अशीं लिहीत असत.

श्री.

महापुरुष

ब्रह्मेंद्रस्वामी धावडशीकर ह्यांचें चरित्र.

भाग १ ला.

पूर्ववृत्तांत.

सर्व महाराष्ट्रामध्यें "महापुरुष" ह्या नावानें प्रसिद्ध असलेले सत्पुरुष व छत्रपति शाहु महाराज व थोरले बाजीराव पेशवे ह्यांचे गुरु श्रीमद् ब्रह्मेंद्र स्वामी ह्यांचें जन्मस्थान वऱ्हाडप्रांतामध्यें श्री गणपतीचे राजुरीनजीक दुधे वाडी म्हणून एक ल्हानसें खेडें आहे तें होय. येथें महादेवभट नामक एक देशस्थ ऋग्वेदी ब्राह्मण राहत असे. त्यास उदरभरणार्थ इतर साधनें नसल्यामुळें तो दुधेवाडी व राजुरी ह्या गावीं भिक्षुकी करून आपला चरितार्थ चालवीत असे. त्याच्या पत्नीचें नाव उमाबाई असें होतें. ह्या उभयतांस बरेंच वय होई तोंपर्यंत संतति झाली नाहीं. पुढें महादेवभट ह्यास वृद्धापकाळीं म्हणजे सुमारें साठावे वर्षी एक पुत्ररत्न प्राप्त झालें. त्याचें नाव त्यांनीं विष्णु असें ठेविलें. विष्णूच्या जन्मतिथीची बरोबर माहिती उपलब्ध नाहीं, त्यामुळें ती देता येत नाहीं. तथापि त्याचा जन्म इ० स० १६४९ ह्या वर्षाच्या सुमारास झाला असावा असें स्थूल प्रमाणावरून मानण्यास हरकत नाहीं. विष्णूचें वय सात आठ वर्षांचें झाल्यानंतर त्याच्या आईबापांनीं भिक्षाटण करून थोडेंसें द्रव्य संपादन केलें व इ० स० १६५६ सालीं दुधेवाडी येथें विष्णूचें मौंजीबंधन

केले. उपनयनसंस्कार झाल्यानंतर पुढें तीन चार वर्षें विष्णूनें आप बापाजवळ वेदाभ्यास केला. त्या वेळीं त्याचें अल्पवय असूनही त्याची वेदांचेमध्यें कुशाग्र बुद्धि व्यक्त झाली. महादेवभटजी व उमाबाई हीं उभयता वृद्धदशेनें व दारिद्र्यानें अगदीं जर्जर झालीं होतीं, त्यामुळें त्यास पुत्रगुणाचा लाभ फार दिवस घेता आला नाहीं.

विष्णूचें अवघें बारा वर्षांचें वय असतां त्याचें आईबाप निवर्तले. त्यामुळें त्यावर दुर्धर प्रसंग येऊन तो अगदीं अनाथ झाला. अशा स्थितीमध्यें त्यास ऐहिक सुखाविषयीं विरक्तता उत्पन्न होऊन त्यानें आपल्या क्षणभंगुर आयुष्याचा व्यय ईश्वराच्या आराधनेमध्यें व परमार्थप्राप्तीच्या साधनामध्यें करावयाचा निश्चय केला. बाल्यवयामध्यें ईश्वरभक्तीची लालसा उत्पन्न होऊन ऐहिक सुखास विमुख झालेले ध्रुव आणि प्रल्हाद यांच्या कथा पुराणांतरीं प्रसिद्ध आहेतच. असो. विष्णूच्या कोमल मनाचा कल ईश्वरप्राप्तीकडे वळल्यावर त्यानें लागेच राहुरी येथील गणपतीचें महासिद्ध स्थान हेंच आपल्या आराधनेस पवित्र व योग्य स्थळ आहे असें समजून तेथें गमन केलें. आणि तेथें श्रींची आराधना सुरू केली. अन्न वर्ज्य करून व फक्त फलाहार आणि गोमूत्रप्राशन यावर राहून अनुष्ठान चालविलें. सकष्टी चतुर्थीच्या दिवशीं अगदीं पहाटेस स्नान संध्या व नित्यकर्म आटोपून सूर्योदयापासून चंद्रोदयापर्यंत श्री गणराजासंनिध एका पायावर उभें राहून जप करावा, व प्रतिवर्षीं श्रावण मासीं शुद्ध प्रतिपदेपासून भाद्रपद शुद्ध चतुर्थीपर्यंत एकांतीं एकासनीं समाधिस्थ बसावें, असा क्रम एक तपापर्यंत चालविला. ही एकनिष्ठ व निस्सीम भक्ति पाहून श्रीमंगलमूर्ति प्रसन्न झाले व त्यांनीं स्वप्नांत दृष्टांत देऊन "तुझी कार्यसिद्धि झाली. सर्वमान्य होशील. जे कल्पना चित्तीं धरिशील ते मत्प्रसादें सिद्ध होईल. अतःपर सेवेचा निर्बंध न करणें. ब्रह्मवृत्ति राहून सदैव माझें आराधन करीत जाणें" असें वरप्रदान दिलें. त्यामुळें विष्णूस परमानंद होऊन त्यानें आपलें अनुष्ठान समाप्त केलें व त्याची यथासुरूप सांगता केली. तदनंतर त्यास श्री काशीक्षेत्रीं जाऊन तेथील एखाद्या महापुरुषाचा समागम घडावा अशी इच्छा झाली. त्याप्रमाणें त्यानें श्रींची आज्ञा घेऊन काशीक्षेत्रीं गमन केलें. ही गोष्ट इ० स० १६६२ च्या सुमारास घडून आली.

ब्रह्मचारी व गणेशभक्त विष्णुबावा हे राजुरीहून निघून सात आठमहिन्यांनीं परमपवित्र काशी क्षेत्रीं गेले तेथील विविध यात्रा व देवदर्शनें करून ते कांहीं दिवस पुण्यसरिता भागीरथी हिच्या तीरीं राहिले तेथें त्यास अनेक महासिद्ध सत्पुरुष व योगीजन ह्यांचा दर्शनलाभ झाला, आणि त्यांच्या सांनिध्यानें त्यास परमार्थविषयक व वेदांतपर उपदेशामृत यथेच्छ प्राशन करावयास सांपडलें त्यामुळें त्यांच्या मनावर विलक्षण संस्कार होऊन चतुर्थाश्रम संपादन करावा आणि सद्गुरुचरणीं लीन व्हावें अशी इच्छा झाली काशीमध्ये ज्ञानेंद्र सरस्वतिनामक एक महाविद्वान् व वेदांतज्ञानपरिपूर्ण असे तपोनिधि अखिल यतिवृंदामध्ये श्रेष्ठ गणले जात असत त्यांच्या ठिकाणीं विष्णुबावाची अत्यंत भक्ति जडली त्यामुळें त्यांनीं त्यांच्यावर अनुग्रह करून त्यास परमहंस दीक्षा दिली आणि त्यास ब्रह्मेंद्रस्वामी असें नामाभिधान दिलें चतुर्थाश्रम संपादन केल्यानंतर ब्रह्मेंद्रस्वामींनीं कांहीं दिवस सद्गुरुसमागम करून त्यापासून ब्रह्मज्ञान प्राप्त करून घेतलें सद्गुरुवांचून ब्रह्मज्ञानाची खरी ओळख होत नाहीं यास्तव अनेक साधुसंतांनीं सद्गुरुकृपेचा महिमा फार वर्णन केला आहे श्री समर्थ रामदासस्वामी ह्यांनीं दासबोधामध्यें म्हटलें आहे —

"सद्गुरुविण ज्ञान कांहीं । सर्वथा होणार नाहीं ।
अज्ञान प्राणी प्रवाहीं । वाहतचि गेले ॥ १ ॥
जैसें नेत्रीं घालितां अंजन । पडे दृष्टीस निधान ।
तैसें सद्गुरुवचनें ज्ञान । प्रकाश होय ॥ २ ॥
सद्गुरुविण जन्म निर्फळ । सद्गुरुविण दुःख सकळ ।
सद्गुरुविण तळमळ । जाणार नाहीं ॥ ३ ॥
असो, जयास मोक्ष व्हावा । तेणें सद्गुरु करावा ।
सद्गुरुविणें मोक्ष पावावा । हे कल्पांतीं न घडे ॥ ४ ॥

तुकाराम महाराजांनीं म्हटलें आहे —

"सद्गुरुवांचोनी सांपडेना सोय । धरावे ते पाय आधीं त्याचे ॥"

ह्याप्रमाणें ब्रह्मेंद्रस्वामी ह्यांनीं श्री ज्ञानेंद्रस्वामी नामक महासद्गुरूंची उपासना घेऊन ब्रह्मज्ञान प्राप्त करून घेतलें अर्थात् लोहास परिसस्पर्श झाला म्हणजे त्याचें सुवर्ण होतें किंवा गंगेस दुसरी नदी मिळाली म्हणजे ती गंगारूप बनते

काणीं फार भक्ति जडली तेव्हांपासून ते स्वामींच्या दर्शनास वारवार येत असत व स्वामींसही चिपळूणास नेऊन मोठ्या आदरसत्कारानें त्याची पूजा करीत असत. चिपळूणास गेले ह्मणजे स्वामी श्री परशुरामाचे दर्शनाकरिता रात्रीं खाडीतून केळीच्या पानावर बसून येत असत. हा चमत्कार बाळ गोठी ह्यानें पाहिला व बाळाजी विश्वनाथ ह्यांनींही अवलोकन केला तेंव्हापासून स्वामींचे योगसामर्थ्य लोकोत्तर आहे अशी त्यांची खात्री होऊन त्यांनीं त्यांची मनोभावानें सेवा आरंभिली. बाळाजी विश्वनाथ ह्यांची एकनिष्ठ भक्ति पाहून स्वामींची त्यांच्यावर विशेष कृपा जडली व त्यांनीं त्यास " श्री गजानन व भार्गव तुला महत्पद देईल " असा आशीर्वाद दिला.

चिपळूणचे सुभेदार व मीठवदरचे मुख्य अधिकारी हे स्वामींचे भक्त झाल्यामुळें स्वामींची प्रख्याति सर्व आबालवृद्धापर्यंत होऊन सर्व लोक त्यांच्या सेवा करूं लागले. त्यामुळें स्वामींस आपलें गुप्तपण एकीकडे ठेवून प्रसिद्धपणें परशुरामीं वास करणें भाग पडलें स्वामी सन समान तिसेन ह्या साली ह्मणजे इ० स० १६९८ ह्या वर्षी पौष शुद्ध पौर्णिमेस श्री परशुरामीं प्रगट झाले असा उल्लेख सापडतो ह्यावरून इ० स० १६८६ पासून इ० स० १६९८ पर्यंत एक तप ते गुप्तरूपानें धामणी सोनगावच्या गुहेमध्यें राहिले होते असें दिसून येतें स्वामी प्रसिद्धपणें श्री परशुरामीं राहू लागल्यानंतर त्यांनीं तेथील देवालयाचा जीर्णोद्धार करून श्रीच्या भक्तीचा दिगंत प्रसार करावयाचा निश्चय केला स्वामींचें मुख्य दैवत श्री गणपति हें असून त्याची उपासना ते पूर्वीप्रमाणें संकष्टी चतुर्थीस एका पायावर चंद्रोदयपर्यंत उभे राहून करीत असत. श्रावणमासीं एकवीस दिवसपर्यंत एकासनीं गुहेमध्यें बसून जप करीत असत व भाद्रपद मासीं गणेशचतुर्थीस बाहेर येऊन श्री गणपतीचा मोठा उत्साह करीत असत बाळाजी विश्वनाथ व चिपळूणचे सुभेदार ह्यांची स्वामींवर निष्ठा जडल्यामुळें ते स्वामींस मदत करूं लागले व त्याप्रमाणें इतर लोकही भक्तिभावानें स्वामींच्या सत्कार्यास हातभार लावूं लागले. ह्यामुळें श्री परशुरामक्षेत्रीं स्वामींचा भक्तसंप्रदाय बराच वाढून तेथील पुराणप्रसिद्ध देवस्थानाचा ऊर्जित काल लवकरच प्राप्त झाला.

श्री परशुरामक्षेत्रीं पुरातन काळापासून प्रसिद्ध असलेलें भार्गवाचें प्राचीन

देवालय अगदीं जीर्ण दशेस आलें होतें त्याचा जीर्णोद्धार करावा अशी इच्छा स्वामींस झाली तदर्थ त्यांनी भिक्षाद्रव्य संपादन करण्याचा उद्योग सुरू केला श्री गजाननाचें तबक निशाण व एक घर्मा बरोबर घेऊन स्वामींची स्वारी इ० स० १७०७ मध्यें भिक्षेस निघाली ती विशाळगडापर्यंत जाऊन बरेंच द्रव्य मिळवून परत आली भिक्षाद्रव्य जतन करून ठेवण्याकरितां त्यांनी उद्धव ऊर्फ उधा नामक एक गुजर आपल्या जवळ ठेविला, आणि देवाच्या गाई वगैरेंचें संरक्षण करण्याचें काम वाळ गौळी यास सांगितलें नंतर हळू हळू देवालयाचा कारखाना सुरू केला

याच सुमारास महाराष्ट्रामध्यें राज्यक्रांति घडून आली औरंगजेब बादशहा ता० २० फेब्रुवारी इ० स० १७०७ रोजीं मृत्यु पावल्यानंतर, शाहूमहाराज औरंगजेबाचा पुत्र अजीमशहा व शहाजादी झीनतउन्निसा यांची परवानगी घेऊन दक्षिणेंत आले परंतु त्या वेळीं सर्व प्रांत ताराबाई व तिचे अनुयायी सरदार यांच्या ताब्यांत असल्यामुळें शाहू महाराजांस त्यांच्या बरोबर लढाई करणें भाग पडलें त्यांची व ताराबाईच्या पक्षाच्या लोकांची खेड येथें मोठी लढाई झाली तींत त्यांचा जय होऊन ते चंदन वंदन किल्ल्यांवर येऊन पोहोंचले तथें त्यांस बराच अडथळा झाला तो सर्व प्रांत पंतप्रतिनिधीच्या ताब्यांत असल्यामुळें तो अल्पायासानें हस्तगत होईना तेव्हां शाहू महाराजांस चंदन वंदन किल्ले हस्तगत करून तेथेंच प्रतिनिधीशीं झुंजत कांहीं दिवस राहावें लागलें हें वर्तमान स्वामींस कळतांच स्वामींनी आपली कफनी व कौपीन शाहू महाराजांस प्रसाद म्हणून पाठविली, व त्यांना "तूं यशस्वी होऊन राज्यराम करशील" असा आशीर्वाद दिला स्वामी भगवद्भक्त, तपस्वी, वरदी, महापुरुष, त्यांचा प्रसाद आपणास कल्याणकर, असें समजून, शाहू महाराजांनीं तो मोठ्या भक्तीनें ग्रहण केला तों त्वरेंच शाहू महाराजांना विजय प्राप्त होऊन साताऱ्याची गादी मिळाली शाहू महाराज शके १६२९ सर्वजित नाम संवत्सरे पौष शुद्ध पौर्णिमा रोजीं साताऱ्यास येऊन भाग्यमासीं सिंहासनाधीश्वर झाले सद्गुरूंच्या वरप्रसादानें आपणास यश प्राप्त झालें असें समजून ते तेव्हांपासून स्वामींस फार पूज्य मानूं लागले

शाहू महाराज हे महाराष्ट्रसाम्राज्याचा अभ्युदय करण्याकरितां उत्तरेकडून

येऊन छत्रपतीच्या तख्ताचे अधिपति झाले, त्याप्रमाणे त्याचें प्रधानपद स्वीकारून त्या साम्राज्याच्या वैभवाचा विस्तार करण्याकरिताच कीं काय, **बाळाजी विश्वनाथ** हे **कोंकणातून** देशावर आले जंजिऱ्याच्या हबशाच्या नोकरीमध्ये **बाळाजी विश्वनाथ** व त्याचे बंधु **जानोजी विश्वनाथ** असे इ० स० १६९८ सालीं होते त्या वेळीं हबशाचा मुख्य अधिपति **सिद्दी कासीम** हा होता हा फार शूर असल्यामुळें ह्याजकडे औरंगजेबानें **मोंगल** आरमाराचें नायकत्व दिलें होतें त्यानें **शिवाजी** महाराजाच्या कारकीर्दीपासून **मराठ्यांचें** वर्चस्व कमी करण्याचा एकसारखा प्रयत्न चालविला होता **औरंगजेबाचा** सरदार इत्यादिक्त खान ह्यानें इ० स० १६९० मध्यें रायगड सर केला त्या वेळीं त्यास चांगलें साहाय्य केलें होतें तात्पर्य तो **मराठ्यांचा** पूर्ण द्वेष्टा असल्यामुळें त्यानें आपल्या ताब्यातील हिंदुप्रजेस फार त्रास दिला होता त्यामुळें **कोंकणातील** सर्व प्रजा अगदीं त्रासून गेली होती **बाळाजी** विश्वनाथाचे बंधु **जानोजी** विश्वनाथ ह्यास त्यानें गोणत्यांत घालून समुद्रांत बुडविलें[१] त्यामुळें **बाळाजी विश्वनाथ** भयभीत होऊन देशावर आले ही गोष्ट स्वामींची व त्यांची भेट झाल्यानंतर तीन चार वर्षांनीं ह्मणजे इ० स० १७०२ च्या सुमारास घडून आली असावी बाळाजी विश्वनाथ ह्यास स्वामींच्या आशीर्वादाचें पूर्ण अभय असल्यामुळें त्यांनीं आपला धीर न सोडतां देशावर येऊन उद्योग धंदा पाहण्यास सुरवात केली प्रथमतः ते **शंकराजी नारायण सचीव** ह्याचे पदरीं राहिले नंतर **धनाजीराव** जाधव यांची नोकरी स्वीकारिली इ० स० १७०७ मध्यें **धनाजीराव जाधवांनीं शाहु** महाराजांचा पक्षास मिळून त्यास पूर्ण साहाय्य

---

१ जानोजी विश्वनाथ ह्यास गोणत्यांत घालून बुडविलें त्याचें कारण असें कीं —बाळाजी विश्वनाथ हा हबशाचा नोकर असून आतून कान्होजी आंग्र्याशीं पत्रव्यवहार करीत होता व त्याच्या सहायानें आंग्रे हबशावर स्वारी करण्याच्या तयारींत होते अशी बातमी कोणी हबशास कळविली तेव्हां हबशानें बाळाजी विश्वनाथास पकडण्याकरितां आपले लोक पाठविले परंतु बाळाजी विश्वनाथ त्याच्या हातीं न लागतां पळून गेला ह्मणून हबशानें त्याचा सूड उगविण्याकरितां त्याच्या भावास पकडून गोणत्यांत घालून बुडविलें एकाचें प्रायश्चित्त दुसऱ्यास देण्याचा पूर्वी प्रघात होता, त्याचेंच हें उदाहरण होय !

केल्यामुळे, त्यांनीं राज्यारूढ होताच त्यास सेनापतीचा हुद्दा सांगितला होता. जाधवरावासारख्या प्रसिद्ध पुरुषाचा आश्रय मिळाल्यामुळे बाळाजी विश्वनाथ ह्यास आपली कर्तृत्वशक्ति दाखविण्याचे अनेक प्रसंग आले, आणि त्याचा नावलौकिक शाहु महाराजांच्या कानीं गेला. धनाजी जाधवराव वारल्यानंतर शाहु महाराजांनीं ता० २० आगस्ट इ० स० १७११ मध्यें बाळाजी विश्वनाथ ह्यास 'सेनाकर्ते' असा किताब दिला. ह्यानंतर त्यांनीं अनेक बिकट प्रसंगीं आपलें चातुर्य व्यक्त करून व वेळोवेळीं अनेक पराक्रम दाखवून शाहु महाराजांची पूर्ण कृपा संपादन केली. त्यापुढें 'हे यशस्वी, व फौजेचे व मुत्सद्दीपणाचे कामायोग्य, मर्द माणूस' असें समजून शाहु महाराजांनीं, बहिरोपंत पिंगळे याजकडील पेशवेपदाचीं वस्त्रें दूर करून, ता० १६ नोव्हेंबर इ० स० १७१३ ह्या रोजीं, मौजे मांजरी प्रांत पुणें येथें त्यास पेशवेपदाचीं वस्त्रें दिलीं. बाळाजी विश्वनाथ ह्यास ही प्रधानगिरीचीं वस्त्रें प्राप्त करून देण्याचे कामीं ब्रह्मेंद्रस्वामी ह्यांची उत्कृष्ट मदत झाली असावी ह्यांत शंका नाहीं.

बाळाजी विश्वनाथ चिपळुणाहून साताराप्रांतीं आल्यानंतर इ० स० १७०७ मध्यें जंजिऱ्याचा हबशी सिद्दी कासीम हा मृत्यु पावला, व त्याचे गादीवर याकूदखान सिद्दी सुरूर हा बसला. हा स्वभावानें साधा असून सिद्दी कासीम प्रमाणें हिंदुद्वेष्टा नव्हता. हा 'याकूदखान' ह्या एकेरी नांवानें प्रसिद्ध असून ह्यास 'यदेखान' असेंही ह्मणत असत. ब्रह्मेंद्रस्वामींची प्रसिद्धि चिरदूण प्रांतामध्यें बरीच झाली होती, त्यामुळें याकूदखान ह्यासही स्वामींचा महिमा श्रुत झाला. स्वामी केळीच्या पानावर बसून समुद्राची खाडी तरून जातात अशी आख्या यदेखान साहेब ह्यांच्या कानावर गेली. तेव्हांपासून ह्या करामती अवलियाचें दर्शन घ्यावें अशी त्यास इच्छा झाली. त्यांनीं स्वामींस दंडाराजपुरीस येऊन कृपा करून दर्शन द्यावें ह्मणून विनंति केली. स्वामींच्या मनांत खान मुसल्मान ह्मणून दर्शन देऊं नये असा भेदभाव काहींच नसल्यामुळें त्यांनीं त्याची विनंति मान्य केली, आणि केळीच्या पानावर बसून ते खाडी ओलांडून दंडाराजपुरीस गेले. याकूदखान ह्यानें दुरूनच स्वामींची लीला पाहून फार विस्मय केला, आणि स्वामींस सामोरे जाऊन, मोठ्या आदबीनें पादशाही मुरुनिमान करून, "गुन्हा माफ! गुन्हा माफ!" अशी प्रार्थना केली.

स्वामींनीं त्यास "चित्तात कांहीं भय न धरणें समुद्र तरणे आमची सहज वृत्ति असे यात कांहीं अगाध नाहीं" असें अभयवचन दिलें खानानें स्वामींची समबुद्धि व थोरपणा पाहून त्याचा फार गौरव केला त्यास किल्ल्यातील राजवाड्यामध्ये नेले, त्याच्या सन्मानार्थ तोफांची सलामी दिली, आणि त्यास बहुमूल्य वस्त्रें अर्पण केलीं स्वामींनींही त्यास प्रसाद दिला स्वामींच्या मनातून पेढें व आंबडस हे दोन्ही गाव आपल्या देवस्थानास इनाम असले म्हणजे श्रीची पूजा-अर्चा व उत्सवमहोत्सव निर्वेधपणे चालेल आणि मुसलमानाचा त्रास देवस्थानास पोहोंचणार नाहीं म्हणून त्यानीं खानसाहेबाकडून दोन्ही गावच्या इनाम सनदा करून घेतल्या त्याचप्रमाणें देवस्थानाच्या इमारतीचा कारखाना चालू केला होता त्याची देखरेख करण्याकरिता बापूजीपत तांबे म्हणून एक कारकून मागून घेतला याप्रमाणें स्वामींनीं आपल्या सद्गुणप्रभावानें व सप्रेम वर्तनानें यादुखानावर छाप बसवून आपले इष्ट कार्य साधून घेतलें ही हकीकत इ स १७०८ नंतर घडून आली

यानंतर एक वर्षानें बापूजीपताची बहीण रायाबाई व तिचा पुत्र चिमणाजी कृष्ण भागवत हे स्वामींच्या सेवेस परशुराम येथें येऊन राहिले चिमणाजी कृष्ण याचे वडील कृष्णाजी वझाळ व त्याचे बधु नारो वझाळ हे मौजे सोनवडे तालुके संगमनेर येथील कुळकरणाचे वृत्तीवर नादत होते कृष्णाजीपतास पुत्र एक, चिमणाजीपत, व नारोपतास पुत्र दोघे, संभाजीपत व अताजीपत कृष्णाजी वझाळ व नारो वझाळ याचा काळ झाल्यानंतर संभाजीपत व अंताजीपत यानीं विभक्त ससार केला परतु चिमणाजी कृष्ण यास पोटशूळाची व्यथा निर्माण झाल्यामुळें ते फार त्रस्त झाले तेव्हा त्याची सापत्न माता रायाबाई हिने धामापूर नजीक देवरूख येथे येऊन देवाची सेवा केली तेथें तिला दृष्टात झाल्यावरून ती चिमणाजीपतास बरोबर घेऊन बापूजीपताचे नियमानें परशुरामास गेली तेथें उभयतानीं श्री स्वामींचे दर्शन घेऊन त्याची सेवा चालविली चिमणाजीपताचें व बापूजीपताचें नातें आहे असें समजून स्वामींनीं त्यावर विशेष कृपा केली व त्याची पोटशूळाची व्यथा अगदीं नाहींशी केली तदनतर स्वामींनीं त्यास आपल्या हाताखालीं घेऊन देवालयाचे काम काज सांगितलें व महिपतगडी जाऊन दिवाजीमहा-

राजाचे शारकीर्दीचा पुन्हा आणवून देवालयाचा कारखाना त्यांनीं चालविला. स्वामी चतुर व मनुष्याची परीक्षा करण्यांत फार दक्ष असल्यामुळें त्यांनीं चिमणाजीपंताच्या प्रामाणिकपणाबद्दल व शुद्ध भावाबद्दल आपली खात्री करून घेतली आणि त्यास आपला आश्रय देऊन त्यास चार रुपये दरमहा करून आपल्या देवस्थानाच्या पोतदारीचें काम सांगितलें. बापूजीपंत लिहिण्याच्या कामावर होते त्यास पांच रुपये दरमहा करून फडणिशीचें काम सांगितलें नंतर त्यांनीं चिमणाजीपंतास धोंडोपंत सने ह्याची कन्या देऊन लग्न केलें त्याप्रमाणें उभयतांवर प्रेम करून स्वामींनीं त्यांना नावारूपास आणिलें. पुढें स्वामींचा कारखाना वाढत चालला व बापूजीपंतास काम फार पडूं लागलें ह्मणून त्यांनीं, त्यांचे बंधु धोंडो भास्कर तांबे, कल्याण प्रांतांतील हवशी सरदार गौरोजी लाड(?) ह्मणून होते त्यांचे पदरीं होता, त्यास आणवून चिटणिशीचें काम दिलें. ह्याप्रमाणें बापूजीपंत, चिमणाजीपंत, व धोंडोपंत असे त्रिवर्ग एकरूपें, एका मायेनें, स्वामींच्या सेवेंत तत्पर राहिले. स्वामींच्या देवस्थानाचा जसजसा उत्कर्ष होत चालला तसतसा स्वामींनीं ह्या त्रिवर्गांचा उत्कर्ष केला हें पुढील वृत्तांतावरून समजून येईलच.

भाग २ रा.

कोंकणप्रांताचा त्याग
आणि
महाराष्ट्रदेशांत आगमन.

ब्रह्मेंद्रस्वामी अरण्यामध्यें एकांत स्थानीं तपश्चर्या करीत बसण्याचें आपलें मत एकीकडे ठेवून, प्रसिद्धपणें परशुरामीं राहूं लागले, व देवालयाचा जीर्णोद्धार करण्याचा निश्चय करून तदर्थ द्रव्य व इनामगांव मिळविण्याचा यत्न करूं लागले, हें वाचून कोणास अशी शंका उत्पन्न होईल कीं, ही एवढी उपाधि स्वीकारण्याचें स्वामीस प्रयोजन काय? ह्याचें उत्तर स्वामींची स्वधर्म व स्वराज्य ह्या

वरील निस्सीम व अहेतुक भक्ति हीच होय. स्वामी श्री परशुरामीं प्रगट झाले त्या वेळीं तेथील देवब्राह्मणाचा अगदीं उच्छेद झाला होता व यवनांच्या तापा मुळें सर्व प्रजा फार त्रस्त झाली होती. ह्मणून स्वामींनीं देवालयाचा जीर्णो द्धार व जागोजाग श्रीची स्थापना करावयाचा हेतु धरून, द्रव्य व इनाम गाव मिळविण्याचा उद्योग आरंभिला. वस्तुत स्वामी स्वत निरिच्छ तपस्वी असल्यामुळें त्याना कोणत्याही प्रकारें स्वार्थसाधनाची इच्छा नव्हती परंतु त्याचा अतर्हेतु जगातील कोणत्याही खऱ्या देशभक्ताप्रमाणें देशोद्धाराचा अस ल्यामुळें त्यानीं श्री रामदास स्वामींप्रमाणें अलिप्त राहून सर्व राजकारणें चाल- विलीं असें त्याच्या चरित्रावरून दिसून येतें. श्रीची उपासना व भक्ति ह्याचा 'दिगत' प्रसार व्हावा व महाराष्ट्रराज्याचा अभ्युदय होऊन सर्व देशबाधव सुखी व्हावेत असा स्वामींचा उच्च मनोरथ असल्यावाचून त्याना राजकारणात पड- ण्याचें दुसरें कोणतेंही कारण नव्हतें. ह्याच उच्च मनोरथात स्वामींनीं आपल्या हृदयात जागा दिल्यामुळें महाराष्ट्राचें अपरिमित कल्याण झालें ह्यात शका नाहीं. स्वामी राजकारणात केव्हापासून पडू लागले व त्याचा महाराष्ट्रा तील मोठमोठ्या सरदाराशीं कसा व केव्हा परिचय झाला हें समजण्यास मार्ग नाहीं. तथापि स्वामी, शिवाजी, संभाजी व राजाराम ह्या तिन्ही छत्रप तींच्या कारकीर्दीचे चागले माहितगार होते व त्या वेळच्या सर्व धडामोडी त्यास पूर्ण अवगत होत्या असें मानण्यास सबळ पुरावा आहे त्याच्या कित्येक पत्रात औरंगजेब, शिवाजी ह्याचे उल्लेख आहेत, एवढेंच नव्हे तर जावळीचे चंद्रराव मोरे व मौनीबोवा गोसावी ह्याचे दृष्टातही दिलेले सापडतात. शाहु महाराजास त्यानीं प्रसाद पाठविला व बाळाजी विश्वनाथ ह्यास आशी-

१ स्वामींनी रघोजी भोसले ह्यास लिहिलेल्या पत्रात (लेखांक २९५ पहा) बापूजी भोंसले व सताजी भोंसले ह्यास साह्याय्य केल्याची पूर्वीची हकीकत दिली आहे. ती वाचली ह्मणजे स्वामींचा महाराष्ट्रांशीं फार जुना सबध असला पाहिजे असें दिसून येतें. बापूजी भोसले ह्यास स्वामींनीं हबशाकडून सोडविल्याचा उल्लेख केला आहे तो खरा असावा. 'नागपूरकर भोसल्याचे कागदपत्र' लेखाक २ ह्यात वोवहटकराची जी कैफियत आहे तीत बापूजीस हबशानें त्रास दिल्याचा उल्लेख आहे.

नोंद देऊन प्रत्यक्ष प्रधानपद मिळून दिलें परंतु ह्यासंबंधाचे अस्सल पत्रव्यवहार अद्यापि उपलब्ध झाले नाहींत त्यामुळें त्या कागदपत्राच्या अभावीं ह्याबद्दलची मनोरंजक हकीकत विस्तृतपणें येथ देता येत नाहीं

स्वामींनीं जंजिऱ्याचा हबशी सिद्दी याकूदखान ह्यास प्रसन्न करून त्याजकडून पेढें व आंबडस हे दोन गाव इ० स० १७०८ नंतर मिळविले, तेव्हा स्वामींचा व हबशाचा संबंध केव्हांपासून जडला ह्याची सरासरी अटकळ करिता येते ह्यानंतर स्वामींचा व परशुराम त्रिंबक प्रतिनिधि व कान्होजी आंग्रे ह्याचा परिचय झाला असावा कोंकणामध्यें प्रतिनिधि व आंग्रे ह्याचा अमल अधिक असल्यामुळे स्वामींची व त्याची ओळख होऊन त्याची स्वामींवर भक्ति जडली असावी स्वामींस वर निर्दिष्ट केलेले पेढें व आंबडस हे दोन गाव हबशाकडून इनाम मिळाले होते, ह्यापैकीं मौजे पेढें हा गाव हबशाच्या अमलात असल्यामुळें तो दरोबस्त इनाम मिळाला होता परंतु आंबडस गाव अर्धा महिपतगड तर्फेंत प्रतिनिधींच्या अमलात असल्यामुळें तो स्वामींस अर्धा इनाम मिळाला होता तो दरोबस्त इनाम करून घेण्याकरिता स्वामींनीं परशुराम त्रिंबक प्रतिनिधि ह्यास विनंति केली त्याप्रमाणें प्रतिनिधींनीं स्वामींची योग्यता जाणून तो गाव महिपतगड तर्फेंत इनाम करून दिला पुढें स्वामींचा व प्रतिनिधींचा स्नेहसंबंध दृढतर होऊन, राजकारणप्रसंगात त्यांनीं प्रतिनिधींस चागलें साहाय्य केल्यामुळे, प्रतिनिधींनीं स्वामींस मौजे ढोल व महाळुंगे तर्फ पांवस हे दोन्ही गाव महिपतगडतर्फेंत शाहु महाराजाच्या मुद्रेनिशीं निम इनाम करून दिले[१] ह्यावरून इ० स० १७१० पासून स्वामींचा महाराष्ट्राच्या राजकारणात

१ काव्येतिहाससंग्रहातील ब्रह्मेंद्रस्वामींच्या चरित्रांत जी माहिती दिली आहे त्यावरून हे गाव परशुराम त्रिंबक प्रतिनिधि ह्यानीं स्वामींस इनाम करून दिले असें दिसतें परंतु 'सातारा ग्याझिटियर'करितां लिहिलेल्या माहितीमध्यें हे गांव शके १६४२ म्हणजे इ० स० १७२० मध्यें इनाम दिले असें लिहिलें आहे तो सन खरा मानिला तर त्या वेळीं परशुराम त्रिंबक प्रतिनिधि हयात नसून त्यांचे पुत्र श्रीनिवास परशुराम हे असले पाहिजेत, परशुरामपंत ह्यांचा काल ता० २७ मे इ० स० १७१८ रोजी झाला

हळूहळू प्रवेश होत चालला व त्याच्यावर छत्रपतींच्या प्रमुख सरदाराची निष्ठा बसू लागली असें ह्मणण्यास हरकत नाहीं.

स्वामी इ० स० १७२० पूर्वी वरघाटें कधीं आले होते किंवा नाहीं ह्याची विश्वसनीय माहिती मिळत नाहीं तथापि त्याचा व शाहु महाराजाचा चांगला परिचय असून पत्रव्यवहार देखील चालू असावा असा तर्क करण्यास जागा आहे बाळाजी विश्वनाथ व चिमणाजी दामोदर ह्या दोन प्रमुख महाराष्ट्र सरदाराचा व स्वामींचा पत्रव्यवहार होता हें तर निश्चित आहे बाळाजी विश्वनाथ ह्याच्या ता० २८ एप्रिल इ० स० १७१५ च्या (लेखांक १९) पत्रावरून स्वामींची व त्याची पैशाची देवघेव होती असें स्पष्ट दिसून येतें बाळाजी विश्वनाथ ह्यास स्वामी द्रव्यद्वारें उत्कृष्ट मदत करीत असत, व त्यास राजकारणप्रसंगीं वेळोवेळीं सल्ला मसलत देत असत हें निर्विवाद सिद्ध आहे. स्वामींनीं चिमाजी आपास लिहिलेल्या एका पत्रात (लेखांक २८३) "नाना माझा होता तो एकनिष्ठ होता सत्पदाचा सल्ला झाला त्यामुळे इतके अभीष्ट झाले दिल्लीची मसलत सुरू झाली" इत्यादि उद्गार काढिले आहेत त्यावरून व वेळोवेळीं बाळाजी विश्वनाथ ह्याच्या भक्तीविषयीं केलेल्या स्तुतीवरून बाळाजी विश्वनाथाच्या कारकीर्दीतील मराठ्याच्या राजकारणात स्वामींचे वर्चस्व चांगलेंच असलें पाहिजे हें उघड होतें बाळाजी विश्वनाथ ह्याच व स्वामींचें विशेष दळणवळण असल्यामुळे त्याचे पुत्र बाजीराव व चिमाजी आपा ह्यावर स्वामींची फार कृपा जडली असावी व त्यानाही स्वामींची योग्यता कळल्यामुळें त्याच्याविषयीं पूज्यबुद्धि उत्पन्न झाली असावी ह्यात शंका नाहीं बाळाजी विश्वनाथ सासवड मुक्कामीं ता० २ एप्रिल इ० स० १७२० रोजीं मृत्यु पावले नतर त्याचे वडील पुत्र बाजीराव ह्यास मसूर मुक्कामीं ता० १७ एप्रिल इ० स० १७२० रोजीं पेशवेपदाचीं वस्त्रे मिळालीं ह्या वेळचे स्वामींचे कागदपत्र उपलब्ध झाले, तर बाजीरावास प्रधानगिरीचीं वस्त्रे देण्यातही स्वामींची शाहु महाराजाकडे शिफारस असावी असें दिसून येईल परंतु अस्सल कागदपत्राच्या अभावामुळें ह्या सर्व घडामोडींमधील स्वामींची चळवळ समजण्यास मार्ग नाहीं तथापि ह्या प्रसगात स्वामी शाहु महाराजास भेटण्याकरिता मुद्दाम आले असावेत व त्याच्या वजनाचा चांगला उपयोग झाला असावा असें .मा [illegible]रून रो.

आधार आहे. धावडशी गाव स्वामींस सन इहिदे अशरीन म्हणजे सन १७२०-२१ ह्या वर्षाच्या माघ शुद्ध नवमीस इनाम मिळाल्याचा अगदीं पहिला उल्लेख धावडशी संस्थानच्या दप्तरांत सांपडतो त्यावरून स्वामींनीं शाहू महाराजांची मर्जी प्रसन्न करून घाटीगावास पेशव्यांचीं वगैरे मिळवून दिलीं व नंतर हें इनाम मिळविलें असावें असें दिसतें

स्वामींचा कीर्तिनाद सर्व कोंकणप्रांतामध्ये दुमदुमू लागून कान्होजी आंग्रे, प्रतिनिधि व हबशी हे स्वामींची चरणसेवा मोठ्या भक्तीनें करूं लागले होते त्यामुळें स्वामींचा कारखाना नावारूपास येऊन श्री परशुराम येथील देवालय, श्री रेणुकेचें देवालय, गणपतीचें देवालय, मारुतीचें देवालय, धर्मशाळा, पोंवळी, दीपमाळा, व मुख्य देवालयाचा सभामंडप इतकीं कामें पुरीं झालीं होतीं श्री परशुराम येथें ब्राह्मणांची वस्ती अगदीं नव्हती ती स्वामींच्या प्रयत्नानें विशेष होत चालली हबशाच्या दहशतीमुळें परागंदा झालेले देवाचे पुजारी देवासमीप येऊन राहिले. स्वामींनीं सर्व लोकांचा चरितार्थ यथायोग्य रीतीनें चालावा अशी तजवीज केली देवास मिळालेल्या इनाम गांवावर बाबूजीपंत, चिमणाजीपंत व धोंडोपंत ह्यांचे नातेवाईक आणून त्यांची योजना केली चिमणाजीपंताचे मामा त्रिंबक कृष्ण मोघे व चुलत बंधु संभाजी नारायण हे सुवर्णदुर्गास आंग्रे ह्यांचे पदरीं चाकरीस होते त्यांना चारचार रुपये दरमहा करून आपले पदरीं ठेविले त्रिंबक कृष्ण ह्यांची गोठणें येथील कामावर योजना केली, व संभाजी नारायण ह्यास परशुरामीं श्रीसन्निध ठेविलें. नंतर त्यांचे बंधु अंताजी नारायण आले त्यास मौजे आंबडस येथें ठेविलें तेथें स्वामींची बाग होती तेथील देखरेख व जावसाली कागदपत्राची नेआण हीं कामें त्याकडे सोपविलीं ह्याप्रमाणें स्वामींचा कारखाना वाढत चालला

१ धावडशीची अगदीं पहिली सनद आह्मांस उपलब्ध झाली नाहीं. ती उपलब्ध झाली असती म्हणजे ह्या सनाची पक्की खातरी झाली असती. धावडशी ह्या गांवीं मूळ धावड लोकांची वस्ती असून तेथें पुढें स्वामींनींच गाव वसविला स्वामी पूर्वी साताऱ्यांनीं आले म्हणजे धावडशीनजीक मेरुलिंग नामक डोंगर आहे तेथें राहत असत. त्या स्थानाप नजीक व छत्रपतींच्या राजधानीस नजीक परशुरामप पाहून हे धावडशी गांव स्वामींनीं पसंत केलें असावें.

श्री परशुराम येथील देवस्थानाची पूजाअर्चा महोत्सव मोठ्या थाटानें होऊ लागला स्वामींच्या वार्षिक नियमाप्रमाणे त्याची श्रावणमासची समाधि यथा साग होऊन समाप्तीचे दिवशीं मोठा समारंभ होऊ लागला भाद्रपद शुद्ध चतुर्थीचे दिवशीं स्वामी आपल्या समाधिस्थानातून बाहेर येत त्या दिवशीं त्याचें भक्तिभावानें दर्शन घेण्याकरिता आंग्रे व हबशी याजकडील सरदार व केव्हा केव्हा खाशा स्वाऱ्या येत असत त्या दिवशीं आंग्रे याजकडील दोन तीनशें सरकदाज व हबशी याजकडील सिद्दी शिपाई स्वामींस बंदुकाची सलामी देत असत नतर स्वामींस पालखींत बसवून मोठ्या आनंदोत्सवानें श्री परशुरामीं देवासंनिध आणीत नतर तेथें कीर्तनादि उत्सव होऊन व दुसरे दिवशीं अन्न सतर्पण होऊन समाप्तीची सागता होत असे आंग्रे व हबशी ह्यांचें नेहमीं वैर असे, परतु ह्या उत्सवप्रसगीं उभयतांचे लोक स्नेहभावानें वागून स्वामींचा प्रसाद घेण्यास सारखेच उत्सुक असत यावरून स्वामींनीं सर्व लोकांशीं प्रेमभावानें वागून त्याचीं अत करणें कशीं आकर्षित केलीं होतीं हें चागलें व्यक्त होतें

स्वामींचा व आंग्र्याचा जो पत्रव्यवहार उपलब्ध झाला आहे त्यावरून कान्होजीचा व स्वामींचा फार जुना स्नेह असावा असे दिसून येतें ह्या घराण्यावर स्वामींचा विशेष लोभ असल्यामुळे ह्या घराण्यातील पुरुषांच्या हातून जीं राजकारणें झालीं, त्या सर्वांत स्वामींचें अल्पबहुत अग होतें ह्यासबधाची विस्तृत हकीकत स्वामींच्या राजकारणाच्या वर्णनात दिली आहे कान्होजी आंग्र्याच्या ता० ९ एप्रिल इ० स० १७२५ पत्रावरून (ग्रं० ले० १७४) स्वामींचा श्री परशुराम येथील उत्सव त्या वेळपर्यंत उत्तम प्रकारें चालला असावा व स्वामी तोंपर्यंत बहुतेक कोंकणप्रांतातच राहात असावेत असें दिसतें परतु ह्यापुढें स्वामी महाराष्ट्रातील नाजूक राजकारणप्रसंगानिमित्त किंवा अन्य कारणास्तव, सातारा प्रांतीं विशेष येऊ जाऊ लागले असावेत काव्येतिहाससग्रहांतील बखरीमध्यें "सन खमस अशरीनात श्रीस्वामी घाट चढोन सातान्यासी शाहू महाराज याजकडे आले राजश्रीस वर्तमान कळ-ताच सामोरे जाऊन, सन्मानेंकरून वाड्यात आणून, पूजा करोन, तीन गाव मौजे धावडशी तर्फ परळी, मौजे वीरमाडें प्रांत कऱ्हाड व मौजे अनेवाडी तर्फ कुडाळ हे तीन गाव राजानीं दरोबस्त कुलबाब कुलकानू इनाम देऊन राज

पत्रे करून दिलीं. (पृ० १३)" असा मजकूर आहे. ह्यावरून सन समस अशरीनात ह्मणजे इ० स० १७२४–२५ ह्या सालीं, स्वामी सातारा प्रांती आले असें सिद्ध होतें. ह्यानंतर स्वामींनीं इ० स० १७२५–२६ सन सीत अशरीन मध्यें बाजीराव बल्लाळ पेशवे ह्यांचेकडून मौजे पिंपरी तर्फ कडेपठार हा गाव इनाम करून घेतला. राज्यशक ५२ ह्मणजे इ० स० १७२६ ह्या वर्षी श्रीमंत छत्रपति शाहु महाराज ह्यांनीं जोत्याजी केसरकर ह्यास दिलेलें असल आज्ञापत्र आह्मास उपलब्ध झालें आहे. त्यावरून स्वामींकडे मराठ्याच्या तर्फेनें इ० स० १७२६ मध्यें आठ गाव इनाम होते असें दिसतें. हें आज्ञापत्र येणेंप्रमाणें—

" स्वस्ति श्री राज्याभिषेक शके ५२ विश्वावसुनाम संवत्सरे भाद्रपद बहुल त्रयोदशी गुरुवासरे क्षत्रिय कुलावतंस श्री राजा शाहु छत्रपति स्वामी यांणीं राजमान्य राजश्री जोत्याजी केसरकर आा सरदेशमुखी यांणीं आज्ञा केली ऐसीजे —श्री येथील महोत्सवास गांव कुलबाब कुलकानू देखील सरदेशमुखी स्वराज्य व मोंगलाई इनाम दिल्हे असेत तितपशील —

कोंकण प्रांतें.	घरघांट प्रांतें.
१ मौजे माहुलगें ता पांवस	१ मौजे इडमिडें (चीरमांड)
१ मौजे डोरलें ता पांवस	१ मौजे अनेवाडी
१ मौजे कच्छुसी	१ मौजे पिंपरी
१ मौजे नायसी	१ मौजे धावडशी
४	४

येणेंप्रमाणें आठ गाव दिल्हे असेत तेथील सरदेशमुखीचा ऐवज होईल तो श्रीकडे पावेल. तुह्मीं सरदेशमुखीचा तगादा न करणें. खलेल न करणें.

१. ह्या गावाची असल इनामपत्रें आह्मास उपलब्ध झालीं नाहींत त्यामुळें त्याची बरोबर मिती देता येत नाहीं. पिंपरी गावाबद्दल विष्णु गोपाळ भागवत ह्यांनीं ता० १९ माहे मे इ० स० १८४९ सालीं दिलेल्या कैफियतीची नक्कल आह्मांस मिळाली आहे तीत पिंपरीबद्दल बाजीराव पंडित प्रधान ह्यांनीं दिलेल्या ताकीदपत्राची तारीख छ २९ मोहरम सुरु सन सीत अशरीन ही दिली आहे. ह्यावरून त्याच समयास हा गाव मिळाला हें स्पष्ट आहे.

प्रतिवर्षी नूतन पत्राचा आक्षेप न करणें. या पत्राची प्रती लिहून घेऊन मुख्य पत्र भोगवटियास देणें. जाणिजे. बहुत काय लिहिणें." (मोर्तब.)

ह्या आज्ञापत्रात हबशाकडून मिळालेल्या पेठें व थांवडस ह्या गावाचा उल्लेख नसणे साहजिक आहे. कारण, तेथे मराठ्यांचा अमल नव्हता. ह्या आज्ञापत्राच्या सालापासून म्हणजे इ० स० १७२६ पासून स्वामींच्या अस्सल कागदपत्रांनीं सिद्ध झालेल्या चरित्रास सुरुवात होते. स्वामींनीं शाहु महाराजाकडून मिळालेल्या धावडशी, अनेवाडी आणि वीरमाडें ह्या तिन्ही गावीं अनुक्रमें त्या गावचेच रहिवासी बाळाजी हरि अंतुरकर, ज्ञानो महादेव जोशी आणि हरि टिळक असे तीन इसम देखरेख करण्याकरिता ठेविले. ह्यावरून स्वामींचे कोंकणातील कारकून अद्यापि देशावर आले नव्हते असें दिसून येतें.

इ० स० १७२६ नंतर हबशी सिद्दी सात ह्याचा व स्वामींचा हत्तीच्या कारणामुळें तंटा उत्पन्न झाला व त्यामुळें स्वामींस कोंकणप्रांत त्याग करून देशावर येणें भाग पडलें. ती हकीकत येणेप्रमाणें-सिद्दी याकूदखान ह्याचा अंजनवेल ऊर्फ गोवळकोट येथील सुभेदार सिद्दी सात ह्यास सावनूर बंकापूर येथील पठाणानें एक हत्ती बक्षीस दिला होता. परंतु तो परराज्यांतून सुरक्षितपणें अंजनवेलीस आणता येईना कारण, बंकापुराहून अंजनवेलपर्यंत मराठ्यांच्या चौक्या जागजागीं असल्यामुळे, त्यांच्या तडाक्यांतून मुसलमान पठाणाचा हत्ती सुटून येणें त्या वेळच्या स्थितीप्रमाणें अशक्य होतें. तेव्हां हबशी सिद्दी सात ह्यानें अशी युक्ति योजिली कीं, ब्रह्मेंद्रस्वामी ह्यांचे मराठीराज्यांत चांगले वजन आहे व त्यांच्या शब्दाचा कोणी अनादर करणार नाहीं, त्या अर्थी त्यांस विनंति करून त्यांच्याकडूनच हत्ती आणविण्याची काहीं तजवीज करावी. त्याप्रमाणें त्यानें स्वामींस पत्र पाठविलें कीं, "आपली आज्ञा सर्व राज्यांत मान्य आहे. यास्तव वरघाटें आपा जोशी पाठवून पंतप्रधान व पंत प्रतिनिधि यांचीं दस्तकें आणवून द्यावीं." स्वामींनीं उत्तर पाठविलें कीं, "आह्मास भिक्षार्थ सावनूर प्रांतें जाणेंच आहे. तुमचे काय हत्ती असतील ते आमच्या समागमें येतील. कोणाच्या दस्तकांचें प्रयोजन नाहीं." त्याप्रमाणें स्वामींनीं उत्तर पाठविल्यानंतर सिद्दी सात ह्यानें स्वामींच्या बरोबर हत्ती आणण्याकरिता दहा पठाण लोक पाठवून दिले.

स्वामी आपल्याबरोबर दाद गुरव वर्णेकरी, अंताजी नारायण धारकून, आणि खंडोजी साळ्वी निशाणवाला असा परिवार व सिद्दी सात यानकडील दहा पठाण बरोबर घेऊन सावनूर बंकापूर येथे गेले. व तिकडील प्रानातील भिक्षाद्रव्य संपादन करून व सावनूरकर पठाणाचा हत्ती बरोबर घेऊन विशाळगड मार्गाने परत आले त्यास मध्यतरीं विशाळगडच्या घाटामध्ये प्रतिनिधींच्या चौकीदारानीं अटकाव केला परंतु स्वामींनीं विळवावरील अधिकाऱ्यास पत्र पाठवून व सर्व हकीकत कळवून हत्ती नेण्याची परवानगी घेतली सिद्दी सात यानही प्रतिनिधीस अगोदर विनंतिपत्र पाठविलें होतें, त्यामुळें तेथें विशेष अडचण पडली नाहीं तेथून निघाल्यानंतर घाट उतरून स्वामी हत्तीसहवर्तमान कोंकणात आले तों कोंकणच्या नाक्यावर मारलजन येथ आंग्रे व हबशी यांच्या चौक्या होत्या तेथ दोहींकडील चोकीदारामध्ये तटा उपस्थित झाला आंग्रे याच्या लोकानीं जयगडची मदत आणवून हत्ती आपल्या ताब्यात घेतला आणि तो जयगडास पाठवून दिला स्वामी स्नानसंध्येकरिता मागील मुक्कामास राहिले, तों इकडे त्यांच्या पश्चात् असा घोटाळा झाला स्वामी मारलजनीं यतात तों त्यास हे वृत्त समजलें तव्हा त्यानीं जयगड यथील हवालदाराकडे सामोपचाराचा निरोप पाठवून हत्ती परत मागितला परंतु तो येण्याच्या आतच, ही बातमी हबशाकडील लोकानी अंजनवलीस पोहोंचविली, व सुभदार सिद्दी सात यास असें कळविलें की, "गोसावी यानीं हत्ती समागमें आणून मारलजनच चौकीवर कांहीयाच निमित्त करून हत्ती आंग्रे याचे लोकाचे स्वाधीन केला"

सिद्दी सात यास ही बातमी कळताच त्याचा क्रोधाग्नि प्रज्वलित झाला सिद्दी सात हा जातीचा हबशी असल्यामुळें हिंदूविषयीं त्याचा अगोदर प्रेमभाव कमीच होता परंतु जंजिऱ्याचे यर्देखान यानीं स्वामींचा सत्कार करून त्यांच्याविषयीं अगत्यवाद धरल्यामुळें, सर्व हबशी लोकास स्वामी विषयीं बाह्यात्कारं तरी पूज्यबुद्धि बाळगणे भाग पडलें होतें त्याप्रमाणें सिद्दी सात याची स्थिति होती त्यास आपला बहुमानाचा हत्ती, स्वामींनीं चौकीदारावरून तट्याचें मिष करून, आपल्या जातभाईस दिला, एवढी बातमी कळताच, त्यास संताप उत्पन्न होऊन, त्यानें एकदम स्वामींच्या परशराम

येथील देवस्थानावर दोन तीनशे लोकांनिशीं शिवरात्रीचे दिवशीं चाल केली स्वामींचे देवालयाचा कारखाना व सर्व ब्राह्मणाचीं व कारकुनाचीं घरें लुटून जप्त केलीं, आणि लोकांस फार उपसर्ग देऊन देवस्थानाचा अगदीं विध्वंस केला त्यामुळें सर्व ब्राह्मण भयभीत होऊन आपापले जीव घेऊन पळाले. स्वामींचे तीन इमानी नौकर चिमणाजीपंत, बापूजीपंत आणि लखमोजी कोठावळा हे मोठ्या धैर्यानें राहिले परंतु हबशी ह्यानें द्रव्यप्राप्तीकरितां त्यांची फार हालअपेष्टा करून त्यांना मरेमरेपर्यंत मार दिला

हा वृत्तांत स्वामींस समजतांना स्वामींनीं कान्होजी आंग्रे ह्यास पत्र पाठविलें कीं, "तुमचे लोकांनीं आमचे समागमें हत्ती होता तो नेला सबब सिद्दी सात शामळ यानें परशुरामीं स्वारी पाठवून, देवब्राह्मणाचा उच्छेद करून, वस्तवानी जप्त करून, बंद धरून नेला कारकुनास मारहाण करीत आहे, तरी पत्रदर्शनीं जयगडकरी यास पत्र पाठवून हत्ती सोडून देववणें हत्ती न सोडल्यास तुझें कल्याण होणार नाहीं" असें स्वामींचें पत्र जातांच, कान्होजी आंग्रे ह्यांनीं जयगडचे हवालदारास, पत्रदर्शनीं हत्ती स्वामींचे हवालीं करावा असा हुकूम पाठविला त्याप्रमाणें त्यांनीं हत्ती स्वामींचे स्वाधीन केला

हत्ती घेऊन स्वामी दोनचार दिवसांनीं गोवळकोट येथें आले व लगेच सिद्दी सात ह्यास बोलावणें पाठवून हत्ती त्याचे स्वाधीन केला तेव्हा सिद्दी सात फार लाचार होऊन स्वामींस शरण गेला, व अविवेकानें केलेल्या अन्यायाबद्दल पश्चात्ताप पावून, "तकसीर माफ करावी" ह्मणून स्वामींची प्रार्थना करू लागला त्यानें परशुराम येथील देवब्राह्मणाचा उच्छेद करून तें महास्थान अगदीं भ्रष्ट करून टाकिलें, ह्यामुळें स्वामींस अतिशय दुःख झालें होतें त्यामुळें त्यांनीं, "तुझा हत्ती आह्मीं आणिला तो घेणें तूं अविचार करून देवब्राह्मणाचा उच्छेद केलास अत: पर तुझाही उच्छेद लवकरच होईल!" असा शाप देऊन ते परशुरामास निघून गेले

परशुरामीं येतांच तेथें झालेला अनर्थ स्वामींच्या दृष्टीस पडला तो पाहून स्वामींस अत्यंत दुःख झालें सर्व देवालय लुटून टाकिलें असून देवाच्या मूर्ती फेंकून दिल्या आहेत, आणि चिमणाजीपंत, बापूजीपंत वगैरे दोन तीन कारकून मेंढ्यांस मरेपर्यंत मारल्यामुळें त्यांची कष्टगत प्राण अशी स्थिति झाली आहे,

हा शोचनीय देखावा अवलोकन करिताच स्वामींच्या अंत करणात अनिवार दु:खवेग उत्पन्न होऊन, ते झालेला वृत्तांत कळविण्याकरिता दंडाराजपुरीस सिद्दी याकूदखान याजकडे गेले, आणि तेथें बहुत मोघम शापोक्ति वदले सिद्दी याकूदखान स्वामींचा भक्त असल्यामुळें त्यास सिद्दी सात याची वर्तणूक नापसंत होऊन, त्यानें स्वामींस विनंति केली कीं, "मजला न विचारिता हें कृत्य सिद्दी सात यानें केलें त्याचें पारिपत्य करितों जें नेलें असेल तें माघारें देवितों स्वामींनीं स्वस्थ चित्त करावें गुन्हा माफ करावा" यावर स्वामी बोलिले कीं, "तुम्ही हबशी लोक, बेइमान, अविचारी तुमचें राज्यांत राहणार नाहीं अंत पर तुमचें कल्याण नाहीं" याप्रमाणें स्वामींचें भाषण ऐकून खान यानें सिद्दी सात यास मोठ्या जरबेनें असें पत्र लिहिलें कीं, "मुसलमान-फकीर लोक यांचे बहुत प्रकार आम्ही चालवीत आलों पुढेंही ज्यादा चालवणें अवश्यक असतां, त्याचे दरगियास स्वारी पाठवून, तसनस करून चीजवस्त नेली याचें कारण काय? उपरी देखतपत्र याची परशुरामीहून चीजवस्त, जरावाजरा सुतळीचा तोडा आदिकरून, झाडून माघारी देऊन, पावती घेऊन हुजूर पाठविणे दिक्कत करून दिरंगत केल्यासी तुझा बज्जा होणार नाहीं तगस्री देऊन पारिपत्य होईल" असें पत्र जाताच सिद्दी सात यानें झाडून सर्व चीजवस्त परशुरामीं पाठवून दिली, आणि स्वामींनीं देवाकरिता रत्नजडित हिऱ्यांचीं तीन मूल्यवान् पदकें केलीं होतीं तीं मात्र खानाकडे पाठवून दिलीं खानानीं तीं स्वामींपुढें ठेविलीं परंतु देवाचीं पदकें यवनानें आपल्या उपभोगार्थ नेलीं, तीं देवाच्या उपयोगाचीं नाहींत, असें सांगून स्वामींनीं तीं खानास व त्याच्या पुत्रास बक्षीस दिलीं या पदकाची किंमत पंचवीस हजार रुपये होती याप्रमाणे स्वामींनीं सिद्दी सात याची खोड मोडून व देवाची बहुतेक चीजवस्त पुन परत घेऊन याकूदखान याचा निरोप घेतला त्यांनीं झालेल्या अपराधाबद्दल स्वामींची विनयपूर्वक क्षमा मागितली व त्यास परशुराम येथील आपलें स्थान सोडून जाऊं नये म्हणून आग्रहपूर्वक विनंति केली

स्वामी श्री परशुरामास आले, व तेथ पूर्ववत् देवस्थानची यथासांग स्थापना करूं लागले परंतु सिद्दी सात यास दंडाराजपुरी येथे झालेला प्रकार

असह्य होऊन व त्यात स्वामींनीं आपली मानखंडणा केली असें वाटून, त्यानें स्वामींस अप्रत्यक्ष रीतीनें उपसर्ग देण्याचा क्रम आरंभिला. शामल दुष्टबुद्धि, बेइमान हें चित्ताव आणून व आता परशुरामीं आपला निभाव लागणें कठीण आहे असें पाहून, स्वामींनीं शाहु महाराजांची भेट घेण्याकरिता व धावडशी येथील व्यवस्था पाहण्याकरिता महाराष्ट्रांत गमन करण्याचा संकल्प केला.

वर दिलेली हत्तीच्या भाडणाची हकीकत स्वामींची बहुतेक कारकीर्द प्रत्यक्ष पाहिलेले त्यांचे कारकून जगन्नाथ चिमणाजी भागवत ह्यानीं स्वतः लिहिलेल्या बखरीच्या आधारानें लिहिली आहे. ही सर्व खरी असून ह्यासंबधाचीं पत्रेंही आह्मास धावडशी संस्थानच्या दप्तरात सांपडलीं आहेत. हत्तीच्या कारणावरून सिदी सात ह्यानें श्री परशुराम येथील देवालयाचा माघ वद्य चतुर्दशीस ह्मणजे शिवरात्रीचे दिवशीं विध्वंस केला. ह्या मितीच्या अगोदर सिदी सात ह्यानें हत्तीबद्दल दस्तक देण्याविषयीं विशाळगड येथील प्रतिनिधीस लिहिलेलें पत्र आह्मास उपलब्ध झालें आहे. तें येणेंप्रमाणें —

"पंडित अजम अकरम गंगाधर कृष्ण दाम मोहबत हु

ॐ मोहिबान पन्हा मुखलिसान दस्तगाह अजी दिल एखलास सिदी सात सुभेदार सलाम बादज सलाम खेर अज्याम सुहुर सन सबा इशरीन मिया व अलफ, अर्वी येथील खैरसल्ला जाणवून मोहिब आपली खैरसल्ला कलमीं मरकूम करीत असिलें पाहिजे. दिगर मोहिबीं कितावत छ० ९ रविलावलची मरसूल केली ते नेक्सात वारीद होऊन खुपवख्ती विशियार जाहली. सावनूर यें कापुराहून हत्ती व तहनैके यावयाचा ऐसें त्याचे दस्तकाबाबें व तिकडून आ रामशीर येऊन पोहोंचावयाचे बाबें दोस्तीचे जागा मोहिबास कलमीं केलें होतें त्याचा जबाब कलमीं केला कीं, "फिलवाल पन्हाळेयाचें दस्तक पाठविलें असे पंडित अजम कृष्णाजी परशुराम प्रतिनिधि महाराजे याचे मलाजमतेस गेले असत. तेथून महाराजे याचेही दस्तक व बाजेसरदाराचीं दस्तकें पाठवितील. मोहिबीं हत्ती आणावयास लोक रवाना करावयाचे ते केले पाहिजेत. येथें आल्यावर त्याजबराबर मुद्दाम माणसें देऊन रवानगी करून हत्ती आणवून रवाना करूं". ह्मणून करम केलें. तर येकिन आहे कीं दुतर्फा दोहीं ज्यादा दोस्तीचा तरीका चालत आहे तेथें ह कायस काय आहे? आणखीही कितेक

मामाची सर्वराय मोहिब करतील ऐसी दोस्तीचे जागा ईजानेवास येकिन आहे हल्लीं मोहिंवीं वलमीं केलें यावरून हत्ती म तर्हि आणावयास येधून कृष्णाजी नरहरी व सरराजी खानप्रभू वगैरे लोका व सोबत मोहिंवीं दस्तकें पाठविलीं होतीं तीं दऊन मोहिबानजीक रवाना वले आहेत हे मोहिबानजीक पोहों चल्यानर मुसु'जवानी दोसीचे सरून आया करितीऽ, त्यासरून माइम होईल तर तरज वरून यासोबत स्वाराचा दरया ठिकाणऱ्या देऊन, तिकडून आरामसीर हत्ती घेऊन यत ते वात केली पाहिजे दराज काय लिहिणें' प्यार मोहबत असों दिली पाहिजे रवाना छ० २७ रविलावर हे कितावत "

द्या पत्राची मुसल्मानी तारीख छ० २७ रविलावर सन सवा असरीन म्हणजे ता० ११ माहे नोव्हेंबर इ० स० १७२६ ही आहे ह्या पत्रावरून हत्तीची आख्यायिका अगदीं खरी आहे हे चागलें सिद्ध होत

स्वामी परशुरामास येऊन व तेथील भिन्नभिन्न प्रकार पाहून नतर दंडा राजपुरीस सिद्दी याकूदखान ह्याच्या भेटीस गेले तेथून सिद्दी सात ह्यांस तंबी देवून व दवाची मालमिळकत परत मिळविण्याची व्यवस्था करून ते गो

१ स्वामी महाराष्ट्रांत येऊन धावडशी येथें राहिल्यानतर जजिऱ्याच्या हब शानीं त्यांस परशुरामीं येऊन राहण्याबद्दल अनेक पत्रें पाठविलीं व त्यांची परोपरीनें विनवणी केली, हें स्वामींच्या व हबशाच्या पुढें झालेल्या पत्रव्यवहारावरून दिसून येतें (लेखांक २४०–२५३ पहा) स्वामीही त्यांच्याशीं गोडीगुलाबीनें वागून आपला कार्यभाग साधून घेत असत कारण, स्वामींचा संकार तिकडे असल्यामुळें त्यांस हबशाच्या त्यांच्याकडून त्रास पोहोंचण्याची भीति असे मराठ्याची व हबशांची जीं राजकारणें घडून आलीं त्या सर्वांमध्यें स्वामींचें बरेंच अंग असे अशाच राजकारणनिमित्तानें स्वामींनी नारो विठ्ठल प्रभु नांवाच्या कोंकणांतील मुत्सद्यास एक पत्र लिहिलें आहे. तें इ० स० १७३१ मधलें असावें असें वाटतें ह्या पत्रामध्यें स्वामींनी गायरवाडाकडील काहीं मज कूर लिहिला असून पुढें हबशासंबधाचा मजकूर लिहिला आहे त्यांत हत्तीच्या मांडण्याचा उल्लेख करून त्याचें थोडक्यात विनोदवचन केलें आहे ह्या एका पत्रा वरून आम्हीं वर दिलेल्या हकीकतीस उत्तम पुष्टि मिळते म्हणून हें पत्र जसेंच्या तसेंच येथें दिलें आहे —

श्री भार्गवराम.

श्रीमत् परमहंस स्वामी यांहीं.—

सदाधायु चिरंजीव नारो विठ्ठल प्रभु यासी आज्ञा केली ऐसीजे:—तुह्मीं पत्र पाठविलें प्रविष्ट होऊन लिहिलें वर्तमान विदित जाहलें. अद्यापि दमाजी गायकवाड या करवीं तुमचें वरें केलें नाहीं, आणि तुमची इतकी निष्ठा बैसावयासी कारण काय ? चिपळूणचें सविस्तर वर्तमान लिहोन पाठविलें. तर आह्मीं कांहीं तुह्मांस सांगितलें नाहीं, आणि तुह्मीं स्वतःच लिहोन पाठविलें. येणेंकरून आमची तुह्मास पोटतिडीक आहे ऐसें दिसोन आलें. श्रीजी कर्ता आहे, तो घरींहून फिरोन येईल. ज्येष्ठमासीं येतों ह्मणून कबूल केलें आहे. तो आलियाउपरी त्यासी सोनगडास पाठवू. तों दमाजी गायकवाडही सोनगडीं येतील. तुमच्या कागदास चुकणार नाहींत. दरबारची बोली छत्रपति बोलिले तें लिहिलें. तर फार उत्तम. दामाड्याचा मजकूर लिहोन पाठविला. तर होणारास उपाय नाहीं. वासनेसारिखें फळ प्राप्त होतें. दोन तीन वर्षें कोठें पर्यटणास गेलों नाहीं. खर्च तो अनिवार. कारखाने चालिले पाहिजेत. याकरितां बाजीराव आले ह्मणजे पुढें स्वारीस जाणार. तुह्मीं कोंकणचे कामांत मन घातलेंत. उत्तम जाहलें. परंतु वकिलाजवळ बोली करून येणेंप्रमाणें करून आणविलें तरीच आह्मी मान्य असों. नाहींतर आह्मास तरी अगत्य काय ? पेढें, आंवडस, नायसी, कळवुसी इतके चार गांव दरोबस्त कुलबाव कुलकानू खानानें आह्मांस परवाने करून देऊन मुदामत चालविले. त्याच प्रकारें ताने परवाने पेढें, आंबडस व नायसी कळवुसी ह्या चारी गांवचे परवाने कुलबाव कुलकानू दरोबस्त यावे. सिद्दी मुरूर ढदेरीस किल्लेदार होता. तेव्हां आमचा दुवा घेतली. मग तख्त जंजिरा जाहला. मग तो आमचें फारसें चालवावयासी लागला. तिनी गांव दिले. कळवुसीच्या सनदा जाहल्या. शिक्के करावे तों सिद्दी सात याणीं अदेशा सांगोन पाठविली. त्यावरून सनदा राहिल्या. आह्मी वरघाटें आलों. तर हलीं चौ गांवच्या सनदा आणून पाव्या. सिद्दी साद याणें आह्मास हत्तीस पाठविलें. आह्मी हत्तीस जाऊन हत्ती आणिला. तो हत्ती आंगरे यांणीं आह्मापासून नेला. फिरोन मागती आंगरे याकडून हत्ती आणून सिद्दी साद यासी दिला. ते समयीं

ठण्यास गेले. तेथें कान्होजी आंग्र्याची भेट घेऊन ते गोमातक प्रांतांत गेले. व तेथून कोल्हापूर मार्गानें फाल्गुन महिन्याच्या वद्य पक्षांत धावडशीस आले. स्वामी ह्या वेळीं गोमातकांत कोणत्या उद्देशानें गेले हें समजत नाहीं. धावडशीस आल्यानंतर स्वामींची व शाहु महाराजांची फाल्गुन वद्य ९ रोज बुधवार ह्मणजे ता० ६ मार्च इ० स० १७२७ ह्या दिवशीं भेट झाली. ह्या भेटीचें वर्णन स्वामींनीं कान्होजी आंग्र्याच्या पत्रांत लिहिलें आहे (लेखांक २०१) त्यावरून शाहु महाराजांची स्वामींविषयीं सप्रेम भक्ति होती असें दिसून येतें. ह्या वेळीं स्वामींनीं शाहु महाराजांजवळ आपला सर्व वृत्तांत निवेदन केला असावा तो ऐकून महाराजांनीं महाराष्ट्रांत राहण्याबद्दल स्वामींचें मन वळविलें असावें असें अनुमान होतें.

स्वामी ज्येष्ठ मासीं पुनः परशुरामास आले. परंतु त्यास सिद्दी सात याचें वर्तन सौम्य व सरळपणाचें न वाटून, उलट फार भयंकर दिसू लागलें. तेव्हां त्यांनीं आपली कारकूनमंडळी व त्यांचीं कुटुंबें धावडशीस पाठविण्याची व्यवस्था केली, व आपण एकटेच परशुरामीं राहून देवाच्या दागदागिन्याची

आमचे बारा हजार रुपये व वानीवस्त देवळींहून नेली व कितेकांस कष्टी केलें. आणखी कितेक आज्ञावर तुफानें घेतलीं, हें वर्तमान खानास कळताच त्यास पत्र पाठवून नशेष करून आमची वानीवस्त फिरोन दिली. ऐसें खानानें आमचें चालविलें. आह्मास खानानें पत्र पाठविलें जे, 'हुजूर मुलाखत येणें, आणखी दोन गांव दुसरे देतों.' त्यास आह्मास जावयासी अनुकूल पडलें नाहीं. जर जातों तर दोन गाव देनेच, ते काही चुकतेना. बरें, गन गोट गेली! हलीं आमची कोठी परशुरामीं होती. ती हबशी याणीं नेली, भात खंडी १० व नागली खंडी १० वगैरा गेले. देवाचा नगारा व भांडीं (तोफा) २ व दरवाजा धोरला नेला आहे तो फिरोन यावा. भार्गव कोंकणचा राजा. श्रीपतराव उदंड यत्न करून चिट्या घालीत. त्यासी नये ह्मणून सांगितलें. सिद्दी साद बोलिला जे, "जर वेढा मराठ्यांचा उठला तर बारा गांव इनाम देतों, व पहिलेंपरिस अधिक देवाचें चालवूं." ऐसें बोलिला. लोकांस पुसोन पाहणें. एवढें काम जाहल्यावर मग भेटीस येणें. वकिलास भेटीस आणितां तर त्याचें प्रयोजन भेटीचें काय? लिहिल्याप्रमाणें मान्य केलें तर आह्मी मान्य असों. हे आज्ञा.

व इनामगावांची वगैरे काय तजवीज करावी ह्याचा विचार करू लागले इकडे **सिद्दी सात** ह्यानें स्वामींनीं आपली मढ्ळी देशावर पाठविली हे पाहून, त्याना व त्याच्या देवस्थानास अधिक अधिक पीडा देण्यास प्रारंभ केला स्वामींची कारकूनमंडळी देशावर निघून गेली ह्मणून इतर ब्राह्मण अगदीं भयभीत झाले, व तेही पळून जाऊं लागले तेव्हा **सिद्दी सात** ह्यानें त्यास **अंजनवेलीस** बोलावून त्याना छ० १६ रविलावल समान अशरीन ह्मणजे ता० १९ नोव्हेंबर १७२७ रोजीं एक अभयपत्र लिहून दिलें तें येणप्रमाणें —

"हे कोलनामा अज सुभा मामले **दाभोळ** व म॥ **राजापूर** ता० ... भटब्राह्मण वगैरेयांनीं कसबें **चिपळूण** सुहुर सन समान अशरीन मया व अलफ बादे कोल्नामा ऐसाजे -तुमचे बाबें **सदाशिवभट** अग्निहोत्री व आपा **जोशी** व **वीरेश्वरभट** व **गोपाळभट थत्ते** व **महादेऊभट गणफुले** साकीन कसबे **चिपळूण** सुभा किल्ले अंजणवेली मुकामीं येऊन अर्ज केला कीं, **गोसावी** मु॥ **परशुराम** यांणीं आपले कारकून घाटावरी घालविले, वगैरा रयतही घाल विली आहे याभुळ भटब्राह्मण वगैरा रयत कसबे मजकूरची व पेठे मजकू राची शकदील होऊन तजावजा जाली आहे जरी साहेब मेहरबान होऊन कौल मर्‍हामत केला तरी भटब्राह्मण वगैरा रयत कसबे मजकूरची व **पेठें** मज कूरची जागाचे जागा सुखरूप राहून कीर्दीमामुरी करील ह्मणून अर्ज केला त्यावरून खातिरेस आणून, मामुरीवर नजर देऊन, तुह्मास कोल सादर केला असे तरी तुह्मीं कोणे बाबें शक न धरिता बेशकपणें कसबे मजकुरीं व पेठें मजकुरीं खुशाल राहणें **गोसावी** यानीं साल गुदस्ता आपले कारकुनास घाटावर जावयाबद्दल दस्तक घेतलें आहेत त्यास (साल गुदस्ता) गेले नाहीं साल मजकुरीं गेले त्याच कारकून गेले तर गेले' अगर गोसावी आहे मन मानेल तेथ जाईल' त्याच काय आहे? याच सबबीनें तुह्मीं तजावजा होऊन बेदिल व्हावें ऐसें नाहीं तुह्मीं कसबे मजकुरीं व पेठें मजकुरीं बेशकपण खु शाल राहाणें कोण्हे बाबें शक अंदेशा न धरणें दरिवा हे कोल असे र॥ छ १६ रविलावल"

ह्यावरून **सिद्दी सात** स्वामींविषयीं किती बेफिकीरपणानें वागत होता हे दिसून येतें "गोसावी आहे मन मानेल तेथें जाईल! त्यार्चं काय आहे"

हे शब्द किती उर्मटपणाचे आहेत हे चतुर वाचकास सांगावयास नकोच याच शब्दांवरून त्याचें व स्वामींचें बिलकुल रहस राहिलें नसावें हे अगदीं स्पष्ट दिसून येतें

परशुरामाहून स्वामींची वारकूमध्ली निघून गेल्यानंतर पेढें येथें राहिलेल्या स्वामींच्या लोकांस सिद्दी सात यानें नानाप्रकारानें त्रास देण्यास सुरवात केली सिद्दी सात हा याकूदखानाचा ताबेदार असल्यामुळें व त्याचें व स्वामींचें चागलें रहस असल्यामुळें त्याला प्रत्यक्ष कांहीं करिता येईना झणून त्यानें पेढें येथें हुसेन नावाचा एक मुलाणा उभा करून त्याजवडून स्वामींचा विश्वासू माणूस बापू जोशी याम घसयस लागिली हा स्वामींच्या आश्र यानें पेढें येथें शेतें मातें करीत असे त्याच्या शेनावर मुलाण्याकडून हक्क सांगून त्याम अजनवेली सुभ्यास पकडून नेलें व त्यास दहा रुपये दंड करून त्याजकडून एक वळजवरीनें कतबा लिहून घेतला तो येणेंप्रमाणें –

हु

"अज सुभा मामले दाभोळ व प्रांत राजापूर दमदम बापू जोशी साकीन मौजे पेढें तर्फ चिपळूण सु॥ समान अशरीन मीया व अल्फ कारणें साहेबाचे बदगीस लिहून दिला कतबा ऐसाजे – मुल्ना हुसेन पेढेंकर याचीं शेतें मशिदीचीं पेढें यांत असत त्यापैकीं एक दोन शेतें कमीनाखालीं कुणबावेयास कमाविसीस आहेत त्यास हल्लीं मुल्ना हुसेन सुभा येऊन जाहिर केलें कीं, मशिदीचीं शेतें जोरावारीनें बापू जोशी सातो यापासीं आपण शेतें सोडून देणें झणून बोलत होतों परतु शेतें न सोडी ऐसें जाहीर केलें त्याबद्दल कमीनास सुभा आणून हकीकत पुशिली तरी आपण कांहीं पेढें याचा

१ मुल्ना हुसेन पेढेंकर हा मुसलमान इसम परशुराम येथील हिंदुलोकास स्वामी वरचेवर अत्यानतही वारवार उपद्रव देत असे स्वामींनीं याबद्दल पुन सिद्दी सात यांजकडे तक्रार नेली होती असें लेखांक २४९ वरून दिसून येतें सिद्दी सात यानें, तो "सपती, दिवाणा, बेशीर" झणजे अगदीं वेडा आहे अशा अर्थाचे उद्गार काढून, स्वामींचें समाधान केलें आहे. परंतु हा सर्व लबाडी प्रकार असावा असें वाटतें

मिरासदार खोत नव्हे. वरकड सारे कुणबावेकरी तेसा आपण. शेतें कुणबाव्यानें करितों. मुल्ना याणीं कांहीं आपणास शेतें मशिदीचीं सोडून देणें ऐसें मुजाहिम जाहलें नाहीं. जर शेतें मशिदीचीं सोडून देणें ऐसें होईल तरी आपण तींच शेतें कशास करितों? कुणबावा करणें तेव्हा दुसरीं शेतें करितों. आमा मुल्ना याणीं हटकिलें नाहीं. मशिदीचीं शेते सोडून देणें ऐसें याणीं हटकिलें, आणि आपण जोरावारीनें शेतें करितों, 'ऐसा शाबीद होऊन आपणावर खरें जाहले तर आपण सरकारची गुन्हेगारी रुपये ४०० चारसें देईन. हा लिहून दिला कतबा. राही छ० २१ साबान.

शाविदी.

येसाजी सूर्याजी चव्हाण कोंकणराव देसाई मामले हुमजाबाद. १.	बहिरोबा नाईक पोतदार. सुभा १. "

याप्रमाणे स्वामींस अनत प्रकारें त्रास पोहोंचू लागला. त्यातच पाथरवटासवधानें राजपुरीचे थोरले खान यावा व स्वामींचा कांहीं बेबनाव झाला. तेव्हा हबशाच्या राज्यात राहणें आता योग्य नाहीं असें वाटून, त्यानीं श्रीमत बाजीराव पेशवे यास एक यादी पाठविली. या यादीमध्यें त्यानीं हबशाच्या उपसर्गाचें वर्णन लिहिलें आहे. तें वाचून त्या वेळच्या स्थितीचें चित्र डोळ्यापुढे मूर्तिमत उभें राहतें. ही यादी फारच महत्त्वाची आहे. ती येणेंप्रमाणे —

" यादी दास्तन.

गतवर्षी हत्तीपुळें गर्गेश्वा आह्मावर सिद्दी साद याणे करून औरयळी उपद्रव दिला. तो तुह्मास परस्परें विदित झालाच आहे. त्या दिवसापासून आह्मांजवळ घसघस लावून आजिवर रथी करीतच आहे. हल्लीं गावामध्यें मुल्ना घेटेकर यास शिकवून, त्याणें बापू जोशी यासीं घसघस 'आपलीं शेतें भातें वतनीं तुम्ही करिता हे आपली या. नाहीं तर सुभा चला.' असें सांगून, आपण अंजनवेलीस जाऊन बापू जोशी यास दहा रुपये मसाला करून देऊन मनसुभी आरंभिली जे, 'मुल्नाचीं शेतें वतनीं तुह्मी का करिता?' बापू जोशी बोलिले जे, 'हे शेतें पुरातन आपलीं आहेत.' त्याजवर कतबा लिहून घेतला! आणि मनसुभी लटकी करून बापू जोशी याणें कतबा लिहून दिला आहे. त्याजवरु रुपये चारसें मागतों. आह्मास पत्र लिहिलें आहे जे, 'तुह्मी घडीघडी

राजपुरीस आमचे शुक्रन्या लिहून आह्मात नशेदपत्रें आणिता. याजकरितां हुजूर पत्र लिहिलेत ह्मणजे आपणास बोल नाहीं!' ऐसें दबविलें. व 'चारशें रुपये बापू जोशी शृङ्गारी देईल. नाहीं तर तुह्मीं देणें. नाहीं तर भेटीस अंजणवेलीस येणें'. ऐसें म्हणतो. ऐशास त्याचे भेटीस आह्मास जाणें नाहीं अनादर करील. मग तो धास्तीनें वोस पडत चालला! ब्राह्मण दहावीस आहेत ते जाऊ म्हणतात. मुलखास गावची खोती दिली. आह्मांदेखत वेठवेगार गावची नेतो. हें आह्मी कैसें सोसावें? याजकरिता आम्ही श्रीस्थळी राहावें ऐसें नाहीं! यावरी तर एक प्रकार दिसतें. यास काय करावें? राहावें शी निघोन वरतें यावें ते लिहिलें पाहिजे. तुह्मीं सागाल त्याप्रमाणें वर्तणूक करूं.

भाद्रपद मासीं राजपुरीहून याकूदखान याणीं आह्मास पत्र घरोबानें लिहिलें जे, "आपलें घुमटाचें काम होणें आहे. तरी आपणास चाळीस पन्नास पाथरवट चाकर आणून पाठवणें" त्यास आह्मी लिहिलें जे, "गतवर्षी बाजीराया-कडून पाथरवट आणिले होते. त्यास रजा न द्या, (तेव्हा) पळोन गेले. ह्मणून धरून आणून अटकविलेत याजकरिता खालें कोणी न येत. त्यास त्याचा परिहार लिहोन, जातील तेव्हा सुखरूप जावे म्हणून अभय ..पाठविलें. तें वरून आम्हीं सातारा पाथरवटाचे यत्नास माणसें पाठविलीं त्रिंबकजी साउ-कर यास सागोन पाठविलें त्यांपैकीं एक मल्हारजी पाथरवट राजपुरीस जाउन बोलीचाली करून, त्याचा कौल घेऊन, दोनशें रुपये अंजणवेलीस रुपयाची चिठी आह्माकडे पाचशे रुपये देणें ऐसा कागद घेऊन आला दोनशें अंजणवेलीचे रुपये व तीनशें आम्हाकडील येणेंप्रमाणें पाचशें रुपये घेऊन जाऊन पचवीस पाथरवट घेऊन देवळीं आला आह्मीं त्यास सागितलें जे, "तुमचे विश्वास येईल तरी जाणें. न ये विश्वास तर रुपये परतून देणें." त्यास रुपये वाटून घेतले जायास मान्य झाले त्याचे आह्मी सर्वरासी करून बरोबर माणसें देऊन रवाना राजपुरीस केलें तेथें त्याणीं मन माने त्या तैनाता मागितल्या ते मान्य न करीत. माघारे जा म्हणत. शेवट पधरा दिवस राहोन खानाहीं महिना केला. तो कबूल करून कामावर लागले. दुसरे वाटणी रुपये च्यारपाचशें घेतले. ऐसें बायरन केलें चाकरी तो झाली नाहीं. आणि आह्मास ह्मणतात घेऊन जा. तर त्याचे रुपये पावले ते मागणार. ते कोणीं द्यावे? पाथरवटाजवळ

काहीं नाहीं. आणि येथें सातारा त्याचे बापभाऊ आहेत ते म्हणतात "आमचे पाथरवट आणा; नाहीं तर आम्हीं महाराजाजवळ सांगोन तुमचे गावीं कौल पाडूं." यास आमचा अन्याय काय? पुढें पाथरवट कैसे येतात? याची तज वीज काय करावी? आमचा तो यत्न नाहीं! तुम्हीं इलाज लिहून कराल कीं काय? नाहीं तर कल्माह (?) यास लिहिलें तर काहीं त्याचे बद्दल होईल कीं काय तें लिहिलें पाहिजे.

येणेंप्रमाणें चित्तात आणून आम्हीं पुढें काय करावें तें लिहिलें पाहिजे. काहीं सुचत नाहीं! आजीवर श्रीजवळ मागत होतों जे, बाजीरायाचे पदरीं यश पडावें आणि आम्हास त्यांणीं सुखी श्रीस्थळीं राहावें ऐसें करतील. श्रीनें यश दिलें. आता याचा उपराळा होऊन आमचें राहणें होत असेल तर करावें. नाहीं तरी काय तें लिहिलें पाहिजे".

वरील पत्र पाठविल्यानंतर बाजीराव पेशवे ह्यांजकडून स्वामींस कोंकणप्रांत सोडून देशावर येण्याबद्दल उत्तर आलें. नंतर स्वामी श्री परशुराम येथील देवस्थानाची नीट व्यवस्था करून व तेथें आपल्या वतीनें गणेश बल्लाळ तांबे नामक एक कारकून ठेवून साताराप्रांतीं गेले. देवाची सर्व चीजवस्त त्यांनीं आंग्रे ह्यांचे ताब्यांतील रसाळगड किल्ल्याचा सुभेदार संभाजी शिंदे ह्याचे जवळ ठेविली. ह्या सुभेदाराची स्वामींवर फार निष्ठा होती. धावडशीस गेल्यानंतर स्वामींचा ह्या सुभेदाराशीं एकसारखा पत्रव्यवहार चालत असे. पूर्वींचेच नव्हे तर धावडशीहून देवाकरिता मिळेल तें भिक्षाद्रव्य व इनाम गांवाचा वसूल स्वामी त्याकडेच पाठवीत असत. गोठणें व परशुराम येथील देवस्थानावर देखरेख ठेवणें, कोंकणातील स्वामींच्या गावाचा वसूल घेणें व त्याची व्यवस्था करणें, आणि आंग्रे व हबशी ह्यांच्या कडील बातमी पोहोंचविणें

१. पाथरवटासबंधानें स्वामींचा व हबशाचा पत्रव्यवहार ह्या पूर्वी झाला होता असें लेखांक २५३ वरून दिसतें., ह्या लेखाकाची तारीख छ० २९ माहे मोहरम सन ९ जुलूस म्हणजे ता० ५ सप्टेंबर इ० स० १७२७ आहे. ह्यावरून ह्या पाथरवटासबंधाचा त्रास स्वामींस केव्हा झाला हें नक्की येतें. ह्या नंतर एक दोन महिन्यांनीं ही यादी स्वामींनीं बाजीराव पेशवे ह्यास पाठविली असावी.

हीं कामें संभाजी शिंदे यांजकडे सोंपिलेलीं असत. येणेंप्रमाणें कोंकणांतील व्यवस्था आटोपून व कोंकणांतील आपले प्रिय मित्र कान्होजी आंग्रे यांचा निरोप घेऊन स्वामी देशावर येण्यास निघाले. कान्होजी आंग्रे व स्वामी यांचा पुष्कळ वर्षांचा स्नेहसंबंध असल्यामुळें त्यांची परस्परांवर फार भक्ति जडली होती. स्वामींसारखा महात्मा आंग्रे यास वारंवार हितमंत्र सांगावयास व संकटप्रसंगीं धीर द्यावयास असल्यामुळें, त्यांचा वियोग आंग्रे यास दुस्सह वाटला हें अगदीं साहजिक आहे. आंग्रे यांजकडे स्वामींचें बरेंच द्रव्य येणें होतें. त्याच्या व्याजाचा हिशेब त्यांस मिळाला नव्हता. तो यावा व आंग्र्यांच्या लोकांनीं हत्ती अडविल्यामुळें स्वामींचें झालेलें पंचवीस हजारांचें नुकसान, आंग्रे यांनीं देवास एखादें गांव इनाम देऊन, त्या रूपानें भरून यावें अशी स्वामींची इच्छा होती. त्याप्रमाणें स्वामींनीं आंग्रे यास पत्र पाठवून "पूर्व ऋणानुबंधसंबंधेंकरून कोंकणांत येणें जाहलें, व तुम्हांकडेस तुळसीदल आहे तें नक्की तुम्हांकडेस आहेच (त्याचा) व्याजाचा हिशेब येणें व हत्तीमुळें पंचवीस हजार रुपये पडिले (त्याकरितां) गोठणें श्रीस द्यावें" असा आशय कळविला. त्यावर कान्होजी आंग्रे यांनीं विनोदानें असें उत्तर पाठविलें कीं, "ऋणानुबंधेंकरूनच अवघे पदार्थ घडतात. ते गोष्टीचें सामान्यपण असतील त्यांनीं सुखदुःख न मानावें. आणि स्वामी तो परमहंस, सुखदुःखातीत स्वामी असतां, क्षणक्षणा, फलाण्यानें फलाण जाहलें, हत्तीमुळें फलाणें गेलें, याप्रकारें लिहून पाठवितात यांचा विचार काय? हा मोह मनुष्यास न व्हावा. याजकरितां याविशीं कितेक श्रुतिस्मृति प्रवर्तल्या आहेत.

ऋणानुबंधेन सर्वे पशुपत्निसुतादय । •
ऋणक्षये क्षयं यान्ति का तत्र परिवेदना ॥ १ ॥

इत्यादिक शास्त्रार्थावरून कोणाचें काय गेलें व कोणी नेलें? या उपरी स्वामींस उचित नाहीं कीं, जाहलें गोष्टीची चीन मानून लिहून पाठवावें. सर्व गोष्टीस भगवदिच्छा प्रमाण असे. बरकड, दक्षिणेस तुळसीदल आहे त्याच्या व्याजाचा अर्थ लिहिला, तरी ऐसे विचार तोंडींच असत नाहींत. आमचें यांहीं लिहिलें पुसलें स्वामींजवळ असलें तरी आम्ही व्याज देऊं, अन्यथा एक टकाहि व्याज देणार नाहीं. आम्हांजवळून प्रतिवर्षीं स्वामींस पावतें त्याचा आजतागायत

दिशेव करून स्वामींकडेस बाकी निवेल ते स्वामीस कळलीच आहे. गोठ्याचा मजकूर तरी, भयास दिली ओसरी तों भट पाय पसरी, हा लेख जाहला. असो. स्वामीपेक्षां आम्हास विशेष काय आहे? **गोठ्याची** सनद पाठविली आहे."

ह्याप्रमाणे **कान्होजी आंग्रे** ह्यांनी स्वामीस विनोदाचें उत्तर लिहून **गोठणे** गावाची सनद पाठवून दिली. ही सनद आम्हास मिळाली नाहीं. तथापि **कान्होजी आंग्रे** ह्यांनी **गोठणें** गांव श्रीमत् **परमहंस गोसावी** यांस सु॥ सन तिस्सा अशरीन मया व अल्फ छ० २८ सफर रोजीं इनाम दिल्याबद्दलचा उल्लेख प्रतापजी काळे नामजाद जंजिरे विजयदुर्ग ह्यास लिहिलेल्या एका तावीदपत्रांत आहे. त्यावरून वरील पत्र व गावची सनद ही ता० २२ सप्टबर इ० स० १७२८ ह्या एकाच तारखेचीं आहेत असें दिसून येतें; व **गोठणे** गांव स्वामीस इ० स० १७२८ च्या अगोदर मिळालें नाहीं हे सिद्ध होतें.

स्वामींनी देशावर येते वेळीं **कान्होजी आंग्र्याचा** निरोप घेतला, व त्याजकडून **कान्होजी भोंसले** व **नारायणभट** (हे प्रसिद्ध **नारायण दीक्षित** पागनकर असावेत) ह्यांस पत्रें घेतलीं. स्वामी इकडे येण्यास निघाले, त्या वेळीं **कान्होजी आंग्रे** ह्यानें "स्वामींनीं ते प्रांतीं जाऊन **सर्व जनांचा उद्धार करून** पुन्हां आतमनाचा विचारही अविलंबेंच केला पाहिजे" म्हणून आपली इच्छा प्रदर्शित केली. त्यावरून स्वामींविषयीं **आंग्र्याची** भक्ति व स्वामींचा

१. 'प्रथमाला'—'मराठ्यांच्या इतिहासाचीं साधनें.' लेखांक १७९ ह्यामध्यें हें पत्र प्रसिद्ध झालें आहे. स्वामींचा व आंग्र्याचा जो दृढतर संबंध होता, त्यावरून ह्यांतील मजकूर विनोदाचा असावा असें वाटतें. स्वामीसारख्या अन्तर्यामी पूर्ण वैराग्य बाणलेल्या पुरुषास कान्होजी आंग्र्यानें वेदांत शिकवावा असा अर्थ नव्हता. कारण स्वामींचा जो लोभ होता तो स्वतःकरितां नसून केवळ जगाच्या कल्याणाकरितां होता हें उघड आहे. तेव्हां हा विनोदाचाच प्रकार असला पाहिजे. तसा प्रकार नसता तर शेवटीं "स्वामीपेक्षां आम्हांस विशेष काय आहे?" असें म्हणून गोठण्याची सनद कान्होजीनें पाठविली नसती. विनोदाचा प्रकार नसेल तर कदाचित रागानें किंवा भ्रमानेंही असें लिहिणें संभवनीय धरूं शकेल.

भिन्न अर्थेकास आशीर्वाद द्यावा व त्यांचे कार्य सिद्धीस गेलें म्हणजे थी भागिनाच्या नावानें त्याजपासून यथाशक्ति द्रव्य घ्यावें, हा स्वामींचा वर्तनक्रम असल्यामुळें त्यांच्या सर्व पत्रामध्यें द्रव्याचा उल्लेख दृष्टीस पडतो. परंतु हें द्रव्य संपादन कोणत्याही स्वार्थबुद्धीनें केलेलें नसून, केवळ लोकोपयोगासाठीं व देशकार्यासाठीं होतें, हें वाचकानीं पूर्ण लक्षांत ठेविलें पाहिजे. ह्या भिक्षाद्रव्यानें स्वामींनीं महाराष्ट्रामध्यें अनेक सार्वजनिक उपयोगाचीं कामें केलीं, आणि अनेक सरदारास आणि छत्रपति व पेशवे ह्यास सकटप्रसगीं उत्कृष्ट साहाय्य करून त्यांच्या स्वराज्यवृद्धीच्या सत्कार्यांत येणाऱ्या अडचणी नाहींशा केल्या आंग्रे ह्यास स्वामींनीं कोंकणात असतानाच द्रव्यसाहाय्य केल्याचे उल्लेख त्यांच्या पत्रात आहेत त्यावरून हा द्रव्यसंपादनाचा क्रम स्वामींनीं परशुरामीं प्रकट झाल्यापासून सुरू केला असावा असे दिसतें ह्या द्रव्याच्या जोरावर त्यानीं मोठमोठीं सार्वजनिक कामें केलीं, गरीब लोकास मदत केली, सरदार लोकास खूष केले, इतकेंच नव्हे तर राजकीय मोहिमाही सिद्धीस नेल्या ही गोष्ट सामान्य नव्हे' लोकाकडून भिक्षाद्रव्य संपादन करून त्याचा उत्तम सत्कारणीं विनियोग करण्यास केवढें चातुर्य व शहाणपण लागतें तें स्वामींच्या ठिकाणीं पूर्ण होतें असे मानण्यास काहीं हरकत नाहीं स्वामींचे कर्ज महाराष्ट्रातील बहुतेक प्रमुख सरदाराकडे होतेंच, परंतु पेशव्याकडे लाखों रुपयानीं मोजता येईल इतकें कर्ज होतें पेशव्यास निरनिराळ्या मोहिमामध्यें मनस्वी खर्च लागत असे व त्यामुळे ते कर्जानें अगदीं त्रस्त होत असत त्या वेळीं त्याना स्वामींवाचून दुसरा कोणी साहाय्यकारी नसे बाजीराव पेशवे ह्याचीं कर्जासंबधाचीं जीं पत्रें आहेत, तीं वाचून पाहिलीं म्हणजे कोणाचेंही हृदय द्रवून गेल्यावाचून राहत नाहीं बाजी राव एका पत्रात स्वामींस लिहितात कीं, "आम्हास कर्जानें बुडविलें' एवढे गोष्टीकरिता प्राण जाता तरी बरें होतें'' विष खाऊन मरावें इतकेंच, विना स्वामींचे पाय धरून बसावें इतकाच पदार्थ उरला आहे' दरबारी सर्व साहित्य आपणें करणार सर्व आपल्यास विदितच आहे तरी स्वामींस कृपा येईल तरी आम्ही कर्जापासून मुक्त होऊ लोकाच नरकवासापासून दूर होऊ तो पदार्थ करावा तरीच मज वाल्यावर पूर्ण कृपा आहे" (लेखाक ३०) दुसऱ्या एका पत्रामध्य तर बाजीरावानीं अगदीं बैतागून जाऊन स्वामींस लिहिले आहे

दिरोव करून स्वामींकडेस वाकी निघेल ते स्वामींस कळलीच आहे. **गोठ**ण्याचा मजकूर तरी, भटास दिली ओसरी तो भट पाय पसरी, हा लेख जाहला. असो. स्वामींपेक्षा आम्हास विशेष काय आहे?" **गोठण्याची** सनद पाठविली आहे."

याप्रमाणे **कान्होजी आंग्रे** यानीं स्वामींस विनोदाचे उत्तर लिहून **गोठणे** गावाची सनद पाठवून दिली. ही सनद आम्हास मिळाली नाहीं. तथापि **कान्होजी आंग्रे** यानीं **गोठणे** गांव श्रीमत् परमहंस **गोसावी** यास सु॥ सन निसा अशरीन मया व अल्फ छ० २८ सफर रोजीं इनाम दिल्यावद्दलचा उल्लेख **प्रतापजी काळे** नामजाद जनिरे **विजयदुर्ग** यास लिहिलेल्या एका तावीदपत्रात आहे त्यावरून वरील पत्र व गावची सनद हीं ता० २२ सप्टेंबर इ० स० १७२८ या एकाच तारखेचीं आहेत असें दिसून येते, व **गोठणे** गाव स्वामींस इ० स० १७२८ च्या अगोदर मिळाले नाहीं हे सिद्ध होते.

स्वामींनी देशावर येते वेळीं **कान्होजी आंग्र्याचा** निरोप घेतला, व त्याजकडून **कान्होजी भोंसले** व **नारायणभट** (हे प्रसिद्ध **नारायण दीक्षित** वायगावकर असावेत) यास पत्रें घेतलीं. स्वामी इकडे येण्यास निघाले, त्या वेळीं **कान्होजी आंग्रे** याने "स्वामींनीं ते मातीं जावून **सर्व जनांचा उद्धार करून** पुन्हा आगमनाचा विचारही अविलंबेच केला पाहिजे" म्हणून आपली इच्छा प्रदर्शित केली त्यावरून स्वामींविषयीं **आंग्र्याची** भक्ति व स्वामींचा

१. 'ग्रथमाला'–'मराठ्यांच्या इतिहासाचीं साधनें.' लेखांक १७९ यामध्यें हें पत्र प्रसिद्ध झालें आहे. स्वामींचा व आंग्र्याचा जो दृढतर संबंध होता, त्यावरून यांतील मजकूर विनोदाचा असावा असें वाटतें. स्वामींसारख्या अंतर्यामी पूर्ण वैराग्य बाणलेल्या पुरुषास कान्होजी आंग्र्यानें वेदांत शिकवावा असा अर्थ नव्हता. कारण स्वामींचा जो लोभ होता तो स्वतःकरिता नसून केवळ जगाच्या कल्याणाकरितां होता हें उघड आहे. तेव्हां हा विनोदाचाच प्रकार असला पाहिजे. तसा प्रकार नसता तर शेवटीं "स्वामींपेक्षा आम्हास विशेष काय आहे?" असें म्हणून गोठण्याची सनद कान्होजीनें पाठविली नसती. विनोदाचा प्रकार नसेल तर कदाचित् रागानें किंवा श्रमानेंही तसें लिहिणें संभवनीय असूं शकेल.

भक्तिभावानें अपेक्षा करूं लागले. छत्रपति शाहु महाराज व त्यांचे पट्ट प्रधान बाजीराव पेशवे हे स्वामींच्या अर्धा वचनात वागून त्यांच्या सदुपदेशानें चालूं लागले. त्यामुळे त्यास मोठमोठ्या राज्यकारणांत यश प्राप्त होऊन मराठी राज्याचा अभ्युदय होऊं लागला त्या योगानें त्यांची स्वामींच्या ठायीं अधिक अधिक निष्ठा जडत चालली, व त्यास स्वामींच्या आशीर्वादाचा महिमा फार वाटू लागला स्वपराक्रमानें आपला भाग्योदय करूं इच्छिणारा प्रत्येक मराठा वीर स्वामींच्या चरणीं आपलें मस्तक ठेवून, त्यांचा आशीर्वाद व प्रसाद घेतल्यावांचून एक पाऊलही पुढें टाकिनासा झाला. तात्पर्य, सर्व राजकारणाच्या यशसिद्धीच द्वार हे स्वामी महाराज आहेत, अशी त्या वेळच्या सर्व महाराष्ट्रमंडळाची पूर्ण खात्री होऊन, जो तो स्वामींच्या चरणाकडे मोठ्या भक्तीनें धाव घेऊ लागला यावरून स्वामींच्या ठिकाणी सर्व महाराष्ट्रमंडळाचें चित्त हरण करण्यासारखे कांहीं अलौकिक सद्गुण व लोकोत्तर कर्तृत्वशक्ति हीं असलीं पाहिजेत हें आपोआपच सिद्ध होतें तात्पर्य, धावडशीस आल्यानंतर स्वामींची कीर्ति सर्व महाराष्ट्रांत पसरून सर्व लोकास स्वामींचा वेध लागला श्री समर्थांनीं म्हटलें आहे —

कार्यकर्ता कीर्तिवंत । त्यास जाणती समस्त ॥
कार्यकर्ता तो झाकेना । वेध लावी विश्वजना ॥

असो स्वामींचा महिमा येणेप्रमाणें पसरत चालल्यानंतर त्यांच्या भेटीस राजश्री छत्रपति शाहू महाराजांपासून तो लहानशा शिलेदारापर्यंत सर्व मंडळी येऊं लागली भेटीसमयीं प्रत्येकाच्या योग्यतेप्रमाणें त्याचा आदर करून त्यास मेजवानी व पोषाख देण्याचा क्रम स्वामींनीं ठेविला होता स्वामींविषयीं सर्व मराठे सरदारांची निस्सीम भक्ति असल्यामुळे त्यांच्याकडून होणारा गौरव त्यांस अत्यंत भूषणावह वाटत असे स्वामींचा खजिना व चीजवस्त सर्व रसाळगड येथे संभाजी शिंदे नामजाद यांच्या जवळ होती, हें मागे सांगितलेंच आहे ती स्वामी अशा भेटीच्या प्रसंगीं तिकडून आणवीत असत संभाजी शिंदे यांची बरींच पत्रे उपलब्ध झालीं आहेत त्यांत स्वामींचे सेवक कमळोजी घावमोरे यांजबरोबर, जरी भोत कुल्याचे जादणी दुपेटे व साधे शेले, गोविंद केशव यांजबरोबर ८६ सनगे, व केदारजी डोंगरराव यांजबरोबर मेजवानीकरितां रुप्याचीं भांडी पाठविल्याचे वारंवार उल्लेख सापडतात त्याचप्रमाणें चंदन,

कृष्णागर वगैरे सुगंधी द्रव्य व रोख रकम नजराणाही दाखल आहेत संभाजी शिंदे हे इ० स० १७३४ मध्ये मृत्यु पावले व त्यांचे जागीं तान्हाजी नाईक चाळके ह्याची नेमणूक झाली नंतर स्वामींनीं रसाळगडाहून आपला ऐवज धावडशीस नेला तो येणेंप्रमाणें होता —

नगद रुपये	मोहरा	होन	पुतळ्या
६६१५	१५६	२१	५७

ह्यापुढे स्वामींचा कोंकणातील दुप्यावेण्याचा संबंध बहुतक कमी होऊन त्याचा सर्व व्यवहार महाराष्ट्रांतच होऊं लागला

शाहू महाराज व त्यांच्या राण्या सकवारबाई, सगुणाबाई, व विरुबाई ह्यांनीं स्वामींचा विशेष अगत्यवाद धरिला यामुळे स्वामींचीही त्यांच्यावर विशेष कृपा होऊन परस्पर प्रेम जडलें त्यामुळें स्वामींस छत्रपतींची मर्जी प्रसन्न पाहून त्यांयाकडून वाटेल तें कार्य करून घेतां येऊं लागलें अर्थात् शाहू महाराजांस कोणतीही गोष्ट कळविण्यास व त्यांजकडून वाटेल तें कार्य करून घेण्यास स्वामी समर्थ आहेत असें पाहताच, सर्व सरदार स्वामींच्या द्वारा तिकडे जाऊं लागले शाहू महाराजांची कोणावर अवकृपा झाली तर ती युक्तीनें दूर करण्यास, किंवा एखाद्या राजकारणांत कोणास योग्य सल्ला मसलत देण्यास, किंवा एखाद्याची छत्रपतीजवळ शिफारस करण्यास, स्वामी हे एक उत्कृष्ट साधनच होऊन राहिले स्वामी स्वतः स्वार्थनिरपेक्ष, स्पष्टवादी आणि स्वराज्यहितचिंतक असल्यामुळें त्यांचें शाहू महाराजांवर विशेष वजन पडून, त्यांच्या एका शब्दानें वाटेल तें कार्य होऊं लागलें त्यामुळे सर्व लहान मोठे मराठे सरदार स्वामींच्या विचारानें आपलें राजकारण करूं लागले स्वामी अगोदर तपस्वी, सरदी, सत्पुरुष, ह्यामुळें त्यांच्याविषयीं भाविक जनांत स्वाभाविकपणेंच पूज्यबुद्धि वागत असे त्यांतून त्यांचा छत्रपतींशीं अशा प्रकारचा सन्निकट संबंध असल्यामुळे, त्यांना स्वामींचा कृपाप्रसाद, आत्मकल्याणास, ऐहिक व पारमार्थिक ह्या दोन्ही दृष्टींनीं, अत्यंत अवश्यक वाटूं लागाना हे साहजिक आहे ह्या कारणास्तव पेशवे, प्रतिनिधि, सचीव, शिंदे, होळकर, पवार, जाधवराव पुरंधरे, आंग्रे आदिकरून मोठमोठे सरदार व इतर सर्व सामान्य लोक स्वामींच्या घर

णाचें दर्शन घेऊं लागत व त्यांचे चरणरज लावूं लागले स्वामींची सर्वांस पराकाष्ठेची प्रीति असून ते त्यांच्या बरोबर फार प्रेमळ अंतःकरणानें वागत असत त्यामुळें सर्व सरदार आपल्या मुत्सद्दीपणाच्या गूढ गोष्टी स्वामींजवळ मोकळ्या मनानें सांगून, त्यांचें निराकरण स्वामी सांगतील त्या मार्गानें करीत असत स्वामींसही मनुष्यास राजी राखून, त्याच्या योग्यता ओळखून, त्यांशीं मधुर भाषण करून, त्यांचें अंतःकरण वेधून घेऊन, त्यांजकडून महत्कार्य करून घेण्याची विलक्षण हातोटी साधली होती त्यामुळें सर्व लहान मोठे सरदार स्वामींचे निस्सीम भक्त बनून एकसमयावच्छेदेंकरून स्वराज्याभिवृद्धीच्या कामास लागले त्याचा परिणाम, शाहू महाराजांच्या कारकीर्दीत, मराठी साम्राज्याचा आसेतुहिमाचल झालेला विस्तार हाच होय

इ० स० १७२८ पासून इ० स० १७४५ पर्यंत, महाराष्ट्रांत जीं जीं राजकारणें झालीं, त्या सर्वांत स्वामींचें अंतस्थरीतीनें कांहींतरी अंग होतें, असें म्हणण्यास हरकत नाहीं या सर्व राजकारणांचें मर्म व पूर्ण स्वरूप दाखविणारे कागदपत्र उपलब्ध नसल्यामुळें त्यांचें विस्तारेंकरून विवरण करितां येत नाहीं तथापि बहुतेक सरदारांस नावारूपास आणण्यास, त्यांची शिफारस करण्यास त्यांच्या शौर्याचा गौरव करण्यास, त्यांना प्रोत्साहन देण्यास, व त्यांची योग्य कामावर योजना करण्यास स्वामीच बहुतेक अंशीं कारण असत स्वामींचा संबंध नुसता महत्त्वाच्या राजकारणांतच नव्हे, परंतु अगदीं घरगुती सामान्य गोष्टींतही दिसून येतो स्वामींवर पुरुषांप्रमाणें बायकांचीही फार भक्ति असे त्यामुळें मराठे सरदारांच्या बायकाही आपल्या मुलांस स्वामींनीं आशीर्वाद देऊन त्यांचें कल्याण करावें असें इच्छीत असत बाळाजी विश्वनाथाची बायको राधाबाई, मल्हारराव होळकराची बायको गौतमाबाई, पिलाजी जाधवरावाची आई हंसाई, रघोजी भोसल्यांची आई काशीबाई, मानाजी आंग्र्याची आई मथुराबाई इत्यादि वीरपत्न्या व वीरमाता स्वामींशीं अत्यंत घरोब्यानें व भक्तिभावानें पत्रव्यवहार करीत असत; व आपल्या मुलांचें कल्याण करण्याकरितां स्वामींचा आशीर्वाद रात्रंदिवस चिंतित असत, असें त्यांच्या अनेक पत्रांवरून दिसून येतें अर्थात् सर्व महाराष्ट्रास स्वकीय मानून त्यांच्याशीं स्वामी एकरूप झाले होते ह्यांत शंका नाहीं उदारचरित असे जे साधु पुरुष असतात ते

अयं निजः परो वेति गणना लघुचेतसां ।
उदारचरितानां तु वसुधैव कुटुंबकम् ॥ १ ॥

ह्या नियमाप्रमाणें हा माझा किंवा हा परका असा क्षुद्र भेद न बाळगतां सर्व वसुधा हेच आपलें कुटुंब असे मानितात. असाच प्रकार स्वामींचा, निदान महाराष्ट्रासबधानें तरी, पुष्कळ अंशीं होता, असें ह्मटलें असता क्वचितच अतिशयोक्ति होईल.

इ० स० १७२८ मध्यें स्वामी धावडशीस आल्यानंतर, त्यांनीं सर्व महाराष्ट्रीयांचीं अंतःकरणें आपल्या अलौकिक शक्तीनें आकर्षित करण्यास कसा प्रारंभ केला हें विस्तारेंकरून सांगण्याची विशेष आवश्यकता नाहीं. त्यांचीं जीं पत्रें उपलब्ध झालीं आहेत, तेवढ्यावरून त्यांचें चित्र डोळ्यांपुढें पूर्णपणे उभें राहतें. बाजीराव ह्यांस पेशवाईचीं वस्त्रे मिळवून देण्यास स्वामींचें किती साहाय्य झालें हे सांगण्यास स्पष्ट पुरावा नाहीं. तथापि शाहु महाराजांजवळ त्याची वारवार शिफारस-करून त्याचे उत्तम गुण छत्रपतींच्या नजरेपुढें आणण्यास स्वामी किती तत्पर असत हें दाखविण्यास सबळ पुरावा आहे. शाहु महाराजाची व ब्रह्मेंद्रस्वामी ह्यांची धावडशी येथें इ० स० १७३४ मध्यें जी भेट झाली, त्या भेटीमध्यें "राजश्रीजवळ तुमची फारशी शिफारस केली. कित्येक तुमच्या स्वहिताच्या गोष्टी सांगितल्या" ह्मणून स्वामींनीं बाजीरावास पत्र लिहिलें. त्याचे उत्तर लिहितांना बाजीराव पेशव्यानीं भक्तिभावानें लिहिलें कीं, "मायबाप देवधर्म स्वामींचे पाय. न्यूनपूर्ण सर्व स्वामींचें. आह्मी स्वामींचे चरणांकित. सर्व चिंता स्वामींस आहे. तेथें आमची शिफारस व बऱ्याच्या गोष्टी सांगितल्याचें अपूर्व काय? आमची निष्ठा निकर्णपुरस्सर स्वामींच्या पायापाशीं आहे. तेथें विस्तार आह्मीं काय लिहावा" (लेखांक २९). ह्यावरून स्वामींनीं बाजीरावास कसें साहाय्य केलें ह्याची कल्पना करिता येते. बाजीरावांचीं अत्यंत प्रेमळ भावानें लिहिलेलीं व भक्तिरसानें पूर्ण उचंबळलेलीं अशीं जीं अनेक पत्रें उपलब्ध झालीं आहेत, तीं पाहिलीं ह्मणजे त्याची स्वामींवरील पराकाष्ठेची निष्ठा व त्याच्या अलौकिक कर्तृत्वशक्तीविषयीं पूर्ण भरंवसा दिसून येतो.

स्वामींनीं स्वदेशकल्याणार्थ आपलें गुप्त स्वरूप एकीकडे ठेवून राजकारणांत ज्या वेळीं प्रवेश केला, त्या वेळेपासून संसारी मनुष्याची वृत्ति धारण केली. आणि देवाच्या भिक्षेच्या निमित्तानें सर्व सरदारांकडून कांहीं द्रव्य घेण्याचा क्रम आर-

भिन्न प्रत्येकास आशीर्वाद द्यावा व त्यांचें कार्य सिद्धीस गेलें ह्मणजे श्री भार्गवाच्या नावानें त्यांजकडून यथाशक्ति द्रव्य घ्यावें, हा स्वामींचा वर्तनक्रम असल्यामुळें त्यांच्या सर्व पत्रांमध्यें द्रव्याचा उल्लेख दृष्टीस पडतो परंतु हें द्रव्य संपादन घेणेंलाही स्वार्थबुद्धीनें केलें नसून, केवळ लोकोपयोगासाठीं व देशासाठीं होतें, हें वाचकांनीं पूर्ण लक्षांत ठेविलें पाहिजे ह्या भिक्षाद्रव्यानें स्वामींनीं महाराष्ट्रामध्यें अनेक सार्वजनिक उपयोगाचीं कामें केलीं, आणि अनेक सरदारांस आणि छत्रपति व पेशवे ह्यांस सत्प्रसंगीं उत्कृष्ट साहाय्य करून त्यांच्या स्वराज्यवृद्धीच्या सत्कार्यांत येणाऱ्या अडचणी नाहींशा केल्या आंग्रे ह्यांस स्वामींनीं कोंकणांत असतांनाच द्रव्यसाहाय्य केल्याचे उल्लेख त्यांच्या पत्रांत आहेत त्यावरून हा द्रव्यसंपादनाचा क्रम स्वामींनीं परशुरामीं प्रकट झाल्यापासून सुरू केला असावा असें दिसतें ह्या द्रव्याच्या जोरावर त्यांनीं मोठमोठीं सार्वजनिक कामें केलीं, गरीब लोकांस मदत केली, सरदार लोकांस खूप कर्ज, इतकेंच नव्हे तर राजकीय मोहिमाही सिद्धीस नेल्या ही गोष्ट सामान्य नव्हे! लोकांकडून भिक्षाद्रव्य संपादन करून त्याचा इतका सत्कारणीं विनियोग करण्यास देखील चातुर्य व शहाणपण लागतें तें स्वामींच्या ठिकाणीं पूर्ण होतें असें मानण्यास कांहीं हरकत नाहीं स्वामींचें कर्ज महाराष्ट्रांतील बहुतेक प्रमुख सरदारांकडे होतेंच, परंतु पेशव्यांकडे लाखों रुपयांनीं मोजतां येईल इतकें कर्ज होतें पेशव्यास निरनिराळ्या मोहिमांमध्यें मनस्वी खर्च लागत असे व त्यामुळें ते कर्जांत अगदीं मग्न होत असत त्या वेळीं त्यांना स्वामींवाचून दुसरा कोणी साहाय्यकारी नसे बाजीराव पेशवे ह्यांचीं कर्जासंबंधाचीं जीं पत्रें आहेत, तीं वाचून पाहिलीं ह्मणजे कोणाचेंही हृदय द्रवून गेल्यावाचून राहत नाहीं बाजीराव एका पत्रांत स्वामींस लिहितात कीं, "आह्मांस कर्जानें बुडविलें! एवढे गोष्टीकरितां प्राण जाता तरी बरें होतें!! विष खाऊन मरावें इतकेंच, किंवा स्वामींचे पाय धरून बसावें इतकाच पदार्थ उरला आहे! दरबारीं सर्व साहित्य आमचें करणार सर्व आपल्यास विदितच आहे तरी स्वामींस कृपा येईल तरी आह्मी कर्जापासून मुक्त होऊं लोकांचे नरकवासापासून दूर होऊं तो पदार्थ करावा तरीच मज बाळकावर पूर्ण कृपा आहे" (लेखांक ३०) दुसऱ्या एका पत्रामध्यें तर बाजीरावानीं अगदीं वैतागून जाऊन स्वामींस लिहिलें आहे

री, "आता नित्य उठोन कर्जदाराचे पाया पडावे ! शिलेदाराचे पाया पडता पडता कपाळ झिजत चालले" आता हीं सुख आम्हांस नकोत तुम्ही या आणि आपला कारभार साभाळा अगर टाकून द्या ह्मणाल तरी टाकोन उठोन येतों वरकड, तुम्हीं आपल्या पत्रासाठीं लिहिलें, तरी स्वामीनें काहीं चिंता न करावी आमचा जीव आहे तों पेकियाची काय चिंता आहे ? कोणे समयीं पाहिजे ते आह्मासही मित्रें पेका पावता करूत आता प्रस्तुत तो आमचा जीवच आहे येथ येऊन घणें, अगर तेथे बोलावशील तरी सर्व राग टाकून येतों तुम्ही थोर देव तुह्मास वचनास धरावें तें वचन खरें न झाले ह्मणून आह्मीं लेकरानीं तुमची रड तुह्मापाशीं रडावी, आणि रडतियाची अशी तुम्ही पुसोन परिणाम त्याचा कराल तो कराल तुमचे झाड लाविलें तोडाल तरी आता तोडा वाढवाल तरी वाढवा या गोष्टीस नादर कोण आहे ? तुमचे दयावणीत आह्मी का भिऊ ? मारशील तरी तूच बाबा मारशील यानरी कीर्ति तुझीच आहे आणि आह्मा लेकराचे लल्वियाळ चालवून कीर्ति रूप होशील तरी तूच होशील" (लेखाक ३२) यावरून इत्यर्थवधान बाजी राव अतिशय पेचात आल्यामुळ स्वामींची कशी मनधरणी करीत होते हे व्यक्त होते हीं सर्व पत्रं मूळापासून शेवटपर्यंत खुद्द बाजीराव पेशवे यांच्या हातचीं आहेत, व त्यात सर्व हृद्गत अगदीं मोकळ्या मनानें वर्णिले आहे

बाजीराव पेशवे याच्या पत्रात **"तुमचें झाड लाविलें, तोडाल तरी आतां तोडा. वाढवाल तरी वाढवा."** हा जो मुख्य भाव आहे तोच बहुतेक मराठे सरदाराच्या पत्रातही दिसून येतो त्यावरून, पर्यायानें, स्वामींच्या आशीर्वादानें किंवा कृपाप्रसादानें सर्व मराठे सरदार उदय पावले, व त्याच्या हृदयात स्वधर्माभिमान व स्वदेशभक्ति ह्या दोन गुणांची ज्योती प्रज्व लित होऊन मराठी साम्राज्याचा अभ्युदय झाला, असें ह्मणण्यास काहीं हरकत नाहीं स्वामींनीं मराठे सरदाराचीं मनें आकर्षित करून त्याच्या ठिकाणीं स्वप राक्रम व्यक्त करण्याची कशी प्रेरणा केली, व त्याच्याकडून महत्कार्ये कशीं सिद्धीस नेलीं ह्याची कल्पना, त्याच्या सर्व पत्रव्यवहाराच सूक्ष्मदृष्टीनें परिशीलन केल्यास, सहज होण्यासारखी आहे तथापि, ती अधिक रीतीनें मनात बिंबण्याकरिता त्याच्या काहीं ममुख राजकारणाचा वृत्तान्त पुढील भागात सादर केला आहे

धरून आहे. हुजुरचा साहित्य गनिमास नलीमा पाठवायाचे होत नाही. स्वामींनी आपले स्वराज्यणास दूसरा पाठवून आपणास मामलत्यापासून पुनः पराण्यपूर्व शिरदर्ते लिहिले तर स्वतः स्वामींची, साहित्य धरणे जरूर. तुम्हासारखे एकनिष्ठ सेवक, कार्यकर्ते, आजतागायत श्रमसाहस करून स्वतः रक्षिले. पुढें तुमचा भरंवसा आहे. दग यासारखे स्वामी तुम्हास हुजूर बोल धरीत. जे साहित्य फौजेचे लागेल, स्वामी करून देतील. आपले समाधान असों देणें. दरमहिन्या ऐवजाविना लोकांचा गवगवा झाला आहे, तरी दुगाला ऐवज चोवीस हजार रुपये पाठवून देणें. हुजूर दोन हजार स्वार व पायदळानें पाच हजार माणूस बारा महिने सेवा करितात, त्यांचा ऐवज पावदर्शी पाठविणें"

या पत्रात लिहिल्याप्रमाणे दरम्यान शाहू महाराजांची व कान्होजी आंग्र्यांची भेट झाली. परंतु यापुढे कान्होजी आंग्र्याकडून हबशाचा पराभव झाल्याचे दिसून येत नाही. सिद्दी सात हा दिवसेंदिवस अधिक अधिक बलवत्तर चालला, व तो मराठ्यांच्या प्रांतास जास्त जास्त उपसर्ग देऊ लागला. सन अठरीन याच वर्षाच्या माघ महिन्यात त्याने हत्तीच्या निमित्ताने दगा करून श्री परशुराम यथील देवालयाचा विध्वंस केला. त्याबद्दलची सावंत हकीकत दुसऱ्या भागात दिलीच आहे. यानंतर स्वामी हबशाच्या भयामुळे घाटावर आले. पुढे कान्होजी आंग्रे याची प्रकृति दिवसेंदिवस बिघडत जाऊन ते इ० स० १७२९ च्या जून (जिल्हेज) महिन्यामध्ये मृत्यु पावले. कान्होजीस सेखोजी, संभाजी, मानाजी, येसाजी व तुळाजी असे पाच मुलगे होते त्यापैकी वडील पुत्र सेखोजी यास शाहू महाराजांनी छ० ५ मोहरम सन सल्लासीन (ता० २१ जून इ० स० १७२९) या दिवशी सरखेलपदाची वस्त्रें दिली व कान्होजीकडे जो मुलूख व जे किल्ले होते ते त्याच्या ताब्यात दिले. आंग्रे याच्या घराण्याशी स्वामींचा पूर्वीपासून स्नेहसंबंध असल्यामुळे त्यांनी सेखोजीस वस्त्रें मिळवून देण्याचे कामी मदत केली. सेखोजीची स्वामींवर चांगली भक्ति असून त्यांचा पुष्कळ पत्रव्यवहार चालत असे.

कान्होजी आंग्रे याचा हबशावर चांगला दाब होता, तो त्याच्या मृत्यूमुळे कमी झाला. त्यामुळे ते मोकळे होऊन अधिकच बेफाम झाले, व कोंकणप्रा-

तास अतिशय उपसर्ग देऊन, मराठ्यांच्या ताब्यांतील मुलुखांतूनही वसूल वळून बरीच घेऊं लागले तेव्हां, ब्रह्मेंद्रस्वामींनी शाहु महाराजांच्या विचारें सेखोजी आंग्र्यांचें साहाय्य घेऊन हबशावर स्वारी करण्याची मसलत उभारली म राठ्यांचे इतिहासकार क्याप्टन ग्रांट डफसाहेब किंवा मराठी बखरीकार ह्यांनी ह्या स्वारीची हकीकत अगदीं त्रोटक व विसंगत दिली आहे, किंबहुना ग्रांट डफ साहेबास ही गुप्त मसलत सुद्धां समजली नाहीं, असें म्हटलें तरी चालेल इ० स० १७३० पासून इ० स० १७३६ पर्यंत हें हबशी प्रकरण चाललें होतें, व ह्याचे सूत्रचालक ब्रह्मेंद्रस्वामी हे होते, असें उपलब्ध झालेल्या अस्सल पत्रव्यवहारावरून व्यक्त होतें

इ० स० १७२९ ह्या वर्षाच्या अखेरीस बाजीराव बुंदेलखंडांतील व उत्तर हिंदुस्थानांतील राजकारणांत गुतल्यामुळें, शाहु महाराजांनी हबशाच्या मसलतीवर श्रीनिवास परशुराम प्रतिनिधि, पिराजी खंडेराव चिटणीस, वगैरे मंडळींची योजना केली त्यांनीं शेख याकूब उर्फ शेखजी ह्या नांवाचा

---

१ ह्या हबशी प्रकरणाची हकीकत ग्रांटडफ साहेबास बरोबर न समजल्यामुळें, अस्सल पत्रें मिळूनही त्यांचा उपयोग त्यास करितां आला नाहीं त्यांनी अवघ्या दोनतीन पृष्ठांत ह्या सहा वर्षे चाललेल्या प्रकरणाचा गोषवारा दिला आहे! पत्रांच्या तारखा न समजल्यामुळें ते अगदी घुचकळ्यांत पडून त्यांचा फार गोंधळ उडाला आहे!! ह्याबद्दल त्यांना टीपेमध्यें स्पष्ट लिहिलें आहे कीं, 'In parts where I have only Mahratta authority I am seldom quite certain of my dates as many of the original letters have only the date of the week and of the Moon Page 233 अर्थात्, ज्यास पत्रांच्या तारखा बरोबर समजल्या नाहींत, त्यांना ह्या प्रकरणाचा नीट उलगडा करितां यणार नाहीं हें साहजिक आहे ह्या कारणास्तव ग्रांट डफ साहेबाचें हें प्रकरण फार अपूर्ण व त्रोटक झालें आहे आम्हांस जी थोडीबहुत नवीन माहिती उपलब्ध झाली, तेवढी ह्या भागांत सादर करून, हबशी प्रकरणाचें खरें स्वरूप व्यक्त करण्याचा प्रयत्न केला आहे तथापि ह्या सहा वर्षे चाललेल्या राजकारणाची सर्व गुतागुत पुष्कळ कागदपत्र मिळाल्यावांचून नीट उकलली जाणार नाहीं व त्याचा सविस्तर इतिहास समजणार नाहीं

हबशाचा एक पराक्रमी सरदार ठार करून, त्याच्या मार्फतीनें, सर्व हबशाण मराठ्यांच्या राज्यास जोडण्याचा विचार केला. डोंगरजी हा जातीचा कोळी असून पुढें मुसलमान झाला होता, परंतु त्याच्या पराक्रमामुळें त्याजवर जंजि ऱ्याचें ठाणे सिद्दी सुरूर याची फार मेहेरबानी जडली होती. त्यास मग त्याच्या सर्व आप्तभाराचें आश्रित्व, हबशाच्या ताब्यातील सर्व मुलखाची सुभे दारी, किल्लेदार सिद्दी व इनाम गांवें, आणि पेणपासून कोंडापुरपर्यंत दरकोंक णातील सरगोंडपणाचा हक्क बहाल करून, आणि त्याच्या वंशास राजगडची किल्ले दारी व तेथील लोकास एकरकमी रुपये बक्षीसादाखल देण्याचें मान्य करून, प्रतिनिधिप्रभृतींनी विजय संपादन करण्याचा प्रयत्न चालविला होता. ब्रह्मेंद्र स्वामींचे परशुरामचे कारकून गणेश बल्लाळ याच्या ता० १९ ऑगस्ट इ० स० १७३० पत्रावरून (म० ले० ३३०) प्रतिनिधि हबशाच्या प्रांतात उतरले होते. व सिद्दी सात याची काशीबदरावर भेट घेऊन व त्यास घोडा नजर करून त्याशीं सलोखा करण्याच्या विचारात होते असें दिसतें. आंग्रे हे हबशाच्या विरुद्ध असल्यामुळें त्यास घालवून द्यावें, म्हणजे मी राजदर्शनास येऊन तुम च्याशीं तह करितों, असा सिद्दी सात याचा मतलब होता. परंतु त्यास खरे पणाचा भाव मुळींच नव्हता. त्यामुळें पुढें काहीतरी अनर्थ ओढवणार असें उघड दिसत होतें. त्यामुळें स्वामींच्या कारकुनानें 'दिवस पुढें बरे दिसत ना हीत' असे उद्गार काढिले आहेत.

सेखोजी आंग्रे हा राजनिष्ठ असून मराठी राज्याची सेवा आपल्या हातून व्हावी व हबशाचें प्राबल्य कमी व्हावें असें इच्छिणारा इमानी सेवक होता. याच्या पदरीं धाकोजी नाईक महाडीक नावाचा एक शूर सरदार होता. त्यानें हबशास अंजनवेल, गोवळकोट या बाजूनें पुन्हां शह देऊन जेर केलें होतें. त्यामुळें त्याचा वेढा उठवून आलेला प्रसंग टाळावा या हेतूनें, सिद्दी सात यानें प्रतिनिधींशीं गोड गोड गोष्टी चालविल्या होत्या. प्रतिनिधीस त्याचा मतलब न समजून त्यांनी आंग्र्यांच्या लोकास बरोबर साहाय्य केलें नाहीं.

१. प्रश्नमाला—'मराठ्यांच्या इतिहासाची साधनें' लेखांक ३०५ या पत्रात, मथु राबाई आंग्रे हिनें प्रतिनिधींनी सिद्दी सात यांशीं सलोख्याचें बोलणें लावून धकाजी नाईकाचा श्रमा विरस केला, याची साधन हकीकत ब्रह्मेंद्र स्वामीस लिहिली

त्यामुळे मराठ्यांच्या सैन्यात फूट पडून हबशास प्रतिनिधींवर उलट खाण्यास जोर सापडला इ० स० १७३२ पर्यंत प्रतिनिधि चिपळूणात असताना हबशानीं गोवळकोट घेऊन मराठ्यांची फार नाचक्की केली तेव्हा प्रतिनिधींनीं शाहु महाराजाकडे मदत पाठविण्याबद्दल एकसारखा तगादा लाविला शाहु महाराजांनीं चिमाजीआपास प्रतिनिधींच्या मदतीस सैन्य पाठविण्याबद्दल अनेक वेळा आज्ञापत्रे पाठविलीं, परतु त्याजकडून वेळेवर मदत गेली नाहीं त्यामुळे शाहु महाराजांनीं त्याजवर संतापून जाऊन, "तुम्ही जर मदतीस गेला नाहीं, तर मी स्वत जाईन"[1] असें खरमरीत पत्र लिहिलें तेव्हा त्यांनीं

आहे, ती अत्यत महत्त्वाची आहे त्यापैकी थोडासा उतारा मासल्याकरिता येथे देतों बकाजी नाईक यानीं "सिद्दी साद सारा गनीम हटी मारून वाढून, किल्ल्यात घालविला. तों श्रीपतराव श्रीस्थळीं येऊन, आपले नजरेनें युद्ध पाहिलें. त्या उपर जयगडीहून भाडें आलें व जमाव आला. गोवळकोटास मूर्चे देऊन जागा घ्यावा, तों राजश्री प्रतिनिधि याहीं गोवळकोटास अनुसधान लाविलें बकाजी नाईक याची व प्रतिनिधींच्या भेटी जाहल्या तों मजकूर प्रतिनिधीनें घातला कीं, गनीम मुलाखे करून घेतों, तुह्मास भाडावयासी प्रयोजन नाहीं. या उपरी बकाजी नाईक याहीं बोली केली कीं, अजनवेलीस तुह्मीं जावें, तों जागा घ्यावा, गोवळकोट आह्मी घेतों ते कबूल करीत ना त्याकडील अनुसधान चालले. सिद्दी सादाची भेटी जाहली त्यास, प्रतिनिधि बकाजी नाईक यासी ह्मणत कीं, तुह्मीं आह्मीं गनीम घेऊ. जागा सचतर ह्मातीं देत नाहीं. त्यावरून पाहता जागा आपण जेर करावा, मेहनत करून यशास पात्र ते होणार, आपणास प्राप्तांश नाहीं हा प्रसग जाहलियासी तेथें राहून काय करणें असे? तदाहीमध्यें राहिल्यास, मुलाखें कार्य दिसतनीवर गेलें. इ० इ०" ह्यावरून प्रतिनिधींनीं आग्र्याच्या सेनापतीस नाखूष करण्यात मोठी चूक केली हें दिसून येते मराठे सरदारांतील परस्पराविषयींचा अंतर्गत मत्सर व द्वेषभाव ह्या वेळेपासून वसत होताच. तो शाहु महाराजांच्या दराऱ्यामुळें काहींसा दबला जाई. परतु ज्या वेळीं तो डोकें वर उचली, त्या वेळीं मराठ्यांच्या हितास हानिकारक झाल्यावाचून राहत नसे.

१ ग्राटडफ साहेबानीं ह्या शाहूच्या भरसल पत्राचा आपल्या इतिहासात आ-

पिलाजी जाधवराव ह्यांची भेटगी योजना केली परंतु त्याच्या जाण्याचा विशेष उपयोग न होता प्रतिनिधीस हताश होऊन परत येणे भाग पडले

इतके हवशाच पारिपत्य झाले नाही हे पाहून ब्रह्मेंद्रस्वामींस फार वाईट वाटले त्यांनी शाहु, बाजीराव, आणि आंग्रे ह्याच्याकडे एकसारखी सवाल लावून त्यांना हबशांचीं स्थळें हस्तगत करण्याबद्दल प्रोत्साहन दिले बाजीराव निजामउल्मुल्काकडून येऊन, तसेच तातडीनें, ता० २६ मे इ० स० १७३३ मध्य, राजपुरीकडे गेले तिकडे जाण्यापूर्वी त्यांनी सेखोजी आंग्रे ह्यास वैशाख वद्य दशमीस पाल मुक्कामीं भेटीस बोलाविलें त्या वेळीं सेखोजी आंग्रे ह्यानीं बाजीरावास जें पत्र पाठविलें तें विशेष महत्त्वाचें आहे ते येणेप्रमाणें –

"राजश्री बाजीराव पंडित प्रधान स्वामी गोसावी यांस –

सकलगुणालंकरण अखंडित लक्ष्मी-अलंकृत राजमान्य राजश्री सेवाकांक्षि सेखोजी आंग्रे सरखेल रामराम विनंति उपरी येथील कुशल जाणून स्वकीय लेखन करीत पाहिजे विशेष आपण पत्र पाठविलें ते प्रविष्ठ होऊन लेखनार्थ अवगत जाहला "वैशाख वद्य दशमीस स्वार होऊन पालीस येतो आपण दशमीस पालीस यावें आपली आमची भेटी होऊन कर्तव्य ते केलें जाईल सारांश आह्मी जातच आहों तुम्ही न याल तर्‍ही चाकरीस अंतराय केलासा राजश्रींच चित्तांत येऊन गुन्हेगार मात्र राहील या गोष्टींत उचित नाहीं" म्हणोन विशद लेख केला ऐशियास आपण कोंकणचे मसलतेस यावें, आम्ही हमेषी करावी, दस्तदुर्गे हस्तगत करावीं, याजपेक्षां दुसरें अधिकोत्तर काय? परंतु येथील जंजिरियाच्या लोकास॥(?) आपण माहीतच आहेत व जमादाराचा पोल्ला विचार अमाराः एतद्विषयींचा अर्थ आपणास कळावा याच करितां राजश्री स्वामी चिमणाजी यास मुस्ता मागोन पाठविलें आहे त्याजवरून कळेल असेल भगव्दारी राजश्री महादाजी कृष्ण व चिरंजीव मानाजी आंग्रे यांची

धार देऊन ते धावडशीवर स्वामीच्या दप्तरातून मिळाल असें टीपेमध्यें लिहिलें आहे व अशीच आणखी शाहूची व पेशव्याच्या मुतालिकांची अस्सल पत्रें उपलब्ध झाल्याचें लिहिलें आहे. ह्यांपैकीं बहुतेक पत्रें आम्हांस उपलब्ध झालीं परंतु हें चिमाजीआपास लिहिलेलें नगरमरीत पत्र अद्यापि सापडलें नाहीं। त्यामुळें तेवढ्यापुरता मोडकरवर हवाला ठेवणें भाग आहे

खानगी मरू वरकड राजश्री बाळाजीपंत यांच्या लिहिल्यावरून कळेल साराश तीर्थरूपामार्गे आम्हास आपण वडील जे गोष्टीने आपले व आमचे पदरीं गुम्हाणा न ये, ते गोष्टी केली पाहिजे जाणिजे रवाना छ २५ माहे जिल्काद बहुत काय लिहिणे हे विनंति (मोर्तबसुद)" ह्यानंतर सेखोजी आंग्रे व बाजीराव पेशवे ह्यांची भेट झाली व उभयताच्या संमतीने शामलावर चाल करून त्यास नेस्तनाबूद करण्याचा विचार ठरला.

ह्या दरम्यान स्वामीची जी चळवळ चालली होती ती फारच मौजेची होती स्वामीनीं कान्होजी आंग्रे ह्यांची पत्नी मथुराबाई हिजला पत्र पाठवून असें लिहिलें कीं, "राजश्री बकाजी नाईक यांची खानगी अंजनवेल गोवळकोटचे मसलतीस केली आहा त्यास, हनमताचा गौरव रघुनाथ करून त्याचे हस्तं लंका घेतली, त्याप्रमाणें बकाजी नाईकाचा गौरव करून, लोकास देणें देउन, दोनी स्थळें सत्वर घेतलीं तर बरें वाटतें नाहीतरी हक्क हक्क खालीं समाधीस येऊ" (प्र० ले० ३०५) म्हणजे ही दोन्हीं स्थळ स्वराज्यात झालीं म्हणजे श्री परशुरामीं जाण्याचा स्वामीचा विचार होता परंतु प्रतिनिधींच्या चुकीमुळे तसें घडून आलें नाहीं, म्हणून स्वामी कोंकणात समाधीस गेले नाहींत त्यानीं महाराष्ट्रांत राहूनच गोवळकोट व अंजनवेल हीं स्थळ मराठ्यास हस्तगत होतील असा यत्न आरंभिला

मराठ्याचें सैन्य जंजिन्यास येण्यापूर्वी तेथे राज्यक्रांतीचा प्रकार घडून आला त्याची थोडी हकीकत सागणें जरूर आहे इ० स० १७३३ च्या फेब्रुवारी महिन्यात जंजिन्याचे खान सिद्दी सुरूर हे मृत्यु पावले ह्यास आठ मुलगे होते त्यांपैकीं वडील मुलगा सिद्दी अबदुल्ला हा बापाच्या वेळेपासूनच राज्य कारभार पाहात होता व तोच गादीचा खरा अधिकारी होता त्यास, खान साहेबांचें प्रेत दहन करण्यासाठी किल्ल्यातून बाहेर आणल्यानंतर, त्याच रात्रीं, सिद्दी संबूल नामक हबशानें ठार मारिलें, व सर्व राज्यकारभार आपल्या हातीं घेऊन त्याचा धाकटा भाऊ सिद्दी हसन ह्यास नावाचा अधिकारी केलं ही गोष्ट खानसाहेबाचा दुसरा मुलगा सिद्दी अबदुल रहिमान ह्यास समजताच, त्यानें मराठ्यास वश झालेल्या शेख याकूब ऊर्फ शेखजी नामक इसमास आपल्या पक्षास अनुकूल करून घेतले, व त्याच्या मार्फत बाजीराव पेशवे ह्यान-

कडे सधान बांधून, जंजिऱ्याची गादी मिळविण्याचा प्रयत्न चालविला. पेशव्यास ही संधि महत्त्वाची वाटून त्यांनी त्यास हाताशीं धरलें, आणि इ० स० १७३३ च्या मे महिन्यापासून डिसेंबरपर्यंत, राजपुरीस शह देऊन, जंजिरा हस्तगत करण्याची खटपट चालविली

इ० स० १७३३ च्या वैशाख महिन्यात, बाजीराव, प्रतिनिधि व फत्तेसिंग भोसले ह्यांनी आपलें सैन्य कोंकणात येऊन पोहोंचल्यावर, शेखजीच्या गुप्त मसलतीन, कोंकणातील मुख्य मुख्य स्थळें हस्तगत करण्याचा क्रम चालविला ता० २५ म इ० स० १७३३ रोजीं मंडणगडकिल्ला घेतला व बिरवाडीपासून निजामपुरापर्यंतच्या गावावर अमल बसविला पुढें प्रतिनिधींनीं माघारें उलटून, ता० ८ जून इ० स० १७३३ रोजीं, रायगड सर केला, व महाडावर मोर्चे लावून तेंही काबीज केलें यणेप्रमाणें उत्तर कोंकणातील स्थळ हस्तगत करून तेथ मराठ्यांचा अमल बसविण्याचें काम प्रतिनिधि व फत्तेसिंग भोंसले ह्यांनी चालविलें इकडे बाजीराव पेशवे ह्यांनीं जंजिऱ्यास वेढा देऊन हबशी लोकास जर करण्याचा दृढ सकल्प केला, आणि पुरवीवरून मोर्चे लावून जंजिऱ्यावर तोफांचा एकसारखा भडिमार चालविला दुसरीकडून मानाजी आंग्रे ह्यानीं पाण्यातून मार चालविला तथापि जंजिरा राजपुरी ही फार बळकट जागा असल्यामुळें व हबशी लोकांचा जमाव दांडगा असल्यामुळें काहीं दिवसपर्यंत त्यांनीं बिलकूल दाद दिली नाहीं परंतु पुढें त्याच्यान मराठ्यांपुढें टिकाव धरवेना तेव्हां त्यांनीं इग्रज व सुरतेचा हबशी सरदार सिद्दी मसूद याची मदत मागून, एका बाजूनें आंग्रे व एका बाजूनें बाजीराव ह्याच्या सैन्याचा नाश करण्याचा विचार केला सुरतेहून सिद्दी मसूद हा हबशाच्या मदतीस येत आहे असें समजताच, ता० ७ जुलै इ० स० १७३३ रोजीं, शाहू महाराजानीं दमाजी गायकवाड व उमाबाई दाभाडे ह्यास खास दस्तकाचें पत्र पाठवून असें कळविलें कीं, "राजपुरीवर हबशी अमर्यादेनें वर्तो लागला कोंकणप्रांत उध्वस्त आरंभिला त्यास शासन केल्याविना देवब्राह्मण स्वधर्म्ये राहत नाहींत ऐसें जाणोन स्वामींनीं चिरंजीव राजश्री फत्तेसिंग भोंसले व राजश्री श्रीनिवासपंडित प्रतिनिधि व राजश्री बाजीराव पंडित प्रधान यांस आज्ञा करून हबशासी मोहिम करविली रायगड आदिकरून कोंकणातील

गडकोट हबशियांकडे होते ते हस्तगत केले. मुदूख कबज केला. राहता एक जंजिरा व आणखी दोन चार स्थळें राहिलीं आहेत. त्यांचीही तरतूद कर्तव्य ते करीत आहे. ऐशियास हबशाकडील सिद्दी मसूद सुरतेस आहे; तो जमाव करून जलमार्गे जंजिरेयाचे कुमकेस येणार म्हणून वर्तमान विदित झालें. तरी हबशी दुष्ट. त्याचे निर्मूल करावें हे स्वामींस परम आवश्यक. स्वामींचे आज्ञेप्रमाणे निदर्ग सायास करणें तसा करीत आहेत. स्वामींचे पुण्य-प्रतापेंकरून योजिला मनसबा सिद्धीस पावतच आहे. जंजिरेकर हबशी या-मध्यें अवसान राहिलें नाहीं. परतु सुरतेहून सिद्दी मसूद याचा बेत जंजि-रेयाचे कुमकेस न यावे ऐसें करावे लागते यास्तव आज्ञापत्र सादर केले असे. दुष्टाचा नि:पात होऊन स्वामींचे राज्य अभिवृद्धीस पावावें हे तुम्हास आवश्य-कच आहे. याकरिता सुरतेचा मोंगल फौजदार व कोट्या किल्लेदार असेल त्यांस ताकीद करून पत्रे पाठविणें, आणि सिद्दी मसूद याची कुमक जंजिरेयास न पोहचे ऐसें करणें. या वेळीं सिद्दी मसूदास हस्तगत करावयाचीही तरतूद करणें."

ह्याप्रमाणें शाहू महाराजाचें पत्र गेल्यानंतर दमाजी गायकवाड व उमाबाई दाभाडे ह्यानीं सिद्दी मसूद ह्यास अडकवून ठेवण्याचा तावडतोब प्रयत्न के ल्याचें दिसत नाहीं. इकडे प्रतिनिधि अंजनवेलपर्यंत पोहोंचले व तेथें शह देऊन बसले; व बाजीराव जंजिरा दाबात आणण्याचा अधिक अधिक प्रयत्न करू लागले. तेव्हां अशा वेळीं सिद्दी मसूद सुरतेहून आल्यास त्याच्या मन-सुब्यास पेच पडेल असें समजून, शाहू महाराजानीं दमाजी गायकवाडास ता० १२ आषाढ रोजीं पुनः पत्र पाठविलें. त्यानंतर सिद्दी मसूद जंजिऱ्याकडे आल्याचें दिसत नाहीं.

सिद्दी मसूद ह्याचें जंजिरेकर हबशास साहाय्य मिळालें नाहीं, परतु इंग्रजांचें साहाय्य मिळेल की काय अशी मराठ्यांस फार भीति होती. म्हणून बाजीराव पेशवे ह्यानीं, इंग्रजाच्या मुंबईच्या अधिकाऱ्याकडे अलत स्नेहभावदर्शक व स्तुति-परपत्रें पाठवून, त्यास अनुकूल करून घेण्याचा प्रयत्न चालविला. एवढेंच नव्हे, तर राजापुरास इंग्रजांचे वकील लोदर आणि डिकिन्सन नामक दोन गृहस्थ होते.

त्याची मजा संपादन करण्याकरिता आपल्यावतीने एक भला माणूस त्याच्याकडे पाठविला[1] इकडे शाहू महाराजांनीं, सेखोजी आंग्रे ह्यास ता० १ सप्टेंबर इ० स० १७३३ रोजीं पत्र पाठवून असें कळविलें कीं, उंदेरीचा किल्ला शामळानें इंग्रजास विकत दिला असेल तर तो पैसे देऊन आपण घ्यावा व इंग्रजास कोलवण[2] माफ करून त्याशीं सख्य संपादावें तात्पर्य, इंग्रजांची मदत हबशास होऊ देऊ नये असा बाजीराव व शाहू महाराज यांचा बेत होता. तो सेखोजी आंग्र्याच्या मार्फत सिद्धीस जाण्याचा संभवही होता परंतु दुर्दैवानें सेखोजी आंग्रे लवकरच मृत्यु पावला, त्यामुळें तो बेत सिसकटला सेखोजीच्या मृत्यु नंतर संभाजी आंग्रे व मानाजी आंग्रे ह्या बंधुद्वयामध्यें विरोध उत्पन्न झाला, व त्यामुळें अंजिऱ्याच्या मसलतीस बराच पेंच पडला[3]

---

1 "The first Wars and Treaties of the Western Presidency"
—*Bombay Quarterly Review*

२ कोलवण —मराठ्यांच्या राज्यातून जाण्याबद्दलचा परदेशीयावरील कर

३ संभाजी आंग्रे व मानाजी आंग्रे ह्यांच्या कलहामुळें मराठ्यांचें किती व कसें नुकसान झालें हें येथें सांगणें अप्रस्तुत होईल परंतु त्यांच्या कलहानें इंग्रजांचें हित अंतर्भूत असल्यामुळें त्यांनी त्यास पुष्टि दिली असें इंग्रज लेखकांच्या लेखावरून दिसून येतें ह्या वेळच्या आंग्रे व हबशी ह्यांच्या सत्तेसंबंधानें लिहितांना मि० अंडरसन ह्यांनी लिहिलें आहे:—

"But the Siddees' prosperous days had passed, their power was on the wane, and of little assistance to the English in combatting the more formidable Angrias So serious were the injuries inflicted by those pirates, and so heavy the expense of fitting out ships to protect trade, that the Company were prevented from making their usual investments, and in their alarm even began to anticipate an extinction of their commerce in Western India. Emboldened by success, and looking for support from the Raja of Satara the Angrias aspired to bring all the Siddees' territories under their subjection, and possess themselves of every port on the coast between Bombay and Goa. Nor, in all probability, would their efforts

ह्यानंतर जंजिरा लवकर हस्तगत होत नाहीं असें पाहून, **बाजीराव पेशवे** ह्यांनीं, दुसरे महत्वाचे राजकीय मनसबे साधण्याकरिता, जंजिऱ्याचा वेढा उठविण्याचा विचार केला ह्याच सुमारास **सिद्दी अबदुल रहिमान** हा तह करण्यास सिद्ध झाला म्हणून त्याच्याशीं तहाचीं कलमें ठरवून बाजीराव ता० ११ डिसेंबर इ० स० १७३३ मध्यें सातान्यास गेले **सिद्दी रहिमान** ह्याच्या हातीं मुळींच सत्ता नसल्यामुळे व **सिद्दी सात** प्रभृति जे हबशाचे प्रमुख सरदार होते त्याची गर्वतृष्णा कमी न झाल्यामुळे, हा तह पुढें दोन वर्षेपर्यंत अमलात आला नाहीं[1]

बाजीराव पेशवे सातान्यास गेल्यानंतर **प्रतिनिधि**, **भोसले**, **आंग्रे** वगैरे सरदारानीं हबशाच्या ताब्यातील अंजनवेल, गोवळकोट वगैरे मजबूत जागा घेण्याचा एकसारखा प्रयत्न चालविला होता, व **शाहु** महाराजाकडूनही त्यास

---

have been fruitless, if family dissensions, which so often thwart the best matured designs of Native powers, had not intervened Manajee and Sumbhajee became estranged from each other, to the great satisfaction of the President and Council, who at once resolved to foment their disputes With that view, they sent to Colaba, Captain Inchbird, who had become better acquainted with the customs and languages of the Natives than all his contemporaries, and was in consequence the favourite diplomatist of the day His instructions were simple, he was directed to assist Manajee with money and military stores, and "to take all opportunities of spiriting him up to carry on his resentments against his brother"

—Bombay Quarterly Review

१ हा तह मेजर टी बी जर्व्हिस ह्यांनी आपल्या 'कोंकणवर्णन' पुस्तकात दिला आहे त्याची तारीख छ २ साबान सुहुरसन ११३३ म्हणजे ता० ६ फेब्रुवारी इ० स० १७३३ ही दिली आहे. परंतु ती संशयात्मक दिसते. ह्या तहानें तळें, घोसाळें, निजामपूर, गोरेगाव, बिरवाडी आणि गोवळे अर्धे असे ५॥ महाल पेशव्यांकडे आले.

देऊन जबरदस्त शह पोंहचे ऐसें केलें पाहिजे. अंजनवेलीस सत्वर शह पोंहचून पायबद गनिमास बसला ह्मणजे आयास येईल, आणि महाराजांचा बोलबाला होईल तर अंजनवेलीस फौजा पाठवून लिहिल्याप्रमाणें इकडील बेगमी करून सत्वर पाठविली पाहिजे यशाजी महाडिक यानीं महाराजास विनति पत्र लिहिलें आहे. त्यांत सारे गोंधळे करून लिहिलें आहे. परंतु त्याच्यानें भारी येत नाहींत महाराजानीं राजश्री संभाजी आंग्रे याजकडे दुसरे पाठवून भारी देविलीं पाहिजेत भाऱ्यावेरीज काहीं होत नाहीं भारी थोरलीं असावीं तर भाऱ्याची बेगमी केली पाहिजे महाराजानीं भारी देविलीं पाहिजेत महाडास चोहोंकडून मोर्चे पाहिजेत त्यास एक मोर्चास पाच हजार माणूस पाहिजे याविशीं महाराजानीं आज्ञा करावयाची ते केली पाहिजे येथें सारे आह्मीं किती आहों हें महाराजास दखल आहे तर जो हुकूम करणें तो महाराजानीं केला पाहिजे भाऱ्यास गोंठ खोलडी पाहिजेत तर तेंही साहित्य केलें पाहिजे सेवेसीं श्रुत होय ही विज्ञापना"

ह्या पत्रामध्ये "मातबर फौज पायाखालीं पाठवून अंजनवेलीस वेढा देऊन जबरदस्त शह पोंहचे ऐसें केलें पाहिजे अंजनवेलीस सत्वर शह पोंहचून गनिमास पायबद बसला ह्मणजे तो आयास येईल" हा मुद्दा मुख्य असल्यामुळें शाहु महाराजानीं त्याप्रमाणें संभाजी आंग्रे यास अविलंबे तिकडे जाण्याबद्दल पत्र पाठविलें त्याचें उत्तर संभाजी आंग्रे यानीं ता० १० फेब्रुवारी इ० स० १७३४ रोजीं पाठविलें आहे तें येणेंप्रमाणें —

"श्रीमंत महाराज छत्रपति स्वामींचे सेवेसी —

विनंति सेवक संभाजी आंग्रे कृतानेक विज्ञापना येथील कुशल तागाईत माघ वद्य चतुर्थी रविवार पावेतों स्वामींचे कृपावलोकनेंकरून वर्तमान यथास्थित असे विशेष स्वामींनीं आज्ञापत्रें दोनचार पाठविलीं, तीं मस्तकीं वंदून सतोषा वह आनंद झाला स्वामींनीं आज्ञा केली कीं, जमावानिसीं येऊन अंजनवेली गोवळकोट या स्थळास शह देणें मदतीस फौज पाठविली जाईल कोणे ठिकाणीं फौजेस सामील व्हावी ह्मणोन आज्ञापिलें आज्ञेप्रमाणें गुराबांच्या जमावाची व आरमाराची तयारी करून, माघ शुद्ध पंचमी इंदुवारीं, जंजिरे विजयदुर्गाहून स्वार होऊन खारेपाटणावरून जयगडीं आलाजर, महारा

जाचे सेवेसी विनतिपत्रें लिहून रायो नारायण व त्रिंबक विष्णु याची खानगी करितों आणि फोजेची खानगी करणार स्वामी धनी आहेत शामलावडील मनसबा स्वामींनीं चित्तावरी धरून दुष्टावरी स्वामींची अवकृपा जाहली आहे स्वामींच्या तेजाचे प्रभावकरून शामलास दंड होईल स्वामींचे पुण्याचा प्रभाव अगाध आहे शामलावरी मोहीम स्वामींची झाली याउपरी सर्व साहित्य करावे लागल वरघाटीहून दाणा गल्ला देतील कोण यतील, तरीच लष्करचे फौजची वेगमी होईल अन्यथा वेगमी होत नाहीं मुल्कात गल्ल्या दाण्याची तगचाई आहे त्या जागा जाऊन बसावें तेव्हा खातरनिशा करून उठाव, ऐसा दृढ विचार स्वामींनीं केला आहे इग्रज व फिरगी याचा बद कराा हाणज अजनवेलीचे खाडींत आरमार जाऊन सामान पावेल आणि खुष्की व जलमार्गे दोहींकडून पायबद जाहलियान काम होईल यविशीं पेशजीं सविस्तर अर्थ लिहून विनतिपत्र पाठविलें आहे त्यावरून विदित जाहल असेल शत्रूच पक्ष नाना उपाय करून छेदावे, तेव्हा आशा जागा विश्र्गोन बरजोर नतीजा देऊन कार्यसिद्धि करावी मागे फोजा येऊन लोक मनसबा निरर्थक जाहला इहीमुळें काम फरावून गेलें इग्रजाचा मोठा शह आहे ये गोष्टीचा अर्थ स्वामींनीं बरा चित्तात आणून, एखादा मातबर माणूस त्याजकड जाऊन, आरमारास त्याचा शह नव्हे ऐसा विचार स्वामींनीं केला, तरी मोठें कार्य होईल सेवकास सूचित अर्थ विदित व्हावा म्हणून लिहून पाठ विला आहे परामृष करणार स्वामी धनी आहेत सेवक आज्ञेप्रमाणे जमा वानिशीं यतो स्वामींची सेवा वडिलांनीं केली, त्यामाग सेवकान जीवभावें श्रमसायास करून निष्ठेनें सवा करावी आणि आपला जगनामोश करून घ्यावा हाच निजध्यास आहे दुसरा अथ सेवकाचे चित्तीं किमपि नाहीं या उपरी मिलन न ल्याविता मितावीन यतों सेवेसी विदित जाहले पाहिजे

देऊन जबरदस्त शह पोंहचे ऐसें केलं पाहिजे अंजनवेलीस सत्वर शह पोंहचून पायबंद गनिमास बसला म्हणजे आयास येईल, आणि महाराजांचा बोल बाला होईल तर अंजनवेलीस फौजा पाठवून लिहिल्याप्रमाणे इकडील बेगमी करून सत्वर पाठविली पाहिजे यशाजी महाडिक यानीं महाराजांस विनंति पत्र लिहिलें आहे त्यांत सारखें गोंधळें करून लिहिलें आहे परंतु त्यांचें भाईं यत नाहींत महाराजानीं राजश्री संभाजी आंग्रे याजकडे हुजरे पाठवून भाई देविली पाहिजेत भाव्याखेरीज कांहीं होत नाहीं भाई येरली असावी तर भाव्याची बेगमी केली पाहिजे महाराजानीं भाई देविली पाहिजेत महाडास चोहोंकडून मोर्चे पाहिजेत त्यास एक मोर्चास पांच हजार माणूस पाहिजे याविशीं महाराजानीं आज्ञा करावयाची ते केली पाहिजे येथें मार आल्यीं किनी आहों हे महाराजास दखल आहे तर जो हुकूम करणें तो महाराजानीं कला पाहिजे भाव्यास गोळे छोलदी पाहिजेत तर तेंही हा हिल केलें पाहिजे सेवेसीं श्रुत होय ही विज्ञापना "

ह्या पत्रामध्यें "मातबर फौज घाटाखालीं पाठवून अंजनवेलीस वेटा देऊन जबरदस्त शह पोंहच ऐसें करु पाहिजे अंजनवेलीस सत्वर शह पोंहचवून गनिमास पायबंद बसला म्हणजे तो आयास येईल" हा मुद्दा मुख्य असल्यामुळे शाहु महाराजानीं त्याप्रमाणे संभाजी आंग्रे ह्यास अलिकडे तिकडे जाण्याबद्दल पत्र पाठविलें त्याचें उत्तर संभाजी आंग्रे ह्यानीं ता० १० फेब्रुवारी इ० स० १७३४ रोजीं पाठविलें आहे तें येणप्रमाणे —

"श्रीमत महाराज छत्रपति स्वामींचे सेवेसी —

विनंति सेवक संभाजी आंग्रे कृतानेक विज्ञापना येथील कुशल तागाईत माघ वद्य चतुर्थी रविवार पावेतों ... कृतानेक विज्ञापना ... असे विशेष ... नजीक महाड महाराजांच्या कृपावलोकनें वह आनंद ... फौजेचें वर्तमान यथास्थित असे विज्ञापना जासुदाबरोबर वेगी ... सादर केलें तें पावोन सनाथ जाहलों पत्रीं आज्ञा कीं, "महाडचा ... हा स्वामीस जरूर आहे, तर महाडास मोर्चेबंदी करून नाकें असं ... तेथें तोफा जोडून घोट जेर करणें सावधपणें मनसबा करून स्थल हस्तगत करणें राजश्री यशाजी माहडिक याजकडून रसाळगड, मंडणगड व

जाचे सेवेसी विनतिपत्रें लिहून **रायो नारायण** व **त्रिंबक विष्णु** याची रवानगी करिता, आणि फौजेची रवानगी करणार स्वामी धनी आहेत शामलाकडील मनसबा स्वामींनीं चित्तावरी धरून दुयावरी स्वामींची अवकृपा जाहली आहे स्वामींच्या तेजाचे प्रभावकरून **शामलास** दड होईल स्वामींचे पुण्याचा प्रभाव अगाध आहे शामलावरी मोहीम स्वामींची झाली याउपरी सर्व साहित्य करावें लागल वरघाटीहून दाणा गल्ला देखील कोटा येतील तरीच लष्करचे फौजेची बेगमी होईल अन्यथा बेगमी होत नाहीं मुल्कात गल्ल्या दाण्याची तगवाई आहे त्या जागा जाऊन बसावें तेव्हा खातरनिशा करून उठाव, ऐसा दृढ विचार स्वामींनीं केला आहे इग्रज व **फिरंगी** यावा बद करावा ह्मणजे अंजनवेलीचे खाडींत आरमार जाऊन सामान पावेल आणि खुषकी व जलमार्गें दोहींकडून पायबद जाहलियान काम होईल येविसी पेशजीं सविस्तर अर्थ लिहून विनतिपत्र पाठविल आहे त्यावरून विदित जाहलें असेल शत्रूचे पक्ष नाना उपाय करून छेदावे, तेव्हा आज्ञा जागा बिलगोन बरजोर नतीजा देऊन कार्यसिद्धि करावी मागे फोजा येऊन लोक मनसबा निरर्थक जाहला दुहीमुळ काम फसावून गेलें इग्रजाचा मोठा शह आहे ये गोष्टीचा अर्थ स्वामींनीं बरा चित्तात आणून, एखादा मातबर माणूस त्याजकडे जाऊन, आरमारास त्याचा शह नव्हे ऐसा विचार स्वामींनीं केला, तरी मोठें कार्य होईल सेवकास सूचित अर्थ विदित व्हावा ह्मणून लिहून पाठ विला आहे पारपत्य करणार स्वामी धनी आहेत सेवक आज्ञेप्रमाणें जमा यानिशीं यतो स्वामींची सेवा वडिलानीं केली, त्यामाग सेवकानें जीवभावें श्रमसायास करून निष्ठेनें सवा करावी, आणि आपण जगनमोश करून घ्यावा, हाच निजध्यास आहे दुसरा अथ सेवकाचे चित्तीं किमपि नाहीं या उपरी विलव न लाविता सितावीन येतों सेवेसी विदित जाहलें पाहिजे ह विज्ञापना "

ह्या पत्रावरून इग्रजाच प्राबल्य अजनवेलीस अधिक असून त्यावें व **फिरंगी** याचें हबशीलोकास पाठबळ चागल होतें असें दिसत ह्याच कारण **माना** जीच व इग्रजाच वाकड आल असल्यामुळें, त्यानीं ता० ५ डिसेंबर इ० स० १७३३ रोजीं हबशाशीं गुप्त तह केला होता तेव्हा कोणीकडून तरी हीं दोन

स्थळें हस्तगत करून घेण्याकरितां, इंग्रजास अनुकूल करून घेण्याची शाहु महाराजास व सर्व मराठे मुत्सद्द्यास अत्यंत आवश्यकता वाटणें साहजिक आहे.

अशा नाजुक प्रसंगीं, ब्रह्मेंद्रस्वामी ह्यांनीं इंग्रजाकडे कांहीं अनुसंधान ठेवून, त्याची शामलास मदत होऊं नये, अशी खटपट चालविली होती. लेखांक ९ ह्या पत्रामध्यें शाहु महाराजांची राणी सकवारबाई हिला स्वामींनीं "इंग्रेज बंद करावयास आपण सामर्देस जावें कीं काय" म्हणून प्रश्न विचारला आहे. त्याचें उत्तर राणीनें, "स्वतः च जाण्याचें प्रयोजन नाहीं, परंतु कार्य होईल असा विचार करावा आणि जेणेंकरून इंग्रेज बंद होऊन शामलास मदत न करी, आपणास सद्गुरु राखे तें करावें" असें लिहिलें आहे. लेखांक १० मध्यें "इंग्रजाची व स्वामींची मैत्री" असल्याबद्दलचा उल्लेख असून, "मैत्रीकीमुळें इंग्रजास सांगून शामलाची मदत न करील तो अर्थ केला पाहिजे" म्हणजे स्वामींस गांव देऊं, असें सकवारबाईनें स्वामींस अभिवचन दिलें आहे. अशाच प्रश्नाचा उल्लेख लेखांक १०२ ह्याही पत्रांत आहे. लेखांक २८० ह्या पत्रांत स्वामींनीं, अंजनवेलीस मराठ्यांचे हातून बरोबर मदत होत नाहीं असें पाहून, चिमाजी आपास, "चहोंकडून सामान न ये, तेव्हां अंजनवेली जेर होऊन आपोआप टाकून पळतील!" अशा अर्थाचा औपरोधिक मजकूर लिहिला आहे. ह्या सर्वांवरून स्वामींची वृत्ति ह्या हबशाच्या राजकारणप्रसंगांत स्वस्थ बसलेली नसून, गुप्तरूपानें अनेक मसलती करीत होती, व नानातऱ्हेचीं सूत्रें फिरवीत होती, असें म्हणण्यास कांहीं हरकत नाहीं.

मराठ्यांनीं सिद्दी सातकडे कांहीं संधान करून त्यास वश करण्याचाही प्रयत्न चालविला होता. छत्रपतींच्या दप्तरांत सिद्दी सातासंबंधाचें एक पत्र सांपडलें आहे, त्यावरून ह्या म्हणण्यास पुष्टि येते.[1] हें पत्र येणेंप्रमाणें —

"सेवेसी विज्ञापना महाराजास सिद्दी सात याचे कागद दाऊद चोपदार

---

१ ह्या मसलतींत स्वामींचेंही अंग असावें असें पृष्ठ २५ मधील टीपेमध्यें दिलेल्या नारो विठ्ठल प्रभूच्या पत्रांतील शेवटच्या मजकुरावरून दिसून येतें. त्यांत सिद्दी सातानें स्वामींच्या देवास १२ इनाम गांव देण्याचें कबूल करून मराठ्यांचा वेढा उठविण्याबद्दलच बोलणें चालविल्याचा उल्लेख आहे.

याजबरोबर आहेत त्यास महाराजाचा जोर त्यावर आहे महाराजानीं पैरवी करून **सिद्दी सात** यासी हाताखालीं घालून आपलेही कार्य करून घ्यावं. ऐसा त्याजवरीही उपकार करावा त्याजमध्यें उत्तम आहे. महाराजानीं विचारें करून कार्य करून घ्यावें अंजनवेल, **गोवळकोट** इकडे फोज रवाना करावी, आणि दुरून शह देऊन **सिद्दी सात** याला हाताखालीं घेतला पाहिजे केवळ मोर्चेबंदी करूनच अतिशय केल्यापेक्षा सख्याने होता सहे घेतल्याने बरें होय महाराज थोर आहेत. कार्य करून घ्यावे अंजनवेल, **गोवळकोट** इकडे महाराज फोज पाठवितील त्यास आधीं **गोवळकोट**च्या गळा पडो नये अंजनवेल याच्या गळा पडावे अंजनवेल आली ह्मणजे **गोवळकोट** आला महाराजानीं फोज रवाना करावी तिला आधीं मुलूक लुटावयासी सांगावें मुलूक लुटावयास आठ दिवस लागतील तोंपर्यंत महाराजानी **सिद्दी सात** याचे कागदोंपत्री कार्य करून घेतल पाहिजे मोर्चेबंदी पेक्षा दोहींकडेस कागदोपत्री कार्य उत्तम होईल यामध्यें महाराज धनी आहेत. सेवेसी श्रुत होय हे विज्ञापना तोफांखेरीज काम होत नाहीं तोफा चाप सहा पक्के पथरा शेर सोळा शेर ऐशा गोळ्याच्या असाव्या तरी महाराजानीं तोफाची तरतूद केली पाहिजे तोफांखेरीज खर्च होयास सकट आहे तोफाची तरतूद केली पाहिजे सेवेसी श्रुत होय ही विज्ञापना "

ह्या पत्राच्या सदर्भावरून हें पत्र इ० स० १७३४ च्या जानेवारी महिन्याती लच असावें असें दिसतें ह्या पत्राप्रमाणें **सिद्दी सात** मराठ्यांस अनुकूल झाल्याची माहिती मिळत नाहीं तथापि त्याच्या एकदर वर्तनावरून त्याने स्वार्थ साधण्यासाठीं काहीं मराठे सरदारास नादीं लावून त्याशीं सलोख्याचें बोलणें लाविलें असावें असें वाटतें ह्यानंतर एकवर्षपर्यंत-ह्मणजे फेब्रुवारी इ० स० १७३४ पासून इ०स० १७३५ च्या जानेवारीपर्यंत-मराठ्यांच्या व हबशाच्या चळवळींची नीटशी माहिती समजत नाहीं परंतु अंजनवेल **गोवळकोट** ह्या बळकट जागा सर करण्याचा त्याचा एकसारखा प्रयत्न चालला असावा, व **इंग्रज, फिरंगी,** ह्यास अनुकूल करून घेण्याकरिता अनेक उपाय चालले असावेत, असें अनुमान करिता येतें शेवटीं, इ० स० १७३५ च्या जानेवारी महिन्यात मराठ्यास यश येऊन माघ शुद्ध द्वितीया रोज बुधवार ह्या दिवशीं अंजनवेली त्याच्या हस्तगत झाली

भाग ५ वा.

वसईची मोहीम.

ब्रह्मेंद्रस्वामी यांनीं स्वधर्मसंरक्षणार्थ व स्वजनकल्याणार्थ जीं महत्त्वाचीं राजकारणें चालविलीं, त्यांपैकीं जंजिन्याच्या हबशीप्रकरणाची संक्षिप्त परंतु खरी हकीकत मागील भागांत दिली आहे. ह्या प्रकरणाप्रमाणेंच दुसरें प्रकरण वसईची मोहीम ही होय. ह्या मोहिमेमध्यें ब्रह्मेंद्रस्वामी यांचें अंग विशेष असून ती त्यांच्या प्रोत्साहनानें व प्रोत्साहनानें यशस्वी झाली, असें मानण्यास कोणतीच हरकत नाहीं. परंतु, याही राजकारणाचें खरें स्वरूप परदेशीय इतिहासकारास चांगलेंसें अवगत न झाल्यामुळें, मराठ्यांच्या इतिहासांत त्याचें म्हणावें तसें आविष्करण झालेलें नाहीं. याकरितां, ह्या मोहिमेचा संक्षिप्त वृत्तांत अस्सल कागदपत्रांच्या आधारानिशीं येथें सादर करितों. म्हणजे, ह्या महत्त्वाच्या राजकारणांत स्वधर्मरक्षणाचा पवित्र हेतु किती अंतर्भूत होता व तो स्वामींनीं कसा सिद्धीस नेला, याची खरी कल्पना वाचकांस करितां येईल.

पोर्तुगीज म्हणजे फिरंगी लोक हे हिंदुस्थानांत व्यापार करण्याच्या उद्देशानें इ० स० १४९७ मध्यें प्रथम कालिकोट येथें आले. त्यांचा प्रमुख सरदार वास्को दि गामा यांची व कालिकोटच्या राजाची भेट होऊन त्यांना तेथें आश्रय मिळाला. नंतर त्यांनीं तेथून एक एक पाऊल पुढें सरीत गोमांतकांत प्रवेश केला, व तो प्रांत काबीज करून गोंवें येथें इ० स० १५१० मध्यें आपली राजधानी स्थापन केली. त्यांचा पहिला गव्हर्नर-जनरल आल्फान्सो अल्बुकर्क हा होय. हा इ० स० १५१५ मध्यें मृत्यु पावला. त्यानंतर त्यांची सत्ता सप्तद्वीपिकांच्यानें उत्तरेस वाढत गेली, व त्यांनीं गुजराथचा बादशाहा बहादुरशाहा याजकडून इ० स० १५३३ मध्यें वसई घेतली. इ० स० १६६४ मध्यें पोर्तुगीज लोकांचें चांगलेंच प्राबल्य होऊन मुंबईकिनाऱ्याचा सर्व भाग त्यांच्या ताब्यांत आला होता. परंतु त्यापुढें युरोपमधून इतर राष्ट्रांतील अनेक प्रतिस्पर्धी मंडळी व्यापाराकरितां हिंदुस्थानांत आल्यामुळें त्यांचें माहात्म्य विशेष वाढलें नाहीं. याच समयास महाराष्ट्रराज्यसत्तेचा अभ्युदय होऊन कल्याण भिवंडी

वगैरे प्रांत मराठ्यांच्या ताब्यात आला व **फिरंगी** लोकांस आपल्या सत्तेचा विस्तार करण्यास पुढेंच अवकाश सापडला नाहीं. तथापि त्यांनीं **साष्टी** प्रांतास पुष्कळ उपसर्ग देऊन हिंदुधर्माचा विध्वंस करण्याचा एक सारखा सपाटा चालविला होता. त्या योगानें तेथील हिंदुप्रजा अगदीं नस्त होऊन गेली होती.

साष्टीच्या बखरीमध्यें **पोर्तुगीज** लोकांच्या जुलमामुळें **हिंदुलोकांची** कशी दीन स्थिति झाली होती याचें फार हृदयद्रावक वर्णन दिलें आहे. तें येणेंप्रमाणें —"**ठाणें** ह्मणजे **विम्बस्थान**. हें राज्य **फिरंगी** यानीं घेऊन कुबुद्धि धरिली. जमीनदाराचीं वतनें बुडविलीं गावाचे गाव घेऊन वाटविले. किरिस्ताव केले. **सासष्ट** गावचे व आगर **वसईचे** बहुतेक लोक धरून बाटविले घरात कोणी नसलें तर पोरें नेऊन बाटवावीं. असा उपद्रव **महाराष्ट्रांत** मांडिला. कोणी दक्षिणेत पळून गेले. क्रियाकर्मांतराचा लोप झाला. देवधर्म बुडाला. प्रांतातील तीर्थें क्षेत्रें सर्व लोपलीं देवालयें फोडून साफ केलीं **फिरंगी** यानें आपली देवळें बांधिलीं. **फिरंगीधर्म** चालवायास लागले. ब्राह्मणास मुलखांत फिरण्याची बंदी झाली कोणी कांहीं व्रतें, उद्यापनें, होम वगैरे आरंभिलीं ह्मणजे त्याचें घर वेढलें. शेजारी पाजारी त्या घरांत सांपडले ह्मणजे त्यासही धरून त्यांचें उत्सव वगैरे चोरून जीव वाचवून करूं लागले. असा अनर्थ मांडिला."[१] इ० इ०. अशा रीतीनें **पोर्तुगीज** लोकांनीं त्राहि त्राहि केल्यामुळें सर्व **हिंदुलोक** मराठी साम्राज्याच्या अधिपतींस शरण जाऊन स्वसंरक्षणाचा प्रयत्न करूं लागले असतील यांत आश्चर्य नाहीं.

साष्टीच्या बखरीवरून असें दिसून येतें कीं, छत्रपति **संभाजी** महाराजांच्या कारकीर्दीपासून हा धर्मछल चालू होता त्या वेळींच **पाठारे** जातीचे हिंदुलोक **पोर्तुगीज** लोकांच्या उपद्रवामुळें त्रासून जाऊन **केळव्यास** येऊन राहिले नंतर तेथून **अर्णाळ्यास** आले. त्यांचे पुढारी **गंगाजी नाईक** ह्मणून एक गृहस्थ होते. त्यांनीं **संभाजी** महाराजांकडे सधान लाविलें. परंतु **संभाजीच्या** कारकीर्दींत मोंगलाची सरशी होऊन सर्व **मराठी राज्य** विस्कळित झालें, त्यामुळें **महाराष्ट्रधर्मरक्षणाचें** कार्य सिद्धीस गेलें नाहीं. पुढें **गंगाजी नाईक** यांनीं

१ साष्टीची बखर—काव्येतिहाससंग्रह. पृष्ठ १.

बुलाव्यास सेखोजी आंग्र्याकडे जाऊन, पोर्तुगीज लोकांच्या मदतीने सर करावा व स्वधर्माचे रक्षण करावें, म्हणून गुप्त रीतीनें प्रयत्न चालविला परंतु ती बातमी फिरंगी यास पोहोंचून त्यांनीं गंगाजी नाईकास कैद केलें, व त्याजपासून दंड घेऊन त्यास सोडून दिलें गंगाजी नाईकाप्रमाणेंच त्याचे बंधु खुबाजी नाईक यांनीं पंढरपुरास जाऊन तेथून देहूकर साधु तुकाराम यांचे चिरंजीव नारायणबोवा गोसावी ह्यांचे मार्फत खंडेराव दाभाडे सेनापति ह्यांचेकडे काहीं संधान बांधिलें सेनापति बहुत खुष झाले व त्यांनीं, नारायणबोवाच्या समक्ष, चिंचोशाचे देवालयांत, असें मान्य केलें कीं, "जर तुमचा मुलूख आम्हास मिळाला तर तुमच मर्जी माफिक आम्ही करूं तुमचीं वतनें चालू होतील परंतु आमचें नावें निशाण मात्र चालवावें वरकड जमीनदारी व आमचा अंमल तुम्हींच चालवावा" ह्या नंतर खुबाजी नाईक परत कोंकणांत गेले, व त्यांनीं आपल्या बंधूस सविस्तर वर्तमान निवेदन केलें

ह्याच वर्षी-म्हणजे इ० स० १७२० मध्ये, बाजीराव पेशवे ह्यांचे मेहुणे रामचंद्र महादेव जोशी चासकर ह्यांनीं कल्याणप्रांताचा निमा अंमल घेतला व कल्याण येथे पेशव्यांचें ठाणें बसविलें सुद मराठ्यांचा सुभा कल्याणास स्थापन झाल्यामुळें, गंगाजी नाईक वगैरे मंडळींस सेनापति दाभाडे ह्यांच्या फौजेची मदत घेण्याची अवश्यकता राहिली नाहीं त्यांनीं चिंचवडचे श्री देव गोसावी ह्यांच्या मार्फत, कल्याणचे सुभेदार रामचंद्र महादेव ह्यांच्याशीं, फिरंगी लोकांच्या गाऱ्हाण्याचें बोलणें लाविलें त्यांनीं त्यांची एकांतीं भेट घेतली, आणि पेशव्यांच्या शिकेकट्यारीची आणभाक घेऊन आपला सर्व वृत्तांत निवेदन केला "आमचा प्रांत आमची मायभूमि तिचा जो राजा आहे तो दुष्ट आहे त्यानें आमचीं वतनें बुडविलीं मुलखाचा देवधर्म बुडविला आमचें लेकरें बाटविले असा उपद्रव करीत आहे म्हणून आपल्यापाशीं आलों" असें मोठ्या दीनवाणीनें सांगितलें तेव्हां रामचंद्रपंतास त्यांची दया आली, व त्यांनीं पेशव्यांच्या मार्फत त्यांच्या दुःखाचा परिहार करून त्यांचे इष्टकार्य सिद्धीस नेऊं, असें अभिवचन दिलें नंतर गंगाजी नाईकांनीं आपले साथी दार लोक रामचंद्रपंतास भेटवून, ठाणें, वसई, धारावी वगैरे ठिकाण

गुप्त वाटा व दर्यांचे लाग साधून मराठ्यांच्या सैन्यास वाटेल ती मदत देण्याचें वचन प्रमाण केलें. तात्पर्य, सर्वांनीं मिळून हिंदुधर्मावर आलेलें संकट निवारण्याचा प्रयत्न चालविला परंतु ह्या कार्यभाग रामचंद्र महादेव ह्याचे हातून सिद्धीस गेल्याचें दिसत नाहीं

सहास अठरांशेंं (इ० स० १७२२–२३) ह्या वर्षी गंगाजी नाईक, बुवाजी नाईक, मुरारजी नाईक, शिवाजी नाईक आणि नारायणजी नाईक साष्टींतील ज्ञात पाठारे हे मुद्दाम सातान्यास गेले, व तेथें त्यांनीं छत्रपति, बाजीराव व चिमाजी आपा ह्यांचें दर्शन घेऊन आपली सर्व हकीकत निवेदन केली आणि “आपण पुरातन वसईप्रांताचे वतनदार आहों त्यास वसई प्रांत फिरंगी यावडे आहे त्याणें देवस्थानें व तीर्थें याचा व महाराष्ट्रधर्म याचा लोप केला हिंदुलोक भ्रष्टावून क्षार केले आपण पुरातन वतनदार, देशनाडगौडपणाचें वतन होतें त्यास, फिरंगी यावडे तो प्रांत जाहलियापासून वतन चालों देत नाहीं याजमुळें आपण कुटुंबसहवर्तमान त्या प्रांतानून येऊन कल्याणप्रांतीं प्रस्तुत राहिलों वसईप्रांताची हकीकत व आपलें वृत्त निवेदन करून त्या प्रांतीं साहेबीं मसलत करून, प्रांत मजकूर सर करून देवस्थापना करून स्वधर्मस्थापना होय ते गोष्ट करावी, व आपलें वतन आपणास करून द्यावं” अशी विनंति केली आणखी “त्या प्रांतीचे कोट किल्ले व जजिरे वसई व कोट ठाणें या जागांचे लाग, माग, व खाडियांचे उतार व मार्ग वाटास आपण माहीत आहों व ठाणें वसईकोटाचे लाग आपले स्वाधीन आहेत” ते साधून देऊन मराठ्यांच्या सैन्यास तो प्रांत मिळवून देऊं असें कबूल केलें शाहु महाराजांनीं व पेशव्यांनीं त्यांची विनंति ऐकून घेतली व त्यांचें संकट निवारण करण्याचेंही वचन दिलें परंतु इतर अनेक राजकीय मनसब्यामुळें त्यांना ह्या मसलतींत लवकर लक्ष घालण्यास अवधि सांपडली नाहीं तथापि गंगाजी नाईक प्रभृति मंडळींनीं प्रतिवर्षी पेशव्यास भेटून फिरंग्याचा मनसबा हातीं घेण्याबद्दल त्यांना एकसारखा तगादा चालविला होता

गंगाजी नाईक प्रभृति पाठारे मंडळींनीं पेशव्यांच्याकडे सरान बाविल होतें

त्याप्रमाणें अंताजी[1] रघुनाथ व रामचंद्र रघुनाथ कावळे देसाई व देशपांडे वसई वगैरे प्रांत फिरंगाण, ह्यांनी पेशव्यांकडे जाऊन हें कार्यसिद्धीस नेण्याबद्दल त्यांचें मन वळविण्याचा प्रयत्न चालविला होता. बाजीराव बल्लाळ यांनी ता. १९ रजब सु॥ सलासीन मया व अलफ (ता० १८ जानेवारी इ० स० १७३०) रोजीं रामचंद्र रघुनाथ ह्यास पत्र लिहून "आपणही चित्तीं हात देत आहें या कार्य करावें अशा लिहिलें रा० अंताजीपंतास जें सांगणें तें सांगितलें आहे. तुम्ही आपली साथी निशा करून कार्य साधणें तुमचें अजित करूं." असें अभिवचन दिलें. चिमाजी आप्पांनी, अंताजी रघुनाथ ह्यास ७ २? शाबान (ता० १ मार्च इ० स० १७३०) रोजीं लिहिलेल्या पत्रांत, "असा प्रसंग सत्य मानून कर्तव्य असेल ऐशीस आज करावी नाहींतर दुर्धर गुन्हे मारिलें नाहीं म्हणून लिहिलें, ऐशियास असा प्रसंग तुम्ही प्रत्ययास आणून दिल्हा आहे त्यास अन्य काय लिहित असेल" असा प्रसंग गलच आहे व कार्यही कर्तव्य आहेच आहे तुम्ही चित्तांत संशय आणावा असा अर्थ नाहीं" असे उद्गार काढिले आहेत. ह्यावरून पेशव्यांस हा मसलत हातीं घेण्याची इच्छा होती, हें उघड आहे. ह्यानंतर बाजीराव पेशवे यांनी शाहू महाराजांची भेट घेऊन या मसलतीवर चिमाजी

[1] अंताजी रघुनाथ ह्यांच्यावर पोर्तुगीज लोकांनी फारच जुलूम केला होता त्यांची वतनें वगैरे जप्त करून व त्यांस 'इन्क्विझिशन' मध्यें घालून, त्यास बहुत शासन करण्याचा प्रयत्न केला होता. बाजीराव पेशव्यांनी मुंबईचे गव्हरनर जॉन हॉर्न ह्याचे मार्फत पोर्तुगीज लोकांकडे त्यांच्याबद्दल रदबदली केली, परंतु तिचा उपयोग झाला नाहीं म्हणून ते फिरंग्यांच्या हद्दींतून निसटून मराठ्यांस येऊन मिळाले होते. चिमाजी आपांच्या एका पत्रांत "तुम्ही फिरंगी यांचे परम शत्रु आहां. हें फिरंगी यास फारच असह्य. करितां तुम्ही फिरंगी याचे सरहद्दपासून चहू पावा कोसावर राहवें" असा उल्लेख आढळतो. ही अंताजी रघुनाथ यांची पत्रें व माहिती आमचे मित्र व प्रसिद्ध कवि रा. रा. गंगाधर रामकृष्ण मोगरे यांनी दिली.

जाधवराव यास रवाना केलें व आपले मेहुणे कृष्णराव महादेव[1] यास त्याच्या मदतीस पाठविलें पिलाजी जाधवराव यानीं गणाजी नाईक व अंताजी रघुनाथ ह्यांच्या साहाय्यानें कोंड्यास वेढा घातला खाडींत उड्या घालून फिरंग्यानें मचव घेतले त्या मचव्यावर त्यास दारूगोळ्या व बारा तोफा साप डल्या त्याच तोफा लावून त्याना मोठ्या पराक्रमानें माडी फोडिली व फिर ग्याचा नाश करून त्याचा अगदीं पराभव केला तदनंतर त्याची व फिर ग्याची ता० २७ फेब्रुवारी इ० स० १७३१ रोजीं मनोहर येथें लढाई झाली तींत मराठ्याची सरशी होऊन पोर्तुगीज लोकाचा पराभव झाला नंतर मराठे व पोर्तुगीज ह्या उभयतामध्य तहाचें बोलणें सुरू होऊन कांहीं दिवस ह युद्ध बंद राहिलें

इ० स० १७३२ पर्यंत पोर्तुगीज लोकाचा मुख्य प्रतिनिधि सालडाना डा गामा (Saldanha da Gama) हा होता हा इ० स० १७३२ च्या जानेवारी महिन्यात लिस्बनास गेला, व त्याच्या जागीं कोंडे डि सांडो मिल (Conde de Sandomil) ह्याची नेमणूक झाली तो ता० ५ आक्टोबर रोजीं गोव्यास येऊन दाखल झाला त्याचें हिंदुलोकाविषयीं अति शय वाईट मत असल्यामुळें त्यानें हिंदुस्थानात येताच सावंतवाडीचे रामचंद्र सांवत भोंसले ह्यांच्याशीं युद्ध सुरू केलें, व सर्व हिंदु लोकाशीं क्रूरपणानें वागून आपला करडा अमल गाजविण्यास प्रारंभ केला अर्थात् मुख्य अधिपतींचा असा कल पाहताच वसई वगैरे ठिकाणच पोर्तुगीज अधिकारी हिंदुप्रजेवर जुलूम करू लागले इ० स० १७३४ मध्यें दाम लुई बोतेलो (Dom Luiz Botelho) नामक सेनापति वसईप्रांताच्या बंदोबस्तावर नेमिला होता त्यानें आंग्रे वगैरे मराठ्यांच्या हल्ल्यापासून फिरंग्यांच्या बंदराचें सरक्षण करण्याकरिता नवीन जहाज बांधण्याचा विचार केला त्याच्या खर्चाकरिता त्यानें कोळी

---

१ हे रामचंद्र महादेव ह्यांचे बंधु हे रामचंद्र महादेव मरण पावल्यानंतर कल्याणचे सुभेदार झाले हे १४ रबिलावर सन इहिदे सलासीन म्हणजे ता० १६ आक्टोबर इ० स० १७३० रोजीं लिहिलेल्या बाजीरावाच्या पत्रांत त्यास मामलत दिल्याचा उल्लेख आहे त्यावरून इ० स० १७३० साली रामचंद्र महादेव मृत्यु पावले असें दिसतें

खा भाग बिल्कूल राहिला नव्हता. **पोर्तुगीज**, **इंग्रज**, व **पेशवे** ह्यांच्याशीं जशी संधि पडेल त्याप्रमाणेंच तो वागत असे. **सिदी सातांचें** युद्ध होऊन मराठ्यांची सरशी झाल्यानंतर त्यानें **बाजीरावास** जें पत्र लिहिलें आहे, त्यांत इतकी खासर पेरिली आहे व इतका घरोबा दाखविला आहे कीं सांगता सोय नाहीं हें पत्र वाचलें म्हणजे **संभाजी आंग्रे** ह्याचा स्वभाव मायावी व कपटचतुर असावा असें सहज अनुमान होतें हें पत्र मनोरंजक व महत्त्वाचें असल्यामुळें येथें सादर केल्यावाचून आमच्यानें राहवत नाहीं

"राजश्री **बाजीराव पंडित** प्रधान स्वामी गोसावी यांस —

ॐ सकल गुणालंकरण अखंडित लक्ष्मी अलंकृत राजमान्य स्ने॥ **संभाजी आंग्रे** सरखेल रामराम विनंति उपरी येथील कुशल जाणून स्वकीय लेखन केलें पाहिजे विशेष आपण उत्तर प्रांताहून स्वारीहून आले, हें श्रवण होऊन संतोष जाहला सर्वदा पत्र पाठवून परामर्ष करावा हें वडीलपणास उचित आहे थरकड वडिल वडिलांचा भाऊपणा अकृत्रिमतेनें चालोन गेला त्यामागें तीर्थरूप राजश्री **सेखोजीबाबाचा** व आपला भाऊपणा विशेषच चालिला होता परंतु श्रीनें त्यास दिवस थोडके केले त्यामागें आपण भाऊ उभयता, तिसरा आपला बंधु, ऐसाच वडिलोपार्जित स्नेह चालावा त्यास कालनर्थेंकरून आम्हांपासून अंतराय जाहला किंवा आपणाकडून जाहला, किंत्येक संकल्पविकल्प वाढोन गेले, त्याचें परिमार्जन होऊन पूर्ववत्प्रमाणें भाऊपणा चालोन एकविचारें वर्तावें याजकरितां आपण शपथपूर्वक पत्रें पाठविलीं कीं, एकवेळ आपली आमची भेट व्हावी भेट जाहल्यावर जे जे किल्मिष उभयपक्षीं वाढले आहेत ते दूर होऊन, चित्तास चित्त मेळवून, दोनी मनसबे एकत्र ऐसें लेखून, भाऊपणा दिवसेंदिवस वडिलांपासून चालिला त्याप्रमाणें, किंबहुना अधिकोत्तर चालावा ऐसाच हेत चित्ताचा होता त्यास आपली स्वारी उत्तरेस जाहली तेव्हां तो योग एथीकडे राहिला अलीकडे राजश्री **चिमाजी** पंडित यांची स्वारी **कुलाब्यानजीक सिद्दी सात** याजवरी जाहली त्यास श्री कृपेनें नतीजा देऊन माघारे फिरले तेव्हां आपाजी एक कारकून पाठविला, आणि भाऊपणाच्या ममतेच्या कित्येक गोष्टी सांगोन पाठविल्या. त्यावरून आम्हीं आपास प्रत्योत्तरें लेहून राजश्री **नारो काशी** यास पाठविलें. त्याचे समागमें

रा० चिंतो कृष्ण यास आपानीं पाठविलें बेलभाकर पाठविली त्यावरून सतोष होऊन समाधान जाहलें त्याप्रमाणें आह्मी बेलभाकर पाठविली ऐशास आजिपर्यंत नानाप्रकारें घालमेली घालून आपल्या व आमच्या चित्तास विपर्यास घातला होता तो दूर होऊन, आपण उभयता बंधु तेसे तिसरा ऐसें आह्मास *ह्मणून, कोंकणप्रांतीचे गडकोट आपले, नरघाटीचा मनसवा आमचा, ऐसी एक बात करून भाऊपणें चालाव सर्व संपदा आहे हे आपली आहे याउपरी आह्मी दुसरा विचार चित्तात आणीत नाहीं मुख्य गोष्ट आपली आमची एकवेळ नि र्मळाची भेट दसरामानीं व्हावी भेटीनंतर सर्व मनोरथ पूर्ण होतील जें आह्मास संकट ते आपण दूर करावें आपणास अगत्य तें आह्मीं करावें तेथें दुसरा विचार असेल तरी श्री कानोबाची व स्वामी याचे पायाची शपत आहे रगाच्या मोटा वाचणें नाहीं राव, आपण आह्मास जैसे सेखोजीबावा तेसे आपण आह्मी रागावलों तरी क्षमा करावी दुसरियाचें न ऐकावें सेखोजीबावास आह्मीं रागे जोन नानाप्रकारें बोलत होतों, की नव्हतों तें आपणास विदित आहे वडील पण जयें आहे त्याणीं चार बुद्धीच्या गोष्टी घेऊन भाऊपणाचे जातीनें चालवावें ऐसें श्रीन सामर्थ्य दिले आहे परिहार कोठपावेतों ल्याहावा जसे आपण तेसें आह्मास ह्मणून चित्ताची सोज्वलता करून चित्तापासून भेटीचा योग कोणे कोणे महिन्यात होईल येविशींचा सिद्धात करून लेहून पाठवावा सुवर्णदुर्गी अगर रसाळगडीं दोनी स्थळें आहेत, यात जेथ आपले विचारास येईल तेथें होईल राजश्री आपानीं विस्तारें गोष्टी धरिली आहे ती सागतील याप्र माणे ममतापूर्वक उत्तर पाठवावें ऋण पत्रावे जागा हें पत्र मानून चित्तातील किल्मिष दूर करून भेटी द्यावी आह्मीं आपले चित्तापासून लेहून पाठविलें आहे आपल्या वेरीज दुसरा विचार नाहीं याउपरी वडीलपणास येईल तें करावें आपण आह्मास वडील आहेत बुद्धिवाद वरचेवरी आज्ञा करीत जावी जेसा पांडवाचा अभिमान श्री कृष्णानें धरून कौरवास नतीजा देऊन हस्तनापुरीं स्थापना केली, याप्रमाणें आपल्यास करा लागेल आपण जे गोष्टी सागतील ती आह्मास प्रमाण आहे राजश्री रघुनाथजी आपणाजवळ जाऊन राहिले आहेत त्यास ओपेशी आहे साहाजवळ होते त्यास साहास व नारो पंतास मूठ मारून दिवगत केले. त्यामागे रा० सेखोजीबावास तीच गत केली

अशा अेपशी आहे त्यास आपण टेवावें हें आमचे विचारास येत नाही वर्षा दोन वर्षांनी आपणास अनुभव येईल आमचा चाकर आम्हीं मारिला कुटिला तरी चाकर ज्याणीं आपल्या बाईकास उदक घालून गेला तो आपणास कामास काय येईल? बाईका टाकून जावें यी काय? आपण थोर आहेत. हा अर्थ आपल्या ध्यानीं घेऊन गेलाच आहे आपल्या कार्यास पुरुषलोक जो येईल तो मतलबाकरिता हातीं ध्यावा परंतु आमचा चाकर आपण न टेवावा. आमचा आम्हाकडे पाठवावा ते गोष्ट आपले विचारास येणार नाही परंतु लिहिलें आहे या उपरी ज्याणीं ज्याणीं कल्पना वाढविल्या आहेत, त्या दूर करून भेटीचा लाभ दिला पाहिजे उभयताचे जोडीमेरीज आम्हास दुसरी जोडी विशेष आहे ऐसें नाहीं मनोभाव साफ आहे उत्तराचा मार्ग लिहितों जाणिजे रवाना छ १२ माहे रबिलावल बहुत काय लिहिणें कृपा असो दिली पाहिजे हे विनंति"

वरील पत्र वाचलें म्हणजे संभाजी आंग्रे हा बाजीरावाशीं व त्याचा भेही मानाजी आंग्रे याशीं दुष्भाव धरील अशी कल्पनाही करवणार नाहीं. परंतु इ० स० १७३७ मध्ये त्यानें पोर्तुगीज लोकास अनुकूल करून कुलाब्यावर पुन: स्वारी केली, व मानाजीशीं युद्ध आरंभिलें हें वर्तमान पेशव्यास कळ ताच त्यानीं कोंकणात उतरून फिरंगी व संभाजी ह्यांना मागें हटविलें, व मानाजीचें संकट नाहींसे करून त्याजकडून, शाहु महाराजास ७००० रुपये रोख खंडणी व ३००० रुपयाच्या परदेशीय फळाफुलांच्या जिनसा प्रतिवर्षी नजर देण्याचा टराव करून केला

बाजीराव पेशवे ह्यानीं फिरंगी लोकाचा पराभव केल्यामुळें त्यास अधिक

---

१ मानाजी व संभाजी आंग्रे ह्याच्या वादाची भानगड बरोबर समजण्यास पुष्कळ कागदपत्र उपलब्ध झाले पाहिजेत त्यावाचून त्यातील सर्व गोष्टी बरोबर समजणार नाहीत ह्याच्या भांडणामुळें मराठ्यांच्या सत्तेचें फार नुकसान झालेलें आहे वर दिलेली त्रोटक माहिती ग्रांटडफ, डानव्हर्स, लो वगैरे इमजी ग्रंथ व काहीं अस्सल कागद ह्याच्या आधारानें दिली आहे. त्यावरून ह्या भांडणाचें फक्त ढोबळ स्वरूप लक्षात येईल.

त्वेष उत्पन्न झाला व त्यानीं मराठ्यांशीं प्रत्यक्ष युद्ध आरंभिलें. इ० स० १७३७ मध्यें त्यानीं आपल्या ताब्यांतील कोटकिल्ले खंबीर करण्याचें व दारूगोळ्याची पोख्त बेगमी करण्याचें काम जोरानें चालविलें ठाण्याचा किल्ला बांधण्याचें काम त्यानीं इ० स० १७३४ पासून चालविलें होतें परंतु तें अद्यापि पुरें झालें नाहीं ह्मणून ते हिंदुलोकांची वेठ धरून त्यांच्याकडून जुलुमानें काम घेऊं लागले. त्यांचा धर्मसंबंधानें परोपरीनें अगोदरपासून छल चालला होताच तशांत लोकांवर हा असह्य जुलूम होऊं लागल्यामुळें त्यांना फिरंग्यांच्या पारतंत्र्यांतून केव्हां मुक्त होऊं असें वाटूं लागलें, व त्यांच्या पुढाऱ्यांनीं पेशव्यांना स्वसैन्यानिशीं साष्टीप्रांतावर चालून येण्याबद्दल विशेष आग्रहाची विनंति केली[1] अर्थात् हिंदुलोकांचा अशा रीतीनें छल होत आहे असें पाहून, पेश

[1] पोर्तुगीज लोकांच्या जुलुमाबद्दल इंग्रज ग्रंथकार कांहीं विशेष मजकूर लिहीत नाहींत. तथापि त्यांच्या अस्पष्ट व त्रोटक माहितींत देखील त्याबद्दल पुरावा सांपडतो. डान०हर्स साहेबाच्या इतिहासांत, ठाण्याचा किल्ला तयार होण्यास विलंब लागला व त्यामुळें लोक त्रासून जाऊन मराठ्यांचें राज्य बरें असें ह्मणूं लागले, असा अगदीं स्वच्छ उल्लेख आहे.—

"This delay caused great discontent to the people of that town, besides which those employed in its erection were unpaid and unfed The latter were at last driven to such desperation that they invited the Mahrattas to take possession of the island of Salsette, preferring the rule of those barbarians to their present persecutions and oppressions '—*The Portuguese in India Vol II Page 402*

ह्या उताऱ्यांत "barbarians" हा शब्द साहेबमहशुफानीं मराठ्यांस लाविलेला आहे हें वाचकांच्या ध्यानांत येईलच. अर्थात् 'रानटी' मराठ्यांची सत्ता पत्करली पण ह्या पोर्तुगीज लोकांचा छल व जुलूम नको, अशी साष्टी प्रांतांतल्या लोकांची स्थिति झाली होती, असें इंग्रज इतिहासकार देखील कबूल करितात. त्या अर्थी ह्या छलाचें व जुलुमाचें स्वरूप फार भयंकर असलें पाहिजे असें मानणें भाग पडतें. व ह्यावरून मराठी कागदपत्रांतून किंवा बखरींतून ह्या संबंधानें दिलेलें वर्णन केवळ अतिशयोक्तीचें आहे असें समजत नाहीं!

त्यांनीं ह्या राजकारणात मन घातलें व स्वधर्मसंरक्षणार्थ फिरंग्यावरील मोहिम हातीं घेतली, असें ह्मणण्यास कांहीं हरकत नाहीं

पोर्तुगीज लोकांनीं साष्टीप्रांतात इतका कहर उडवून दिला व हिंदुप्रजेस त्राहि त्राहि केलें ही गोष्ट ब्रह्मेंद्रस्वामींस केव्हा समजली, व त्यानीं ह्या धर्मसंरक्षणाच्या कामात केव्हा लक्ष घातलें, हें बरोबर समजण्यास कागदपत्राचा अस्सल पुरावा अद्यापि उपलब्ध झालेला नाहीं. तथापि ज्याअर्थीं शाहु महा राज, बाजीराव व चिमाजी आपा यांचें सर्व लक्ष तिकडे लागून, त्याना आपले धर्मरक्षणाचें ब्रीद पाळण्याकरिता ह्या राजकारणाचा अगत्यवाद धरणें भाग पडलें, त्याअर्थीं स्वामींसारख्या स्वधर्मसंरक्षणार्थ अवतीर्ण झालेल्या महात्म्यास त्याचा वृत्तात प्रथमपासून अवगत असावा असें मानण्यास जागा सापडते चि माजी आपा यांचें छ० १० जिल्हेज (ता० ३१ मार्च इ० स० १७३७) चें पत्र (लेखांक ४७) उपलब्ध झालें आहे त्यावरून इ० स० १७३७ च्या पूर्वीपासून ह्या फिरंगीप्रकरणामध्यें स्वामींच्या आशीर्वादाचा प्रवेश झाला होता हें अस्सल पुराव्यानेंच सिद्ध होत आहे ह्या पत्रात चिमाजी आपानी "स्वामींच्या आशीर्वादेंकरून" पुण्याहून स्वार होऊन ठाणें हस्तगत केल्याची बातमी स्वामींस कळविली आहे, व पुढील कार्य "ज होणें तें स्वामींच्या आशी र्वादें होईल" असं लिहिलं आहे तेव्हा येथून स्वामींच्या मसलतीस उघड उघड प्रारंभ झाला असें ह्मणण्यास हरकत नाहीं

चिमाजी आपा यानीं इ० स० १७३७ च्या मार्च महिन्यात फिरंग्यावरील मसलतीस सुरवात केली व मोठ्या पराक्रमानें त्यांच्याशीं अनेक युद्धप्रसंग करून त्याचा पराभव केला ह्या मोहिमेमध्यें मार्च महिन्यापासून जुलई महिन्यापर्यंत चिमाजी आपा व त्याच्या हाताखालील रणशूर मराठे सरदार यानीं ठाणें, बेलापूर, वेसावें, धारावें, आणि साष्टी इतक्या पोर्तुगीज लोकाच्या बळकट जागा सर केल्या, व त्याना अगदीं जेरीस आणिलें साष्टीसारखी बळकट जागा मराठ्यानीं ता० २७ मार्च इ० स० १७३७ रोजीं फत्ते केली, त्यामुळें पोर्तुगीज लोकाचा अतिशय हिरमोड झाला त्याचा सेनापति अंटोनियो कार्डिम (Antmio Cardım) यानें मराठ्याच्या सैन्याबरोबर एकसा रसी टक्कर दिली परंतु दैवदीं त्याचा मराठ्याच्या शौर्यापुढें कांहीं उपाय न

चाहून त्यास माघार घेणें भाग पडलें. ह्या झुजामध्यें पोर्तुगीज लोकांचे बरेच लोक जाया झाले. त्यांची सर्व युद्धसामुग्री सपून गेली व द्रव्याचीही लूट पडली. तेव्हां अँटोनियो कार्डिम यानें हताश होऊन आपल्या जागेचा राजीनामा दिला. नतर त्याचे जागीं पेड्रो डी मेलो (Pedro-de-mello) याची नेमणूक झाली.

पोर्तुगीज लोकास जेर करून साष्टींतून काढीत नेल्यानतर, पावसाळ्यास सुरवात होतांच, चिमाजी आपा हे, शंकराजी केशव, खंडोजी माणकर इत्यादि रणशूर लोकास भरपूर सैन्यानिशीं तेथें बदोबस्तास ठेवून, ता० १ जुलै इ० स० १७३७ रोजीं पुण्यास परत आले. तों तिकडे शत्रूनें पुनः उचल खाल्ली. पावसाळा सपतांच गोव्याहून मदत आणून फिरग्यानीं वसईचा अधिक बदोबस्त चालविला. डी मेलो हा नवीन दमाचा सेनापति असल्यामुळे तो मराठ्याची खोड मोडण्याचा सकल्प करून युद्धाची सिद्धता करू लागला. त्यानें इ० स० १७३७ च्या आक्टोबर महिन्यात खांदेरीवर आपलें आरमार आणून मराठ्याच्या केळवें, माहीम वगैरे ठिकाणच्या लोकास शह दिला. तेव्हां त्याचें व मराठी सैन्याचें युद्ध पुन: सुरू झालें. बाजीराव पेशवे ह्यानीं रामचद्र हरि पटवर्धन ह्या शूर सरदाराच्या हाताखालीं कांहीं सरदार व ३२५० लोक देऊन त्यास केळवें माहीम सर करण्याकरिता पाठविलें. परतु शंकराजी केशव ह्यानें अगोदरच कच खाल्ल्यामुळें मराठ्याच्या सैन्यात थोडी गडबड झाली.[1]

१ शकराजी केशव हा रणशूर योद्धा होता. ह्यानें पुढें वसईच्या वेढ्याच्या वेळीं फारच उत्कृष्ट कामगिरी बजाविली. परतु ह्या समयीं त्यानें असा कच का खाल्ला तें समजत नाहीं। मराठ्याच्या पक्षामध्यें ठाणें सर केल्यानंतर कांहीं रुसवारुसव झाली व बाजी रघुनाथ वगैरे साष्टी प्रांतांतील मराठ्याची पक्षाभिमानी मडळी नाखुष झाली असें आणखी एका पत्रावरूनही दिसून येतें. हें पत्र खंडोजी माणकर ह्यानें छ २ रबिलाखर म्हणजे ता० १९ जुलई इ० स० १७३७ रोजीं लिहिलेलें आहे. तें येणेंप्रमाणें:–

"श्रीमत राजश्री पतप्रधान स्वामींचे सेवेसीः–

आज्ञाधारक खंडोजी माणकर चरणावर मस्तक ठेवून साष्टांग दडवत. विज्ञापना तागाईत छ २ रबिलाखर पावेतों स्वामींच्या कृपावलोकनेंकरून वर्तमान

करण्याचा निश्चय केला रामचंद्र हरीची व पोर्तुगीज सेनापति पेड्रो दी मेलो याच्या सैन्याची माहीम येथें जी चकमक उडाली, तिचा वीररसात्मक वृत्तान्त कल्याणचे सुभेदार वासुदेव जोशी व रघुनाथ हरी यानीं ता० २४ नोव्हेंबर इ० स० १७३७ रोजीं लिहिलेल्या एका पत्रात हुबेहूब वर्णिला आहे तो सुदैवेकरून उपलब्ध झाल्यामुळे तोच असाच्या असाच येथें सादर करितों

"श्रीमत आपा स्वामींचे सेवेसी —

पोष्य वासुदेव जोशी व रघुनाथ हरी कृ० मा० नमस्कार अनुक्रमें दंडवत विनंति उपरी येथील कुशल ता॥ छ १२ रमजान जाणोन स्वकीय लेखन आज्ञा केली पाहिजे विशेष –रा० रा० रामचद्र हरि व माहादाजी केशव यानीं माहिमास मोर्चे लाविले होते त्याज (?) होऊन पुढे सलाबत बुरुज वर लगून मोर्चे कोटासाली भिडविले होते हे सविस्तर पूर्वी लिहिले आहे त्यावरून विदित जाहलेंच असेल गनीम इमन फिरंगी व हबशी ऐसे एकत्र होऊन, दोन तीन दिवसा शभर गलबत भरून, मदत माहीम केल्लें यथील कोटामध्यें गेले गनीम भारी जाहला, याजकरिता येथून राउताचा व लोकाचा उपराळा करावयाचा तो करीतच होतों माहिमास मोर्चे उत्तरेकडे लागले होते दक्षिणेकडे केल्लें आहे तें आग मोकळे होतें तिकडे रोज बरोज गनीम चार पाचशें माणुसपर्यंत बाहेर पडत असे त्याजवर मोर्च्यावरून लोक व राऊत धाऊन जात त्याची याची झीटपीट होताच गनीम कोटामध्ये जाय आपले लोक फिरोन येत त्याजउपर छ ९ रमजानीं एकदा शीस केल्लेवियाकडील तर्कस सात आठसे माणूस निघाले त्याजवर रा० रामचद्रपत राउताचे जमावानिशीं चालोन गेले गनीमाकडील पचवीस तीस माणूस मारिले याजकडील एक राऊत पडिला एक दोन घोडीं जखमी जाहलीं गनीम आश्रियास गेला राऊत फिरोन मोर्च्यावर आले इतके वर्तमान ते दिवसीं जाहलें त्याजउपरी काल छ ११ रमजानीं दोन प्रहरा जाहलें मोर्च्यावरील कांहीं लोक जेवण्यास गेले होते आणि मोर्चे कोटानजीक भिडले होते गनीमानीं संधी पाहून दीड हजार दोन हजार माणूस निघोन मोर्च्यावर चालून येऊन एकच वेळा तीहीं मोर्च्यावर हल्ला केला खबरदार होऊन बरेसे झुजले परंतु गनीम भारी कोटावरून तोफाचा मार जबरदस्त केला मोर्च्यावर गनीम

आला. त्याणें हुकें व हात गरनाळ्या व बरखदाजींचा मार बहुत जबरदस्त केला. तेणेंकरून मोर्चे जळण्यास लागले. लोकानीं बाहेर निघोन हल्लार करावें तरी गनीम भारी. याजकरिता मोर्चे बुर्जासारिखे घातले होते. त्यास कवाड एक होतें. तें सलाबत कुचे चार रखटला होता त्यातून जावें यावें असें होतें. तोंड गनीमानें धरिलें. लोकास बाहेर निघोन हल्लार करावयास जागा नाहीं. ऐसें जाहलें. तेव्हा मोर्च्यांचा उपराळा करावा ह्मणून रा० रामचंद्रपंत व अमरसिंग शिर्के वगैरे दहा पधरा राउतानीं घोडीं घातलीं त्याणीं गनीमाकडील दहा पधरा माणूस मारिले. रा० रामचंद्रपंतानीं खुद्द दोघे ठार केले. आणि गनीम फिरविला. ते प्रसगीं रा० रामचंद्रपंतास उजव्या हातावर स्तनाचे वरती चार बोटें पट्ट्याखालीं गोळ्या लागोन मोहरा फुटोन पार होऊन गेली. हातीं तरवार होती तिचा झटका बसोन हाड मोडावलें आहे. हातची तरवार झटका बसोन गळोन पडली तेणेंकरून पायाच्या गुडघ्यास लागली आहे ऐसें होताच मशारनिल्हे फिरले. याउपरांत गनीमानें सोरी करून मोर्चे काबीज केले. आमचे लोकाचा धर सुटोन निघाले. राजश्री माहादाजी केशव व चाघोजीराव खानविलकर (?) व राजबाराव बुरोडकर व चितो शिवदेव व जनार्दन हरी व गणेश हरी कारकून दि॥ माहादाजी केशव व धोंडोपत विठ्ठल शिवदेव याचा भाचेजावई, वगैरे लोक ऐसे मोर्च्यांत होते. त्यास निघावयास फुरसत न जाहली तेथेंच झुजोन कामास आले व राघोजीराव खानविलकर याजकडील भाऊबंद देखील आपण एकेच जागा कामास आले आणखी लोक कामास आले त्याची अद्यापि गणती सापडली नाहीं अज मासें दोनसें माणूस कामास आले व जखमी शभरापर्यंत आहेत लोक मोर्चे सोडून बाहेर निघाले. गनीम फार. रा० माहादाजी केशव कामास आले. रा० रामचंद्रपंतास जखम लागली. लोकानीं धर सोडिला. याजकरिता पालखी पाठऊन रा० रामचंद्रपंत व अवधी फौज येथें आणिली. अवघ्याचा शोध घेऊन हुजीरी मनास आणून सविस्तर मागाहून लेहून पाठऊ. होणार गोष्ट ती जाहली त्यास उपाय नाहीं आह्मीं शिरगावची व माहीमची (अशा) दोन फौजा एकत्र करून येथील मोर्चे काबीज केले आहेत गनीम हातभरू जाहला आहे. आह्मीं येथून धर सोडिला तरी अवघेच जागा धर सुटेल.

यानिमित्त आम्ही येथें खबरदार राहिलों आहों गनीम हावभरू जाहला आहे यामकरिता येथील मदतीस एका दो दिवसात येईल असा दिसतो आलाच तर गनीमास टचगा देतों आलाजवळ सामान म्हणावें तरी दोनी फौजा मिळोन साहेतीन हजार माणूस सात आठशें पर्यंत राऊत आहेत आजपर्यंत दोन तीनश माणूस पळाले दोन अडीचशें माणूस कामास आले लोकास रोजमुरा अद्याप पावला नाहीं दोन महिने चढले ऐशा चारी गोष्टी या प्रसगीं जाहाल्या यानमुळे लोकानीं धर सोडिला आहे ऐसें असोन लोकाचें समाधान करून, अवघ्यास दिल्दिलासा दऊन येथील मोर्चे कायम करोन, एकवेळ गनीमास बरामा नतीजा धावा हे उमद धरोन राहिलों आहों स्वामीचे पुण्यकरून ज होणें त होईल राजश्री शकराजी केशव यास लेहून जजिर आग्राळा व बहादुरपुरा यथील खबरदारी करणें तेप्रमाणें रा० खडोजी माणकर याम किल्ले धारावी व दार्ण, व रा० दत्ताजी मोरेश्वर यास लेहून आशेरीचे मोर्च्याची खबरदारी व रा० नारायण जोशी यास लेहून किल्ले बेळापुर, व रा० बरवाजी ताकपीर यास लहून कल्याण भिवडी येथील खबरदारी करावीसी आहे परतु गनीमान आपले जागियाची मजबुदी करून दोन हजार स्वारीस सिधा आह आरमाराचा गनीम हावभरू जाहला आहे यामुळें आपल लोकानीं जागचेजागा दहशत खादली आहे त्यास स्वामींचा उपराळा जाहलियाविना लोकास अवसान चढोन गनीमास नतीजा पोंहचत नाहीं आणि आजपर्यंत कल कर्म व्यर्थ होतें तरी स्वामींनीं सहस काम ठवून, जरूर जाणोन, राऊत व हशम पाठवून तेथील स्थळाचा उपराळा होय ते गोष्ट केली पाहिजे बहादुरपुरा यथील मोर्च्यावर एकवेळ गनीम तोंड देईल याजकरिता तेथील उपराळियास दोन बारशे राऊत व एक मातबर सरदार अथवा राजश्री दुर्जनसिग पाठवून तेथील उपराळा अति त्वरें करा पाहिजे राजश्री शकराजीपताकडे येथूनही राऊत शंभर पाठवितों राजश्री रायाकडील वर्तमान आपणास आजच असेल तरी स्वामींनीं खानदेशात न राहाव नासिकप्रातीं यावें ऐसा विचार जाहला असिला तरी स्वामींनीं अविलब नासिकप्रातें आलें पाहिजे तर्थे आलियास तिकडील शह चुकतो ऐसें नाहीं आणि इकडील उपराळा होईल या

प्रांतीच वर्तमान स्वामींस कळेल स्वामींचा उपराळा या प्रांतीं वरचेवर होईल व दमणप्रांतीं आजपर्यंत आमची स्वारी गेली नाहीं यामकरिता त्या प्रांतीं स्वारी पाठवून, मुलूख मारून, ताराज करून, गुरढोरें कुळेंडाळ धरून आणावीं तेणेकरून शह बसोन गनीमाचा ओढा निकडे पडेल इतक्या गोष्टी स्वामींचे येणे नाशिकप्रांतीं जाहलियास होतील तर अगत्य स्वामींनीं नाशिकप्रांतीं आले पाहिजे आम्हाजवळ सामान गनीमापुरतें आहेच तथापि लोकांत अवसान राहिलें नाहीं, आणि जबरदस्तीनें शत्रूचें तोंड फोडल्याविना गनीमावर इसत बसोन आपले माणसांस तेज चढत नाहीं यास्तव, फौज भारीच या प्रांतीं पाठवावी मुलखाचा सत्यानाश दमणप्रांतीं करावा तारापुरचे आश्रयास माहिम मनोर वगैरा प्रा० याच किल्लेय यार केले आहेत कुणबी रयेत आस पास मान आहे तिचे सरक्षण करून वरकड दमणप्रांत वगैरा मारून ताराज करावा एखादे जागा गनीम गाठून कापून काढावा म्हणजे आपली सलाबत वाढेल विदित जाहले पाहिजे हे विज्ञापना"

रामचंद्र हरीची व फिरंग्याची ही लढाई चालली असताना चिमाजी आपा व बाजीराव निजामाशीं युद्ध करण्याकरिता खानदेशातून उत्तरखंड जात होते त्यास हे वासुदेव जोशाचे पत्र पावताच, त्यांनीं मल्हारजी होळकर व राणोजी शिंदे याचे हाताखालीं सैन्य देऊन त्यास त्यांच्या मदतीस पाठविलें

पोर्तुगीज सेनापति पेड्रो डि मेलो यान मराठ्यांकडून साष्टी, व ठाणें ही जागा परत घेण्याचा पक्का निश्चय केला, व आपल्या सैन्याची कडेकोट तयारी चालविली लिस्बन येथून त्याच्या मदतीकरिता दोन लढाऊ जहाज आलीं, व गोंव्याच्या गव्हरनराकडूनही कांहीं निवडक लोक व दारुगोळा येऊन पोहोंचला तेव्हां त्यानें ठाण्यावर हल्ला करून ती जागा पहिल्यान सर करण्याकरिता, तिकडे ता० ४ डिसेंबर रोजीं, आठ गलबतें व तीस फत्तेमारी यासह कूच केलें ता० ६ रोजीं ठाण्यास पोहोंचताच त्यानें प्रथम पाणबुरजावर मारा केला गलबतांचे गोळे बुरजावर पडूं लागले दोन दिवसपर्यंत गोळ्यांची एकसारखी वृष्टि केली ह्या समयीं मल्हारजी होळकर प्रभृति मराठे वीरानीं मोठ्या शौर्यानें त्याचा मारा सहन करून त्याशीं लढाई केली, व त्याचा पराभव करून त्यास

यमसदनीं पाठविलें'. पेड्रो डि मेलो हा मृत्यु पावताच फिरंगी सैन्याची अ गर्दी दाणादाण झाली व त्यानें वसईकडे पळ काढिला नंतर मार्टिनो डा सिल्वेरा डि मेनेझेस (Martino da Silveira de Menezes) यानें मुख्य सेनापतीचीं वस्त्रें घेतलीं व तो मराठ्यांशीं युद्ध करण्यास सिद्ध झाला

पेड्रो डि मेलो मृत्यु पावल्यानंतर चिमाजी आपास विशेष स्फुरण चढलें त्यांनीं राणोजी शिंदे, मल्हारराव होळकर, बाजी भिवराव, रामचंद्र हरी, य शवंतराव पवार, विठ्ठल शिवदेव वगैरे निवडक सरदार बरोबर घेऊन सैन्याची उत्कृष्ट व्यवस्था केली, आणि माहिम, केळवें, तारापूर, शिरगांव, डाहाणू, नारगोळ, खतलवाड वगैरे शत्रूकडील जागा ओळीनें फत्ते करण्यास सुरुवात केली तारापूर येथें चिमाजी आपाच व फिरंगी लोकांचें फार निकराचें युद्ध झालें त्याचें सायंत वर्णन खुद्द चिमाजी आपांनीं थानीरावास लिहिलें आहे (लेखांक ४९ पहा) तें वाचलें असता मराठ्यांच्या मर्दुमकीच मूर्ति मत चित्र डोळ्यांपुढें उभ राहतं असो येणेंप्रमाणें फिरंगी यांचा चोहों कडून पराभव करून चिमाजी आपांनीं वसईखेरीज सर्व जागा पादाक्रांत केल्या नंतर वसईवर लगट करून तीही घेण्याचा संकल्प केला

मराठ्यांच्या इतिहासामध्यें, अतुल पराक्रम, अचाट साहस, अलौकिक तेज, अद्वितीय रणोत्साह आणि अपार स्वाभिमान हे गुण व्यक्त करणारे जे कांहीं युद्धप्रसंग प्रसिद्ध आहेत, त्यामध्यें वसईचा रणसंग्राम हा अग्रस्थानीं म्हणण्यास रास्त आहे यांत शंका नाहीं फिरंगी लोकांनीं हिंदुधर्माचा व हिंदुप्रजेचा अत्यंत छळ केला, म्हणून संतप्त झालेले निस्सीम स्वधर्माभिमानी महाराष्ट्रवीर एकत्र होऊन दृढ निश्चयानें शत्रूस जिंकण्याकरितां वसईवर चढाई करून गेले, व तेथें मोठ्या आवेशानें तीन महिनेपर्यंत सतत अग्निगोलाचा भयंकर वर्षाव होत असताही वेढा देऊन बसले, आणि अखेर आपल्या बाहुबलानें शत्रूस पा

१ कॅप्टन मॉडॅफ्स साहेब यांनी ठाण्याच्या ग्याझेटीअरांत पोर्तुगीज सेनापति Don Antonio Frois हा योद्धा शौर्यानें लढून समरांगणामध्यें पतन पावला असें लिहिलें आहे, परंतु ही चूक असावी या वेळीं Pedro do Mello हा सेनापति होता व तो मारला गेला

दाक्षात करून वसईवर आपला स्वधर्मसंरक्षणाचा बाणा दाखविणारा भगवा झेंडा फडकविण्यास समर्थ झाले, तो वीररसानें ओतप्रोत भरलेला वृत्तात ऐकून ज्याचें अंतःकरण आनंदानें व कौतुकानें थक होणार नाहीं असा मनुष्य विरळा. ह्या सर्व रणसंगराचा साद्यंत वृत्त मराठ्यांचे वीरशिरोमणी चिमाजी आपा ह्यानीं स्वतःच वर्णिला आहे. तें लेखांक ५३ ह्यामध्यें सादर केलें आहे. त्यापेक्षा अधिक सत्य, सविस्तर, व सरस वृत्तांत कोठेंही मिळणें अशक्य असल्यामुळें तोच वाचण्याची तारीफ करण्यावाचून दुसरा मार्ग नाहीं. हा वृत्तांत वाचला ह्मणजे मराठ्यांचें अभिनंदनीय शौर्य व पोर्तुगीज लोकांचें वर्णनीय रणकौशल्य ह्यांचें मूर्तिमंत चित्र नेत्रापुढें उभें राहतें. चिमाजी आपानीं आपल्या पत्रांत "फिरंगी याणीं मर्दुमी शिपाईगिरी ह्मणावी तशी केली" असे आनंदभराने उद्गार काढून पोर्तुगीज लोकांच्या शौर्याची फार प्रशंसा केली आहे, व

अरिच्याहि सद्गुणातें प्रेमें वाखाणितात सुज्ञानी ॥

ह्या मयूरकवीच्या सदुक्तीप्रमाणें आपलें सौजन्य व चित्तौदार्य पूर्णपणें प्रकट केलें आहे. त्याचप्रमाणें इंग्रज व पोर्तुगीज लोकांनींही मराठ्यांच्या शौर्य गाजाचें, युद्धनैपुण्याचें आणि धैर्यातिशयाचें योग्य अभिनंदन करून आपली रसिकता व्यक्त केली आहे.[१]

वसईच्या युद्धांत पोर्तुगीज लोकांचा प्रमुख सेनापति सिल्व्हेरा डि मेनेझेस हा मृत्यु पावला, व त्याचे ८०० लोक पतन पावले. तेव्हां त्याचा दुय्यम सेनापति डिसोझा पेरिरा ह्यानें चिमाजी आपास शरण जाऊन तहाचें बोलणें लाविलें. चिमाजी आपानीं ता० १६ मे इ० स० १७३९ रोजीं त्याच्या सर्व अटी कबूल करून फिरंगी लोकांस शस्त्रास्त्रांनिशीं व त्यांच्या मालमिळकतीनिशीं सुरक्षित पणें वसईपार जाऊं दिलें. ह्या तहाच्या कलमामध्यें, जे ख्रिस्ती लोक वसईंत

---

१ ग्रांटडफ साहेबानीं ' This remarkable siege, the most vigorous ever prosecuted by Mahrattas ' असे उद्गार काढिले आहेत. मि० अंडरसन ह्यानीं "The siege was carried on with such extraordinary vigour, skill, and perseverance, as perhaps Mahrattas have in no other instance displayed. असें मत दिलें आहे. असेच इतर ठिकाणींही तत्समयाचे अनेक स्तुतिपर उद्गार दृष्टीस पडतात.

राहनीर त्याना त्याच्या धर्मांप्रमाण राहू दिलें जाईल, आणि त्याच्या तीन प्रार्थनामदिरत्व (Churches) सरक्षण केलें जाईल, अशी दोन कलमें होतीं तींही चिमाजी आपानीं उत्तम रीतीनें पाळलीं[१]

यणप्रमाणें मराठ्यास अद्वितीय यश प्राप्त झाल्यानतर, त्यानीं फिरगी लोकांच्या जुलमामुळे परागदा झालेल्या सर्व लोकास अभय देऊन, त्याच्याकडून साष्टी प्रातात वसाहत करविली गगाजी नाईक वगैरे अणजूरकर मंडळीस व अंनाजी रघुनाथ वगैरे ब्राह्मण मंडळीस त्याचीं पूर्वींचीं वतन व वृत्त्या इनाम करून दिल्या साराश वसईप्रातामध्यें स्वराज्य झाल्यामुळें स्वधर्मस्थापना होऊन पूर्ववत् प्रमाणें देवधर्मादिक चालू लागले तेणेंकरून सर्व प्रजा सतोष पावली अशा रीतीनें धर्मरक्षणार्थ हातीं घेतलेल्या ह्या वसईप्रकरणाचा गोड शेवट झाला

वर सागितलेलें वसईचें राजकारण सिद्धीस नेऊन स्वधर्मप्रतिष्ठा करण्याचें काम चिमाजी आपानीं उत्तम रीतीनें तडीस नेलें, परंतु त्याचें पुष्कळ श्रेय ब्रह्मेंद्र स्वामींसच दिलें पाहिजे ह्या राजकारणामध्यें स्वामींच प्रधान अंग असून त्यानीं आपल्या प्रोत्साहक व निग्रही वाणीनें चिमाजी आपा व इतर मराठे सरदार ह्यास विलक्षण उत्तेजन दिलें त्यामुळें त्याचीं भक्तिपूर्ण हृदयें वीररसानें उचबळून जाऊन त्याच्या हातून हें महत्कार्य घडून आलें, असें म्हटलें असता तें अप्रयोजक होणार नाहीं ह्या मोहिमेसबधाचीं एकदर चाळीस पत्रें उपलब्ध झालीं आहेत त्या सर्वांवरून तींत प्रथमपासून स्वामींचा अनुग्रह, त्याचा आशीर्वाद, आणि त्याचा सदुपदेश प्रधानत्वेंकरून प्रवर्तत होता, असें स्पष्टपणें दिसून येतें

१ मराठी बखरींमध्येंच ह्याबद्दल चिमाजी आपांची स्तुति केलेली नसून इतर इतिहासकाराचाही त्यास स्पष्ट पुरावा आहे डानव्हस साहेब लिहितात — "On the departure of the Portuguese from Bassein, the Mahrattas took possession of that place and testimony is borne to the fact that they *faithfully observed* all the conditions of the capitulations permitting all who wished to remain in peace" Page 413

२ लेखांक ३७, ३९, ४०, ४७, ४९, ५०, ५१, ५२, ५३, ५४, ५८, ११९, १२०, २९१ पहा

एवढेंच नव्हे तर ह्या महापुरुषाच्या कृपासाहाय्यामुळेंच हा विकट मनसबा पार पडला असें प्रांजलपणें कबूल करणें भाग पडतें लेखांक ११९ ह्या पत्रामध्यें बाजीरावानीं लिहिलें आहे —"स्वामींचा कोप फिरंगी यावरी जाहला असतां त्याचें बरें होईल हें सर्वथा घडणार नाहीं आपण साक्षात् ईश्वर—अवतार जें चित्तांत स्वामींच्या येत व मुखंकरून वक्तृत्व होतें, तें घडून येतेंच येतें वसई हस्तगत होईल ह्मणून स्वामी बोलिले आहेत तदनुरूप वसई हस्तगत होईल ह्यांत संदेह नाहीं व आह्मास सर्व भरवसा स्वामींचे आशीर्वादाचा त्यास, आशीर्वाद आमचे मस्तकीं व कृपाही विशेष तेणेंकरून ज करूं तें सिद्धीस पावेल" लेखांक ५१ ह्या पत्रांत चिमाजी आपा लिहितात —"स्वामींनीं कृपा करून अभयउत्तरें देऊन वसई दिली ह्मणून आज्ञा केली, तेव्हा वसई दिलीच स्वामींचें अभय पूर्ण चित्तांत धरून आज्ञेप्रमाणें शरीरद्वारा साहस करणें तें आह्मी सर्वही करीत असों तरी वसईवर स्वामींचा ध्वजारोहण करण्यास स्वामी समर्थ आहेत" पुन लेखांक ५२ ह्या पत्रांत, "वसई स्वामींचे आशीर्वादें फत्ते झाली श्रीचें सुदर्शन धर्मद्वेष्टे यांचे मस्तकीं वज्रप्रहार होऊन टोपीकर म्लानत्व पावले अन्यथा वसई सही न होती फिरंगी आगीचा पुतळा होता स्वामींचे कर्तृत्वास पार नाहीं' स्वामींचा महिमा स्वामी जाणत" असें लिहून, लेखांक ५४ ह्यामध्यें, "वसई फत्ते जाहली यावरून स्वामींनीं मजला किंचित कृपाउत्तरें योरून, दाशरथी आदिकरून साध उपसाध देऊन आज्ञा दिली, तर सर्व सामर्थ्य स्वामींचें आशीर्वादाचें वसई दिल्ही, दिल्ही, हीं उत्तरें निवार स्वामींनीं लेख केलीं, व स्वामींनीं पारगाम मज दर्शन दिलें, तेथही वसईविशीं अभय दिलें तदनुरूप स्वामींनीं वसईवर सुदर्शन प्रेरून धर्मद्वेष्टे यांचा नि पात केला येरवीं वसई सई होती असें [नवतें] व टोपीकर अग्निरूप होते यांच्या सर्व शक्ति कुंठित करणें हा प्रताप स्वामींचा आम्हा मानवी लोकांचें हें कृत्य नव्हे श्री रघुनाथ [यांणीं] वानरांहस्तें समुद्रीं पाषाण तरवून, लंकेशादि त्रिकुराचळाचें मर्दन केलें, तसेच श्रीकृष्ण यादवाहस्तें म्लेच्छादि दैत्यांचें निर्दळण केलें, त्याचप्रकारें पाश्चात्यांचें उपमर्दन स्वामींनीं करून वसईंत ध्वजारोहण केलें स्वामी मूर्तिमंत ईश्वररूप आहेत स्वामींचा प्रताप कर्तृत्व वर्णावयास आमची बुद्धि नाहीं प्रायश्चित्त विचार स्वामींनीं मज

महत्त्व देऊन आम्हां दिलें तर हें सर्व भूषण स्वामींचें आहे." असें भक्तिभावाचे प्रेमळ व कृतज्ञतादर्शक उद्गार पाहिले आहेत. यावरून धर्माच्या राजकारणांत स्वामींच्या आशीर्वादाचा अपूर्व प्रभाव मराठ्यांच्या यशप्राप्तीस किती कारण झाला, याची कल्पना सगळ्या पेशव्यांच्याच पत्रांवरून वाचकास सहज करितां येईल.

स्वामींनी हें राजकारण सिद्धीस नेण्याकरितां कसकशी युक्ति योजिली हें समजण्यास मार्ग नाहीं. तथापि त्यांनी त्यांत यश मिळविण्याचा पूर्ण संकल्प केला होता असें त्याच्याच पत्रावरून दिसून येतें. दिनांक २९.१ च्या पत्रांत स्वामींनी या राजकारणास अनुलक्षून असें लिहिलें आहे की, "धर्म न आला तर या राज्यांत राहिल त्याचें संन्यासग्रहण घडेल." अर्थात् इतका दृढ संकल्प करून जी मसलत हातीं घेतली, तीत यशप्राप्ति स्वामींनें झाली त्यांत आश्चर्य तें काय? तात्पर्य, स्वामींचें निश्चयाचें बळ व जनकल्याणाची उत्कट इच्छा, आणि पेशव्यांची अपार भक्ति व तत्प्रेरित धैर्यशक्ति ह्या सर्व गोष्टी महाराष्ट्रराज्यसत्तेच्या अभ्युदयास कारणीभूत झालेल्या असून, त्यांचें मनन इतिहासशास्त्र्यांस अत्यंत आल्हाददायक होईल यांत शंका नाहीं. राष्ट्रोत्पत्तीची स्फूर्ति उत्पन्न करण्यास स्वधर्माभिमान कारण होतो. यास्तव जसे 'धर्मजागृति करणारे सत्पुरुष हेच राष्ट्राचें खरें कल्याणकर्ते होत असें म्हणण्यास हरकत नाहीं. असे महात्मे सर्व लोकांस वंदनीय व्हावेत व साक्षात् ईश्वराचे अवतार वाटावेत यांत काहीं नवल नाहीं. हे रत्न निर्माण होणें हें केवळ परमेश्वरी कृपेचें फळ-ईश्वरी देणें-होय. श्रीसमर्थ रामदासस्वामी यांनीं म्हटलें आहे:—

धर्मस्थापनेचे नर । ते ईश्वराचे अवतार ।
झाले आहेत पुढें होणार । देणें ईश्वराचें ॥ १ ॥
उत्तम गुणांचा ग्राहक । तर्क तीक्ष्ण विवेक ।
धर्मस्थापना पुण्यश्लोक । देणें ईश्वराचें ॥ २ ॥

भाग ६ वा.

स्वामींच्या कांहीं विशेष गोष्टी.

परमहंस ब्रह्मेंद्रस्वामी ह्यांचा उपलब्ध झालेला पत्रव्यवहार ह्या पुस्तकांत स्वतंत्र रीतीनें दिला आहे. त्यावरून त्यांच्या राजकीय व सामाजिक उलाढालींची सर्व हकीकत कळण्यासारखी आहेच. तथापि, त्यांच्या स्वभावाचें व वर्तनक्रमाचें खरें स्वरूप कळण्याकरितां, त्यांच्या कांहीं विशेष गोष्टी, साराशरूपानें, अस्सल पत्रांच्या आधारानिशीं, ह्या भागांत सादर करावयाचें योजिलें आहे. त्यावरून स्वामींच्या सत्या जीवनचरित्राची रसिक वाचकांस थोडक्यांत चांगली कल्पना करितां येईल, व मयूरकवीनें म्हटल्याप्रमाणें –

सत्पुरुषकथा अद्भुत रसदा ह्मणतो हिलाच सुरभी मी॥

किंवा वामनपंडितांनीं म्हटल्याप्रमाणें–

चरित्रें साधूंचीं अकपट विशुद्धेंचि असती॥

अशा प्रकारच्या साधुचरित्रांतील सौरस गुणाचा त्यांत पुष्कळ अंश दृष्टीस पडेल अशी आशा करण्यास हरकत नाहीं.

स्वामींचा अत्युच्च मनोरथ.

स्वामींच्या हृदयांत स्वधर्म व स्वराज्य ह्यांची अभिवृद्धि होऊन सज्जनकल्याण व्हावें, हा अत्यंत पवित्र हेतु पूर्णपणें वसत होता. लोकिकजनांस त्यांच्या स्वभावाचे बहुविध आविर्भाव दिसत होते, परंतु त्या सर्वांचा उगम ह्या उन्नत हेतूपासून होता, हें उचित आहे. कोठें हृष्ट, कोठें रुष्ट, कोठें प्रेमळ, कोठें कठोर, कोठें नम्र, कोठें उग्र असे त्यांच्या वर्तनाचे नाना प्रकार दृष्टीस पडतात. परंतु त्या सर्वांचें पर्यवसान लोककल्याणावांचून दुसरें कोणतेंही नाहीं. पेशव्यांच्या कित्येक पत्रांत त्यांच्या ह्या अत्युच्च मनोरथाचें खरें स्वरूप व्यक्त झालेलें आहे तें त्यांच्याच शब्दांनीं येथें सादर करितों —

लेखांक २७५ मध्यें स्वामीमहाराज पेशव्यांस लिहितात –"रघुजी रंगे माणवें मजला दिलीयान काही माझी कीर्ति वाढत नाहीं. उभयतां दोनी

मधु राम लक्ष्मण तुमची फत्ते झाली, म्हणजे त्रैलोक्यात माझी कीर्ति जाहली हेचि मी इच्छा रात्रंदिवस श्रीपाशीं इच्छितों. पैका नामर्दाचा; इज्जत व यश मर्दाचे."

लेखांक २६४ मध्ये लिहितातः—"तुम्हीं खुशाल सिंहासनीं बसणें......... मजला पालखी नलगे. काहीं नलगे. तुम्हीं सुखी असावें हेच माझी पालखी."

लेखांक २७६ मध्ये लिहितातः—"वसिष्ठाचा हेत जे, हरिश्चंद्राचे सत्व रक्षोन चंद्रसूर्यपर्यंत दिग्विजय व्हावा. त्याचप्रमाणें आमचाही हेत जे, चंद्र सूर्यपर्यंत (तुमचा दिग्विजय व्हावा.) हा हेत धरून तुमचें कल्याण श्रीजवळ नित्य करीत असों."

लेखांक १३६ लिहितातः—"यश संपादोन सुखी आहेत, हें वृत्त अवगत होऊन कोटिश संतोष जाहला. आम्हास द्रव्याची इच्छा नाहीं. तुमची कीर्ति ऐकोन परम सुखी आहों."

या सर्व उद्गारावरून स्वामींचे खरें हृद्गत काय होतें याची चांगली ओळख पटते. अर्थात् स्वामींचा असा उदात्त हेतु असल्यामुळें त्यांच्या उत्तेजनानें व प्रेरणेनें मराठे सरदाराच्या हातून महत्कृत्यें घडून आलीं, व त्यानें महाराष्ट्राचें अपरिमित कल्याण झालें, यांत शंका नाहीं.

स्वामींची महत्वाकांक्षा.

स्वामींचा हेतु हिंदुधर्माचा सर्वत्र प्रसार व्हावा हा होताच. तथापि, त्यांची विशेष इच्छा, श्री भार्गवाचा भक्तिपंथ चोहोंकडे वाढवून श्रीचीं देवालयें व महोत्सव जागोजागीं करावेत, अशी विशेष होती. श्री समर्थ रामदास स्वामींनीं जागोजाग मारुतींची स्थापना करून सर्वत्र भक्तिमार्ग वाढविण्याचा प्रयत्न केल्याचें प्रसिद्ध आहे. त्याप्रमाणें याही स्वामींनीं, कोंकणातील पेढें, गोठणें, वगैरे ठिकाणीं व देशातील धावडशी, माजगांव वगैरे गांवीं भार्गवरामाची संस्थापना केली, व जागोजाग इतर देवतांचीही देवालयें बांधून सर्व जनांच्या मनांत भक्तिभाव उत्पन्न करण्याचा प्रयत्न केला. तन्निमित्त त्यांनीं श्री भार्गवाच्या नांवानें बहुत भिक्षाद्रव्य मिळविलें. तथापि तेवढ्यानें त्यांची मनीषा तृप्त झाल्याचें दिसत नाहीं.. त्यांनीं सर्व मराठी राज्यांत भार्गवपट्टी नांवाचा देवाचा एक कर गांवगन्ना स्थापित करण्याबद्दल आपला हेतु दर्शवि

त्याच लेखाक १४६ ह्या चिमाजी आपाच्या पत्रावरून दिसून येतें ही तुलसी भार्गवपट्टीच नव्हे, तर श्री भार्गवाच्या नावाचा शिक्का सर्व कोंकणात चालू करावा, अशीही स्वामींची महत्वाकांक्षा होती हे ऐकून कोणास आश्चर्य वाटणार नाही? ह्यासंबधाच स्वामींचें स्वदस्तुरचें एक पत्र उपलब्ध झालें आहे त्यात पुढील सांकेतिक मजकूर आहे —

"शामलाचं अगदीं निर्मूलन जंजिरा, उदेरी, पद्मदुर्ग, व अंजणवेली गोवळ येथील इस्तकबिल कार्तिक मास तामाईत मार्गशीर्ष मासामध्ये निर्मूलन होतें कार्य सिद्ध जाहल्यासी चौदा लक्षाचा कोंकणात हक्क श्री भार्गवपट्टी दरसदे आकार रुपये तीन प्रमाणे व श्रीचा शिक्का याप्रमाणें हरफ —

श्री भार्गव चरण । परमहंस ब्रह्मेंद्र शरण ॥

ऐसी मुद्रा श्रीस करून द्यावी हें सकल यश पेशवे बाजीराव यास व आंग्रे यास येत" ह्यापत्रावरून यतिमहाराजाची महत्वाकांक्षा केवढी जबरदस्त होती हें व्यक्त होतें

स्वामींची उत्तेजन देण्याची तऱ्हा.

स्वामी स्वत निरिच्छ सत्पुरुष असून त्यास श्री भार्गव प्रसन्न होता, अशी लोकाची समजूत असल्यामुळे, त्यांच्या मुखातून जे प्रसादवचन निघेल तेंच कार्यसिद्धि करील, अशी सर्वांची खात्री झाली होती त्यामुळें स्वामींचा आशीर्वाद घेण्याकरिता प्रत्येक सरदार अगदीं पराकाष्ठेचा उत्सुक असे तशात, स्वामींची आशीर्वादरूपानें प्रोत्साहन देण्याची तऱ्हा फारच चित्ताकर्षक असल्यामुळें त्यांच्या वाणीचा परिणाम काहीं विलक्षणच होत असे त्यांच्या शब्दांत अशा विचित्र मोहकपणा असे कीं, त्यानें सर्व लोकाचीं अत करण कमल्याही दु खानीं व चिंतानीं व्याप्त असलीं, तरी तीं तेव्हाच आनदानें उल्लसित होत असत स्वामी आपणास पेशव्याचे "जागली" म्हणजे पहारेकरी असें म्हणत असत व वारवार त्याचा उद्वेग दूर करून त्यास उत्तेजन देत असत त्यानीं बाजीराव व चिमाजीआपा ह्यांचीं राम व लक्ष्मण अशीं नावें ठेविलीं होती त्यास पत्र लिहिताना 'मननिर्मलगगाजल' 'सत्यवक्ता' 'एकवचनी' 'भक्तराज' 'निजमत्तशिरोमणी' 'रणधीर' 'रणशूर' अशीं गोड व प्रेमळ विशेषणें लिहिण्याचा त्याचा सांप्रदाय असे आणि केव्हा केव्हा त्याचें अभिनदन करि

ताना, महाभारत व रामायण ह्यातील थोर व पराक्रमी पुरुषाच्या उपमा देऊन व त्याचा गौरव करून त्याचें चित्त प्रसन्न करण्यात त्याचा हातखंडा असे. बहुतेक सर्व मराठे सरदारास स्वामींनीं 'जडभरत', 'बोधला', 'सुदामा' वगैरे प्रसिद्ध देवभक्ताचीं नावें ठेविलीं होतीं. स्वामींची नेहमींची एक ह्मण असे कीं,

ज्याचा भार्गव सारथी। त्यास विघ्नें काय करिती॥

अर्थात् ही उक्ति[१] स्वामींच्या मुखावाटून निघाली ह्मणजे तिच्या गर्जनेनें निजामानेंच घाबरून पळावें, ह्यात आश्चर्य तें काय? श्री समर्थ रामदासस्वामींच्या —

समर्थाचिया सेवका वक्र पाहे।
असा सर्व भूमंडळीं कोण आहे॥

ह्या शब्दात जें वक्तृत्व व जें सामर्थ्य आहे, तेंच स्वामींच्या वर निर्दिष्ट केलेल्या वचनात दिसून येतें. अशा जोरदार वाणीन मिळणाऱ्या उत्तेजनानें मराठेवीराच्या हातून लोकोत्तर कृत्यें व्हावींत ह्यात नवल तें काय?

स्वामींची शिफारस.

स्वामींच्या अगीं व्यवहारचातुर्य विशेष असल्यामुळे त्यास मनुष्यपरीक्षा फार चागली करिता येत असे. ह्या कारणास्तव, छत्रपति व पेशवे ह्याच्या दरबारात स्वामींच्या शिफारसीस विशेष मान असून, त्यानीं पसंत केलेल्या माणसास योग्य

१ स्वामींची ही उक्ति त्याच्या कित्येक पत्रातही आढळून येते. उदाहरणार्थ पुढील पत्र पहा —

"श्रीमद् परमहंस स्वामी याहीं

सहस्रायु चिरंजीव विजयीभव नाना प्रधान याप्रती आज्ञा ऐसीजे —तुह्मी पत्र छ० ५ जमादिलावलचें पाठविलें तें छ० १६ जमादिलाखरीं पावोन बहुत समाधान जालें. तरी नाना, ज्याचा भार्गव सारथी, त्यास विघ्नें काय करिती! आमचा निजध्यास तुह्मां विरहित नाहीं. सर्व तनमन आमचें तुह्मांखेरीज नाहीं. आह्मीं मागें दोन चार पत्रें तुह्मांस लिहिलीं, परंतु पावलीं न पावलीं हें न कळे. तुह्मी स्वदेशास भिवरा उतरोन आलेत ह्मणोन दर्शनच जालें. वरकड यदा आमचे शरीरीं अशक्तपण बहुत आलें. चौ दिवशीं समाधीस जाऊ. आपल्याकडील हमेशा खुशखतोपार्चे वर्तमान लिहीत गेलें पाहिजे. तुह्मां वेगळ आह्मास जोड याहीं नाहीं. • हे आज्ञा"

अधिकार देण्याचा परिपाठ असे. १८ व्या शतकाच्या प्रथमार्धामध्यें आपलें राजकार्यधुरंधरत्व व पराक्रमपटुत्व ह्या दोन अप्रतिम गुणांचा उज्वल प्रकाश अखिल महाराष्ट्रांत चमकत ठेवणारीं जीं नररत्नें निर्माण झालीं, त्या सर्वांच्या उदयास, प्रत्यक्ष अथवा अप्रत्यक्ष रीतीनें, हे स्वामी महाराज कारणीभूत झाले आहेत. थोरले बाजीराव पेशवे व इतर मराठे सरदार ह्यांची वारवार शाहु महाराजाजवळ शिफारस करून त्यांचे वास्तविक गुण त्यांच्या नजरेसमोर आण ण्याचा व त्यांची योग्य जागीं योजना करून स्वदेशकार्य सिद्धीस नेण्याचा स्वामींचा क्रम फार प्रशंसनीय असे. पेशव्यांच्या जवळही ते कर्तृत्वशाली मा णसाची तारीफ करून त्यास मोठे मोठे हुद्दे व महत्वाचे अधिकार मिळवून देत असत. लेखांक २७८ ह्यामध्यें धारच्या पवारांचा मूळपुरुष उदाजी पवार ह्याबद्दल स्वामींनीं अशी शिफारस केली आहे कीं, "उदाजी पवार कर्ता सरदार. पलीकडील वर्षी रानर्थीनीं उदाजीस रायगड प्रांत झामलावर पाठ- विलें, तों वाडीपाचाड येथें सिदी अंबर अफ्वानी याणें पांच सातशें माणूस जमावानिशीं युद्धास उभा राहिला. ते समयीं उदाजीनें त्याचा मोड करून अफ्वानीचें शीर कापून आणिलें. महाड, घाणकोट हस्तगत केला. सिदी साद यासी भास्त लाविली. रायगडच मोर्चे उठविले. मग गोवळकोटावर गेला. तेथेंही शर्तच केली. तर, उदाजी सारिखा सरदार तुम्हांकडेस आला, तर त्याचा सरंजाम करून चालविल्या तो लाखाचें यश देईल. आह्मी तुमचे जागली. तुह्मी आमचे शब्द मानिता म्हणून आह्मी तुह्मास सांगतों. न ऐकाल तर मग आपणास लोकांमध्यें श्रीचे का म्हणविता व आम्हास महत्त्व कशास देता? तुह्मी जाणते सुज्ञ आहा." लेखांक २७२ मध्यें जगजीवन पवाराबद्दल स्वामींनीं अशी शिफारस केली आहे कीं, "जगजीवनराव पवार जर तुम्हांकडे येईल तर त्याचे मनानुरूप सरंजाम करून त्यास आणावा. पवार मर्दाने, पुरातन आहेत. जगजीवन कर्ता, तरवारीचा शूर आहे. त्याला हत्ती देऊन बहुमान करून आपणाजवळ आणिल्यास तुमची कीर्ति होईल, आणि आमचें वचन ऐकिलें असें होईल." ह्याचप्रमाणें लेखांक २८९ ह्यामध्यें, आंगऱ्यांचा नामांकित सरदार दत्ताजी कनोजे ह्याचा पुत्र सयाजी कनोजे ह्यास महिपतगडचा हवाला देण्याबद्दल स्वामींनीं शिफारस केली आहे. ह्या सर्व उदाहरणांवरून

इतके सिद्ध होतें कीं, स्वामींस मराठी राज्यातील बहुतेक माणसें पूर्ण माहित असून, त्यांच्या योग्यतेप्रमाणें त्यांना उदयास आणण्याचें कामीं, त्यांनी आपली योजकता व गुणग्राहकता चांगली व्यक्त केली आहे स्वामींच्या अंगीं ही लोकसंग्राहकशक्ति चांगली वसत असल्यामुळें त्यांच्या हातून मराठी राज्याचें फार कल्याण झालें यात शंका नाहीं अर्थात् स्वामींच्या शिफारसीमुळें व कृपाताहाय्यामुळे सर्व मराठ्यात मराठे सरदाराचा ज्या अर्थी उदय झाला आहे त्या अर्थी त्यांनीं या संबंधात पुण्याविषयीं पुण्यबुद्धि व अभिमान बाळगणें हें रास्त आहे

स्वामींचा राग.

स्वामींचा स्वभाव अत्यंत गोड व प्रेमळ असे तथापि त्यांचा कोणी आज्ञाभंग केला अथवा अपमान केला, तर तो त्यास अगदीं सहन होत नसे ते तेव्हांच कोपायमान होत असत, आणि आपलें स्नान सुद्धा सोडून देत अगत नित्यश तक्र व गोमूत्र प्राशन करण्याचा त्यांचा नियम असे तोही मग बंद ठेवीत, आणि कोठें तरी शांत व निर्जन अशा स्थळीं जाऊन जप करीत बसत त्यांना एकदा राग आला म्हणजे त्यांची समजूत करण्यास सामान्य मनुष्य समर्थ नसे त्या स्थितींत ते प्रत्यक्ष जमदग्निसारखे भासत असत मग ते कोणास भेटत नसत व कोणाशीं बोलत नसत अशा संक्षोभ वृत्तीत ते कित्येक दिवसपर्यंत अगदीं उपाशी तापाशी राहत, व क्षौर वगैरे कांहीं न करिता दाढी वाढवून बसत मग ही बातमी छत्रपति शाहूमहाराज अथवा पेशवे यास कळे नंतर ते भेटीस येऊन स्वामींची विनवणी करीत व त्यांच्या रागाचें कारण काढून घेऊन त्यांची समजूत घालीत नंतर स्वामीमहाराज आपल्या मठास येत स्वामींचा हा राग अगदीं वरकरणी असे, व त्याचा उद्देश केवळ उन्मत्त लोकांस शासन करण्याचा किंवा इष्टकार्य साधण्याचा असे स्वामींवर शाहू महाराज व त्यांच्या राण्या यांची पराकाष्ठेची भक्ति असल्यामुळें, स्वामींस कोणी राग आणलेला त्यास अगदीं खपत नसे ते तेव्हांच त्याचें पारिपत्य करीत असत त्यामुळे स्वामी रागावले म्हणजे सर्वांची फार भेधा उडत असे स्वामींच्या विश्वासाचीं व अंतःकरणाच्या अंतर्भागातलीं जीं माणसें असत, त्यांना स्वामींच्या स्वभावाचे हे सर्व आविर्भाव पूर्ण माहीत असत त्यामुळे तीं स्वामींच्या मर्जीचा नोकझोक पाहून वागत असत स्वामींचे पट्टशिष्य

चिमणाजीपंत भागवत ह्यांच्यावर स्वामींची पूर्ण कृपा असे त्यामुळे तेही केव्हा केव्हा स्वामींच्या रागाचे निरसन करीत असत स्वामींच्या कोपाच्या स्थितीचे वर्णन जगन्नाथपंतांनीं आपल्या वडिलास एका पत्रात लिहिलें आहे तें यणप्रमाणे —

"तीर्थरूप रा॰ दादा वडिलांचे सेवेसी —

अपत्य जगन्नाथाने चरणावर मस्तक ठेवून साष्टांग नमस्कार विनंति उपरी यथील वर्तमान ता॰ फाल्गुन शुद्ध पौर्णिमा शुक्रवार पावेतों वडिलांचे आशी र्वादेंकरून वर्तमान यथास्थित असे विशेष श्रीमत् स्वामी क्षौर करीत नाहीं बिलेक प्रकारें सांगितलें परंतु ऐकत नाहीं शरीर तो फार कृश जाहाले कोणाचें ऐकत नाहीं बावा ह्मणतात जे, धावडशीस दादा आल्यावाचून काहीं येत नाहीं वडिलांप्रती विशेष काय लिहिणें क्षौर फार वाढले आहे जागाचा कंटाळा आला सायंकाळपर्यंत एकासनीं जप करितात मागतीं जप प्रहर रात पावेतों करितात निद्रा येत नाहीं हे विनंति पुढे काय होईल त पहावें हे विनंति"

हे पत्र ता॰ ८ मार्च इ॰ स॰ १७३४ सालचें असावें ह्यानंतर स्वामींचा राग दूर करण्याकरिता ता॰ १४ जून इ॰ स॰ १७३४ रोजीं शाहू महाराज स्वत धावडशीस गेले त्यांनीं स्वामींचें दर्शन घेतलें, व नम्र भाषणानें त्यांचा राग दूर करून श्री भार्गवरामास माळशिरस हा गाव इनाम दिला ह्या इनाम गावाची सनद शाहू महाराजांनीं स्वदस्तुर लिहून दिली आहे तींत येणें प्रमाणे मजकूर आहे —

श्रीभारगोराम

"श्री भुलेश्वर दरोबस्त माळमारस नजर दममबी व बाबी खेरीजकरून नजर अस भोयाचा चावर व इरूलपताचा चावर व सरंजामपुरी व मौ (ग) गाई व मोशास खाव नजर साहोता नजर भारगोरामास नजर"

ह्या भेटीचा उल्लेख बाजीराव पेशव्याच्या रोजनिशीत २८ व २९ ह्या पत्रात

१ ही असल सनद आह्मास रा आपामाहेब भागवत मु॰ पिंपरी ह्यांचे दप्तरांत मिळाली तिची हुबेहूब प्रतिकृति शाहूमहाराजांच्या अक्षराचा नमुना दाखविण्याकरितां सोबत जोडली आहे

आहे. "स्वामींनीं राजश्रीची विनंति मान्य करून थोर केलें व गोमूत्र चालनें केलें." ह्या वाक्याचा अर्थ आता वाचकांच्या नीट लक्षात येईल.

स्वामींच्या रागाचे असे अनेक वेळा प्रसंग येत असत व शाहु महाराज स्वतः जाऊन त्यांचे समाधान करीत असत. इ० स० १७३३ मध्यें निंबवर व अनेवाडीकर ह्यांचा गावच्या शिवेवरून तंटा झाला. त्या वेळींही स्वामी असेच रागावले व शाहु महाराजांनीं त्यांची समजूत केली. त्या प्रसंगाची हकीगत अशी —निंबवराचा विग्वाईराणीकडे काहीं वशिला होता. तेव्हा त्यांनीं त्या जोरावर, अन्यायानें, अनेवाडीकराची शीव रेटली. "हें वर्तमान अनेवाडीकर पाटील यानीं यावास सांगितलें. त्यावरून गोसावीबावा नव दिवस शिवेस जाऊन बेसलं हें वर्तमान राजश्री स्वामींस कळलें मग राजश्री स्वामी जाऊन गोसावीबावाचें समाधान करून पालखींत बेसवून धावडशीस पाठविलें कार्तिक मासामध्यें ही गोष्ट झाली जे समयीं पालखींत बसले तेव्हा बोलिले जे, "आनि पालखींत बैसावें आणि रया पायीं चालावें की काय"? तेव्हा राजश्री स्वामींनीं उत्तर दिलें कीं, "तहमी पालखी दिल्ही" त्यावर तीर्थरूप राजश्री राऊ यास पत्र पाठविलें कीं, पालखीचा खर्च तुम्हीं चालवणें त्यावर राजश्री स्वामी प्रतापगडास गेले. माघारे फिरतेसमयीं माभळेश्वर (महाबळेश्वर), धोम, वाईस येऊन राहिले. संक्रांति वाईस जाली. तेथून येऊन निंबावर मुकाम केला आमावास्या निंबावर झाली माघ शुद्ध पक्षीं द्वितीयेस धावडशीस श्रीच्या दर्शनास महालसहवर्तमान गेले ते समयीं पालखीचा मनसूर घातला, आणि एक गाव मागितला ते समयीं राजश्री स्वामींनीं प्रतिनिधींस आज्ञा केली कीं, राजश्री पंत प्रधान यांचे जिल्हे मध्ये गाव देणें त्यावरून प्रतिनिधि यानीं राजश्री तात्यास गावाविशीं सांगितलें यानीं उत्तर दिलें कीं तुमच्या चित्तास येईल तो गाव देणें. त्यावरून गोसावीबावानीं कोथळे व वेल्हर या गावांतून एक गाव मागितला " पुढे

१ महादाजीपंत पुरंदरे.

२ हा अस्सल पत्रांतील उतारा आहे. ह्या पत्राचें हस्ताक्षर मल्हार तुकदेव ह्यांचें दिसतें, परंतु पत्र अर्धे फाटलेलें असल्यामुळें तें कोणास लिहिलेलें आहे त्याचें नांव गाव समजत नाहीं।

ह्या पालखीच्या गावाबद्दल बरीच वाटाघाट झाल्याचें लेखांक २६४ वरून दिसून येतें. शेवटीं कोथळें गाव पेशव्यानीं पालखीच्या खर्चाकरिता स्वामींस समर्पण केला

स्वामींचा राग खुद्द शाहुमहाराजावर व त्याच्या राण्यावरही होत असे, व ते "तुमचे राज्य सोडून वाटेल तिकडे जाईन" असें ह्मणत. परंतु हे सिद्ध महापुरुष, आपल्या राज्याचे हितचिंतक, असें समजून ते त्याना कोठें जाऊ देत नसत स्वामी रुसून गेले तर शाहु महाराज त्यास आणाशपथा घालून व परोपरीनें आर्जव करून त्यास परत बोलावीत असत, असे पुढील पत्रावरून दिसून येतें –

"तीर्थस्वरूप श्रीस्वामींचे शेवेसी –

अपत्यसमान शाहु राजे कृतानेक दंडवत विनति उपरी आपण न विचारिता गेले ही गोष्ट वडीलपणास उचित की काय? आपले जाण्यामुळे आमचे चित्त स्वस्थ नाहीं. यास्तव हें पत्र आपणास लिहिलें आहे तरी वडीलपणें दर्शनाचा लाभ देऊन आमचे चित्ताचा संतोष करून गेलें पाहिजे वडिलास आमचे गळ्याची शपत असें अनमान न करिता माघारें आलें पाहिजे एकदा लाभ आम्हास द्यावा यात आमचें समाधान व वडिलासही उचीत आहे आपण आम्हास न पुसता स्वामी गेल्याकारणें चित्तास समाधान नाहीं. तर पत्रदर्शनीं येऊन दर्शन देऊन सनाथ करण्यास स्वामी अनमान करतील तर आमची शपत असे हे विनंति "

छत्रपतींच्या राणीवर स्वामी रागावल्याचें एक पत्र उपलब्ध झालें आहे. त्यावरून राणीनें स्वामींची समजूत करण्याबद्दल जगन्नाथपंताची निनवणी केली आहे. हें पत्र येणेंप्रमाणें –

"श्रीमंत सकळ सौभाग्यादिसंपन्न मातुश्री बाईसाहेब यांणीं राजश्री जगन्नाथ पंत दादाजी यासी आज्ञा केली ऐसीजे —

तुह्मीं विनतिपत्र पाठविलें, प्रविष्ट होऊन लेखनार्थ अक्षरशः विदित जाला श्री (स्वामी) त्र्यंबकेश्वरची यात्रा व गंगास्नान करून आले त्याचें वृत्त लिहिलें तें वाचून संतोष जाला. दर्शनास यावयाचें लिहिलें तरी दर्शनास येणें श्री परमहंस स्वामी यांणीं येथून रुसवा करून गेले! तरी इतराच्या सांगितलें ऐकोन

मनात विकल्प आणाल ऐसें काय होतें? या उपरी तुम्ही प्रसंगीं बुद्धिमंत आहा तरी श्रीच्या मनातील कि्मीष काढून कृपावचन गौरवीत तें करणें बहुत काय लिहिणें"

स्वामींचा हितमंत्र.

स्वामींचा मराठ्याच्या सर्व राज्यकारणात चांगला प्रवेश होता व सर्व राज्य एक त्यांच्या तर्फानें चालत असत हें मागें सांगितलेच आहे तथापि त्यांच्या हितमंत्राबद्दल स्वतंत्र उद्देश करणें अवश्य आहे राजकीय मनतत्त्वांतील न जुळ डावपेच सूक्ष्म रीतीनें मनन करून त्याबद्दल गोष्ट सल्लामसलत स्वामीकडून वारंवार मिळत असेच, तथापि त्याशिवाय बहुतेक मराठे सरदारांच्या मोहि मांची व हालचालींची बरीच बातमी ठेवून, स्वामीमहाराज त्यास जेवणखाणाप र्यंत गुप्त रीतीनें आपला हितमंत्र कळवीत असत, हे पाहून त्यांच्या स्वदेश हिताच्या कळकळीबद्दल कोणासही माल्हाद वाटल्यावाचून राहणार नाहीं लेखांक १३१ मध्ये स्वामींनीं चिमाजी आपास लिहिले आहे कीं, "चिरंजीव बाजीराव यास लेहून पाठविलें जे, त्या प्रांतें गेलं आहा ज्येष्ठमास पावेतों कोणाचा विश्वास न धरणें कोणा परकीयाचे हातचे न त्याचे घरीं जेवण, पाणी, विडा काहीच न घेणें तैसेच तुम्ही व तुमचे उभयताचे पुत्र देखील, याप्रमाणें कोणाचा विश्वास न धरणें बहुत सावधपणें असत जाणें ज्येष्ठ मास गेलियावरी मग पुढें तुम्हास बहुत दिवस कोणाचें भय नाहीं राज्यागन चिरकाल कराल" लेखांक १३२ मध्यें लिहिलें आहे कीं, "कित्येक विलक्षण प्रकार दगे करणारांनीं केले आहेत यासरिता सावध राहत जाणें हाम लाकडीस कोणी येत जाईल त्याचा विश्वास धरीत न जाणें" लेखांक ३१० मध्ये स्वामींनीं संभाजी आंग्रे यास असाच उपदेश केला आहे "तुम्ही त्या स्थळीं (राजपुरीस) गेलेत आहा, (तरी) शामल लोकांचा विश्वास न धरावा आपणास जतन करणें तुमचे हातून महत् कामें होऊन यश मोठें पदरीं पडणें आहे याजकरितां बहुत बहुत जतन आपणास करणें" यावरून स्वामींची किती दूरवर दृष्टि होती याची कल्पना करिता येईल स्वामी अशा प्रकारचे स्वजनरक्षणाचे गुप्त मंत्र सर्व मराठे सरदारास वारंवार सांगत असत, एवढेच नव्हे तर केव्हा केव्हा त्यांच्या मधील गैरसमज व भांडणतंटे

अशाच हितमत्रानीं नाहींसे करण्याचा प्रयत्न करीत असत कान्होजी आंग्र्याचे पुत्र संभाजी व मानाजी ह्यांच्या मध्ये जो वैरभाव उत्पन्न झाला होता, तो नाहींसा करण्यावद्दल स्वामींनीं पुष्कळ खटपट केली होती त्याबद्दल स्वामींनी ह्या उभय बंधूस परोपरीनें उपदेश केल्याचे उल्लेख त्यांच्या पत्रात अनेक वेळा दृष्टीस पडतात "बंधुविरोधाचा अर्थ चित्तातून टाकून सर्वमान्यता दिसे तो विचार करणे" (प्र० ले० ३६२), ह्या एका वाक्यात स्वामींच्या ह्या उपदेशाचें सर्व सार आलें आहे संभाजी व मानाजी ह्या दोघा बंधूचें सख्य करण्याकरिता स्वामींनीं पुष्कळ प्रयत्न केला, परंतु त्याचें चीज झालें नाहीं त्यामुळें स्वामीं संभाजी सबधानें अनेक वेळा कठोर व अप्रिय उद्गार काढिले आहेत (म० ले० पहा) स्वा[illegible]पदेशाचा प्रभाव सर्व मराठे सरदारांच्या कलहामध्येंच व्यक्त होत नसून, तो छत्रपति व त्यांच्या राण्या ह्यांच्या प्रेमकलहामध्येंही केव्हा केव्हा दृष्टीस पडतो लेखांक २५८ ह्यात छत्रपतींच्या राण्यास उद्देशून स्वामीमहाराज लिहितात –"तुम्हीं आपले गुरूचे पायाची क्रिया केली आहे छत्रपतीशीं भाडो ना तर तुम्हीं निरवानिरव केली आहे भाडल्यास हा देश टाकीन राजाशीं तुम्ही भांडिलात नाहींत, म्हणजे विश्वजन सुखी होईल परमेश्वराचे पायाची क्रिया केली आहे तुम्हीं जें जेवण कराल तें राजास अमृतसमान लागेल आणि तुमचें राजाचें एक चित्त नाहीं, म्हणजे तुम्हीं सोन्याचा ग्रास केला तरी राजास विषसमान वाटेल" ह्यावरून कलहाचें बीज नाहींसें करून सर्वांचा ऐक्यभाव ठेवण्याकडे स्वामींचें विशेष धोरण होतें हें स्पष्ट आहे बंधुबंधु व नवराबायको ह्यांच्या कलहात स्वामींचा उपदेश जसा दृष्टीस पडतो, तसा मातापुत्र ह्यांच्या विग्रहामध्येंही तो दिसून येतो जेथें प्रेमळ व गोड शब्दानीं काम होत असे, तेथें तसे शब्द स्वामी योजीत असत, व जेथें त्या शब्दाचा उपयोग होत नसे, तेथें कठोर व मर्मभेदक शब्द स्वामी उपयोगात आणीत असत त्यामुळे त्यांच्या त्या क्रोधयुक्त दुर्वृत्तीनें तेव्हाच इष्ट परिणाम घडून येत असे पवाराच्या घराण्यातील प्रसिद्ध सरदार जगजीवनराव, जो स्वामींच्या कृपेमुळें पुढे नावलौकिकास चढला, त्याचे व त्याच्या आईचें भांडण झालें, व तो स्वच्छंदान व दुराचारानें वर्तूं लागला तेव्हा स्वामींनीं त्यास जें पत्र लिहिलें आहे, तें फारच जोरदार व कडक आहे त्यात स्वामी लिहितात –

"तुजला नशेद (निषेध) करून लिहिलें जे, मायेचे पायावर डोई टेवून तिचें आज्ञेंत राहणें. त्यास, तूं आम्हास लिहिलें जे, मायेचे श्राप पुत्रास लागत नाही. तरी तिजला तूं शिरी दिलीस तरी तिचे श्रापें तुझें भस्म होईल. तिजजवळ तूं बेअदबी, कितेक लहान माणसांच्या बोलें तुफान होऊन तिजला वडी केले आहे. तुला पुढें वांचोन नांवरूप करणें असेल तरी तिचें पायांवर डोई टेवून झाले अन्याय बक्षीस करून घेणें. न घेम तरी तुझें बरें होत नाहीं. दारू खाऊन बेअदबी, माता ती, तिजजवळ करितोस, हें बरें नव्हे. पाजी तू आहेस! काय आमचें वचन मोडशील? तेव्हां यांजीचे बराबीकडून धरून आणून तुजला चाकर केलें जाईल. हे पुरतें मनांत आणून आनंदीचें समजाविशी करून, तिचा कागद आला तरच तूं वांचलास. नाहीं तरी तुझा मुलाहिजा होत नाहीं, हें पुरतें समजणें! (लेखांक ३०७)"

ह्या स्वामींच्या पत्रवरील पत्रामुळें जगजीवन पवारास चांगलेच अंजन मिळालें असेल हें निराळें सांगावयास नकोच आहे! असो. एकंदरीत स्वामींसारखे निस्पृही, सदाचारी, निरपेक्ष असे साधु पुरुष सर्व महाराष्ट्रमंडळाचे अध्वर्यु व मार्गदर्शक होते; त्यामुळें त्यांच्याकडून लहानथोर सर्व गोष्टींत हितमय सिद्धी अनेनात लोककल्याण झालें, असें म्हटल्यावाचून आमच्यानें राहवत नाहीं.

स्वामींच्या युद्धसंबंधीं देणग्या.

स्वामी महाराष्ट्रातल्या सर्व राजकारणात लक्ष घालीत असत, हें त्यांचा पत्रव्यवहारावरून सिद्धच आहे. परंतु ते स्वतः युद्धसंबधीं शस्त्रास्त्रांचा संग्रह करीत असत व महाराष्ट्रवीराना समरांगणास जातेवेळीं प्रसाद म्हणून तीं देत असत. हे ऐकून वाचकास मौज वाटल्यावाचून राहणार नाहीं. सन इद्दिदे म्हणजे इ० स० १७३१ ह्या सालचा श्रीच्या शस्त्रांचा एक हिशोबाचा कागद सांपडला आहे. तो येणेंप्रमाणें:—

"यादी दागीने श्री सु॥ इहिदे —

बदुखा	तोफा
१ विनयदुर्गापैकीं	३ वित्ता
१ भास्कर	
१ राघोपंत	वित्ता
२ धोरपडीग	२ पिस्तलें
१ सेखोजी आंग्रे	६ निमचे
३ बाजीराव	तरवारा
२ कृष्णभट देसाई	८
११	
२ जेजाला	मु॥ पिंपरी
१३	१ भाडें
गोठणें	२ बदुखा
१ भाडें मोठें	२ भाले
तारनापैकीं (यशवंतराव	५
पवार याकडे पाठविले)	१ जेजाला

२ छ २३ रजब धावडशीस आले
मार्गशिरस ता॥ अंतोबा
बदुख १
भाडें जबोरा १
२

यावरून स्वामी शस्त्राचा संग्रह करीत असत असे दिसते बाजीराव व इतर मराठे सरदार ह्यांच्या पत्रात स्वामींनीं बदुखा व ल्टाऊ घोडे मागितल्याचे उल्लेख आहेत त्याचप्रमाणें स्वामींनीं निरनिराळे सरदारास बदुखा व ल्टाऊ घोडे बक्षीस दिल्याचे दाखले सापडतात लेखांक २०७ यांत उदाजी पवारास बंदूख दिली म्हणून थोरातांच्या मुलांनीं स्वामींस शेख्यांयास बंदूख मागितल्याचा उल्लेख आहे लेखांक १९३ या पत्रांत, यशवंतराव पवाराने गढीमध्ये ठेवण्याकरिता एक तोफ

मागितल्याचा उल्लेख आहे. यावरून हे स्वामीमहाराज नुसती जपमाळ घेऊन जप करणारांपैकी नसून, स्वराज्य व स्वधर्म ह्यांच्या अभिवृद्ध्यर्थ लढणाऱ्या यो द्ध्यास शस्त्राचाही प्रसाद देत असल्याचें दिसून येतें. मराठा वीर सज्ज होऊन रणसंग्रामास निघाला म्हणजे तो प्रथम स्वामींची भेट घेत असे. त्या वेळी हे राज कारणी सत्पुरुष त्यास, शुभदायक असें उंची वस्त्र, त्याबरोबर एखादें उत्तम शस्त्र, आणि आपला प्रेमपूर्ण आशीर्वाद हीं अर्पण करीत असत. स्वामींचें प्रसादरूप मिळालें म्हणजे तें 'वज्रकवच' असें समजून, स्वशरीरसंरक्षणार्थ तो एकनिष्ठ वीर धारण करीत असे, आणि रणांगणामध्यें जाऊन व शत्रूशीं झुंजून, विजयी होत्साता पुन स्वामींच्या दर्शनास परत येत असे. लेखांक ७७ ह्या पत्रांत "सुवर्ण वज्रकवच पाठविलें आहे. स्वारीशिकारीस जगीं घालीन जाणें" असें सदा शिव चिमणाजीस स्वामींनी लिहिलें आहे. त्याचप्रमाणें लेखांक २८९ यांत मल्हारराव होळकरास पाठवी सरंजाद पाठवून हें 'वज्रकवच' अंगावर घेत जाणें म्हणून स्वामींनी आज्ञा केली आहे. ह्या सर्व उदाहरणावरून स्वामींची मूर्ति पारख चतुर होती असें म्हणणें भाग पडतें.

स्वामींचा थाट.

स्वामी स्वत विरक्त तपस्वी होते व संसारविषयक गोष्टी त्यांना सर्व तुच्छ होत्या, परंतु लोककल्याणार्थ त्यांनी बाह्यात्कारें सांसारिक वृत्ति धारण केली होती. त्यामुळें त्यांचा थाट एखाद्या राजदरबारासारखा झाला होता. त्यांच्या जवळ कारकून, शिपाई, प्यादे वगैरे सर्व सरंजाम होता. त्यांची कोठी व दुग्ध पाकखाना फार प्रचंड असे. गरीब गुरीबास अन्नदान देण्याचा त्यांचा एकसा रखा सपाटा असे. त्याचप्रमाणें छत्रपतीपासून तों दीन याचकापर्यंत, राव असो वा रंक असो, त्यांचा यथायोग्य सत्कार करण्यांत ते सदैव तत्पर असत. शाहू महाराज व त्यांच्या राण्या हजारों लोकांच्या लव्याजम्यानिशीं धावडशीस

१ शाहु महाराज स्वामींच्या मठांत हजारों माणसांसह जेवण्यास जात असत ह्याबद्दल कागदपत्रांचा आधार आहे. स्वामींस व त्यांच्या कारकुनास, छत्रपतींची स्वारी अमक्या वेळीं येईल तेव्हां "साडाखेरीज हजार माणसांचे रसोईचे सामान तयार करणें" म्हणून आलेल्या अस्सल चिठ्या सापडल्या आहेत.

जात असत व स्वामींचा प्रसाद भक्षण करून स्वत स पुनीत मानीत असत स्वामींच्या कोठीचे २०० बैल कोंकणात जाऊन तिकडून सामान आणीत असत त्याना सर्व राज्यात जकात माफ असे अशी माफीचीं दस्तकें पुष्कळ सापडली आहेत निरनिराळ्या वस्तूचा सग्रह करण्याच्या कामीं स्वामी फारच दक्ष असत केशर, कृष्णागर, चदन व अष्टगध वगैरे परिमळ द्रव्यें त्याच्या पूजेस नेहमीं लागत त्याचा सग्रह त्याच्याजवळ अतिशय असे त्याचप्रमाणें हेमगर्भ, नारायणतेल वगैरे माना व इतर औषधें ह्याचाही स्वामींजवळ सचय असे उत्तम मध ते घागरीच्या घागरी जमवून लोकास वाटीत असत तसेंच भरजरी शाल्जोड्या, वादली मदिल, चादणी दुपेटे, अष्टगोठी शेले, उची ताफते, व तलम मलमली इत्यादि परोपरीचीं उची वस्त्रें त्याच्या सग्रहास विपुल असत तीं भेटीच्या समयीं ते सरदार लोकास अर्पण करीत असत ह्या सर्व जिनसा स्वामी आपल्या भक्तवृदाकडून जमवीत असत व तत्प्रीत्यर्थ केव्हा केव्हा ते रुष्टही होत असत

स्वामी दररोज समाधि घेत नसत प्रतिवर्षी श्रावण शुद्ध प्रतिपदेस ते कृष्णातीरीं समाधि घेत असत, व एक महिना एकातस्थानीं राहून भाद्रपद शुद्ध चतुर्थीस समाधि विसर्जन करून बाहेर येत तेव्हा त्याचा सत्कार करण्यास **शाहु** महाराज व त्याचे सरदार जात असत ह्या वेळीं **धावडशी** येथें मगलोत्सव होत असे तत्प्रीत्यर्थ छत्रपतींकडून हत्ती, घोडे, निशाणें, माल्दार, चोपदार, नगारे, वाजत्री, वगैरे सर्व सरजाम जात असे नतर मोठ्या समारंभेंकरून यतिमहाराजास पालखींत घालून **धावडशी**स आणीत असत तेथें मग हरिकीर्तन, अन्नसतर्पण, वगैरे होत असे छत्रपतींकडून व **पेशव्या**कडून गणेशचतुर्थीस बहुमूल्य वस्त्र व गुरुदक्षिणा निराळी येत अस स्वामींच्या ह्या प्रतिवार्षिक महोत्सवास प्रचड जनसमुदाय जमत असे ह्यावरून स्वामींचा हा समाधिविसर्जनसमारभ **महाराष्ट्रा**त सप्तशतीचें बीजारोपण करण्यास कसा कारणीभूत झाला ह्याची कल्पना करिता येईल स्वामींच्या ह्या अलौकिक कृतीमुळें त्याचा कीर्तिमहिमा सर्वत्र पसरून ते सर्वांचा दर्शनहेतु होऊन राहिले त्यामुळें, कवि **मोरोपत**ानीं म्हटल्याप्रमाणें

मोठे मोठेहि मठद्वारांतुनि भेटि घेति पायाची ॥

असा प्रकार **धावडशी**स नियत दृष्टीस पडत अस तात्पर्य, स्वामींच्या कार

कीर्दींत धावडशी यथ नेहमीं राजदरबारासारखा थाट चालत असून, तेथें 'नित्य श्री नित्य मंगलम्' ह्या म्हणीची सार्थकता दृष्टीस पडत असे

स्वामींची भिक्षा.

स्वामी प्रत्यकास श्रीचा वरप्रसाद देऊन व त्यांचें कल्याण करून त्यास कडून देवाची भिक्षा घेत असत स्वामींच्या आशीर्वचनाचा प्रभाव कांहीं लोकोत्तर असल्यामुळे लोकास तीं भद्रकर वाटून, तें मोठ्या भक्तिभावानें तीं ग्रास करून घेत असत, व स्वामींच्या इच्छेप्रमाणें त्याच्या देवस्थानास द्रव्य देत असत स्वामींच्या आशीर्वादाचा लाभ घेतला नाहीं असा एकही मराठा सरदार सापडणें कठीण आहे किंबहुना, त्याच्या आशीर्वादानें सर्व महाराष्ट्रमंडळ व्यापिलें होतें असें म्हटलें असता अतिशयोक्ति होणार नाहीं स्वामींच्या भिक्षेचा उद्देश सर्व सरदाराच्या पत्रात कमजास्त प्रमाणानें सापडतो तथापि कांहीं प्रमुख सरदाराकडे त्याची वर्षासनें ठरलीं होतीं त्याची एक यादी सापडली आहे ती यणप्रमाणें —

श्रीभार्गवराम

यादी वर्षासनें श्रीस्वामी संस्थान धावडसी श्रीस्वामींचे कारकीर्दीत पावत आले —

६१०० श्रीमंत कै० नाना याणीं करार करून दिले
१००० राजश्री महादाजी अबाजी तीन वर्षांनीं सहस्र रुपये यावे
३००० महाराज छत्रपतींकडील वर्षासन
५००० रा० होळकर तीन सालानीं
१२०० रा० जाधव तीन सालानीं
१५०० रा० फत्तेसिंग भोंसले
५००० रा० शिंदे तीन साला
५००० रा० पवार तीन साला
१००० आनंदराव वकील (सुमंत) तिसाला
१००० नारसो शेणवी (मंत्री) ,,
५०० राणोजी घुवल ,,
५०० रत्नाकरपंत ,,

ह्यावरून स्वामींची भिक्षा फक्त छत्रपति, पेशवे व कांहीं मराठे सरदार ह्यांची मिळून प्रतिवर्षी १५८२३ रुपये ठरींव होती ह्याशिवाय जे समयीं त्यांस स्वारी भिक्षेस जाई, त्या वेळीं ज्यास जें अनुकूल पडे तें तो देत असे वर्षास नाचीं करारपत्रें पेशव्यावाचून कोणाचींच नाहींत पेशव्याचें करारपत्र बाळाजी बाजीरावानीं मान दिलेलें आहे (लेखांक १५६ पहा) स्वामींवर सर्वांची भक्ति असल्यामुळे त्यास कधीं कोणी विमुख दवडीत नसत स्वामींनीं ह्या द्रव्याचा विनियोग देवालय, विहिरी, तलाव वगैरे बांधण्यांत, गरिबांना अन्नदान देण्यांत, आणि छत्रपति, पेशवे व इतर मराठे सरदार ह्यांना अडनणीच्या प्रसंगा कर्ज देण्यांत केला ह्यापैकीं कर्जांचा पैसा सव्याज वसूल होत असे व क्वचित् केव्हां बुडतही असे स्वामींनीं आपल्या कारकीर्दींत लाखों रुपये खर्च केले व देवालयें वगैरे बांधिलीं, तरी त्यांच्या निधनसमयीं त्यांच्या जवळ २६०६३७॥.- रुपये शिल्लक होती ह्यापैकीं ऐन शिल्लक ५७१०८॥.-। रुपये व बाकी निसबतवार लोकांकडे कर्जाऊ २०३५२९८= इतके रुपये होती ह्या वरून 'भिक्षापति तो लक्षापति' ही ह्मण स्वामींस यथार्थ लागू पडते असें कोण ह्मणणार नाहीं?

स्वामींचीं सार्वजनिक कामें.

स्वामींनीं भिक्षाद्रव्य गोळा करून लोकोपयोगार्थ अनेक देवालयें, तलाव, विहिरी वगैरे बांधिल्या त्यापैकीं मुख्य मुख्य कामाची यादी सांपडली आहे ती यथाप्रमाण —

१००००० श्री परशुराम वास्तव्य पेढें	३०००० तलाव धावडशी
२२१००० धावडशी येथील काम	३०००० तलाव गणेशखिंड नजीक पाल
२००००० मुख्य समाधि	४०००० तलाव इंदापूर
५००० वाघजाईचें देवालय	१०००० तलाव नातेपुतें
५००० मारुतीचें देवालय	५०००० श्री रामेश्वर कृष्णातीर नजीक मरढें देवालय
१०००० वाड्याचा कोट	
५०० श्री जनीचें देवालय	१००५०० श्री भुलेश्वर नजीक माळशिरस

५०० गणपतीचें देवालय	१००००० महादेवाचें देवालय जीर्णोद्धार
५०० श्री पसरीर	
५०० श्री घाटकारें	५०० समाधीची जागा
२२१००	१००५००

१००००० श्री मेरुलिंग नजीक धावडशी डोंगरावर देवालय, कोट व बाजार	२०००० गणपतीचें देवालय वाशी
	७०००० विहिरी मौजे मारगिरव
१००००० तलाव विरुरी	८००० बारव पांचस
४७००० पुण्याचें बाग	७००० बारव कुरकुंभ
४५००० सांवळकीचा घाट	४००० विहीर येवन
३२००० विहीर अंधारवाडी	१०००० देवालय मौज गोटणें
४७०००	ता० राजापूर

या सर्व इमारतींच्या खर्चाची संख्या ८८४५०० रुपये आहे याशिवाय आणखी ४३००० रुपयांची जागोजाग विहिरींची लहान लहान कामें केलेली आहेत ज्या कामाचे हिशोब सांपडले आहेत त्याचा खर्च १२७५०० रुपये इतका आहे या शिवाय स्वामींनी आणखी सार्वजनिक उपयोगाची कामें बहुत केली आहेत या सर्व कामात स्वामींची परोपकारबुद्धि व सढळ व्यय दिसून येतो गांवोगांव विहिरी व तलाव बांधून लोकांना जलदान द्यावयाचें पुण्य कृत्य स्वामींनी समाधि घेईपर्यंत एकसारखें चालविलें होतें लोकांच्या जाण्यायेण्यास अडचण पडूं नये म्हणून नद्यास पूल व डोंगरातून घाट बांधण्याचें कामही स्वामींनी करण्याचें योजिलें होतें लेखांक २१६ व २६३ या पत्रा वरून नीरा नदीवर लोकांच्या सोयीसाठीं पूल बांधण्याकरिता स्वामींनी विश्वासराव व प्रतिनिधि यांचे मार्फत शाहु महाराजाकडे सडपट चालविल्याचें दिसतें परंतु तो बेत सिद्धीस गेला नाहीं प्रवाशीजनांच्या सुखाकरिता डोंगराचे घाट बांधून उत्तम रस्ते तयार करण्याचाही स्वामींचा यत्न होता पुण्याच्या रस्त्यावर सांवळकीचा घाट स्वामींनी बांधवून काढला त्याचप्रमाणें इतर ठिकाणचेही घाट बांधवून काढण्याकडे त्याचें लक्ष असल्याचें दिसून येतें संभाजी शिंदे यास लिहिलेल्या एका पत्रात आंबोली घाटातील वाट सडक दुरुस्त करण्या बद्दल स्वामींची आज्ञा दृष्टीस पडते हें पत्र येणेंप्रमाणें —

"श्रीमत् परमहंस स्वामी याहीं सहस्रायु चिरंजीव भक्तराज संभाजी शिंदे नामजाद किल्ले रसाळगड यासी आज्ञा केली ऐसीजे —तुम्हीं तानाजी सरपाळ याजबरोबर पन पाठविलें तें पावोन संतोष जाहला वाघावर आणखी यत्न करून पाठविलें ह्मणून लिहिलें, तें प्रविष्ट जाहलें सतरा नखें आहेत तीन नखें नाहींत याजउपरी यत्न होईल तर बचा वाघ डाहाणा याचें वाघावर आणखी मिळेल तर उत्तम आहे अतोजीन मेहनती केली, तरी हृहीं डाहाणा पदाईत ह्याचा यत्न जाला तरी धरून त्यास पाठविणें मेहनत श्री सार्थक करील केवळ माणूस जाया होऊन वाघावर आणावें ऐसें नाहीं वाघावर माणूस जाया न होता अनायासें हातास आलें तर पाठविलें पाहिजे विशेष काय लिहिणें मध पाठविला तो पावला ससीचा तागा पाठविलेप्रमाणें पावला बहुत शहाणपणें धदा करीत असिलें पाहिजे विशेष लिहिणें तरी आपण सुज्ञ आहेत आंबोला घाटात गाढव सडकाजवळ नेल पडतात त्यास तेथें दोघे पायरसट व चार माणसें पाठवून मार्ग नीट करणें त्याचा महिना होईल तो सागोन पाठविणें आह्मी देऊ गई न करणें तुह्मास प्रसाद गोडाव्या पाठविल्या आहेत घेतल्या पाहिजेत हे आज्ञा "

स्वामींचें सार्वजनिक कामावर पोटच्या लेंकराप्रमाणें प्रेम होतें असा त्याचा एका पत्रात उल्लेख सापडतो तें पन येणेंप्रमाणें —

"श्रीमत् परमहंस स्वामी याहीं —

सहस्रायु चिरंजीव रघुजी घाग्गे हवालदार व सेसोजी नल्वडे सरनोबत व सबनीस किल्ले संतोषगड यासी आज्ञा केली ऐसी जे —चौणास पोटचीं लेंकरें असतात आमचीं लेंकरें हे कारखाने तुमचे देवानें मोठेंसें मारेंट केलें।। कारखाना तेथें आहे त्याचा हरएक बाबें सांभाळ करीत जाण विहिरीपासीत ओढा किल्याचे लोक व गांवचे लोक देऊन खणोन टाकणे बहुत काय लिहिणें हृ आज्ञा "

ह्या सर्व गोष्टींवरून स्वामींचें अंतःकरण किती लोकहिततत्पर होतें ह्याचा बरोबर अंदाज करिता येतो, व त्याची परोपकृति पाहून मन यक होऊन जातें

स्वामींची समदृष्टि व सर्वांभूतीं प्रेम.

स्वामींच्या उपलब्ध झालेल्या पत्रव्यवहारावरून त्यांची सर्व जातींच्या व सर्व धर्मांच्या लोकांविषयीं समदृष्टि व प्रेमबुद्धि असल्याचें दिसून येतें. ब्राह्मण, क्षत्रिय, वैश्य, शूद्र अशा प्रकारचा भेदभाव त्यांच्या वर्तनांत केव्हांही दिसत नाहीं. जातिभेद किंवा धर्मभेद यामधलें शुद्धविचार एकीकडे ठेवून सर्वांचें एकीकरण व सामुमति करण्याकडे स्वामींचें सर्व धोरण दिसतें. त्यांच्या सर्व पत्रांचे स्थूलपूर्वक मनन केलें तर त्यांत कोठेंही तिळमात्र देखील भेदभाव आढळत नाहीं. यानीरावासाविषयीं जें प्रेम तेंच प्रेम मल्हारराव होळकराविषयींही दृष्टीस पडतें. त्यांत पात्रापात्र व योग्यायोग्य हा विचार होता. परंतु जातिभेदाचा किंवा धर्मभेदाचा त्यास गंधही नव्हता. हिंदुधर्मांचें संरक्षण व त्यांच्याचा विस्तार हें स्वामींचें ब्रीद असल्यामुळें त्या कार्यांत जें आड येत त्यांचा प्रतिकार करणें राजकीयदृष्टीं त्यास अवश्यक होतें. तेव्हां त्यावद्दल त्यांनीं जे यत्न केले त्यांचा विचार आलाहिदा आहे. परंतु जे हिंदुधर्मास थाम देत नसत, त्यांच्याविषयीं स्वामींच्या ठिकाणीं प्रेमभाव वसत असे. शुद्ध स्वामी जवळ सुलतानभाई नांवाचा मुसलमान नोकर असे. त्यावर त्यांचा जीव की प्राण असे. अजिन्याचे हबशी सिद्दी याकूदखान हे स्वामींचे एकनिष्ठ भक्त होते. त्यांनीं स्वामींच्या देवस्थानास दोन इनाम गांवें दिलीं होतीं, हें मागें सांगितलेंच आहे. शुद्ध स्वामींचें कोणत्याही व्यक्तीशीं खाजगी वैर नसे. एवढेंच नव्हे पण प्रत्यक्ष शत्रूशीं देखील त्यांचा स्नेहभाव असे. सिद्दी सात, सिद्दी संबूल वगैरे हबशी लोक हिंदुधर्माचे कट्टे शत्रू, पण त्यांचा व स्वामींचा पत्रव्यवहार चालत होता. स्वामी धावडशीस आल्यानंतर हबशी लोकांनी त्यांना आपल्या राज्यांत श्री परशुराम येथें नेण्याबद्दल पुष्कळ खटपट केल्याचें दिसून येतें (लेखांक २४०।४१।४२।४३ पहा). अर्थात् हिंदुधर्माचा द्वेष करणाऱ्या हबशी लोकांनीं देखील स्वामींविषयीं पूज्यबुद्धि व भक्तिभाव दाखवावा, हें स्वामींच्या योग्यतेचें लक्षण समजलें पाहिजे व त्यावद्दल हबशांचेंही अभिनंदन केलें पाहिजे. स्वामींचा व हबशाचा राजकीय बाबतींत कितीही बेबनाव झाला, तरी त्यांच्यामध्यें घरोब्याचा पत्रव्यवहार व प्रेमाच्या नजरा अखेरपर्यंत चालत असत. स्वामी इ० स० १७२८ मध्यें धावडशीस आले, तथापि ते इ० स० १७२२

पर्यंत कोंकणांत श्रीस्थळीं समाधीस जात असत. व पुढेही दोन तीन वेळा तिकडे गेले होते. त्या वेळी हबशाच्या व त्यांच्या भेटी झाल्याचें व परस्परास नजरनजराणे पाठविण्याचे उल्लेख दृष्टीस पडतात राजकारणानिमित्त मराठ्यांचे व हबशाचे इतके विग्रह झाले, तथापि त्या घराण्याचा व स्वामींचा स्नेहसंबंध कधींही तुटला नाहीं. जंजिरेकर हबशी ह्यांनीं स्वामींस इ० स० १७४३ सालीं पेढें व आंबडस वगैरे गावच्या पुन सनदा करून दिल्या आहेत. त्यांतही स्वामींच्या स्नेहाचा उल्लेख आहे. ह्यावरून मुसलमान लोकांनी हिंदु साधूच्या ठायीं पूर्वी कशी भक्ति असे हें चांगलें दिसून येतें, व स्वामींच्या ठिकाणीं खरें साधुत्व असल्याची साक्ष पटते राजकीय दृष्टीचे सर्व विकल्प व सर्व विकृति एकीकडे ठेवून, सर्वत्र प्रेम वाढविण्यास व समत्व ठेवण्यास मन किती सुसंस्कृत व किती प्रगल्भ असलें पाहिजे ह्याची कल्पना वाचकानीं करावी हें

१ हबशानीं छ साबान हिजरी सन ११५६ ह्मणजे ता० १२ सप्टंबर इ० स० १७४३ रोजीं स्वामींस दिलेल्या दोन सनदा धावडशीदप्तरांत सापडल्या आहेत. त्यापैकी एक पेढें व दुसरी आवडस ह्या गांवाबद्दल आहे. दोहींचा मजकूर एकच आहे. ह्याकरितां त्यांतील एक येथें सादर करितों:—

(फारसी शिक्का.)

" देशाधिकारी वर्तमान भावी व देशमुख व देशपांडे व जमेदार व रयान तर्फ चिपळून मामले आमदाबाद सुभे आमाल बदर मयमुन मुस्ताफाबाद ऊर्फ दाभोळ सरकार तळ कोंकण आदिलखानी मीनमजाफ सुभे दारुलजफर विजापूर तालुके किले महरुसे जजिरे दडाराजपुरी यांसी समजावें. सुरुसन आर्बा आर्बैन मया व आलफ. पूर्वी इकडे हरिभक्तिपरायण मर्हामद गोसावी संस्थान परशराम यास मौजे पेढें तर्फ मजकूर हा गाव पेशजी पासिजामी खानवालाशान बेहस्त मकान सादेब यांणी इनाम देऊन चालवीत होते. अलीकडे दुतर्फा अमलाचे गर्दीशामुळें मोगवटा राहिला होता. परंतु हल्लीं मनास आणितां गोसावी मशारनिल्हे हे पूर्वीपासून या घराण्याचें कल्याण चिंतून अति स्नेह चालवीत आहेत, आणि पुढेही हीच इच्छा ठेवून निरंतर दौलत रहावी असा आशीर्वाद देत आहेत, याकरितां नवस सिद्धीस न्यावा ह्मणोन मौजे मजकूर मशारनिल्हेस पूर्वीप्रमाणें हल्लीं इनाम बक्षीस करून दिल्हा असे. इ०"

बरें यावरून राष्ट्रोद्धार करण्याकरिता अवतीर्ण झालेल्या पुरुषाच्या ठिकाणी जातिभेदादि क्षुद्र विचाराचा गंधही नसून, तेथें शुद्ध प्रेमभाव व सर्वांविषयी पूर्ण सहानुभूति कशी वाणलेली असते हें शिकण्यासारखें आहे

स्त्रियांचा राजकारणांत प्रवेश.

स्वामींच्या चरित्रांत अत्यंत महत्वाची गोष्ट ही निदर्शनास येते की, शाहू महाराजांच्या राण्या सकवारबाई, सगुणाबाई आणि विरूबाई यांचा व इतर प्रमुख मराठे सरदारांच्या स्त्रियांचा राजकारणात चांगला प्रवेश होता सर्व महाराष्ट्र सरदारांच्या स्त्रियांशीं स्वामींचा पत्रव्यवहार चालत असे व त्यांचें त्यांच चांगलें दळणवळण असे या स्त्रिया फार चतुर व राजकारणी असत त्यांच्या मार्फत स्वामी आपली सर्व इच्छित कार्यें करून घेत असत आंग्र्यांच्या स्त्रिया मथुराबाई व लिंबाई, होळकराची पत्नी गौतमाबाई, दाभाड्यांची उमाबाई, पेशव्यांची राधाबाई, यांचीं पत्रें उपलब्ध झालीं आहेत तेव्हा त्याबद्दल अधिक विस्तृत माहिती देण्याची अवश्यकता नाहीं परंतु राजसबाई निंबाळकर हिचें एक पत्र उपलब्ध झालें आहे तें येथें सादर करितों

"तीर्थरूप महाराज राजश्री परमहंसबावा वडिलांचे सेवेसी —

बाळकें सो० राजसबाई चरणावर मस्तक ठेवून साष्टांग दंडवत विनंती उपरी येथील कुशल जाणून स्वकीय लेखन आज्ञा केली पाहिजे विशेष तुम्हीं पत्र पाठविलें तें पावलें लिहिलें वर्तमान विदित जाहलें 'संगार' नाम याचा ममकूर लिहिला सविस्तर अवगत जाहला त्याचे पारिपत्य स्वामी वेगळे

१ विरूबाईचें छत्रपतीच्या दरबारांत चांगलेंच वर्चस्व होतें हें तत्कालीन पुराव्यानें सिद्ध होतें इंग्रज लोकांनीं शाहूची मर्जी प्रसन्न करण्याकरितां तिला नजरनजराणे पाठविले होते क्याप्टन गॉर्डन म्हणून जो त्यांचा वकील छत्रपतीस भेटण्याकरिता गेला होता त्यानें तिचें दर्शन घेण्याचाही यत्न केला होता परंतु तो सफल झाला नाहीं. त्यानें त्याबद्दल पुढील उल्लेख केला आहे—

"As we could not see Virubâi, a woman of consequence, we sent her letters and present She gave a civil profession in return"

२ 'स' या अक्षरानें प्रारंभ होणारें कोणाचें तरी सांकेतिक नांव आहे.

कांहीं होत नाहीं. वाणगंगेच्या पुलाचा मजकूर लिहिला, तर स्वामी समर्थ आहेत. जैसें कळेल तैसें फलटणीं उदकाची समृद्धि होय ऐसें केलें पाहिजे. येविसीं पूर्वी एक दोन वेळां स्वामींस पत्र लिहिलेंच होतें. तर आताही विनतिपत्र सूचनेसाठीं लिहिलें असे. बहुत काय लिहिणें? कृपा निरंतर असों दिली पाहिजे हे विनति."

ह्या एका पत्रावरून स्वामींचा व महाराष्ट्रस्त्रियांचा संबंध कोणत्या सत्कारणाप्रीत्यर्थ होता हे चांगलें व्यक्त होतें. ह्या सर्व स्त्रिया स्वामींस राजकारणाच्या गोष्टी कळवीत असत; युद्धवार्ता निवेदन करीत असत; आपल्या पुत्रनातवास ह्याचा आशीर्वाद घेत असत; आणि त्यांच्या कृपाप्रसादानें आपणास कृतकृत्य मानीत असत. हा सर्व इतिहास फार मौजेचा आहे. त्या योगानें महाराष्ट्रस्त्रियांची योग्यता व बहुगुणसंपन्नता अधिक प्रदर्शित होऊन, स्वराष्ट्राच्या अभ्युदयास त्यांची उत्कृष्ट मदत झाल्याचें दिसून येणार आहे.

इंग्रजांचा व स्वामींचा स्नेहभाव.

इंग्रजांविषयीं ब्रह्मेंद्रस्वामींचें फार चांगलें मत असून त्यांच्याशीं त्यांचा स्नेहभाव होता असें दिसतें. मराठे व हबशी ह्यांची लढाई चालली असतांना इंग्रजांचा व आपला स्नेह आहे असें सांगून, ते त्यांच्या भेटीकरितां मुंबईस जाण्यासही तयार झाले होते, असें लेखांक ९ ह्यावरून उघड होतें. इंग्रजांचा व स्वामींचा प्रत्यक्ष पत्रव्यवहार अद्यापि उपलब्ध झाला नाहीं; तथापि इंग्रजांच्या व पेशव्यांच्या राज्यकारस्थानाचीं पत्रें स्वामींकडे येत असानीत व सर्व गोष्टी त्यांच्या अनुमतानें होत असाव्यात असा तर्क करण्यास आधार सांपडतो. मुंबईचे गव्हरनर जॉन हॉर्न ह्यानीं बाजीरावास लिहिलेलें इ० स० १७३५ सालचें एक पत्र स्वामींच्या कागदपत्रांत सांपडलें आहे. तें येणेंप्रमाणें.—

"आनम बाजीराऊ पंडित प्रधान दाम मह्व्बतहू:—

रफ्अत व अवालिपन्हा शोकत व हशमतदस्तगाह ऐतजाद दोस्तान् अजदिल् एसलास जॉन हॉर्न गोव्हर्नदोर जनरल वालाजा. बरतानिया (ब्रिटानिया) पातशाही इंमेनान साहेबी थोर अखतियार हशमतपन्हा दस्तगाह आन-

रावल कोंपनी फोर्ट बम्बई वाके हिंदुस्थान या पार्सीया आरबस्तान या बअमल में जजीरे मुंबे सलाम सलामत अजयाम आमी येथील खेरियत जाणून मोहिबीं आपली खेरआफियत हमेशा मरकूम फरमाऊन शादमानी हासिल केली पाहिजे दिगर, मोहिबाकडील किताबती ३ तीन नेक्सात येऊन पोंचल्या मोहिबाची खुप खबरी रएदाद आया होऊन बहुतसी खुशी हासिल जाली मीजे अलियागेहून कूच करून मजलदरमजल घाटावर गेले व आजम कपितान ईंच बर्द व इज्जत आसार कृष्णाजी राम याचे मूजबानीवर होवे म्हणून तर मशा रनिल्हे येऊन बिलकुल मूजबानी आया केलें त्याजवरून इजहार झालें व मोहिबाच्या पत्तेनसरतीच्या क्लियेर खबरा फर्मी केल्या त्या मालूम होऊन खुषवक्त झालों व वास्तव सांडी यास रवाना करणें म्हणून फर्मी केलें ऐशियास बरसात काल असे, आणि बंदर ममकुरी अजारी बहूत याकरिता मशारनिल्हे यांचयाम माफगत होत नसे व ईंजानेबास मालुम होऊन आलें की मशारनिल्ह कृष्णाजी राम यास मोहिबीं येथें ठेवलें सबब कीं, ईंजानिबाचे वर्तव्याची पाठव करून घ्यावी म्हणून हाली आरनिल्हे मोहिबांचे नजीक पाठवून दिला असे अम्मा याजरून तर्फेनची दोस्ती तमाम झाली असें नसे सबब कीं ईंजानीब हरयेक मोहिबाची प्यार खिदमत चाहत असत ज्यादा काय लिहिणें? रा॥ छ २३ मोहोरम हे किताबती ता॥ जून सन १७२५ इंग्रजी हे किताबती"

ह्या पत्रावरून पेशव्याचे व इंग्रजाचे पत्रव्यवहार व त्याची राजकारणें स्वामींस अवगत होती हें सिद्ध होतें शाहु महाराजाच्या राजदरबारात स्वामींचें वर्चस्व होतें, ही गोष्ट इंग्रजासही माहीत असावी असें वाटतें ह्या वेळीं इंग्रज लोक केवळ व्यापारी ह्या नात्यानें हिंदुस्थानात वास करीत असल्यामुळें त्याच्या विषयीं शाहु महाराजास किंवा ब्रह्मेंद्रस्वामींस प्रतिकूल मत बाळगण्याचें काहीं कारण नव्हतं मि० अडरसन ह्यानीं "पश्चिमप्रांतातील पहिला लढाया व

---

१ मि० अडरसन ह्याचें मूळ वाक्य येणेंप्रमाणें आहे---

"The Raja, Peishwa, principal Chiefs, and especially the Yogees, whose advice was then highly esteemed, coincided in

तह" ह्या आपल्या लेखामध्यें असें लिहिलें आहे कीं "शाहु महाराज, पेशवे व इतर प्रमुख मराठे सरदार हे व ज्याच्या सल्लामसलतीची मराठे दरबारात अलत चहा होती असे योगी लोक, ह्या सर्वांच्या मतें, इंग्रज लोक हे स्वराज्याचे हितचिंतक असून, त्याना सन्मान देणे अलत अवश्यक आहे असें होतें" क्याप्टन गार्डन नावाचा इंग्रजाचा एक वकील इ० स० १७२९ च्या जून महिन्यात शाहु महाराजाच्या भेटीस आला होता त्यानें महाराजाचा दरबारातील रागरंग व अतस्थ प्रकार ह्या सर्वांचें सूक्ष्म दृष्टीनें निरीक्षण करून मुंबईच्या गव्हर्नरास सर्व वृत्त निवेदन केलें आहे त्यात शाहु महाराजाचे इंग्रजाविषयीं स्नेहभावदर्शक उद्गार व्यक्त केले आहेत त्यातील साराश, "इंग्रज लोक हे सात्त्विक आणि निरुपद्रवी असून त्याना व्यापारवृद्धीची इच्छा आहे त्यानीं आपल्या धर्माच्या आचरणामध्ये एकास देखील पीडा दिलेली नाहीं तेव्हा त्याच्याशीं स्नेहसबध ठेवल्यानें नवीन जिंकलेल्या मुलुखाची भरभराटच होईल" असा आहे अर्थात् अशा लोकाविषयीं महाराष्ट्रधर्माचें व राज्याचें अभीष्ट चिंतणारे राजमान्य योगी ब्रह्मेंद्रस्वामी हे स्नेहभाव बाळगतील ह्यात नवल नाहीं स्वामींच्या व इंग्रजाच्या स्नेहसबंधाचें चागलें आविष्करण होण्यास आणखी माहीं अस्सल कागदपत्र सापडले पाहिजेत, ह्मणजे फार बहार होईल

---

the opinion that the English were a blessing to the country, and ought to be respected."

ह्यात योगी हा शब्द अनेकवचनी योजिला आहे परतु स्वामींसारखे योगी किती आहेत ह्याची कल्पना त्या वेळच्या इग्रज लोकास असण्याचा सभव नसल्यामुळे तसें त्यांनी लिहिलें असावें. परतु ज्याच्या शब्दास सर्व लोक मान देत असत असे योगी ह्मणजे ब्रह्मेंद्रस्वामी हेच होत, असें सर्व मराठी कागदपत्रांवरून सिद्ध होतें.

१ "On the 27th the Raja ... observed by saying we were a good and peaceable people, desirous of commerce, molested none in the exercise of their religions, and that preserving our friendship would highly contribute to the prosperity of their late conquest.'

—*Gordons letter, English Embassy to the Marattās*

स्वामींचे अद्भुत चमत्कार.

महाराष्ट्रातील सर्व साधुसंतासंबधानें कांहींना काहींतरी लोकोत्तर व अमानुष शक्तीच्या चमत्कारिक कथा प्रसिद्ध आहेत त्याप्रमाणे ब्रह्मेंद्रस्वामी संबधानेंही दोन तीन गोष्टी कागदपत्राच्या पुराव्यात सापडल्या आहेत त्या पुढें लिहिल्याप्रमाणे —

१ स्वामी केळीच्या पानावर बसून समुद्राची खाडी तरून जात असत ही गोष्ट स्वामींच्या बखरींत दिली असून प्रस्तुत ग्रंथाच्या पहिल्या भागातही तिचा उल्लेख आलेला आहे

२ पेशव्यांच्या राज्यात पाऊस पडला नाही तर स्वामी अनुष्ठान करून पाऊस पाडीत असत याबद्दलचे दोन उल्लेख दृष्टीस पडतात लेखांक ४५ या चिमाजी आपाच्या पत्रात "या प्रांतीं यंदा पर्जन्य आजि पावेतों पडला नाहीं प्रजा बहुत श्रमी जाली हें वर्तमान ती० रा० राऊ यांणीं स्वामींस निवेदन केलें त्यावरून स्वामी कृपावंत होऊन, प्रस्तुत श्री जेजुरी येथील तल्यावर येऊन, दोन पायली सरातें आसनास घालून, अनुष्ठानास बसलेत आहा जेव्हां पर्जन्य पडेल तेव्हा गोमूत्र धर्त्र असा निश्चय करून आहे इ० इ०" उल्लेख आहे व लेखांक १८१ या पिलाजी जाधवरावाच्या पत्रात "गतवर्षी भुलेश्वराजवळ पाऊस करिता बसलों दवानें पाउस दिल्हा तरी स्वामींच्या चित्तात पाऊस पडाला असें आलें, तेव्हा श्री भुलेश्वरासही मदत पडेलें ते गोष्टींचें अपूर्व नाहीं' असा उल्लेख आहे ही गोष्ट इ० स० १७३८ सालची असावी

या दोन्ही गोष्टींच्या सत्यासत्यासंबधानें चर्चा करण्याची आवश्यकता नाहीं यावरून इतकेच सिद्ध होतें कीं, स्वामींच्या वेळचे लोक अतिशय भाविक असत व त्यांची स्वामींवर पराकाष्ठेची निष्ठा असे त्यामुळें त्यांना अशा अलौकिक कृति आचरून त्यांचें समाधान करणें भाग पडे

---

१ लोकांच्या समजुती व मतें जशीं असतील त्यांस अनुसरून वागण्याचा क्रम पूर्वीच्या सत्पुरुषांचा असावा असें दिसतें त्यामुळें लोकांचा भाव वाढून त्यांच्या हातून महत्कार्यें घडत असत यावरून असल्या चमत्कारांचा उगम

स्वामींच्या देवभोळेपणाच्या गोष्टी.

स्वामींच्या पत्रव्यवहारावरून स्वामींच्या वेळच्या समाजस्थितीचा व देवभोळेपणाच्या कल्पनांचा बराच प्रकाश पडतो. त्या वेळीं निस्सीम धर्मश्रद्धा व दृढतम ईश्वरावलंबन हे दोन गुण सर्वत्र वसत होते. परंतु त्याबरोबर, भूत पिशाच वगैरे सबधाचे सद्दशाप्रमाणेंच कित्येक लोकभ्रम आणि अज्ञानजन्य विचार अस्तित्वांत होते. खुद्द स्वामींचा भुतखेतावर विश्वास होता, व त्यांची कांहीं मतें अत्यंत देवभोळेपणाचीं होतीं, असें कांहीं गोष्टींवरून दिसून येतें. त्यापैकीं दोनतीन मासले येथें सादर करितों —

धारवडशीकर अंबाजी पाटील ह्याच व स्वामींच्या लोकाचे वाकडें आलें तेव्हां त्यानें स्वामींच्या वाड्यांत व कारकुनांवर भुतें घातलीं. त्यामुळें कारकून लोक आजारी पडले व गुरेंढोरें मेलीं. तेव्हां स्वामींनीं भगत नावाचा एक देवऋषि आणून त्याच्याकडून भुतांचा निवाडा केला. त्यांत दोन भुतें निघालीं. त्यामुळें स्वामी वाडा सोडून मोठ्या रागानें कृष्णेच्या काठीं जाऊन राहिले. ह्या प्रसंगीं त्यांनीं यमाजी शिवदेव मुतालिक यास वाड्याचा बंदोबस्त करण्याकरितां जें पत्र लिहिलें आहे, तें उपलब्ध झालें आहे. तें येणेंप्रमाणें —

"चिरंजीव यमाजीपंत अण्णा यासी आज्ञा. अंबाजी पाटील मु॥ धारवशी याचे निसबत दोन भुतें वाडियांत पडोन, कारकुनाचे घरीं दुखणीं पडलीं. गुरेंढोरें मेलीं. भगतानें निवडिलें. त्याचें विल्हे करून वाटेस लावावीं, ते न लावीत. याजपुढें वाडियांत नास न व्हावा ऐसा कवल मागितला तो न देत. याजकरितां आम्ही निघोन रागें कृष्णेवरी गेलों. मग वाडा आहे तो जतन करावयासि दहा घोडीं पाठविणें. पाटील गांवांत घोडियास दाणा वैरण देतील."

ह्या संबधानें स्वामींनीं शाहु महाराजापर्यंत तक्रार नेली (लेखांक २५४

लोकांच्या श्रद्धाळूपणानें होतो असें दिसतें. युरोपियन विद्वानांचेंही असेंच मत दिसतें.

"Miracle is the pet child of faith"—*Goethe*

"It is the atmosphere of child like credulity which predisposes men to require and accept these wonders and miracles as events of ordinary occurrence."—*Lecky*

पत्र) पुढे अवाजी पाटलानें स्वामींस ता० ६ जानेवारी इ० स० १७३९ रोजीं एक कतबा लिहून दिला तो येणेंप्रमाणें —

"दमदोस्ती अंबाजीपाटील मौजे धावडशी सु॥ तिस्सा सलासीन मया अल्फ साहेबाचे बदगीस लिहोन दिल्हा कतबा ऐसा जे –धावडशींचीं भुतें दोन सभाजी भगत यांणें निरढिलीं आहेत सभनाक मागील त्याप्रमाणें हे वारितों याजपुढे आमचे निसवत धऱ्च काहीं भूतबाधा वाढियान झाली तरी आपण दिवाणचे गुन्हेगार असो छ ६ सोवाल"

वरील दोन पत्र मासल्याकरिता दिलीं आहेत असा प्रकारचीं आणखीही लिखित पत्रें आहेत या सर्वांवरून भुतालिपीयींचा लोकभ्रम स्वामींच्या काल्च पुष्कळ अस्तित्वात होता असें दिसतें

भुतासत्वाच्या कल्पनाप्रमाण देवास कौल लावणें, नवस करणें, वगैरे भोळ्या समजुती स्वामींच्या शिराणीं वसत होत्या, असेंही काहीं पत्रांवरून दिसून येतें याळाजी हरि अनुरकर नामक एका इसमास स्वामींनीं धावडशी गावाच्या व्य वस्थेकरिता ठेविलें परंतु पुढें त्यानें काहीं लबाडी केल्यावरून त्यास कामावरून दूर केलें, आणि त्याच जागीं अताजी नारायण यास नेमिलें तेव्हां अनुरकरानें वाइटपणानें त्यावर भुत घातलें, व त्याचा नाश करण्याचा उपाय आरंभिला ही गोष्ट स्वामींस कळल्यावर स्वामींनीं धावडशींचे देवास कौल लाविला, व त्याचा पडताळा पाहण्याकरिता सभाजी शिंदे नामजाद किल्ले रसाळगड यास तथील दवीस कौल लावून पाहण्याबद्दल लिहून पाठविलें त्याप्रमाणें त्यांनीं किल्ल्यावरील दवीस कौल लावून ता० ५ जिल्हाद रोजीं स्वामींस पुढील मजकूर लिहिला आहे —

"याळाजी अनुरकर याजकडील लागभाग अताजी नारायण याजकडे पडोन त्याचा नाश होतो तें गोष्टीच धावडशीचे देवास खरें जाहलें आहे परंतु तुम्हीं किल्ल्याचे देवीस विनी लावून काय सांगल तें लिहून पाठवणें ह्मणोन आज्ञा केली आज्ञेप्रमाणें आह्मीं देऊळास जाऊन श्रीस प्रसाद लाविला देवीनें सांगितलें कीं, याळाजी अनुरकर याजकडील लागभाग अताजी नारा यण याजकडे होऊन नाश होतो ऐसें खरें सांगितलें विदित होय दसरीचे

देवीस माणूस पाठविलें आहे. तेथून निवाडा होऊन येईल तेही लिहून पाठ-वितों. विदित होय."

ह्याप्रमाणेंच ग्रामदेवताच्या कृपेअवकृपेबद्दलही त्या वेळच्या लोकांचे चमत्कारिक समज होते असें दिसतें. स्वामी देशावर आल्यानतर श्री परशुराम येथील देवाच्या पादुका स्वामींनीं रसाळगडाचे हवालदार संभाजी शिंदे ह्याच्या स्वाधीन केल्या होत्या. त्याची पूजाअर्चा त्यानी चालविली. परतु ती तेथील ग्रामदेवीस न आवडल्यामुळे त्या देवीनें महदरिष्टें पाठविलीं. अशाबद्दल एक मौजेचें पत्र संभाजी शिंदे ह्यानीं छ०९ सवाल रोजीं स्वामींस लिहिलें आहे. त्यात "श्रीच्या पादुकाची स्वामींच्या आज्ञेप्रमाणें पूजा चालली. उपरपळगास निराळें देवालय बाधोन तेथें सर्व साहित्य ठेविलें. पूजाअर्चा होऊन अधिष्ठान चालले. हे गोष्ट श्री देवीचे चित्तास न ये सारखी झाली. स्वामी ह्मणतील कीं 'या मार्गे लिहिलें नाहीं, उणेपुरे सव्वा वरीस जाहे आता लिहितात'! तरी हे गोष्ट आह्मास काहीं ठाऊक नव्हती. पादुका उपरपळगावरी माडोन पूजा चालों लागली यावरी कपरा दिवस जाहले. तों आपले भाऊ दिगोरीहून भेटीस आले. सर्वांच्या भेटी झाल्या. तेच दिवशीं गणोजी पाटील याचा मूल मृत्यु पावला. त्यावरी विजयादशमीस पालखी श्रृंगारोन, पादुका आत घालोन, निशाणदेखील सीमा-उल्लंघनास नेली. व श्रीची पालखी नेली. आपटेपूजन होऊन भाईं मारले. त्याच्या कपरा एका मुलास लागोन तेथेंच मृत्यु पावला. ते समयीं आणखी कित्येक नाश जाहला होता तेव्हा श्रीस चिठी लावोन पुसिलें तेव्हा भार्गवाची पालखी काढिली याजनिमित्त ह्मणोन सांगितलें सत्य मिथ्या न कळे. याकरिता आह्मीं गईंच करीत गेलों. तो अवस्मात राचोपतावरी वीज पडिली. हे निमित्त जाहलें. दंगाझा जाहली. चोटीस अग्न लागला...त्यानतरी दोनचार महदरिष्टें येऊन पडलीं. विझ्यावरी लोकाम दुखणीं लागलीं. ऐसा रिष्टेकु प्रगर होऊं लागला. तेव्हा सारे मिळून श्री देवीस प्रसाद लावून पुसिलें. तेव्हां सांगितलें कीं, श्री भार्गवाच्या पादुका माडोन पूजा होऊन अधिष्ठान चाललें याजनिमित्त अपकार होतात." इ० इ० मजकूर लिहिला आहे. ह्याप्रमाणें चिमणाजीपंत भागवत ह्यासही निराळें पत्र लिहिलें आहे. याचा पुढें स्वामींनी कसा बदोबस्त केला हे समजत नाहीं.

स्वामींचें पत्र सांपडलें तर बरीच मनोरंजक माहिती ह्यांत सामील करितां येईल.

देवास नवस करून लोकांची कार्यसिद्धि करून देण्याचा स्वामींचा क्रम प्रसिद्धच आहे. त्याबद्दलचे उल्लेख स्वामींच्याव पेशव्याच्या पत्रांत अनेक आहेत घगईचा नवस फेडण्याकरितां भुलेश्वरास पुतळ्या व रुपये पाठवून दिल्याचा उल्लेख चिमाजी आपाच्या लेखांत ५३-५४ ह्या पत्रांत आहे. ही सर्व पत्रें पाहिलीं म्हणजे स्वामींची आपल्या उपासनेवरताजर व लोकांची स्वामींवर, अव्वल दर्जाची निष्ठा होती एवढें सिद्ध होतें

वर सांगितलेलीं देवभोळेपणा अथवा लोकभ्रम ह्यांचीं उदाहरणें सर्व राष्ट्रांच्या इतिहासांत दिसून येतात. त्याअर्थीं कोणत्याही राष्ट्राच्या असंस्कृत दशेमध्ये हे प्रकार असावयाचेच व त्याप्रमाणें ते महाराष्ट्रामध्येंही होते, इतकेंच मानिलें पाहिजे

भाग ७ वा.

स्वामींचें निर्याण व उपसंहार.

वसईच्या स्वारीमध्यें चिमाजीआपा व शिंदे होळकरादि प्रमुख मराठे सरदार गुंतले असतांना, बाजीराव पेशवे हे खानदेशांत असून, तिकडील राजकीय मनसबे पाहात होते तों त्यास, तोहमास्तकुलीखान ऊर्फ नादिरशाहा यानें दिल्लीवर चाल करून तेथील बादशाही गारत केली, व तो दक्षिणेकडे येण्याच्या विचारांत आहे, अशीं बातमीपत्रें आलीं वसईच्या मोहिमेंत सगळें मराठे सैन्य गुंतल्यामुळें व खर्चास पैसा नसल्यामुळें, "हिंदुलोकास संकट थोर प्राप्त झालें," असें बाजीरावास वाटलें म्हणून त्यांनी आपले पूज्य गुरु व साहाय्यकर्ते श्रीमत् ब्रह्मेंद्रस्वामी ह्यास हे सर्व वृत्त निवेदन केलें, आणि ह्या मह्त्संकटांतून कसें मुक्त व्हावें ह्याबद्दल त्यांचा उपदेश विचारिला. स्वामींनी ह्या वेळीं बाजीरावास कर्मे उत्तेजन दिलें व कोणता हितमंत्र सांगितला, हें समजण्यास मार्ग नाहीं तथापि, बाजीरावानीं ह्या प्रसंगीं आपला धीर न सोडतां, आपला

सद्गुरूंच्या वचनावर पूर्ण भरवसा ठेवून, फार हिंमत धरिली, आणि आपल्या शूरपणाच्या बाण्यास साजेल असेंच वर्तन केलें. दिल्लीकडील पेशव्यांच्या वकिलांचीं पत्रें येऊन, तिकडे मोठी राज्यक्रांति झाली व भयंकर अनर्थ गुदरले, असें वृत्त कळतांच, बाजीरावांनीं ब्रह्मेंद्रस्वामींस व चिमाजीआपास पत्रें पाठविलीं. ब्रह्मेंद्रस्वामींस लिहिलेलीं पत्रें ४१ व ४२ ह्या लेखांकाखालीं सादर केलीं आहेत. तीं अत्यंत महत्त्वाचीं असून बाजीरावांच्या वीर्यशालित्वाचीं व गुरुभक्तीचीं पूर्ण दर्शक आहेत. लेखांक ४२ ह्यामध्यें बाजीरावांनीं स्वामींस लिहिलें आहे कीं, तोहमास्तकुलीखान "दक्षिणप्रांतें स्वार होणार आहेत. याजउपरी त्यास आपली कोणी गनीम आहे असें नाहीं. आह्मी त्यास व ते आह्मास गनीम आहों" अशास "जों ते तेथून निघाले नाहींत, तों तमाम मराठ्या फौजा एक होऊन चमेली पार व्हावें. त्यास अंगीकार येऊं न द्यावें, असा विचार आहे" ह्या बाणेदार विचाराप्रमाणें बाजीराव पेशवे यांनीं चिमाजीआपास वसईची मोहीम लवकर आटोपून मदतीस यण्याबद्दल पाचारण केलें. हें पत्र येणप्रमाणें –

"श्रियासह चिरंजीव राजश्री आपा यासी –

बाजीराव बल्लाळ आशीर्वाद उपरी येथील कुशल ता० छ० जिल्हेज जाणून आपणाकडील कुशल लिहीत जावें. यानंतर रा० त्र्यंबकजी राम यांचीं व रा० धोंडो गोविंद यांचीं पत्रें आलीं त्यांच्या नकला काल छ० २३ रोजीं क। सोनगिरोरें येथील मुक्कामीहून प्रात काळीं रवाना केल्या आहेत. पावल्या असतील. तदोत्तर काल सायंकाळ मुक्कामभमकुरीं, राजश्री बाबूराव मल्हार यांचीं पत्रें सवारे जयपुरचे मुक्कामीहून आलीं. त्यांच्या नकला करून घेऊन असल पत्र तुह्मांस अवलोकनार्थ यासमवेत पाठविलीं आहेत. याबद्दल सविस्तर वर्तमान कळेल. सारांश, अमिरानीं व पातशाहानीं नादिमर्दीन फजिती करून घतली. निजामउल्मुल्क याची अवस्था सर्वांपेक्षा कनिष्ठ आ (ह). अत पर दक्षिणेंत म्लेंच्छाचें नावास ठाराडी यावी ऐसा विचार नाहीं. तमाम अमल बंद करून गडकोट किल्ले हस्तगत करऊ पाहिजेत. त्यास, कमाविसदारास आह्मीं किल्ल्यांचा व अमल बंद करावयाचा मजकूर लिहिला आहे. परंतु त्यांच्यानें कार्य होईल, जेव्हां तुम्हीं शहाणा मातबर मायूस, दोन चार हजार फौज,

एक दोन हजार हशम पाठवावे तेव्हा. तेव्हांच गडकोट किल्ले हस्तगत होतील व अमलही बंद होईल तरी लिहिल्याप्रमाणें मातबर आणि शहाणा माणूस पाठविला पाहिजे व फौज, हशम व कारकून व पागा पाठविला पाहिजे. आम्ही बऱ्हाणपुराजवळ मुक्काम करून खानदेशाचा बंदोबस्त करितों तुम्ही वसईचा प्रसंग लवकर उरकून घाटावरी आलें पाहिजे कुल मोंगलाई अमलाचा बंदोबस्त केला पाहिजे त्यास, तुम्ही मातबर फौजेनिशीं औरंगाबादेजवळ बसल्यानें, दौलताबाद सरकारचा अमल कुल बंद होऊन, टका पदरीं पडेल या मनसबियापेक्षा अधिकोत्तर दुसरा मनसबा आहे ऐसा अर्थ नाहीं माळव्याप्रांतें एक सरदार पाठवावा लागतो तरी पाठविला पाहिजे तेथें फौज आहे, त्यांत जे जे सरदार व जे जे फौज रिकामी होत जाईल, ते पाठवीत जावें रा० यशवंतराव मल्हार मोठ्या सत्वगत होते श्रीनें अरिष्टांतून काढिलें सामान्य गोष्ट न जाहली बरें प्रस्तुत तोहमास्तकुलीन बाजी निकली आहे परंतु ओस्या हिंदूनीं हिंमत धरल्यास व आमच्या फौजा मातबर गेल्यास हिंदूचीच पातशाही होईल, ऐसा प्रसंग दिसतो'. (पुढील मजकूर फाटला आहे)"

ह्यावरून ह्या वेळीं सर्वत्र हिंदुपदपादशाही करण्याचा व जरूर पडल्यास नादिरशहाशीं देखील टक्कर देण्याचा बाजीरावाचा मनसुबा दिसतो परंतु तेथपर्यंत प्रसंगच आला नाहीं कारण, नादिरशहानें महमदशहास पुन: दिल्लीच्या तख्तावर बसवून व अपरिमित लूट घेऊन स्वदेशास गमन केलें महमदशहास बाजी

१ ग्रांटडफ साहेबांनीं लेखांक ४१ । ४२ व हें पत्र पाहिलें असावें असें दिसतें त्यांनीं "Hindoos and Mussulmans" Says Bajee Rao 'the whole power of tho Deccan must assemble, and I shall spread Mahrattas from the Nurbuddah to the Chumbul' म्हणून बाजीरावाच्या ज्या शब्दांचें अवतरण दिलें आहे, तें वरील पत्राच्या शेवटच्या फाटलेल्या भागांतील पत्राच्या आवेशयुक्त वाक्याचें ढोबळ भाषांतर असावें असें दिसतें ह्या पत्रांत शुद्ध बाजीरावाच्या हातचा शेवटचा मजकूर आहे. परंतु दुर्दैवानें पत्राचा पुढील भाग गहाळ झाल्यामुळें तो सांपडण्यास मार्ग नाहीं।

रावाची पराक्रमशक्ति माहीत असल्यामुळे व त्यांच्याशीं गोडीगुलाबीने वागण्यावाचून गत्यंतर नसल्यामुळे, त्याने तख्तनशीन झाल्याचें आनंदवृत्त बाजीरावास कळविलें; व मराठ्याचा स्नेह संपादन करण्याकरितां कांहीं बहुमूल्य पोषाक व पूर्वी दिलेल्या हकाचीं व जहागिरींचीं सनदापत्रें पाठवून दिलीं. तीं बाजीरावास छ० २४ सफर (ता० २२ मे इ० स० १७३९) रोजीं खानदेशांत अमतांनाच मिळालीं. अर्थात् बादशाहाचा असा प्रेमभाव आहे असें पाहताच, बाजीरावानीं त्यास राजी राखून व मदत करून, आपलें कार्य नम्रपणानें साधून घेण्याचा विचार केला. दिल्लीच्या बादशाही तख्ताविषयीं शाहु महाराजाची फार पूज्यबुद्धि असल्यामुळें, सर्व मराठे इष्टकार्य साधल्यास त्याचा मान ठेवण्यास कधींही मागें पुढें पाहात नसत. ह्या राजकारणासंबधानें बाजीरावानीं चिमाजी आपास एक पत्र लिहिलें आहे. तें फार वाचनीय आहे.

"आशीर्वाद उपरी "महमदशाहा याची पादशाही गेली होती; परंतु ईश्वरे पादशाही काईम राखिली. त्यास आपण राजकारण राखून अमीरउमरा यासारिखे व्हावें. पोटास फौजेस लागेल तें आम्ही पातशाही माल पैदा करून त्यांत घेऊ. उरला पैसा खजाना दाखल व्हावाया फौजेस जागिरा अलाहिदा मागाव्या, आणि सर्वांस माजी करावें, आणि पातशाही बंदोबस्त करून द्यावा. लौकिक मोठा आहे. कैसा म्हणाल तरी जीर्णोद्धार देवालयाचा के त्यास नवीन लिगाचे स्थापनेपेक्षा अधिकोत्तर आहे. महमदशाहाचे पातशाहीचा बंदोबस्त केल्यास लौकिक मोठा आहे. मोडून टाकिल्यास लौकिक नाहीं. दुसरी गोष्ट, हजारों चोर पोर त्यातील; आणि पातशाही मोडल्याचें श्रेय आपणाकडे. दुसरें, राजश्री छत्रपति स्वामीही पातशाही इच्छीत नाहींत. जीर्णोद्धार केल्यास संतोष मानितील" म्हणून राजश्री बाबूराव मल्हार याणीं लिहिलें आहे. दुसरें त्याणीं लिहिलें आहे जे, "हा विचार चित्तास उत्तम भासेल तरी सतारकुलीखान गाझदीखानाकडील येथें थांबवून बोलावून आणून, त्यासी दक्षणेच्या बंदोबस्ताविसीं गाजदीखानाहीं मान्य करावें. आम्ही ते दुसरा पदार्थ नाहीं. समाधान करू. म्हणजे दक्षण निर्व्याकुळ होईल. महमदशाहाकडेही राजकारण (राहील). स्वामींस त्याणीं हातीं धरावें आणि बंदोबस्त करून घ्यावा. येविसीं चालणा करू. यामध्ये जैसी आज्ञा होईल तैसी वर्तणूक करू.

नादरसा गला, तेव्हा यहूकडे पत्रद्वारा करून कनिया करून दागवावा, उचित नाही " म्हणून लिहिलें आहे याचा विचार काय त्याम लिहून पाठवावा, व लिहिलें पाहिजे लोभ असों दीजे हे विनंति "

या पत्रावर दाखल तारीख छ० ४ रबिलावल म्हणजे ता० २१ मे इ० स० १७३१ ही आहे यावरून त हें याच समयाचें आहे यांत शंका नाही यानंतर दिल्लीपतीशीं सलोखा ठेवण्याचा निश्चय करून, व माळवा व बुंदेलखंड इकडील राज्यकारण उरकून, बाजीराव पेशवे हे निजामाचा मुलगा नासिरजंग याची खोड मोडण्याकरिता दक्षिणेकडे वळले तों त्याच सुमारास वसईचा कार्यभाग आटोपून चिमाजीआपाही त्यास येऊन मिळाले नंतर उभयतांनी सेनअडीच महिनेपर्यंत गोदावरीच्या काठीं मोंगलाचा पिच्छा पुरवून त्याम जेरीस आणण्याचा यत्न केला परंतु तो व्हावा तसा फलद्रूप न होता मराठे सैन्याचे फार हाल होऊं लागले (लेखांक ५५) तेव्हा त्यांनी मोंगलाशीं तह केला, व मिळाला तेवढा मान मतोषानें पदरात घेतला या स्वारीत बाजीरावास द्रव्यलाभ अगदीं न झाल्यामुळे त्याची खर्चाची फार ओढाताण झाली म्हणून त्यांनी सातान्यास किंवा पुण्यास न जाता हिंदुस्थानाकडे मोर्चा वळविला इकडे चिमाजीआपा नासिरजंगाची भेट घेऊन, संभाजी आंग्र्यांनी कोंकणात गडबड सुरू केली म्हणून त्याच पारिपत्यार्थ पुण्यास आले, व तेथून बाळाजी बाजीरावास बरोबर घेऊन कोंकणात गेले लेखांक ५५ व ५६ या दोन पत्रांत चिमाजीआपांनी आपल्या हालचालीचें हकीकत वर्तमान स्वामीस कळविलें आहे त्यावरून बाजीराव व चिमाजीआपा यांनीं कोणताही प्रकार आपली हिंमत खचूं न देता, मोठ्या उमेदीनें, यशोवैभवाच्या उत्तुंग शिखरावर चढण्याचा एकसारखा प्रयत्न चालविला होता, असे दिसून येते परंतु त्याच कीर्तितेज विश्वभक्षक काळास असह्य होऊन, त्यानें मोठ्या निर्दयपणानें या वीरश्रेष्ठावर आपला पाश टाकून, त्यास इहलोकांतून उचलून नेले त्यामुळे सर्व महाराष्ट्र दुःखसागरांत बुडून गेलें' बाजीरावासारखा तेजोरवि मावळल्यामुळे महाराष्ट्रांत किती हाहाकार झाला असेल याचें वर्णन लेखणीनें करवत नाही ! हा पराक्रमशाली योद्धा ता० २८ एप्रिल इ० स० १७४० रोजी खानदेशातील रावेर गावीं मृत्यु पावला ही बातमी ग्रँट

स्वामींस कळली मात्र, तों त्याचा हृदयगिरी दुःखरूपी वज्रानें भेदून गेला! बाजीरावासारखा आज्ञाधारक पट्टशिष्य मृत्युमुखीं पडल्यामुळें, स्वामींच्या सर्व राजकारणाचें मुख्य सूत्र तुटून गेलें! त्यांच्या उच्च मनोरथसिद्धीचें खरें साधन नष्ट झालें! त्यांच्या प्रेमसर्वस्वाचा मुख्याधार नाहींसा झाला! त्यांच्या महत्वाकांक्षेच्या जोमदार तरूचें उन्मूलन झालें, आणि त्यांच्या परोपकृतीचा तेजस्वी दीप मालवला गेला! त्यामुळें त्यांच्या विवेकी व विरक्त मनाची देखील चमत्कारिक स्थिति व्हावी ह्यांत आश्चर्य तें काय? त्यास बाजीरावाच्या मृत्यूचें विपरीत वर्तमान श्रुत झाल्यानंतर त्यांनीं बहुत शोक आरंभिला; गोमूत्र प्राशन करण्याचें सोडून दिलें, आणि अत्यंत उदासीनता धारण केली. आणखी, चिमाजी आपास लिहिलें कीं "बाजीसारखा शिष्य गेला. या उपर या मुलखांतून जावें किंवा प्राण सोडावा, काय करावें तें लिहिणें." ह्या हृदयद्रावक पत्रास चिमाजीआपानीं जें प्रेमळ, करुणरसपूरित व समयोचित उत्तर पाठविलें आहे, तें लेखांक १४१ मध्यें छापलें आहे. चिमाजीआपासारख्या सामान्य जनानें स्वामीसारख्या पूर्ण वैराग्य बाणलेल्या तपस्वी साधूचें सांत्वन करण्याचा प्रयत्न करावा, व स्वामींनीं त्या योगानें शांत चित्त करावें, ही सर्व प्रेमलीला आहे गुरुशिष्यांच्या अकृत्रिम भक्तीचा असा हा अपूर्व मासला इतरत्र क्वचितच पहावयास सांपडेल असो

बाजीराव मृत्यु पावल्यानंतर चिमाजीआपा व नानासाहेब हे स्वामींचें चित्त स्वस्थ करून सातान्यास राजदर्शनासाठीं गेले तेथें छत्रपतींची व त्यांची भेट झाली नंतर रीतीप्रमाणें दरबाराचा थाट होऊन नानासाहेबास प्रधानपदाचीं वस्त्रें मिळालीं, व चिमाजीआपासही बहुमानाचा पोषाक मिळाला. ह्या प्रसंगीं त्यांनीं स्वामींस लिहिलेलीं पत्रें उपलब्ध झालीं आहेत (लेखांक ५७,१४३,१४४ पहा) त्यावरून स्वामींचें साभिध्य व आशीर्वाद त्यांना कल्याणकर झाला असेल असें मानण्यास हरकत नाहीं. पेशवेपदाचीं वस्त्रें प्राप्त झाल्यानंतर, उभयतां चुलतेपुतणे धावडशी मुक्कामीं स्वामीमहाराजांच्या भेटीस गेले. तेथें गुरुशिष्यांची सप्रेम भेट होऊन जो करुणरसात्मक प्रकार घडला, तो शब्दांनीं वर्णन करितां येणें कठीण आहे! स्वामींचें दर्शन होतांच परस्परांचीं अंतःकरणें भरून जाऊन त्यांच्या नेत्रांतून घळघळ अश्रुधारा वाहूं लागल्या. स्वामींनीं त्या उभय वीरांस दृढालिंगन देऊन प्रेमभरानें कुरवाळिलें,

व त्यास सर्व सुखदुःखाच्या गोष्टी सांगून व त्यांचा आदरपुरस्सर बहुमान करून त्यांना निरोप दिला नंतर चिमाजीआपा व नानासाहेब पुण्यास परत गेले

बाजीराव वारले त्या वेळीं स्वामींचें वय शंभराजवळ जवळ आलें होतें त्यामुळें वार्धक्याची छाया त्यांच्या तेजःपुंज देहावर कमीजास्त प्रमाणानें अंमल होत होती तशांत त्यांच्या मनावर ह्या दुःखाचा भयंकर डोंगर कोसळला, त्यामुळें त्यांच्यावर बराच परिणाम होऊन ते अगदीं कृश झाले ह्याच समयास त्यांचे मुख्य कारभारी चिमणाजी कृष्ण भागवत हे मृत्यु पावले, व पुढें लवकरच चिमाजीआपाही कैलासवासी झाले त्यामुळें स्वामींचे मन अधिक अधिक उदासीन होऊन ते राजकीय चळवळींतून अगदीं पराङ्मुख झाले इ० स० १७४० च्या पुढें स्वामींच्या राजकारणाची पत्रें विशेष दृष्टीस पडत नाहींत

थोरले बाजीराव व सदाशिव चिमाजी ह्यांनीं स्वामींस गुरुस्थानीं मानून त्यांच्याशीं आपल्या वडिलांप्रमाणें पत्रव्यवहार ठेविला होता परंतु स्वामींचें व त्यांचें बाजीराव किंवा चिमाजीआपा ह्यांच्याप्रमाणें मन मिळालेलें दिसत नाहीं स्वामींच्या कित्येक पत्रांत "बाजीराव व चिमाजीआपा आम्हांशीं निष्ठापूर्वक वर्तत होते तुम्ही आम्हांसीं प्रतारणा करिता" असे उद्गार निघालेले आहेत पेशव्यांनीं स्वामींच्या दर्शनास भिऊन त्यांचीं अनेक वेळां आर्जवें केलीं आहेत तथापि ह्या पुढच्या कारकीर्दीत, स्वामींची ती पूर्वीची उमेद, तो उत्साह, व ती चळवळ चांगलीशी निदर्शनास येत नाहीं त्यांची वृत्ति स्वाभाविकपणें पूर्वं अधिक सौम्य व विरक्त झाली, आणि त्यांनीं आपलें इतिकर्तव्य संपलें असें समजून, आपल्या देवस्थानाची व आश्रितजनाची पुढील व्यवस्था करण्याकडे लक्ष घातलें स्वामींचे परमविश्वासू शिष्य व मुख्य कारभारी चिमणाजी कृष्ण हे वारल्यानंतर, त्यांनीं शाहुमहाराजांस पत्र लिहून, चिमणाजींचे पुत्र जगन्नाथपंत ह्यांचा प्रतिपाळ करण्याबद्दल विनंति केली त्याप्रमाणें शाहुमहाराजांनीं त्यास "हा मृत्युलोक मानवाचा भरंवसा आहे असें नाहीं म्हणोन वगैरे उदासीन लिहिलें, त्यास आपण ईश्वर, जें करतील ते होईल गाव शिर पैका मिरविला यास धनी कोण? असें बहुतप्रकार लिहून आलें त्यास, लिहावयाच कारण काय? पुढीच जगन्नाथपंत यांचें पुत्रवत् रक्षण केलें तेव्हा तो धनी व आम्हास सर्वांस गुरु, याप्रमाणें आज्ञा जाहली आहे त्याप

माणें जगन्नाथपंत याचे पुत्रपौत्रादि वंशपरंपरा आह्मी व आमचे वंशात जे होतील ते चालवितील यांत अंतर होणार नाहीं (लेखांक ७)" असें ता० ३१ मे इ० स० १७४१ रोजीं उत्तर पाठविलें नंतर पुढें स्वामी कोंकणांत गेले तेथून त्यांनीं जगन्नाथपंत यास पत्र पाठवून असें कळविलें कीं, "चिमणाजीनें पुनरपि पाल्यग्रहण केलें तो तर आह्मास टाकून गेला हा मृत्युलोक आमचा भरवसा आहे असें नाहीं काय तें आमचे पुत्र व शिष्य तूंच आहे मेव्हविले गाव, शिव, पंका पुत्रपौत्रादि वंशपरंपरेनें स्वामी तुम्हास कोणी उपद्रव देणार नाहीं मजमागे तुमचें शाहू चालवील कोणते गोष्टीचे चिंता न करणें जो उपद्रव देईल त्याचा निर्वंश होईल, हे सर्वजण" ह्याप्रमाणें स्वामींनीं जगन्नाथ चिमणाजी व इतर कारकून मंडळी ह्यांची यथायोग्य व्यवस्था केली. त्याचप्रमाणें दासदासी ह्यांचीही व्यवस्था करून त्यांनीं शाहूमहाराजाची राणी सगुणाबाई हिच्याकडून राजमुद्रेनिशीं अभय पत्रें देवविलीं स्वामींचा थाट राजदरबारासारखा असल्यामुळें त्यांच्या पदरीं सेवकजन व परिचारिका बहुत होत्या त्यापैकीं परिचारिकास दिलेलें अभयपत्र सगुणाबाई राणीच्या राजमुद्रेनिशीं उपलब्ध झालें आहे ह्यावर ता० २२ जानेवारी इ० स० १७४५ ही तारीख आहे हें पत्र मौजेचें असल्यामुळें येथें सादर करणें अवश्य आहे

श्रीबालकृष्ण.

"श्रीमत सौभाग्यादिसंपन्न मातुश्री बाईसाहेब यांणीं, राजश्री सरदारांनीं, पागा शिलेदारांनीं, ठाणेदारांनीं, हिंडेदारांनीं व कमाविसदारांनीं व चौकीदा

१ हें संपूर्ण पत्र आह्मास मिळालें आहे परंतु तें रा० राजवाडे ह्यांनीं प्रथमालेमध्यें अगोदर छापल्यामुळें आह्मी निराळें छापलें नाहीं (लेखांक २२ प्रथमाला पहा.) ह्या पत्रावर रा० राजवाडे ह्यांनीं २२ आगष्ट इ० स० १७४० ह्मणून जी तारीख दिली आहे ती बरोबर जमत नाहीं. ज्येष्ठ वद्य ४ दुर्मति नाम संवत्सरे ह्मणजे ता० १३ मे इ० स० १७४१ रोजीं चिमणाजी कृष्ण भागवत हे मृत्यु पावले. तदनंतर स्वामी कोंकणांत गेले अर्थात् इ० स० १७४१ मध्यें जर चिमणाजीपंत वारले तर इ० स० १७४० मधल्या पत्रांत त्यांच्या मृत्यूचा उल्लेख येणें शक्य नाहीं. केव्हां ही तारीख लि सदाय चुकली असावी

राणी व जमीदारांनीं व मुकदमांनीं वर्तमान व भारी महालानिहाय आज भेटी ऐसीने -श्रीमत् परमहंस बावा स्वामी यांच्या सेवेच्या परिचारिका-नांवें बितपसील —

सेवेच्या बायका

१ सगणी	१ येसी
१ रुमी	१ गंगी
१ यशोदा	१ सोनी
१ नयनी	१ लक्ष्मी
१ राधी	१ मानकी
१ गोदी	१ जानकी
१ नथी	१ नागी
७	७

एकूण असामी चवदा राजश्री परमहंस स्वामींची सेवा करीत आहेत त्यांनीं राजश्री परमहंस स्वामींस विनंति केली कीं, आम्हीं आज पावेतों एकनिष्ठे सेवा केली अशास, स्वामीमागें आम्हास कोणी उपद्रव करील, त्यास स्वामींनीं आपलें आज्ञापत्र करून देऊन, दिवाणच पत्र करून द्यावें, आणि आम्हास कोणाचा उपसर्ग न लागे ऐसें करून द्यावें म्हणजे आम्ही स्वामींच्या समाधीपाशीं सेवा करून राहूं म्हणून त्याजरून स्वामींनीं मनास आणून आज्ञापत्र करून दिले कि॥ —

"श्रीमत् परमहंस भार्गवराम स्वामी यांणीं -सगणी सेवेस होती अशास "हिजला मजमागें कोणी हिचे वल्लदानी व कोणएक गोष्टीस, सुतळीच्या "तोड्यापर्यंत, धैर्य आणि उपद्रव देईल, त्याचा निर्वंश होईल त्याचें बरें नाहीं "होणार नाहीं आणि माझे समाधीजवळ राहोन झाडलोट करून रहाशील "तरी मजमागें माझे कारभारी चालवितील त्यास जो कोणी ति॥ प्रमाणें न "ऐके, त्याजला शपथ असे त्याच आदेश तन्मात असे हें आज्ञापत्र दिले "आहे"

सदरहूप्रमाणे चवदा असाम्यास, प्रत्येकीस एक ऐसीं चवदा पत्रें स्वामींनीं करून दिलीं आणि साहेबास आज्ञा केली कीं, येविषयीं हुजूरचें पत्र करून

देणे. त्यावरून मनास आणून राजश्री स्वामींच्या सेवेच्या बायका ऐसें जाणून, हे पत्र तुम्हांस सादर केले असे. तरी तुमची वस्त्रभाव सुतळीचा तोडा आदिकरून तुम्हांस जी स्वामींनीं दिली आहे, ती मुबा केली असे. तरी वस्त्रभाव व नक्त व दरजीन व चतुष्पदें देखील जीं असतील तीं, तुम्ही घेऊन समाधीपाशीं अगर हरएक जागां सुखरूप रहाणें. तुम्हांस स्वराज्यातील जो कोणी असेल तो उपद्रव करणार नाहीं. तरी तुम्ही यासी दरम्यान कोणी मुजाहीम न होणें. यासी स्वामींनीं जें दिलें आहे तें बक्षीस केले असे. ते हुजरून त्यांस मुबा केले असे. तें घेण्यास कोणास प्रयोजन नाहीं. जाणिजे. छ० २९ जिल्हेज सु॥ समस आर्बैन मया आलफ शके ७१ रक्ताक्षिनाम संवत्सरे माघ शुद्ध प्रतिपदा भौमवासरे आज्ञा प्रमाण. (मोर्तब)"

ह्या पत्रावरून सेवेच्या दासदासी ह्यांच्या हितावद्दल देखील स्वामींची दूरदृष्टि व कळकळ होती असें दिसून येतें. असो.

शाहु महाराज व राणी सगुणाबाई ह्यांनी, स्वामींचा वृद्धापकाळ झाला असून तनु अत्यंत कृश झाली आहे असें पाहून, त्यांचा वारंवार समाचार घेण्याचा क्रम ठेविला होता. स्वामींच्या वरप्रसादानें छत्रपतींच्या गादीचा बोलबाला झाला ही गोष्ट शाहु महाराज केव्हांही विसरले नाहींत. ते स्वतः इतके विलासरंगी व स्वच्छंदानुवर्ती होते; तथापि स्वामींचा प्रत्येक शब्द त्यांना शिरसावंद्य असे. सर्व मराठे सरदार छत्रपतींची सकोप मुद्रा पाहून गर्भगळित होत असत; परंतु स्वामींची पुण्यशील विभूति दृष्टीस पडली कीं, त्यांचा राग क्षणभरही टिकत नसे. स्वामींचीही तशीच स्थिति होती. ह्या अन्योन्य भक्तीमुळें त्यांच्या परस्परांच्या विनोदपर लीलाही केव्हां केव्हां चालत असत. मनाची कितीही उद्विग्न वृत्ति असली, तरी शाहु महाराज त्यांच्या दर्शनास जात; व तेथील शुचिर्भूत देखावा पाहून हर्षभरित होत असत. स्वामींच्या अंतकालापूर्वी शाहु महाराज व त्यांची राणी सगुणाबाई हे धावडशीस गेले होते. त्यांच्या भेटीचा सांग्रत वृत्तांत व त्यांचें विनोदपर संभाषण स्वामींच्या बखरींत सविस्तर वर्णिलें आहे. तेव्हां त्याची पुनरुक्ति करण्याचें येथें कारण नाहीं. ह्या भेटीमध्ये स्वामीमहाराज निरवानिरवीच्या गोष्टी अधिक बोलूं लागले. त्यावरून शाहु महाराजांच्या व राणीच्या मनास चरका बसून, त्यांना विशेष चिंता उत्पन्न झाली;

व तेव्हांपासून त्यांनीं त्याच्यावर अधिक वाकदृष्टि ठेविली. राणी सगुणाबाई हिनें स्वामींस कृष्णातीरीं वार्षिक समाधीस जाऊं नये म्हणून आग्रहपूर्वक विनंति केली परंतु स्वामी मृत्यूची पर्वा न करणारे असल्यामुळें त्यांनीं आपल्या नित्यकर्मांत अंतर पडूं दिलें नाहीं.

स्वामीमहाराज हे शके १६६० शोभननामसंवत्सरें ह्या वर्षाच्या श्रावणमहिन्यांत, आपल्या प्रतिवार्षिक नियमाप्रमाणें, श्री कृष्णातीरीं समाधीस गेले रीतीप्रमाणें जगन्नाथपंतानीं त्याच्या समाधीचें सर्व साहित्य करून दिलें, व दोन शिपाई समाधिस्थानाच्या रक्षणास ठेवून स्वामींचा निरोप घेतला. स्वामींनीं त्याजबरोबर शाहु महाराजास देण्याकरितां कांहीं प्रसाद फळें देऊन त्यास निरोप दिला. जगन्नाथपंत तेथून परत आल्यानंतर सुमारें आठ दिवस स्वामी एकतामय होते नंतर नववे दिवशीं ते आकस्मिक बाहेर आले व गुहेंतील दर्भासन बाहेर आणून, कृष्णास्नान करून, त्यावर येऊन ईश्वरस्मरण करीत बसले समाधीचा पूर्ण काल न होतां स्वामी गुहेंतून बाहेर आले हें पाहून त्या ठारकरांस परमाश्चर्य वाटलें स्वामींनीं त्यास जगन्नाथपंतास आणण्याबद्दल आज्ञा केली, आणि आपण दर्भासनावर एक मृगासन पसरून, एका शालीचा पदरीं जपाची माळ बांधून, उशाकडे ठेविली, व शालजोडी पांघरून घेऊन श्री रामनामाचा उच्चार करीत निद्रा केली मुखांतून राम राम असें नामस्मरण चालत असतानाच त्यांचे प्राण नारायणस्वरूपीं मिळाले इकडे धावदशी येथें जगन्नाथपंत ह्यास स्वामींचा निरोप पोहोंचताच ते तातडीनें कृष्णातीरीं धांऊन आले तों स्वामीमहाराजाची मूर्ति समाधिस्थानांतून बाहेर येऊन निद्रिस्त झालेली त्यांच्या दृष्टीस पडली तेव्हां त्यांनीं दर्शनोत्सुकतेनें स्वामींच्या तोंडावरील शालीचा पदर काढून पाहिला तों स्वामीमहाराज ब्रह्मीभूत झाले आहेत असें त्यास कळून आलें मग त्यांच्या दुःखास पारावार काय विचारावा? अखिल महाराष्ट्राचा सद्गुरु, सद्गुणाचा मूर्तिमंत अवतार, स्वराज्याचा व स्वधर्माचा केवळ पंचप्राण, दुष्टांचा शासनकर्ता, सुष्टांचा संरक्षक, आणि दीनांचा त्राता असा सत्पुरुष इहलोकांतून गत झाल्यामुळें प्रत्येकाचें हृदय शोकरसानें भरून जाईल, मग प्रत्यक्ष पुत्रवत् पाल्न केलेल्या जगन्नाथपंताची ती काय स्थिति? स्वामींची निधनवार्ता शाहु महाराजाच्या कानीं पड-

ताच ते स्वत त्या स्त्र्याजम्यासह कृष्णातटावीं आले व स्वामींचा गतासु देह पाहून अत्यंत शोकाक्रांत झाले हा हा ह्मणता कृष्णेच्या निर्जन वाळवटांत प्रचंड जनसमुदाय जमला, व स्वामींच्या कलेवराचें दर्शन घेऊन दुःखादच्या नेत्राश्रु टाकू लागला त्या वेळचा तो भयंकर शोकरस वर्णन करण्यास कोण समर्थ आहे ?

शाहुमहाराजांनीं स्वामींचें कलेवर स्वत च पालखींत ठेविलें व त्यावर भरजरी चादर घालून व त्याची सुगंधी द्रव्यांनीं पूजा करून मोठ्या समारंभानें ती पालखी धावडशी येथें आणली तेथें स्वामींच्या स्नानसंध्येच्या पुण्यभूमीजवळ गर्ता तयार करून त्या कलेवराचें यथाविधि अग्निसंस्कार केले नंतर महाराजांनीं स्वामींच्या सर्व सेवकजनांचें यथोचित समाधान करून, आपल्या सरदार लोकांस "महाराज गेले आणि स्वामी आहेत" असें समजोन सर्वांनीं पूर्ववत् निष्ठा धरून चालावें यांविषयीं पहिल्याप्रमाणेंच सर्वांनीं वागावें त्यांत अंतर करील त्यास शपथ असे शिवाय पारिपत्य होईल" अशी ताकीद केली नंतर स्वामींच्या समाधीचा व दुवयखानाचा बंदोबस्त करून महाराज सातान्यास निघून गेले पुढें तराव्या दिवशीं त्यांनीं पुन धावडशीस येऊन तेथें ब्राह्मणसंतर्पण करून व सर्व जातींच्या लोकांस प्रसादभोजन देऊन, स्वामींच्या पुण्यतिथीची चांगल्या रीतीनें सांगता केली नंतर त्यांनीं स्वामींचे वार्षिक उत्सव, देवाचे अभिषेक, नवेद्य, नंदादीप, पूर्ववत् प्रमाणें चालवून स्वामींचा पूर्वीचा डौल कायम राहावा ह्मणून जगन्नाथ चिमणाजी दास धावडशी संस्थानचे मुख्य कारभारी नेमिले, आणि सर्व प्रकारची उत्तम व्यवस्था केली शाहुमहाराजाप्रमाणें त्यांची राणी सगुणाबाई हिनेंही स्वामींविषयीं तशीच भक्ति प्रदर्शित करून स्वामींची प्रतिवार्षिक पुण्यतिथि मोठ्या उत्साहानें चालविली

स्वामीमहाराज समाधिस्थ झाल्यानंतर त्यांच्या समाधिस्थानावर भव्य देवालय बांधून त्यांच्या भव्यकीर्तीचें चिरस्मारक करावें असा छत्रपति शाहु महाराज यांनीं विचार केला त्याप्रमाणें त्यांनीं आपले खानगी कारभारी चिंतो विश्वनाथ यास धावडशीस पाठवून जगन्नाथपंताच्या विचारें तेथ प्रशस्त देवालय व भव्य सभामंडप बांधण्याचा बेत ठरविला. नंतर स्वामींचे भुलेश्वर

येथील देवालयाचें कामावरील शिल्पकलाचतुर गोंडी संभाजीनाईक व व्यं वाजीनाईक ह्यास आणवून सुमुहूर्तावर देवालयास प्रारंभ केला त्यांसे महाराज व राणीसाहेब वारंवार येऊन कारखान्यावर देखरेख ठेवू लागले व लोकांचा परामर्श घेऊ लागले त्यामुळें देवालयाचें काम उत्कृष्ट रीतीनें चालू झालें परंतु दुर्दैवानें मध्यंतरींच राणी सगुणाबाई ह्यास क्षयाची भावना होऊन त्या ता० २५ आगस्ट इ० स० १७४८ रोजीं मृत्यु पावल्या व महाराजांचीं प्रकृतीही उदासीन झाली त्यामुळें हें देवालयाचें काम त्यांच्या डोळ्यादेखत पूर्ण झालें नाहीं शाहू महाराज ता० १५ डिसेंबर इ० स० १७४९ रोजीं मृत्यु पावले व हें देवालय इ० स० १७५८ सालीं परिपूर्ण झालें ह्या देवालयास एकंदर खर्च ११९३५९३८=॥ रुपये लागला देवालयाचें काम संपूर्ण झाल्यानंतर शंकराजी गोंडी ह्यास ३४५ रुपयांचें सोन्याचें कडे व ७० रुपयांचा रुप्याचा गज बक्षीस देण्यांत आला, व इतर पाथरवट गोंडी वगैरे लोकांस १४५५॥ रुपयांचीं इनाम दिलीं[१] हें देवालय फार प्रेक्षणीय झालें आहे ह्या देवालयाच्या महाद्वाराच्या शिरोभागीं शंकराजीनाईक ह्यानीं पुढील लेख कोरून ठेविला आहे —

श्री भार्गवराम.

श्री भार्गवाचा अवतार साचा ॥
ब्रह्मेंद्रस्वामी बहुता दिसांचा ॥
अवतार त्याचा समाप्त झाला ॥
संवत्सरा जाणही शोधनाला ॥ १ ॥
श्रावण शुद्ध नवमी भृगुवार होता ॥
अरुणोदई प्राण प्रयाण होता ॥
कृष्णातिरीं मुख्य समाधिस्थानिं ॥
वैकुंठवास मुनिला बहु लोक मानी ॥ २ ॥
प्रारंभ कामासि तयेचि कालीं ॥
वर्षे समासी सहिशाख झालीं ॥

१ ही माहिती देवालयाच्या हिशोबांत दाखल असून ती कै० नारोराम सरदार ह्यांनी दिली.

शाहू नृपाल भजतो निजपूर्ण भावें ॥
सर्वत्र लोक भजती बहुपूर्ण भावें ॥ ३ ॥
तयाचा जगन्नाथ भक्त प्रशील ॥
समाधि स्थळ बांधिलें हें सुनील ॥
महा बुद्धिनें योजिला जो सुशिल्पी ॥
तया शंकरें बांधिलें आत्मकल्पीं ॥ ४ ॥
शके १६७२ प्रमोदनाम संवत्सरे.

ह्याप्रमाणे स्वामींचें देवालय तयार झाल्यानंतर स्वामींचें उपास्य दैवत श्री भार्गवराम ह्याची पाषाणाची मूर्ति पेशवाईंतील प्रख्यात कारागीर बखतराम याजकडून पुणें येथें तयार करवून बाजाजी बाजीराव पेशवे यांनीं पाठविली. व एक गणपतीची मूर्तिही पाठविली. त्याची संस्थापना स्वामींच्या समाधिस्था-नासंनिध केली आहे. त्यामुळे देवालयास विशेष शोभा येऊन तें फार रम्य व हृत्तापहर स्थान झालें आहे.

शाहू महाराज व सगुणाबाई यांच्यानंतर ह्यावडशी संस्थानाचा योग्य अ-भिमान व अगत्य पेशव्यांनीं विशेष बाळगल्याचें दिसत नाहीं. शाहु महा-राज होते, तोंपर्यंत देवस्थानाच्या थाटांत कांहीं उणें पडलें नाहीं. स्वामी नारायणस्वरूपी झाल्यानंतर त्यांच्या पश्चात् आंग्रे वगैरे बेलगामी सरदार स्वा-मींच्या कोंकणांतील गांवांस उपद्रव देऊं लागले. हें वर्तमान महाराजास कळ्याच, त्यांनीं स्वदस्तुर आज्ञापत्र पाठवून त्यास सक्त ताकीद केली. हें आज्ञा-पत्र येणेंप्रमाणें.—"

"राजमान्य राजश्री तुळाजी आंग्रे सरखेल यांसी
आज्ञा केली ऐसीजे.—

श्री परमहंस थोर तपस्वी. त्यांचें आचरण स्वामींस निशेषाकार होतें. त्यास साम्प्रत ते शांत जाहले. त्याचें अधिष्ठान पूर्वीपेक्षां अधिकोत्तर चालवणें हें स्वामींस अगत्य. ते कांहीं सामान्य होते ऐसें नाहीं. तुमच्या वडिलाची निष्ठा यांच्या ठायीं बहुत होती. त्यांचीही ममता त्यांचे ठायीं असून तुमचें ठायीं बहुतसी होती. ऐसें असून या समयीं तुम्हीं त्यांचा कांहींच परामर्ष

९

केलात नाहीं ' हें उचित की काय ? तेथे श्रीचें अधिष्ठान आहे त्यावर दिम भट ह्मणून एक ब्राह्मण ठेविला आहे, ह्मणून निदित जाहले हें गोष्ट उचित न केली तरी परशरामी श्रीनीं शिनीत श्रम साहस करून बागा, बागशाही व इमारती केल्या, हें सायत स्वामींस विदित आहे ऐसें असोन तेथे दुसरा ब्राह्मण ठेवावा हे कोण नीत ? हे गोष्ट स्वामींस मानत नाहीं त्यामागें सर्व सपदा श्रीची जाणून, कोंकणातील गाव श्रीचेकडे सुदामतप्रमाणें चालवावयाची आज्ञा करून, हल्लीं हें आज्ञापत्र तुम्हास सादर केउ असे पेशजीपासून गाव चालत आले आहेत · विनयशील —

१ मौजे पेढें, तालुके चिपळूण १ मौजे आंबडस, तालुके खेड

१ मौजे नायसी ता॥ सांवर्डे १ मौजे डोरले ता॥ पांवस

१ मौजे फरसुमी १ मौजे माहाळुंगे

१ मौजे गोठणे, तालुके राजापुर

एकूण हे सात गाव पूर्वीपासून चालत आले आहेत त्याप्रमाणें तागिदी देऊन चालवणं देहाय मजकुरास हबशीपट्टी वगैरे उपसर्ग काडीमात्र लाग न दणें तुमच्या वडिलाची निष्ठा होती त्याप्रमाणें तुम्ही धरून चालवावयासी अतर न करणें यासी तक्रार कराल हें उचित नाहीं जाणिजे रवाना छ० ९ माहे सावान, सुहुर सन सीत आँबन मया आलफ

(स्वदस्तुर लेख) "सुदामतप्रमाण चालवून करार न केलियास उचित न होय पारिपत्य इहरहन होईल मुज्ञ असा "

हें आज्ञापत्र वाचलें ह्मणजे शाहु महाराजास स्वामींच्या पश्चात् देतील त्याच्या दस्थानाचें किती अगत्य होतें हें चांगलें दिसून येतें परंतु हें अगत्य पुढें राहिलें नाहीं शाहु महाराज निवर्तल्यावर धावडशी संस्थानाचा वसूल गीत येईनासा झाला त्यामुळें स्वामींच्या वार्षिक पुण्यतिथीच्या खर्चाप्रीत्यर्थ देतील पेशव्याजवळ याचना करण्याचा प्रसग येऊन ठेपला संस्थानचे कारभारी जगन्नाथ चिमणाजी यांचीं पेशव्यास लिहिलेलीं एकदोन पत्रें उपलब्ध झालीं आहेत, त्यावरून या ह्मणण्यास पुष्टि येते तीं पत्रें येणप्रमाणें —

श्री भार्गवराम.

"श्रीमत राजश्री भाऊ स्वामींचे सेवेसी —

विनंति सेवक जगन्नाथ चिमणाजी मुकाम धावडशी कृतानेक साष्टांग नमस्कार विनंति येथील क्षेम तागायत आषाढ बहुल पंचमीपर्यंत वर्तमान यथास्थित असे विशेष बहुत दिवस स्वामींकडील पत्र येऊन परामर्ष होत नाहीं ऐसें नसावें सदैव कृपा करून पत्रीं सांभाळ करणार स्वामी वडील आहेत वरकड, श्रीची पुण्यतिथी श्रावणमासीं शुद्धपक्षीं प्रथम दिवसापासून नवमी पर्यंत होत असत ऐशास आजिपर्यंत श्रीमत सौभाग्यवती मातुश्री बाईसाहेब होती, ती सर्व साहित्य करीत होती तो विचार यदा राहिला. या उपरी, आपण श्रीचे शिष्य समर्थ आहेत याजउपरी, आपण पुण्यतिथीचें साहित्य उत्तम प्रकार करून महोत्साह शोभिवंत करावा आपण वडील आहेत आज्ञा होईल तेणप्रमाणें वर्तणूक करूं स्वामीस कोणे गोष्टीचें अशक्य आहे ऐसें नाहीं सहजामध्यें होऊन येईल सोमाजी सेवेसीं विनंति करील तेणेंप्रमाणें अनुकूलता करावी किनखाप मुदत्ताप्रमाण उत्तम मळेफास देविला पाहिजे, व वार्षिक एवजाची आज्ञा सातारा घ्यावयाची करावी म्हणजे मुदतीस पावता होईल बहुत काय लिहावे कृपा करावी ही विनंति"

हें पत्र शाहु महाराजाची राणी सगुणाबाई वारल्यानंतर लिहिलें असावें असें दिसत यानंतर शाहु महाराज वारल्यानंतर दुसरें पत्र लिहिलें आहे ते येणप्रमाणे —

श्री भार्गवराम.

"श्रीमत राजश्री भाऊ स्वामींचे सेवेसी —

विनंति सेवक जगन्नाथ चिमणाजी, कृतानेक साष्टांग नमस्कार विनंति येथील कुशल तागायत आषाढ शुद्ध दशमी पावेतों, स्वामीचे कृपेन यथास्थित असे विशेष श्री स्वामींची पुण्यतिथी श्रावण शुद्ध नवमीस, प्रतिपदेपासून नवमीपावेतों, कीर्तन व संतर्पण सांप्रदाय पांच वर्षे वार्षिक चालला आज पावेतों पुण्यतिथीत साहित्य राजश्री छत्रपती स्वामीकडून होत होतें वार्षिक टाकिता नये करावं तों, सामर्थ्य स्वामींस विदितच आहे मीच सेवेसीं येत

तो गडावर मातुश्रीकडे जाऊन, नानाप्रकारचे खेळ खेळोन, गोसावी याची उभारणी कराविनो गोसावी यासी वस्त्रे देऊन आठा चौ दिवशीं या स्थलास पाठविणार, ऐसें वर्तमान तहकीक ऐकिलें. तों गोसावी मागें दोन चार महिने होता. त्याणें नानाप्रकारच्या उपाधी केल्या. राजश्रीपर्यंत जाहलें. राजद्वारीं फजीत पावला हें सर्व वर्तमान स्वामींसही विदित आहे. गुदम्ना पुण्यास मातुश्री होती. ते समयीं राजश्री बाजीराऊ अमात्य याहीं त्याचा अगत्यवाद धरिला होता. हें वर्तमान स्वामीस कळल्यावर स्वामींनें नशेद करून तेथून घालविला तो मागतीं हा प्रसग साधून आठां चौ दिवशीं या स्थलास यांवें ऐसा करार जाहला आहे. तरी तो गोसावी या स्थानास आल्यानतर, येथें दहा वीस ब्राम्हण, बहुत कालीं श्रीचे पदरचे, व कुनी माणसें शे दोनशें आहेत. यांणीं देशत्याग करावा, ऐसा प्रसग जाहला! आम्ही लोकीं त्या गोसाव्याचे हाता खालीं राहावें ऐसा प्रसग मागेंच राहिला नाहीं. याज उपरी, स्वामी मायबाप गणगोत. श्री मागें आह्मास दुसरे पाय आहेत असा अर्थ नाहीं. साभिमानी स्वामी आहेत आह्मीं काय विचार कराव़ा ते आज्ञा करणार वडील स्वामी आहेत बहुत काय लिहावें. सेवेसी श्रुत व्हावें ही विज्ञापना."

हे पत्र गेल्यानतर पेशव्यानीं पुढें काय व्यवस्था केली तें समजत नाहीं. तथापि पुढें ह्या गोसाव्याचें नाव कागदपत्रात कोठें दिसत नाहीं. त्याअर्थी हें प्रकरण कसें तरी विझलें असावें असें दिसतें.

ह्यानतर बाळाजी बाजीराव पेशव्यानीं इ० स० १७५८ सालीं धावडशी संस्थानचें हिशेब घेऊन त्याच्या शिलकेंतून १२७१०॥।● रुपये घेऊन येथील शनैश्वराच्या देवालयात दिले व स्वामींच्या कारखानमहलीस व समाधीच्या र चौसा टरीव नेमणुक बांधून देऊन एक नेहेडा तयार करून दिला. नतर पुन थोरले माधवराव पेशवे ह्यानीं इ० स० १७६६ सालीं दुसरा नेहेडा करून दिला. त्याप्रमाणें अद्यापि व्यवस्था चालत आहे. कोंकणातील पेढे येथील परशुराम व गोठणें येथील भार्गवराम ह्या स्वामींच्या देवस्थानात पेशव्यानीं फारच पोशाग केला व तीं निरनिराळ्या लोकाकडे चालविलीं. ह्या सर्वाचा पुढील वृत्तांत अलत भानगडीचा व वादग्रस्त असल्यामुळे तो स्वामींच्या पवित्र चरित्रात दाखल करण्याची आमची इच्छा नाहीं.

धावडशी संस्थानचे कारभारी जगन्नाथ चिमणाजी हे इ० स० १७८२ मध्यें मृत्यु पावले नंतर त्याच्या सरळ वंशजाकडे हे संस्थान चाललें आहे सांप्रतचे वहिवाटदार गंगाधर भिकाजी भागवत हे आहेत संस्थानामध्यें स्वामींच्या सर्व कारकूनमंडळीचे वंशज अद्यापि आपापल्या वृत्तींचा उपभोग घेत आहेत त्या सर्वांचा योग्य रीतीनें परामर्श घेऊन व स्वामींची योग्यता व कर्तृत्वशक्ति सदैव लक्षांत ठेवून, त्यांचा कीर्तिघोष सर्व महाराष्ट्रांत यावच्चंद्रदिवाकरौ गर्जत राहील असें वर्तन ठेवणें त्यांकडे आहे इतकें सांगून व स्वामींच्या समाधीस अनन्य भावें प्रणाम करून हा चरित्रग्रंथ येथें समाप्त करितों.

श्री

महापुरुष

ब्रह्मेंद्रस्वामी धावडशीकर

यांचा पत्रव्यवहार.

स्वामींस आलेलीं पत्रें.

शाहूमहाराज.

[लेखांक १] श्री.

श्रीसकल तीर्थस्वरूप श्रीमत् परमहंस श्रीस्वामींचे सेवेसीः—

अपत्यसमान शाहुजी राजे कृतानेक दंडवत विनति. येथील कुशल स्वामींचे कृपाकटाक्षें यथास्थित असे विशेष. स्वामींनीं सदय होऊन आशीर्वादपत्र पाठविलें. प्रविष्ट होऊन अक्षरशः अभिप्राय विदित जाला. वीरमाडे[1], अनेवाडी, धावडशी, येथें बाबाजी शिवदेव व राजश्री येमाजी[2] शिवदेव व भवानी शंकर हे वेठबिगारीचा उपद्रव अ-

१ वीरमाडे, अनेवाडी व धावडशी हीं गावें सातान्याजवळ पांच सहा मैलाचे अंतरावर असून स्वामींच्या देवस्थानाकडे इनाम चालत आहेत. मराठी राज्याचे वेळीं धावडशी हें परळी तर्फेखालीं मोडत असे वीरमाडे वाई हवेली मध्यें असे, व अनेवाडी प्रांत व्याघ्रगड तर्फ कुडाळ यांत मोडत असे ह्या तिन्ही ठिकाणीं स्वामींच्या वेळचीं कांहीं स्मारकें आहेत धावडशी येथें स्वामींची समाधि व भार्गवरामाचें देवालय फार प्रसिद्ध आहे. येथेंच स्वामींनीं कोंकण प्रांतातून आल्यानंतर प्रथम वास केला

२ यमाजी शिवदेव मुतालीक असावेत.

निवार करितात. ऐसीयास कोकणप्रांत त्याग करून येथें आलों. येथें हे उपद्रव करितात. त्यामुळें आपलें राहणें होत नाहीं ह्मणून चित्तांत उदासीनता आणून विशेष खेद केला; त्यावरून राजश्री यमाजी शिवदेव व भवानी शंकर यांस स्वमुखें स्वरूप आज्ञा करणें ते केली. याउपरी त्याकडून कांहीं उपसर्ग होणार नाहीं. स्वामींनी चित्त स्वस्थ करावें. उदासीनता सर्वथा न आणावी. स्वामींपेक्षां दुसरें अधिकोत्तर आहे असें नाहीं. स्वामी देवालयें, वापी, कूप, तटाके झाडझडोरा लावितात हे कीर्ति अक्षय करीजेती.[2] यापेक्षां उत्तम काय आहे ? आह्मास ह्या गोष्टीचा बहुतसा संतोष आहे. स्वामींनी अननासें व केवड्याचे रोप पाठविले तेही पावले. वरकड विचार लिहिला तर जें होणें तें स्वामींच्या आशीर्वादप्रतापें होईल. ते गोष्टीचें अगाध आहे असें नाहीं. सेवेसी श्रुत होय हे विज्ञापना.

[लेखांक २] श्री.

श्री सकल तीर्थस्वरूप श्री परमहंस श्री स्वामींचे सेवेसीः—

अपत्यें शाहूजी राजे कृतानेक दडवत विज्ञप्ति. येथील कुशल वैशाख शुद्ध द्वितीया सौम्यवासर स्वामींच्या आशीर्वादें यथास्थित असे विशेष. स्वामींनीं आशीर्वादपत्र प्रेषिलें तेथें आज्ञा जे, श्रीस आपण धारादत्त कुलबाव कुलकानु गाव इनाम दिल्हे असतां राजश्री प्रतिनिधि चव्हाण-

१ कोंकणप्रांत त्याग करून स्वामीमहाराज देशीं सन खमस अशरीनात आले असें काव्येतिहाससंग्रहांतील मल्हार स्वामींच्या चरित्रांत लिहिलें आहे त्यावरून हें पत्र इ. स. १७२४-२५ च्या सुमाराचें असावें असें दिसतें.

२ स्वामींस लोकोपकारार्थ देवालयें, विहिरी, तलाव बांधण्याचा व फुलझाडें व फळझाडें यांचे बाग करण्याचा फार नाद असे.

३ चव्हाणपट्टी ही उदाजी चव्हाणानें बसविली होती. उदाजी चव्हाण हा अथणीचा राहणारा असून रामचंद्रपंत अमात्य यांच्या हाताखालीं वाढला होता

पट्टी रुपये तीनसे साठ घेतले, आणीक इनामपट्टी आठसे रुपये घेणार ह्मणून लिहिलें. ऐसीयास पहिले चव्हाणपट्टीचा पैका घेतला तो स्वामींस विदित झाला नाहीं. विदित होतें ह्मणजे मना केलें असतें. हल्लीं इनामपट्टीचा ऐवज न घ्यावयाची आज्ञा करून मना केले असे. श्रीस गाव दिल्हें असता दुसरा उपसर्ग लागेल असे काय आहे? किल्येक वृत्त वेदमूर्ति राजश्री सदाशिवभट अग्निहोत्री सेवेसी निवेदितील त्यावरून विदित होईल. सेवेसी श्रुत होय सेवेस विनति.

[लेखांक ३] श्री.

श्री सकल तीर्थरूप श्रीमत्परमहंस श्री स्वामींचे सेवेसीः—

अपत्यसमान शाहुजी राजे कृतानेक दंडवत विनति. येथील कुशल पौष वद्य ५ भोमवासरे स्वामींचे आशीर्वादें यथास्थित असे विशेष. स्वामींनीं आशीर्वादपत्र पाठविलें. पावून लेखनार्थ अवगत जाहला. तेथें आज्ञा जे, मौजे वीरमाडीकर पाटील हरामजादगी करितात, मशाला दोनशें रुपये माफ केला तीं पत्रें मागतात, कमाविसदार नको ह्मणतात, ऐशास तो गाव घेऊन दुसरा गाव द्यावा ह्मणोन, तर स्वामींस गाव दत्त करून दिल्हा तो माघारा घेणें ऐसें होईल कीं काय? गावकरी पाटील हरामजादगी करितात त्यास आपण कळेल त्याप्रमाणें तनी

तो पुढें फार प्रमत्त होऊन त्यानें पचीसशिराळ्याची गढी बांधीत वेरी आणि त्या प्रांतामध्यें फार दंगा मांडला त्याचें सामर्थ्य विशेष जाणून शाहू महाराजांनीं त्यानबरोबर तह केला व त्यास शिराळें व कराड येथील चौथाइचे हक्क दिले तथापि त्यानें आपली पुंडाई तशीच चालवून गांवोगांवीं चव्हाणचौथाई घेण्याचा सपाटा चालविला त्यास कोल्हापुरच्या संभाजीराजाचें सहाय्य होतें. इ० स० १७२९ मध्यें शाहूनें प्रतिनिधीस त्याजवर पाठवून त्याचा व संभाजीचा अगदीं पराभव केला. उदाजी चव्हाणानें जी चव्हाणपट्टी बसविली होती ती पुढें कांहीं दिवस चालली असावी असें दिसतें.

आहेत. यांत चित्तास येईल तो मान्य केला पाहिजे. राजश्री रायोराम यानराजरी पाठविले आहेत. विदित होय.

'घोडे चार पाठविले आहेत. चित्तास येईल तो घेणें ही विनति.'

[लेखांक ७] श्री.

श्रीसकलतीर्थरूप राजश्री श्रीमत् परमहंस स्वामींचे सेवेसी.

अपत्यसमान शाहुजी राजे कृतानेक दंडवत विज्ञप्ति. येथील कुशल फाल्गुन शुद्ध तृतीया सौम्यवासर स्वामींचे आशीर्वादें यथास्थित असों विशेष. स्वामींनीं आशीर्वादपत्र प्रीदिलें (प्रेषिलें?) तेथें आज्ञा जे, श्रीनें जें वदविलें त्यास संदेह आहे असें नाहीं. पत्र पत्रिकार्थ जाणून जतन करून ठेवणें म्हणून त्यावरून स्वामींनी आशीर्वादप्रसाद दिला, त्यास संदेह चित्तात आणिजेतो असें नाहीं. सूचनार्थ विनति लिहिली होती. त्यास निर्वाहरूप पत्रिकाच आज्ञा प्रमाण, संग्रहीं ठेविली असे. विदित होय. श्रीपदप्रसाद पाठविला तो पावला. सेवेसी विनति.

[लेखांक ८] श्री.

श्रीसकलतीर्थरूप श्रीमत् परमहंस श्रीस्वामींचे सेवेसीः—

अपत्यसमान शाहुजीराजे कृतानेक दंडवत विज्ञप्ति. येथील कुशल भाद्रपद शुद्ध तृतीया, सौम्यवार स्वामींचे आशीर्वादें यथास्थित असों विशेष. सांप्रत स्वामींचें आशीर्वादपत्र येऊन परामृष होत नाहीं याकरिता चित्त साशंकित असे. तरि सर्वदा आशीर्वादपत्र पाठवून चित्त सानंदित केलें पाहिजे हे विनति.[१]

---

१ लेखांक ७ व ८ हीं दोन पत्रें काव्येतिहाससंग्रहांतील "पत्रें यादी वगैरे" मध्यें प्रसिद्ध झाली आहेत.

छत्रपतींच्या राण्या.

[लेखांक ९] श्री.

तीर्थस्वरूप श्री परमहंस स्वामींचे सेवेसी:—

अपत्ये सौभाग्यादिसंपन्न सखवारबाई दंडवत विनंति उपरी येथील कुशल स्वकीय लेखन करीत गेलें पाहिजे. यानंतर स्वामींनीं आशीर्वादपत्र पाठविलें तें पावलें. श्रीचा प्रसाद पाठविला तो पावला. रुपये पाठवून दिले पाहिजेत म्हणून लिहिलें, तर आपणासीं करार केला त्यास अंतर होणार नाहीं. ऐवज करून पाठविले जाईल. इंग्रेज बंद करावयास आपण मुंबईस जावें कीं काय? आज्ञा जाली तर जाऊं म्हणून लिहिलें तर केवळ आपण जावें असा अर्थ नाहीं. परंतु कार्य होय ऐसा विचार करावा. आणि जेणेंकडून इंग्रेज बंद होऊन शामलास मदत न करी, आपणास सलूख राखे, तें करावें. हें कार्य जालि-

१ छत्रपति शाहू महाराजास एकंदर लग्नाच्या स्त्रिया चार होत्या, व राख एक होती त्याची पादशाही लष्करात दोन लग्नें झालीं रुस्तुमराव जाधव याची कन्या अंबिकाबाई, व शिंदे याची कन्या सावित्रीबाई दुसऱ्या लग्नात विरूबाई म्हणून एक स्त्री शिंदे यांनी महाराजास अर्पण दिली, ती त्यानीं राख म्हणून ठेविली होती परंतु ती फार पवित्र व सदाचरणी बायको असल्यामुळें शाहू महाराजाची तिजवर फार प्रीति होती महाराज दक्षिणेंत आल्यानंतर त्यानीं कुवरजीराजे शिर्के याची कन्या सखवारबाई व मोहिते याची कन्या सगुणाबाई या दोन स्त्रियांबरोबर लग्नें केलीं यापैकीं सखवारबाई, सगुणाबाई व विरूबाई याची स्वामींवर फार भक्ति होती हें त्याच्या पत्रव्यवहारावरून दिसून येईल.

२ जंजिऱ्याच्या शिद्दीचें व मराठ्याचें युद्ध चाललें असता इंग्रजांनीं शिद्दीस न मिळता मराठ्यास साह्य करावें व तत्संबंधें स्वामींनीं इंग्रजांकडे प्रयत्न करावा अशाविषयीं हें पत्र आहे ह्यावरून इंग्रजाकडेही स्वामींचें त्या वेळीं धोरण होतें असें दिसतें, व छत्रपतींच्या राण्या राजकारणामध्यें लक्ष्य पुरवीत होत्या हेंही व्यक्त होतें

यावरी आपलें रक्षित आहे. यावरिता अंतराय न करणें. स्वामी प्रति विशेष काय लिहिणें. कृपा निरंतर असो दिजे हे विनंति.

[ऐसांक १०] श्री.

तीर्थस्वरूप श्रीमत परमहंस स्वामी स्वामीचे सेवेशीः—

अपत्यें सौभाग्यादिसंपन्न सरस्वतीबाईसाहेब दंडवत विनंति उपरी येथील कुशल जाणून स्वकार्य लिहित गेलें पाहिजे. विशेष –आपण पत्र पाठविलें ते प्रविष्ट होऊन लेखनाभिप्राय श्रवण जाहला. तेथें आज्ञा जे धामणी व सोनगाव ता० खेड प्रांतवल्ली प्रांत गजापूर या गावाच्या सनदा पाठवून देणें. तर आपलें मागें पत्र आलें त्यात मजकूर लिहिला होता जे इग्रजाची व आपली मैत्री आहे. पैवीयासी प्रस्तुत राजश्री स्वामींनीं आज्ञा केली, त्यावरून राजश्री तुळाजी आंग्रे अंतर वेलीस वेढा घालून बैसले आहेत. तर मैत्रीरीमुळें इग्रजास सागून शामलाची मदत न करीत तो अर्थ केला पाहिजे, ह्मणजे गाव लिहिल्या प्रमाणें स्वामींकडे येतील. रुपयाचा मजकूर लिहिला तरी राजश्री स्वामींची प्रकृति बरी झाल्या उपरातिक रुपये मागून घेऊन स्वामींचे पाठविले जातील. रजईचा मजकूर लिहिला तर प्रस्तुत नामदारसान्यात शाल नाहीं. शाल मेळवून आज्ञेप्रमाणें रजई पाठविली जाईल. आज्ञेत अंतर होणार नाहीं. बहुत काय लिहिणें हे विनंति.

पौ छ १७ सफर सन खमस.

---

१ ह्या पत्रात स्वामींची व इग्रजाची मैत्री होती असा स्पष्ट उल्लेख आहे

२ पैवस्ती म्हणजे दाखल तारीख १७ सफर सन खमस ही आहे ह्यावरून ता० ८ जुलई सन १८३४ ही तारीख मसावी अजनवेल सर केल्याचा उल्लेख पुढील पत्रीं आहे त्यावरून त्या पूर्वीचें हें पत्र आहे

[लेखांक ११] श्री.

तीर्थस्वरूप राजश्री परमहंस स्वामी स्वामींचे सेवेसीः—

अपत्यें सौभाग्यादिसंपन्न सखवारबाईसाहेब दंडवत विनंति उपरी येथील कुशल जाणोन स्वकीय कुशल लेखन करीत असलें पाहिजे. यानंतर येथील वर्तमान तर अंजीरे अंजनवेली येथें मोर्चेबंदी करून जेर केली आणि माघ शुद्ध द्वितीया बुधवारीं किल्ला फत्ते केला. दोनतीनसें माणूस शामलाकडील ठार झाले. व आपणाकडीलही थोडीं बहुत माणसे थोडीं ठार झालीं. ईश्वरें कार्य सिद्धीस नेलें. हे संतोषाचें वर्तमान स्वामींस कळावें यास्तव लिहिलें आहे. बहुत काय लिहिणें हे विनंति.

[लेखांक १२] श्री.

तीर्थस्वरूप श्री परमहंस स्वामींचे सेवेसीः—

अपत्यसमान सौभाग्यादिसंपन्न सखवारबाई व सौ० सगुणाबाई दंडवत विनंति उपरी येथील कुशल जाणून स्वकीय कुशल लेखन करीत गेलें पाहिजे. यानंतर स्वामींनीं आशीर्वादपत्र पाठविलें तें प्रविष्ट जालें. लिहिलें कीं चिरंजीव राजश्री फत्तेसिंगदादा याचे भेटीस गेलों होतों. भेट जाली. बहुत सन्मान करून पूजा केली. इत्ती घोडे पालखींत बैसऊन आज्ञा दिली. सोमवारीं धावडशीस आलों, व चिमणाजीपतदादा यास देवाज्ञा जाली. त्याच्या चिरंजीवाचा परामर्ष करावा ह्मणोन लिहिलें. पेशास चिरंजी-

१ माघ शुद्ध द्वितीया बुधवार म्हणजे ता० १५ जानेवारी इ. स. १७३५.

२ फत्तेसिंगदादा.—फत्तेसिंग भोंसले अक्कलकोटकर.

३ चिमणाजीपत दादा —चिमणाजी कृष्ण भागवत. स्वामींचे परमविश्वासू शिष्य व मुख्य कारकून हे इ. स. १७४१ मध्यें मृत्यु पावले. त्यावरून हें पत्र त्या सालचें असावें.

वाचे भेटीस गेला, उत्तम केलें. त्यानीं स्वामींची पूजा सन्मानेंकडून केली. यावरून चित्तास बहुत आनंद जाला. तुह्मा महापुरुषाची पूजा न करीत तर कोणाची करतील ! चिमणाजीपताचें वर्तमान तर देवी गतीस इलाज आहे ऐसें नाहीं ! त्याच्या चिरजीवाचे परामर्षास अतर होणार नाहीं. वरकड सतानवृद्धीचा मजकूर लिहिला तर आपली निष्ठा स्वामींच्या पायासी दृढतर, आणि आपली कृपा आमचे ठायीं, ते अन्यथा होईल ऐसें नाहीं. आपले आशीर्वादेंकडून फलात्कारही होईल. प्रसाद श्रीफल दोन, साखरपुडा एक पाठविला तो पावला. अत्यादरे मस्तकी वदून स्वीकार केला. निरतर आशीर्वादपत्रीं साभाळ केला पाहिजे. बहुत काय लिहिणें कृपा निरतर असों दिजे. हे विनति.

[लेखाक १३] श्री.

श्रीमत तीर्थस्वरूप परमहस बावा स्वामींचे सेवेसी—

अपत्यें सौभाग्यादि सपन्न सगुणाबाई चरणावरी मस्तक ठेवून दडवत प्रणाम विनंति उपरी येथील कुशल माघ बहुल नवमी पावेतों स्वामींचे आशीर्वादें क्षेम जाणोन स्वकीय कुशल लेखन करीत असलें पाहिजे. विशेष स्वामींनीं आमची शपथ क्रिया घेऊन जे आज्ञा केली त्या शपथेप्रमाणें आज तागायत आपणाजवळून कांहीं अंतर पडों दिल्ह नाहीं. त्याकडून जे अंतर पडावयाचें तें पडत गेलें. परतु कांहीं स्वामींच्या आज्ञेप्रमाणें अतर पडों दिलें नाहीं. याउपरी आह्मी केल्या शपथांप्रमाणें उतराई जालों. उपरी आमची क्रिया सुटली. आह्मास मोकळीक करून उत्तर पाठविलें पाहिजे. हें पत्र एकातीं वाचून आपले चित्तांतच गोष्ट असों द्यावी. कागद फाडून टाकिला पाहिजे. बहुत काय लिहिणें हे विनंति.

[ऐलाक १४] श्री.

तीर्थस्वरूप श्री परमहंस स्वामींचे सेवेशी:—

अपत्यें सौभाग्यादिसंपन्न विरुबाई साष्टांग दंडवत विनति उपरी येथील कुशल जाणून स्वकीय लिहिलें पाहिजे. विशेष स्वामींनीं आशीर्वादपत्र पाठविलें तें प्रविष्ट होऊन अक्षरशः श्रुत झालें. कितेक दृष्टांत देऊन लिहिलें तर हे गोष्टी यथार्थच आहे. आज्ञास स्वामी-पेक्षा अधिकोत्तर काय आहे? राजश्री बाजीराव पंडित प्रधान यांचे मातुश्रींनीं आज्ञास सोवळें दिलें तें स्वामींकारणें राजश्री येसाजी महादेव कारकून जामदारखाना याजबरोबरी पाठविलें आहे. घेऊन पावल्याचें उत्तर पाठविणें. माटेचें बीज व पोकळ्याचें बीज पाठविलें, तें प्रविष्ट जालें. जाणिजे. बहुत काय लिहिणें कृपा निरंतर असा दिजे हे विनति.

हे॥ अपत्यें बसवतराव दंडवत विनति लिहिली परिसीजे. लोभ असो दिजे हे विनति.

[ऐलाक १५] श्री.

तीर्थस्वरूप राजश्री परमहंस बावा स्वामींचे सेवेशी.—

विनती अपत्यसमान सौभाग्यादिसंपन्न सगुणाबाई दंडवत विनति येथील कुशल ता छ २० रजब पावेतों स्वामींच्या आशीर्वादेंकरून यथास्थित जाणून स्वकीय लेखन करावयासी आज्ञा केली पाहिजे. विशेष, मौजे रिळे ता॥ शिराळे हा गाव राजश्री येसाजी भोंसले यांनीं श्रीकडे दरोबस्त दिल्हा आहे, तेथें सरदेशमुखी व हाहोत्रा याचा उपद्रव होता तो दूर करणें म्हणून आज्ञा केली. तरी स्वामींनीं एक माणूस तेथें ठेवून यानकडून रोखे येतील ते माघारे टाकावे. तेथून त्याचा बोभाट आला म्हणजे त्यास आज्ञा करणें ते केली जाईल. ये गोष्टीचें कांहीं अगाध आहे असें नाहीं. बहुत काय लिहिणें हे विनति.

[लेखाक १६] श्री.

श्रीमत् परमहंस राजश्री बाबा स्वामींचे सेवेसी.—

सौभाग्यादिसपन्न मातुश्री बाईसाहेब दडवत प्रणाम विनंति उपरी येथील कुशल जाणून स्वकीय लेखन केलें पाहिजे विशेष, आपण श्रावण शुद्ध चतुर्थीस समाधीस बैसला, त्यास कोणे दिवशीं उठणार तें लिहिलें पाहिजे. आमचे शरीरीं आपण येथें आलें होतें ते समयीं आरोग्य नव्हतं तैसें हल्लीं जाहलें आहे. आपले आशीर्वादेंकरून आरोग्य होईल. चिंता न करणें. आपण कोणे दिवशीं कोणी वेळेस समाधींतून बाहेर येणार तो दिवस लेहून पाठवावयास आज्ञा केली पाहिजे. जो दिवस नेमला असे ते दिवशीं पालखी पाठविली जाईल. पालखी पाठवून धावडशीस मठीस पाविली जाईल. बहुत काय लिहिणें हे विनंति.

कोल्हापुरकर ताराबाई व संभाजी.

[लेखाक १७] श्री

श्रीमत् हरिभक्तिपरायण राजमान्य राजश्री स्वामी वडिलांचे सेवेसी – प्रति श्रीमत् मातुश्री ताराबाईसाहेब क्षेम उपरी वडिलांकडील बहुत दिवस खबर बखर कळों येत नाहीं तरी वडिलीं ऐसें न करावें आज्ञा कडील वर्तमान तरी वडिलांस परस्परें विदित जाइलेंच असेल. परंतु

---

१ बाइसाहेब —राणी सखवारबाई किंवा सगुणाबाई ह्यापैकीं एक असावी

२ स्वामी समाधीस बसले म्हणजे समाधि समाप्त होईपर्यंत त्यांची कोणाची भेट होत नसने समाधि समाप्त झाली म्हणजे त्यांस समारंभेंकरून पालखींत बसवून धावडशीच्या मठात नेत असत ही पालखी सातारच्या महाराजाकडून जात असे

३ ताराबाई —राजारामाची बायको व कोल्हापूर संस्थानची मूळस्थापना करणारी सुप्रसिद्ध ताराबाई (इ स १७००–इ स १७६१) हिचीही स्वामींवर भक्ति असून तिचा स्वामींशी पत्रव्यवहार होता असें दिसतें

वडिलांस आमचें वर्तमान निवेदित व्हावें. याबद्दल मुजरत आप्पाजी कृष्ण व हुजरे ऐसे पाठविले आहेत. हे वडिलांस समुखें निवेदन करतील. तीं आमचे मुखचीं वचनें ऐसीं जाणोन, वडिलीं सविस्तर चित्तात आणोन, आपले मनीं गोष्ट ठेविली पाहिजे. जो धंदा एक दोन वेळा केला, परंतु ती गोष्टी साधोन आली नाहीं. तेंही विदित जाहलेंच असेल. बरें, होणार तें समयीं होईल. आपला आशीर्वाद मस्तकी आहे तों काहीं आपणास कोणे गोष्टीची चिंता आहे असें नाहीं. प्रस्तुत सर्चोची प्रतिकूलता नाहीं तरी वडिलीं सर्चोची पोक्ती वेगमी व सकलादची पासोडी एक व बारीक लाव रुद नेसावयाचे शेले दोन ऐसे देऊन मशारनिल्हेची रवानगी करून सत्वर पाठविले पाहिजे. विगर वडिलाचे प्रासादिक वचनावाचून आपलें काहीं बरें होतें ऐसें काहीं नाहीं. आपले चित्तात गोष्टी ठेविली पाहिजे. इतक्या उपरी वडिलांच्या चित्तास येईल तें केलें पाहिजे. आजिपावेतों वडिलांस संकट घातलें नव्हतें. बहुत लिहिणें तरी आपण वडील सुज्ञ असा.

[लेखांक १८] श्री.

श्रीमत परमहंस परिव्राजक धर्मविराजमान एकनेममाणायामप्रत्याहारादिअष्टांगयोगसिद्धिसंपन्न भार्गवराम परमहंस स्वामीचरणारविंदाप्रतिः--

अपत्यें संभाजी राजे दंडवत प्रणाम विज्ञापना अत्रत्य कुशल माघ शुद्ध द्वितीया सोमवासरपर्यंत स्वामीचे कृपावलोकनेंकरून समस्त कुशल असे. स्वामींनीं पूर्ण कृपेकरून सर्वदा आशीर्वादपत्र प्रेषून परामर्ष करीत गेलें पाहिजे. विशेष मौजे मुढवे ता। हवेली पुणे येथील पाटीलकी पुरातन गायकवाड याची, त्याप्रमाणें हल्लीं चालत आहे व राजश्री यशवंतराव गायकवाड येथें सेवाही करितात. ऐशीयास

१ संभाजी राजे--कोल्हापूरकर कारकीर्द इ. स. १७१२ पासून इ. स. १७६० पर्यंत

प्रस्तुत गायकवाड याणीं विदित केलें कीं स्वामीपाशीं सोनजी लोणकर जाउन ह्याल जाहला आहे. "आपण मौजे मुढवेचे पाटील. आपला उच्छेद गायकवाड याणीं करून वतन अनुभवितात. स्वामींनीं आपले विर्शी राजश्री बाजीराव प्रधान यास सांगून त्याचे हातीं देऊन आपले स्थापना वतनावरा करावी" ह्मणून निवेदन केलें तें स्वामींस प्रमाण वाटलें. स्वामींची स्वाभाविक चिंता की जे विनती करतील त्याचें या हित करावें. त्याअर्थी त्याचेविशीं राजश्री बाजीराव यास सांगोन हातीं दिल्हें. ऐशास त्याचा कजिया वतनदारीचा पूर्वोत्तर स्वामींस न कळला. त्या लोणकरी याच्या सांगण्यावरून स्वामींनीं यादिल केलें. तरी लोणकर पुरातन कुणबी गायकवाड याच्या आजाना गांवीं आणून ठेविला. बारा रुपयांचें शेत व घर देऊन दिवाणचा महसूल करून रहा ह्मणून ठेविला. त्याप्रमाणें चालत असता कितीक दिवसानीं लोणकर आपली पाटिलकी ह्मणून कजिया करू लागला आणि राजश्री बाजीराव प्रधान यांपाशीं जाऊन ह्याल झाला. तेव्हां गायकवाडही बाजीरावाकडे जाऊन आपली पाटिलकी लोणकर आपला ठेवणाईत कुणबी आहे, सर्वांचे ग्वाही साक्षीनें रास्त न्याय करा, ह्मणून बोलिले. त्यावरून बाजीराव याणीं प्रांत मजकूरचे देशमुख देशपांडे व गावगन्नाचे पाटिल वतनदार जमा करून त्यास येविशींचा हरएक निवाडा करावयास सांगितलें. त्यानीं गायकवाड व लोणकर याचे पूर्वोत्तर मनास आणून व गायकवाड याचे पूर्वील महजर कागदपत्र पाहून निवाडा करिता गायकवाडची पाटीलकी खरी. याणीं लोणकरास शेत व घर देऊन कुणबी ठेविला त्यास संबंध नाहीं ऐसें जाहलें. त्याप्रमाणें बाजीराव प्रधान याणींही खरेंखुरें ऐसे मनात आणून गायकवाडास पाटीलकीचीं पत्रें दिल्हीं. गोताचा महजर दिल्हा. दिवाणाचीं पत्रें दिल्हीं. पाटीलकी गायकवाड अनुभवितात. हे वृत्त स्वामींस विदित नव्हतें, ऐसें असोन

लोणकरानें आपणाजवळ प्रसंग केला. त्यावरून त्याची निर्वाण आपण बाजीरायास केली तरी त्याचा विचार या प्रकारचा आहे. पाटीलकी गायकवाड याचीच खरी आहे. यशवंतराव गायकवाड येथें सेवा करीत आहेत आणि ज्यापेक्षा हें पत्र लिहिलें असे तरी लोणकराचे सांगण्यावरून अन्यथा गोष्टी आपण चित्ताला न आणावी. त्यास निराकरण करून सांगोन, तो फिरोन गायकवाड याचे पाटीलकीची चर्चा न करी ऐसें करावें. व बाजीराव प्रधान यासही सांगोन पूर्वी त्यांणीं निवडलें आहे त्याप्रमाणें लोणकरास देवून वर्तेत ऐसे करणें. सर्व न्यायनीत आपण जाणत असतां आम्हीं तपशीलें आपणास ल्याहावेंसे काय आहे? बहुत लिहिणें तरी आपण मुज्ञ आहेती. हे विनंति.

पेशवे.

बाळाजी विश्वनाथ पेशवे.

[लेखांक १९] श्री.

श्रीमत परमहंस भृगुनंदनस्वरूप स्वामींचे सेवेसी.—

चरणरज बाळाजी विश्वनाथ कृतानेक नमस्कार विनंति आनंत्य कुशल स्वामींचे आशीर्वादें ता वैशाख शुद्ध सप्तमी रविवारपर्यंत पावेतों

---

१ बाळाजी विश्वनाथ पेशवे हे साताऱ्यास येऊन प्रधानपदारूढ होण्यापूर्वी चिपळुणास मीठबंदरावर हबशाचे तर्फे कारकून होते. त्या वेळीं महेंद्रस्वामी चिपळुणाजवळील परशराम नामक गावीं असत त्याच्यावर बाळाजी विश्वनाथाची परम भक्ति होती व त्याच्याच आशीर्वादप्रसादानें त्यांस पेशवाईची वस्त्रें मिळालीं. स्वामींचा व बाळाजी विश्वनाथाचा पत्रव्यवहार फार महत्वाचा असला पाहिजे, परंतु तो उपलब्ध नाहीं ही दिलगिरीची गोष्ट होय. आम्हांस त्याचें फक्त हें एकच पत्र मिळालें आहे.

मुकाम किल्ले लोहगड यथास्थित जाणोन स्वकीय स्वानंदलेखनाज्ञा केली पाहिजे. विशेषः—श्रीचा ऐवज चिरंजीव राजश्री बाजीरावाकडून देवडून हवाला घातला आहे. त्यास सांप्रत राजश्री व चिरंजीवांचे लग्नप्रसंगामुळे थोडीचा अर्थ जाला आहे तो पत्रीं ल्याहावयास नाहीं. ऐसीयास सांप्रत चिरंजीवाकडून ऐवज मोहरा २५ सोनजी दळवी याजबराबरी रवाना करविला तो ते रवाना करतील. तो घेऊन पावल्याचें आशीर्वादपत्र पाठविलें पाहिजे. बाकी ऐवजही सत्वरींच रवाना केला जाईल. श्रीचे कार्यास आज्ञांपासून अंतराय होणार नाहीं. विदित जालें पाहिजे. आह्मी स्वामींचे पदरींचे आहों. सर्व प्रकारें दया करून आशीर्वादपत्रीं परामर्ष घेत गेलें पाहिजे. कृपा केली पाहिजे. "सेवेसी विज्ञप्ति.

१ लोहगड पुणें जिल्ह्यात वडाळ्यापासून ८ मैलावर आहे. हा जुनाट किल्ला ब्राह्मणी राज्यापासून इतिहासप्रसिद्ध आहे. हा शिवाजीनें इ. स. १६४८ मध्यें घेतला परंतु पुन. तो औरंगजेबाकडे परत गेला. परंतु मराठ्यांनीं पुनः हस्तगत केला. हा इ. स. १७१३ मध्यें कान्होजी आंग्र्यापासून बाळाजी विश्वनाथाकडे आला. येथें बाळाजी विश्वनाथ राहत असे.

२ श्रीचा ऐवज —स्वामी संकटप्रसंगीं पेशव्यास व इतर सरदारांस देवाच्या नावानें कर्ज देत असत त्या पैशास 'श्रीचा ऐवज' ह्मणत. पेशव्याच्या दप्तरी स्वामींकडील कर्जाचा हिशोब श्रीभार्गवराम देवाच्या नावानेंच चालत असे.

३ राजश्री–शाहुमहाराज.

४ चिरंजीव–लग्नप्रसंगाचा संबंध दिसतो. त्याअर्थी चिमाजीआपांचें लग्न असावें.

५ शेवटच्या दोन तीन वाक्यांवरून बाळाजीची स्वामींविषयींची निष्ठा व्यक्त होते.

राधाबाई.

[लेखांक २०] श्री.

श्रीमत् महाराज श्री परमहंस स्वामींचे सेवेसीः—

आज्ञाधारक राधाबाई[1] कृतानेक साष्टांग नमस्कार विज्ञापना. येथील क्षेम ता० माघ शुद्ध नवमी पावेतों स्वामींचे कृपावलोकनेंकरून समस्त क्षेम असों विशेष. स्वामींनीं पत्र पाठविलें तें प्रविष्ट होऊन परम संतोष जाहला. असेंच सदैव आशीर्वादपत्र पाठवून परामर्ष केला पाहिजे. स्वामींचें आज्ञापत्र सादर जाहलें. तेथें आज्ञा की, सोंवळ्यात पाषाणवयास दुलई सोवळ्याची उत्तम हिंवाळाप्रावर्णास पाठवुन देणें म्हणून आज्ञा. आज्ञेप्रमाणें पदामी दुलई, अस्तर तापत्याचें, सजाब तापत्याचा सोमाजीचे गुजारतीनें तयार करून सेवेसी पाठविली आहे. अंगीकार करावयासी स्वामी समर्थ आहेत. चिरंजीवास तिळगुळ व पत्रें पाठविली तें आज्ञेप्रमाणें रवाना करितों. चिरंजीवास अहोरात्र आशीर्वाद द्यावा, आणि शत्रुपराभव होय तो अर्थ करावा. चिरंजीव राजश्री रायांकडील[2] पत्र आलें, तें आपणाकडे पाठविलें असे. श्रवण करून पत्र माघारें पाठविलें पाहिजे. सेवेसी श्रुत होय हे विज्ञापना.

[लेखांक २१] श्री.

श्रीमत् महाराज श्री परमहंस स्वामींचे सेवेसीः—

आज्ञाधारक राधाबाई कृतानेक साष्टांग नमस्कार विज्ञापना येथील कुशल तागाईत माघ शुद्ध एकादशी पावेतों स्वामींचे कृपेंकरून समस्त

---

१ राधाबाई —बाळाजी विश्वनाथ याची बायको. ही मल्हार दादाजी बर्वे याची कन्या. ही फार शहाणी व चतुर बायको होती. हिची स्वामिचरणीं दृढभक्ति होती, असें या व पुढील पत्रांवरून व्यक्त होतें.

२ रायाकडील—बाजीरावाकडील. बाजीरावास 'राव' किंवा 'राय' असेंच म्हणत असत.

क्षेम असों विशेष. चिरंजीव राजश्री रायाचीं व राजश्री आपाचीं पत्रें काल तृतीय प्रहरीं आलीं............उत्तम आहे............स्वामींचे सेवेसी पाठविलीं आहेत. त्यांवरून सविस्तर निवेदन होईल. अहोनिरंतर आशीर्वादांचा वर्षाव करून, उभयतां चिरंजीव यशस्वी होऊन.... येत, तो अर्थ करणार स्वामी समर्थ आहेत. सेवेसी श्रुत होय हे विज्ञापना.[1]

[लेखांक २२] श्री.

श्रीमत् महाराज श्री परमहंसबावा सेवेसीः—

चरणरज राधाबाई साष्टांग नमस्कार विज्ञापना. येथील वर्तमान तागाइत माघ वद्य तृतीया पावेतों स्वामींच्या आशीर्वादेंकरून यथास्थित असे विशेष. चिरंजीव राजश्री रायाचीं व राजश्री आपाचीं पत्रें आलीं, त्याची नक्कल करून स्वामींकडे पाठविली आहे. त्यावरून सविस्तर निवेदन होईल. सारांश, स्वामींच्या आशीर्वादाचा महिमा थोर, तन्मुळें सर्व गोष्टी अनुकूल आहेत. सेवेसी श्रुत होय हे विज्ञापना.[2]

[लेखांक २३] श्री.

श्रीमत् महाराज श्री परमहंसबावा स्वामींचे सेवेसीः—

विनंति राधाबाई विज्ञापना. येथील कुशल स्वामींचे आशीर्वादेंकरून असे विशेष. पत्र पाठविलें तें पावलें. पांचा व घोडी पाठवून द्यावयाविषीं लिहिलें, ऐशास आपा असता हा कारभार जाहला होता. पाचा कोण्हाकडून आणविल्या होत्या किंवा नव्हत्या, आम्हांस ठावके नाहीं. स्वामींनीं चार रोज कृपा करावी. चिरंजीव राजश्री नाना स्वारी-

१ हें पत्र त्रिकोळ आहे, तथापि ह्यावरून स्वामींच्या आशीर्वादाची योग्यता पेशव्यांच्या बायकांस देखील किती वाटत होती हें व्यक्त होतें.

२ मागील पत्रासारखेंच हें पत्र आहे.

हून आलियावर, स्वामी आज्ञा करितील त्याप्रमाणें तो वर्तणूक करील. आपण नानांस व वरकड मुलांस आशीर्वाद पूर्ण देऊन, झाडें लावून फळें घ्यावीं. या प्रसंगीं हे गोष्ट थोर आहे. आम्हीं लिहावें असें नाहीं. सेवेसी श्रुत होय हे विज्ञापना.

[लेखांक २४] श्री.

श्रीमत् महाराज श्री स्वामींचे सेवेसीः—

चरणरज राधाबाई विज्ञापना तागाइत जेष्ठ शुद्ध दशमी पावेतों वर्तमान यथास्थित असे विशेष. चिरंजीव राजश्री बाजीरायाकडील पत्रें आलीं, त्यांची नक्कल करून सेवेसी पाठविली आहे. त्यावरून सविस्तर वर्तमान विदित होईल. चिरंजीव राजश्री चिमाजीनीं गोवाई आंबे आम्हांस पाठविले; त्यापैकीं जामुदावरोबर आंबे १० दहा स्वामीकारणें पाठविले आहेत. सेवेसी श्रुत होय हे विज्ञापना.

[लेखांक २५] श्री.

श्रीमत् श्री परमहंस स्वामींचे सेवेसीः—

चरणरज राधाबाई साष्टांग नमस्कार विज्ञापना. येथील वर्तमान ता कार्तिक वहुल द्वादशी मंगळवार सायंकाल दोड प्रहर रात्रीपावेतों स्वामींचे आशीर्वादें यथास्थित असे विशेष. चिरंजीव राजश्री आपा प्रस्था XXXXX परतीरीं गेले होते. त्यास वृहस्पतिवारीं मशमीस दहा घटका रात्रीस वेथा वहुत जाहली. उपरांत सावध जाहल्यावर प्रातःकाळीं दोन घटिका रात्रीस पालखींत घालून घरास आणिलें. नाळगुताची वेथा जाहली म्हणोन उपाय करीत आहों. व वैद्यही पाच सात आहेत. तेही उपाय करितात. स्वामींनीं ईश्वरापाशीं संकट घालून चिरंजीवास

---

१ नाना-राधाबाईचा नातू-बाळाजी बाजीराव ऊर्फ नानासाहेब.

२ गोवाई-गोमांतकी-गोव्याचे आंबे माधुर्य, स्वाद व रुचि यांविषयीं प्रसिद्ध आहेत.

आरोग्य होय तो उपाय करणार स्वामी समर्थ आहेत. साकल्यवृत्त रा-जश्री जगजीवनपंत निवेदन करितां विदित होईल. बहुत काय लिहावें, स्वामी अंतरसाक्ष आहेत हे विज्ञापना.

बाजीराव.

[लेखांक २६] **श्री.**

महाराज परमहंस श्री स्वामींचे सेवेशीः—

चरणरज बाजीराव बल्लाळ प्रधान कृतानेक विज्ञापना. येथील क्षेम श्रीकृपें ता छ० ५ सवाल नजीक डभोई यथास्थित असे. येथील वर्तमान तरी त्रिंबकराव दाभाडे व उदाजी व आनंदराव पवार व कंठाजी

१ छ ५ सवाल ह्मणजे ता० २ एप्रिल सन १७३१, रोज शुक्रवार चैत्र शुद्ध ७ शके १६५३.

२ डभोई—हें गाव बडोद्यानजवळ आहे. बडोद्याच्यासिटियरमध्यें ज्या ठिकाणीं लढाई झाली त्या गावाचें नाव भिलापूर असें दिलें आहे.

३ त्रिंबकराव दाभाडेः—हा सेनापति खंडेराव दाभाडे याचा पुत्र. ह्यास सेनापतिपदाचीं वस्त्रें शाहू महाराजाकडून इ. स. १७२१ च्या मे महिन्यात मिळालीं होतीं. गुजराथची चौथसरदेशमुखी सरबुलंदखानाकडून बाजीरावास मिळाल्यापासून तो त्याचा द्वेष करीत होता. निजामानें ही संधि पाहून त्यास अनुकूल करून घेतलें. त्यामुळें तो सैन्य जमवूं लागला व लोकांमध्यें असें प्रसिद्ध करूं लागला कीं, "आमचा धनी मराठा, त्याचें राज्य बाजीरावानें घेतलें. तें त्याचें त्यास द्यावयास जातों." त्यावरून बाजीरावानें त्यावर स्वारी करून डभोई येथें त्याचा पराभव केला.

४ उदाजी व आनंदराव पवार.—हे सख्खे बंधु. त्यांच्या वडिलांचें नाव संभाजी हे शाहू महाराजाच्या कारकीर्दीत उदयास आले. त्यापैकीं आनंदराव पवार ह्याचें व पेशव्यांचें पुढें सख्य झालें व त्यास गुजराथ व माळवा प्रांताच्या चौथसरदेशमुखीच्या वसुलाचें काम मिळालें. ह्यानें इ. स. १७३४ नंतर धार येथें आपलें वायव्यें ठाणें केलें. हा इ. स. १७४९ मध्यें मृत्यु पावला. उदाजीच्या मृत्यूचा सन बरोबर समजत नाहीं. परंतु तो पुढें लवकरच कैदेतून सुटून महाराष्ट्र येथें आला व तेथें मृत्यु पावला.

रघुजी कदम व पिलाजी गायकवाड व चिमणाजीपंत दादा असे तीस पस्तीस हजार फौजेनिशीं आम्हांशीं युद्धास आले. छ० ४ सवालीं युद्ध जाहलें. त्रिंबकराव दाभाडे व जावजी दाभाडे व मलोजी पवार व पिलाजी गायकवाडाचा पुत्र ऐसे चौघे ठार जाहले. उदाजी पवार व चिमणाजीपंत पाडाव जाहले. आनंदराव पवार व पिलाजी गायकवाड व कुंवरबहादर जखमी होऊन पळून गेले, व बाडे पळाले. फौज लुटली. हत्ती पाडाव केले. सारांश स्वामींचे आशीर्वादें फत्ते जाहली. आपणास कळावें यास्तव लिहिलें आहे. निरंतर स्वामींचें चिंतन करीत असों. सदैव पत्रीं परामृष केला पाहिजे. आपणाकडील नारायणजी ढमढेरे ठार पडले व आणखीही कित्येक लोक पडले व जखमी जाहले; परंतु कार्य जाहलें, कळलें पाहिजे. सेवेसी श्रुत होय हे विज्ञापना.

[लेखांक २७] श्री.

श्रियासह चिरंजीव राजश्री आपा यासीः—

बाजीराव बल्लाळ आशीर्वाद उपरी येथील कुशल जाणाईत

---

१ पिलाजी गायकवाडः—बडोद्याच्या गायकवाडाचा मूळपुरुष दमाजी गायकवाड याचा पुतण्या (इ० स० १७२२–इ० स० १७३२).

२ चिमणाजीपंत दादा —इतिहासामध्यें चिमणाजी दामोदर ह्या नावानें हा प्रसिद्ध आहे. शाहू महाराजास प्रारंभीं ज्या पुरुषानीं साह्य केलें त्यापैकीं हा एक होय. यानकडे पागा बरीच होती. ग्रांटडफनें ह्याबद्दल "He was a very active marauder" असें गौरव लिहिलें आहे.

३ हें पत्र बाजीराव पेशव्यानीं चिमाजीआपास लिहिलें आहे. तें चिमाजीआपानीं स्वामीच्या अवलोकनार्थ पाठविल्या तसेंच पाठविलें आहे. हें व बाजीरावाचीं दुसरीं पत्रें स्वामीस पाठविल्याबद्दल चिमाजीआपाच्या पत्रांत उल्लेख आहे (तें पत्र चिमाजीआपाच्या पत्रामध्यें दिलें आहे.) बाजीरावाकडून किंवा चिमाजीआपाकडून रुमालांतून वगैरे जी पत्रें सातारकर महाराजांस किंवा पुण्यास येत असत, ती स्वामीच्या अवलोकनार्थ जशीच्या तशीच पाठविण्याचा परिपाठ होता.

वैशाख वद्य छ. १५ जिल्हेज मु॥ नजीक सवाई जयनगर जाणून स्वकीय कुशल लिहित जाणें विशेष. बुनगे बुंदेलखंडाचा राजा जगतराज याचे द्वारीं करून, बुंदेलखंडांत रवाना करून, आम्ही खडे जाहलो. यांचें वृत्त सादतखानाचें युद्ध होऊन सरदार आलियाचें वर्तमान विस्तारें लेखन करून चतुर्भुज कासिदाबरोबर पत्रें पाठविलीं. तीं पावोन सविस्तर कळलेंच असेल. सादतखान यमुना उतरोन आगरियाशी आला. त्याशी गाठ घालावी तरी तो आगरियाचा आसरा करून राहिला. तेथ जाऊन युद्ध करावें तरी तो आश्रियाचा असता मोडेल न मोडेल कळतच आहे.

---

१ वैशाख वद्य ८ निल्हन—ता० १५ मे इ० स० १७३४, बुधवार शक १६५६

२ सवाइ जयनगर —राजपुतान्यातील सुप्रसिद्ध जयपूर शहर हें सवाइ जयसिंगानें इ० स० १७२८ मध्यें वसविलें म्हणून त्यास सवाइ जयनगर अथवा जयनगर असें नाव पडलें आहे हें शहर फार प्रेक्षणीय आहे

३ जगतराज —बुंदेलखंडांतील छत्रसाल राजाचा दुसरा मुलगा हा बाजीरावास आपला भाऊ समजत असे ह्यानें बुंदेलखंडात जैतपूर येथें गादी स्थापन केली हा मराठ्याच्या सर्व मसलतींत सामील असून तो त्यांना वारंवार लागेल तें साह्य करीत असे तो इ० स० १७५८ मध्यें मृत्यु पावला सध्या बुंदेलखंडांत चरखारी म्हणून जें संस्थान आहे तें याच्या वंशजांची एक शाखा होय

४ सादतखान —हा मूळचा खुरासान प्रांतांतला व्यापारी ह्याचें नांव महमद अमीन हा स्वतःच्या कर्तबगारीनें दिल्ली दरबारांत योग्यतेस चढला इ० स० १७२४ मध्यें त्यास राजा गिरिधराच्या मागून अयोध्येची सुभेदारी मिळाली नंतर त्यास बऱ्हाणउल्मुल्क ही पदवी मिळाली ह्याचें व मराठ्यांचें फार वैर असे हा नादिरशहाच्या स्वारीमध्यें ता० ९ मार्च इ० स० १७३९ मध्यें मारला गेला ह्याच्या मागून त्याच्या भावाचा मुलगा अबदुल मनसुरखान सफदरजंग हा अयोध्येचा सुभेदार झाला

जरी गंभीर यमुनेच्या संगमीं दिल धरून रहावें तरी ते जागा जबून कोतर खळ्या फार. खानडवरा व महंमदखान बंगष वगैरे दिल्लीहून आगरियास येत होते व सादतखान एक जालिया मनसबा भारी पडेल. याजकरितां संगमीं राहणें उत्तम नव्हे. दुसरें, सादतखानांनीं पादशाहास व खानडवरा व कमरदीखान वगैरे अमिरास लेहून पाठविलें कीं, "मराठीयांची फौज यमुना उतरोन आली होती ते बुडविली, दोन हजार स्वार मारिले, व दोन हजार नदींत बुडाले. मल्हारजी होळकर व विठोबा बुळे कामास आले. बाजीराव याची घाड आली होती, तिची गत हे जाहली. त्याचे फौजेंत बाकी राहिली नाहीं. आपण यमुना उतरोन मराठे बुडवून चंमेली पार करितों." ह्मणून

---

१ ही भरतपूर संस्थानांतून येऊन यमुनेस मिळणारी एक नदी आहे.

२ खानडवरा—खानदौरान—ह्याचें मूळचें नाव अबुदल सामदखान असें Beale's Biographical Dictionary मध्यें दिलें आहे. परंतु मि० आयर्विन ह्यांनीं ख्वाजा महमद आशीम असें नाव लिहिलें आहे. ह्यास जहांदरशहाच्या कारकीर्दीत ७००० स्वारांची मनसब मिळाली. महमदशहानें त्यास आश्रफखान व नंतर शमशामउद्दौला, खानदौरान, मनसुरजंग बहादुर अशा किताबती दिल्या होत्या. परंतु मराठे त्यास खानडवरा किंवा खानदौरा असें ह्मणत असत. हा फार प्रौढ व भला मनुष्य होता. हा मराठ्यांशीं गोडीगुलाबीनें वागत असे. हा नादिरशहाच्या दंगलीमध्यें ता. २३ फेब्रुवारी इ० स० १७३९ मध्यें जखमी झाला व ता० २७ रोजीं मृत्यु पावला. त्या वेळीं याचें वय ६८ वर्षांचें होतें.

३ महमदखान बंगष:—हा अलाहाबादच्या सुभेदार असतां ह्यानें बुंदेलखंडच्या छत्रसाल राजास मनस्वी त्रास दिला; ह्मणून बाजीरावांनीं इ. स. १७२९ मध्यें त्यावर चालून जाऊन त्याचा पूर्ण पराभव केला होता.

४ चमेली:—मध्यहिंदुस्थानांतील एक नदी. ही चंबळा ह्या नांवानें प्रसिद्ध आहे. ही विंध्यपर्वतांतून निघून यमुनेस मिळते.

कित्येक गप्पा लेहून पाठविल्या. पादशाहास मजुरा करून घेतला. पादशाहानीं खुशाली करून सादतखानास वस्त्रें व मोत्याची माळ व हत्ती व शिरपाव पाठविला. व वकिलासही शिरपाव दिला. आपली बाजू सेर करून घेतली वरकडही अभिराम कित्येक प्रकारें धि धारून लिहिलें तें वृत्त राजश्री धोंडो गोविंद[1] यांणी वरचेवर लिहून पाठविलें. तात्पर्यार्थ, आमचे फौजेंत जीव नाहीं, केवळ निजाव, बुडवून नस्तनाबूत केली, असें लिहीत (लपडाव ?) करून दाखविलें. मोंगली कारभार आपण ऐकत जाणतच आहेत करावे थोडें लिहावें फार. पादशाहास सत्य भासलें. व मिथ्या केलें पाहिजे त्याचे विचार दोन—एक सादतखानास बुडवावें किंवा दिल्लीस जाऊन दिल्लीचे धूर जाळावे[2] तेव्हां मिथ्या होईल. त्यास सादतखान आगरें सोडीनासें देखोन आम्ही दिल्लीस जावयाचा निश्चय केला. धूर जाळावे व मराठे आहेत असें पादशाहास अवलोकन करावें ऐसा विचार करून, छ० २६[3] जिल्कादीं कुच करून, पादशाही रस्ता सोडून, लाव लाव मजला करून, दमनसिंग चूडामण जाट[4] याचे

१ धोंडो गोविंद —पुरंदर, पेशव्याचे दिल्लीच वकील

२ हे शब्द ग्रांटडफ साहेबानीं आपल्या इतिहासांत अक्षरशः भाषांतर केले आहेत —"I was resolved says Bajee Rao 'to tell the Emperor truth to prove that I was still in Hindostan and to show him flames and Mahrattas at the gates of his capital "—Page 23)

३ छ० २६ जिल्काद —ता २० एप्रिल शनिवार इ० स० १७३४

४ दमनसिंग चूडामण जाट —चूडामण हा जाट जातीच्या रजपूत लोकाचा पुढारी होता तो मराठ्यांच्या सातकाच्या अखेरीस उदयास आला डीग दाणूर जो प्रसिद्ध किल्ला भरतपुराजवळ आहे त्याच्या दक्षिणेस, त्यानें थूण व सिनसिनवार असे दोन किल्ले बांधिले औरंगजेबानें दक्षिणेवर स्वारी केली त्या वेळीं हा लुटारु करीत असे, व जेव्हां जेव्हां बादशाही सैन्यावर हल्ले करीत असे व फार त्रास देत असे सवाइ जयसिंगानें त्यावर पुष्कळ स्वाऱ्या केल्या व शेवटी सध्या बधूच्या फितुरीनें त्यानें त्याचा भाऊ बदनसिंग (Badansingh) याम

मुलुखांतून नेवातियाचे सरदे(सरहद्द) डोंगरकिनाऱ्याने चालिलों. खानदौरा व बंगश आगरियास गेले. यांची व सादतखानाची भेटी छ २ जिल्हेजीं जाहली. धोंडोपंत खानदौराणपाशीं होते. सादतखानानीं खानदौराणास लिहून पाठविलें कीं, "बाजीराव याची फौज आपण मोडली. बुनगे पळाले. ते खासाही चंबेळ उतरोन गेले. अद्याप तुह्मी त्याची खुशामत करिता. वकील ठेवून घेतला आहे. हा कोण्या विचारें? वकिलास निरोप देणें." त्यावरून धोंडो गोविंद वकील यासी निरोप दिल्हा. सादतखानानें सांगितलें यावरून वकिलास निरोप द्यावा असें खानदौराणें थोरपण नव्हतें. परंतु त्यांणीं त्याचा शक चित्तात न आणून यासी निरोप दिल्हा. आग्राजवळ आले. कमरदीखान व अजमुल्लाखान वगैरे आले. आह्मीं त्याजसीं गाठ न घातली. साता कोसांवर उजवे बाजूस आमचे हातें त्यास टाकून, लांब लांब मजली वीस वीस कोसाच्या करून, दोन मजलांनीं छ० ७ जिल्हेजीं, दिल्लीस बारापुला व कालिकेचें देऊळ उजवे हातें टाकून जाऊन, कुतबदी नजीक शहर येथें मुक्काम केला. पुऱ्यास आगी देऊन खाक शहर करावें, त्यास दिल्ली महास्थळ, पादशाही बरबात जालियात फायदा नाहीं. दुसरें, पादशाहाचे व खानदौराचे चित्तास सबूर करावयाचें आहे. मोगल यास सबूर करू देत नाहींत. व अमर्यादा केल्यास, राजकारणाचा दोरा तुटतो. याकरिता

अनुकूल करून घेऊन चूडामणाचा पूर्ण पराभव केला, आणि बदनसिंग ह्यास ठाकूर ही पदवी देऊन दीग येथें जाट लोकाच्या गादीचे अधिपति केलें. ह्याच्या नावामधानें घोटाळा आहे. मराठी पत्रांत दमनसिंग असें आहे व इंग्रजी पुस्तकांतून बदनसिंग असें आढळतें. ह्याचाच मुलगा सुरजमल जाट हा मराठ्याच्या इतिहासांत प्रसिद्ध आहे. ह्यानेंच पुढें आपणास राजा किताब घेऊन भरतपूर येथें राज्य स्थापिलें.

१ दिल्लीच्या गादीविषयीं मराठ्यास किती पूज्यबुद्धि वाटत होती, हें बाजीराव पेशव्याच्या लिहिण्यावरून व्यक्त होत आहे. दिल्लीच्या पादशाहीचा मान शाहू महाराज सदैव ठेवीत असत हें प्रसिद्ध आहे.

आगी लावायाचे मद्‌कूर करून, पादशाहास व राजे बखतमल यासी पत्रें पाठविला. शहरांतून दोन हत्ती व घोड़ीं उटें आलीं होतीं तीं हापडलीं. लष्करचे लोकानीं शहरचे लोक भगानीचे यात्रेस बाहिर आले होते, त्यास झाडा झाडा घेलें. दुसरे दिवशीं [1]बुधवारीं, पादशाहाचे आज्ञेनें राजे बखतमल याणीं उत्तर पाठविलें कीं धोंडोपतास पाठविणें. त्यावरून मल्हारनिल्हेस पाठवानें तरी आम्ही शहराजवळ आलों यामुळें दिल्लींत गल्बला झाला. यामुळें पाठविलें नाहीं "मला मथुरा व स्वार पाठवून देणें. मल्हारनिल्हेश पाठवून देतों. आम्ही शहरानजीक राहिल्यानें शहरास उपसर्ग लागेल. याकरिता कुच करून झील्च्या तलावावर जातों" म्हणून उत्तर पाठवून आम्हीं कुच केलें शहराजवळून येत असता पादशाहानीं नबाब मीरहसनखान कोका दरोगा खास चौकी, नबाब अमीरखान व खोजे रोजअफ्जूखान, राजे शिवसिंग जमातदार रिसालेअमीर व मुजफरखान नायबमीरआतिशी आहादी यानीं व नबाब मुजफरखान खानदौराचे बंधु सात आठ हजार फौजेनिशीं शहरानजीक रिकाबगंजवळ आले. राजश्री सटवाजी जाधव पुढें गेले होते. त्याची व मोंगलाची गांठी पडली. झगपटी होत होती मल्हारनिल्हेनीं आम्हास मागोन पाठविलें त्योजवरून राजश्री मल्हारजी होळकर व राणोजी शिंदे व राजश्री तुकोजी पवार व शिवाजी पवार व यशवंतराव पवार, व मानाजी पायगुडे व गोविंद हरी पाठविले. त्याचे यांचें युज होऊन मोंगल मोडिले. राजे शिवसिंग वगैरे दहा बारा दरबारी ठार झाले. नबाब मीरहसनखान कोका जखमी झाला दिगरबादे चौकी पादशाहाचे अडीच तीनशें मेले. चारशें माणूस जखमी जाहले. रोजअफ्जुखान व अमीरखान व मुजफरखान

---

१ बुधवार —ता० १ मे मार्च १७३४.

२ बखतमल —हा बखतमल [2]? जोतपुरच्या अभयसिंगाचा भाऊ बखतसिंग

वगैरे शहरात पळोन गेले. दोन हजार घोडा पाडाव जाहला. पाच सहा हजार पळोन गेले. राजश्री राणोजी शिंदे याजकडील इंद्राजी कदम यासी घोटास गोळी लागोन दोन बोटें उडोन गेलीं. वरकड नामांकित माणूस फार कोणी ठार झालें नाहीं. घोडे माणूस जखमी झाले. तदनंतर आम्हीं झीलच्या तळावर मुक्काम केला. संध्याकाळच्या चार घटका दिवस बाकी राहिला. तों कमरदीखान पादशाहापुरावरून आल्याची बातमी खबर आली. तेच क्षणीं आम्ही तयार होऊन गेलों त्याचे आमचे फौजेचें युद्ध जाहलें. बाराव गेलेला एक हत्ती राजश्री यशवंतराव पवार यांणी घेतला. घोडीं उंटें लष्करात आलीं. त्यास दिवस अस्तमानास गेला. रात्रीचा दम धरून चौफेर मोंगल वेढून बुडवावा, तरी झीलेचा तलाव सोळा कोस लांब. उजवीकडे कमरदीखान. पुढें शहर. दुसरें, आली दिल्लीस गेल्याचें वर्तमान नबाब खानदौरा व सादतखान व महमदखान वगैरे यासी छे ७ जिल्हेजीं मंगळवारीं राधाकुंडाचे मुक्कामीं कळतांच, सडेसड होऊन पचवीस तीसहजार फौजेनें बडेलास बत्तीस कोस येऊन मुक्काम केला. दुसरे दिवशीं आलीवर्दीच्या नालियावर पचवीस कोस मुक्काम केला. गुरुवारीं प्रात काळीं खानदौरा व सादतखान व बंगश व कमरदीखान सारे एक होणार. एक झाल्यावर सोडणार नाहीं व शहर समीप. यास्तव मोंगलास टाकून चहू

१ यशवंतराव पवार –आनंदराव पवाराचा पुत्र. हा फार शूर असून मराठ्यांच्या उत्तर हिंदुस्थानांतील पुष्कळ मोहिमांमध्यें होता. हा पानिपतच्या लढाईंत पडला (सन १७४९–१७६१).

२ झील –ह्या शब्दाचा अर्थ तलाव असा आहे. झील हा परभाषेंतील शब्द असल्यामुळें "झालचा तलाव" अशी द्विरुक्ति झाली असावी.

३ छ० ७ जिल्हेज –ता ३० एप्रिल इ. स. १७३४.

४ आलीवर्दी–नाल्याचें नाव दिसतें.

५ गुरुवारी–ता. २ मे इ स १७३४ रोजी.

कोसावर मुक्काम केला. आह्मांकडील फिरंगोजी पाटणकराचा गोळी ला गोन ठार जाहला. वरकडही दहापाच माणूस व घोडीं जखमी जाहलीं. मोगलाकडील दहापाच ठार झाले. दहावीस जखमी जाहले. गुरुवारीं सादतखान व खानदौरा व वगैरे सारे कमरुद्दीखानाजवळ आले. आलावर्दीपासून झीलच्या तलावापर्यंत मुक्काम करून आहेत. आह्मी मोंगल पाठीवर घेऊन दाबात छापून गुदस्तें, या विचारें कूच करून रेवाड कोटपुतळी मनोहरपुरावरून आलों. परंतु अद्याप मोंगल सारे आलावर्दी व झीलच्या तलावरी आहेत ह्मणोन खातमी वर्तमान आलें. व मीरहसनखान कोका पहिल्या झुंजांत जखमी जाहला होता, तो मेला ह्मणोन वर्तमान आलें. खानदौराचीं पत्रावरी पत्रें राजश्री सवाई जयसिंगजीस गेलीं. त्यावरून ते पंधरा सोळा हजार फौज व तोफखाना देखील स्वार होऊन बासवियावर गेले आहेत. खानदौराचे भेटीस जातात सवाईजींचीं पत्रें ममतायुक्त आपला मुद्दा रक्षावा ह्मणोन येतात व

१ रेवाड –'रेवारी' रेवारी हें दिल्लीच्या दक्षिणेस एक गाव आहे. 'रेवा' असें नांव मात्र सांपडत नाहीं. रेवाडी होऊं शकेल.

२ कोटपुतळी –राजपुतान्यांत जयपूरपासून ईशान्य दिशेस ७४ मैलावर एक गाव आहे.

३ मनोहरपूर –जयपूर संस्थानांतील एक लहानसें गाव.

४ मीर हसनखान कोका –महंमदशाहा बादशाहाच्या हुजुरपागेचा अधिकारी.

५ सवाई जयसिंगजी –जयपूरचा प्रख्यात राजा सवाई जयसिंग हा इ. स. १६९९ मध्यें गादीवर बसला. हा मुत्सद्दी असून मराठ्यांच्या बाजूचा होता. हा ज्योतिष व गणितशास्त्रांतही फार प्रवीण होता. हा इ. स. १७४३ मध्यें वारला.

६ बासवा –जयपूर संस्थानांतील एक लहानसें जहागीरगाव.

आह्मांकडील व्यंकाजी राम त्याजपाशीं आहेत. त्याजपासून लिहवीत असतात. आह्मी त्याचे मुलुखाचे वाटेस जात नाहीं. वाटेनें दाणादुणा देतील. अभयसिंग जोतपुरास आहेत. आह्मी ग्वालेर भडावर प्रांतें आतां बाकी साकी राहिली आहे ते वसूल करून, मोंगल मागें मागें आले तरी त्यास हैरानपेरेशान करून, पाईची घाथा देऊन, घातता घावताच खराब होत, वच करून, दाबांत आणून, गांठ घालून, राजश्री स्वामींचे पुण्यें व वडिलांचे आशीर्वाद बुडवितों. आमची चिंता न करणें. मुख्य गोष्टी पादशाहाचेय खानदौराचे चित्तांत सलूख करावयाचें आहे. मोंगल यांणीं हिंमत धरली आहे. त्यातें दीरउपन्न सादतखान आहे. याचा गर्व हत औसरल्यें जाइलियास सर्व मनोदयानुरूप होईल. जरी मनोदयानुरूप सलूख जालिया करू, नाहींतरी सलूख करीत नाहीं. दिल्लीभवता मुलूख ग्वालसा केला. पुढें सोनपत पाणिपत यमुनापार मुलूख राहिला, तोही ताराज करून, मोंगल अवास महाग होत ऐसेंच केलें जाईल. मागाहून होईल तें वृत्त तुह्मांस लिहून पाठवूं. कदाचित् मोंगल दिल्लीस राहिले, तरी आगरियास जाऊन अंतर्वेदींत उतरून, मुलूख कुल मारून ताराज करितों. नबाब निजाममुलुख यांणीं गडबड केली, रेवा उतरले, तरी तुह्मीं मार्गी शह देणें. पेशजी लिहिलें आहे त्याप्रमाणें करणें. मारून ताराज करणें. इकडेस सक नाहीं. तिकडेसही नाहींसा क-

१ व्यंकाजीराम —पेशव्याचे जयपूरच्या राजाजवळचे वकील

२ अभयसिंग —हा जोधपुरचा राजा हा फार दुष्कर्मी होता हा इ० स० १७२५ मध्यें आपला बाप अजितसिंग ह्याना नीच रीतीनें वध करून गादीवर बसला यानें दिल्लीच्या महमदशहा बादशाहास फार साह्य केलें व अहमदाबाद यथें सरबुलंदखानाचा पराभव केला त्यामुळें बादशाहाची त्यावर फार कृपा असे. हा इ० स० १७५० मध्यें मृत्यु पावला

र्णे, निजाम यास पायनद असलिया उत्तम आहे. लोभ असों दीजे हे आशीर्वाद.

---

१ हें पत्र फार महत्त्वाचें असून ह्याचेच आधारानें ग्रांटडफ साहेबानीं दिल्लीच्या स्वारीचें वर्णन लिहिलें आहे. त्यानीं टीपेमध्यें "A private letter or rather journal, in the hand writing of Bajee Rao to his brother Chimnajee Appa. Without various corroborative testimonies as to the facts, it bears that internal evidence of truth which commands confidence."—Page 236 ह्मणून ज्या पत्रा संबधानें लिहिलें आहे, तेंच हें पत्र होय. परंतु ग्रांटडफ ह्यांनीं ह्या पत्रानील हकीगत सन १७३६ सालाखालीं घातली आहे त्यासंबन्धानें शंका आहे. हा वृत्तान्त सन १७३४ सालचा असावा. ता. ७ जिल्हेज नंतर दुसरे दिवशीं बुधवारीं ह्मणजे ता. ८ जिल्हेजी पातशाहांनीं उत्तर पाठविलें असें ह्या पत्रांत आहे. रा. मोडक यांच्या जंत्रीवरून असें दिसतें कीं, इ. स. १७३६ मध्यें ता. ८ जिल्हेजला शुक्रवार व वैशाख शुद्ध १० पडतात. तसेंच इ. स. १७३५ मध्यें त्या तारखेस सोमवार येतो व वैशाख शुद्ध १० पडते. इ. स. १७३४ मध्यें त्या तारखेस बुधवार येतो. यावरून तोच सन बरोबर आहे. शिवाय निजामाला पायबंद घाला असें ह्या पत्रांत आहे. यावरून तो (निजाम) बादशाहास त्या वेळीं मिळाला नव्हता हें सिद्ध आहे. त्याची व बादशाहाची गांठ छ १६ रबिलावल रोज सोमवार या दिवशीं पडली, असें एल्फिंस्टन व डॉसन यांच्या इतिहासांत आहे. व तो वार सन १७३४ मध्यें ता ५ आगस्ट रोजीं येतो. त्यावरून हें पत्र १७३४ चेंच आहे असें ठरतें. कनिंगहाम साहेबाच्या "Book of Indian Eras" नामक जंत्रीवरून देखील हेंच साल बरोबर जमतें. तेव्हां ग्रांटडफ साहेबांचें १७३६ साल ग्राह्य धरितां येत नाहीं.

ग्रांटडफ साहेबानीं ही हकीगत लिहितांना दुसऱ्या बाजूचा विशेष आधारभूत असा ग्रंथ "सियारुल्मुताखरीन" हा धरिला आहे. त्या ग्रंथांत जे सन दिले आहेत ते मोडकांच्या जंत्रीशीं मुळींच जमत नाहींत. बादशाहाची व निजामाची भेट छ १६ रबिलावल सन ११५० रोजीं झाली, असें मूळ मुसलमान इतिहासकारानें लिहिलें आहे. परंतु त्याचा इंग्रजी सन भाषांतरकारानें ता २२

जून इ स १७३७ दिला आहे मोडकाच्या जंत्रीवरून तो ता २ जुलई सन १७३७ येतो तेव्हा ह्या रानाचा कांहींच मेळच जमत नाहीं मोडकाची जंत्री प्रमाणभूत मानली तर ह्या स्वारीचें साल सन १७३४ हेंच मान्य समजलें पाहिजे. कारण ह्याच सालातील तारिखा व वार ह्याचा पेशव्याच्या पत्राप्रमाणें बरोबर मेळ पडतो

आता "सियारुलमुताखरीन" ह्या फारसी ग्रंथातील मजकुराप्रमाणें पाहिलें तर त्याचा व बाजीरावाच्या पत्रातील मजकुराचा साम्य मेळ दिसतो.

"* * * * On the junction of Khan Dowran with Saadet Khan six or seven days were occupied in visits and entertainments This delay being perceived by the Mahrattas, they availed themselves of the circumstance to recover breath from Saadet Khan's pursuits, and turning suddenly round his rear, they marched direct on the capital, which they rightly judged to be void of troops They advanced with such celerity that on the eighth of Zilhej of that same year, they reached Toghluckpoor, under the command of Bajy Rao This town was filled with a multitude of Mussulmans and Hindus from Delhi, who had gone thither both on account of devotion and on parties of pleasure. These were now all leisurely plundered An immence booty was obtained by the Mahrattas, who having passed the night near Khwaja Kutbuddin's monument, on the following day plundered the Mina Bagh and sacked and burned all the shops. About noon they proceeded further, sacked the town of Calem from whence the wounded flying into the city of Delhi alarmed the inhabitants with dreadful accounts of what they had experienced The citizens without further inquiry lost their senses and filling the city with their uproar, the whole became one scene of dismay and confusion. The Emperor now ordered the few officers and troops that were about his person to sally forth and to repel the Mahrattas In consequence of which, Amirkhan, Raja Bakhtmal, and Mir Husseinkhan, Cocaltashkhan, Abdulman

[लेखांक २८] श्री.

श्रीमत् महाराज श्री परमहंसबावा स्वामींचे सेवेसी.—

अपत्यें बाजीराव बल्लाळ प्रधान कृतानेक विज्ञापना येथील कुशल आषाढ शु॥ द्वितीयापर्यंत स्वामींचे आशीर्वादेंकरून यथास्थित असे विशेष. स्वामींनी आशीर्वादपत्र पाठविलें तें पावोन बहुत समाधान जाहलें. "राजश्री येऊन बहुत समाधान केलें. राजश्री सचीव पंता-

---

Ludkhan, and Sivasing, the commandant of the corps called Amberies, with many other commanders, marched out of the city and took up an advantageous post between Kaz-sera and Lal katora. They extended their lines and offered battle to the enemy Mir Hussein Khan and Sivasing, who had more courage than prudence, advanced farther, although Amir Khan repeatedly sent them word to wait, but this advice had no effect on those two imprudent men, who continued advancing alone The Mahrattas at first appeared at a distance, a few at a time, until they had drawn this body farther and farther into the plain, when they suddenly fell upon it, and, with their spears and long swords did such execution as threw the whole into disorder &c"

Siyar ul mutal herin Page 396-97

ज्या अर्थी ह्या मुसलमानी ग्रंथांतील हकीगत अगदीं बरोबर जमते, त्या अर्थी त्यांतील सन बरोबर मानला तर तो छ० ८ जिल्हेज ११४९ ह्मणजे मोडर्नाच्या गणितीप्रमाणें ता २९ एप्रिल इ स १७३७ मंगळवार हा दिवस येतो तेव्हां इ स १७३४ व १७३७ ह्यांपैकीं खरें साल कोणतें ह्याचा निर्णय बरोबर होत नाही

१ आषाढ शुद्ध द्वितीया —ता. २१ जून सन १७३४ शुक्रवार

२ राजश्री —शाहू महाराज "राजश्री येऊन" ह्मणजे "राजश्रींनी येऊन". जुन्या पत्रांमध्यें विभक्तीचे प्रत्यय पुष्कळ ठिकाणी गाळलेले दिसतात

३ सचीवपंत —नारो शंकर सचीव (इ० स० १७०७–१७३७).

कडून माळशिरसच्या सनदा दिल्या. सचीव पंतांनीं नम्रत्वें फारच विनती केली. राजश्रींनीं विनंती अतिशय घेतली. त्याजवरून क्षौर केलें. गोमूत्र चालतें केलें" ह्मणून लिहिलें; ऐसीयास राजश्री स्वामी येऊन स्वामींचें समाधान केलें, स्वामींनीं राजश्रींची विनति मान्य करून क्षौर केलें, गोमूत्र चालतें केलें हे गोष्ट बहुत उत्तम केली. येविसींचा आंम्हांस अतिशयेसी संतोष जाहला. सचीव पंताकडील सनद आली आहे ही गोष्ट बहुतच बरी जाली. स्वामी थोर, पुण्यपुरुष, तपस्वी, जें मनावरी धरितील ते सिद्धीस पावेलच येविशीं संदेह नाहीं. कुळया व वासीयाविशीं आज्ञा याजवरून तुळया * * * * * * * कृपा केली पाहिजे हे विज्ञापना.

[लेखांक २१] श्री.

श्रीमत् राजश्री परमहंसबावा स्वामींचे सेवेसीः—

अपत्यें बाजीराव बल्लाळ प्रधान कृतानेक विज्ञापना येथील कुशल आषाढ शुद्ध अष्टमीपर्यंत स्वामींचे आशीर्वादेंकरून यथास्थित असो विशेष. स्वामींचे आशीर्वादेंकरून पत्र पाठविलें तें उत्तम समयीं प्र-

---

१ माळशिरस.—पुणें जिल्ह्यांत पुरंदर तालुक्यांत एक गांव आहे. येथें स्वामी केव्हां केव्हां येऊन राहत असत. येथें स्वामी भुलेश्वराचें देवालय व एक तलाव बांधिला आहे. हें गांव धावडशी येथील भार्गवरामाकडे इनाम आहे.

२ गोमूत्र चालतें केलें.—स्वामी तपोनिधी असून ते कित्येक दिवस नुसतें गोमूत्र प्राशन करून राहत असत. त्यांची कोणीं अवज्ञा केली तर तें गोमूत्र देखील घेत नसत. अशा वेळीं शाहू महाराज स्वतः जाऊन स्वामींचें समाधान करीत असत. स्वामींना राग बाबाजीरावच असें लागलें तो मग तेव्हांच नाहींसा होत असे.

३ आषाढ शुद्ध अष्टमीः—ता. २७ जून १७३४.

सिद्ध होऊन ऐश्वर्यसंपन्न संतोषातिशय झाला. "राजश्री स्वामी धावडशीस येऊन निष्ठापुरस्सर विवेक भाषण केलें; पान नगे वसन दिधलें, शिष्यास याचा इनाम दूर करून दरोबस्त गांव करून सन-दापत्रें लिहून दिलें" म्हणोन स्वामींनी विशेष लिहिलें त्यावरून बहुत बहुत संतोष जाहला. स्वामी थोर तपस्वी, ईश्वरविभूति, आपली आज्ञा अमान्य करावी या योग्य कोण आहे! ईश्वर कोणी पाहिला असे? मनुष्य निष्ठा धरील तरी मृत्युलोकीं स्वामी ईश्वरतुल्य आहेत. आप-णास गांव दरोबस्त करून दिले याचें अपूर्व काय! सर्व आशा आप-धीन आहे. "गर्भापासून तुमची पारखी शिफारस केली. वि-वेक तुमच्या स्वहिताच्या गोष्टी सांगितल्या" म्हणोन आज्ञा, ऐशियास स्वामी आमची शिफारस न करील तरी कोण करील! गांव धाम देह धर्म सर्व स्वामींचे पाय, न्यूनपूर्ण सर्व स्वामींचें, आम्ही स्वामींचे चरणां-कित, सर्व चिंता स्वामींस आहे. तेथें आमची शिफारस व वस्त्राच्या गोष्टी सांगितल्याचें अपूर्व काय! आमची निष्ठा स्वामींच्या पायापाशीं आहे तेथें विचार आम्हीं काय लिहावा! माळशिरसच्या घरास लां-कडें पाठविण्याविषयीं लिहिलें तरी राव कुढपा व शमर यांस स्वा-मींचे आज्ञेप्रमाणें माळशिरसास पाठविलें आणि स्वामींस विनंतीस पाठविलेंच आहे, त्याजवरून विदित होईल. घोडा टांकण, उत्तम

१ हें पत्र मागील पत्राप्रमाणें स्वामींच्या पत्राचें उत्तर आहे. मागील व यांतील व त्यांतील मजकूर एकच आहे मात्र तो विशेष बहुमानपुरस्सर व निष्ठापूर्वक लिहिलेला आहे. शाहू महाराज स्वामींच्या भेटीस धावडशीस गेले तेव्हां स्वामींनी बाजीरावाची शिफारस केली व छत्रपतींची मर्जी खुलास करून सांगितलें हें पाहून बाजीरावांस अत्यंत संतोष होऊन त्यांनी स्वामींविषयीं जे भक्ति-पूर्वक उद्गार काढिले आहेत ते परमाल्हादक आहेत.

२ टांकण घोडा —भरधांव चालणारा चपळ घोडा स्वामींस घोड्यावर बसण्याचा सराव व नाद होता असें यावरून दिसून येतें

बसावयालायक पाठविणें ह्मणून आज्ञा, त्यास राजश्री पिलाजी जाधवराव आले, याजबरोबर लष्कर आलें, यांत टांकण तुर्की स्वामींनीं लिहिले प्रमाणें आढळत नाहीं. याउपरी प्रयत्न करितो. मिळाल्यास स्वामींच्या पायांजवळ अंतर करूं ही गोष्ट सहसा होणार नाहीं. स्वामींचे आज्ञेपेक्षां अधिक तें काय आहे? सारांश स्वामींनीं आज्ञा केली याप्रमाणें टाकण तुर्की, उत्तम, स्वामी त्याजवर बसल्यानें संतोष पावतील ऐसा मिळाल्यास लक्षप्रकारें पाठवूं. "राजश्री रंगोपत अकलेकर रुपये २५, व अकलेकर गांवकरी रुपये १०, व अंताजी हरी परचेकर रुपये २५, येणेप्रमाणें साठ रुपये उदईक घातले ते तुह्मी वसूल घेऊन पोतापैकीं साठ रुपये पावणें" ह्मणोन आज्ञा, त्याजवळ रुपये ६० पाठविले असत. बंदुकीविसीं आज्ञा केली त्याजवरून बंदुख एक पाठविली असे. आह्मास राजश्री स्वामींनीं दर्शनास येणें ह्मणोन आज्ञापत्र आलें आहे, त्याजवरून सातारा येतों. स्वामींचेही चरण दृष्टीस पाहून जे विनंती कर्तव्य ते करूं. कृपा केली पाहिजे हे विज्ञापना.

---

१ अकलें—हा धावडशीजवळ एक गाव आहे.

२ स्वामींस बंदूक मारण्याचाही नाद होता येथें रंगनाथस्वामी निगडीकरांचें वाचकाम स्मरण होईल. ते घोड्यावर बसण्यांत व निशाण मारण्यांत पटाईत होते.

३ सातारा येतों.—साताऱ्यास येतो (विभक्तिप्रत्यय गाळल्याचें दुसरें उदाहरण). महाराजांनीं बोलावल्याप्रमाणें बाजीराव पेशवे पुण्याहून छ० ६ रविलावल ह्मणजे ता० २६ जुलई रोजीं साताऱ्यास गेल्याचा दाखला सांपडतो. त्यावरून दिल्लीकडून स्वारी आटोपून आल्यानंतरची ही उभयतांची भेट होय. वरील दोन्ही पत्रें बाजीराव पेशव्यांनीं पुण्याहून लिहिलीं असावीत असें दिसतें.

[ऐसांक ३०] श्री.

श्रीमत् परमहंस स्वामींचे सेवेसीः—

अपत्यें बाजीराव कृतानेक साष्टांग नमस्कार विनंति येथील क्षेम ता० छ २५ जिल्काद स्वामींच्या आशीर्वादेंकरून यथास्थित असे विशेष. स्वामींनीं आशीर्वादपत्र पाठविलें तें उत्तम समयीं पावोन बहुत समाधान जालें. पांचहजार रुपये कर्जाचे ऐवजीं पाठवणें म्हणून आज्ञा, त्यास तूर्त येथील विचार राजश्री अंतोजी सांगतील त्याजवरून कळेल. स्वामींची आज्ञा तों न उलंघावी याकरिता राजश्री अंताजीपंतांकडून नूर्त दोन हजार रुपये देविले आहेत. ते घेऊन पावलियाचें उत्तर त्याजपाशीं द्यावयास आज्ञा केली पाहिजे. वरकड कित्येक अर्थ राजेश्री अतोजीपाशीं सांगितला आहे. ते निवेदन करतील. त्याचा विचार काय करणें तें करावा. त्याप्रमाणें वर्तणूक करून तीन हजार रुपये श्रावण भाद्रपद पत्तर (पर्यंत?) पावते करू. सर्वप्रकारें एक निष्ठेनें सेवा केली तिचें फळ प्राप्त जाहलें. त्याचें त्यास दिल्हें, देऊत! परंतु आह्मास कर्जानें

---

१ ले० ३०।३१।३२ हीं पत्रें बाजीराव अनिशय कर्जग्रस्त झाले त्या वेळचीं आहेत ग्रान्टडफ साहेबानीं "Bajee Rao, owing to the vast army he had kept up, both to secure his conquests and to overcome his rivals, had become greatly involved in debts His troops were in arrears, the sovkars (or bankers), to whom he already owed a personal debt of many lakhs of rupees, refused to make any further advances, and he complained bitterly of the constant mutinies and clamours in his camp, which occasioned him much vexation and distress" म्हणून बाजीरावाच्या ज्या स्थितीचें वर्णन केलें आहे, त्याच स्थितीचें उत्कृष्ट चित्र ह्या पत्रावरून व्यक्त होतें. ग्राटडफ हीं पत्रें इ० स० १७३६ ह्या साला साठीं देतात परंतु त्या पत्राची बरोबर तारीख व सन समजणें फार कठीण आहे

२ छ २५ जिल्काद—८ एप्रिल इ. स. १७३५?

बुडविलें. एवढे गोष्टीकरिता प्राण जाता तरी नर होतें विष खाऊन मरावें इतकेंच, किंवा स्वामीचे पाय धरून बसावें इतकाच पदार्थ उरला आहे! दरबारीं सर्व साहित्य आमचें करणार सर्व आपल्यास विदितच आहे. स्वामींस कृपा येईल तरी आह्मी कर्जापासून मुक्त होऊं. लोकांचे नरस्वासापासून दूर होऊ तो पदार्थ करावा. तरीच मज बाळावर कृपा पूर्ण आहे. आता प्रस्तुत सातारियास जात नाहीं. तेथें जाऊन काय करावें? आमचे उरावर पाय देऊन कार्य करतील[1] यास्तव जात नाहीं. फार्ले करून बसलों आहे. सर्व लज्या आला कोकण्यास आली. तू भार्गव आमचा साह्यकारी असता ऐसें कार्य अविलंबिलें तेव्हां तुझे म्हणविल्याचें सार्थक काय? ज्या स्त्रीस पुरुष नाहीं तिचे गत होते तैसी तुह्मी असता आमची गत सान्यानीं माडली आहे. बरें, चित्तास येईल तरी आपलें बिरिद (ब्रीद?) रक्षावें हे विज्ञापना.

[लेखांक ३१] श्री.

श्रीमत् महाराज परमहंस परशरामबावा स्वामींचे सेवेसी—

आज्ञाधारक चरणरज बाजीनें कृतानेक विज्ञापना. स्वामींनीं आशीर्वादपत्र पाठविलें तें पावलें, कितेक अर्थ लिहिला त्यास आमची निष्ठा स्वामींचे पायापाशीं आहे नाहीं हे आह्मीं काय सांगावें? जैसी स्वामी बुद्धि चित्तात प्रेरतील तैसी होईल. असो. इतका परिवार लिहावा ऐसें

---

१ मातान्याम प्रतिनिधि वगैरे मन्त्री बाजीरावाच्या विरुद्ध होती त्यामुळें सातान्याम जाण्यास बाजीराव धजत नव्हते असें या पत्रावरून दिसून येतें "आमचे उरावर पाय देऊन काय करतील" म्हणून जें लिहिलें आहे तें कार्य कोणी?

२ येवढ्या येऊच्या वाक्यावरून बाजीरावांची स्थिति किती कष्टप्रद झाला होती हें उघड होतें

नाहीं. आह्मी लवकरं सातारि (यास आलों), आज नव दिवस जाहले. राजश्री स्वामी निरोप देत नाहींत. आतां दोन प्रहरांच राजश्री अंबाजी-पंतांचें पत्र आलें कीं, "पूर्णिमेकरितां येथें [येणें] फारसे रागें भरले आहेत. विलयास हे खास गोष्ट जाईल." असेंच लिहिलें आहे. त्यास आह्मी तो स्वामींचे आज्ञेवरून लोक, हशम, राउत, जमा करीत आहों. हजार दोन हजार माणूस जमा झाले. पैका रोज खर्चतो, पूर्णिमा जालियावर मुहूर्त पाहून कार्यास जावें. स्वामींचे आज्ञेप्रमाणें कार्यसिद्धि करावी. त्यास हा गुत्ता राजश्री कडील. ऐसीयास हे गोष्टीस उपाय काय करावा! आता एवढे कार्यास आरंभ करून हा नाच एक. दुसरें पुढें होईल हा भरवसा नाहीं. नवा दिवसाची मुदत करून व पुढें सव्वा महिन्यांत कार्यसिद्धि होईल अशी आशा, त्यास एक गोष्ट तो ऐशी दिसते.

---

१ "आह्मी लवकर सातारि (यास आलों)" हें वाक्य मुळामध्यें स्पष्ट नाहीं. तथापि पुढील संदर्भानें तें जुळविलें तर पुन. "पूर्णिमेकरिता येथें फार रागें भरले आहेत विलयास हे खास गोष्ट जाईल" असें अबाजीपत लिहितात त्याचा संबंध नीट उलगडत नाहीं "येथें" ह्मणजे कोठें? रा अबाजीपत यानीं साताऱ्च्या दरबारातील खबरदारमीचें पत्र पाठविलें ह्मणावें तर बाजीराव तेथें नऊ दिवस आहेत मग "पूर्णिमेकरिता येथें फार रागें भरले आहेत" असें लिहिण्याचा उद्देश काय? "पूर्णिमेकरिता येथें" हें वाक्य बरोबर जमत नाहीं. तेवढ्या-करितां "येथें" ह्या शब्दाऐवजी "येणें" असा शब्द असावा असें मानून जर "पूर्णिमेकरिता येणें. फार रागें भरले आहेत" अशी दोन वाक्यें केली तर अर्थाचा संदर्भ बराच जुळतो बाजीराव खुद्द साताऱ्यास नसावेत असें "पानें आणावयास साताऱ्यास माणूस गेला आहे" असें त्याच पत्रात शेवटीं वाक्य आहे त्यावरून बाजीराव साताऱ्याजवळीक असावेत हें उघड आहे. धावडशीहून स्वामीकडून पत्राचें उत्तरही दुसरे दिवशीं मागितलें आहे त्याअर्थी बाजीराव धावडशी व सातारा ह्याच्या नजीक असले पाहिजेत.

२ अबाजीपत —पुरंधरे.

पुढील गोष्टी होईल नव्हे हें स्वामी जाणत. इतकीयावर मी गरिबानें काय करावें ? कोणता विचार करावा हे आज्ञा जाहली पाहिजे. माझे विचारें हें सर्व सग सोडून उठोन एखादेकडे जावें. पुनः तोंड खावंदास अगर लोकास दाखवावें असें नाहीं. परंतु तुह्मी वडील, वर्तमान अगोदर श्रुत व्हावें याकरिता लिहिलें असे. उत्तराचा मार्ग पाहवा. उत्तर आलियावर जो विचार चित्तात आला आहे तो करून येवों. तुमचे शरीरीं सावकाश नाहीं. कुवत नाहीं कीं, तुह्मास लिहून एखादा महत् उपायें सकट देवास घालू ते गोष्ट तों राहिली. इतकीयावर हें कार्य राहत, कर्ज फिटत नाहीं. आता वाचलियाचें सार्थक काय ? आपला जिवाचा त्याग करितो. लटकी समजाविसीचा अर्थ त्याहाल तरी मी ऐकत नाहीं. जर रुपयाचा उपाय करून राजश्री स्वामींचा निरोप या चौं पाचा दिवसात येईल सतोषेंकरून, तरीच बरें. नाहींतरी आमचा उपाय आह्मी करू. कौन पाठविला आहे. येथें, साड्या नव्याच दोन पाठविल्या आहेत घेणें. पान आणावयास सातान्यास माणूस गेला आहे. आला ह्मणजे पाठवून देऊ. राजश्री बापूजीपंत उदईक येतील. त्यांसे त्याचे हवालीं येलें ते पावते करतील. वरकड रानचे जिनसाखाठीं माणसें पाठविलीं आहेत. आल्यावर पावतें होईल. उत्तर उद्या पाठवून देणें. तुमची आमची भेट होणार नाहीं. सेवेसी श्रुत होय हे विज्ञप्ति.

[लेखांक ३२] श्री.

श्रीमत् परमहंस परशरामबाबा स्वामींचे सेवेसीः—

विनंती सेवक आज्ञाधारक बाजीराऊ कृतानेक विज्ञापना. महाराजानीं खंडूबरोबर आशीर्वादपत्र पाठविलें व कित्येक आज्ञा केली

१ हें पत्र पारच आशीवाणीचें आहे. मनुष्य अतिशय श्रमला ह्मणजे तो कसा त्वेशीवर येतो तें ह्या पत्रावरून फार चांगलें व्यक्त होतें. बाजीरावास स्वामींचा किती आधार होता व सर्व राजकारणें त्याच्या आधारावर कशीं अवलंबून होतीं हें ह्या पत्रावरून स्पष्ट होतें

तरी बावा, आह्मांस काय चिंता आहे. तुह्मी जालेत गोसावी, आं
आह्मांकडे प्रपंच लाविला. त्या प्रपंचामुळें आह्मी जोड दतवी
केली कीं वीस लाख रुपये कर्जदार झालों. कर्जदारांचे नरकांत कुज
इतकेच मेळविलें. या दुःखास्तव गतवर्षी पिंपरीस आलों तेव्हां स
तुमच्या हवालीं करुन मोकळे होऊन देवाची सेवा करावी हा हेत
रुन स्वामींस विनंती केली. स्वामी कृपाळु होऊन आश्वासन दिल
"भार्गव तुझे ध्यानीं आहे. फत्ते तुझी होईल. व पैकाही उदंडसा मि
ळोन कर्ज फिटेल. सर्व साह्यकारी भार्गव आहे." तेवटे वचनावर हा
देऊन होतों. त्यास चिरंजीव तिकडे[1] तुह्मा गेला होता; यश मात्र थो
बहुत आलें; पैका न मिळाला. लष्करचे हाल श्रीरंगपट्टणचे वेळे

१ तिकडे.—ह्मणजे हिंदुस्थानच्या स्वारीस. ह्या स्वारीत फायदा फारसा झा
नाहीं, फक्त यश मात्र आलें, माळवा वगैरे प्रांत अद्यापि मिळाला नाहीं अ
त्यावरुन उघड आहे. त्याअर्थी ही सन १७३४ चीच स्वारी असावी.

२ श्रीरंगपट्टणचे वेळेस लष्करचे फार हाल झाले होते ह्मणून ह्मटलें आहे.
श्रीरंगपट्टणाची स्वारी सबा आशरीनच्या रजब महिन्यांत ह्मणजे इ० स० १७२
च्या फेब्रुवारीमध्यें झाली होती इ० २३ ला बाजीराव श्रीरंगपट्टण मुका
होत सोंधे, बेदनूर, वगैरे ठिकाणीं जमाबंदीमध्यें जाऊन नंतर बाजीराव श्रीरं
पट्टणास गेले कर्नल विल्कस यांनीं म्हैसूरच्या इतिहासामध्यें ह्या स्वारी
विशेष माहिती दिली नाहीं व ग्रांट डफ ह्यांनीही विशेष माहिती दिली नाहीं
त्यांनीं फक्त फत्तेसिंग भोंसल्यासह बाजीराव १७२६ मध्यें कर्नाटकांमध्यें गेले
प्रांत लुटून श्रीरंगपट्टणावर खंडणी बसविली, इतकी माहिती देऊन असा शे
मारिला आहे की.—"No particulars of this campaign have bee
discovered, but it appears by a letter written 12 or 13 year
afterwards by Bajee Rao to his brother, that they lost a num
ber of men without gaining advantages which had been antic
pated." ह्यावरून ग्रांट डफ ह्मणतात त्या अर्थाचें चिमाजी आपास लिहिलें
मराठें पत्र निराळें असलें पाहिजे. परंतु बाजीरावाच्या वरील पत्रावरुनही श्रीरं
गपट्टणच्या स्वारीचा बोध होत आहे.

झाले होते तसेच झाले. आपण या गोष्टीचा शोध करावा. आता नित्य उठोन कर्जदाराचे पाया पडावे. शिलेदाराचे पाया पडता पडता कपाळ छिनत चाललें. आता हीं सुखें आह्मास नकोत. तुह्मी या आणि आपला कारभार संभाळा. अगर टाकून द्या ह्मणाल तरी टाकून उठोन येतों. यरकड तुह्मीं आपल्या पैक्यासाठीं लिहिलें तरी स्वामीनें काहीं चिंता न करावी. आमचा जीव आहे तो पैकीयाची काय चिंता आहे? कोणे समयी पाहिजे तें आह्मासही कळतें. पैका पावता करून. आता प्रस्तुत तो आमचा जीवच मात्र आहे. येथें येऊन घेणें अगर तेथे बोलावशील तरी सर्वसग टाकून येतों. तुह्मी थोर देव. तुह्मास वचनाम धरावें तें वचन खरें न झालें ह्मणून आह्मीं लेकरानीं तुमची रड तुह्मापासी रडावी, आणि रडतियाची अशी तुह्मी पुसोन परिणाम त्याचा करावा तो कराल. तुमचें झाड लाविलें तोडाल तरी आता तोडा, वाढवाल तरी वाढवा. या गोष्टीस नादर कोण आहे. तुमचे दयवणीस आह्मी का भिऊ? मारशील तरी तूच बावा मारशील, यातही कीर्ति

१ ग्राटडफनें "Among Hindoos an attitude of worship or adoration is to place the forehead at the threshold of a temple, or at the foot of the idol, and is used in supplication to a superior The following extract of a letter from Bajee Rao to his Mahapooroosh must of course be understood figuratively, but it shows the embarrassments under which he laboured —"I have fallen into that hell of being beset by creditors, and to pacify sowcars and silledars, I am falling at their feet till I have rubbed the skin from my forehead" Part of this distress originated in the high rates of pay which he was obliged to give, in order to out-bid Nizam-ool Moolk, and secure the best of the Deccan soldiery." ह्मणून जी टीप दिली आहे ती थार मनकुरास अनुलक्षून आहे. त्यावरून हें पत्र ग्राट डफ ह्यानी पाहिलें होतें ह्यांत शक नाहीं

तुझीच आहे. आणि आता लॅकराचे लढिवाळ चालवून कीतिरूप होसील तरी तूच होसील. गावचा मजकूर लिहिला कीं शिष्य पाठविणें, त्याचे हवालें करू तरी शिष्य मीच आहें मला बोल्यावें, मीच येता हा कारभार पहावासा असला तरी येऊन आटपणें पाहिने तरी आह्मी मुतालिक तुझ टाकून द्या ह्मणाल तरा येतो नाहीं, चार दिवस आमचेच हातून घ्यावासा असेल तरी तैसीच आज्ञा करावी आह्मी तो कर्जदाराचे नरकात बुडालों तुझे वचनावर जर थवदाचे खालीं जर मग कर्ज व राजा व लोक याचे देणियापासून मुक्त करशील यास्तव देवाजवळ आपला प्राण देऊ. आह्मास मुक्त लॅकरास कराल ऐस वचन अभयपूर्वक आलिया एवढे आठ महिने आणीक जीव धरून पाहू यात जर आह्मी कृत्रिम लिहिलें असेल तरी आह्मास तुझीच शपत असे काय तें उत्तर लवकर पाठविणें तैसीच तजवीज करू तू देव कैसा कीं आमची कृत्रिमता किंवा निर्मळता न कळे ध्यानात येईना तेव्हा आह्मीच प्राक्तनाचे गाढे. आमचें कपाळ फुटलें! तुमचा कोप आह्मा गरीबावर कशास? जे दुष्ट असतील त्याजवर करा कीं, तेणेंकरून प्रजा सुख पावे आज दाभाडे, गायकवाड, वाडे कोटी कोटी रुपये खाजिने आणि मीन आह्मी तुझे पायाशीं व धन्याचे पायाशीं निष्ठेनें वर्तता ते असास महाग झालों! त्यात आह्मी चिपळुणें, तुझे वाढविले, लाज तुला असावी लाज धरशील तरी त्याजवर कोप करा आणि आमचे उर्जित करून राहिलें ब्राह्मणाचें काम करून घ्या नाहीं तरी आह्मावर कोप राग कशास पाहिजे? आपलें स्वाधीन करून घे आणि आह्मास मुक्त

१ दाभाडे, गायकवाड व वाडे हे आपल्या स्वार्थाकडे दृष्टि देऊन स्वतन्त्रपणानें प्रांतोप्रांतीं स्वाऱ्या करीत होते व मिळेल तितका फायदा आपल्या पदरात ओढून गबर झाले होते असा त्यांच्यावर हा आरोप आहे

करा. आणीक एखादा देव पाहून सेवा करूं. पिंपरीसच बोलिलें आहा कीं "माझा राग तुजवर होणार नाहीं. कदाचित् राग भरला तरी चालणार नाहीं." त्यास आता लिहिलें कीं, "पिंपरीस मरत होतों, ज्वरानें शुद्ध नव्हती. ते बोली प्रमाण नाहीं." तरी मरत होतास तरी राजींच माझे रक्षणास कैसा आलास? ह्या गोष्टी कशास लिहिता? जर आम्ही उमगतों न तरी त्या भार्गवच साक्ष असेल. आताच उठोन सन्यासी होऊन एखादेकडे उठोन जावें ऐसें वाटत नसेल तरी भार्गवाची शपथ आहे. परंतु मागती कांहीं विवेक करून धीर धरून पाहतो. जर धीर धरवेल तरी धरवून पाहू. नका ह्मणाल तरी आह्मी तों सिद्धच आहों. सेवेसी श्रुत होय. हजार रुपये सातान्याहून धावडशीस पावते करणें ह्मणून पूर्वीच रकडचें पत्र अगोदर दोन दिवस लिहून पाठविलें आहे. पावलें असेल अगर पावतील. उत्तर पाठवावें हे विज्ञप्ति.

[लेखांक ३३] श्री.

श्रियाइह चिरंजीव राजश्री आपा यासीं —

बाजीराव बल्लाळ प्रधान आशीर्वाद उपरी येथील कुशल ता० छ ७ रमजान जाणून आपणाकडील कुशल वृत्त लिहून पाठवणें. यानंतर निजाम उलमुलूक माळव्यात रवाना झाल्यावर आह्मीही त्वरा करून नबाबाच्या मुकाबलियास आलों. आठ नवकोसाचें अंतर उरताच नबाबाच्या फौजा चलावत खाऊन भुपाळ किल्याच्या आश्रयास गेले. तळें

१ पिंपरी —पुणें जिल्ह्यात पुणें तालुक्यात एक लहान गांव आहे. येथें स्वामीचें देवस्थान असून हा गांव त्याकडे इनाम आहे येथें स्वामी केव्हा केव्हा राहत असत

२ मनुष्य वैतागला ह्मणजे सर्व संग सोडून सन्यासी बनतो त्याप्रमाणें बाजीरावांच्या मनाची स्थिति झाली होती

३ छ० ७ रमजान —ता १९ डिसेंबर इ० स० १७३७ सोमवार

पाटीशीं, नाला पुढें, देऊन राहिले. आदीही त्याच दिवशीं छ. २ रम-जानीं चालोन घेतलें. नबाबानीं सवाईचे पुत्र व बुंदेले सभासिंग व जाट व रजवाड्यांच्या फौजा व तोफखाना ऐसा एक तोंडी दुसरी जागा होती तेथे जाट चालोन उभे केले. आपण त्याच पाटीवर उभे राहिले. आमच्या फौजा राजश्री राणोजी शिंदे व राजश्री पिलाजी जाधवराव व सयाजी गुजर व फिरवोळ पथकें रजपुताचे फौजेवर उठलीं. धारोसाचा मार सोसून यदय मोठी जाहली. दिवर्सी माणूस रजपुताचे मारिले. आपणाकडील पन्नास साठ माणूस ठार झाले. दोन चारसें जखमी. तैसीच घोडी शंभर पावेतो पडलीं. पांच सातशें जखमी जाहलीं. परंतु नबाबानी तमाशा बराच पाहिला. रजपुतापुढें गजड्याचा आधार व नाला नसता तरी मारून गर्दीस मेळविलें जातें, असो. युद्धप्रसंग जालियावर नबाबाच्या गोटापासून दोन बाणांच्या टप्यावर सडी फौजानीं यसुल आहे. नबाबाची गाट भुपाळपासून एकदोन मजलीवर पडती तरी अवघेच फौजेची मिठी चौंफेर पडती. तर राजश्री स्वामींच्या प्रतापें नबाबाचें डोळे थट होते. परंतु आश्रयास गेले. असो. एक युद्ध झालियावर आत तीनचार रोज आनमान पाहिला. त्यास नबाबानीं कुल आपले बुनगे व रजपुताचे व रजवाडकराचे बुनगे एक भुपाळ शहरात आश्रयास घातले. आपले डेरेही माघारी अडचणींत नेले. तमाम फौजेनिशीं प्रात:काळपासून तयार होऊन दुर्मीवर यथा

१ छ० २ रमजान —ता० २५ डिसेंबर इ० स० १७३७ गुरुवार

२ सवाईचे पुत्र —सवाई जयसिंगास ईश्वरीसिंग व माधवसिंग असे दोन मुलगे होते त्यापैकी एक फौज घेऊन निजामाच्या मदतीस आला होता.

३ सभासिंग बुंदेले —राजा छत्रसालाचा नातू बुंदेले राजे मराठ्यांच्या पक्षीचे होते परंतु निजामाने जबरदस्तीने त्यांना आपल्या बाजूस वळवून घेतले होते

गोटातच उभे राहतात. बाहेर युद्धास निघतात ऐसी आवाई घालितात. परंतु निघत ना. डेरेचौक्या गोटापुढें होत्या. तो माघारा कोटा किल्याच्या आश्रयास नेऊन मोर्चेबंदी माडली. बुरूज घालितात. याप्रकारचा प्रसंग आरंभिला आहे. धान्य तें महर्ग होत चालले. चौ दिवसात रुपयाचे पीठ चार शेर जाहले. पुढें काय होईल तें पहावें. हत्ती घोडे यास वैरण अगदीं नाहीं. एक दिवस झाडाच्या साली व तळ्यातील लव्हाळे चारिले. आता तें काहींच नाहीं. रजवाडेस्वरी, बुंदेले व सवाईची फौज या समागमें आहे. ती प्राण्शाई पडली. नवाबाचा हजार त्यास नाहीं, व त्याचा इतबार नवाबास नाहीं पळोन निघावें म्हणतील तरी बुनगे शहरात अडकविले यामुळें निघों पावत नाहीं. बाहेर युद्धास निघावें तरी सोबतीयाचा भरवसा न पुरे. आमच्या फौजा तो चौगीर्द बैसल्या आहेत. रात्रीचे बाणबंदुका चौक्यावर चालवितो यामुळें सारी रात्र दगे गोटात होऊन फौजा ताटकळोन उभ्या राहतात. घोड्यास चारा नाहीं. दुसरें, सारा वेळ तयारी. ऐसी जाजती माडली आहे. नवाब बुद्धिवंत होत्साता हे बुद्धि वृद्धापकाळीं करून बदवक करून घेतला. दिल्ली आदिकरून सतत चालली. कदाचित् नवाबाना रजपुतानीं अवसान करून बाहेर युद्धास निघाले तरी कोस दोन कोस वेढून लगट करून निघते तरी समवतें बैसलोंच आहों. जे गेत वंग साची ते गत याची होईल. नवाब थोर अमीर, फौज पाहता तीस चाळीस हजार, हातनाला, व शुतरनाला, व बरकंदाज, व रेहकले समागमें बहुत, ऐसे असता आश्रयास बसावें (हें) श्लाघ्य नव्हतें. विचारें पाहता बसावया कारण हेंच कीं, काहीं दिल्लीची फौज मदतीस यावी व दक्षणी फौज यावी. त्यास दिल्लीस फौजाविशीं पादशाहास अर्जी जाहली. त्यांणीं खानदौरास व कमरदीखान यास पादशाहानीं फर्माविलें

---

१ लेखांक ३६ मधील वंगसामराबाची विस्तृत टीप पहा

र्वी, तुह्मी कोठें जाणार ? आह्मी निघो तेव्हां तुह्मी समागमें असावें. त्यानवरून ते येतां दिसत नाहींत. आतां मोठा भरवसा दख्शणी फौजेचा आहे. प्रतिदिनीं पाच सात जोड्यां रवाना होतात. कदाचित् तवकल करून फौज नगरास सामील व्हावयास येईल. त्याला आपा, या समयीं जरी तिकडील तिकडे फौजेस तुमचा शह बसोन आटक्ली तरी हे फौज बुडवावयास असामान्य दुसरा येणार नाहीं. आह्मांजवळ आहे फौज इतक्यानिशींच नगरास जेर करून विरहे लावितो. ते फौज येऊन सामील झाली तरी नगर जरा भारी होतील. जाजती श्रम करणें लागतील. याजकरितां फौजांस अटकाव होय तें करणें. यासमयीं तुह्मांस जे फौज मिळेल (ते) जमा करून भारी रहणें. दौभाडे यांचे आह्मांकडे आले नसले तरी तुह्मी आपणाजवळ बोलावून सामील करणें. राजश्री स्वामींजवळ जो जमाव आपला आहे तो आपणाजवळ आणणें. चिरंजीव राजश्री महादोबा यास लिहून राजश्री स्वामींस विनंती करून राजश्री फत्तेसिंगबावा व राजश्री शंभुसिंग जाधवराव व सरलष्कर व जाधव आणवणें. त्या खेरीज लोक मिळवील ते जमा करून तिकडील फौजांस शह देणें. ह्मणजे एकटें याचें साहित्य दुसरा कोणी करणार नाहीं. नगराचा निर्वाह व्हावा या सायास दुसरा ऐसा येणें नाहीं. हे ठिकाणीं लागल्यावर अवघी दक्षिण निर्वेध होईल. अवघ्यांनीं या समयीं या कामात चित्त घालावें. आमचे फौजेचे ,उसावारीस अगर कर्जपरिवारास एक

---

१ दाभाडे वाडे वगैरे सरदार पेशव्यास ह्या वेळीं साह्य करीत नसून अलग राहिले होते त्यांस मदतीस जाण्याबद्दल शाहू महाराजांकडून व पेशव्याकडून पत्रें गेलीं होतीं.

२ राजश्री स्वामी —शाहूमहाराज. ह्यांच्या हुजूर दरबारात महोदावा ह्मणजे महादाजीपंत पुरंदरे हे असत ह्मणून त्यांचेकडून महाराजास विनंति करविली होती.

नबाब खेरीज दुसरी जागा नाहीं. जे फौज समागमें आहे इतक्यानिशीं रात्रदिवस कस्त मेहेनत करणें, तें नबाबाजवळ करीतच आहों. फळ होता ईश्वराचें.***राजश्री आवजी कवडे वरे समयास चागले सामानानिशीं आले आहेत. राजश्री राणोजी भोंसले या ज शे दाकडे आल्याचें वर्तमान आहे. जरी ते आले तरी ते आमचे जाहले. न येती ते गोष्टीचाही मुजाका काय आहे. एक तों राजश्री स्वामींजवळ मोहिमेस असावयाचें होतें तें तों नाहीं येव्हा या प्रसंगास तरी त्याणी यावे. येथेंही न येत, तेव्हा सरंजाम मुलुख खाऊन अप्रयोजक होतील. तुह्मास जो यत्न होईल तो करून तिकडील फौजेस पायबद देणें. शहाजापुरचा मोगल दीड हजार राजश्री मल्हारबा व राणबा व यशवतराव पवार यांणीं बुडविला हें वर्तमान पूर्वी तुह्मास पत्रीं लिहिलें आहे त्यावरून कळलेंच असेल. राणोजी भोंसले आह्माकडे आले तरी बरें. नाहीं तर तुह्मी त्यास गाठणें. ते फौज तुमच्या कामाची आहे. बरचेवर कागदपत्र पाठविणें. आणि आपणास सामील करणें. अगर तुह्मी गाठणें. जे गोष्टीनें ते फौजेस आटकाव होय तें करणें. वडिलांचें पुण्य व खावदाचें आहे तरी त्यास घेतच आहों. लोभ असों दिजे हे आशीर्वाद.

[लेखांक ३४] श्री.

श्रियासह चिरंजीव राजश्री आपा यासी

बाजीराव आशीर्वाद उपरी येथील ता० छ० १७ रमजांन मुकाम भूपाळ जाणोन आपणाकडील कुशल लिहीत जाणें विशेष. तुमचीं पत्रें

१ शहाजापूरचा मोंगल —निजामाचा साह्यकारी मीरमानाराान फौजदार शहाजहानपूरवर हा भोपाळ येथें निजाम अडचणींत सांपडला असें देखून दुसरीकडून मराठ्यावर हल्ला करावयाला मदत करीत होता त्यास दाराह सराई नामक गावीं शिंदे होळकर व पवार यांनीं ठार मारिला व त्याची दोन हजार फौज बुडविली

२ छ० १७ रमजान —ता० २९ दिसेंबर इ० स० १७३७ गुरवार

छ० २३ सवेनेचें आलें तें छ० ८ रमजानीं आले. मौजे ओहोणे सोनगीर गिरेनातीर येथील मुक्कामचें आलें तें काल छ १६ रमजानीं पावलें. कुशलश्रवणें संतोष वाटला. येथील वर्तमान निजामुन्मुल्क भुपाळच्या आश्रयास गेला. नंतर छ० ३ रमजानीं मुकाबिला केला. युद्ध जाहलें. व वर्तमान नवाबानीं बुनगे भूपाळ दादराचे आश्रयानें ठेवून नंतर जाहलें हें वर्तमान तुह्मास पदिलें लिहून पाठविलें आहे. त्याजवरून क ळलेंच असेल. पत्रें रवाना झालीं. त्या अलीकडे वर्तमान तरी भुपाळास समांवती चौकीनदी केली. यामुळें दाणा महर्ग जाहला. गवत तो न मिळेसारखें जाहलें. तेव्हा बोलीचालीचा संदर्भ नवाबानीं चित्तात आणून राजश्री आनंदराव पंडित सुमंत यास पाठविलें. मशारनिल्हे आल्यावरी आह्मीं आपला मतलब सांगणें तो सांगोन राजश्री बाबूराव मल्हार यास समागम देऊन नवाबाकडे पाठविलें, मतलब निवेदन केला. नवाबानीं आज्ञा केली, प्रात:काळा राजश्री पिलाजी जाधवराव व आणखी मातबर पार्टांनिश, येथीलही मातिबर देऊन गोष्टीचाली होईल. ऐसें सांगितल्यावरी बाबूराव मल्हार आले. छ० १४ रमजानीं आबदुल खेरखान व सय्यद लष्करखान व अननरखान व सुमंत ऐसे लष्करापुढें टेंकडी होती तेथें आले. आह्मीं राजश्री पिलाजी जाधवराव व राजश्री बाजी भिवराव व राजश्री बाबूराव मल्हार पाठविले. संभाषण जाहलें. आमचा मतलब त्रिवर्गानीं

१—छ० २३ सफर —ता० ५ डिसेंबर; सोमवार

२—छ०८ रमजान —ता० २० डिसेंबर, मंगळवार

३ ओहाण सोनगीर —हीं दोन गावें खानदेशांत आहेत

४ गिरनातीर —ही तापीस मिळणारी एक लहान नदी आहे. तिच्या काठीं वरील गावें आहेत

५ छ० १६ रमजान —ता० २८ डिसेंबर, बुधवार

६ छ० १४ रमजान —ता० २६ डिसेंबर, सोमवार

त्याचे निवर्गास सांगितला. तेव्हां बोलिले की, तुमचा मतलब नवाबांस निवेदन करून नवाब तुमचें ऐकतील, परंतु नवाबांची अब्रू वाढविली पाहिजे. प्रातःकाळीं नवाब बाहेर निघतील. तुह्मी कोस दीड कोस माघारे जाऊन राहणें. आह्मी निवर्ग तुह्मांजवळ येतों. बोली चाली करूं. त्यावरून दुसरे दिवशीं छ० १५ रमजानीं आह्मी कुच करून कोवाच्या अंतरें वदगीव राहिलों. नवाब नंतर बाहेर तळावर येऊन मुकाम केला. आबदुल खेरखान व अनवरखान यास लष्करच्या दरम्यान पाठविलें. बोलीचालीचें मतलब सांगितलें. ते नवाबांस सागोन करून देऊं ऐसे बोलोन नवाबाकडे गेले. जावसाल यावा तो न आला. प्रातःकाळीं नवाबांनीं एकाएकींच नगारा व कुच करून पुनः भुपाळांतच गेले. तेव्हां राजश्री आवजी कवडे व राजश्री यशवंतराव पवार यांणीं हुमदारीस घाव केला. जाटाचें व आवजी कवडे यांची सरमिसळ जाहली. तेव्हां नवाब ठिकाणींच उभे राहिले. आह्मी तमाम फौजेनिशीं भंवते उभे राहिलों होतों. नवाबांनीं आरावा काढून टेकडीपासून अर्धकोस जमीन भुपाळपावेतों दोन प्रहरांपासून सायंकाळपावेतों चालत होते. निदानीं तळ्यात राहिले होते. तोही तळ सोडून पाटकाआंत पहिले बुनगे ठेविले होते त्याजवळ जाऊन केवळ अडचणींत राहिले. बंद होऊन राहिले. जैसा मनसबा महमदखान बंगश यांणीं विचारिला त्याचप्रमाणें यांणीं विचार केला आहे. नवाब थोर. यांणीं एक तों आमचा मतलब करून देऊन मुसरूप दक्षणेस जावयाचें होतें, परंतु दुसरें बाहेर निघोन झुजावयाचें होतें. परंतु दोनी गोष्टी न करितां अडचणींत राहिले. अनुचित केलें. या गोष्टींत नवाबाची अब्रू काय राहिली? असो. नवाबांनीं काय विचार चित्तात आणिला असेल तो असो, परंतु आपल्या बंदोबस्तात आता

१ ता० १५ रमजान:—ता० २७ डिसेंबर, मंगळवार.

आसपास चौकीपहरी करून दाणागवत कुल बंद केलें आहे. नबाब काल पाऊन आजीपावेतों आत उभेच केले होते. घोड्यावरी व गोळीच्या टप्प्यावरी आमचे फौजेचे मोर्चे लावून मार देत आहों. नवाब व नबाबाची फौज हत्वहीन झाली आहे. आणि गोटावरी लगट करून दोन तोफा हस्तगत केल्या. अत: पर राजश्री स्वामींच्या प्रतापें निजाम उल्मुल्क यासी याच ठिकाणीं बुडवून टाकितों. दक्षणचे फौजेची यास आशा बहुत होती, त्यास तुम्ही तिकडे आहा. तुमच्या शहामुळें तेही येऊन पावे असा अर्थ नाहीं. तुम्ही फौज जमा करून जितकी मिळेल तितकी मेळवून दक्षणचे फौजेस पायबंद देणें. दाभाड्याकडील शहाणा माणूस पाठवून त्यास आपणाजवळ आणणें. रणोलियास असली तरा उत्तम जाहलें. कदाचित् सोनगडपावेतों गेले असले तरी तेपावेतों शहाणा माणूस पाठवून दाभाडे, बांडे, गायकवाड आपणाजवळ आणून तिकडील फौजेस पायबंद देणें. रघोजी भोंसले याकडे पत्रें व एक माणूस पाठवून त्यासही आपणाजवळ आणणें. सारांश ते फौजेस पायबंद दिरह्यास नबाबास आम्ही बुडवीतच आहों जें होणें तें धन्याचें प्रताप, वडिलांचे पुण्यकरून उत्तमच होईल. आपल्याकडील लोक सारे सुखरूप आहेत. घोडा कालचे झुंजीं तीस पस्तीसपर्यंत प डिले. व मातबर माणूस कोणी पडिले नाहींत. पाच सात शिपाई पडले बहुत काय लिहिणें, लोभ असों दिजे हे आशीर्वाद.

[ऐग्रांक ३५] श्री.

श्रीयासह चिरंजीव राजश्री आपा यासी —

बाजीराव बल्लाळ आशीर्वाद उपरी येथील कुशल ता० छ २७ रैम

---

१ रणोलें –हें गांव खानदेश जिल्ह्यांत नंदुरबार तालुक्यांत आहे

२ सोनगड –हें गुजराथेंत बडोदा सरकारांत गाव आहे येथें बळकट किल्ला आहे

३ छ० २७ रमजान –ता० ८ जानेवारी इ स १७२८, रविवार

जान जाणून आपणाकडील कुशळ लिहित जाणें, यानंतर तुमचीं पत्रें छ ८ रमजानचीं वरणगावचे मुकामचीं बिश्रामानंरोवरी आलीं व दुसरीं पत्रें छ० ११ रमजानचीं आली ती छ० २४ रमजानीं पावली. लेखनार्थ विस्तारें कळला. येथील वर्तमान काल लिहून पत्र पाठविलें आहे त्यावरून कळलेंच असेल. अलीकडील वर्तमान तर नबाब बुनगे काहीं भुपाळांत व काहीं इस्लामपुरात टाकून सुलुखाची सदर्प लावून कोस दोन कोस चालतात. आमच्या फौजा चौतर्फा चालवून दाणा-गल्ला घासलकडी बंद केली. एक रुपयास एक शेर अन्न जाहलें. तही कोणास प्राप्त कोणास अप्राप्त जालें. थोडीं पळसाचा पाला खाऊं लागलीं. परवा छ २५ रमजानीं मोंगल पठाणानीं भाज्याचे बैल खादले. रजपुतास तो केवळ उपास पडों लागले, ऐसा प्रसंग जाहला. तेव्हां नबाब सर्वांचे दु:ख पाहून बहुतच काहिला होऊन सलोखाविसीं त्वरा केली. बोलीच्या प्रसंगास पहिलेच आरदुल खेरखान व सयद लष्कर खान व अनवरअल्लाखान होते. सांप्रत आयामल्ल याहीं सांगोन पाठविलें कीं बोलीचालीच्या प्रसंगात आपणास बोलाविल्यास आमची अब्रू आहे. व आह्मी तुमचे शुभचिंतक असों. त्यावरून आयामल्ल याणेंही पाठवून यावें. म्हणवून नबाबास राजश्री आनंदराव पंडित सुमंत याजबरोबर सांगोन पाठविलें. त्याजवरून नबाबानें आयामल्ल यास भेटीस पाठविलें. भेटीनंतर आयामल्ल यास पहिले निरोप यास सांगोन बोलीचालीचा

१ छ० ८ रमजान –ता० २० डिसेंबर इ. स. १७३७, मंगळवार

२ वरणगाव –हें गाव खानदेश जिल्ह्यात भुसावळ तालुक्यात आहे

३ छ० ११ रमजान – ता० २ जानेवारी इ. स. १७३८ सोमवार

४ छ० २४ रमजान – ता० ५ जानेवारी, गुरुवार.

५ इस्लामपूर –भोपाळाजवळ एक लहान गाव आहे.

६ आयामल्ल –हा निजामाचा दिवाणेला कोणी थोर सरदार असावा

ठराव केला कीं माळवा दरोबस्त द्यावा. पादशाही सनद दिल्लीस गे ल्यावर करून द्यावी द्रव्याची बोली पहिली राजश्री धोंडो गोविंद याचे विद्यमानची आहे, त्याची रदबदल करून जें साधेल तें करून द्यावें. नर्मदे व चमेलमध्यें राजे आहेत त्यांजपासून आम्ही पैके घेतों तेवा व मपेस घेणें तो घ्यावा. राजे यास निरोप देऊन नबाबानीं दिल्लीस जावें. कोणेविशीं तफावत न करावी. जे गोष्टीनें आमचें बरें होईल तें करावें, या गोष्टीनें मजकुरात द्यावे तेसी सिव्रत जाला. माल छ २६ रमजानीं सदर्हूप्रमाणें करार करून नबाबानीं माळवा दरोबस्त जाहगीर सुभे दारीचे यादीवरी दस्कत करून दिलें. व द्रव्यही साधेल ते पादशाहापासून करून देऊ ऐसें खासदस्तकानिसीं ल्हिहोन दिलें राजश्री पिलाजी जाधवराव व राजश्री बाबूराव मल्हार नबाबाचे दर्शनास पाठवून दस्तक्खतानिसीं याद करून दिली यावर तमाम ल्फ्करास व वाणी यास ताकीद करून इरसाल पोहोंचवून दिल्हा. अत पर नबाब आपले बुरुगे बाहेर दक्षिणेस रवाना करून दिल्लीस जातील. सारांश नबाबास अडचणीचा प्रसंग प्राप्त झाला ह्मणवून आपण हावभरी होऊन बुडवा याच्या सायासास लागावें तर नबाबाची फौज तोफखाना व बंदोबस्त पाहता अवघाच ध्यानात आला. रोहिले, बुंदेले व रजवाडे व सवाईची फौज व खेची व नरवर आदिकरून खासा नबाब देखील तीस पस्तीस हजार, या खेरीज तोफखाना, तोही कोणे प्रकारचा हें तुह्मी जाणतच आहा सर्मोवता आरावा चालून तमाम फौजेनिशीं तोफखान्याचे पाठीं चालावें तर राऊत अगर पायींचे माणूस निघावया गरज नाहीं. बंदो

---

१ सवाई —सवाई जयसिंग

२ खेची व नरवर ही ग्वाल्हेर प्रांतातील जुनीं संस्थानें होत साप्रत राघोगड ह्मणून जें मध्य हिंदुस्थानात संस्थान आहे तें खेची ह्या नावानें प्रसिद्ध आहे येथें खेची जातीचे रजपूत लोक आहेत ह्मणून ह्या प्रांतास खेचीवाडा असें ह्मणतात

वस्तीनें चालत उठावें तर घोडे माणूस बहुत खर्च होऊ लागलें. धावयाविणें तग करून बुडवावें तर मोंगल लोक मागे सर साणार ! जुलता दिसगत लागल्यास चार दिवस निघोन जातील. हा अर्थ व तुर्ही कितीएक विचार लिहिला तो चित्तात आणून सौरस्याचा प्रसग सपादिला.¹ जो नबाव चौथाई व सरदेशमुखीचीं नावें घेत नव्हता त्यार्णी माळवे दरोबस्त ऐसे रासदस्तकानें लिहून व लिहिता उचार केला की, "या मार्गे कर्धीच गोष्टी न जाहली ते या प्रसंगीं जाहली" व नबाबानीं हे गोष्टी मान्य करणें दुरापस्त. पुत्राचे नावे सुभेदारी करून समागमें आणिलें त्या माळव्याची दरोबस्त सनद करून देतो. नबाबाच्या चित्तात कल्पात आला. परतु काय करील ? संकटाचा प्रसग देखोन यावे लागलें. जे राजेराजवाडीयाचे आपले वरे इच्छू कदयप धरून होता ते त्यास हातचे सोडावे लागले. हें दुःख ल्हान सामान्य न जाहलें. आपा, राजश्री स्वामीचें तपोबळ, वडिलाचें पुण्य समर्थ तरीच ही गोष्टी घडोन [आली]. अन्यथा होणें कळलेच आहे. आज पादशाहींत नबाबासारिखा अमीर दुसरा कोण आहे ? याणें जो पाया घालून दिल्हा तो अवघ्यात श्रेष्ठ आहे. नबाब अत.पर दिल्लीस जातील व समागमें कोणी यावयाचा तो देऊन नबाब दिल्लीस गेलियावरी या प्राताचा व राजवाडीयाचा बदोबस्त कर्तव्य तैसा करून होईल वर्तमान तें लिहून पाठवू. काहीं द्रव्य नबाबाजवळ मागावें ही इच्छा होती, परतु नबाब द्रव्याचा लोभी. पूर्वी याची साहित्य केली ते समयी मन यादवून द्रव्य देववलें नाहीं,

---

१ पूर्वी —म्हणजे इ० स० १७२४ साली नबाबास बाजीरावानीं साह्य केलें होतें तो प्रसग असा की, निजाम दिलीदरबारांतून निरोप घेऊन दक्षिणेंत आल्यावर त्याच्या स्वाथप्रचुर आणि कपटी वर्तनामुळें बादशाहाच्या मनांत राग येऊन त्यानें हैदराबादचा सुभेदार मुबारिझखान (मराठी कागदपत्रांत ववरखान असें नाव दिलें आहे) ह्यास सैन्य जमवून निजामाचें पारिपत्य करण्याबद्दल

ते इल्ली पदरचे देतील हे गोष्टी तशासारखी दिल्लीस गेल्यावर साव भीमापासून प्राप्त जाहल्यास चुकणार नाहीं करार झाला यात अंतर न करावें ऐसी मनरोटी नबाबानीं दिली अत पर नवाब खता करतील? कदाचित् काळवश [काळक्रमें?] दुर्बुद्धि निर्माण झाली तर केलें पावतील श्री त्यास जय देणार नाहीं लोभ असों दीजे हे आशीर्वाद

[लेखांक ३६] श्री

श्रीमत परमहंस महाराज श्री स्वामींचे सेवेसी —

चरणरज बाजीराव बल्लाळ प्रधान कृतानेक विज्ञापना येथील कुशल महाराजाचे आशीर्वादें पौष वद्य १४ पावेतों मुक्काम भुपाळ येथें यथा स्थित असे विशेष फौजसहित या प्रांतीं आलो. नबाबाचा व आमचा मुकाबला व्हावा तों नबाब भुपाळच्या आश्रयास गेले. छ० २ रमजानीं एक युद्ध जाहलें दुसर कालही एक युद्ध नबाबाचें व लोकाचें जाहलें बराच तमाशा नबाबानीं पाहिला महाराजाच्ये प्रतापें मोर्चे

गुप्त रीतीनें सांगून पाठविलें त्याप्रमाणें मुबारिझखानानें तयारी केली त्या सगीं निजामानें पेशव्याची मदत मागितली त्या वेळीं पेशव्यानीं उत्कृष्ट मसलत करून साखरखेडलें येथें छ० २३ मोहरम (ता १ आक्टोबर सन १७२४) रोजीं मुबारिझखानाचा पराभव केला व त्यास व त्याच्या दोन पुत्रास यमसदनीं पाठविलें ह्यामुळें निजामाची दक्षिणची सुभेदारी निर्वेध झाली इतकें उत्कृष्ट साह्य ह्या वेळीं पेशव्यानीं केलें परंतु निजामानें त्याचा योग्य मोबदला दिला नाहीं ह्या प्रसंगाचें स्मरण ठेवून पेशव्यानीं निजामाच्या स्वभावाचें वर्णन केलें आहे

१ पौष वद्य १४ –ता० ८ जानेवारी इ स १७३८ रोज रविवार

२ छ० २ रमजान –ता० १५ डिसेंबर इ स १७३७ रोज गुरुवार

३ काल –ता० ७ जानेवारी इ स १७३८, शनिवार

४ तमाशा –पराक्रम जुन्या पत्रांतून हा शब्द फार वेळां येतो शिवाजीनें आपला सावत्र बंधु तंजावरचा व्यंकोजी ह्यास जें उपदेशपर पत्र लिहिलें आहे त्यांतही ' तमाशा दाखविणें ' ह्मणजे पराक्रम दाखविणें असाच उपयोग केला आहे ज्ञानेश्वरी प्रथमध्यें तमाशा हा शब्द ह्याच अर्थी आहे

जवळ नबाबावरील सलाबत बरीसी चढली. नबाब भुपाळच्या आश्रयास तीस चाळीस हजार फौजेनिशीं बसले. आमचे मोर्चे हातघोंडियावरी चढले आहेत. करोलाचा मार देत आहे. मोंगलाचा अगोनगा केला आहे. दाणा, गल्ला, वैरण, फाडी कुल बंद झाली आहे. बंगेसा-

---

१ बंगशाची गत —बाजीरावानीं छत्रसाल राजाच्या मुक्ततेकरिता महमदखान बंगषाबरोबर जेतपूर येथें जी ल्ढाई केली तींत बंगषाची अशीच स्थिति झाली होती हा संबंधाचा उल्लेख बाजीरावाच्या मागील पत्रांतही आहे. ह्याकरिता ह्या संबंधाची थोडी विस्तृत माहिती देणें अवश्य आहे महमदखान बंगष हा बंगष जातीचा एक रोहिला सरदार होता तो फिरुखसियर बादशहाच्या कारकीर्दीत उदयास चढला, ह्मणून त्यानें त्याच बादशाहाच्या नावानें फरुखाबाद हें शहर वसविलें त्यास महमदशाहा बादशाहाच्या कारकीर्दीत माळव्याची व अलहाबादेची सुभेदारी मिळाली होती हा तेथील सुभेदार असताना त्यानें छत्रसाल राजावर स्वारी केली व त्यास मनस्वी त्रास दिला ह्मणून त्या वयोवृद्ध हिंदु राजानें बाजीराव पेशव्यास विनतीपत्र पाठवून आपल्या मदतीस बोलाविलें. त्याप्रमाणें बाजीराव पेशव्यानीं बुंदेलखंडावर इ० स० १७२९ मध्यें स्वारी केली व महमदखान बंगषाच्या फौजेशीं मातबर ल्ढाई दिली त्या ल्ढाईत महमदखानाचा पराभव होऊन तो जेतपूरच्या किल्ल्यामध्यें पळून गेला परंतु मराठ्यानीं त्या किल्ल्यामभोंवतीं वेढा बसवून त्याची सर्व सामग्री बंद केली, त्यामुळें त्याच्या सैन्याचे फार हाल झाले त्याचें वर्णन फरुखाबादच्या नबाबाच्या इतिहासामध्यें केलें आहे तें येणेंप्रमाणें —

* * Jaitpur was strictly invested for several months till there was no longer any grain for food Then the soldiers began to slaughter their horses and bullocks Flour could not be procured even at one hundred rupees a seer.. Many of the soldiers died of starvation, and many more leaving the Nawab to his fate escaped from the fort Bajirao s orders to his guards were that any of Mahomed Khan's men who gave

चीच गत मास झाली आहे. स्वामींचे आशीर्वादें निजामउल्मुल्क या ठिकाणीं बुडत आहे. अगर सलोख झाला तरी आमचा होईल. नगारे किलेबंद झाले याजमुळें त्याची अब्रू राहिली नाही. आपला आशीर्वाद समर्थ आहे. सर्व आशीर्वाद महाराजाचा आहे. सेवेसी श्रुत होय हे विज्ञापना.

[लेखांक ३७] श्री.

श्रीमत परमहंस श्री स्वामींचे सेवेसी:—

चरणरज बाजीराव बल्लाळ प्रधान कृतानेक विनती येथील कुशल ता॥ छ० २ रमजानपावेतों स्वामींचे कृपेंकरून यथास्थित असे विशेष. स्वामींनीं कृपा करून आशीर्वादपत्र पाठविलें तें (पावोन) बहुत व समाधान वाटलें. लिहिलें कीं असी विकल्प वासना आमचे ठायीं नव्हती ते का जाहली, खडूस इतके दिवस का ठेवून घेतला, मार्झे मन द्यावयास काय जातें, ताम्राचें चारापाणी जालीयावरी नगारे आणावे ऐसा

up their arms should be allowed to pass unmolested Many having no food preferred to give up their arms and get away"

ह्या वर्णनावरून महमदखान बंगषाची 'गत' कशी झाली होती ह्याची वाचकास बरोबर कल्पना येईल होवटीं महमदखान बाजीरावास शरण आला व त्यानी त्यास जीवदान देऊन सोडून दिलें तो पुढें इ० स० १७४३ मध्यें मृत्यु पावला निजामाच्या सैन्याची बाजीरावानी ह्या वेळीं बंगषाप्रमाणेंच दैन्यावस्था करून सोडली होती म्हणून त्यांनी त्या वेळचा उद्देश ह्या व मागील पत्रात केला आहे

१ छ० २ रमजान —ता० ३ डिसेंबर इ० स० १७३८ रविवार

२ खडू —स्वामीचा नोकर

३ ताम्राचें चारापाणी —ताम्र म्हणजे निजाम असा येथें सबध दिसतो निजामाचें युद्ध झाल्यानतर बाजीरावाची स्वारी हिंदुस्थानातून छ० ७ रबिलाखर रोजी पुण्यास आली, त्या वेळीं येताना स्वामींकरिता नगारे आणले नाहींत म्हणून स्वामींनीं शब्द लावून पत्र लिहिलें होतें

करार असता न आणिले ह्मणून शब्द लावून लिहिलें; येसियास मायेखेरीज शब्द लाविजेल ऐसा अर्थ नाहीं. स्वामींची कृपा आहे ह्मणूनच इतके लिहिलें. वरकड स्वामी अंतरसाक्ष आहेत. खंडूस विलंब लागायास कारण व नगारे न यावयाचा प्रसंग सर्व अंतरांत आलाच असेल. येथें बोढीचा प्रसंग बहुत जाहला होता. याजमुळेंच खंडूस विलंब लागला होता. तसेंच नगारे आणावयाचा प्रसंग तरी येते समयीं सोनगडाकडून येणें जाहलें असते तरी समागमेंच आणावयाचा योग घडला असता. परंतु तिकडून येणें न जाहलें. स्वामींचे नगारे राहतील ऐसा अर्थ नाहीं. येतील, सकट नाहीं. विकल्पवासनेचा विचार लिहिला तरी स्वामींचे चरणरज असता सकल्पविकल्प कोठें असणार ? मन बुद्धि वासना सर्व स्वामींचेच पाय आहेत व स्वामींचाच आशीर्वाद तोच आमचा खजाना फौज आहे. पैक्यासाठीं काहीं चित्तांत आलें असेल तर सांप्रत बोढीच्या प्रसंगास्तव व वसईकडील खर्चानिमित्य आणसी स्वामींजवळ ऐवज असेल तो द्यावा लागतो. वसईकडील सलुखाचा मजकूर लिहिला त्यास सलूस करावयास आह्मी राजीच आहों. परंतु विचार करून करावा लागतो. चिरंजीव राजश्री आपा कोंकणांत जाणार आहेत. फिरंगी विचारावरी आल्यावरी सलुखाचा विचार होईल. तरी करावयास अंतर पडणार नाहीं. सेवेसी श्रुत होय हे विज्ञप्ति.

---

१. वसईकडील खर्च —वसई घेण्याचा यत्न पुष्कळ दिवसांपासून चालू असावा असें यावरून दिसतें

२ आपा कोंकणांत जाणार आहेत ह्मणून उल्लेख केला आहे त्याप्रमाणें ते छ० २८ रमजान रोजी कोंकण प्रांतीं माहिमास गेल्याचा दाखला सांपडतो.

[लेखांक ३८ *] श्री.

श्रीमत् महाराज श्री परमहंसबावा स्वामींचे सेवेसी.—

विज्ञापना गोवें प्रांताहून सान शेणवी[1] आला आहे, त्याणीं स्वामींचे सेवेसी विनंती केली त्याचा विस्तार स्वामींनीं लिहिला, त्यांत मुख्यार्थ हाच कीं, "फोंडें[2] पचमहाल जागा नाका, त्या जाग्यास आपलें ठाणें मातबर नसल्यास फिरंगी यासीही शह देऊन साष्टी बारदेशचा[3] पैका घेईं व सोंधेकरांसही[4] भारी होऊन त्या प्रांतीं ठाणीं घेऊन सर्व जतन करी

---

* ह्या पत्रावर बाजीराव पेशव्याचें नाव नाहीं तथापि पत्राच्या भाषेवरून तें बाजीराव यांचेंच असावें

१ सान शेणवी –हें नाव असावें सानवा वगैरे नावें आहेत

२ फोंडें –हा गोवें प्रांतांत एक महाल आहे येथील ठाण्यासंबंधानें ह्या पत्रांत मजकूर आहे

३ साष्टी बारदेश –पोर्तुगीज लोकांच्या ताब्यामध्यें हा प्रांत आहे ठाणें जिल्ह्यांत साष्टी म्हणून गांव आहे त्याप्रमाणें गोमांतकामध्यें साष्टी असें गांव आहे

४ सोंधे –हें कर्नाटकांतील एक जुनें संस्थान होतें येथील राजास सोंधेकर असें म्हणत असत शिवाजीच्या कारकीर्दीपासून मराठे ह्या संस्थानाकडून खंडणी घेत असत इ० स० १७६३ पर्यंत कर्नाटक प्रांतामध्यें उत्तरेस सोंधेकर व दक्षिणेस बेदनूरकर हे दोन संस्थानिक प्रबल होते इ० स० १७६३ सोंधे व बेदनूर हे दोन्ही प्रांत हैदरानें हस्तगत केले बासवलिंगाप्पा म्हणून जो सोंध्याचा राजा होता त्याच्या कारकीर्दीत (इ० स० १६९७–इ० स० १७४५) बाजीरावानी सोंध्यावर इ० स० १७२६ मध्यें स्वारी केली होती, त्या वेळीं त्यानें व बेदनूरच्या राजानें चौथाई खंडणी देण्याचें कबूल केलें व त्याप्रमाणें खंडणी येत होती परंतु इ० स० १७३५ मध्यें दिसेंबरच्या ४ थ्या तारखेस पोर्तुगीज लोकांचा व त्याचा तह झाल्यामुळें तो मराठ्यांशीं स्नेहभावानें वागेनासा झाला, एवढेंच नव्हे तर तो पोर्तुगीज लोकांस साह्य देऊं लागला ह्यामुळें त्यावर मराठ्यांचा रोष होता पुढें सोंधेकराचा मराठ्यांनी पराभव केला व त्यानें पुन्हा खंडणी कबूल केली परंतु मधून मधून पुन्हा तो मराठ्यांच्या विरुद्ध होत असे, व त्याची खोड मराठे मो

टीत असत. अशा प्रकार इ० स० १७६३ पर्यंत चालला होता. इ० स० १७६३ मध्यें हैदरानें बेदनूर घेऊन हैबतजंग नामक आपल्या सरदारास सोंध्यावर पाठविलें. त्या वेळीं तेथील राजा सवाई इमोदी सदाशिव हा कारवारच्या उत्तरेस ८ मैलावर शिवेश्वर येथें पळून गेला, आणि पोर्तुगीज लोकांच्या आश्रयास जाऊन राहिला. त्या वेळीं पोर्तुगीज गव्हर्नर Mannel de Saldanha de Alboquerque हा होता. त्यानें हैदराचा प्रतिकार करण्याचा थोडा प्रयत्न केला परंतु त्याचा कांहीं उपयोग झाला नाहीं. शेवटीं तो गोंवें प्रांतात गेला. तेथें त्यास ५२५ पौंड पेनशन देऊन पोर्तुगीज लोकांनीं आपल्या संरक्षणाखालीं ठेविलें (ता० १० एप्रिल इ० स० १७६८). पुढें त्यानें त्याच्या विरुद्ध इ० स० १७७४ मध्यें कांहीं गटवट केल्यावरून त्यास गोंव्याजवळील मौळे (Moula) येथें ठेविलें, व त्याचें पेनशन ३५० पौंड केलें. तथापि त्याची मानमरातब चांगली ठेविली होती. तो मेल्यानंतर इ० स० १७८२ मध्यें सवाई बासवलिंग हा त्याच्या मिळकतीचा मालक झाला. हा इ० स० १८३४ मध्यें वारला. नंतर त्याच्या मागून सदाशिव व वीरराजेंद्र असे दोन पुरुष झाले. परंतु ते अल्पायुषी झाल्यामुळें त्याच्या संपत्तीस त्याच्या बायका मालक झाल्या. त्यांनीं एक मुलगा दत्तक घेतला होता. त्याचा वंशज अद्यापि गोमांतकांत आहे.

मराठी इतिहासलेखकास सोंधेकराची ओळख होण्याकरितां ही विस्तृत माहिती दिली आहे. हैदरानें सोंधे घेतल्यानंतर त्याची धूळधाण झाली. पुढें टिपूच्या कारकीर्दीतही तेथें लुटालुटीचा प्रकार चालला होता. टिपूची समाप्ति झाल्यानंतर इंग्रज, पेशवे व निजाम ह्यांच्यामध्यें मुलुखाची जी वाटणी झाली त्यांत सोंधे पेशव्याकडे येत होतें, परंतु तें त्यांनीं घेतलें नाहीं. तेव्हां त्यावर इंग्रजी अंमल कायम झाला.

सोंधे येथें सांप्रत स्मार्त, वैष्णव, आणि जैन लोकांचे मठ आहेत, व एक जुना किल्ला असून तो प्राचीन वैभवाची साक्ष देत आहे. बाकी येथें पूर्वीचें वैभव कांहीं राहिलें नाहीं. नाहीं म्हणावयास एक १८ फूट लांबीची तोफ असून ती तेथील रणसंग्रामाची साक्ष देत आहे! सोंधे (Sonda) हें गाव सांप्रत कारवार जिल्ह्यांत मोडत आहे. हें शिर्सी गावाच्या उत्तरेस ८ मैलावर आहे.

ऐसा भारी माणोस पाठविलिया उत्तम आहे. केवळ राजश्री व्यंकटराव याचे हवालीं केलियास कृष्णरायाप्रमाणें होईल. दुसरे फिरंगी यांची जबरदस्ती जाहल्यास तुमची कुमक पोहोंचून सर्वे जतन होत तरी बरें. नाहींतर सोंधेकराचीं ठाणीं सोंधेकराचे स्वाधीन करून सर्व जाहला पैका घ्यावा. ह्या दोहों पदार्थांतील तुमचे विचारें कोणती गोष्ट करावी तें लिहिणें. जरीकरितां तेथें ठाणेंच होणें असेल तर त्या प्रांतींची माहितगार आणि मातबर सावकार जामीन येथें देई व रसदही देई असा आसामी येथें एक (गृहस्थ) योजिला आहे. त्याचे स्वाधीन तेथील कमावीस करावी. ठाणियाचा बंदोबस्त आहे त्याप्रमाणें असों द्यावा. योजिला आहे गृहस्थ याचे स्वाधीन पंचमहालची कमावीस केलियास नित्येक कामकाज फिरंगी याजकडील वगैरे त्याचे हातून घ्यावें. जरी आमच्या लिहिण्याची अवज्ञा करून पचमहालचा हुद्दा दुसऱ्याचे स्वाधीन कराल तर त्यास थापून त्याचेंही बरें न होय, आणि तो मुलूख तुमच्या हातून जाईल असें समजणें; यास्तव योजिले गृहस्थासच धंदा सांगणें; ह्मणजे त्याचे हातून सोंधे, बुदनूर (बेदनूर!) व गोवें वगैरे

१ व्यंकटराव.–व्यंकटराव नारायण घोरपडे?

२ सालगुदस्ता व्यंकटराव इत्यादिक सरदार त्या प्रांतें गेले ह्मणून ह्या पत्रांत उल्लेख आहे त्यावरून हें पत्र इ० स० १७३८।३९ सालचें असावें. कोकणप्रांतीं फिरंगी लोकांकडे साष्टी प्रांत होता तो घेण्याची मसलत ठरवून चिमाजी आपा छ० १ जिल्हेज ह्मणजे वैशाखमासीं निघून कोकणांत गेले. त्या समयीं गोव्याकडे शह देण्याकरिता व्यंकटराव नारायण ह्यास फौज देऊन पाठविलें होतें तेथें त्यांनीं चांगला पराक्रम करून मुलूख सर केला व तेथें आपलें ठाणें बसविलें. त्यास अनुलक्षून हा उद्देश असावा.

३ बेदनूर.–हें पूर्वी जंगल होतें. येथें १६४० मध्यें बेदनूर नामक गांव वसविलें जाऊन इक्केरी येथील केलाडी राजांनीं आपली राजधानी केली. ह्याची पुढें फार भरभराट होऊन येथें मोठें नगर वसलें गेलें. येथील राजास नाईक ह्मणत

काज काम करून घ्यावें. हामी मातबर त्रिंबक शेट गुजर देतो अथवा सोंधेकराचा मुलूख सोंधेकराचे हवाली करून सोंधेकराकडून पैका घ्यावा ऐसाच सिद्धांत झाला तर कोणते रीतीनें करणें तें लिहिलें पाहिजे. त्या सारिखा तोही मजकूर मनास आणू'' ह्मणोन विस्तारें लिहिलें ते कळलें. ऐसियास स्वामींनीं आज्ञा केली ते यथार्थच आहे. स्वामींपाशीं गृहस्थ तिकडील माहित[गार] मामला करणार त्यास येथें पाठवून द्यावे. त्याचे मुखें तिकडील सर्वही वर्तमान मनास आणून राजप्रकरणप्रसंग कसे काय लागतो तेही कळतील. तदोत्तर त्यास उत्तर सांगणें तें सांगून. योजिला आहे गृहस्थ यास टाकून दुसऱ्यास हुद्दा सांगाल तर जो करील त्यास आपूं व मुलूख तुमच्या हातचा जाईल ह्मणोन आज्ञा, तर मुलूख मामला साधला तो स्वामींच्या आशीर्वादप्रतापें साधला. गेला तर स्वामींचा गेला. यांत आमचें काय गेलें! आह्मी आज्ञाधारक स्वामींचे. स्वामी पूर्ण अभिमानी आहेत. तेथें आह्मीं चिंता करावीसें काय आहे? परंतु नूतन ठेवून स्वामींजवळ विनीतभावें विनंती करितात तेंच स्वामींस प्रमाण वाटेल. त्यासच हुद्दा सांगा. नाहींतरी जो करील त्यास आधीन ह्मणोन आज्ञा होते. आह्मीं वडील वडिलोपार्जित स्वामींचे चरण अर्पिले असतां आमचें भाषण स्वामींस अप्रमाण वाटतें हीच गोष्ट अपूर्व आहे. असो. स्वामींजवळ जो गृहस्थ आला आहे त्यास येथें

असून येथील शिवाप्पा नाईक फार प्रसिद्ध असे बाजीरावांनीं ज्या वेळीं श्रीरंगपट्टणावर स्वारी केली त्या वेळीं येथें सोमशेखर नाईक ह्मणून राजा होता (इ० स० १७१४–इ० स० १७३९). तो मेल्यानंतर त्याचे मागून बसाप्पा गादीवर बसला. तो मेल्यानंतर त्याची राणी राज्य करीत असतां हैदरानें बेदनुरावर स्वारी करून तो सर केला. राणी गिरम्याची ही राजवाड्यास आग लावून पळून गेली. नंतर हैदरानें तेथें लुटालूट करून अतिशय द्रव्य नेलें. पुढें तेथें त्यानें हैदरनगर या नावाचें गाव वसविलें. सांप्रत म्हैसूर संस्थानांत हें गाव असून तें नगर या नावानेंच प्रसिद्ध आहे. आतां बेदनूरचा मागमूसही राहिला नाहीं.

पाठवावें. त्यांचें वर्तमान मनास आणून त्यास उत्तर सांगणें तें सांगून. सालगुदस्ता व्यंकटराव इत्यादिक सरदार त्या प्रांतें जाऊन श्रम साहास केले, झुजले, भांडले, तुटले, फाटले, मुलूख साधिला, त्यास तेथून उठवून द्यावें ही गोष्ट स्वामींच्या तरी चित्तास येते की काय ? श्रम साहास करून मुलूख साधणार सर्व सरदार आहेत. आशीं अशी गोष्ट केलीयास कोण्ही बाधतो असें नाहीं. असो. स्वामी ईश्वरस्वरूप आहेत. स्वामींनीं त्या गृहस्थास येथें पाठवून द्यावे. त्याचें वर्तमान श्रवण होऊन उत्तर त्यास सांगणें ते सांगून व त्याचे हातून सोंधे प्रांतीचें (राज)कारण अथवा विदनूर प्रांतीचें अगर गोंवें प्रांतीचें राजकारण होईशी असतील तीं लक्षप्रकारें त्याचे हातून घेऊन. मुख्य गोष्ट फिरंगी याचा आमचा सलूख नाहीं. फिरंगी आमच्या जाग्याचे गळा येऊन पडणार. तसेच सोंधेकराचा आमचा सलोख नाहीं. तो उपद्याप करणार. आह्मी त्याचा मुलूख पालथा घालणार. ऐसा प्रसंग आहे. तेथें कमावीस कोठून चालणार व गोव्याचे साहुकार फेडण्यास[?] कोठून येवील ? आमच्या फौजा त्या प्रांतीं जाणें त्या जाऊन गर्मेशा करतील. ऐसा विचार आहे. स्वामींनीं सात दोणध्यास पाठवून द्यावें. त्याचे हातून राजकारण प्रसंगानें जे जे घडोन येतील ते त्याचे हातून करविले जातील. सेवेसी श्रुत होय हे विज्ञापना.

[लेखांक ३९] श्री.

श्रीमत् महाराज परमहंस श्री स्वामींचे सेवेसी·—

चरणरज बाजीराव बल्लाळ प्रधान कृतानेक विज्ञापना येथील कुशल श्रीकृपें यथास्थित असे विशेष. चिरंजीव राजश्री आपानीं माहिमे[1] घेत-

१ माहिम –हें गाव ठाणें जिल्ह्यात आहे. येथें एक लहानसा किल्ला आहे. येथें पोर्तुगीज लोकांचे ६० शिपाई व १५ जेजाला असत चिमाजी आपा पेशव्यांनीं हें इ० स० १७३९ च्या जानेवारीमध्यें हस्तगत केलें.

त्याचें वर्तमान पहिलें सेवेसी लिहिलें आहे, त्यावरून विदित जाहलेंच असेल. माहिम घेतल्यावरी दुसरे दिवशीं छ १० सवालीं केळवें हल्ला करून घेतलें. ऐसीं माणसांचीं होचकीं मारिलीं. त्याच सलाबतीनें शिरगांवकरांनीं कौल घेतला. केळवें जागा थोर नव्हती. माफ(फ़)च होती. शिरगांवचीं माडी होती ते आली. अतःपर चिरंजीव तारापुरास बसले असतील. त्यास स्वामींचे आशीर्वादें तेही जागा हस्तगत होईल. सारांश स्वामीचे कृपेकरून होणें तें बरेंच होईल. "वसईचा आपण आशीर्वाद दिल्हा आहे त्याप्रमाणें होईलच. यांत संदेह नाहीं. आम्ही लेंकरें स्वामींचीं आहों. सर्वस्वी श्रुत होय हे विज्ञापना."

[लेखांक ४०] श्री.

श्रीमत् महाराज परमहंस श्री स्वामींचे सेवेसी.—

चरणरज बाजीराऊ बल्लाळ प्रधान कृतानेक विज्ञापना येथील कुशल तागाईत छ० ७ जिल्काद जाणोन निरंतर आशीर्वादपत्रीं सांभाळ

---

१ छ० १० सवाल.–ता० १० जानेवारी इ० स० १७३९, बुधवार.

२ केळवें:–हें माहिमाजवळ एक लहान गाव आहे, म्हणून केळवें माहिम या संयुक्त नावानें तें प्रसिद्ध आहे. येथेंही एक ल्हानसा किल्ला आहे.

३ तारापूर:–हें गाव ठाणें जिल्ह्यात आहे. हें पोर्तुगीज लोकांच्या ताब्यात होतें. तें चिमाजी आपानीं इ० स० १७३९ मध्यें जिंकून घेतलें. नंतर मराठ्यांनीं येथील किल्ल्याची चांगली डागडुजी केली व तेथें चार तोफा ठेवून किल्ल्याच्या नीट बंदोबस्त केला.

४ वसईचा आशीर्वाद:–स्वामींनीं चिमाजी आपास "वसई दिली" म्हणून अगोदरच आशीर्वाद दिला होता. त्या आशीर्वादानुरूप वसई फत्ते करण्याचा चिमाजी आपानीं यत्न केला.

५ छ० ७ जिल्काद:–ता० ६ फेब्रुवारी इ० स० १७३९, मंगळवार.

फरावयाव आज्ञा करावी. यानंतर तारापूर संस्थान घेतल्याचें वर्तमान पूर्वी सेवेशी लिहिलें आहे. त्यावरून विदित जाहलेंच असेल. तारापूर घेतल्यावरी अशीरगड[2] किल्ला फिरंगी याचा हस्तगत जाहला. किल्ला मातबर निल्द आहे. परंतु स्वामींचे आशीर्वादें हस्तगत जाहला. अत पर चिरंजीव राजश्री आपा कुल फौजेनिशीं साष्टीस गेले. साष्टींत तीन स्थळें त्यापैकी वेसावीयास[3] रामाजी माणकर यांणीं मोर्चे देऊन जेर केलें आहे. स्वामींच्या आशीर्वादें इतक्या दिवसामागें जाहलेंच असेल. वसई घेतल्यावरी वांनेरें, धारावी हीं दोन स्थळें आपा गेल्यावरी घेतील. एकूण साष्टींतील तिन्ही स्थळें हस्तगत जाहल्यावर वसईचाही यत्न करतील मुख्य स्वामींचा आशीर्वाद मस्तकीं आहे तेणेंकरून सर्व गोष्टी उत्तमच होतील. रजया आज्ञेप्रमाणें दोन सुपीच्या पाठविल्या आहेत. सेवेसी प्रविष्ट होतील. लोभ असों दिजे. सेवेशी श्रुत होय हे विज्ञापना.

[लेखांक ४१] श्री.

श्रीमत् महाराज श्री परमहंस स्वामींचे सेवेसी —

चरणरज बाजीराव बल्लाळ प्रधान कृतानेक विज्ञापना येथील कुशल

---

१ तारापूर संस्थान —हें छ० २४ सवाल रोजीं फत्ते झालें याच दिवशीं पेशव्याचा भरवंशाचा सरदार बाजी भिवराव हा रणांमध्यें मृत्यु पावला

२ अशीरगड —हा किल्ला छ० २ जिल्काद (ता० १ फेब्रुवारी १७३९) रोजीं फत्ते जाला हा ठाणें जिल्ह्यांत आहे यास अशेरी असेंही म्हणतात हा किल्ला पोर्तुगीज लोकाकडे पुष्कळ वर्षांपासून असून ते स्वामी फार योग्यता मानीत असत व त्यांची बायकामुलें त्याचें संरक्षण करीत असत

३ वेसावें —हें ठिकाण रामाजी माणकर यांणीं छ० ७ जिल्काद रोजीं सर केलें हें ल्हानसें बंदर साष्टीच्या पश्चिम किनाऱ्यावर आहे

४ वानेरें धारावी —वानेरें (ज्यास वांद्रे Bandra म्हणतात तें) व धारावी हीं दोन गांवें मुंबईजवळ ठाणें जिल्ह्यांत आहेत

ता. फाल्गुन वद्य सप्तमी भोमवार कुच प्रां गांधळी मुक्काम नजीक धरणगांव परगणे चेरंडोल प्रां खानदेश स्वामींचे आशीर्वाद यथास्थित असे विशेष. उत्तरेकडील वर्तमान तरी तोद्दमास्तकुलीखान लाहोर घेऊन पुढें आलियावरी महमदशा पातशहा याच्या व त्याच्या फौजांत दोन तीन लढाया जहाल्या. एक लढाई मातबर जाहली. हें वर्तमान राजश्री बाजूराव मल्हारी यांणीं छ० २१ जिल्कादीचें लिहून पाठविलें कीं, "कजलबाशात व खानदौरा यांत युद्ध जाहलें; युद्धप्रसंगीं सादतखान जिवंत धरून नेला; खानदौरास दोन जखमा भारी होत्या; तोही गोटास येऊन मृत्यु पावला; सादगारखान व आणखी कितेक मातबर मेले; सात आठ हजार माणूस रणास आले; लढाई विघडून गेली; आब कोणांत राहिला नाहीं; कमरदेखान व निजामउल्मुल्क, तोद्दमास्त कुलीच्या डेऱ्यास गेले. भेटून महमदशाहा पातशहाची भेट ठरावून आले. तदोत्तर छ० २१ जिल्कादी पादशहा त्याच्या डेऱ्यास तीनसे स्वारानिशीं गेले. भेट जाहली. त्यांणीं मेजवानी

---

१ फाल्गुन वद्य सप्तमी भोमवारः—ता० २० मार्च इ.स. १७३९ मंगळवार.

२ छ० २१ जिल्कादः—ता० २० फेब्रुवारी इ० स० १७३९ मंगळवार.

३ तोद्दमास्त कुलीखानः—हा इराणचा सुप्रसिद्ध नादिरशाहा बादशाहा. याचें नाव ताहमास्प कुलीखान असेंही आहे. त्यावरून मराठे त्यास तोद्दमास्त कुलीखान असें म्हणत असत. हा मुळचा धनगराचा मुलगा होता, परंतु त्याचा भाग्योदय होऊन तो ता० २६ फेब्रुवारी इ० स० १७३६ मध्यें इराणचा बादशाहा झाला. हा मोठा योद्धा होता. यानें आपली धनतृष्णा तृप्त करण्याकरितां हिंदुस्थानावर इ० स० १७३९ मध्यें स्वारी केली. त्यानें दिल्लीपर्यंत येऊन दिल्लीचें निःशस्त्र धादाकार केलें; सुमारें दोन एक लोक ठार मारिले; आणि नेमून १४॥ कोटी रुपयांची लूट स्वदेशास नेली. याच सुटीमध्यें दिल्लीपतीचें रत्नजडित मयूरासनही त्यानें आपल्याबरोबर नेलें. हा क्रूर व महत्त्वाकांक्षी बादशाहा इ० स० १७४७ मध्यें मारला गेला.

द्यावयाची वी देऊन विदा केले. गोटास आले. आणि छ० २१ जिल्कादी तोहमास्तकुली महमदशहाच्या डेन्यास येणार. परंतु पाहतां नवी गोष्ट दिसते. गारुड कळत नाहीं." असें लिहिलें. पत्रें काल्हच आलीं. व दुसरें वर्तमान बऱ्हाणपुराहून लिहिलें कीं, महमदशहा पातशहास दस्त केलें; तोहमास्तकुली दिल्लीस येऊन तक्तीं बसले; द्वाही फिरविली; सादतखानास वजारत सांगितली; ऐसें दिल्लीहून सावकारी लिहिलें आहे. त्यावरून बऱ्हाणपुरच्या कमाविसदारांनीं लिहून पाठविलें आहे. हिंदुस्थानास सकट थोर प्राप्त झालें आहे. एक त्याची पातशाही बुडाली यांत संदेह नाहीं. आम्हांसही भारी आहे. स्वामींचा आशीर्वाद मस्तकीं असतां काय चिंता आहे. सविस्तर विदित व्हावें म्हणून लिहिलें असे. अरिष्ट तों मोठें निर्माण झालें; आम्ही तों कर्जानें बुडालों व अवंदा पैसा कोठें प्राप्त नाहीं. देशानें वर्षास एकी, तों तीही अवंदा राहिली. पोटाचेंच संकट प्राप्त जाहलें आणि अरिष्ट तो मोठें उभें राहिलें आहे. परं; सर्व चिंता आपल्याच आहे. आपण पुढील विचार मनन करून लिहून पाठवावें. आम्ही लेंकरें तुमचीं आहों. सर्व चिंता तुम्हांस आहेच. अद्याप वसई आली नाहीं. परंतु आपले आशीर्वादें येईल, आपली कवडे रुपोली भोंसल्याचे फौजेनें लुटली. पैसा चहूंकडून आम्हांवर यावयाला प्राप्त झाला आहे. असो. हे पंरचे बजिदे, परंतु पुढील अरिष्ट थोर आलें आहे, आणि पैसा नाहीं. या गोष्टीस योग करणें पडेल तो लिहावयास आज्ञा केली पाहिजे. सेवेसी श्रुत होय हे विज्ञापना.

---

१ वसई घेतली—पहिले सरि. पोर्तुगीज लोकांनी व मराठ्यांनी युद्ध चालले असतां त्यांनीं [illegible] सुभे यांच्या पुढाकाराने मराठ्यांस मदत करण्याचे योजून देऊन [illegible] पुढाकार चालविला. तेव्हां त्यावर पेशव्यांनी [illegible] पाहिले; परंतु त्यांना [illegible] केलें. हे वर्तमान पेशव्यांस [illegible] लिहिले जाणार तो हे [illegible] वर्तमान [illegible]. अर्थात् हे [illegible] होते [illegible] पुनः हे अरिष्ट [illegible] देशव्यास मदत [illegible] आहे.

श्री॰ बाजीराव बल्लाळ पेशवे ह्यांचे हस्ताक्षर

[लेखांक ४२] " श्री.

श्रीमत् परमहंस श्री स्वामीचे सेवेसी —

चरणरज बाजीराव बल्लाळ प्रधान चरणावरी मस्तक ठेवून सा० नमस्कार विनति येथील वर्तमान ता० छ० २४ जिल्हेज मुकाम नस रावाद प्रांत खानदेश स्वामींचे आशीर्वादेंकरून वर्तमान यथास्थित असे विशेष. स्वामींनीं कृपा करून आशीर्वादपत्र पाठविलें तें पावोन बहुत संतोष जाहला. ऐसेच हरघडी पत्र पाठवून साभाळ करावा. स्वामी समर्थ आहेत यानंतर तोहमास्तकुलीखान उत्तरेकडून आले, त्याची व महमदशहा पादशहाच्या फौजेची लढाई होऊन दिल्लीची पादशाही बुडाली. पातशहास व निजामउल्मुल्क यास व कमरुद्दीनखान यास कैद केलें. खानदवरा युद्धामध्यें लेंकभावासह्वर्तमान मृत्यु पावले. सादतखान यासी त्याणीं धरून नेलें. त्यावर त्याणें तीन क्रोडी द्रव्य द्यावें (ऐसें) करून त्याचा चाकर जाहला. त्याणें पाच सात हजार फौज समागमें देऊन दिल्लीची बदोबस्ती करावयाबद्दल पुढें पाठविली. मागाहून आपण दिल्लीस येणार होते. आलेच असतील. दिल्लीस दाखल जाहले. याउपरी दक्षिण प्रांतें स्वार होणार आहेत. याउपरी त्यास आणखी कोणी गनीम आहे असें नाहीं. आह्मी त्यास व ते आह्मास गनीम आहों, अद्यास जों ते तेथून निघाले नाहींत तों तमाम मराठ्या फौजा एक होऊन चमेली पार व्हावें, त्यास अलीकडे येऊं न द्यावें, असा विचार आहे. सर्व चिंता स्वामींस आहे. अरिष्ट तें मोठेंच आलं. वस

१ छ० २४ जिल्हेज —ता० २४ मार्च इ० स० १७३९ शनिवार

२ बाजीरावाचा विचार सर्व हिंदु फौजा एकत्र करून, चमेल पार होऊन दिल्लीस जावें असा होता व त्याप्रमाणें त्यांनीं रजपूत व बुंदेले राजांमीं गुप्त रीतीनें सल्लाखाचें तह करून यत्नही केला होता परंतु तो अमलात आणण्यापूर्वींच ना दिरशहानें महमदशहा बादशहास गादीवर बसविलें आणि तो आपला मधु आहे, त्याच्या अर्जेत सर्वांनीं चालावें म्हणून हिंदुस्थानांतील प्रमुख राजेरजवाड्याम

इचें काम अद्यापि झालें नाहीं. आपले आशीर्वादेंकरून उत्तमच होईल. सेवेसी श्रुत होय हे विज्ञापना.

चिमणाजी आपा.

[लेखांक ७३] श्री.

श्रीमत् परमहंस स्वामींचे सेवेसीः—

अपत्यें चिमाजीनें कृतानेक सा० नमस्कार येथील क्षेम ता॰ वैशाख वद्य तृतीया पावेतों स्वामींच्या आशीर्वादेंकरून सुखरूप असो विशेष. तीर्थरूप राजश्री रायांनीं माळवा प्रांतांत पाठविलें होतें. त्यास दयाब-

पत्रें पाठविलीं. ग्रांटडफ ह्मणतात कीं शाहू महाराजांस व बाजीरावांसही त्याजकडून पत्रें आलीं होतीं. हीं पत्रें फार महत्वाचीं असलीं पाहिजेत. बाजीराव साहेबांनीं महमदशहास पुनः तक्त प्राप्त झालें ह्मणून १०१ मोहरा नजर पाठवून एक अभिनंदनपर पत्र पाठविलें होतें. त्याचा स्वीकार करून बादशहानें पेशव्यांस एक बहुमूल्य पोषाक पाठविला व पूर्वी दिलेले अधिकार व जहागीर वगैरे कायम केली. बादशहाची फर्मान बाजीरावांस छ० २४ सफर (ता० २२ मे इ० स० १७३१) रोजीं मुक्काम कमरे शहापूर परगणे जैनाबाद येथें मिळाली असा दाखला सांपडतो.

१ वैशाख वद्य तृतीयाः—ता० ४ मे इ. स. १७२९ रविवार.

२ दयाबहादूरः—हा माळव्याचा सुभेदार राजा गिरिधर याचा पुतण्या. राजा गिरिधर यासी उदाजी पवार व चिमणाजी पंडित ह्यांनीं युद्ध करून इ. स. १७२१ मध्यें ठार मारिलें (ग्रांटडफ). त्यानंतर त्याचे जागीं दयाबहादूर ह्याची दिल्लीदरबारांतून योजना झाली. त्यावर चिमाजी आपांनीं स्वारी करून त्याचा धारेनजिक तेरळे (Terlah) येथें पराभव केला. ह्या युद्धांत तो मारला गेला असें ग्रांटडफ ह्मणतात, परंतु त्याचा सन १७३२ असा पुढें देतात. चिमाजी आपांच्या पत्रांत दयाबहादूर मारल्याचा उल्लेख नाहीं. ह्याच युद्धांत तो मारला गेला असें मानावें तर हें पत्र इ. स. १७२९ मधील धरून आपा छ० १६ शवाल (ता० ४ मे इ. स. १७२९) रोजीं वरील स्वारी करून पुण्यास आले हे सिद्ध आहे. तेव्हां १७३२ हें साल बरोबर जमत नाहीं.

श्री॰ चिमाजीआपा ह्यांचे हस्ताक्षर

स्वार विनति येथील कुशल ता भाद्रपद वद्य प्रतिपदा मंदवार पावेतों पुण्यास सुखरूप असों विशेष. या प्रांतीं यदा पर्जन्य आजपावेतो पडला नाहीं प्रजा बहुत श्रमी झाली. हें वर्तमान तीर्थरूप राजश्री राऊ यांणीं स्वामींस निवेदन केलें. त्यावरून "स्वामी कृपायत होऊन प्रस्तुत श्री जेजुरी येथील तळ्यावर येऊन दोन पायली सराटे आसनास घालून अनुष्ठानास बसलेत आहा. ज्येव्हा पर्जन्य पडेल तेव्हा गोमूत्र घेईन, असा निश्चय केला आहे." हें वर्तमान बापुजी महादेव यांणीं राजश्री बापुजीपतास लिहिलें, त्यावरून सविस्तर कळलें. ऐसीयास स्वामी भृगु अवतार आहेत. जो निश्चय केला तो श्री सिद्धीस नेईल. पर्जन्यही बहुत पडेल ह्यात संदेह नाहीं. पिवळ्या सकलादेविशीं आज्ञा केली होती, त्यावरून साडेतीन गज पिवळी सकलाद सेवेसी पाठविली आहे. प्रविष्ट जाहलियाचा.जाब पाठवावयाशी आज्ञा केली पाहिजे हे विज्ञापना.

[लेखांक ४६] श्री.

श्रीमत परमहंस स्वामी स्वामींचे सेवेसी —

अपत्यें चिमाजीनें कृतानेक साष्टांग नमस्कार विनति येथील कुशल ता पौष वद्य द्वादशी रविवार मुक्काम अलेगाव तर्फ पाटस स्वामींच्या आशीर्वादकरून यथास्थित असे विशेष. स्वामींनीं आशीर्वादपत्र पाठविलें ते प्रविष्ट जालें. "शरीरीं पार बरें वाटत नाहीं. मज मागें सर्व तुमचे स्वाधीन आहे. कारकून पोरें आहेत, याचें सचमत्कारें चालवावें. व

१ भाद्रपद वद्य प्रतिपदा मंदवार —ता० २३ आगष्ट इ स १७३५ शनिवार, किंवा ता० १९ आगष्ट इ स १७३८ शनिवार, अशा दोन तारखा ह्या मिळतात यापैकीं खरी कोणती हें निश्चित करितां येत नाहीं

२ पौष वद्य द्वादशी रविवार —ता० १६ जानेवारी इ स १७२७

३ अलेगाव तर्फ पाटस —हें पुणें जिल्ह्यांत भिमथडी तालुक्यांत आहे

श्री सुलेश्वराचें काम आपण पाहिलें नाहीं तें तुह्मीं पहावें; व गांवांतील तळ्यास काम लाविलें आहे तेंही जाऊन पाहून कारखान्याचे लोकांचें समाधान करावें" ह्मणून स्वामींनीं आज्ञा केली, ऐसीयास स्वामी चिरंजीवी, भार्गवाचा अवतार आहेत. यास्तव आरोग्यताही अविलंबेंच होईल. आरोग्यतेचें वर्तमान श्रवण होय तावत्काल संतोष नाहीं. यानिमित्य राजश्री बापूराव नारायण यांस स्वामींचे सेवेशी पाठविले आहेत. आठदहा दिवस स्वामींचे पायांपाशीं राहून दिन प्रतिदिनीं आरोग्यतेचें वर्तमान लिहितील. तेणेंकरून संतोष होत जाईल. वरकड कारकुनांस मजमागें तुह्मां वेगळें कोणी नाहीं ह्मणोन आज्ञा केली, तरी स्वामींचे आज्ञेपेक्षां विशेष काय आहे? त्यांच्या परामर्षास अंतर होणार नाहीं. श्री सुलेश्वरास जाऊन तेथील इमारतीचा व तळ्याचे इमारतीचा परामर्ष करून तेथें कामावर लोक आहेत त्यांचेंही समाधान करणें तें रीतीनें करितों. आपली व्यथा कठिण आहे, द्रव्याचें सार्थक करणें ह्मणोन पूर्वी पत्र आलें त्यांत लिहिलें होतें. ऐसीयास आज पावेतों लक्षावधि द्रव्य स्वामींनीं मेळविलें त्याचें सार्थकच केलें, व पुढेंही स्वामींच्या आशीर्वादें सार्थकच होईल. वरकड यशाचा वांटा तुह्मांस दिल्हा ह्मणून स्वामींनीं आज्ञा केली, तर यश, कीर्ति, लक्ष्मी जे आहे ते स्वामींच्या आशीर्वादाचीच आहे. तीर्थरूप राजश्री राऊ नर्मदा उतरोन

१ श्रीसुलेश्वराचें काम.—हें देवालय जेजुरीजवळ माळशिरस गांवीं आहे. माळशिरस तर्फ कडेपठार प्रांत पुणें असें पूर्वी मोह्रत असे. आतां पुरंदर तालुक्यात तें गांव आहे. सुलेश्वराचें देवालय इ. स. १७३७ मध्यें स्वामींनीं बांधिलें हें ह्यावरून सिद्ध होतें. ह्या देवालयाचा कै० तुकोजीराव होळकरानीं जीर्णोद्धार केला.

२ बाजीराव नर्मदा उतरोन गेले ह्मणून चिमाजी आपानीं लिहिलें आहे ती पेशव्यांची इ. स. १७३७ सालची उत्तर हिंदुस्थानांतील स्वारी होय. ह्या स्वारीस बाजीराव छ० २९ रजब ह्मणजे ता० २२ नोव्हेंबर इ. स. १७३६ रोज सोमवार ह्या दिवशीं निघाले.

गेले. तेथून पत्रें आलीं. सांप्रत वोडेंद्यास पावले असतील. राजश्री मल्हारजी होळकर व राणोजी शिंदे येऊन भेटलेच असतील. वोड्याचा कारभार उरकोन आगऱ्यावरून दिल्ली समीप एक वेळ जावें ऐसा त्याचा बेत आहे. अथवा यमुना उतरून अंतरवेदींत जावें हाही एक विचार आहे. स्वामींच्या आशीर्वादें सर्व मनोरथ सिद्धीस जातील. आमचा हेत वाराणशीस जावे असा आहे. तोही स्वामींच्या आशीर्वादें घडेल हे विज्ञापना.

[लेखांक ४७] श्री.

श्रीमत परमहंसबावा स्वामींचे सेवेशी —

अपत्यें चिमाजीनें कृतानेक साष्टांग नमस्कार विनंती उपरी येथील कुशल ता छ १० जिल्हेज एकादशी गुरुवार मुक्काम ठाणें यथास्थित असे विशेष. स्वामींच्या आशीर्वादेंकरून पुण्याहून स्वार होऊन ठाणें दस्तगत केलें. वानरें, वेसावें, वेलापूर हे जागे फार बळकट आहेत. तेथीलही उपाय करू. जें होणें त स्वामींच्या आशीर्वादें होईल. वसईजवळ फौज जाऊन बसली आहे. स्वामींस विदित व्हावें यास्तव लिहिलें असे. निरंतर आशीर्वादपत्र पाठवावयास आज्ञा केली पाहिजे. सेवेसी श्रुत होय हे विज्ञापना.

---

१ वोडछें —ज्यास सांप्रत वोरछा किंवा तेहरी असें म्हणतात त्यास मराठी कागदपत्रांतून वोडछें असें नाव दिलेलें आढळतें हें बुंदेलखंडातील एक प्राचीन संस्थान असून तें झांशीच्या दक्षिणेस आठ मैल आहे

२ मल्हारजी होळकर व राणोजी शिंदे यांच्या व पेशव्यांच्या भेटी छ० १५ रमजान ता० ६ जानवारी इ स १७३७ रोज गुरुवार या दिवशी भेलसे परगण्यांत बेतवा नदीच्या कांठीं झाल्या

३ छ० १० जिल्हेज एकादशी गुरुवार —२१ मार्च इ स १७३७.

[लेखांक ४८] श्री.

श्रीमंत महाराज राजश्री परमहंसबावा स्वामींचे सेवेसीः—

अपत्यें चिमाजीनें कृतानेक सा० नमस्कार विज्ञापना येथील कुशल माघ शुद्ध द्वितीया पर्यंत स्वामींचे आशीर्वादेंकरून यथास्थित असे विशेष. तीर्थरूप राजश्री रायांकडील पत्रें स्वामींस आलीं तीं वजिनस पाठविलीं आहेत त्यावरून विदित होईल. सारांश स्वामींचा आशीर्वाद तीर्थरूपाचे मस्तकीं आहे. तत्प्रतापेंकरून म्लेंछ महागर्वेंकरून आला तो गर्वहत जाहला; समूळ अविलंबेंच बुडाल्याचें वृत्त येईल तें मागाहून सेवेसी लिहून पाठवितों. औरंगाबादेची फौज त्याचे कुमकेस जाणार, शहर सोडून फुलदरीस आली आहे. स्वामींच्या आशीर्वादें हे फौजेचा निःपात इकडेच होय असा आशीर्वाद दिल्हा पाहिजे. होतें ते स्वामींच्या आशीर्वादें होतें. सेवेसी श्रुत होय हे विज्ञापना.

---

१ माघ शुद्ध द्वितीया —ता० ११ जानेवारी इ. स. १७३८ बुधवार.

२ बाजीरावाकडून जीं पत्रें येत तीं चिमाजी आपा स्वामींच्या अवलोकनासाठीं स्वामींकडे पाठवीत असत. बाजीरावाच्या पत्रामध्यें चिमाजी आपाच्या नांवचीं लेखांक ३३।३४।३५ हीं पत्रें आहेत हीं स्वामींच्या अवलोकनासाठीं चिमाजी आपाकडून गेलेलीं होत.

३ म्लेंछ•—निजामउल्मुल्क.

४ औरंगाबादेची फौज —ही निजामाची दक्षिणेंतील फौज. हिला पायबंद घाला म्हणून बाजीरावानें लिहिलें होतें (लेखांक ३३), त्याप्रमाणें चिमाजी आपानीं त्या फौजेस उत्तरेस जाऊं न देण्याचा निश्चय केला होता

५ फुलदरी.—असें नाव चिमाजी आपा आपल्या पत्रांत देतात; परंतु फुल्मरी असें नांव पाहिजे. फुल्मरी हें गाव औरंगाबादेजवळ आहे.

[लेखांक ४९] श्री.

तीर्थस्वरूप राजश्री राऊ स्वामींचे सेवेसीः—

अपत्यें चिमाजीनें कृतानेक सा० नमस्कार विनंति उपरी येथील कुशल ता। छ० २४ सवाल बुधवार प्रातःकाळचा सवा प्रहर दिवस मु॥ तारापूर यथास्थित असे विशेष. रात्रीं चार पांच सुरुंग मल्हारबाकडून तयार जाहले. तैसेच हुजरातच्या सुरुंगाचे तीन फाटे एकाचे करून बुरुजाखालीं नेले. तसेंच यशवंतराव पवार याकडीलही एक तयार जाहला. राणवाकडील तयार जाला नाहीं. तयार जाहला त्यास आज दोन घटका दिवसास बत्ती दिल्ही. सारे लष्करचे ल्हान थोर माणूस रात्रींचेच खाईतून उतरोन मोर्च्यांचे पाठीमागें जमा करून बसविलें होतें. सुरुंग एकामागें एक अंतर करून उडाले. सरकारच्या सुरुंगाचें खिंडार मोठें पडलें. तैसेंच मल्हारबाचा खाशा सुरुंग बुरुजाखालीं होता तेथेंही खिंडार मोठें पडलें. त्याच्या उजव्या हाताकडे दुसरे सुरुंग होते तेथेंही थोडीं बहुत खिंडारें पडलीं. त्याच्या उजवीकडे हशमाच्या लोकानीं कोटासच मर्दामर्दा(नें) शिडी टेंकून वरते चढले. पुढें धारकरी होता तो वर चढल्यावर, वरी गोळी लागून, वरून खालीं भुईवरी पडला. त्याचे पाठीमागें दुसरा चढला, तोही वरून पडला. तेव्हां क्षणभर शिडी रिकामी होती. फिरोन लोकांनीं लगट करून वरते चढले. वरी लोकानीं मारामारीची शर्थ केली. हुजरातचे निशाणाजवळ राजश्री बाजी भीवराव व रामचंद्र हरी होते व सारे नामांकित लोक तितके होते. वरे वजेनें चालोन गेले. तैसेंच हशमापैकींही तीनेकशें माणूस

१ छ० २४ सवाल बुधवार—ता० २४ जानेवारी इ. स. १७३९.

२ तारापूर:—येथें पोर्तुगीज लोकांचें व मराठ्यांचें १७३९ सालीं युद्ध झालें त्याचें वर्णन ह्या पत्रांत आहे. ह्या युद्धामध्यें पोर्तुगीज सेनापति Don Francis de Alarcao हा होता.

सरकारच्या निशाणाजवळ होते. गुतेकर व बाळोजी चद्रराव होते. हुजरातच्या निशाणाच्या उजवेकडे मल्हारबाचीं निशाणें सारीं होतीं. तैसींच राणोजी भोंसले याचीं होतीं. त्यांणींही शर्थ करावयाची तैसी केली. खुश्या अलीकडे सात आठ हात खदक खोल होता. आठ हात रुद होता. तो खदक उतरोन जावें त्या उपरी कोटावरी चढावयासी बहुत प्रकारची अडचण होती. वरते लोकानीं आत मेढा कोटाशेजारीं तयार केला होता. त्यामुळें कोटावरीही चढल्यावरी दोन घटका तेथें तुंब पडला. तसेंच जागा जागा. शेवट पावेतों फिरंगी याणीं हिंमत सोडली नाहीं. हुक्याचा [?] व तोफाचा मार व बरकंदाजाचा मार सिमे-परता. खाडीचे मध्यें माडी आहे तेथ आम्ही होतों. मल्हारबाचे पायास करट जाहलें आहे, त्यामुळें तेही एकटे आम्हाजवळ होते. सारें युध नजरेस पडलें. आमच्या लोकामध्यें व मल्हारबाच्या लोकामध्यें आम्हे याचेही लोक होते राणोजी भोंसले याणीं बरे वजेनें बाकोन घावलें. राजश्री बाजी भीवराव याणींही बरेच वजेनें सीमेपरतें निशाण चाल-विलें. त्याचे मर्दुमीची सीमा लिहावी ऐसें नाहीं. हुजरातच्या मोर्च्याच्या डावे हातें गोविंद हरी होते. तेही बरे वजेनें पोंचले. राणनानीं शिड्या तयार केल्या होत्या, तिकडे सुरुंग तयार नव्हता. ते जबरदस्तीनें खदक उतरून शिड्या लावून चढलेन असतील. गोविंद हरीचे डावे हातीं वाडे होते. त्याचे पलीकडे यशवंतराव होते. त्याचे पलीकडे तुकोजी पवार, शेवटीं राणया. तिकडील तपशीलवार वृत्त मागाहून लिहून पा-ठवू. सारास माणूसही सीमेपरते जाया झाले. नावनिशी मागाहून तहकीक करुन लिहून पाठवू. सुभेदारही हशिमाचे लोक होते त्यात शिरले होते. साराश स्वामींचा पुण्यप्रताप थोर, तेणेंकरून जागा पचे जाहली असे. अद्याप लोक सारे गावातच आहेत. फिरंगी याचीं सारीं माणसें धरावीं ऐसी ताकीद केली आहे. जमा जाहलियावरि तहकीक

करून जसें करणें तसें केलें जाईल. तूर्त जागा फत्ते जाहल्याचें संतोष वृत्त तातडीनें लिहिलें असे. जासूद चोहो दिवशीं दानवारीं तेथें पावतील. त्यास चित्तास येईल तें इनाम पोंचतें दिल्हें पाहिजे. कृपा केली पाहिजे हे विनंति.

[लेखांक ५०] श्री.

श्रीमत श्री परमहंसबावा स्वामींचे सेवेसी —

विनंती सेवक चिमणाजी बल्लाळ कृतानेक विज्ञापना येथील क्षेम तागाईत माघ शुद्ध प्रतिपदा पावेतों स्वामींचे आशीर्वादेंकरून यथास्थित असे विशेष. माहिम, केळवें व शिरगाव व तारापुर व डाहाणू व नारगोळे व खतलवाड एकूण सात आठ जागीं स्वामीआशीर्वादें फत्ते जाहले. वानरें व वेसावें व धारावी तीन स्थळें राहिलीं आहेत. तींही स्वामींच्या आशीर्वादेंकरून फत्ते होतीलच. सविस्तर वृत्त तीर्थरूप राजश्री राऊ याणीं स्वामींस लेहून पाठविलेंच असेल. त्यावरून विदित जहालेंच असेल. सर्व महिमा स्वामींच्या आशीर्वादाचा आहे तेणेंकरून जें होणें तें होतें. सेवेसी श्रुत होय हे विज्ञापना.

[लेखांक ५१] श्री.

श्रीमत महाराज श्री परमहंसबावा स्वामींचे सेवेसी —

अपत्यें चिमाजीनें कृतानेक साष्टांग नमस्कार विज्ञापना तागाईत फाल्गुन शुद्ध षष्ठीपर्यंत स्वामींचे आशीर्वादेंकरून यथास्थित असे विशेष. आशीर्वादपत्र पाठविलें तें प्रविष्ट होऊन संतोष जाहला. तुम्हीं वसईवर लगट करून [जाणें]. शिमगे पाणमेअलीकडे श्रीनें तुम्हास वसई दिल्ही, पेशियास स्वामी साक्षात्कार ईश्वराचा अंश आहेत. स्वामींचे मुखातून नि

१ माघ शुद्ध प्रतिपदा —ता० २० जानेवारी इ स १७३९.

२ फाल्गुन शुद्ध षष्ठी —ता० ४ फेब्रुवारी इ स १७३९ रविवार

घेऊ त्याप्रमाणें होईल येविषयीं संशय नाहीं. स्वामींनीं कृपा करून अभय उत्तरें देऊन वसई दिली ह्मणोन आज्ञा केली तेव्हां वसई दिलीच. स्वामींचें अभय [वचन] पूर्ण चित्तात धरून आज्ञेप्रमाणें शरीरद्वारा साहस करणें तें आह्मी सर्वही करीत असों. तरी शिमगे पूर्णिमेअलीकडे वसईवर स्वामींचा ध्वजारोहण करण्यास स्वामी समर्थ आहेत. सेवेसी श्रुत होय हे विज्ञापना.

[लेखांक ५२] श्री.

श्रीमत महाराज श्री परमहंस बावा स्वामींचे सेवेसी —

अपत्यें चिमाजीनें कृतानेक सा० नमस्कार विज्ञापना येथील कुशल ता॥० वैशाख बहुल प्रतिपदापर्यंत मुकाम वसई स्वामींचे आशीर्वादेंकरून सुखरूप असों विशेष. स्वामींचे अभयावरून वसईस मोर्चे माघ शुद्ध दशमीस लाविले. त्यादारभ्य गोर्चेच लाविले व धमधमे चार पाच बाधले. सुरुंग चालविले. जे जे उपाय स्थळ हस्तगत करावयाचे ते केले. फिरंगी यांणीं निराकरणाचे मत्र पूर्वी युद्धप्रसंगीं मोठ्या मोठ्या सुरानीं केले. तदन्वयें फिरंगी यांणीं सुरुंगावर व धमधम्यावर गरनाळा टाकिल्या. सुरुंग विच्छिन्न केले. पनाळे लावून पाणी सोडिलें. आगीचे बोंडे जळते टाकून त्यावर तेल, दारू, राळ टाकून चार चार रोज डोंब राहीसारखा करी. बरकदाजी व तोफजी फिरंगी याची नि -

१ ह्या पत्रावरून असें दिसत येतें की, स्वामींनीं चिमाजी आपास वसई दिल्ही असा, ती हस्तगत होण्यापूर्वीच, आशीर्वाद दिला होता, व त्याप्रमाणें शिमगेपूर्णिमेच्या आत तेथें स्वामींचा ध्वज लावण्याचा त्याचा विचार होता

२ वैशाख बहुल प्रतिपदा —ता० १३ मे इ स १७३९ रविवार मोडकांच्या जत्रीत प्रतिपदेचा शुद्धीच क्षय दिसतो

३ माघ शुद्ध दशमी —ता० ७ जानेवारी इ स १७३९ बुधवार ह्या दिवशी वसईस मोर्चे लाविले

शीम हाणावी तैशी. तथापि स्वामींचा आशीर्वाद उदंड हें सरल शस्त्र आहाजवळ, त्याचे प्रतापें दकडून तोफा लागू करून फिरंगी याच्या तोफा मना केल्या. पांढेल सोडून टेंब येती, यउदें जागा याचा, बुलंद, सुरंगाचा उपाय नाहीं. परतु स्वामींच्या कृपाकटाक्षें सुरुंग चालवुन दोहीं बाजूंनी गायावरती तल्लपोर्शा, त्यावर दोन अडीच हात रेती टाकून, दहा सुरुंग नेऊन पोटींचकून, दोनशें पायखट लावून मोठेमोठे चिरे फोडून, सुरुंगाचे बुधलियास जागा करून, वैशाख सुद्ध पंचमीस[1] सकल सिद्धता करून, लोकास वाटू वाटून देऊन, नगारियाची इशारत करून, सुरुंग उडताच सर्वांनीं येलगारास उठावें, बुरुजावर चढावें, शिड्या टेकून चढावें, ऐसा करार करून, वैशाख सुद्ध षष्ठी[2] बुधवारी दोन घटिका दिवसास प्रातःकाळचा समय येतांच सुरुंगास बत्त्या दिल्या डावे बाजूचे सुरुंग कांहीं उडोन कांहीं उडणें होते, तांव लोकांनीं उतावळी करून कोटावर चालोन घेतलें. तों दुसरे सुरुंग तेच बाजूनें उडाले. त्यानीं लोक दडपले व जाया व ठार जाहले. तसेंच उजवे बाजूने सुरुंग उडाले. एकदोन उडताच बुरुजास वाट जाहलीसी देखून लोक वरते चढले तों दुसरे सुरुंग उडाले. त्यांणीं वरते लोक चढले होते ते उडून गेले लोक कसकरले. हिरमोड हो ऊन काम थंड पडलें. फिरंगी याणीं सामाळून हाते [ ] व गराळा व रेजगिरीचा मार न भूतो न भविष्यति केला. त्याण लष्करचे लोकात व हशमात अवसान राहिलें नव्हतें. उजवे बाजूचा मातबर सुरुंग राजश्री मल्हारजी होळकर याजकडील उडणें होता. त्याचा शोध क रून पुन्हा त्यात बुधले घालून रजक दुरुस्त करून लोकाची निवड केली. आणि सुरुंग उडताच सामसा निशाणें चडवावीं असा करार करून

---

१ वैशाख सुद्ध पचमी –ता० १ मे इ स १७३९ मगळवार

२ वैशाख सुद्ध षष्ठी –ता० २ मे इ स १७३९ बुधवार

वैशाख शुद्ध सप्तमी गुरुवारीं उजवे बाजूचा बुरुज उडविला. तेच समयीं लोक जाऊन बुरूज अर्धा उडाला त्यावरी चढले. फिरंगी यांणीं सफेलीच्या आतून मेढा घालून, पोतीं भरून, तोफा जोडून तयार होताच तेथे फिरंगीं बोलावून हाके गरनाळाच्या दारूच्या पत्यास आग लावून मार केला, व रेजगिरीचा मार सीमेपरता केला. लोकावरी अग्नीचा पर्जन्य करून माजून काढिलें. तथापि स्वामींचें अभयआशीर्वादाचें वज्रकवच लोकाचे अंगीं होते, तेणेंकरून अगीची तमा न धरिता लोकाना हत्यार वरे वजेनें केलें. फिरंगी यांणीं मर्दुमी शिपाईगिरी ह्मणावी तशी केली. त्याचप्रमाणें इकडील लोकांनीं भारती युद्धाप्रमाणें युद्ध केलें. यामागें युद्धें बहुत जाहलीं, परंतु ह्या लढाईस जोडाव नाहीं. सर्व स्वामींचा आशीर्वाद. लोक बुरूज सोडीनातसे जाहले, तेव्हा स्वामीच्या दडप्रहारेंकरून फिरंगी धर्मद्वेष्टे बेहिमत होऊन अष्टमीस प्रहर दिवसास कौलास आले. कौल घेतला. आठा दिवसात कविला मुद्दा झाडून जातोसें करार केला. त्याजवरून मार मदकूप केला. फिरंगी यांणीं कविले वस्तभाव गलबतात भरली. काल वैशाख शुद्ध पौर्णिमेसें फिरंगी झाडून गेला. स्वामींचे पुण्येंकरून जागा पचे जाहली. लष्करचे व हशमाचे लोक मुरुंगानीं उडाले व जाया ठार अजमासे पाच हजार मिन्हुना विशेष होतील. तैसेंच फिरंगी याचे रात आठसें माणूस ठार व या निराळे जखमी जाहले. भारती युद्धाप्रमाणें [युद्ध] जाहलें. वसई बाका जागा. पश्चिमेकडून दक्षिणेकडे खाडी. पूर्वेकडे खाजण चिखल. तिहींकडून किमपि इलाज नाहीं. एके उत्तरेकडून उपाय. तिकडेही रेती, धर नाहीं. स्वामी साक्षात् ईश्वराचा

१ वैशाख शुद्ध सप्तमी –ता० ३ मे इ स १७३९ गुरुवार

२ अष्टमी —ता० ४ मे इ स १७३९ शुक्रवार.

३ वैशाख शुद्ध पौर्णिमा –ता० १२ मे इ स. १७३९ शनिवार

असा. स्वामींनीं वसई "दिल्ही, दिल्ही, दिल्ही," निवार लिहिलें ते शब्द अन्यथा कसे होतील. वरकड वसईची गोष्ट मानवी लोकांनीं म्हणावी ऐसे नाहीं. वसई स्वामींचे आशीर्वादें फत्ते जाहली. थींचें सुदर्शन धर्मद्वेष्टे याचे मस्तकीं वज्रप्रहार होऊन टोपीकर ग्लानत्व पावले. अन्यथा वसई सही न होती. फिरंगी आगीचा पुतळा होता! स्वामींचे कर्तृत्वास पार नाहीं. स्वामींची महिमा स्वामी जाणत. आम्हा मानवी लोकास काय कळे? वसई फत्ते होताच सवासें पुतळ्या पाठवून देणें व श्री भुलेश्वरास सवासें रुपयाचा मुगुट घातला म्हणून आज्ञा केली, याजवरून स्वामींचे आज्ञेप्रमाणें वसई फत्ते होताच श्रीनिवास केदार याजबरोबर पुतळ्या सवासें व श्री भुलेशास मुगुट सवासें रुपयाचा घातला ते रुपये १२५ सवासें स्वामींचे सेवेसी पाठविले आहेत प्रविष्ट होतील. आम्ही लेंकरें स्वामींची असों. सर्वप्रकारें कृपा करणार स्वामी समर्थ आहेत. स्वामींचे चरणाव्यतिरिक्त दुसरें दैवत आम्हास काय आहे? (खास दस्तुर)" साराश स्वामींच्या आशीर्वादे व दंडाच्या प्रतापें कार्य सिद्धीतें पावलें असे. स्वामींचा महिमा आम्ही वर्णावयास सामर्थ्य धरीत नाहीं. श्रीनिवास केदार पुतळ्या व रुपये देऊन रवाना केले आहेत. लौकरच पावतील. वर्तमान त्वरेनें विदित व्हावें यास्तव हेंपत्र पुढें रवाना केलें असे. सेवेसी श्रुत होय हे विज्ञापना."*

* हीं शेवटचीं वाक्ये ... सुद चिमाजी आपांच्या हातचीं आहेत ह्या पत्रात वसईच्या लढाईचें सु... र्णन दिलें आहे तें अगदीं निष्पक्षपातपणाचें असल्या मुळें त्याचा व पोर्तुगीज ... ... नीं लिहिलेल्या वर्णनाचा उत्तम मेळ पडतो या युद्धात पोर्तुगीज ... लोकांचे ... ura do Menezes हा मृत्यु पावला व पोर्तुगीज लोकांचे ८०० ... Silva ... त्याचा पूर्ण पराभव झाल्यानंतर Captain de Souza Pereira ... पडले ... अविचाऱ्यानें चिमाजी आपास कौल देऊन वसई सोडून दिली या ... पोर्तुगीज ... मराठ्यांनीं पोर्तुगीज लोकांशीं फारच थोरपणानें वर्तन केलें या युद्धाची स... वेदी ... इत्यादिक स्वामींच्या चरित्रांत दिली आहे.

[लेखांक ५३] श्री.

श्रीमत महाराज श्री परमहंसबावा स्वामींचे सेवेसी.—

चरणरज चिमणाजी बल्लाळ विज्ञापना येथील वर्तमान तागाईत वैशाख वद्य १ पावेतों महाराजांचे आशीर्वादेंकरून यथास्थित असे विशेष. स्वामींचे आज्ञेप्रमाणें श्रीनिवास केदार याजसमागमें पुतळ्या १२५ व रुपये १२५ एकूण सवाशें पुतळ्या व सवाशें रुपये पाठविले आहेत. सेवेसी प्रविष्ट जाहल्याचें उत्तर सादर जाहलें पाहिजे, व सर्व स्वामींच्या आशीर्वादेंकरून फत्ते जाहली याचें वृत्त सविस्तर काल लेहून सेवेसी विनतीपत्र पाठविलें आहे. व पुण्याहून रा० अंताजी नारायण याणीं स्वामींचे सेवेसी पावते केलेंच असेल. सेवेसी श्रुत होय हे विज्ञापना.

पै॥ छ॥ चंद्र २४ सफर सन तिसा सलासीन.

[लेखांक ५४] श्री.

श्रीमन्महाराज श्री परमहंस बावा स्वामींचे सेवेसी.—

अपत्यें चिमाजीनें कृतानेक साष्टांग नमस्कार विज्ञापना येथील कुशल तागाईत ज्येष्ठ बहुल षष्ठी पर्यंत स्वामींचे आशीर्वादेंकरून य-

---

१ वैशाख वद्य १ —ता० १३ मे इ स १७३९ रविवार ह्या पत्रांत लिहिलें आहे की वसई फत्ते जाहल्याचें सविस्तर वृत्त काल पाठविलें आहे म्हणजे तें वरील पत्र होय परंतु त्यावर मिति प्रतिपदेची दिली आहे, व ह्याहीं पत्रांत प्रतिपदेचा लिहिला आहे मोडकाच्या जंत्रीत मुद्दाम वद्य प्रतिपदेचा क्षय आहे त्यावरून मिति घालण्यांत चूक झाली असें दिसतें वरील पत्राच्या दुसरे दिवशीं जर हें पत्र लिहिलें आहे तर ह्याची ता० १४ मे इ स १७३९ सोमवार ही मिति असली पाहिजे

२ ज्येष्ठ बहुल षष्ठी —ता० १५ जून इ स १७३९ शुक्रवार लेखांक ५२ व ५३ ही दोन पत्रें चिमाजी आपाकडून गेल्यानंतर स्वामींनें जें अभिनंदनपर उत्तर आलें त्याचें हें प्रत्युत्तर होय

थाखित असे निशेष. सोमाजीवरावर स्वामींनीं आशीर्वादपत्र पाठविलें तें प्रविष्ट होऊन संतोषावाप्ति जाहली. वसई फत्ते जाहली यावरून स्वामींनीं मजला नित्येक कृपा-उत्तरें गौरवून दाशरथी आदिकरून साक्ष-उपसाक्ष देऊन आज्ञा दिली; तर सर्व सामर्थ्य स्वामींचे आशीर्वादाचें. वसई दिल्ली, दिल्ही, दिल्ही, हीं उत्तरें त्रिवार स्वामींनीं लेख केलीं, व स्वामींनीं पादसाह मज दर्शन दिलें, तेथेंही वसईविशीं अभय दिलें. तदनुरूप स्वामींनीं वसईवर सुदर्शन प्रेरून धर्मद्वेष्टे याचा नि.पात केला. येरवीं वसई सई होती असे [नवते] व टोपीवर अग्निरूप होते. त्याच्या सर्व शक्ति कुंठित करणें हा प्रताप स्वामींचा. आह्मा मानवी लोकांचें हें कृत्य नव्हे. श्री रघुनाथ [यांणीं] वानराकर्में समुद्रीं पाषाण तरवून लंकेशादिक त्रिकुटाचळाचें मर्दन केलें, तैसेच श्रीकृष्णें यादवाहस्तें म्लेंछादि दैत्यांचें निर्दळण केलें, त्याचप्रकारें पाश्चात्यांचे उपमर्दन स्वामींनीं करून वसईत ध्वजारोहण केलें. स्वामी मूर्तिमंत ईश्वररूप आहेत. स्वामींचा प्रताप वर्णावयास आमची बुद्धि नाहीं. प्रापचिक विचारें स्वामींनी मज मदत देऊन आज्ञा दिली तर हें सर्व भूषण स्वामींचें आहे. मी स्वामींचा असें.

पुतळ्या पाठविल्या त्या निपाशी आहेत. त्यास पासे करावयास सोनें तोळे पाच पाठविणे ह्मणून आज्ञा, त्याजवरून सदरहू पाच तोळे सोनें सोमाजीरावबर पाठविलें आहे.

लक्ष्मणराव याजवावत सातशें रुपये आधीं पुण्यास येऊन सेवेसीं पाठवून देऊं.

मोतें दररुपायास मोती एक[१] प्रमाणें मोतीं सव्वाशें पाठविणें ह्मणून आज्ञा. त्यास येथें मोतीं नाहींत. स्वामींचे आज्ञेप्रमाणें पुण्यास खरीदी करून पाठवावयाशीं लिहिलें आहे. मोतीं मिळालीं तर पाठवितील. मोतीं न मिळत तर सव्वाशें रुपये सेवेशीं पाठवितील.

---

[१] मोत्याची -स्वामींना नोंद.

जिन्नस पाठविणें वजन पक्कें
८३ साकर
८२ गुळ
८८॥ केशर
फिरंगी कागद गड्डी दोन २
पवळ्याची माळ १०८.
८८१ कृष्णागर
८८३ कस्तुरी तोळे
फिरंगी कागद गड्डी २
पवळी माळ १०८
येणेंप्रमाणें पाठवणें ह्मणून आ
ज्ञा त्यारून
साताऱ्याहून देवविलें.
८३ साकर
८३ गुळ
पुण्याहून देवविलें वजन पक्कें.
८८॥ केशर
८८१ कृष्णागर
पाच कारकुनास पाठवितां त्यास
पदें सांगणें ह्मणोन आज्ञा. ऐशास
आर्ली पुण्यास आल्यावर स्वामींनीं
दोन अथवा तीन कारकून पाठवून
द्यावे हे विनती आमची आहे.
अस असता स्वामीनीं पाच कारकून
पाठविले तर स्वामी-आज्ञा आमचे
वस्तु मोडवेल असें नाहीं. येवि-
षया सोमाजी विनती करील
त्यानवरुन विदित केलें आहे.
स्वामीची आज्ञा सोमाजीनें जबानीं
सांगितली त्याजवरून वस्त्रें पाठविलीं
व सोमाजी बरोबर दोघे होते
त्यास दिलीं.

कारकुनास नग.

१५ तिवट
३ पासोडिया

सोमाजीस रुपायें वस्त्रें दिलें.
सोमाजी बरोबर दोघे होते त्यास
दोन पासोड्या दिल्या

१९० [!] पुण्याहून देवविले.
येणेंप्रमाणें सेवेसी पाठविलें
आहे विदित झालें पाहिजे. सेवेसी
श्रुत होय हे विज्ञापना.

१ रिमार्क आपा ता० १० ज्मादिलाखर ह्मणजे ता० ३ माहे र स
१७३९ रोजीं पुण्यास भाले

[लेखांक ५५] श्री.

श्रीमत परमहंसबावा स्वामींचे सेवेशी.—

अपत्यें चिमणाजी बल्लाळ कृतानेक सा० नमस्कार विनंति उपरी येथील क्षेम ता० छ० २५ जिल्हेज गुरुवार ऐकादशी मुक्काम औरंगाबाद स्वामींच्या कृपावलोकनेंकरून यथास्थित असे विशेष. पुण्याहून स्वार जाहल्यियावर आमदानगरचे मुक्कामीं तीर्थस्वरूप राजश्री रायाजवळ पावलो. नासिरजंगाकडील गोष्टीचा निकाड जाहला, यामुळें आज दोन अडीच महिने गंगातीरींच त्याचें आमचें फिरणें जाहलें. पोटाची ओढ सीमेपरती. जोंधळे मात्र रानात होते, त्यामुळें गुजरान झाली. निकाड झाला तो तैसाच राहू देऊन आलें तर मागें कटाक्ष राहील तो कार्याचा नाहीं. यास्तव मेहनत, पोटास पैसा नसता करणें तैसी कमाल, स्वामींचा आशीर्वाद मस्तकी आहे त्या बळें, करून मोंगल विचारावर आणून पहिले जहागीर द्यावयाची बोली होती त्याप्रमाणे करार करून घेतली, आणि सदूस केला. पुढें त्याणीं आह्मीं एका विचारें चालून मुलखाचा बंदोबस्त दुतर्फा उत्तमप्रकारें चालवावा ऐसा सिद्धांत करून तीर्थरूप राजश्री राऊ स्वार होऊन हिंदुस्थानास गेले. आह्मास आग्रह करून शहर पा,

१ छ० २५ जिल्हेज गुरुवार—ता० १३ मार्च इ स १७४०

२ निजाम दक्षिणेंत नाही असें पाहून बाजीरावानीं त्याचा पुत्र नासिरजंगावर स्वारी केली उभयतांच्या बऱ्याच झटापटी झाल्या चिमाजी आपा २० जिल्काद म्हणजे ता० ८ फेब्रुवारी इ स १७४० रोजीं पुण्याहून निघून अहमदनगर येथें बाजीरावास मिळाले छ० १५ जिल्हेज रोजीं बाजीरावाची व मंगलाची वरखेड येथें भेट होऊन बाजीराव हिंदुस्थानच्या स्वारीस गेले आपा नासिरजंगाच्या आग्रहास्तव औरंगाबादेस गेले तेथें त्याचा पार सत्कार होऊन ते छ० १६ मोहरम म्हणजे ता० ? एप्रिल इ स १७४० रोजीं परत आले ग्रांटडफ म्हणतात की मुंगी पैठण येथें मोंगलाशीं तह होऊन बाजीरावास हंडिया व खरगोण हे नर्मदेच्या काठचे दोन प्रांत जहागीर मिळाले तो हाच प्रसंग असावा

घेतों बोलाविलें, यास्तव येथें आलों. काल शहरात त्याचे हवेलीस गेलों होतों. चार सहा घटिका बसलों होतों. बेदराहून निरोप घेऊन एकुणीस हजार स्वार, वीस हजार बरकंदाज, दीडशें तोफा, तीन हजार जेजाला, तीनशें उंट बाणाचे इतकें सामान मोगलाचें होतें. स्वामींच्या आशीर्वादें आमचीच सलामत (झाली). आशीर्वादपत्र पाठवीत जावें हे विज्ञापना.

[लेखांक ५६] श्री.

श्रीमत् परमहंस बाबा स्वामींचे सेवेसी.

चरणरज चिमणाजी बल्लाळ कृतानेक साष्टांग नमस्कार विनंती येथील कुशल तागाईत छ० २१ मोहरम चैत्र वद्य दशमी मुक्काम किल्ले कोरिगड घाटमाथा यथास्थित असे विशेष. औरंगाबादेहून पारनेरा-नजीक आलों. तेथें "राजश्री संभाजी आंग्रे सरखेल एकाएकी अली-

१ छ० २१ मोहरम—ता० १० एप्रिल इ स १७४०

२ सभाजी आंग्रे सरखेल —कान्होजी आंग्र्यास एकंदर सहा पुत्र होते त्यांपैकीं औरस सखोजी व संभाजी, व दासीपुत्र तुळाजी, मानाजी, धोंडजी आणि येसाजी कान्होजी वारल्यानंतर सखोजी कुलाब्याचा मालक झाला, व संभाजीस सुवर्णदुर्ग दिलें सखोजी इ स १७३३ मध्यें मृत्यु पावला त्याचे मागून संभाजी गादीचा मालक झाला, परंतु तो सुवर्णदुर्गीतच राहत असे संभाजीचें व मानाजीचें पटेनासें झाल्यामुळें इ स १७३४ मध्यें बाजीराव पेशव्यानीं कुलाब्यास जाऊन त्याचा तंटा मिटविला मानाजीस कुलाबा देऊन वजारतमाब असा किताब दिला, व संभाजीस सरखेल हें पद दिलें परंतु ह्या बंधूंचें अधिक अधिक वैमनस्य वाढून संभाजीनें मानाजीस त्रास देण्याचा क्रम आरंभिला आणि बाजीराव व चिमाजी हे औरंगाबादेस आहेत अशी संधि साधून कुलाब्यावर स्वारी केली. तेव्हां मानाजीनें पेशव्यास व स्वामीस पत्रें लिहिलीं त्यावरून पेशवे त्याच्या मदतीस गेले.

बागेंत उतरोन हिराकोट घेतला, सागरगड घेतला, चौलचा कोट घेतला, थळचा कोट घेतला, अलीबागेंत कुलाब्याचें पाणी बंद केलें ये समय येऊन आपलें रक्षण करावें" ऐसें मानाजीचें पत्र नानाजवळ आलें. येताच नानांनीं चार पाचशें राऊत, वासुदेव जोशी व विठ्ठल शिवदेव व अंताजी नारायण या समागमें देऊन रवाना केले. आम्हास मानाजीचे पत्र होते ते आम्हाकडे पाठविलें. पत्र मार्गी पावलें. तेच दिवशीं च्यार मजल करून घोडनदीवर मुक्काम केला. तेथूनच मानाजीस आश्वासनाचें पत्र लिहून रवाना केलें. दुसरे दिवशीं तिसा कोसाची मजल करून लोहगावास आलों. मानाजीचे कुमकेविषयी इग्रजासही पत्रें पाठविलीं. तेच दिवशीं पुण्याहून चिरंजीव नानास रात्रीं बोलावून आणून त्या समागमें सारी फौज देऊन रवानगी केली ते येथून पाचवे रोजीं कुलाबियास जाऊन पोहोंचले. आपणही पुण्यास जाऊन तीन दिवस तेथें राहून, मातुश्रीचें दर्शन व आज्ञा घेऊन, स्वार होऊन काल येथ आलों. नाना तेथ पावले. तेच दिवशीं संभाजी कर्डीला चौकी बाहेर उभी हिराकोटाजवळ आश्रयास होती ते मारिली. पंचवीस तीस माणूस कापून काढिले. तुळाजी आंगऱ्या जखमी धरून आणिला आहे. इग्रजही अगोदर कुलाबियास येऊन पाणी सामान जे

१ हिराकोट —हा अलिबाग शहराच्या ईशान्येस समुद्रकिनाऱ्याजवळ एक लहान किल्ला आहे हा कान्होजी आंग्र्यानें इ स १७२० मध्यें बांधला असें म्हणतात हा इ स १८४० पर्यंत आंग्र्याच्या ताब्यांत होता

२ सागरगड —हा किल्ला अलिबागच्या पूर्वेस ६ मैलावर आहे या किल्ल्याच्या एका टोंकावरून अपराधी लोक समुद्रांत लोटीत असत त्या टोंकास 'वजीर टोंक' असें नाव आहे

३ चौल —रेवदंडा हें नगर इतिहासप्रसिद्ध आहे येथें पोर्तुगीज लोकांचा अमल पुष्कळ वर्षे होता

४ थळ —हा अलिबागच्या [illegible] तीन मैलावर आहे

पाहिजे तें कुलाबियास पोंचविलें. व साप्रत तो आरमारानशीं कुला-ब्याजवळ आहे. तेथून तोफांचा मार दिला. त्यामुळे अलिबागेंतून सरोन हिराकोटचे उत्तरेस आश्रयानें मोर्चे बांधून राहिले आहेत. नाना सागरगडावरून खाडीचे कडेनें गेले. तेथें पचवीस माणूस सभाजी कडील आलें होते. त्यांत सरदार होता तो व मत्त सात माणूस जिवें मारिले व वरकड पळाले. सद्दा सातजण धरून आणिले. जर सभाजी लौकर निकाल काढून जीव वाचवून निघोन गेला तर उत्तमच जालें. गुराबा व थोरली गलबत इग्रजाचे भयानें सुवर्णदुर्गाकडे लावून दिलीं आहेत. ल्हान गलबतें व महागिऱ्या मिळोन साठ दागिने, तरता सावल-रीचे खाडीजवळ ठेविलीं आहेत. जर धीर धरून मोर्चेबंदी करून रा हिला तर मोर्चे लावून पारपत्याचा विचार करणें तैसा स्वामींच्या आ-शीर्वादाचे बळें करीतच आहों. इग्रजास मार्ग देऊन जाऊं द्या ह्मणोन सभाजीनें सांगून पाठविलें होते, परंतु इंग्रेजानें मान्य केलें नाहीं. आह्मी औरंगाबाद प्रान्तीं आहों, ये प्रान्तीं धान्य नाहीं, ऐसा समय पाहून [सभाजी] आले होते. तुमचा आशीर्वाद आमचे मस्तकीं अ सता त्यास समय काय फावणार आहे? कळावें ह्मणून लिहिलें असे. मानाजीची स्थापना आह्मीं केली, परंतु त्यास स्मरण न राही ऐसें जहालें. नितेक प्रकारें बावगी वर्तणूक आह्मांशीं केली. त्याचा विस्तार लिहि-ल्यानें चित्तात येणार नाहीं. जे समयीं पाय पाहू तेव्हां विदित करू. उरण जागा फिरण्याची ते आपणच बळकावली. तैसेंच आमच्या उरावर बांधिला (?) तेविशीं व पैक्याविशीं वारवार लिहिलें, परंतु ते गोष्ट चि त्तात न ये. आज पावा वर्षांत एक पैसा आमचा देणें तो दिला नाहीं. बहुतच अमर्यादा मांडिली. यास्तव त्याचे डोळे उघडावे. याकरिता तजविजेनें पाल व मिरगड दोन्ही जागे सभाजीच्या हातास जात होते, तेथील लोकांचा दिलासा करून ते जागे घेऊन आपलें निशाण चढ-

विलीं. तैसेच फिरंगी याचें उरण वळाविलें होतें तेंही घेतलें. आजच फत्ते जाल्याचें पत्र उरणाहून आलें. साराश त्याचे डोळे उघडले. व सर्व प्रकारें सभाजीचे हातोन जीवही ये समयीं वाचविला असे. साराश इतकाही प्रताप स्वामींचे आशीर्वादाचा आहे. तेणेकरून सर्व विचार होतात. दुसरा अर्थ नाहीं. कर्ज फिटेल ऐसे स्वामींचे मुखावाटे निघालें आहे, तेंही शेवटास जाईल. स्वामींच्या आशीर्वादावेगळें दुसरें जाणत नाहीं. उद्या परवा घाट उतरोनही (?) कुलाब्या पावेतों जाणार आहे. तथ न पावता अगोदर सभाजीचा निकाल जाला तर उत्तमच आहे. नाहींतर तेथवर जाऊन होईल वृत्त त लिहून पाठवू. निरतर आशीर्वादपत्र पाठवीत जावें. सेवेसी श्रुत होय हे विज्ञापना.

[लेखांक ५७] श्री.

श्रीमत् परमहंस बावा स्वामींचे सेवेसी

अपत्यें चिमणाजी बल्लाळ कृतानेक साष्टांग नमस्कार विनति येथील कुशल स्वामींच्या कृपावलोकनेंकरून यथास्थित असे विशेष. महाराज राजश्री स्वामींनीं आज कृपा करून

चिरंजीव राजश्री नानांस	आह्मांस
पेशवाईचीं वस्त्रें दिलीं.	१ मंदील.
१ मंदील	१ चादर
१ चादर.	१ झगा मदलाचा.

१ नानांस पेशवाईचीं वस्त्रें आषाढ शुद्ध १२ बुधवार शके १६६३ रोजीं (ता० १४ जुन इ० स० १७४१) दिवसां दहा घटिकेस सातारा येथें मिळालीं त्या वेळीं चिमाजी आपा बरोबर होते वस्त्रें मिळाल्यानंतर कांहीं दिवस साताऱ्यास मुक्काम करून नंतर ते धावडशीस ब्रह्मेंद्र स्वामीच्या दर्शनास गेले व तेथून वाद वगैरे ठिकाणीं जाऊन उभयता मुक्कामें पुणें छ० २ जमादिलाखर म्हणजे ता० २ आगष्ट इ० स० १७४१ रोजीं पुण्यास आले

१ झगा मंदिलाचा	१ पटका.
१ पटका.	१ तुरा मोत्यांचा.
१ तुरा मोत्यांचा.	—
१ तरवार.	५
१ कटार.	
१ हत्ती.	
—	
८	

येणेंप्रमाणें वस्त्रें दिलीं असेत. स्वामींच्या कृपावलोकनेंकरून जें होणें तें होत असे. स्वामींस वर्तमान श्रुत व्हावें यास्तव विनंति लिहिली असे. कृपा केली पाहिजे हे विज्ञापना.

बाळाजी बाजीराव.

[लेखांक ५८] श्री.

श्रीमत महाराज श्री परमहंस स्वामींचे सेवेसी:—

चरणरज बाळाजी बाजीराव कृतानेक विज्ञापना येथील कुशल तागाईत चैत्र वद्य पंचमी मंगळवार मुक्काम हैसाळ कृष्णातीर येथें स्वामींचे कृपेंकरून सुखरूप असो विशेष. वसईकडील वर्तमान तरी मोर्चे लागले आहेत; दोन तीन सुरुंगांजवळही गेले आहेत, व पांच धमधमे तयार जाहले आहेत. परंतु सुरुंगास पाणी लागले यरून मोर्चा

१ चैत्र वद्य ५:—ता० १७ एप्रिल इ० स० १७३९.

२ हैसाळ:—हें दक्षिण महाराष्ट्रांत मिरजेजवळ कृष्णानदीच्या कांठीं ल्हानें गांव आहे.

३ वसईकडील वर्तमान:—वसईचा वेढा चालू होता त्या वेळचें हें पत्र आहे. बाळाजी बाजीराव ह्या वेळीं छत्रपति शाहू महाराज यांचे बरोबर हैसाळ येथें गेले होते.

त्याकडे आलियावर (सादर करू). स्वामींचे आज्ञे सेरीज काय असे? सेवेसी श्रुत होय हे विज्ञापना.

[लेखांक ६०] श्री.

श्रीमत परमहंस महाराज श्री स्वामींचे सेवेसी —

चरणरज बाळाजी बाजीराव प्रधान कृतानेक सा० नमस्कार विनंति येथील कुशल ता० छ० ७ जिल्काद पावेतों स्वामींचे कृपावलोकनें-करून यथास्थित असे विशेष. बहुत दिवस आशीर्वादपत्र येऊन परामृष न जाला. ऐसें नसावें. चरणरजाचा परामृष सदैव करावा. तीर्थस्वरुप आपाना कैलासवास जाला हें वर्तमान स्वामींनीं ऐकिलेंच असेल. मोठा घातच जाहला. तीर्थस्वरूप राऊ यांणीं कैलासवास केल्यास आठ महिने न जाहले तों श्रीनें हा प्रसंग घडविला. एकाएकींच श्रीने दु खार्णवीं पाडिलें. होणार टळवत. श्रीइच्छेस उपाय काय? वडील होते त्यावरी स्वामाची कृपा होती, तन्मुळें जों जीविस्व तोंपर्यंत कीर्तिच जाहली. त्या माघारी चरणरजावरी महाराजाची कृपा आहेच व त्या कृपेमुळें कल्याणच होईल नबाब निजामउलमुल्क याचा व नासिरजंगाचा

१ छ० ७ जिल्काद —ता० १४ जानेवारी इ स १७ १

२ आपा—चिमाजी आपा हे छ० ८ सवाल म्हणजे ता० १७ डिसेंबर इ स १७४० रोजी वारले

३ राऊ—बाजीराव हे छ० १२ सफर म्हणजे ता० २८ एप्रिल इ स १७४० रोजीं नर्मदातीरीं रावेर येथें वारले

४ नासिरजंग —हा निजामउल्मुल्क याचा दुसरा मुलगा निजाम दिल्लीस असताना यानें दक्षिणेंत धुमाकूळ सुरू केला त्याचें पारिपत्य करण्याकरितां निजाम दिल्लीहून दक्षिणेंत आला [illegible] निजामाचें वजन विशेष असल्यामुळें मा [illegible] मदत मिळवून देण्याचे कामी त्याचें साह्य होईल असा आशेनें, पण त्यांनीं या वर्षी निजामास मदत देऊन व त्यांनीं नर्मदातीरीं दाद परगणे [illegible]

कलहं निर्माण जाह्ला होता त्यास आह्मीं साहित्य न करितां निजामउ-ल्मुल्क यांचें केले. त्यावरून नासरजंग फकीर झाले. तदोत्तर असफ-जहाची भेट जाह्ली. बहुमान आदर फारच केला. सर्व प्रताप स्वामींचे कृपेचा आहे. स्वामींवांचून आह्मास दैवत नाहीं. वरकड विस्तार काय लिहूं? सेवेसी श्रुत होय हे विज्ञापना.

[लेखांक ६१] श्री.

श्रीमत महाराज श्री परमहंस बाबा स्वामींचे सेवेसीः—

चरणरज बाळाजी बाजीराव प्रधान कृतानेक विज्ञापना ता छ० २४ सफर मुक्काम नजीक मंडळे रेवातीर पर्यंत आपले आशीर्वादेंकरून सुखरूप असो विशेष. प्रस्तुत आशीर्वादपत्र येऊन कुशल अर्थ अवगत होत नाहीं. तरी सदैव आशीर्वादपत्रीं लेखन करीत असावे. यानंतर इकडील वृत्त तरी आह्मी मंडळीयास येऊन मोर्चे दिल्हे. बारावे रोजीं शहर हस्तगत जाहले. उपरांत गढीस मोर्चे दिल्हे. सुरुंग चालविले. गढी उडून हल्लली. आपले आशीर्वादेंकरून गढी हस्तगत जाह्ली. मंडलेश्वर राजाने शिपाईगिरीच्या दा-

बार येथें सत्कारपूर्वक भेट घेतली. नासिरजंग हताश होऊन फकीर झाला व रोजे येथें जाऊन ईश्वरभक्ति करूं लागला परंतु पुन मधि येनान त्यानें निजामाशीं युद्ध केलें. त्यात तो पराभूत झाला व शेवटी एका मित्राच्या मध्यानें प्राण बचावून अज्ञातवासात राहिला. निजाम इ. स. १७४८ मध्ये मृत्यु पावल्यानंतर तो पुन. राजकीय रणभूमीवर येऊन दक्षिणेचा सुभेदार झाला परंतु ती सुभेदारी फार दिवस त्याकडे टिकली नाहीं. तो ता० ५ डिसेंबर इ. स. १७५० रोजीं मारला गेला.

१ छ० २४ सफरः—ता० १९ एप्रिल इ. स. १७४२ सोमवार.

२ मंडळे नजीक रेवातीर —नर्मदेच्या काठीं जबलपुराजवळ गडामंडल म्हणून गोंड राजाचें राज्य होतें तें गडामंडळ ह्या नावानेंही प्रसिद्ध आहे.

तान सुद्ध केले. आपण व एक पुत्र ठार जाहला. त्याचे वधु व पुत्र दोन सापडले. येथील राज्य त्याचे पुत्रास देऊन स्थापना करून ठेविले. स्वामींचे आशीर्वादाविना दुसरें दैवत जाणत नाहीं. बरीं वाईट तरी स्वामींचीं लेकरें आहोंत. एतद्विषयीं विस्तार लिहावा असें काय आहे? सेवेसी श्रुत होय हे विज्ञापना.

[लेखांक ६२] श्री.

श्रीमंत महाराज परमहंस श्री स्वामीचे सेवेसी.—

चरणरज बाळाजी बाजीराव प्रधान कृतानेक विज्ञापना येथील वर्तमान आषाढ शुद्ध दशमी गुरुवार मुक्काम गडपहार नजीक सिरोंज प्रांत माळवा महाराजाचे आशीर्वादेकरून यथास्थित असे विशेष. बहुत दिवस जाले. आशीर्वादपत्र येऊन परामृष न जाहला. ऐसें न करावें. निरंतर आशीर्वादपत्रीं परामृष केला पाहिजे. येथील वर्तमान तरी यंदा मुलूखगिरीचे दिवस स्वदेशीं श्रमले. नर्मदातीरास आल्यावरी महाल्यास गुत्ता पडला. उष्णकाळ निघून गेला. कमाविसदाराच्या रसदा उगवल्या पाहिजेत, यास्तव रजवाडियात आलों. इतक्यांत पर्जन्यकाळ प्रवर्तोन पाऊस पडू लागला. नर्मदेस पाणी फार आलें. सैन्य विशेष. नावा थोड्या. यास्तव स्वदेशीं यावयाचा योग न घडला. या प्रांतच छावणी करावी लागली. असो. स्वामींची कृपा परंपरागत त्रिगुणा विशेषाकार आहे. तेणेंकरून कल्याणावह असे. पुढेंही कृपा दिनप्रतिदिनी वृद्धीतें पावली पाहिजे. स्वामींस विस्तार लिहावा लागतो असें नाहीं. राजश्री दादोबा प्रसंगोचित विनंति सेवेसी करतील तें मान्य करणार स्वामी समर्थ आहेत. सेवेसी श्रुत होय हे विज्ञापना.

---

१ आषाढ शुद्ध दशमी गुरुवार —ता० १ जुलई इ. स. १७४२.

२ गडपहार —परगणे मुगावली, सरकार चंदेरी, सुभा माळवा.

[लेखांक ६३] श्री.

श्रीमंत महाराज श्री परमहंसबावा स्वामींचे सेवेसीः—

चरणरज बाळाजी बाजीराव प्रधान कृतानेक विज्ञापना येथील कुशल ता० श्रावण बहुल षष्ठी रविवारपर्यंत स्वामींचे आशीर्वादेंकरून यथास्थित असे विशेष. आम्ही उत्तर प्रांतीहून कुच दरकुच आजी रविवारी स्वामींचे कृपाकटाक्षें क्षेमरूप पुण्यास येऊन पावलों. स्वामींस वर्तमान कळावें यास्तव लिहिलें असे. अविलंबेंच स्वामीचरण पाहूं. आम्हां लेंकरांस स्वामींचे चरणांलेरीज दुसरा आश्रय किमपि नाहीं. बहुत काय लिहिणें हे विज्ञापना.

[लेखांक ६४] श्री.

श्रीमंत महाराज श्री परमहंसबावा स्वामींचे सेवेसीः—

चरणरज बाळाजी बाजीराव प्रधान कृतानेक विज्ञापना येथील कुशल ता० भाद्रपद शुद्ध तृतीया गुरुवारपर्यंत स्वामींचे आशीर्वादेंकरून यथास्थित असे विशेष. स्वामींनीं कृपा करून सोमाजीबरावर आशीर्वादप[illegible] पाठविलें तें प्रविष्ट होऊन संतोष जाहला. स्वामींनीं लेंकरास गौर[illegible] कित्येक प्रकारें लिहिलें तर हे भूषण स्वामींचेंच आहे. स्वामी ईश्व[illegible]चे ठायीं आहेत. स्वामींचे चरणारविंदाविना दुसरें दैवत जाणत नाहीं. स्वामींचे चरण दृष्टीस पडतील तो सुदिन असे. स्वारीचें

---

१ श्रावण बहुल षष्ठीः—ता० २१ जुलई १७४३.

२ पेशव्यानीं उत्तर हिंदुस्थानांत प्रयाग बंगाल्यापर्यंत जाऊन जी अद्वितीय यश संपादन केलें ती ही प्रख्यात मोहीम होय.

३ भाद्रपद शुद्ध तृतीयाः—ता० ३१ आगष्ट इ. स. १७४३.

४ पेशवे पुण्यास येऊन दाखल झाल्याचें मागील पत्र स्वामींस पोहोंचतांच त्यांनीं आपला शिपाई सोमाजी यांजबरोबर अभिनंदनपर पत्र पाठविलें व पेशव्यांचा फार गौरव केला. त्या पत्राचेंच हें उत्तर आहे.

सविस्तर वर्तमान लिहिणें ह्मणोन आज्ञा तरी मीच सेवेसी येतों. दर्शनानंतर सर्व विदित करून कृपा करणार स्वामी समर्थ आहेत. वार्षिक पैक्याविसीं व कल्याण भिवंडी व येलापूर साष्टीचे रा (रकमा ?) विसीं आज्ञा केली त्यास वार्षिकाचे रुपये राजश्री दादोबा कडून देविले ते प्रविष्ट जाहलेच असतील. राहिले रुपये तेही पावते होतील. वरकड स्वामीस आज्ञा केली त्याजवरून

पश्मी थानें	शालजोडी १
महमुदी उत्तम १	नारायणतेलाविसीं लिहिलें त्यावरून
	नारायण तेल वजन पक्के ८८१

येणेंप्रमाणें पाठविली असेत. सेवेसी प्रविष्ट जाहलियाचें उत्तर पाठवावयास आज्ञा केली पाहिजे. स्वामींनीं प्रसाद मध पांढरा वजन ८१ एक मण पाठविला तो पावला. सोमाजीस वर्षे आज्ञेप्रमाणे दिल्ही. आज वृहस्पतवारीं राजश्री स्वामीदर्शन सप्तमीस घ्यावें या उद्देशें स्वार जाहलों. स्वामीस कळावें ह्मणून लिहिलें आहे. सर्व स्वार्ता स्वामींचे आशीर्वादाचा आश्रय आहे हे विज्ञापना.

[लेखांक ६५] श्री.

श्रीमंत महाराज श्री परमहंस बावा स्वामींचे सेवेसीः—

चरणरज बाळाजी बाजीराव प्रधान कृतानेक विज्ञापना येथील कुशल

---

१ स्वारीचें सविस्तर वर्तमान.—मागें सांगितलेली स्वारी—या स्वारीचें वर्तमान कळण्याविषयीं स्वामींस विशेष उत्सुकता होती. ह्मणून पेशवे यांनीं सातान्यास येऊन शाहू महाराजांची भेट घेतल्यानंतर धावडशीस जाऊन स्वामींचीही भेट घेतली.

२ सप्तमीस:—भाद्रपद शुद्ध सप्तमी शके १६६५ ह्मणजे ता० १५ आगष्ट इ. स. १७४३ या रोजी पेशवे सातान्यास गेले होते.

ता० भाद्रपद शुद्ध अष्टमी मंगळवारपर्यंत स्वामींच्या आशीर्वादेंकरून यथास्थित असे विशेष. स्वामींनीं आशीर्वादपत्र पाठविलें तें प्रविष्ट होऊन संतोष जाहला. "बाजीराव व चिमाजी आपा आह्मांसीं निष्ठापूर्वक वर्तत होते; तुह्मी आह्मांसीं प्रतारणा करितां; शालजोडी पाठविली ती कसरीनें खादली, ते माघारी पाठविली असे; उत्तम जोडी पाठविणें" ह्मणून कितेक आज्ञा केली, ऐसीयास आमची निष्ठा स्वामींचे चरणारविंदीं दुसरी नाहीं. आह्मीं लेंकरें; स्वामी सर्व प्रकारें कृपा करून चालवितात; दौलत कारभार सर्व स्वामींच्या आशीर्वादाचा प्रताप; आह्मी आशंकित असतां स्वामी शब्द लावून लिहितात हेंच अपूर्व आहे. ये विशींचा विस्तार कागदीं पत्रीं काय ल्याहावा? स्वामींच्या चरणावलोकनास येणेंचें आहे ते समयीं सर्व सेवेसी निवेदन करूं. स्वामी कृपा करतील. रामचंद्र हरी याजकडीलही विनंति करणें ते दर्शनसमयीं करून स्वामी आज्ञा करतील त्याप्रमाणें वर्तणूक करूं. किनखापाविशीं आज्ञा केली त्यास येथें किनखाप उंच नाहीं. पुण्याहून आणून दर्शनसमयीं प्रविष्ट करूं. वरकड रा० पिलाजी जाधवराव व रामचंद्र हरी यांजकडील स्वामींनीं मजकूर लिहिला तो कळला. स्वामींनीं आज्ञा केली तें कळलें. आह्मी स्वामींच्या आज्ञेसेरीज नाहीं. सारांश स्वामी ईश्वरस्वरूप आहेत. स्वामींच्या चरणांविना दुसरें दैवत नाहीं. आमचें न्यून असेल तें स्वामींनीं पूर्ण करावें [हें] उचित आहे. तदनुरूप स्वामी करतीलच. करावें. शालजोडी मुबदला पाठविली आहे. कृपा करून घेतली

---

१ भाद्रपद शुद्ध अष्टमी मंगळवारः—ता० १६ आगष्ट इ. स. १७४३. मागील पेशव्यानें पत्र गेल्यानंतर स्वामीकडून आलेलें हें उत्तर आहे. पेशव्यानीं जी शालजोडी पाठविली ती कसरीनें खादली होती, ह्मणून ती स्वामींनीं परत पाठविल्याचाही उल्लेख आहे. ह्या पत्रावरून स्वामी पेशव्यावर कोपयुक्त झाल्याचें दिसतें. अद्यापि पेशव्याची भेट झाली नाहीं. हें पत्र साताऱ्याच्या मुक्कामचें असावें.

जीवें प्राणें स्वामींचे कार्यास हजीर आहें. जो स्वामींच्या चरणाजवळ अमर्यादेनें वर्तेल त्यास मर्यादापूर्वक वर्तवावयासच मजला स्वामींनीं ठेविलें आहे. येविसींची स्वामींनीं चिंता न करावी. मकमुदाबादी[1] हा कण चलाख पाठविणें, ष्याली घोडी पहिली तुह्मास दिली तिचा मुर दला पाठविणें ह्मणोन आज्ञा, त्याजवरून चिरंजीव राजश्री सदोबापासीं[2] टाक्ण चांगला चलाख होता तो जीन सामान सरंजाममुद्धा पाठविला आहे, स्वामींनीं ठेवावा. सारांश मी स्वामींचें लेंकरूं; मजपासून अंतर कांहीं पडेल तरी आपण क्षमा करावी व कृपा करावी. हें सर्व सामर्थ्य स्वामींस आहे. चिरंजीव राजश्री जनार्दन याच्या लग्नाची त्वरा जाहली तो अर्थ पहिला सेवेसी लिहिलाच आहे. प्रस्तुत स्वामींस वस्त्रें

कुडती बादली	शालजोडी	चिनखाप
१	१	१

एकूण तीन सनगें पाठविलीं असेत. कृपा करून घेतली पाहिजेत. बहुत काय लिहिणें, कृपा केली पाहिजे हे विनंति.

[लेखांक ६८] श्री.

श्रीमत् महाराज श्री परमहंसबावा स्वामींचे सेवेसी —

चरणरज बाळाजी बाजीराव प्रधान कृतानेक विज्ञापना येथील कुशल ता० मार्गशीर्ष शुद्ध चतुर्थीपर्यंत[3] स्वामींचे आशीर्वादेंकरून

---

१ मकमुदाबादी— मुर्शिदाबादी घोड्या फार चपळ अशी पूर्वी समजूत असावी

२ सदोबा —सदाशिवरावभाऊ, चिमाजी आपाचे चिरंजीव

३ मार्गशीर्ष शुद्ध चतुर्थी —ता० २७ नोव्हेंबर इ स १७४४ मंगळवार ह्या पत्रासारखीं पेवम्नीची ता० छ० १० जिल्काद मार्गशीर्ष शुद्ध ११ सन खमस अर्बैन मया व अल्फ (ता० ४ डिसेंबर इ स १७४४) ही बरोबर दिल्या मुळें ह्या पत्राची तारीख सिद्ध आहे

यथास्थित असे विशेष. स्वामींनीं आशीर्वादपत्र पाठविलें तें प्रविष्ट होऊन संतोष जाहला. घोडीविशीं आज्ञा केली त्यास स्वामींचे मर्जीप्रमाणें घोडी पाठविली आहे. चित्तास आलिया ठेविली पाहिजे. घाटेविशीं आज्ञा केली त्याजवरून स्वामींचे आज्ञेप्रमाणें थांट वसईहून देवविली आहे. येऊन पावेल. वरकड विहीर मौजे यवतास [?] होती तिचें काम लावलियाचा मजकूर विस्तारें लिहिला तरी स्वामी पुण्यवान् आहेत जें चित्तावर धरितील तें करतील. नारो राम यास तारापुरची मजमू आहे त्याचा नाश बहुत जाहला. त्याचेविशीं स्वामींनीं कितेक आज्ञा केली तरी स्वामींचे आज्ञेपेक्षा अधिक काय? परंतु नारो राम यास येथें पाठवून द्यावें. त्याचें वर्तमान मनास आणून त्यास ताकीद पाहिजे तसी देऊं. लक्ष्मण राम व गोविंद राम याविशीं आज्ञा केली तरी स्वामींची ज्यावरी अवकृपा जाहली त्याचें इष्ट कधीं होणार? स्वामी ईश्वरस्वरूप आहेत. आह्मी आज्ञांकित असों. घोडी रोड आहे ह्मणून स्वामी वाईट ह्मणतील तर न ह्मणावी. ताजी जाहलियावर कशी आहे तें दिसोन येईल. कदाचित् वाईट निघाली तर सेवक येथें येईल तेव्हा जशी मर्जी असेल तशी मिळवून देईल. स्वामींचे आशीर्वादेंकरून विजय मात्र उत्तमच होईल. सर्व प्रताप स्वामींचे कृपेचा आहे हे विनंति.

पैवस्ती अंक छ० १० जिल्काद
मार्गशीर्ष शुद्ध ११ सन समस
अर्बैन मया व अलफ.

[लेखांक ६९] श्री.

श्रीमत् महाराज श्री परमहंसबावा स्वामींचे सेवेसीः—
चरणरज बाळाजी बाजीराव प्रधान कृतानेक विज्ञापना येथील

कुशल ता० अधिक शुद्ध ११ एकादशीपर्यंत स्वामींच्या आशीर्वादें करून यथास्थित असे विशेष. स्वामींनीं आशीर्वादपत्र पाठविलें तें प्रविष्ट होऊन संतोष जाहला. स्वामींनीं चरणरजास कितेक आशीर्वादपत्रीं गौरवून आज्ञा केली, तरी मी लेंकरूं स्वामींचें आहे. सर्व भूषण स्वामींचेंच आहे.

रंगोपंत अकलेकर यांचे ज्योतिष कुरूकर्ण करून देणें ह्मणजे थाळींत मज रत्नाभिषेक केल्याबारसा होईल ह्मणोन आज्ञा, ऐशास स्वामींचे आज्ञेपेक्षा विशेष काय आहे! इनसापाचे वाटेनें बाजवी होईल तें करूं.

मध पांढरा वजन आदमण, पणसपेठी ८। पावशेर स्वामींनीं कृपा करून पाठविली ते पावली.

रेशीम वाकडे ८ एकूण वजन पक्के ८८॥ अदसेर पाठविले असे, याच्या ऐवजीं मराठुल रेशीम पाठविणें ह्मणोन आज्ञा त्यास शोध येथें केला, मराठुल रेशीम उत्तम नाहीं, रेशीम मराठुल आलियावर पाठवून देऊं.

ज्याचे मनसुबींत आमचें नांव आढळत जाईल त्यास आह्मांकडे पाठवावें, आह्मी मनसुबी विल्हेस लावीत जाऊं ह्मणोन आज्ञा, त्यास आपले चाकराची मनसुबी असेल ते स्वामींकडे पाठवीत जाऊं.

सेवेशी श्रुत होय हे विज्ञापना.

---

१ अधिक शुद्ध एकादशी —स्वामींच्या कारकीर्दीत इ. स. १७४० पासून इ. स. १७४५ पर्यंत अधिक महिने दोन येतात एक अधिक श्रावण शके १६६१, व एक अधिक आषाढ शके १६६६ यावरून पाहतां अनुक्रमें ता० १३ जुलै इ. स. १७३९ सोमवार, व ता० ९ जुन इ. स. १७४४ शनिवार हा दोन मितींस अधिक शुद्ध एकादशी येते ह्यापैकी कोणती तिथि निश्चित करावी हे संशययुक्त आहे

[लेखांक ७०]* श्री.

श्रीमत् महाराज श्री परमहंसबावा स्वामींचे सेवेसी:—

चरणरज बाळाजी बाजीराव प्रधान कृतानेक विज्ञापना येथील कुशल ता० अश्विन बहुल अष्टमीपर्यंत स्वामींचे आशीर्वादेंकरून यथास्थित असे विशेष. स्वामींनीं आशीर्वादपत्र पाठविलें तें पावलें. रंगोबा त्रिंबक अकलेकर यांची स्थापना पूर्ववत्प्रमाणें करणें ह्मणोन आज्ञा, ऐशीयास स्वामींचे आज्ञेपेक्षां विशेष काय आहे. इनसाफाचे समय जें वाजवी होईल तें लक्षप्रकारें करूं हे विज्ञापना.

[लेखांक ७१] श्री.

श्रीमत् महाराज श्री परमहंसबावा स्वामींचे सेवेसी:—

चरणरज बाळाजी बाजीराव प्रधान कृतानेक विज्ञापना येथील कुशल ता० आषाढ बहुल पंचमीपर्यंत स्वामींचे आशीर्वादेंकरून यथास्थित असे विशेष. स्वामींनीं आशीर्वादपत्र पाठविलें तें प्रविष्ट होऊन परम संतोष जाहला. टाकण धाडला तो कार्याचा नाहीं, याजकरितां पाठविला असे; तरी टेवून मोबदला बसावया योग्य घोडे पाठविणें ह्मणोन आज्ञा, त्यास स्वामींनीं टाकण पाठविला तो पावला. स्वामींच्या मर्जीस येई असें घोडें योजून मागाहून पाठवून देतों. स्वामीचित्तास येई ऐसीच घोडी पाठवूं. स्वामींनीं रुपयांचा संक्षेप आज्ञा केली कीं लोकांकडील तुह्मीं देविले तेच मान्य केले, परतु तुह्मी आमचें वचन मोडितां याजवरून विपर्यास वाटतो ह्मणोन, तर स्वामी आह्मांस ईश्वरस्थानीं आहेत. आह्मी स्वामींचें वचन मोडूंसे काय आहे? मी स्वामींचें ऐकरूं आहे. सर्वप्रकारें कृपा करणार स्वामी समर्थ आहेत. आठादहा

* लेखांक ७०।७१।७२।७३।७४।७५ ह्या पत्रांच्या मिति, वार न दिल्यामुळें, बरोबर निश्चित करितां येत नाहीत.

दिवशीं कृष्णातीरीं समाधीस जाऊं ह्मणोन आज्ञा, तर उत्तम आहे. भोचें वार्षिकच आहे. स्वामी संपादतील. नरसो माणकेश्वर हातगांवकर याचेविशीं आज्ञा केली तरी त्यास पाठवून द्यावें. धंदा सांगून चालवूं. येयू मेसर शिपी याजकडील फर्जाची आज्ञा केली त्यास ताकीद केली आहे. स्वामींकडील फर्ज त्याचे यस्तु ठेववते असे नाहीं. लवकरच वारून देईल. हस्तीदाताविशीं राजश्री दादोबास आपण आज्ञा केली त्याजवरून तलास करून संग्रहीं होता तो वजन पक्के ८८४ चार शेर पाठविला आहे. पायलियाचें उत्तर पाठविलें पाहिजे. स्वामीयोग्य ग-रीब घोडा मेळवून सेवेशीं पाठवितां हे विज्ञापना.

[लेखांक ७२] श्री.

श्रीमंत महाराज श्री परमहंसबावा स्वामींचे सेवेशीः—

चरणरज बाळाजी बाजीराव प्रधान कृतानेक विज्ञापना येथील कु-शल ता॰ कार्तिक बहुल त्रयोदशीपर्यंत स्वामींचे आशीर्वादेंकरून यथास्थित असे विशेष. स्वामींनीं आशीर्वादपत्र पाठविलें तें प्रविष्ट हो-ऊन संतोष जाहला. राजश्री सयाजी फनोजे याचेविशीं स्वामींनीं विशेष आज्ञा केली त्यांत मुख्यार्थ हाच कीं सयाजीस सातशें रुपये निम्मळ चावणें, वर्दे व दोन घरें देणें, कोणें जाग चाकरी करणें तो जागा नेमून पाठविणें ह्मणजे सयाजीस पाठवूं ह्मणोन आज्ञा, त्यास स्वा-मींचे आज्ञेशीं आह्मांस जोड काय आहे! व सयाजी फनोजा पदरी बाळगून त्याचें चालवावें ऐसाच तो मनुष्य आहे. यथाप्रकारें चालवूं. परंतु आपण सातशें रुपये निम्मळ व वर्दे व दोन घरें लिहिलीं या रितीनें विशेष फार होतो. आमच्या हयगांत इतकी तैनात कोणाची नाहीं. स्वामी ईश्वरस्वरूप, स्वामींची आज्ञा परमार्थ मानोन पांचशें रुपये स्वामींस विनंती लिहिले तेच बहुत आहेत. स्वामींचे चरणाजवळ बहुत लोकांचें आणि नरदेहें जाहलें तर स्वामींशीं शब्द यावया अपी बिन-

तिच आह्मी करीत नाहीं. स्वामींजवळ बोलावें ते सत्यप्रतिज्ञ बोलावें या अन्वयें विनति करितों. सयाजीस निव्वळ पाचशें रुपये व दोन वस्त्रें पाठवू, सयाजींनीं वसईस राजश्री शंकराजी केशव याजपाशीं चाकरी करावी. ते त्याचें चालवितील, सारांश, आह्मी लेंकरें स्वामींचीं, आज्ञावरी स्वामींची दया पूर्ण आहे ती दिनप्रतीनें विशेष करून घ्यावी हें कायावाङ्मनसा चिंतीत आहे. तदनुरूप श्रीकृपें घडेल. स्वामींनीं सयाजी कनोजे यास समाधान करून अति सत्वरें पाठविलें पाहिजे. सारांश, लहानथहाना गोष्टीसाठीं लेंकरावर राग मनात आणावा असें नाहीं. आह्मी सर्व प्रकारें स्वामींचीं लेंकरें आहों. सेवेसी श्रुत होय हे विज्ञापना.

[लेखांक ७३] श्री.

श्रीमत महाराज राजश्री परमहंस स्वामींचे सेवेसी·—

चरणरज बाळाजी बाजीराव प्रधान कृतानेक विज्ञापना येथील कुशल ता० छ मोहरमपर्यंत स्वामींचे आशीर्वादें यथास्थित असे विशेष. स्वामींनीं आशीर्वादपत्र पाठविलें तें प्रविष्ट होऊन संतोष जाहला. याच रीतीं सदैव आशीर्वादपत्रीं सांभाळ करणार स्वामी समर्थ आहेत. कित्येक आशीर्वादपत्रीं आज्ञा लिहिली तरी स्वामींचे आज्ञेविरहित दुसरा विचार काय आहे? कर्जाबाबत तूर्त दहा हजार रुपये पाठवून द्यावयाविशीं आज्ञा व पाचा आठ व मोहरा आठ पाठविणें ह्मणून आज्ञा, तरी दहा हजार रुपये स्वामींस प्रविष्ट करावे ह्मणून चिरंजीव राजश्री सदोबास पुण्यास ऐहून पाठविलें आहे. ते पाठवितील. कदाचित् त्यास अनुकूल न पडेल तरी येथून तरतूद करून सदरील ऐवज स्वामींस प्रविष्ट होईसारखा करूं. यास अंतर न पडे. पाचा व मोहराविशीं तरी आह्मी सातारेहून पुण्यास आल्यानंतर [करूं]. स्वामींचे आज्ञेविरहित दुसरी जोड काय आहे? सेवेसी श्रुत होय हे विज्ञापना.

स्वामी घेतील. ते देतील. स्वामींची आज्ञा उल्लघन करीता कोण आहे? परतु कोणच्या प्रजेची उपजीविका सर्व मेहनत करून भाजावें, कष्ट करावे, तेव्हा फळात्वारास येते. यंदा पर्जन्य चैत्रमासापासून पडू ला गला, तन्मुळें रानरावाद प्रजेचें भाजिता राहिलें. किंचित् रान केलें, पेरलें, त्यास अलीकडे पाऊस नाहीं. याप्रकारें रयतेची अवस्था आहे. सर्वजाण स्वामी आहेत. प्रजा स्वामींची व आह्मी स्वामींचे असों. स विस्तर अर्थ चीरंजीव राजश्री नानास लिहिला आहे. तेथून उत्तर आल्याउपरी स्वामींचे सेवेसी लिहून पाठवू. आह्मी लेंकरें स्वामींचीं आमचा सर्वप्रकारें साभाळ करावयास स्वामी समर्थ आहेत. हा मामला दौलत सर्व स्वामींची आहे. स्वामींच्या चरणाजवळ दुसरा भाव आ मचा तिळतुल्य नाहीं. स्वामींचा अभयहस्त आमच्या मस्तकीं आहे. त्यास आणिकासारिखें स्वामींच्या चित्तात येणेंच नाहीं. "सयाजी कनोने यास पाचशें रुपये द्यावयाचें वचन नानाचें आहे. त्याच्या मुरदला गो विंद केशव पाठविला आहे, याची उपेक्षा न करणें. तुह्मी ह्मणाल कीं हुद्दा सागणें अगर वेतन देणें ते नानाचे हातीं, तर नाना येत तवर आपणाजवळ यास ठेऊन रोजमरा देणें, पुढें नाना आल्यावर हुद्दा सागणें तो सागतील" ह्मणोन आज्ञा, तर स्वामींच्या आज्ञेप्रमाणें गोविंद केशव यास ठेऊन घेतलें. रोजमरा आज्ञेप्रमाणें देत जाऊ. दोनशें बैलाचे दस्तक व चाळीस खडी मिठाविषयीं आज्ञा केली त्यावरून द स्तक व मिठाची सनद पाठविली आहे. सेवेसी प्रविष्ट होईल. सेवेसी श्रुत होय हे विज्ञापना.

---

१ स्वामींच्या कोठीचे दोनशें बैल असत त देशातून कोंकणांत जाऊन मीठ वगैरे पदार्थांचा व्यापार करीत असत त्याच्यावर कोठेंही जकात पडू नये ह्मणून सरकारातून दस्तक ह्मणजे हुकूम मिळत असे मोगल व हबशी ह्याच्या राज्यांतही स्वामींच्या बैलास मुभा असे

[लेखांक ७७]　　　　श्री.

श्रीमत् महाराज श्री परमहंसबावा स्वामींचे सेवेसी:—

चरणरज सदाशिव चिमणाजी कृतानेक साष्टांग नमस्कार विज्ञापना येथील कुशल ता० चैत्र शुद्ध दशमी बुधवारपर्यंत स्वामींच्या आशीर्वादेकरून यथास्थित असे विशेष. स्वामींनीं आशीर्वादपत्र पाठविलें तें प्रविष्ट होऊन संतोष जाहला. "घोड्यावरून तुह्मी पडोन हात दुखवला होता, यास्तव चित्त सचिंत जाहले होतें. त्यास तुह्मांस समाधान वाटोन पुण्यास आलेसे ऐकून संतोष जाहला. तुह्मांस वज्रकवच पाठविलें आहे. स्वारी चाकरीस अंगीं घालीत जाणें" ह्मणोन कितेक आज्ञा केली. ऐसीयास आमची सर्वप्रकारें चिंता स्वामींस आहे. स्वामी ईश्वरस्वरूप. स्वामींची कृपा आह्मांवर पूर्ण आहे. तदन्वयेंच प्राप्त जाहला श्रम स्वल्पसाहासें व स्वामींच्या स्मरणमात्रें परिहार होतो, व जाहला. आह्मांस स्वामींच्या चरणाविना दैवत दुसरें काय आहे? पिंपळनेरकर रामचंद्र हरी कारकून दि॥ कवडे यानें रुपये ५० पन्नास व वस्त्रें दोन देऊं केलीं तीं आणवून पाठवणें ह्मणोन आज्ञा, त्यास मशारनिल्हे कडे माणोस पाठऊन सदरहू आणून सेवेसी पाठवूं. महाराजांनीं पालखी दिल्ही, पालखींत बसविलें ह्मणोन, तरी स्वामींस पालखी दिल्ही याचें अपूर्व काय आहे? स्वामी थोरच आहेत. देवाची पालखी सामानसुद्धां पाठवणें ह्मणोन आज्ञा, त्याजवरून पालखी सामानसुद्धा सोमाजीबरोबर पाठविली असे. सामानाची याद अलाहिदा असे. त्याप्रमाणें पालखी पावलीयाचें उत्तर पाठवावें. रा० शंकराजी केशव ह्यांनीं दोन हजार

१ चैत्र शुद्ध दशमी बुधवार:—ता० २६ मार्च इ. स. १७४०.

२ वज्रकवच:—स्वारी पेशव्यास निरनिराळे शुभप्रसंगाचे पोषाक पाठवीत असत. ते प्रासादिक समजून लढाईच्या वेळीं पेशवे ते परिधान करीत असत. वज्रकवच ह्मणजे शिरस्त्राण असावें असें दिसतें.

रुपये पाठविले, आणखी नाहीं ह्मणतात, तर त्यास लिहून तीन हजार आणवून पाठवणें ह्मणोन आज्ञा; त्यास स्वामींनी आज्ञा अमान्य करील कोण आहे? परंतु तेथील विचार ह्मणावा तर सालांत लोकांस चार महिने पावले. त्यातच कापड अदसेरीवर मात्र चाकरी करितात. त्यांजपासून रुपया मागावयासच बोलतां नये. तथापि महाराजनिल्हेनीं स्वामींचे आज्ञेप्रमाणें दोन हजार रुपये पाठविलेच आहेत. अतःपर स्वामींनीं त्यांजवरी कृपा करावी. स्वामींचे आज्ञांकित आहेत. हरएक समयीं त्यांची सेवा न घडेसी नाहीं. कृपा करणार महाराज समर्थ आहेत. "रंद्र खोल्या शिंपी संगमनेरकर धावडशीस राहतो. यास आह्मीं पांच हजार रुपये कर्ज दिल्हे. त्याची निकड त्यास लाविली. त्यानें संगमनेरास अकरासें रुपयांचीं कुळें लिहून दिलीं आहेत. तरी सादतखानास[1] पत्र व ब्राह्मण माणोस शिपाई पाठवून सदरहू रुपये वसूल करून आणून पाठवणें" ह्मणोन आज्ञा; तर आज्ञेप्रमाणें संगमनेरास माणसें वसुलास पाठवून देतों व सादतखानास लिहून पाठवितों. परंतु तेथील विचार आहे तो सोमाजी स्वामींचे सेवेसी विदित करील. सेवेसी श्रुत होय हे विज्ञापना.

[लेखांक ७८] **श्री.**

श्रीमत् महाराज श्री परमहंसबावा स्वामींचे सेवेसीः—

चरणरज सदाशिव चिमणाजी कृतानेक विज्ञापना येथील कुशल ता॰ वैशाख शुद्ध त्रयोदशी गुरुवासेरपर्यंत[2] स्वामींचे आशीर्वादेंकरून यथास्थित असे विशेष. स्वामींनीं घांटा व पेट्यांविसीं आज्ञा केली होती त्या-

---

१ सादतखान —संगमनेर जिल्हा अहमदनगर हा प्रांत त्या वेळीं निजामाकडे असल्यामुळें सादतखान मोंगलाच्या तर्फे कोणी अधिकारी तेथें असावा असें दिसतें.

२ वैशाख शुद्ध त्रयोदशी गुरुवार.—ता॰ ६ मे इ॰ स॰ १७४२.

जवरून घांटा व पेट्या दोनरा० जगजीवनपत याजबरोबर पाठविल्या असेत; सेवेसी प्रविष्ट जाहल्याचें उत्तर पाठविलें पाहिजे. तीर्थरूप कैलासवासी आपानीं स्वामींजवळ दोन घाटा व दोन पेट्या द्यावयाचें मान्य केलें तें वचन अन्यथा कैसें होईल? सर्व स्वामींचा आशीर्वाद आहे, तत्प्रमाणें करून केल्या वचनास अंतर होणार नाहीं. सेवेसी श्रुत होय हे विज्ञापना.

[ऐलांक ७९] श्री.

श्रीमत् महाराज श्री परमहंसबावा स्वामींचे सेवेसीः—

चरणरज सदाशिव चिमणाजी कृतानेक विज्ञापना येथील कुशल ता० ज्येष्ठ वहुल सप्तमी इंदुवारपर्यंत स्वामींच्या आशीर्वादेंकरून यथास्थित असे विशेष. स्वामींनीं आशीर्वादपत्र पाठविलें ते प्रविष्ट होऊन संतोष जाहला. "तुळाजी आंगरे याजवर श्रीचा कोप जाहला, त्याचा विनाशकाल आला. नागोजी आंगरे यानीं जयवतगड व अंजेक्वसाठवलीची गढी घेतली. आह्मी पालगड रसालगड घेणें. श्री तुह्मांस यश देतच आहे" ह्मणोन आज्ञा, त्यास स्वामींचा कोप मवारनिल्हेवर जाहला तेच समयीं त्यास विनाशकाळ प्राप्त झाला. नागोजी आंगरे याणीं तीन जागा घेतलियाचें अपूर्व नाहीं. जे जे स्वामींच्या चरणाजवळ मूर्ख वर्ततील त्याची गत याचप्रमाणे आहे. पालगड रसालगडाविषीं आज्ञा केली, "श्री तुह्मांस यश देतच आहे. काय करणें तें स्वामींची आज्ञा, शिरसा (मान्य) आहे. जें स्वामी चित्तात आणतील ते करतील. या गोष्टीचा चमत्कार पाहावा असें नाहीं. पांढन्याकडील ठाणीं किती घेतलीं तें लिहिणें ह्मणोन आज्ञा तर ठाणें वावळे व मोडनिरोणें करमळ्यापासून तिही तिही कोसावर ठाणीं आहेत. विदित जाहलें पाहिजे. पांढरे स्वामींचे आशीर्वादेंकरून हतवीर्य जाहले, तीर्थस्वरूप रायश्री नाना यश पाऊन येतील ह्मणोन स्वामींनीं

१ ज्येष्ठ बहुल सप्तमी इंदुवार—ता० २४ इ. स. १७४२.

आज्ञा दिल्ही आहे तरी हें सर्व स्वामींच्या आशीर्वादाचें [फल] आहे. येथील न्यून पूर्ण करावें हें स्वामींस अगत्य, तेथें आह्मास चिंता काय आहे! हेमगर्भ दोन तोळे उत्तम पाठविणें ह्मणोन आज्ञा, तर हेमगर्भाचा यत्न फार केला, परंतु चांगला न मिळे, तथापि एकापाशीं हेमगर्भ उत्तम पाहून अकरा मासे पाठविला. सेवेसी प्रविष्ट जाहलियाचें उत्तर पाठवावें. टोप्यास मखमल तीन गज व गुळ वजन पक्का तीन मण नारायण गावचा पाठविणें ह्मणोन आज्ञा, तर मागाहून पाठवून देतों. नारायण गावास यंदा ऊस जाहला नाहीं, सर्वत्र पर्जन्यानें घालविलें, स्वामींसही विदित आहे. परंतु स्वामींचा गुळ दिल्हा पाहिजे. त्यास राजश्री सदोनापासून देवविला आहे. घेतला पाहिजे. मखमल गज ३ तीन रेशमी पाठविली आहे. सेवेसी प्रविष्ट जाहल्याचें उत्तर पाठवावें. सेवेसी श्रुत होय हे विज्ञापना.

[लेखांक ८०] श्री.

श्रीमत् महाराज श्री परमहंसबावा स्वामींचे सेवेसी —

चरणरज सदाशिव चिमणाजी कृतानेक विज्ञापना येथील कुशल ता॰ श्रावण शुद्ध तृतीया भृगुवारपर्यंत स्वामींचे आशीर्वादेंकरून यथास्थित असे विशेष. ती॰ राजश्री नाना यास श्रावण शुद्ध द्वितीया गुरुवारीं दोन घटका दिवस बाकी असता पुत्र झाला. हें संतोषाचें वृत्त स्वामींस कळावें याजकरिता लिहिलें आहे. वरकड तीर्थरूपाकडील पत्रें आलीं तीं सेवेसी पाठविलीच आहेत. सर्वदा आशीर्वादपत्रीं सांभाळ करीत गेलें पाहिजे. सेवेसी श्रुत होय हे विज्ञापना.

---

१ श्रावण शुद्ध तृतीया भृगुवार —ता॰ २३ जुलई इ. स. १७४२ शुक्रवार
२ श्रावण शुद्ध द्वितीया गुरुवार —ता॰ २२ जुलई इ. स. १७४२ गुरुवार.
३ हा पुत्र विश्वासराव. हा पानिपतच्या लढाईंत मारला गेला

[लेखांक ८१]　　　　श्री.

श्रीमत् महाराज श्री परमहंसबावा स्वामींचे सेवेसी:—

चरणरज सदाशिव चिमणाजी कृतानेक विज्ञापना येथील कुशल ता० माघ बहुल तृतीया इंदुवासरेपर्यंत[1] स्वामींच्या आशीर्वादेंकरून यथास्थित असे विशेष. स्वामींनीं आशीर्वादपत्र पाठविलें तें प्रविष्ट होऊन संतोष जाहला. पत्र पाठवीत नाहीं व वर्तमान लिहित नाहीं, तुमचे वर्डील कोणे तऱ्हेनें वर्तत होते ह्मणून कितेक शब्द लावून आज्ञापिलें, ऐशास स्वामींचे चरणारविंद अहर्निशीं चित्तात आणून स्वामींचे पाय दैवत समजतों. तेथें स्वामींस पत्र न लेहू हें कैसें घडेल? गंगास्नानाचे उद्देशें स्वार जाहलों,[2] घोडनदी उतरलों, यावरी शरीरीं ज्वरादिक पीडा प्राप्त जाहली; दहाबीस रोज श्रमी येलें. प्रस्तुत स्वामींच्या आशीर्वादेंकरून आरोग्य आहे. व्यथेमुळें स्वामींस पत्र गेलें नाहीं तरी स्वामींनीं लेंकरावर कृपा करून क्षमा केली पाहिजे. मी सर्व प्रकारे चरणरज स्वामींचा आहें. स्वामींनीं आपले ह्मणवून अभयहस्त मस्तकीं ठेविला आहे तेविषयींचा अभिमान स्वामींस आहेच. तेथें आह्मी विस्तारें विनंति लिहिजेसी नाहीं. बापुजी मेघश्याम याजकडे रुपये ५० पन्नास व रामचंद्रपंत मु० पिंपळनेर दिमत कवडे याजकडे रुपये ५० पन्नास व दोन वस्त्रें आणवून पाठविणें ह्मणोन आज्ञा तर बापुजी मेघश्याम तीर्थरूप राजश्री नानाबरोबर आहेत. येविशीं तीर्थरूपास लिहिलें आहे. ते रुपये घेऊन पाठवितील. रामचंद्रपंत पिंपळनेरकर याजकडील प-

---

१ माघ बहुल तृतीया इंदुवासर —ता० ३१ जानेवारी इ० स १७४३

२ गंगास्नानाच्या उद्देशानें सदाशिवराव भाऊ पुण्याहून छ० ३ जिल्काद ह्मणजे ता० २० डिसेंबर इ० स १७४२ रोजीं निघाले, ते गंगास्नान करून छ० १० मोहरम ह्मणजे ता० २४ मार्च इ० स १७४३ रोजीं पुण्यास परत आले. भाऊसाहेबांच्या बरोबर रघुनाथराव व जनार्दनपंत हेही होते.

त्रास, वस्त्रें दोन, आणावयास जासूद पाठविला असे. येतील ते श्रणी सेवेसी पाठवून देतो. पालकीविशीं विगदें आज्ञा केली, त्यास पालखी उत्तम तनकडी सामान तयार करविलें आहे. आह्मी इकडे आलों या गलबलीमुळें रवाना करिता राहिली. अत पर आह्मी पुण्यास येतेसमयीं पालखी सेवेसी पाठवून देता. स्वामींच्या आज्ञेपेक्षां आह्मास विशेष काय आहे? कुलाबीयाकडून स्वारी करून आलों तन्मुळे वाट खरली, तरी वाटेचे औषध पाठविणें ह्मणोन आज्ञा, त्यास आह्माबरोबर वैद्य नाहींत. पुण्यास वैद्य आहेत. वाटेचें औषध स्वामींचे सेवेसी पाठविण्याविशीं राजश्री जिवाजी गणेश यास लिहिले आहे. ते वैद्यापासून औषध घेऊन सेवेसी पाठवितील. वारुगडाखालीं तळें खणावयाचें काम लाविलें आहे तरी तुह्माकडे श्रीचें कैर्ज[1] आहे त्याचें व्याज एक वर्षाचें रुपये ८,१०० आठ हजार एकशें पाठवून देणें ह्मणोन लिहिलें, तर स्वामींची आज्ञा ते शिरसा (वंद्य), परंतु यदाचा विचार आहे तो सेवेसी विदित असे. त्याहीमध्यें हिरोजी कितेक कुल तीर्थरूपाबरोबर गेले आहेत. तीर्थरूप दोना महिन्यानीं माघारे येतील आणि स्वामींनीं लेहून पाठवावें. आह्मी येविशीं तीर्थरूपास विनंति करणें ती करूं. स्वामींचे सेवेसी आह्मी अंतर करूं ऐसें नाहीं. सारांश, स्वामींची सेवा सर्वदा घडावी यापरतें दुसरें अभीष्ट समजत नाहीं. प्रस्तुतही आज्ञेप्रमाणें तीर्थरूपास लिहिलें आहे तीर्थरूप येत तों कृपा केली पाहिजे. सेवेसी श्रुत होय हे विज्ञापना

[1] श्रीचें कर्ज —श्रीभार्गवरामाच्या नावें स्वामींनें पेशव्याकडे कर्ज होतें त्याचें एका वर्षाचें व्याज ८१०० रुपये झालें त्यावरून कर्जाचा अदमास करिता येईल एवढी मोठी रकम स्वामींनीं अडचणीच्या प्रसंगीं पेशव्यांस दिली ही लक्षात ठेवण्यासारखी गोष्ट आहे.

[लेखांक ८२]* श्री.

श्रीमत् महाराज श्री परमहंसबावा स्वामींचे सेवेसीः—

चरणरज सदाशिव चिमणाजी कृतानेक विज्ञापना येथील कुशल चैत्र शुद्ध अष्टमीपावेतों स्वामींचे कृपावलोकनेंकरून यथास्थित असे विशेष. स्वामींनीं आशीर्वादपत्र पाठविलें तें प्रविष्ट जाहलें. कित्येक रानेजोन लिहिलें तें कळलें. ऐशीयास, स्वामी आम्हांस सर्वप्रकारें वडील; स्वामींच्या पायाविना दुसरें दैवत नाहीं. कैलासवासी वडिलांवरी स्वामींनीं कृपा केली, तैसीच कृपा स्वामी आम्हांवरही दिवसेंदिवस अधिक करतील ऐसा पूर्ण भरंवसा स्वामींच्या पायांचा असतां, स्वामींनीं यद्यपि रुष्टतेनें लिहिलें तत्रापि तीं स्वामींचीं प्रसादवचनें सेवकास श्रेयस्कर आहेत. प्रस्तुत स्वामीकारणें वस्त्रें पाठविलीं आहेतः—

दुपेटा चांदणी पैठणी किनारा आसवली	१	पासोडी पैठणी	१
किनखाब वेलदार	१	शालजोडी	१

येणेंप्रमाणें चार वस्त्रें सेवेसी पाठविलीं आहेत. कृपा करून अंगीकार केला पाहिजे. सेवेसी श्रुत होय हे विज्ञापना.

[लेखांक ८३] श्री.

श्रीमत् महाराज राजश्री परमहंसबावा स्वामींचे सेवेसीः—

चरणरज सदाशिव चिमणाजी साष्टांग नमस्कार विज्ञापना येथील कुशल माघ शुद्ध पंचमीपर्यंत स्वामींचे आशीर्वादेंकरून यथास्थित असों विशेष. स्वामींनीं आशीर्वादपत्र पाठविलें तें शिरसा वंदिलें. पै-

* लेखांक ८२।८३।८४ या पत्राच्या मिती, वार न दिल्यामुळें बरोबर लाविता येत नाहींत. लेखांक ८४ या पत्रामध्यें स्वामींनीं वर्धंतयाचा उल्लेख केला आहे, त्यावरून ते इ. स. १७४४ किंवा इ. स. १७४५ या दोन सालांतलें म्हणजे बरोबरचें असावें असें अदमासानें म्हणतां येईल.

क्रियाविषयीं स्वामींनीं आज्ञा केली, ऐशियास प्रस्तुत येथें ओढीचा प्रसंग असे तो काय ल्याहावा! स्वामींनीं पैकियाविषयीं चार महिने कृपा करावी. तीर्थरूप राजश्री नाना स्वारी करून आलियावरी स्वामी आज्ञा करतील त्याप्रमाणें वर्तणूक करतील. सारांश, हा मामला स्वामींच्या आशीर्वादाचा आहे. उभयतां तीर्थरूप असतां यथास्थित चाललें, त्याप्रमाणें किंबहुना त्याहून विशेष चालावें हें स्वामींस आवश्यक आहेच. स्वामीही कृपा करणें ते करतील व करावी [हें] उचित असे. सेवेसी श्रुत होय हे विज्ञापना.

[लेखांक ८४] श्री.

श्रीमत् महाराज श्री परमहंसबावा स्वामींचे सेवेसीः—

चरणरज सदाशिव चिमणाजी कृतानेक विज्ञापना येथील कुशल ता॰ माघ शुद्ध त्रयोदशीपर्यंत स्वामींचे आशीर्वादेंकरून यथास्थित असे विशेष. स्वामींनीं आशीर्वादपत्र पाठविलें तें प्रविष्ट होऊन संतोष जाहला. घोडी फिरोन पाठविली आणि पैक्याची आज्ञा केली, पैका न पाठविला, त्याजवरून कितेक उदासीनतेनें आज्ञा केली; ऐशास स्वामी ईश्वरस्वरूप आहेत. स्वामींच्या चरणांजवळ तीर्थरूप व आह्मी निष्ठापूर्वक वर्ततों. स्वामी परंपरागत कृपा करीत आले आहेत. ततोप्यधिक कृपा संपादून घ्यावी हेच इच्छा तीर्थरूपांची आहे. घोडी स्वामींस उत्तम यावी यापरतें अधिकोत्तर काय आहे? घोडीचा विषय तो काय आहे? स्वामींच्या आज्ञेपेक्षा अधिक नाहीं. तीर्थरूप आलियावर लक्षप्रकारें घोडी देतील. हे दौलत संपदा सर्व स्वामींचे आशीर्वादाची आहे. आह्मी स्वामींचे आज्ञांकित असों. वरकड आपले वार्धक्यपणाचा अर्थ लिहिला तरी स्वामींचें पुण्यशरीर आहे. स्वामींचे मागें आह्मी सर्वही आज्ञांकित आहों. आपले आज्ञेनुरूप सर्वही घडेल. सारांश, आह्मी स्वामींचीं लेंकरें असों. सदैव आशीर्वादपत्रीं परामर्ष करीत जावा. सेवेसी श्रुत होय हे विज्ञापना.

रघुनाथ बाजीराव.

[लेखांक ८५] श्री.

श्रीमत् श्री परमहंसबावा स्वामींचे सेवेसी—

चरणरज रघुनाथ बाजीराऊ कृतानेक सा० नमस्कार विनति स्वामींच्या कृपावलोकनेंकरून आशीर्वादप्रभावें माघ वद्य १२ पर्यंत वर्तमान यथास्थित असे विशेष. तीर्थस्वरूप राजश्री नाना यांची स्त्री सौभाग्यवती मातुश्री गोपिकाबाई वहिनी माघ वद्य एकादशी सहद्वादशी मदवारीं प्रात कालीच्या अकरा घटिका दिवसास प्रसूत होऊन पुत्र जाहला. स्वामींचे आशीर्वादाचें फल आहे. सर्वांस संतोष जाहला. संतोषवृत्त स्वामींचे सेवसी विदित व्हावें याकरिता पत्र पाठविलें आहे. सेवेसी श्रुत होय हे विज्ञापना.

---

१ माघ वद्य १२ —ता० १७ फेब्रुवारी इ स १७४५ रविवार.

२ ७० २५ मोहरम ता० १६ फेब्रुवारी इ स १७४५ रोज शनिवार अकरा घटिका दिवसास गोपिकाबाई प्रसूत होऊन थोरले माधवराव पुत्ररत्न निपजले त्यांची मकर रास होती.

व बाळभट वैद्याचा मजकूर लिहिला, ऐशास हा राज्यभाराचा प्रश्न, आपण देवरूपी, यांत मन घालावें ऐसें नाहीं. त्याहीमध्यें त्याचा धंदा त्याजकडे करार केला तो फिरवितां नये. येविशींचा सकळ अर्थ भेटीअंतीं कळेल. श्रीचा प्रसाद पाठविला तो प्रविष्ट जाला. अत्यादरें स्वीकार केला. बहुत काय लिहिणें, कृपा निरंतर असों दीजे हे विज्ञप्ति.

[लेखांक ९१] श्री.

तीर्थस्वरूप श्री परमहंस स्वामींचे सेवेसीः—

अपत्यें सौभाग्यादिसंपन्न सखवारबाई दंडवत विनति उपरी येथील कुशल जाणून स्वकीय लिहिणें. यानंतर हसा विसाडी याचा कजिया होता तो मनास आणून विल्हेस लावावयाबद्दल तुह्मीं एकदोन वेळा लिहिलें, त्यास तुमच्या लिहिल्यावरून विसाडी मजकूर तुह्मांकडे पाठविला आहे. त्याचा तुह्मीं इनसाफ करावा. तें न करितां त्याच्या पायात बेडी घातली ह्मणून कळों आलें. ऐशास, आह्मी तुह्मांकडे पाठविल्यावरी तुह्मीं पायात बेडी घालावी हें अनुचित गोष्टी आहे. हल्लीं दरवाजाच्या इमारतीचें काम बंद झालें आहे, याकरितां विसाडी हुजूर आणविला असे, तर पत्रदर्शनीं त्या समागमें आपणाकडील माणूस देऊन पाठवून देणें. हुजूर मनमुफी मनास आणून विल्हेस लाविलें जाईल. पत्रदर्शनीं पाठविलें पाहिजे. निरंतर आशीर्वादपत्रीं सांभाळ केला पाहिजे. हे विनति.

पै॥ छ० ८ सफर सन खमस अर्बैन मया व अलफ.

[लेखांक ९२] श्री.

तीर्थस्वरूप श्री परमहंस स्वामींचे सेवेसीः—

अपत्यें सौभाग्यादिसंपन्न सखवारबाई दंडवत विनति उपरी येथील

---

१ छ० ८ सफर सन खमसअर्बैन:—ता० ३१ मार्च इ. स. १७४५, रविवार

कुशल जाणून स्वकीय लेख करीत गेलें पाहिजे. यानंतर स्वामींनीं आशीर्वादपत्र पाठविलें तें पावलें. सुरूप आश्रमास पावलों ह्मणून लिहिलें त्यावरून बहुत समाधान जालें. प्रसाद द्राक्षें पुडा पाठविला तो पावला. हे विनंति.

[लेखांक ९३] श्री.

तीर्थस्वरूप श्रीमत् परमहंसस्वामी स्वामींचे सेवेसीः—

अपत्यें सौभाग्यादिसंपन्न सरसाबाईसाहेब दंडवत विनंति उपरी येथील कुशल जाणून स्वकीय कुशल लेखनाज्ञा केली पाहिजे. विशेष तुह्मीं आशीर्वादपत्र पाठविलें ते उत्तम समयीं प्रविष्ट होऊन संतोष जाला. लिहिलें कीं, परशरामीं राजश्री तुळाजी आंगरे सरखेल यांणीं ब्राह्मण ठेविला आहे त्यास पत्र पाठवून बाहेर काढवावा ह्मणून, तरी आह्मीं पत्र त्याहावें, त्याचा प्रांत लागला तर उत्तम; नाहीं तरी विचार करावा लागेल. ऐशास त्याजकडून राजश्री विश्वनाथभट रवाना केले आहेत. सरखेल लौकरची येणार आहेत. ते आलियावरी आपल्या विचारानुरूप त्यास सांगून त्याचा विचार केला जाईल. व शालेचे जोडीविषयीं लिहिलें तर राजश्री शिवाजी हरी यास आज्ञा केली आहे. पाहून देतील. तुळयाचा मजकूर लिहिला तरी तुळ्या सिद्ध आहेत. कोणी पाठवून घेऊन जाव्या. सदैव पत्र पाठवून संतोषवीत असलें पाहिजे. आज्ञेप्रमाणें जाइतें कामाचेही चालीस लाविलें. नमस्काराचे ब्राह्मण तर पहिल्यापासून चालत आहेत. कांहीं चिंता नाहीं. बहुत काय लिहिणें हे विनंति.

[लेखांक ९४] श्री.

तीर्थस्वरूप श्री परमहंस स्वामींचे सेवेसीः—

अपत्ये सौभाग्यादिसंपन्न सरसाबाई चरणावरी मस्तक ठेवून साष्टांग दंडवत विनंति उपरी येथील कुशल जाणून स्वकीय लिहिणें. या

खाव आले नाहींत. याउपरी स्वामींच्या लिहिल्यावरून आर्जी ८० टकून गोडे वहुत रुपये तूर्त मागून घेऊन पाठवून देऊं. वरकड इंग्रज फिरंगी व सांवत आरमार सुद्धा आम्हांस सामील आहेत तरी गोवलकोट व अंजनवेली आमचे स्वाधीन करणें, घेऊन देऊ, ह्मणून लिहिलें तर उत्तम गोष्ट आहे. इंग्रज व फिरंगी व सांवत यांचीं पत्रें पाठवून बोलल्याप्रमाणें सामील होऊन सामग्री घेऊन देतील ऐसा करार असेल तर त्यांचे वकील हुजूर मातबर असतील ते आणून हुजूर पाठवून द्यावे, ह्मणजे त्यास यात करारांच्या गोष्टी पुसोन एक मातवर वकील ठेवून घेऊन विल्हे लाविलें जाईल. त्याहीमध्यें ह्या राज्यमागच्या गोष्टी आहेत. केवळ राजश्री स्वामींवाचून होतात ऐसा अर्थ नाहीं. हें आपणही जाणतात. या मोठ्या गोष्टीचा उद्योग स्वामींनीं चित्तास आणिला नव्हता. आजी अशा गोष्टी जाल्या तेव्हां शत्रूचा नाश हरप्रकारें तरी होईल हा स्वामींचा आशीर्वादच जाहला. आता आपण करू ह्मणोन लिहिलें तर तेंही वहुतच उत्तम. परंतु या कार्यास जे अनुकूल होणार त्यास पत्रें पाठवून, त्यांचे मातबर कोणी आणवून, राजश्री स्वामींसीं त्याचा करार करून, त्यास येथें ठेवून स्वामींचे आज्ञेनें जें कर्तव्य तें केलें पाहिजे. महालदर्पनें राज्यकारभार होत नाहीं. वहुत काय लिहिणें हें विनंति.

[ऐन्याक १०३] श्री.

तीर्थस्वरूप श्री परमहंस स्वामींचे सेवेसीः—

अपत्यें सौभाग्यादिसंपन्न मातुश्री सखवारवाई व सगुणावाई दंडवत विनंति उपरी येथील कुशल जाणून स्वकीय लिहिणें. यानंतर स्वामीकडील आशीर्वादपत्र येऊन साभाळ घेत नाहीं; तर ऐसें केलें न पाहिजे. निरंतर कुशलवृत्त लिहून आशीर्वादपत्रीं साभाळ केला पाहिजे. प्रस्तुत आपल्या शरीरीं सावकाश वाटत नाहीं ह्मणून वर्तमान येतिलें,

त्यावरून चित्तास बहुत खेद जाला. याउपरी आरोग्यतेचें वर्तमान लिहून पत्रद्वारें संतोषवीत जाणें बहुत काय लिहिणें.

[लेखांक १०४] श्री.

तीर्थस्वरूप राजश्री परमहंसबावा स्वामींचे सेवेसी —

अपत्यसमान सौभाग्यादिसंपन्न मातुश्री बाईसाहेब साष्टांग दंडवत विनंति येथील कुशल वैशाख शुद्ध पूर्णिमा सौम्यवार जाणून स्वकीय लेखनाज्ञा केली पाहिजे. विशेष शरीरभावनेचें वर्तमान तरी आशीर्वाद कुशल असे. यानंतर राजश्री स्वामींच्या शरीरीं दोन तीन दिवस सावकाश वाटत नाहीं. आपल्या आशीर्वादेकरून आरोग्य होईल. वरकड वर्तमान यथास्थित असे. छ १३ रबिलावल बहुत काय लिहिणें हे विनंति.

[लेखांक १०५] श्री.

श्रीमत् तीर्थस्वरूप परमहंसबावा स्वामींचे सेवसी —

अपत्यसमान सौभाग्यादिसंपन्न मातुश्री बाईसाहेब दंडवत विनंति येथील कुशल जाणून स्वकीय कुशल लेखन करावयासी आज्ञा केली पाहिजे विशेष. पत्र पाठविलें तें प्रविष्ट जालें. लिहिलें ममतापुरस्सर लिहिलें, ऐसीयास स्वामींनीं कृपा केली ते समयीं सर्व सिद्धि मनोदयानुरूप घडोन आल्या, ऐसाच दृढतर निश्चय धरिला तो मनोमन साक्ष असे. स्वामींची कृपा पूर्ण असतां मनोदय पूर्ण न होय ऐसें काय आहे? आपला तो भावार्थ स्वामींच्या पायाव्यतिरिक्त आहे ऐसें नाहीं. वरकड चित्त उदास जालें, निरोप दिल्हा तरी श्री रामेश्वरास जाऊं, म्हणून लिहिलें, तरी स्वामींनीं निश्चय केला आहे तो सिद्धीस पाविल्याविना आपलें जाणें श्रीस कैसें होईल व आमच्यानेंही निरोप कैसा देववतो? तथापि

१ वैशाख शुद्ध पौर्णिमा सौम्यवासर —म० २७ एप्रिल इ स १७४३, बुधवार

आधीं जावें ह्मणून लिहिलें, तरी स्वामींनीं अभिमान धरिला तो सि-द्वीस गेल्याव्यतिरिक्त स्वामींचेंही जाणें होत नाहीं हा आपण निश्चय मानिला आहे. प्रासादिक वस्त्र दुलई पाठविली आहे हे कोणास न देणें ह्मणून लिहिलें, ऐशीयास प्रासादिक वस्त्र कोणास देत नाहीं. अं-गीकार करून ठेविली असे. छ १७ शावान बहुत काय लिहिणें हे विनंति.

[लेखांक १०६] श्री.

श्रीमत् तीर्थस्वरूप परमहंसबावा स्वामींचे सेवेसीः—

अपत्यें सौभाग्यादिसंपन्न सगुणाबाई चरणांवर मस्तक ठेऊन दं-डवत प्र० विनंति उपरी येथील कुशल जाणून स्वकीय कुशल लेखन करीत असलें पाहिजे. विशेष—आशीर्वादपत्र पाठविलें तें प्रविष्ट जालें. पत्रीं त्रिवेक ममतापुरस्कर लेख घेल्या, बहुत समाधान जालें. चां-दणी पातळाविशीं लिहिलें त्यावरून शाह चांदणी किमतदार कम-ळाजी वाघमारा याजबरावरी एक पाठविला असे. प्रविष्ट जालीयाचें उत्तर पाठविलें पाहिजे. बहुत काय लिहिणें, कृपा असों द्यावी हे विनंती.

[लेखांक १०७] श्री.

श्रीमत् परमहंस स्वामींचे सेवेसीः—

प्रति सौभाग्यादिसंपन्न मातुश्री बाईसाहेब दंडवत उपरी पत्र पा-ठविलें प्रविष्ट होऊन लेखनार्थ अवगत जाला. रविवार समाधीहून धा-वडशीस समारंभें जावें लागतें तरी नगारीयासी हत्ती अथवा उंट पाठविणें ह्मणून लिहिलें; तरी समानसुद्धां उदईक मंदवारीं दोन प्रहरा पाठवून देऊं. आपणास कळावें. जवानीं भिकू सांगतां कळों येईल. बहुत काय लिहिणें.

[लेखांक १०८] श्री.

श्री परमहंस स्वामींचे सेवेसीः—

अपत्यसमान सौभाग्यादिसंपन्न मातुश्री बाईसाहेब दंडवत विनति उपरी येथील कुशल जाणून स्वकीय लिहिणें. विशेष—सोमाजीबरोबरी पत्र पाठविलें तें प्रविष्ट जालें. श्रीचा प्रसाद पादुका पाठविल्या त्या प्रविष्ट जाल्या. रा० रघुजी भोंसले याजकडे वाचादत्त रुपये तीन हजार येणें; ऐसीयासी येथून जासूद जोडे जातातो, त्या समागमें रा० रघुजी भोंसले व रा० भास्कर राम यास ताकीदपत्रें पाठविलीं जावील. बहुत काय लिहिणें हे विनति.

[लेखांक १०९] श्री.

तीर्थस्वरुप राजश्री परमहंसबाबा स्वामींचे सेवेसीः—

अपत्यसमान सौभाग्यादिसंपन्न मातुश्री बाईसाहेब दंडवत विनति उपरी येथील कुशल जाणून स्वकीय लिहिलें पाहिजे. विशेष भिकूबरोबरी पत्र पाठविलें, लिहिलें वर्तमान कळलें. गुलाबकंदाविशीं लिहिलें, त्यावरून गुलाबकंद वजन पक्के ८८१ शेर पाठविला, तो घेणें. यानंतर वेदमूर्ति धोंडभट काशीकर हे भले ब्राह्मण, यासमागमें रा० सोनाजी यांच्याप्रा असी रवाना कराव्या म्हणून लिहिलें, तरी चिरंजीव बरानजी मोहिते स्वारीस गेले आहेत, त्याणीं काय रवानगीचा विचार केला आहे कळलें नाहीं. स्वारीहून आलीयावरी त्याच पुसोन जो जाब होणें तो होईल. छ० २५ जिल्हेज बहुत काय लिहिणें हे विनति.

[लेखांक ११०] श्री.

तीर्थस्वरूप श्री परमहंस स्वामींचे सेवेसीः—

अपत्यसमान सौभाग्यादिसंपन्न विरूबाई इतानेर साष्टांग दंडवत विनति उपरी येथील कुशल जाणून स्वकीय लिहिणें. यानंतर, आपण

आशीर्वादपत्र पाठविलें ते प्रविष्ट जालें. दोन हजार रुपये दिल्हे त्याचें दस्तुरीविशीं लिहिलें; ऐशास राजश्री स्वामींनीं दस्तुरीची पद्धत राज्यात घातली त्याप्रमाणें चालतें. परंतु स्वामींनीं लिहिलें त्यावरुन जरूर जाणून रु० १२५ सवाशे पाठविले आहेत. ते घेऊन पावल्याचें उत्तर पाठवणें. काशीफळें आज्ञाकारणें सुमारें ४ चार पाठविलीं तीं पावलीं. बहुत काय लिहिणें, कृपा निरंतर असों दीजे हे विनंति.

पौ० छ २३ माहे रबिलावल सन सबा.

[लेखांक १११] श्री.

तीर्थस्वरूप श्री परमहंस स्वामींचे सेवेसी:—

अपत्यानुरूप सौभाग्यादिसंपन्न विरूबाई कृतानेक सा० दंडवत विनंति उपरी येथील कुशल जाणून स्वकीय लेखन करीत गेलें पाहिजे. यानंतर, केरोजी सोनवणी याचा व येसाजी सोनवणी मौजे वीरमाडे या उभयतांचा कजिया होता, तो स्वामींनीं गोतन्याय मनास आणून चौघाचे साक्षीनिसीं निर्वाह करून निवाडा केला. त्याचें लिहिलें यास दिल्हें, याचें लिहिलें त्यास दिल्हें, आणि आज्ञापत्रही हुजूर लेहून पाठविलें. ऐसें असता प्रस्तुत केरोजीच्या सासऱ्याच्या घरीं येसाजीचा भाऊ गिरजा व ह्मालोजी माळी जाऊन बैसले आहेत. मागती कजिया सांगतात ह्मणून हुजूर विदित जालें. तर ये गोष्टीचा निवाडा जाला असता मागती त्यास लढाई करावयास दरकार काय आहे? याउपरी येसाजीस व ह्मलो माळ्यास हुजूर आणविलें असे. तर पत्रदर्शनीं उभयतांस पाठवून देणें. बहुत काय लिहिणें, कृपा असों दीजे. वरकड सविस्तर कावजी मुखवचनें निवेदन करिता श्रुत होईल हे विनंति.

---

१ छ० २३ माहे रबिलावल सन सबा—ता० २२ जुलई इ स १७३६, गुरुवार

[लेखांक ११२]   श्री.

तीर्थस्वरूप श्री परमहंस स्वामींचे सेवेसी:—

अपत्यें सौभाग्यादिसपन्न विरूबाई कृतानेक साष्टांग दंडवत विनंति उपरी येथील कुशल जाणून स्वकीय लेखन करावया आज्ञा केली पाहिजे. यानंतर आपण खंडोजीबरोबरी आशीर्वादपत्र पाठविलें तें उत्तम समयीं प्रविष्ट होऊन लेखनार्थ अवगत जाला. गावाविशीं लिहिलें, ऐशास राजश्री स्वामींनीं रा० अंबाजीपंतास आज्ञा केली आहे. त्यास, रा० बाजीराऊ पंडित प्रधान असले पाहिजेत. ते निजामाच्या भेटीस गेले आहेत. ते आलीयावरी पारपत्य होईल. येविशीं सविस्तर वृत्त राजश्री स्वामींनीं लिहिलें आहे त्यावरून कळो येईल. श्रीचा प्रसाद पणसपोळी व मेवा पाठविला तो प्रविष्ट जाला. श्रुत होय. २५ सावान. बहुत काय लिहिणें हे विनंति.

हेच पत्रीं अपत्यें बसवंतराऊ ग्वासपेल चरणावरी मस्तक ठेऊन सा० दंडवत विनंति लिहिलें परिसिजे. लोभ असों दिल्हा पाहिजे हे विज्ञप्ति.

[लेखांक ११३]   श्री.

तीर्थस्वरूप श्री परमहंस स्वामींचे सेवेसी —

अपत्यसमान सौभाग्यादिसपन्न विरूबाई कृतानेक साष्टांग दंडवत विनंति उपरी येथील कुशल जाणून स्वामींनीं निजानंदलेखन केलें पाहिजे. यानंतर स्वामींनीं आशीर्वादपत्र पाठविलें तें प्रविष्ट होऊन लेखनार्थ अवगत जाला. श्रीचा प्रसाद पाठविला तो प्रविष्ट जाला. यानंतर फलटण देशच्या गावचा मजकूर लिहिला कीं, सावाजी नाईक यास आपलें पत्र व माणूस पाठवून गावास कौल आणवावा, तो कळों आला. ऐशास त्याचें आमचें रहस्य काय आहे तें तुह्मास ठाऊक आहे. प्रस्तुत जामातामुळें अधिकोत्तर प्रसंग आहे आणि आह्मी त्यास पत्र एकदर लिहीत नाहीं. याकरिता आपल्या गावाविशीं माणूस व पत्र पाठ-

विता येत नाहीं. तैसाच प्रसंग असता तर अगत्यरूप कार्य केलें जातें आह्मास आणसी प्रसाद पाठवाल तो खाऊं. कळलें पाहिजे. निरंतर आशीर्वादपत्रीं सांभाळ केला पाहिजे. तुह्मास कळेल तसें गावचें पारिपत्य करणं बहुत काय लिहिणें हे विज्ञप्ति.

पेशवे.

बाजीराव.

[लेखांक ११४] श्री.

श्रीमत् महाराज राजश्री श्री परमहंस परशराम स्वामींचे सेवेसी —

आज्ञाधारक बाजीराऊ कृतानेक विज्ञापना एसीजे, स्वामींचे रुपये × × × × याचा हवाला वाईचे मुक्कामीं घेतला त्यास, स्वामींनीं अतोनात व सडोजी ऐसे पत्रें देऊन पाठविलें. त्यास एक दोन चार दिवस येथ लागले. त्याउपरी तीर्थरूप रा॰ नानांनीं ऐवज व पत्रें पाठविलीं तींच पाठविता आहेत व त्याखेरीज येथं जे तरतूद जाली ते एकूण मोहरा ४१ एकेचाळीस पाठविल्या त्याखेरीज तरतूद जाली नाहीं आह्मीं जर स्वामींच्या कार्यास अनमान केला असेल तरी स्वामींच्या पायाची शपथ असे, व येथील सविस्तर ए[?] आमचे अतोनात सांगता कळों येईल विदित जालं पाहिजे व बाकी ऐवज जो राहिला तोही मागून एका मासाअलीकडेच पावबूं अंतर सहसा पडणार नाहीं मोहरा पावलीयाचा जाब पाठवून द्यावया आज्ञा केली पाहिजे. अतो

१ विरूबाई ही शाहूमहाराजांची रास होती तिच्या पोटीं राजसबाई नामक एक कन्या झाली होती हिजला शाहूमहाराजांनीं नानीवडून पुढ करवून घेऊन मल्हारराव वन्म बाडे वोपरेळकर याम दिली होती परंतु या गोष्टीस मल्हारराव घाटगे व फलटणचे निंबाळकर हे विरुद्ध होते त्यामुळें त्यांचें व शाहूमहाराजांचें सौरस्य कमी झालें होतें या प्रसंगाचा या पत्रांत उल्लेख असावा असें वाटतें

वास व खंडोजीस खर्चा देविलें तें दिल्हे. विदित जालें पाहिजे हे विज्ञापना.

[लेखांक ११५] श्री.

श्रीमत् महाराज श्री स्वामींचे सेवेसीः—

चरणरज बाजीराऊ बल्लाळ प्रधान कृतानेक विज्ञापना येथील कुशल श्रीकृपें ता० छ० २१ जिल्काद पावेतों असे विशेष. स्वामींनीं आशीर्वादपत्र पाठविलें तें कुलाबीयाचे मुक्कामीं पावलें. लेखनार्थ कळला. ऐसीयास जे वर्तणूक कर्तव्य ते स्वामींचे आज्ञेनुरूपच करू. वरकड येथील वर्तमान तरी, आम्ही कुलाबीयाहून आलो; परवा कसबे पुणें

---

१ ह्या पत्राचे मागें खालील मजकूर लिहिला आहे त्यांतील सनावरून व पत्रांत तीर्थरूप रा० नाना (बाळाजी विश्वनाथ) ह्याचा नामनिर्देश केला आहे त्यावरून हें पत्र बाळाजी विश्वनाथ हयात असतांना लिहिलेलें आहे असें दिसतें. सन सबा ह्मणजे सबा अशरीन (इ. स. १७१६–१७) हें साल असावें. ह्या वेळीं स्वामी परशरामाकडेच होते. तेव्हा त्यांनी पेडें येथील सोनाराकडून मोहराची परीक्षा करविली हेंही युक्त दिसतें. स्वामी खमस अशरीन ह्मणजे इ. स. १७२४–२५ मध्यें वरघाटें आले (महेंद्रस्वामींचें चरित्र का. सं. पृ. १२).

जमा छ० १८ जमादिलावल सन सबा पारीरा करें रु॥ येमशेट सोनार मौजे पेडे, मोहरा ४१ एकूण एकबेजीं रुपये.

२८८ प्रत अवरंगशाही बहादुरशाही मोहरा २४ दर १२ प्रमाणें.

३४॥ प्रत मोहरा पारेकार (?) दर ११॥.

१६६। प्रत नव्या १४ दर ११॥≈.

४८८॥। ४१

२११। छ० ९ जमादिलाखर रु॥ स्वट्ट मोहरा १७ दर १२

७००. प्रमाणें २०४ व रोटा ७।.

२ छ० २१ जिल्काद—ता० ७ मार्च इ. स. १७३५, शुक्रवार.

येथें दाखल जाहलों. आपणास कळावें यास्तव लिहिलें आहे. स्वामींनीं आपलेकडील वर्तमान सदैव लिहिलें पाहिजे. सेवेशी श्रुत होय हे विज्ञापना.

पै॥ छ० २२ जिल्काद शनिवार.

[लेखांक ११६] श्री.

श्रीमत् महाराज परमहंस श्री स्वामींचे सेवेशीः—

चरणरज बाजीराऊ बल्लाळ प्रधान कृतानेक विज्ञापना येथील कुशल ता० छ० २९ रमजानें जाणून निरंतर आशीर्वादपत्रीं सांभाळ केला पाहिजे. विशेष आपली आज्ञा घेऊन पुण्यास आलियावरी फौजवंदी करून .. ..मजल दरमजल माळवा प्रांतें आलों.....(येथील मजकूर फाटला आहे.) नबाब चाल करून आले. त्याची आमची सान्निधता होताच स्वामींच्या आशीर्वादाचे प्रतापें नबाब भुपाळच्या आसऱ्यास गेले. छ० ३ रमजानीं भुपाळास गोटावरी चालून जाऊन युद्ध केलें व निरंतर युद्ध छ० २६ रमजान पावेतों जाहलें. दाणापाणी बंद केलें, मोठी महागाई जाहली. रुपयास एकशेर अन्न न मिळे. तेव्हा नवाबानीं मध्यस्त पाठवून सोट संपादिला. माळवा आहास मेहेरबान होऊन दिल्हा. पातशाही सनद करून द्यावयाची मान्य केली. तमाम राजे भेटीस पाठविले. मोठा समारंभ जाहला. सारांश, स्वामींचा आशीर्वाद मस्तकीं व धण्याचा पुण्यप्रताप पदरीं, तन्मुळें यथाप्राप्ति होऊन कार्यभागही जाहला. पुढेंही स्वामींचे आशीर्वादें जें जें होणें तें उत्तमच होईल. स्वामींस कळावें यास्तव लिहिलें आहे. स्वामींनीं निरंतर आशी-

१ छ० २२ जिल्काद शनिवार—ता० ८ मार्च इ स १७३५

२ छ० २९ रमजान —ता० १० जानेवारी इ० स० १७३८, रोज मंगळवार. लेखांक ३६ च्या पत्रानंतर हें पत्र लिहिलें आहे असें दिसतें

३ या प्रसंगाचें सविस्तर वर्णन लेखांक ३५ मध्यें आहे

चांदपनीं सांभाळ केला पाहिजे. सर्व होणें तें आपले आशीर्वादें होतें. पैका मिळोन कर्जापासून मुक्त होऊं व वसईचें कार्य होईं त करणार स्वामी समर्थ आहेत. सेवेसी श्रुत होय हे विज्ञप्ति.

[लेखांक ११७] श्री.

श्रीमत् परमहंस परशरामबावा स्वामींचे सेवेसी:–

अपत्यें बालकें चरणरज बाजीराऊ कृतानेक विज्ञापना. येथील क्षेम ता० वैशाख[1] शुद्ध प्रतिपदा रविवार यथास्थित असे. विज्ञापना–महाराजांनीं पत्र पाठविलें तें पाऊन अर्थ सविस्तर कळला. त्यास, भलते गोष्टीची तातडी न करावी. जें होणें ते स्वामींचे मनोगतानुरूपच होईल. येथील अर्थही लिहितां पुरवत नाहीं. सांगोन पाठवूं त्यावरून कळेल. जितकी सेवा केली तितकी निर्फळ आहे. सेवेसी श्रुत होय. आतां देशत्यागास जावें, किंवा घरीं कवाडें अडकावून बसावें, किंवा ईश्वरचरण जवळ करावे ऐसे अर्थ दिसतात. जो अर्थ घडेल तो लिहून पाठवूं हे विज्ञप्ति.

[लेखांक ११८] श्री.

श्रीमत् परमहंसबावा स्वामींचे सेवेसी:—

चरणरज बाजीराऊ बल्लाळ प्रधान साष्टांग नमस्कार विनंति येथील

१ वैशाख शुद्ध प्रतिपदा रविवार —ही मिति रा. गोडबोले यांच्या जंत्रीमध्यें बरोबर मिळत नाहीं. तथापि भमकुराच्या संदर्भावरून बाजीराव कर्जग्रस्त झाले होते त्या प्रसंगाचें हें पत्र असावें असें दिसतें त्यावरून पाहतां, इ स १७३८ या सालीं वैशाख शुद्ध द्वितीया दोन असल्यामुळें प्रतिपदा रविवारीं असण्याचा संभव आहे तेव्हां तें साल मान्य धरिलें तर या पत्राची मिति ता० ९ एप्रिल इ स १७३८ ही असू शकेल

शुद्ध ता० ज्येष्ठ शुद्ध नवमी भोमवार मुक्काम सातारा सुखरूप असो विशेष. पाल इंदुवारी भुइंजेस होतों. राजदर्शन घ्यावयाचा काल मुहूर्त होता. त्यास, भुइंजेहून धावडशीस स्वामींची भेट घेऊन पुढें राजदर्शनास जावें ऐसा विचार करून येत होतों. त्यास, राजश्री स्वामी चंदनवंदनावरि आले; यामुळें तिकडे जावें लागलें. तेथें जाऊन जरंडेश्वराजवळी भेट घेऊन काल चार घटका रात्रीस राजश्री स्वामीसमागमें सातारा आलों. सेवेसी श्रुत होय हे विज्ञप्ति.

[लेखांक ११९] श्री.

श्रीमत् परमहंस श्री स्वामींचे सेवेसी:—

चरणरज बाजीराव बल्लाळ प्रधान कृतानेक विज्ञापना येथील कुशल ता० छ १२ सवाल पावेतों स्वामींचे आशीर्वादें यथास्थित असे विशेष. आजी छ० मजकुरीं चिरंजीव रा० आपाचें पत्र आलें कीं, माहिमास मोर्चे छ० २९ रमजानीं लाविले, त्यास छ० ९ सवालीं माहिम हस्तगत जाहलें. तैसेंच रा० राणोजी शिंदे याणीं रतनाळवाडें व डाहाणु हे दोनी जागा घेतल्या. संतोषाचें वर्तमान स्वामींस कळावें यास्तव लिहिलें आहे. सारांश, स्वामींचा कोप फिरंगी यवरी जाहला असता त्याचें बरें होईल हें सर्वथा घडणारें नाहीं. आपण साक्षात् ईश्वर अ

१ ज्येष्ठ शुद्ध नवमी भोमवार.—ता० १६ मे इ. स. १७३८ मंगळवार.

२ भुइंज —वाईजवळ लहानसें गाव आहे.

३ चंदन वंदन —हे डोंगरी किल्ले सातारा जिल्ह्यांत आहेत.

४ जरंडा —हा डोंगर सातारा जिल्ह्यांत कोरेगाव तालुक्यांत आहे. रामदास स्वामींनीं संस्थापित केलेल्या मारुतीचें स्थान येथें फार प्रसिद्ध आहे.

५ छ० १२ सवाल.—ता० १२ जानेवारी इ० स० १७३९ शुक्रवार.

६ छ० २९ रमजान —ता० ३० डिसेंबर इ० स० १७३८ शनिवार.

७ छ० ९ सवाल —ता० ९ जानेवारी इ० स० १७३९ बुधवार.

वतार. जें चित्तांत स्वामींच्या येतें व मुखेंकरून वक्तृत्व होतें, तें घडून येतेंच येतें. वसई हस्तगत होईल ह्मणून स्वामी बोलिले आहेत, तदनुरूप वसई हस्तगतच होईल यांत संदेह नाहीं, व आह्मांस सर्व भरवसा स्वामींचे आशीर्वादाचा, त्याच आशीर्वाद आमचे मस्तकीं व कृपाही विशेष, तेणेंकरून जें करूं तें सिद्धीस पावेल. यानंतर स्वामींचीं दोन तीन पत्रें आलीं त्यास कांहीं हर्षाचें वर्तमान स्वामींस लिहावें यास्तव जाब पाठविले नाहींत. स्वामींचा आशीर्वाद फलद्रूपास आला. हें हर्षाचें वर्तमान ऐकून स्वामींस हर्ष होणार यास्तव येविषीं लिहिलें आहे. वसई आदिकरून राहिलीं स्थळें तीं स्वामींच्या आशीर्वादें हस्तगत होतील. विदित जाहलें पाहिजे. आह्मी स्वामींचीं लेंकरें आहों. जें होणें तें आपले प्रतापें होतें. तारापूर व केळवें येथें रोकडे मोर्चे लागतां तींही स्थळें स्वल्पकाळें आपले आशीर्वादें हस्तगत होतील. तदुपर वसईचे कार्याची पैरवी आपले आज्ञेप्रमाणें होईल. आपण वसई फत्ते होते ह्मणून अभय दिलें त्याप्रमाणें अचिरकालेंच होईल. यांत संदेह नाहीं. सेवेशी श्रुत होय हे विज्ञप्ति.

[लेखांक १२०] श्री.

श्रीमत् महाराज श्री स्वामींचे सेवेशीः—

चरणरज बाजीराऊ बल्लाळ प्रधान कृतानेक विज्ञापना. येथील कुशल श्रीकृपें यथास्थित असे विशेष. स्वामींकडून सोमाजी आला होता, त्यास, स्वामींनीं त्याजला माणूस पाठवून माघारा नेला. वोढी न पुरतां गेला. ऐशीयास स्वामींच्या तों चित्तांत राग बहुत आला आहे. ऐशीयास आह्मांस सर्वस्वें स्वामी वडील. आह्मी लेंकरें. दुसरी गोष्ट देव दैव तर आह्मास स्वामी. अनन्यभावें आमची निष्ठा पायांजवळ. या गोष्टीस स्वामी अंतरखाच असोन आमचा राग चित्तांत आणावा ऐसा नाहीं. यद्यपि वेळनवार आला असला तरी क्षमा करून कृपा

करणार स्वामी वडील आहेत. सांप्रत चिरंजीव रा० दादोबा सेवेसी येऊन विनंति करितील, ते मान्य करून सदयपणें अभयपत्र पाठवा यासी आज्ञा केली पाहिजे. स्वामींचे आशीर्वादें चवदे पत्ते जाहली हे मोठीच गोष्ट जाली. परंतु लष्करची खराबी जाली व कर्ज जालें तें लिहिता पुरवत नाहीं. आम्ही कोण्या गोष्टीची चिंता करीत नाहीं. सर्व चिंता आपल्यास आहे. बुडालें तरलें सर्व आपलें आहे. आम्ही लेंकरें. ज्याणें झाड लाविलें तोच वाढवील. रक्षण तोच करील. आपण वडील मायबाप आहात. मी सर्वस्वी अन्यायी, तरी तुमचा म्हणवितों. कृपा करणार स्वामी समर्थ आहेत. जें आहे हें सर्व स्वामींचे आशीर्वादाचेंच आहे व सर्व स्वामींचेंच आहे. सेवेसी श्रुत होय हे विज्ञापना.

[लेखांक १२१] श्री.

श्रीमत् महाराज श्री परमहंस स्वामींचे सेवेसी —

चरणरज बाजीराव बल्लाळ प्रधान कृतानेक नमस्कार विनंति येथील क्षेम श्रीचे आशीर्वादें ता० छ० ६ जमादिलाखर यथास्थित असे. विनंति-श्रीचें आशीर्वादपत्र आलें. तेथें कित्येक निषेध नबाबाचे दर्शनास जाऊ नये म्हणून केलें तें यथार्थच आहे. परंतु राजश्रीचे आज्ञेस इ-लाज काय आहे ? आम्हांस श्रीची आज्ञा प्रमाण. जितका आपला यत्न न जाण्याचा तितका करितों. ऐसें असता जें घडेल तें घडो. सर्व संकट निवारण करणार श्री समर्थ आहा. दुमल्याविशीं लिहिलें, तरी येथेंही हौस एक त्याली नाहीं. दुमलीयाचें मानसिक्च आहे. पालखीचा मन-कूर लिहिला तरी पूर्वी जिवबारोबर विनंति सांगून पाठविली आहे. पुढें श्रीचे दर्शनानंतर जे विनंति कर्तव्य ते करूं. विदित जालें पाहिजे. नबाबाकडे जाणें तों प्राप्त जालेंसें दिसतें. न जावें तरी खावंद इतराज होतात. जावेंसें तों मन पूर्वक नाहीं. कार्यही नाहीं आणि विश्वासही नाहीं. परंतु जाणें होत खरें. बरें, सर्व चिंता आपल्यास आहे. आणि

आठ दहा दिवस घोळितो. परंतु माझे लेकराचें संरक्षण सर्व स्वामींचे हातीं आहे. आपल्यास कळेल तसें करावें. चिरंजीव आपाने कवळा-नारिंग हजारा (?) आपल्याकडे लावावयासाठीं पाठविलें, तें पाठविलें आहे. घेऊन उत्तर पाठविलें पाहिजे. नारिंग एकच आपल्याकरितां पाठविलें तें पाठविलें असे. आह्मी तों जाण्याचे संकटांत पडलों आहों. कांहीं उपाय सुचत नाहीं ! योग काय आहे कळत नाहीं ! परंतु सर्व चिंता आपल्यास आहे. तेथें मीं चिंता करून काय होणें आहे ? सेवेसी श्रुत होय हे विज्ञप्ति.

[लेखांक १२२] श्री.

श्रीमत् महाराज श्री परमहंसबावा स्वामींचे सेवेसीः—

अपत्यें बाजीराव बल्लाळ प्रधान साष्टांग नमस्कार विज्ञापना येथील कुशल आश्विन शुद्ध तृतीयापर्यंत स्वामींचे आशीर्वादेंकरून असे विशेष. स्वामींनीं आशीर्वादपत्र पाठविलें तें पावोन संतोष जाहला. किनखाप व दुपेटे उत्तम पाठवणें अथवा रुपये पाठवणें ह्मणोन आज्ञा केली; त्याजवरून रुपये ४०० चारशें खंडोजीबराबर पाठविले आहेत. सेवेसी प्रविष्ट जालीयाचें उत्तर पाठवावयास आज्ञा करणार स्वामी समर्थ आहेत. सेवेसी श्रुत होय हे विज्ञप्ति.

[लेखांक १२३] श्री.

श्रीमत् महाराज श्री परमहंसबावा स्वामींचे सेवेसीः—

चरणरज बाजीराव बल्लाळ प्रधान कृतानेक विज्ञापना येथील कुशल ता॰ कार्तिक शुद्ध तृतीयापर्यंत स्वामींचे आशीर्वादेंकरून यथास्थित असे विशेष. स्वामींनीं आशीर्वादपत्र पाठविलें तें पावलें. राम ठाकुर घाटीकर याजपाशीं पूर्वी आह्मीं पालखी निमित्त पन्नास रुपये दिल्हे होते, तो वारला; पालखी आली नाहीं. त्याचा पुत्र गोविंद राम

ठाकुर प्रस्तुत तुह्माजवळ आला आहे. तरी याजपासून पन्नास रु याचे साठे(?) रुपये घेऊन पाठवणें ह्मणून लिहिलें तें कळलें. ऐशास गोविंद राम ठाकुर यास बोलाऊन स्वामींचे आज्ञेप्रमाणें सांगितलें. त्यास •त्याणीं उत्तर केलें कीं, बावानीं पालकीनिमित्य पन्नास रुपये राम ठाकुर यापाशीं दिल्हे होते हें आपणास काहीं ठावक नाहीं. आपला बाप निवर्तला तेव्हां आपण साता महिन्याचा होतों. आपला वडील भाऊ नारो राम वाडीस होता तेव्हां बावाचे चरण दोन तीन वेळा वाडीस पाहिले, परंतु ते वेळेस बावा काहीं बोल्ले नाहींत. हंबीरराव मोहिते पासून बावाचें येणें वाडीस न जाहलें, परंतु अलीकडे चौदा वर्षे देशात नांदतो परंतु बावा काहीं बोलिले नाहीं. आपला वडील भाऊ नारो राम मरून सात वर्षे जालीं. त्याणीं काहींएक मजकुर कधाही बोलिला नाहीं. बेल तुळशी उचलून द्यावयाचा अर्थ, तर आपण कशावरून बेल तुळशी उचलून द्याव्या? आपणास काहींच ठावकें नाहीं. बावा ईश्वरस्वरूप आहेत. आज्ञा करितील तर पन्नास रुपये पाठवून देईन ह्मणून उत्तर केलें. विचार करून पाहता गोविंद रामास काहीं ठाऊक नाहीं. याणीं बेल तुळशी कैशा उचलून द्याव्या? स्वामींची आज्ञा उल्लंघन न करावी या विचारें स्वामी आज्ञा करतील तर पन्नास रुपये याजपासून घेऊन पाठवून देऊं. सेवेसी श्रुत होय हे विज्ञापना.

[लेखांक १२४] श्री.

श्रीमत् महाराज श्री स्वामींचे सेवेसी —

चरणरज बाजीराऊ बल्लाळ प्रधान- कृतानेक साष्टांग नमस्कार विज्ञापना. स्वामींनीं आशीर्वादपत्र पाठविलें तें पावोन बहुत समाधान जाहलें. वेदमूर्ति राजश्री बापुभट यास वर्षासन पावत असतें, त्यास यदा पावलें नाहीं, तरी यास ऐवज प्रविष्ट करणें ह्मणून आज्ञा केली ऐशीयास भट गोसावी यासी वर्षासन पावत असतें तें यदा पावलें

नाहीं हें यथार्थच, परंतु सांप्रत थोडीच्या प्रसंगामुळें अनुकूल पडिलें नाहीं. आपणमार्गी अनुकूल पडेल तेव्हा वेदमूर्तीस प्रविष्ट करूं. अंतर पडणार नाहीं. विदित जाहले पाहिजे. सेवेशी श्रुत होय हे विज्ञापना.

[लेखांक १२५] श्री.

श्रीमत् महाराज श्री परमहंसबावा स्वामींचे सेवेशी —

चरणरज बाजीराव बल्लाळ प्रधान कृतानेक नमस्कार विज्ञापना. येथील कुशल ता० आश्विन बहुल सप्तमीपर्यंत स्वामींचे आशीर्वादकरून यथास्थित असे विशेष. स्वामींनीं आशीर्वादपत्र पाठविलें तें पावलें. नारो गणेश यास कोंकणांत हुद्दा सांगणें आणि नारो कृष्ण यांणीं पहिले थोरथोर हुद्दे केले आहेत याजकरिता यास वरघाटें हुद्दा सांगणें म्हणून आज्ञा, ऐशास स्वामींच्या आज्ञेप्रमाणें उभयतांस हुद्दे सांगोन वेतन करून एकास कोंकणांत व एकास वरघाटें रवाना करूं. स्वामींचे आज्ञेपेक्षा अधिकोत्तर काय आहे ? स्वामींनीं प्रसाद श्रीफळ पाठविलें तें पावलें. सेवेशी श्रुत होय हे विज्ञापना.

[लेखांक १२६] श्री.

श्रीमत् महाराज श्री परमहंसबावा स्वामींचे सेवेशी.—

अपत्यें बाजीराऊ बल्लाळ प्रधान कृतानेक विज्ञापना येथील कुशल माघ बहुल द्वितीयापर्यंत स्वामींचे आशीर्वादें करून असे विनंति. स्वामींनीं आशीर्वादपत्र पाठविलें तेथें आज्ञा कीं, मौजे ढवळपुरी परगणे पारनेर या गावाविशीं आज्ञा केली, ऐशास मौजे मजकूर रा० तावजी थोरात याजकडे आहे त्याप्रमाणें करारच असे. गांवचीचा तगादा परगणे मजकुरचे कमाविसदार मौजे मजकुरास करीत होते त्यासही ताकीदपत्र दिल्हें आहे. 'त्याउपरी मौजेमजकुरास साल्मजकुरीं इकडील उपसर्ग लागणार नाहीं. आज्ञास स्वामींची आज्ञा ते प्रमाण असे. मुढचे-

पराचे मनसुबीविषयीं लिहिलें तर त्याचीही मनसुबी मनाप्त आणून जें वर्तमान असेल तें सेवेसी लिहून पाठवू हे विज्ञापना.

[लेखांक १२७] श्री.

श्रीमत् महाराज श्री परमहंसबावा स्वामींचे सेवेसी —

अपत्यें बाजीराव बल्लाळ प्रधान साष्टांग नमस्कार विज्ञापना. ये थील कुशल ता० कार्तिक शुद्ध प्रतिपदापर्यंत स्वामींचे आशीर्वादें-करून यथास्थित असों विशेष. स्वामींनीं आशीर्वादपत्र पाठविलें तें पावोन संतोष जाला. राजश्री नामाजी धोंडदेव व हरि विठ्ठल या उभयतांविशीं बहुत अगत्य-पुरस्सर आज्ञा केली, ऐशास उभयतांस घरे लाऊन चालवितों ह्मणोन स्वामींचे समक्ष मान्य केलें आणि त्यास अं तर पडेल हे गोष्टी सर्वथैव होणें नाहीं. आह्मास स्वामींचे आज्ञेपेक्षा दुसरें अधिकोत्तर काय आहे? उभयतांचें चालवायास अंतर होणार नाहीं. त्यांस नेण जाहलें तरी त्यांचें साहित्य करून नेऊं. विदित जाहलें पाहिजे, कृपा केली पाहिजे, हे विज्ञापना.

चिमणाजीआपा.

[लेखांक १२८] श्री.

श्रीमत् परमहंसबावा स्वामींचे सेवेसी —

अपत्यें चिमाजीनें कृतानेक साष्टांग नमस्कार विनंति उपरी येथील कुशल ता० आश्विन शुद्ध तृतीया मंदवार[1] पावेतों यथास्थित असों विशेष. स्वामींनीं कृपाळु होऊन पत्र पाठविलें तें पावोन बहुतच समाधान जालें. सारांश, जंजिरीयाची महुल सोडून न यावें येविशीं कि त्येक पर्याय लेहून आज्ञा लिहिली, ऐशीयास, जंजिऱ्याचें दर्शन घ्यावें, देवब्राह्मणाचा आशीर्वाद न घ्यावा, हे गोष्ट कोणाचे चित्तास येईल की

१ आश्विन शुद्ध तृतीया मंदवार—ता० २९ सप्तंबर इ स १७३३.

काय ? परंतु आतां जंजिरा बळावत चालला. चहुंकडून साहित्य येत चालले यामुळें मनसबा कठीण प्राप्त जाला आहे. वरे, जे गोष्ट नजरेनें पाहावी ते आह्मांस कळती. होणार अर्थ कांहीं आह्मांस कळत नाहीं. होणार अर्थ स्वामींच्या ध्यानांत आलाच असेल; त्याचप्रमाणें योग घडून जे कार्य होणें, यश येणें, ते स्वामींच्या आशीर्वादें येईल. सकलादेविशीं लिहिलें त्यास, सकलाद येथें उदंड यत्न केला, परंतु मिळत नाहीं. याकरितां रा० अंबाजीपंतास लिहिलें. जर सातारा मिळाली तर घेऊन पाटवितील. मुद्दल पैका स्वामींचा व यास व्याजाचा ऐवज देणें राहिला आहे, त्यास व्याज कां देत नाहीं ह्मणून लिहिलें, तर स्वामींच्या वचनाप्रमाणें आह्मी चालत आहो. त्यांत अंतर करीत नाहीं. मुदत केली आहे त्याप्रमाणें ऐवज देतों. हे विनंति.

[लेखांक १२९] श्री.

श्रीमत् महाराज राजश्री परमहंसबावा स्वामींचे सेवेसीः—

अपत्यें चिमणाजी बल्लाळ कृतानेक साष्टांग नमस्कार विज्ञापना. येथील कुशल आषाढ शुद्ध त्रयोदशीपर्यंत स्वामींचे आशीर्वादेंकरून असों विशेष. स्वामींनीं आशीर्वादपत्र पाठविलें ते प्रविष्ट होऊन लेखनार्थश्रवणें संतोष जाहला. शामलाचे यशाचा अर्थ स्वामींनीं लिहिला, ऐशास आह्मी स्वामींचे आज्ञांकित. यश हानि सर्व स्वामींचें. येविशींचें सकट स्वामींसच. आह्मांस स्वामींचे चरण निजदैवत आहे. स्वामींनीं सुदर्शन शामलावरी प्रेरिलें त्याप्रभावें शामल विलयास गेला. यश स्वामींचेंच आहे. पाऊणशा रुपयांचा तांब्या करून पाठवावाविशीं आज्ञा केली, तरी आज्ञेप्रमाणें तांब्या करून पाठवून देतों. राधाई थो-

---

१ आषाढ शुद्ध त्रयोदशीः—ता० ९ जुलई इ. स. १७३६ शुक्रवार.

२ शामल.—जंजिऱ्याचा हबशी सिद्दी सात. याची व चिमाजी आपाची लढाई होऊन तो ठार मारला गेला.

रात इचें चालवायाविषीं आज्ञा, त्यास स्वामींचे आज्ञेप्रमाणें तिचें चालविलें जाईल. सेवेसी श्रुत होय हे विज्ञापना.

पै० छ० १८ रविलावल सन सवा.

[लेखांक १३०] श्री.

श्रीमत् महाराज श्री परमहंसबावा स्वामींचे सेवेसीः—

चरणरज चिमणाजी बल्लाळ चरणावरी मस्तक ठेवून सा० नमस्कार विनति येथील क्षेम ता० छ० २२ रमजान पावेतों स्वामींचे कृपेंकरून यथास्थित असो. यानंतर छ० १८ रमजानीं रा० लिंबाजी अनंत व मानाजी आंगरे यांनीं कुलाबा व हिरा बुरूज व ग्यांदेरी हस्तगत केलीं. वरकड किल्यांचीं राजकारणें आलीं. त्याचा बंदोबस्त करावयास्तव तीर्थरूप रा० राव छ० २१ रोजीं फौजेसहवर्तमान गेले आहेत. कुलाबीयास जाऊन तेथील बंदोबस्त करून वरकडही जें कार्य होणें असेल तें होईल. तीर्थरूप मातुश्रीबाई श्रीमहायानेस सेवाईजीचे पुरोहित आले होते त्या समागमें छ० २३ मिनहूस जातील. सेवेसी कळावें ह्मणोन लिहिलें आहे. सेवेसी श्रुत होय हे विज्ञापना.

[लेखांक १३१] श्री.

श्रीमत् महाराज श्री परमहंसबावा स्वामींचे सेवेसी —

चरणरज चिमणाजी बल्लाळ कृतानेक विज्ञापना. येथील वर्तमान ता० माघ शुद्ध चतुर्थी पावेतों महाराजाचें कृपेंकरून पत्र पाठविलें त उत्तम समयीं पावोन बहुत आनंद जाहला. शरीरीं आरोग्यता जाहली

१ छ० १८ रविलावल सन सवा –ता० १७ जुलई इ स १७३६ शनिवार

२ छ० २२ रमजान –ता० १३ जानेवारी इ. स १७३७ गुरुवार.

३ मातुश्रीबाई –राधाबाई–चिमाजीआपाची आई.

४ सवाईजी –सवाई जयसिंग–जयपूरचे राजे.

५ माघ शुद्ध चतुर्थी –ता २३ जानेवारी इ. स. १७३७

ह्मणोन लिहिलें तर उत्तम गोष्ट जाहली. परम आनंद जाहला. "कांहीं आक्षेप उभयतांवरी देखिला आहे. विरोबाबरावरही पत्र पाठविलें आहे. त्या पत्राचे उल्लेख चित्तांत आणून एकरीं तीन रुपये पत्रदर्शनीं पाठवून देणें. आणखी एक होम दुसरा होम करू. एक होम ब्राह्मणद्वारा मेरूस केला. हा होम मीं स्वतःच करीन. नीलवर्णी ताफ्ता याचे गज होमांत घालावयास पाठवून देणें. जायफळ व जायपत्री व लवंगा व गिरें यांचा होम करावा लागतो. तो जिन्नस कोठीस आहे. तुह्मीं पाठवावा नलगे" ह्मणून आज्ञा. वेदमूर्ति रा॰ वीरेश्वरभट पुण्याचे मार्गें गेले; आह्मी मस्तुत पारस तर्फेत आहों; यामुळें पत्र यावयास विलंब लागला. तेंही पत्र मागाहून येऊन पावेल. परंतु तें पत्र यावयास विलंब लागला यास्तव हल्लीं एकरीं तीन रुपये व पांच गज नीलवर्णी ताफ्ता सेवेसी पाठविला आहे. हा घेऊन होम स्वामींचे विचारें जैसा करावयाचा असेल तैसा केला पाहिजे. स्वामी ईश्वरी अंश, तन्मुळें पुढील भविष्य स्वामींस कळतें. दुसरीयास ऐसे कैचें कळणार! "चिरंजीव याजीराज यास लेहून पाठवणें जे, त्या प्रांते गेले आहा. ज्येष्ठमासपावेतों कोणाचा विश्वास न धरणें. कोणा परकीयाचे हातचें व त्याचे घरीं जेवण, पाणी, विडा कांहींच न घेणें. तैसेंच तुह्मीं व तुमचे उभयतांचे पुत्र देखील याचप्रमाणें कोणाचा विश्वास न धरणें. बहुत सावधपणें असत जाणें. ज्येष्ठमास गेलीयावरी मग पुढें तुह्मांस बहुत दिवस कोणाचें भय नाहीं. राज्याराम चिरकाल कराल" ह्मणून आज्ञा, तर आपले आज्ञेप्रमाणें वर्तणूक करितील; व आह्मी व चिरंजीव, स्वामींचे आज्ञेप्रमाणें वर्तणूक करूं. स्वामींचा आशीर्वाद आमचे मस्तकीं आहे तेणेंकरून आह्मांस

---

१ मेरु:-मेरल्गि हें एक शकराचें रमणीय स्थान धावडशीनजीक एका डोंगरावर आहे. येथील हवा व पाणी फार आरोग्यकर असून येथें तपस्वी जनास समाधान वाटण्यासारखी शांतता व सृष्टिसौंदर्य वसत आहे.

कोणे गोष्टीची चिंता वाटत नाहीं. आपण आमचे ईश्वरच आहां. दुसरा अर्थ आहे असें नाहीं. स्वामींनीं आज्ञा लिहिली त्याप्रमाणेंच वर्तणूक करूं. सेवेसी श्रुत होय हे विज्ञापना.

[लेखांक १३२] श्री.

श्रीमत् परमहंसबावा स्वामींचे सेवेसीः—

अपत्यें चिमाजीनें कृतानेक साष्टांग नमस्कार विनंति उपरी येथील कुशल तागाईत पौष[1] शुद्ध त्रयोदशी स्वामींच्या कृपावलोकनेंकरून यथास्थित असे विशेष. स्वामींनीं आशीर्वादपत्र पाठविलें तें पावोन बहुत समाधान जालें. तीळ शर्करा पाठविली ती पावली. स्वामी बालकाचा गौरव स्मरण करून करतात तेणेंकरून आनंद होतो. तो पत्रीं काय म्हणून लिहावा? सारांश, स्वामी चित्तापासून कृपा करितात तेणेंकरून दिवसेंदिवस कल्याण अधिकोत्तर होतें. तीर्थरूप रा० राऊ नर्मदा उतरून गेले, मजल दर मजल बोडशास जातील. रा० मल्हारजी होळकर व राणोजी शिंदे यांनीं मेहनत करून स्वामींच्या आशीर्वादें एक दोन ठाणीं प्रबाधाचीं मातबर हस्तगत केलीं म्हणून त्याचीं पत्रें रायास आलीं होतीं. पुढें गयाकडील वर्तमान येत जाईल तें वरचेवर स्वामींचे सेवेसी लेहून पाठवूं. येरकड "कित्येकास कित्येक प्रकारें दगे करणारांनीं केले आहेत, याकरिता सावध राहत जाणें. शामलाकडील कोणी येत जाईल त्याचा विश्वास धरीत न जाणें." म्हणून आज्ञा लिहिली व निरोप सांगोन पाठविला तोही कळला. तर स्वामींचे आज्ञेप्रमाणेंच वर्तणूक करूं. मानाजी आंगरे यांजवर लोभ करीत जाणें म्हणून आज्ञा, तर ते आज्ञासीं सुखे वर्ततात ऐसें वर्तलें तर त्यावर लोभच आमचा आहे. ताफता पांच गज पाठ-

---

१ पौष शुद्ध त्रयोदशी —ता० ३ जानेवारी इ. स. १७३७ सोमवार.

वावा ऐसी आज्ञा, त्यास ताफता मेळवून पाठवून देऊं. सेवेसी श्रुत होय हे विज्ञापना.

[लेखांक १३३] श्री.

श्रीमत् परमहंस स्वामींचे सेवेसीः—

अपत्यें चिमाजीनें कृतानेक साष्टांग नमस्कार विनंति उपरी येथील कुशल ता० छ १५ सवाल माघ वद्य द्वितीया शनवार स्वामींच्या कृपावलोकनेंकरून यथास्थित असे विशेष.[३] आज श्री भुलेश्वर येथील देवालयाची इमारत पहावयास आलों. वरील इमारत हिंडून फिरोन अवघी पाहिली. उत्तम प्रकारें इमारत जाहली आहे. कामही उत्तमप्रकारें चालत आहे. गावाजवळील तळेंही पाहिलें. चांगली इमारत झाली आहे. पाणीही चांगलें आहे. पुढें यापेक्षा विशेष पाणी होईल. तळ्याजवळ दोन प्रहर राहिलों. कारखान्याचे लोक गवंडे पाथरवट व मजुरी व नारोपंत व कृष्णाजीपंत व लखमोजी नाईक ऐसे अवघे जणास बोलावोन समाधानाच्या गोष्टी सांगणें त्या सांगितल्या. उत्तमप्रकारें जपून सारा दिवस काम करीत जाणें, जर कामास चुकाल तर मुलाहिजा करणार नाहीं आणि जपून काम करा ह्मणजे बावास विनंति करूं आणि सर्वप्रकारें तुमचें बरेंच करणें तें करूं, ऐसें कितेक समाधा-

१ लेखांक ४६ च्या पूर्वीचें हें पत्र असावें असें वाटतें. लेखांक ४६ मध्यें बाजीराव नर्मदा उतरून बोडशास पावले असतील असा उल्लेख आहे. पृष्ठ ७१ वरील २ री टीप पहा.

२ छ० १५ सवाल माघ वद्य द्वितीया शनवार —ता० ५ फेब्रुवारी इ० स० १७३७.

३ लेखांक ४६ या पत्रामध्यें स्वामींनीं चिमाजी आपास भुलेश्वरास जाऊन तेथील देवालयाचें काम वगैरे पाहण्याबद्दल आज्ञा केल्याचा उल्लेख आहे. त्याप्रमाणें चिमाजी आपानी तेथें जाऊन तेथील सर्व व्यवस्था पाहिल्याची हकीकत या पत्रांत दिली आहे.

नपूर्वक सागणें तैसें सांगितलें. तळ्याजवळ राहिलों. आम्ही उपाधींच येथें आलों. सामग्री जी लागली ती येऊन घेऊन जितके लोक समागमें होते तितक्यासहित भोजन करून सायंकाळीं स्वार होऊन गेलों. गोविंदपतही जेजुरीस गेले होते. तेही धावून आले. XXXX देवळावर चुना घालावयाचें काम आहे, त्यास माती घालावी किंवा चुनाच अगदीं घालाया ऐसें आज्ञास विचारिलें. त्यास माती न घालावी, चार दिवस अधिक लागले तर लागू द्यावे, परंतु अगदीं चुनाच घालणें ह्मणून सांगितलें असे. हे विनंति.

[लेखांक १३४] श्री.

श्रीमत् परमहंस भार्गवरामबावा स्वामींचे सेवेसी —

अपत्यें चिमाजीनें कृतानेक साष्टांग नमस्कार विनंति येथील क्षेम ता० पौष[1] शुद्ध प्रतिपदा स्वामींच्या कृपावलोकनें मुकाम तापीतीर परगणे वरणगाव यथास्थित असे विशेष. तीर्थरूप रा० राऊ[2] खरगोणीवरून[3] पुनाशाजवळ[4] नर्मदा उतरून गेले. रा० आवजी कवडे देखील ऐशी हजार घोडे समागमें आहे निजामनमुल्क सिरोंजेजवळ[5] आले आहेत.

---

१ पौष शुद्ध द्वितीया —ता० ११ दिसेंबर इ स १७३७ रविवार

२ बाजीरावाची निजामउल्मुल्कावरील ही स्वारी होय ह्या स्वारीची हकीकत लेखांक ३३।३४।३५।३६ ह्या पत्रामध्यें आली आहे. ह्या स्वारीस बाजीराव चिमाजी आपासह छ० ११ रजब ह्मणजे ता० २५ आक्टोबर इ स १७३७ रोजी निघाले त छ० १० साबान ह्मणजे ता० २२ नोव्हेंबर रोजीं सांगवी प्रांत माळवा येथून भोपाळाकडे वळले व आपा परत खानदेशांत येऊन तारापूर साष्टी इकडे आले

३ खरगोण —हें नेमाड जिल्ह्यांत एक गाव आहे हें सांप्रत होळकरसरकारच्या ताब्यांत आहे

४ पुनासा —हें नेमाड जिल्ह्यांत नर्मदेच्या काठीं एक लहानसें गांव आहे

५ सिरोंज —हें टोंक संस्थानांत एक शहर आहे

त्याजबरोबर त्याचे पुत्र गाजुद्दीनखान व वोडसेकर व दतियेकर व जयसिंगाचा पुत्र व अहीर व रोहिला देखील पन्नास हजार फौज जमा आहे. सादतखानाचा भाचा व कोट्याचा राजा वीसहजार फौज आणिक येणार आहे. रायाची त्याची गांठ लौकरच पडावी ऐसें आहे. माळव्याच्या मुख्यात रायास उतरूं न द्यावें ऐसें पातशाहापाशीं मान्य करून आले आहेत. स्वामींचा आशीर्वाद मस्तकीं आहे तेणें करून परिणाम उत्तम प्रकारेंच होईल. काहीं फिकिर वाटते ऐसे नाहीं. सांप्रत आह्मी येथें आहों. औरंगाबादेस सुलतानजी जानोजी वगैरे मोंगली फौज दहा बाराहजार जमा आहे. आह्मी लौकरच गंगातीरास येऊं. विदित व्हावें ह्मणून लिहिलें असे. कृपा केली पाहिजे हे विज्ञापना.

[लेखांक १३५] श्री.

श्रीमत् महाराज श्री परमहंसबावा स्वामीचे सेवेसीः—

अपत्यें चिमणाजी बल्लाळ साष्टांग नमस्कार विज्ञापना येथील कुशल ता० माघ शुद्ध दशमीपर्यंत स्वामींचे आशीर्वादेंकरून असे विशेष. तीर्थरूप रा० रायाचा व नबाबाचा सलुख जाहला. तीर्थरूपाचीं पत्रें छ० २७ रमजानचीं आलीं त्याची नकल पाठविली आहे त्याजवरून कळेल. सारांश, स्वामींचा आशीर्वाद तीर्थरूपाचे मस्तकीं पूर्ण आहे. तत्प्रभावेंकडून निजामनमुल्क हतगर्व होऊन सलुख केला, हे गोष्टी ल्हान सामान्य जाली ऐसे नाहीं. सविस्तर स्वामींस विदित व्हावें या-स्तव लिहिलें असे. सेवेसी श्रुत होय हे विज्ञापना.

१ कोट्याचा राजा -दुर्जनसाल (इ. स. १७२४—१७४७).

२ सुलतानजी जानोजी –निजामाकडे जाऊन मिळालेली ही निंबाळकर मराठी होत. रावरंभा नांवानें ह्यांचें घराणें अद्यापि हैद्राबादेकडे प्रसिद्ध आहे.

३ माघ शुद्ध दशमी –ता० १९ जानेवारी इ. स. १७३८ गुरुवार.

४ छ० २७ रमजानचें पत्र–लेखांक ३५ पहा. ह्यांत निजामाच्या व पेशव्याच्या सलुखाचें सविस्तर वर्णन आहे.

[लेखांक १३६]   श्री.

श्रीमत् महाराज श्री परमहंसबावा स्वामींचे सेवेशीः—

अपत्यें चिमाजीनें साष्टांग नमस्कार विज्ञापना येथील कुशल ता॰ वैशाख[१] शुद्ध चतुर्दशीपर्यंत स्वामींचे आशीर्वादेंकरून असे विशेष. स्वामींनीं आशीर्वादपत्र पाठविलें तें प्रविष्ट होऊन संतोष जाहला. "नवापुरास नौबत आहे ते हत्तीवर घालून श्रीस पावती करूं ह्मणोन चिरंजीव रा॰ रायांनीं मान्य केलें आहे तरी नौबत पाठवणें, व रा॰ अंतोबा नाईक गुडे यांजकडे पैका आहे तो वसूल करून पाठवून देणें" ह्मणोन आज्ञा. ऐशीयास, येविशींचें आह्मास स्मरण आहे. स्वामींचे आज्ञेपेक्षां आह्मांस अधिकोत्तर काय आहे! त्याजकडे मुजरद जासूद पाठवणें ते पाठविलेच आहेत, परंतु जासुदांनीं दो गोष्टींचा निर्वाह होऊन येईल न येईल तें सेवेसी विदित आहे. तीर्थरूप रा॰ राव ते मार्गें आले तरी नौबत बराबर आणतील व अंतोबा नाईक गुडे याजकडीलही पैका वसूल घेतील. कदाचित् रायाचें तिकडून येणें न जालें आणि आमची त्याची गाठ पडली तरी स्वामींचे आज्ञेप्रमाणें आह्मी निर्वाह करून घेऊन सेवेसी प्रविष्ट करूं. घाटा २ व पेट्या २ दोन पाठवावयाविशीं आज्ञा केली त्यास, स्वामींचे आज्ञेप्रमाणें घाटा व पेट्या सेवेशी पाठवून देऊं. दुलया २ एक सोंगळ्याची व चोवळ्याची पाहिजे, त्यापैकीं सोंवळ्याची दुलई पाठविली ते पावली व चोवळ्याची राहिली ते पाठवणें ह्मणोन आज्ञा, त्यास आज्ञेप्रमाणें चिरंजीव रा॰ नाना यास लिहिलें आहे. ते सेवेसी दुलई पाठवितील. "श्रीचा प्रसाद पांढरा मध घट १ एक पाठविला असे, घेणें. आणखी यत्न केला आहे, आला ह्मणजे पाठवून देऊं" ह्मणोन त्यास, स्वामींनीं पांढरा मध १ एक घट पाठविला तो पावला. आणखी पाठवणें तो स्वामी कृपा करून पाठवितीलच. सेव-

---

१. वैशाख शुद्ध चतुर्दशी—ता॰ २२ एप्रिल इ. स. १७३८ शनिवार.

वीस मोतीं दर मोतीं रुपये २ दोन प्रमाणें पाठवणें म्हणोन, तरी स्वामींचे आशेपेक्षां विशेष काय आहे ! मोतीं घेऊन सेवेसी पाठवितों. पाचशेर कृष्णागर पाठवून देणें म्हणोन आज्ञा तरी, प्रस्तुत संग्रहीं नव्हता. मुंबईहून आणून सेवेसी पाठवून देऊ. "यश संपादोन सुखी आलेत हें वृत्त अवगत होऊन कोटिशः संतोष जाहला. आम्हास द्रव्याची इच्छा नाहीं, तुमची कीर्ति ऐकोन परम सुखी आहों" म्हणोन कित्येक आज्ञापिलें; तरी सर्व स्वामींचे आशीर्वादाचा प्रताप आहे. स्वामी ईश्वरतुल्य आहेत. आम्हां लेंकरास भूषण देऊन पत्रीं आदर करितात हें स्वामींचे थोरपणास उचित आहे. सर्व स्वामींचे आशेनुरूप होतें. स्वामी ज्यावरी कृपा करून करवितात त्याचे हस्तें घडून येतें इतकाच अर्थ. आम्ही स्वामींचे आज्ञांकित असों. तीर्थरूप रा० रायांचीं पत्रें छ० २६ जिल्कादचीं आलीं. कोट्याचा तह करून अहिरवाडीयांतून द्वितिया वोडसें प्रांतें गेले. स्वा-

१ छ० २६ जिल्काद –ता० ७ मार्च इ. स. १७३८ रोज मंगळवार. हें पत्र आम्हांस उपलब्ध झालें नाहीं !

२ बाजीराव निजामाचा पराभव करून कोट्यास गेले. तेथील राजा दुर्जनसाल हा निजामउल्मुलुकाच्या बाजूचा होता, परंतु निजामचा पराभव होताच तो बाजीरावास येऊन भेटला. त्याच्या साह्याकरितां बाजीराव कोट्यास गेले व तेथील नहरगड किल्ला एका मुसलमानानें बळकाविला होता तो त्याजकडून घेऊन दुर्जनसालास परत दिला. दुर्जनसालानें संतुष्ट होऊन बाजीरावाशीं मित्रत्व जोडिलें. ही हकीकत टाड याच्या 'राजस्थानाच्या इतिहासांत' दिली आहे. परंतु त्यांत ह्या मोहिमेचा सन संवत् १७९५ म्हणजे इ. स. १७३९ हा दिला आहे. त्याबद्दल शंका आहे' टाड साहेबाच्या म्हणण्याप्रमाणें इ. स. १७३९ हें साल ग्राह्य मानिलें तर ह्या पत्राची तारीख ११ मे इ. स. १७३९ रोज शुक्रवार ही पडते. परंतु ह्या तारखेस चिमाजी आपा वसईच्या स्वारींत होते असें लेखांक ५२ वरून सिद्ध आहे व प्रस्तुत पत्रांत तर चिमाजी आपा स्वारीतून 'यश संपादोन सुखी आले' असा स्पष्ट उल्लेख आहे तेव्हां ह्या पत्राचें साल इ. स. १७३८ हेंच असावें असें व्यक्त होतें.

मीस पत्र होतें तें पाठविलेंच आहे. तें सेवेसी प्रविष्ट होऊन विदित होईल. सेवेसी श्रुत होय हे विज्ञापना.

[लेखांक १३७] श्री. [1]

श्रीमत् महाराज श्री परमहंसबावा स्वामींचे सेवेसीः—

चरणरज चिमणाजी बल्लाळ कृतानेक विज्ञापना ता० छ० २३ रबिलाखर [2] पावेतों यथास्थित असे विशेष स्वामींनी आशीर्वादपत्र पाठविलें तें पावलें. वर्तमान सविस्तर कळलें व सोमाजीनें जबानीनें सांगितलें त्यावरून-ही कळलें. भाग्य व यश जें आहे तें सर्व आपले आशीर्वादाचें आहे. दुसरा विचार नाहीं. वारंवार कागदीं लिहावें ऐसें काय आहे? चित्ता-मध्यें सदैव निजध्यास आहे. आपले आज्ञेबाहेरीज आजतागाईत वर्तलों नाहीं व पुढेंही आपली आज्ञा उल्लंघणार नाहीं. रा० रामचंद्र मल्हार याजपासून स्वामींचे आज्ञेप्रमाणें पंचवीस हजार रुपये घेतों म्हणून पूर्वी लेहून पाठविलें आहे. वर वर त्याहावें ऐसें काय आहे! जगजीवन धोंडोपंताचे लेंक यास पाठवून द्यावें त्याचें चालवूं. तुळाजी आंगरे [3] याजविसीं लिहिलें तरी त्याची बेडी काढावयाचें आमचे हातीं

---

१ ह्या पत्रांत नवापूरच्या नौबतीचा उल्लेख असून ती बाजीराव स्वारीहून परत येतांना आणतील असें चिमाजी आपानीं दर्शविलें आहे, परंतु बाजीरावांची स्वारी त्या मार्गें न आल्यामुळें स्वामीस नौबत मिळाली नाहीं त्यावरून पुनः स्वामींचा व बाजीरावाचा पत्रव्यवहार झाल्याचें लेखांक ३७ वरून दिसून येईल

२ छ० २३ रबिलाखर –ता० १९ जुलै इ. स. १७३९ गुरुवार.

३ तुळाजी आंगरे –हा कान्होजी आंगरे याची दुसरी बायको गहिनाबाई हिचा पुत्र. मानाजी आंगरे हा गादीवर असल्यामुळें त्याचें व तुळाजीचें वैमनस्य येऊन मानाजीनें पेशव्यास अनुकूल करून घेऊन तुळाजीशीं युद्ध केलें व त्यास कैदेंत टाकिलें. तुळाजी पुढें ब्रह्मेंद्रस्वामीस शरण गेला त्यावरून त्याची बेडी काढण्याबद्दल स्वामींनीं पेशव्यास लिहिलें आहे. स्वामींचा व आंगऱ्याचा पत्रव्यवहार फार होता.

आहे. येडी आह्मी काढवूं. सोडावयाची आज्ञा राजश्री स्वामींची पाहिजे. राजश्री स्वामींस विनंति करू. त्यांणीं सोडावयाची आज्ञा दिली तरी सोडून देऊं. द्राक्षें नवीं पक्का ८॥ अदसेर व जुनीं द्राक्षें गोड पक्का ८८॥ एकूण एकसेर, व मिरें आगरी पक्का ८८॥ अदसेर पाठविलीं तीं पावलीं. डोंगरी मिरीयाचें प्रयोजन नाहीं. तीं न पाठवावीं. गोपाळ रामराव याचे वतनाविशीं रा॰ चरवाजी ताकपिराव पत्र लेहून पाठविलें आहे. वरकड सविस्तर वर्तमान जबानीं सोमाजी सागता कळों येईल. सेवेसी श्रुत होय हे विज्ञापना. मेरूलिंगास श्रावणमासीं अनुष्ठानास दानें करावयाची आज्ञा सोमाजी समागमें सांगोन पाठविली, त्यावरून सोमाजी समागमें रुपये १० दक्षिणा ब्राह्मणास, ५ भोजनास ब्राह्मणास, एकूण पंधरा रुपये पाठविले आहेत; घेतले पाहिजेत. सेवेसी श्रुत होय हे विज्ञापना.

[ऐसाक १३८] श्री.

श्रीमत् महाराज श्री परमहंसबावा स्वामींचे सेवेसी·—

चरणरज चिमणाजी बल्लाळ व बाळाजी बाजीराव प्रधान कृतानेक साष्टांग नमस्कार विज्ञापना येथील कुशल ता॰ भाद्रपद बहुल तृतीयापर्यंत स्वामींच्या आशीर्वादें + + + + (फाटलें आहे) असे विशेष. स्वामींनीं आशीर्वादपत्र पाठविलें तें प्रविष्ट होऊन संतोष जाहला. पशमी थानें २ दोन पाठवावयाविशीं आज्ञा केली याजवरून पशमी थानें २ दोन पाठविलीं आहेत. घेऊन पावलीयाचें उत्तर पाठवावें. रामचंद्र मल्हार याजकडील पंचवीस हजार रुपये घ्यावयाविशीं विशादें (विषादें !) आज्ञा केली ऐसीयास मल्हारनिल्हेकडील सदरहू रुपये आह्मी घेतों. घेतलेच ऐसें समजावें. स्वामींशी आह्मीं बोललीयावर हयगय करू हें सर्वथैव होणार नाहीं. मल्हारनिल्हेकडील रुपये आह्मीं घेतले. कळलें पाहिजे.

१ भाद्रपद बहुल तृतीया —ता॰ ९ सप्टंबर इ. स. १७३९ रविवार.

हरि विठ्ठल याचें चालवावें, बाकी राहिली असेल ते त्याची त्यास देऊन वेतन भरून द्यावें ह्मणून, तर स्वामींची आज्ञा शिरसा वंद्य आहे त्याचे वेतनपैकीं बाकी राहिली असेल ते त्यास पावती करू. गोविंद राम ठाकुर याजकडील पालखीबाबत रुपये १२५ सवारी पाठवून द्या-वयाविषीं आज्ञा, त्यावरून रुपये १२५ सवारीं नारोजी समागमें पाठ विले असेत. घेऊन गोविंद राम याचे नावें उत्तर पाठविलें पाहिजे. दसरा जाहलीयावर पुण्यास येऊं नतर बारगुनाची व शहरची व सर दार तिघे सेरीज करून भिक्षा करून देणें ह्मणून आज्ञा, त्यास स्वामींचें येणें जाहलीया आपले पाय आमच्या दृष्टीस पडतील. येणेंकरून आमचें अभीष्टच आहे. परंतु यदाचा विचार कोणे प्रकारचा आहे, लष्कर कोठपर्यंत गेलें होतें, मिळवून काय आलें, किरकोळ शिपायाची व सर दाराची अवस्था काय आहे, तें परस्पर स्वामींस श्रुत जाहलेंच असेल आह्मीं लिहावे ऐसें नाहीं. स्वामींचे आशीर्वादेंकरून सर्व उत्तमच होईल. तदोत्तर स्वामींच्या सेवेसी कोणी अतर करील ऐसें नाहीं. यावर स्वामींची आज्ञा ते प्रमाण. थोर थोर सरदार तों नियताप्रमाणें पाठवी तच आहेत. नारो कृष्ण यास परगणियाचा हुद्दा सागोन वेतन बरेंच करणें ह्मणून आज्ञा, तर लक्ष प्रकारें मशारनिल्हेस परगणियाचा हुद्दा सागोन वेतन बरें करून सर्वप्रकार चालवू अतर होणार नाहीं. बहुत काय लिहिणें सेवेसी श्रुत होय हे विज्ञापना.

[लेखांक १३९] श्री.

श्रीमत् महाराज श्री परमहंसबावा स्वामींचे सेवेसी —

अपत्यें चिमाजीनें कृतानेक नमस्कार विज्ञापना येथील कुशल ता॰ भाद्रपद बहुल चतुर्थीपर्यंत स्वामींचे आशीर्वादेंकरून यथास्थित असे विशेष स्वामींनीं दोन आशीर्वादपत्रें पाठविलीं तीं पावोन संतोष जा

---

१ भाद्रपद बहुल चतुर्थी —ता॰ १० सप्तबर इ स १७३९ सोमवार.

झला. व्ययेनें फारच पीडिलें [!] तें वृत्त सोमाजीनें स्वामींस विदित केलेंच असेल. अलीकडेही लोकल्यानें हैराण केलें होतें, परंतु स्वामींचे आशीर्वादेंकरून आरोग्य आहे. वसई साष्टीहून नियोन मजल दरमजल भाद्रपद शुद्ध त्रयोदशीस पुण्यास आलों. स्वामींनीं पत्रीं कितेक आज्ञा केली, ऐशीयास पहिलेही स्वामींची आज्ञा उल्लंघिली नाहीं व पुढेंही आपले आज्ञेचा अव्हेर न व्हावा हेंच कायावाङ्मनसा आमच्या चित्तात आहे. एतद्विषयींची विनंति XXX रायानीं स्वामींजवळी केली आहे; तरी सोमाजी अथवा खंडोजीस येथें पाठवावयाची आज्ञा करणार स्वामी समर्थ आहेत. सेवेसी श्रुत होय हे विज्ञापना. येथें येताच सेवेसी विनंतिपत्र पाठवावें परतु लोकल्यानें शरीरास फारच पीडा केली आहे, अद्यापही उतार नाहीं, यामुळें चार दिवस अंतर पडलें. XXXX विघ्नें आलीं तितकींही दूर झालीं. पुढेंही स्वामींच्या आशीर्वादें शरीरआरोग्य होईल. स्वामींच्या आशीर्वादापेक्षां दुसरी जोड जाणत नाहीं. स्वामी माय बाप देव ऐसेंच जाणतों. स्वामींही लेंकराप्रमाणें कृपा करीत आले आहेत. पुढेंही स्वामी मज लेंकराचें प्रतिपालन करणार समर्थ आहेत. हे विज्ञापना.

[लेखांक १४०] श्री.

श्रीमत् महाराज श्री परमहंसबावा स्वामींचे सेवेशीः—

चरणरज चिमणाजी बल्लाळ कृतानेक साष्टांग नमस्कार विज्ञापना येथील कुशल तागाईत आश्विन बहुल नवमीपर्यंत स्वामींचे कृपेंकरून यथास्थित असे विशेष. स्वामींनीं आशीर्वादपत्र पाठविलें तें प्रविष्ट होऊन संतोष जाहला. घोड्यांस पाषाणा जाहला यास्तव ल्हान घो-

१ भाद्रपद शुद्ध त्रयोदशी.–ता० ४ माहे ई. स. १७३९ मगळवार. या दिवशीं चिमाजी आपा वसईंनी मोहिम फत्ते करून पुण्यास आले.

२ आश्विन बहुल नवमी –ता० १५ आक्टोबर ई. स. १७३९ सोमवार.

ज्यावर बैसोन धावडवीस आलें. ल्हान्या घोड्यामुळें शरीर फार श्रमी जाह्लें ह्मणून लिहिलें तें कळलें, ल्हान्या घोड्यामुळें स्वामींचें शरीर फार श्रमी जाह्लें असेल संशय नाहीं. तथापि स्वामी ईश्वरी स्वरूप जाणून सर्व निभाऊन नेतात. अन्यत्र घोसेल ऐसें नाहीं. स्वामींनीं मोत्याचा मजकूर लिहिला, ऐशास मोत्यें आह्मीं आज विकत घेतलीं नाहींत. पहिलीं घेऊन जामदारखाना ठेविलीं होतीं. पहिली किंमत पडली होती ते स्वामींस विदित केली. अन्यथा स्वामींजवळ आह्मीं बोलावें ऐसी आमची निष्ठा स्वामींचे चरणारविंदीं नाहीं. तुळाजी आगरे याची बेडी तोडावयाविषीं आज्ञा घेतली त्यास पहिली, आपली आज्ञा जाह्ली तेव्हांच लिहिलें. बेडी तोडविली. हल्लींही निधून ताकीद बेडी तोडावयाविषीं लेहून पाठविली आहे. गंगाजलनिर्मळ उमाबाई[१] यांनीं सन्मानें पूजा केली याचा अर्थ लिहिला, तर स्वामींची पूजा यथाविधि केली याचें अपूर्व काय आहे! त्यांणीं निष्ठापुर सर पूजा करावी यातच त्यांचें कल्याण आहे. घोडी उत्तम, शिगरवट, चार लोक मानवत ऐसी पाठवणें ह्मणोन आज्ञा, तरी स्वामींस घोडी पाठवूं ते उत्तम, स्वामींचे चित्तास येईल ऐसीच पाठवूं. गणपतरायानीं पूजा केली याचें लिहिलें, तर गणपतरायानीं स्वामींचा आशीर्वाद प्रशस्तवदनेंकरून घ्यावा हेंच त्यास श्रेयस्कर. तदनुरूप त्यांणीं केलें, फार उत्तम आहे. जगन्नाथ धोंडदेव याचें वरल्या रीतीनें चालवणें ह्मणून आज्ञा, तरी स्वामींचे आज्ञेपेक्षा आह्मास दुसरें विशेष काय आहे? स्वामींस अगत्य त्याचें आहे, तदनुरूप लक्ष प्रकारें त्याचें चालवूं. पुढें शुभचिन्हें स्वामींचे चित्तात येऊन निशाण पाठविलें तें पावलें. आज्ञेप्रमाणें हत्तीवर आरोहण करून पुढें चालवूं. सोनजी व बाळकोजी यास वस्त्रें देणें, पासोडी देणें ह्मणून आज्ञा,

---

१ उमाबाई –सुप्रसिद्ध उमाबाई दाभाडे

त्याप्रमाणें वस्त्रें पासोडी दिल्ही. तुमचे शरीरीं उत्तम प्रकारें व्हावें याजकरितां श्रीची प्रार्थना करीन व अनुष्ठान करीन, आणि तुमचें शरीर बरें करीन ह्मणोन पूर्ण अभयपूर्वक आशापिलें, तर स्वामी साक्षात्कार ईश्वर आहेत. स्वामींचे मुखावून आमचें बरें–आमचें शरीर उत्तम प्रकारें करावयाचें–निघालें तेव्हाच आमचें शरीर उत्तम जाहलीयाची शकूनगांठ बांधिली. अतःपर येविशीं स्वामी श्रीजवळ प्रार्थना करणें ते स्वामी करितील. स्वामींचे चरणारविंदाव्यतिरिक्त दुसरें दैवत आह्मास काय आहे ! सेवेसी श्रुत होय हे विज्ञापना.

[लेखांक १४१] श्री.

श्रीमत् परमहंस स्वामींचे सेवेसी:—

अपत्यें चिमाजीनें कृतानेक साष्टांग नमस्कार विनंति उपरी येथील कुशल ता० ज्येष्ठ शुद्ध तृतीया मुकाम किल्ले पाल[1] स्वामींच्या कृपावलोकनें यथास्थित असे विशेष. रायाचें विपरीत वर्तमान श्रुत जालीयावर स्वामींनीं बहुत शोक आरंभिला आहे, गोमूत्र टाकिलें आहे, "बाजीरावसा शिष्य गेला, याउपर या मुलखांतून जावें किंवा प्राण सोडावा, काय करावें तें लिहिणें" ह्मणून पत्रीं लेहून पत्र चिरंजीव रा० दादोबाजवळ दिल्हें, तें स्वामीं पाठविलें तें काल पावलें. त्यावरून आह्मी दु:खाच्या सागरात मग्न जालों ! एक तीर्थरूप मस्तकीं आमच्या होते ते गेले ! बरें ! होणारास इलाज नाहीं ! स्वामी रायाच्या आमच्या सर्वांच्या मस्तकीं आहेत. त्या आश्रयेंकरून आजपावेतों कालक्रमणा केली. यश कीर्ति सर्व प्राप्त जालें. आतां स्वामींनीं येविशीं उदासीनता चित्तीं आणल्यावर आह्मी या मुलखांत राहून काय करणार आणि आमचा परिणाम काय लागणार तें कळतच आहे ! तेव्हां स्वामी जातील

१ ज्येष्ठ शुद्ध तृतीया –ता० १७ मे इ. स. १७४० शनिवार.

२ किल्ले पाल –हा किल्ला कुलाबा जिल्ह्यांत भोर संस्थानात आहे.

तिकडे उठोन जावें, अगर स्वामींच्या समागमें कोठें येवेल ? यावयानें सामर्थ्य कैचें ? तेव्हां सर्वस्वास पाणी सोडून आयुष्याचे दिवस मात्र घालवावे ऐसें आम्हास प्राप्त जालेंसें जालें. जर स्वामींनीं चित्त स्थिर करून आज्ञापनेतों आम्हावरी कृपाकटाक्षें पहात आले तैसेंच कृपाकटाक्षें पाहाल, आहा तैसेच स्वस्थचित्तें राहाल, तर चिरंजीव रा० नानास बाजीरायाचे जागा आहे. स्वामींची कृपा मनन्वीं असलीयावर यापेक्षा अधिकपणें स्वामींच्या शिष्यत्वपणाचें नाव राखील. उमेद तों आमची या प्रकारची आहे. सर्व उमेद हिंमत स्वामींच्या आशीर्वादाच्या बळाची आहे. स्वामींनीं नानावर, आम्हावर, सर्व बालकावर नजर देऊन संतोषरूप राहावें. उदासीनता सोडावी. स्वामींचें चित्त स्थिर असलें म्हणजे आमच्या कल्याणाची वृद्धि होईल, यास्तव सर्वथा उदासीन न व्हावें. निरंतर बाळकाचे मस्तकीं स्वामींचा आशीर्वाद असल्यावर काय न्यून होणार ? सर्वप्रकारें ऊर्जितच होईल. यात संशय नाहीं. या पत्रानें उत्तर "चित्त स्वस्थ जालें, उदासीनता सोडिली" ऐसें पाठविलें पाहिजे. आम्हास नानास उत्तम करून दाखविल्याखेरीज तुम्हीं उदासीनता चित्तात आणल्यानें उत्तम दिसाल कीं काय ? हा विचार स्वामींनींच चित्तात आणावा. स्वामी सर्व जाणत आहेत. कृपा केली पाहिजे. सेवेसी श्रुत होय हे विज्ञापना.

[लेखांक १४२] श्री.

श्रीमत् महाराजश्री परमहंसबावा स्वामींचे सेवेसी —

चरणरज चिमणाजी बल्लाळ साष्टांग नमस्कार विज्ञापना येथील कुशल ज्येष्ठ शुद्ध त्रयोदशी सौम्यवासरपर्यंत स्वामींचे कृपावलोकनें

---

१ हा पत्रावरून स्वामींचें बाजीरावावरील अकृत्रिम प्रेम व्यक्त होतें हें पत्र वाचून कोणाच्या अन्तःकरणांतून शोकरसाचे पाझर फुटणार नाहींत ? गुरुशिष्यप्रेमाचा अपूर्व मासला हा पत्रावरून दिसून येतो.

२ ज्येष्ठ शुद्ध त्रयोदशी —ता० २८ मे इ० स० १७४० बुधवार.

यथास्थित असे विशेष. स्वामींनी कृपा करून आशीर्वादपत्र पाठविलें तें पावलें. रायाचें वर्तमान ऐकोन श्रम विशेष जाहले. तुह्मीं विवेक करून खेदाचें निराकरण करणें ह्मणोन आज्ञा, तरी जाहले गोष्टीस उपाय नाहीं ! खेद करून काय होणें ? पुढें स्वामींचा आशीर्वाद मस्तकीं आहे तदनुरूप होणें तें होईल. प्रसाद शालजोडी पाठविली ते पावली. पहिले राऊ तुमच्याच आशीर्वादाचे बळेंकरून सर्व उद्योग करीत होते ते सिद्धीस जात होते. आताही तुमचाच आशीर्वाद मस्तकीं आहे. त्या बळेंकरून चिरंजीव नानाचा आमचा परिणाम उत्तम लागेल यात संदेह नाहीं. येवढें छत्र आमचे मस्तकीं असता आह्मीं चिंता करावी ऐसें काय आहे ? कसेही अडचणीचे प्रसंग पडले ते तुमच्या कृपा कटाक्ष-बळेंकरून निभाऊन परपार जाले. तैसेच आताही सर्व प्रसंग पडतील ते परपार होऊ. स्वामींचे पाय आमचे मस्तकीं आहेत तोंपर्यंत काहीं चिंता वागवीत नाहीं. सेवेसी श्रुत होय हे विज्ञापना.

[लेखांक १४३] श्री.

श्रीमत् परमहंसबावा स्वामींचे सेवेसी —

अपत्यें चिमणाजी बल्लाळ व बाळाजी बाजीराऊ कृतानेक साष्टांग नमस्कार विनंति उपरी कॅाल शनिवारीं भोईंजेजवळ नदी उतरून

---

१ मागील पत्रांत व ह्या पत्रांत मजकुराचा विशेष दृष्टीस पडतो मागील पत्रात स्वामींचा अनावर शोक पाहून त्यांनीं चिमाजी आपानीं सांत्वन केलें आहे व ह्या पत्रात स्वामींनीं चिमाजी आपाचें समाधान केलें आहे भक्तीची मौज आहे !

२ ता० ८ जून इ स १७४० रविवार रोजीं चिमाजी आपा व बाळाजी बाजीराव पेशवाईचीं वस्त्रें घेण्याकरितां साताऱ्यास जाण्यें आले दिवशीं ह्मणजे ता० ७ जून रोजीं (शनिवारीं) ते भुईंजेस राहिले. भुईंज हें वाईं तालुक्यांत कृष्णा तीरीं पुणें सातारा रस्त्यावर एक गाव आहे. हें पत्र त्यांनींच लिहिलें आहे. त्यानंतर तीन दिवसांनीं ह्मणजे बुधवारीं १० तारखेस दिवशीस बाळाजी बाजीराव यास पेशवाईचीं वस्त्रें मिळाली.

नदीतीरीं राहिलों. आज राजदर्शन घ्यावयास मुहूर्त आहे. सातारीयास जाऊन दर्शन घेऊ. स्वामींच्या कृपावलोकनेंकरून तेथील धंदा उरकलीयावरी, स्वामींचे पाय पहावयास येऊन, स्वामींचा आशीर्वाद मस्तकीं घेऊन जाऊ. स्वामींच्या बागात भाजी तो नाना प्रकारची असतच आहे. थोडी थोडी एका दो दिवसांनीं पाठवावयास आज्ञा करणार स्वामी समर्थ आहेत. स्वामींच्या आशीर्वादाची भाजी खादल्यानें शरीरास बहुत हितकारक असे, यास्तव ही विनंति लिहिली असे. स्वामी कृपा करणार समर्थ आहेत. चिरंजीव जनार्दन बाजीराऊ व काशीबाई टाकरासमेत पुण्यास पावली. सेवेसी श्रुत होय हे विज्ञापना.

[लेखांक १४४] श्री.

श्रीमत् महाराजश्री परमहंसबावा स्वामींचे सेवेसीः—

चरणरज चिमणाजी बल्लाळ व बाळाजी बाजीराऊ कृतानेक विज्ञापना येथील क्षेम ता० ज्येष्ठ वद्य एकादशी मुकाम सातारा येथें स्वामींचे कृपेंकरून सुखरूप असों विशेष. आपण कृपा करून पत्र पाठविलें तें पावोन वर्तमान सविस्तर कळलें. कित्येक ससारिकाचे विचार आपण लेहून पाठविले ते सविस्तर कळले. आमचें बरें व्हावें हें आपले चित्तामध्यें आहे. तन्मुळें आपण लिहितात उत्तमच आहे. आपली आमची भेटही लौकरच होईल, तदनंतर जे आपण आज्ञा करितील त्याप्रमाणें वर्तणूक करू. काल तृतीय प्रहरीं राजश्री स्वामींचें दर्शन जाहलें. आज प्रातःकाळीं राजश्री स्वामी आमचे घैरास आले होते. पुढें जें वृत्त होईल ते आपणास लेहून पाठवू.

१ ज्येष्ठ वद्य एकादशीः—ता० ९ जून इ.स. १७४० सोमवार. चिमाजी आपांचें वरील पत्र गेल्यानंतर स्वामींकडून जें उत्तर आलें त्याचें हें प्रत्युत्तर दिसतें

२ राजश्री स्वामी म्हणजे शाहू महाराज पेशव्याच्या भेटीकरितां त्याच्या बाग्यांत आले. शाहू महाराज सातान्यास रंगमहालांत राहत असत. तेथून सांप्रत जो अदालत वाडा म्हणून प्रसिद्ध आहे तेथें ते पेशव्यांस येऊन भेटले. ह्या वाड्यांत पेशवे राहत असत.

जे होणें तें आपले आशीर्वादेंकरून उत्तमच होईल. फणस १ कापा, १ बरका, काशीफळ काशीभोपळा १, केळघड पेळीं सुमार ४१, केळफूल १, शेणेंप्रमाणें पाठविलें तें पावले. आपले प्रसादाची शाक भक्षूं ह्मणजे तेणेंकरून रोग सर्व दूर होतील. दोहों दिवसां, तीहीं दिवसां, शाकभाजी वरचेवर पाठवावयाची आज्ञा केली पाहिजे. सेवेसी श्रुत होय हे विज्ञापना. बागात होत जाईल त्यांतील पाठवणें तें पाठवीत जावी. विकत घेऊन पाठवावी ऐसें काय आहे? हे विज्ञापना.

अपत्यें बाळाजी बाजीराव कृतानेक विज्ञापना येथील वर्तमान तीर्थरूपांनीं सेवेसी लिहिलें आहे त्यावरून कळेल. हे विज्ञप्ति.

[लेखांक १४५] श्री.

श्रीमत् परमहंस स्वामींचे सेवेसीः—

अपत्यें चिमाजीनें कृतानेक साष्टांग नमस्कार विनंति उपरी येथील कुशल ता० पौष शुद्ध द्वितीया[1] स्वामींच्या आशीर्वादेंकरून सुखरूप असों विशेष. स्वामींनीं आशीर्वादपत्र पाठविलें तें पावलें. रायाजी भोंडदेव याचें स्वामींस अगत्य ह्मणून त्याचेविशीं आज्ञा केली, तरी स्वामींचे आज्ञेपेक्षा अधिक काय आहे? त्याचें उत्तम प्रकारें चालविलें जाईल. नारो अनताची बायको सोडावयाचें पत्र दिल्हें असे. जिवाजी देवराव्याचीं माणसें जतन आहेत. "चिरंजीव रा० बाजीरायांनीं तांदुळ देऊ केले आहेत ते पाठविणें" ह्मणून आज्ञा, त्यास येथे बहुत तलाश केला. परंतु तांदुळ चांगले न मिळत. याकरितां रा० बापुजी गणेशास पत्र पाठविलें आहे. स्वामींची आज्ञा होईल तर तांदुळ तेथेच खरेदी करून देतील, अगर स्वामींची आज्ञा जाली तर रुपये ८० ऐवजी स्वामींस पावते करतील. सौभाग्यवती विरूबाई दर्शनास येणार, तेव्हां दोन

[1] पौष शुद्ध द्वितीया.—ता० १ जानेवारी इ० स० १७३९ सोमवार.

वर्षे वायकास धाडयास पाहिजेत ऐसा निरोप केशो गोविंद यांनीं मा गितला. त्यावरून शालू पातळ दोन पाठविलीं असेत. याखेरीज स्वा मींस पाथरवटयास विनतीपाची दुर्लई करून पाठविली असे. सौभाग्य वती विरुबाईनें दोन हजार रुपये न मागता दिल्हे ह्मणून लिहिलें, तर स्वामीचे सेवेस अंतर कोण करणार? वामनभटास नावें तीनशें सा ठीची फारखती पाठविली ते पावली. स्वामींना आमची विनंति मान्य करून फारखती पाठविली [त्यामुळें] बहुत संतोषी जालों. साखर पक्का एकमण सातान्याहून देविली असे. पावली होईल. चुना चांगला पांचमण भुलेश्वरास पावता करविला असे. चुना येथे चांगला होत नाहीं. ये- थल्यापेक्षा जेजुरीस चांगला होतो, तेथून देविला असे. रा० बाजीराऊ जाते समयीं भेट न घेता गेले ह्मणून आज्ञा, तर निरंतर स्वामींचे पा याचं निजध्यास त्यास आहे. तेणेंचकरून कल्याण आहे. स्वामीही कृपाकटाक्षें पाहतात तेणेंचकरून कल्याण होत. राधाबाई थोरातीण इचें स्वामींस अगत्य, त्यावरून नारो बाबाजीस ताकीद केली असे. पाथरवटाचे वाटेस जाणार नाहीं हे विज्ञापना.

[लेखांक १४६] श्री.

श्रीमत् महाराज श्री परमहंसबावा स्वामींचे सेवेसी —

चरणरज चिमणाजी बल्लाळ कृतानेक विज्ञापना तागाईत छ० १६ सावान पावेतों स्वामींचे कृपेंकरून असे विशेष. स्वामींनीं कृपा करून पत्र पाठविलें त पावोन लिहिलें वृत्त सविस्तर कळलें. व्याजाचे रुपयांपैकीं दहा हजार रुपये तूर्त पाठवून देणें ह्मणून आज्ञा, ऐसीयास प्रस्तुत आ मची वोढ पैकीयाची जाहली आहे. यास्तव प्रस्तुत पैका पाठवण्यास अनुकूल पडत नाहीं. परशरामपट्टी गावगंना चित्तास येईल तरी करावी ह्मणून आज्ञा, तरी सर्व जें आहे त स्वामींचे प्रतापाचें आहे. दुसरा

---

१ छ० १६ साबान —ता० २७ आक्टोबर इ० स० १७४० सोमवार

अर्थ आहे ऐसें नाहीं. कापडाचा मजकूर लिहिला तरी आपले आशीर्वादेंकरून कापडही मिळणें तें मिळतच आहे. घोडीचा मजकूर लिहिला तरी घोडी मागाहून पाठवून देऊं. जगजीवन घोडदेव याजविशीं लिहिलें तरी त्यास येथें पाठवून द्यावें. त्याचें उत्तम प्रकारें चालवूं. सेवेसी श्रुत होय हे विज्ञापना.

[लेखांक १४७] श्री.

श्रीमत् महाराज श्री परमहंसबावा स्वामींचे सेवेसी —

अपत्यें चिमाजीनें साष्टांग नमस्कार विज्ञापना येथील कुशल आषाढ बहुल सप्तमीपर्यंत स्वामींचे आशीर्वादेंकरून यथास्थित असे विशेष. स्वामींनीं रुप्याचे ताब्याविशीं आज्ञा केली याजवरून ताब्या पाऊणशे रुपयाचा तयार करवून सेवेसी पाठविला असे. घेऊन पावलीयाचें उत्तर पाठवावया आज्ञा केली पाहिजे. यानंतर स्वामींनीं तीर्थरूप रा० रायास पत्र पाठविलें त्यात आज्ञा कीं, चिमाजीनें माझी जाण न करिता अपमान केला म्हणोन, तर स्वामी ईश्वरस्वरूप, देव स्वामी, धर्म स्वामी, मायबाप स्वामी. आम्ही लेंकरें चरणांकित. आम्हापासून स्वामींचा अपमान होणें हेच गोष्ट अपूर्व आहे. इंद्रही अमरावतीहून उतरोन स्वामींचा अपमान करीन म्हणेल तरी स्वामींचा पुण्य प्रताप तेजोद्भवापुढें तोही न्यून आहे. तेथें आम्हीं मानवी लेंकरें आपलीं, याजपासून सेवेसी अंतर पडेल ऐसें नाहीं. मनाला समाधान वाटत नव्हतें तत्समयीं दोन हजारानिमित्य स्वामींकडील कारकून आला होता, त्यानशीं बोलावें ऐसें मजमध्यें सामर्थ्य होतें नव्हत तें त्यास परभारें विचारावें,

१ आषाढ बहुल सप्तमी — ता० २९ जुलई इ० स० १७३६ सोमवार लेखांक १२६ मध्यें रुप्याचा ताम्या पाठवून देणें असें चिमाजी आपानीं स्वामीस लिहिलें आहे त्याप्रमाणें तो पाठविल्याबद्दल या पत्रात उल्लेख आहे त्यावरून या पत्राची तारीख मन बरोबर जमतो

आणि अंतर पडलें असेल [असें] वरेंकरून स्वामी ह्मणतील तर सुर्येच आहे! ते गोष्टी नसतां स्वामी लेंकरावरी आरोप ठेवितील तरी स्वामी मायबाप आहेत. आह्मीं लेंकरेंच असों. वरकड जाण होणें न होणें तर हा सर्व आशीर्वाद स्वामींचा. स्वामींचे आशीर्वादेंकरून जें होणें तें होतें. त्यांत आमचें काय आहे? न्यून पूर्णाचे सावंदच स्वामी आहेत. जे आहे तें सर्व स्वामींचें. स्वामींचे आज्ञेसेरीज आह्मी कोणते आहों? सर्वांविसीं क्षमा करून कृपा करणार स्वामी समर्थ आहेत. सेवेसी श्रुत होय हे विज्ञापना.

[लेखांक १४८] श्री.

श्रीमत् परमहंस स्वामींचे सेवेसीः—

अपत्यें चिमाजीनें कृतानेक साष्टांग नमस्कार विनंति येथील क्षेम ता० मार्गशीर्ष वद्य दशमी मुक्काम नजीक माहुली प्रांत कल्याण स्वामींच्या कृपावलोकनेंकरून यथास्थित असे विशेष. स्वामींनीं कृपा करुन आशीर्वादपत्र पाठविलें तें पावलें. बाजीराऊ [येथें कागद फाटल्यामुळें अक्षरें दिसत नाहींत.] श्रावणमासीं समाधिविसर्जन-समयीं पैका वस्त्राचा पाठवीत असता तो देखील सा हजार रुपये वर्षास पाठवीत जाणें ह्मणजे आणिक काहीं मागणार नाहीं ह्मणून आज्ञा केली, ऐसीयास तीर्थरूप नानाचे ती घ{ } बारादें पावत असतात त्याप्रमाणें पावतच आहेत. नानाअलिकडे जे जे समयीं स्वामींनीं आज्ञा करीत गेले ते ते वेळेस स्वामींची आज्ञा उल्लंघिली ऐसें नाहीं. दसऱ्यात स्वामींचे आगमन जालें तेव्हां साराच जामदारखाना स्वामींचे पुढे ठेविला. स्वामींनींच सारा बक्षीस केला. आताही सर्व दौलत जामदारखाना निशाद स्वामींच्या आशीर्वादाची आहे. परा-णीच मोईन स्वामींनीं मागावी ऐसें नाहीं. सारीच निशाद स्वामींची

१ मार्गशीर्ष वद्य १०.—ता० १५ डिसेंबर इ० स० १७३८, सोमवार.

आहे. पूर्वीच स्वामीपुढे उभी केलीच होती. आताही सारी विशाद स्वामींपुढें आहेच. धाट, पेट्या, स्वामीकडे रवाना करितों. येऊन पावतील. लवंग जायफळ सासर जायपत्री. ....[पाठवावया-विषयी स्वामींनीं ?] आज्ञा केली, तर आपाढमार्गी हा जिन्नस एकवेळ स्वामींकडे पाठविलाच आहे. पुढेही आज्ञेप्रमाणें पाठवून देऊं. माळशिरसच्या पाटलाच्या पारपत्याविषयीं आज्ञा केली, त्यास सांप्रत आह्मीं दूर लावलों आहों. भिवाजी गांवीं आहे कीं नाहीं हे तहकीकात करून आणवितों आणि तहकीक कळल्यावर स्वामींचे आज्ञेसेरीज दैवत आहेसे नाहीं. सेवेसी श्रुत होय हे विज्ञापना.

[लेखांक १४९] श्री.

श्रीमत् परमहंसबावा स्वामींचे सेवेसीः—

अपत्यें चिमणाजी बलाळ कृतानेक साष्टांग नमस्कार विनंति उपरी येथील कुशल ता॰ छ॰ १८ रबिलावल स्वामींचे कृपेंकरून यथास्थित असे विशेष. स्वामींनीं आशीर्वादपत्रीं आज्ञा केली कीं, "बाबजी गायकवाड मुक्काफडेस होता त्यास जखमा लागल्या आहेत ह्मणोन ऐकतों. त्यास, तो मेला किंवा जीवत आहे हें लेहून पाठवणें. व संभाजी शेवगा, बाबजी मोरे मेले असतील (फाटलें आहे) वस्नभाव येसजी गायकवाड याचे हवाला करणे व येसजीस चाकर आपणाजवळ ठेवणें, ते मात पोख्ती करणें" ह्मणोन लिहिलें, ऐशास ....बाबजी गायकवाड व संभाजी शेवगा व बाबजी मोऱ्या हे तिघेही मयत जाहले. त्याची वस्नभाव कांहीं राहिली नाहीं. जेथें मेले तेथेच गेलीं. हल्लीं त्याचे बयिलाची वेगमी जाहली पाहिजे याकरितां त्यांचे बयिलांस सर्वांना मोईन रुपये ४० बाबजी गायकवाड, २५ बाबजी मोऱ्या, २० संभाजी शेवगा, एकूण पंच्याऐंशीं रुपये मोईन करून त्यापैकीं हल्लीं ता॰ येसजी गाय-

१ छ० १८ रबिलावल —ता॰ २ जून इ० स० १७४०, सोमवार. १

कवाड रुपये २५ बाबजी गायकवाड, १५ बावजी मोन्या, १० संभाजी शेवगा एकूण पन्नास रुपये पाठविले. सदरहुप्रमाणें स्वामींनीं त्याचे त्यास प्रविष्ट करावे. वरकड असाम्या मेल्या त्याचे येसजी मागत होता. परतु स्वामींनीं पत्रीं लिहिलें .... व ठाण्यांयाहूनही त्याची नानिसी .... आली नाहीं. तेथून लेहून येईल व स्वामी लिहून पाठवतील तेव्हां वरकडाचीही वेगमी करून देणें तें देऊ. येसजी गायकवाड यास चाकर करीत होतों, परतु प्रस्तुत चाकर राहत नाहीं. महिन्या दोन महिन्यानीं चाकर राहीन ह्मणतो. यास्तव निरोप दिल्हा असे. पुढें आल्यावरी चाकर करून ठेविला जाईल. बावजी गायकवाड याचे बायकोस लुगडें व मुलास मुडासें व बावजी मोन्या याचे बायकोस लुगडें, मुलास मुडासें, व संभाजी शेवगा याचे बायकोस लुगडे दिल्हें असे. प्रविष्ट करावे. येसजीस मुडासें दिल्हें असे. सेवेसी श्रुत होय हे विज्ञापना.

[लेखांक १५०] श्री.

श्रीमत् परमहंस महाराज श्री स्वामींचे सेवेसीः—

चरणरज चिमणाजी बल्लाळ कृतानेक विज्ञापना येथील कुशल श्री कृपें असे विशेष. स्वामींनीं आशीर्वादपत्र पाठविलें तें पावलें. कोठीचे बैल कोंकणात गेले होते त्याजपासून कमाविसदारानीं रुपये ३९ एकूणचाळीस व आगटी घेतली आहे ते देववावीं ह्मणून आज्ञा, त्यास कोणत्या कमाविसदारानीं काय रुपये घेतले ते तहकीक करून आणावयास पत्र व माणूस मुजरद पाठविलें आहे. कोठीवाला स्वामींचा ठेवून घेतला आहे. कमाविसदारानीं रुपये काय घेतले हें लिहून येईल. दस्तकाप्रमाणें बैल असता रुपये घेतले असले तरी रुपये घेतले असतील ते पाठवून देऊच. कदाचित् दस्तकारेरीज जाजती बैल असले आणि त्याज पासून हासिलाचे रुपये घेतले असले तरी स्वामींस लिहून पाठवून आपली आज्ञा होईल त्याप्रमाणें वर्तणूक करूं. सेवेसी श्रुत होय हे विज्ञापना.

[लेखांक १५१] श्री.

श्रीमत् परमहंसबावा स्वामींचे सेवेसी:—

चरणरज चिमणाजी वल्लाळ कृतानेक विज्ञापना येथील वर्तमान ता० छ० १५ जिल्कादपावेतों स्वामींचे आशीर्वादेंकरून यथास्थित असे विशेष. स्वामींचे कोठीचे बैल कोकणांत गेले होते, त्यांजपासून जकातीचे कमाविसदारानें जकात घेतली आहे ती कमाविसदारास ताकीद करून रुपये पाठवून देणें ह्मणून आज्ञा लिहिली होती. त्याजवरून स्वामीकडील मोरया कोठवळा याजबरावर आपलें माणूस देऊन जकातीचे कमाविसदाराकडे पाठविलें. त्यास, पेणेच्या बंदरीहून दस्तकारेरीज किराण्याचे बैल जाजती आले होते ते, व दस्तकापूर्वी किराण्याचे बैल खोपवलीच्या मार्गे नेले त्याजपासून खोपवलीचे कमाविसदारानीं आंगठी सोन्याची रामनामाची घेतली होती ती, येणेंप्रमाणें चौकमीकरिता ठिकाणीं लागले ते, खंडोजी साळवी महाराजांकडोन आला त्याजबरावर रुपये नक्त १२ बारा व आगठी १ एक पाठविली आहे. परतु दस्तकाखेरीज जाजती बैल गेले त्याचा हांशील वाजवी घ्यावा ऐसें आहे. त्यामध्यें स्वामींची आज्ञा होईल त्याप्रमाणें वर्तणूक करूं हे विज्ञापना.

[लेखांक १५२] श्री.

श्रीमत् परमहंसबावा स्वामींचे सेवेसी:—

चरणरज चिमणाजी वल्लाळ कृतानेक विज्ञापना येथील वर्तमान छ० १५ जिल्काद पावेतों स्वामींच्या आशीर्वादेंकरून यथास्थित असे विशेष. स्वामींनीं आशीर्वादपत्र पाठविलें तें पावलें. जिवाजी देवरुख्यांचें वर्तमान लेहून पाठविलें तें सविस्तर कळलें. त्याचीं माणसें मौजे माळशिरसास आहेत तीं कैद करून पुरंधरास नेऊन ठेवणें ह्मणून आज्ञा केली; त्यावरून कोंडाजी यादव याजबरावर पांच माणसें देऊन पाठविला आहे. हा त्या बायका असतील त्या घेऊन किल्ले पुरंधरास

नेऊन अटक्त ठेवील. येविर्सी किल्लेमजकूरचे हवालदारास ताकाद करुन पत्र पाठविलें आहे. न येविर्सी हवल्या व रभाजी निंबाळकर याचा लेक जानाजी निंबाळकर व सुल्तानजी निंबाळकर यास पत्रें लेहून पाठवणें म्हणून आज्ञा, ऐसीयास आपले आज्ञेप्रमाण त्यास पत्रें लेहून पाठवितों. हे विज्ञापना.

बाळाजी बाजीराव.

[लेखांक १५३] श्री.

श्रीमन्महाराज श्री परमहंसबावा स्वामींचे सेवेसीः—

चरणरज बाळाजी बाजीराव साष्टांग नमस्कार विज्ञापना येथील कुशल ज्येष्ठ शुद्ध त्रयोदशी सौम्यवासर पावेतों कृपाकटाक्षें यथास्थित असे विशेष. स्वामींनीं कृपाकरुन आशीर्वादपत्र पाठविलें तें प्रविष्ट काळीं मस्तकीं वंदिलें. "राज्याचें वर्तमान ऐकोन श्रम विशेष जाहले. तुम्हींही विवेककरुन मन आवरणें व श्री भार्गव आमचे मस्तकीं आहे पहिल्यापेक्षा विशेष कल्याण होईल" म्हणून आज्ञा, तरी जहालें गोष्टीस उपाय नाहीं खेद करुन काय होणें? परंतु स्वामींचा आशीर्वाद मस्तकीं आहे तेणेंकरूनच आजिपावेतों उत्कर्ष होणें तो जाहला. तदनुरुपच स्वामींच्या आशीर्वादप्रतापेंकरून होणें तें होईल. प्रसाद चादणी शेला पाठविला तो पावला. सर्व भरवसा स्वामींचे पायाचा आहे. विस्तार काय लिहिणें? सेवेसी श्रुत होय हे विज्ञापना.

[लेखांक १५४] श्री.

श्रीमत् महाराज श्री परमहंसबावा स्वामींचे सेवेसी.—

चरणरज बाळाजी बाजीराव प्रधान कृतानेक विज्ञापना येथील

---

१ ज्येष्ठ शुद्ध त्रयोदशी —ता० २८ मे इ० स० १७४० बुधवार

कुशल ता० मार्गशीर्ष शुद्ध सप्तमीपर्यंत यथास्थित असे विनंति. स्वामींनीं आशीर्वादपत्र पाठविलें तें पावोन बहुत समाधान जाहलें. "चिरंजीव रा० आपाचे शरीरीं व्यथा जाहली होती यास्तव चित्त स्वस्थ नव्हतें. तन्निमित्य श्रीची प्रार्थना केली. आपास आरोग्य होईल, चिंता न करणें." ह्मणोन लिहिलें तें कळलें. ऐशास स्वामींनीं कृपा करून तीर्थरूपास आरोग्य होईल ह्मणून लिहिलें तेव्हां ईश्वरी कृपा जाहली. स्वामी ईश्वरस्वरूप आहेत ऐसें समजोन संतोषरूप असों. प्रसाद पाठविला तो पावला. वडिलांनीं आगरेयाविशीं लिहिलें तर स्वामींचे आज्ञेपेक्षा आह्मास अधिक काय आहे? तुळाजीस पुण्यासच आणविलें असे. बेडीही तोडविली आहे. स्वामींनीं कृपाकरून तीर्थरूपास आरोग्यता सत्वर होय तें केलें पाहिजे. सेवेसी श्रुत होय हे विज्ञापना.

[लेखांक १५५] श्री.

श्रीमत् महाराज श्री परमहंसबावा स्वामींचे सेवेसीः—

चरणरज बाळाजी बाजीराव प्रधान कृतानेक नमस्कार विज्ञापना येथील कुशल तागाईत अधिक वद्य चतुर्थीपर्यंत स्वामींचे आशीर्वादेंकरून यथास्थित असे विशेष. स्वामींनीं सोमाजीबराबर आशीर्वादपत्र पाठविलें तें प्रविष्ट होऊन संतोष जाहला. "आमचा कटाळा आला असेल तर आमचीं कामें राहतील. नसेल तर वार्षिक रुपये ६००० सहा हजार व जिन्नस पक्के सुगंध ८८५ व जायफळ ८८१ व ल्वंग ८८१ सासर बुरा ८३ पाठवणें" ह्मणोन आज्ञा ऐशास स्वा

१ मार्गशीर्ष शुद्ध सप्तमी —ता० १५ नोव्हेंबर इ० स० १७४० शनिवार चिमाजी आपा साहेब म्हणजे बाजीरावाचे कनिष्ठ बंधु आजारी पडले व त्याच दुखण्यांत त्यांचा पौष महिन्यांत (शुद्ध १० रोज बुधवारी) अंत झाला त्याच दुखण्याविषयीं हें पत्र असावें हें उघड आहे

२ अधिक (श्रावण) वद्य चतुर्थी —ता० २० जुलै इ० स० १७४१ सोमवार

मीस ईश्वरातुल्य आह्मीं मानितों. स्वामींचा कंटाळा आह्मांस यावा ऐसी निश्चाच आमची स्वामींच्या पायासीं नाहीं. बोलल्याप्रमाणें वर्तावें युक्तच आहे. त्याजवरून रुपये ६००० वार्षिकाचे; १०० सुगंध ८८५ व जायफळ ८८१ व लवंग ८८१ साखर सुरा ८३ एकूण शमर रुपये पेशजीस स्वामींनीं करार केले ते; एकूण सहा हजार एकरों रुपये राजश्री दादोनापायून स्वामींस देविले आहेत. सालाबाद पावतात त्याप्रमाणें स्वामींचे सेवेसी पावतील. आठ पांचा दर रुपये १५ प्रमाणें व मोहरा ८ पाठवणें ह्मणोन आज्ञा, याजवरून सोमाजीरावर रुपये १२० पाचा आठ दर १५ प्रमाणें, ११२ मोहरा ८ दर १४ प्रमाणें येणेंप्रमाणें दोनशें बत्तीस पाठविले आहेत. सेवेसी प्रविष्ट जाहलियाचें उत्तर पाठविलें पाहिजे. राजश्री जगजीवन धोंडदेव याची वेगमी करून घरास पाठवावे ह्मणून आज्ञा, त्यास तीर्थरूप कैलासवासी आपानीं जगजीवन धोंडदेव याची नेमणूक केली असेल त्याप्रमाणें त्यांची वेगमी करू. स्वामींस अगत्य तेंच आह्मांस अगत्य आहे. कृष्णाजी कनोजे याचे पुत्र सयाजी कनोजे यांजविषयीं स्वामींनीं आज्ञा केली त्यास स्वामींनीं त्यास आह्माकडे पाठवून द्यावे. त्याजपासून सेवा चाकरी घेऊन सर्वप्रकारें चालविलें जाईल. घोडियाविसीं लिहिलें त्यास पुण्याहून घोडे आणविले आहेत. आलियावर सेवेसी पाठवून देऊ. प्रसाद अंबर वस्त्र, मध घागर १ व गाडगें १ पाठविलें तें पावरें. बहुत काय लिहिणें कृपा केली पाहिजे हे विज्ञापना.

[पै ॥ छ० १७ जमादिलावल गु ॥ सोमाजी घाणेकर व हांडोजी गाळवी सन इसने. रुपये २३२]

[लेखांक १५६] श्री.

श्रीमत् महाराज श्री परमहंस मार्गेनरामबावा स्वामींचे सेवेसीः—

चरणरज बाळाजी बाजीराऊ प्रधान कृतानेक विज्ञापना येथील

वर्तमान तागाईत छ॰ २९ रबिलाखर पावेतों स्वामींचे आशीर्वादेंकरून यथास्थित असे विशेष. स्वामींचे वार्षिक पूर्वी तीर्थरूपानीं रुपये ६१०० सहा हजार एकशें रुपये करार केले आहेत त्याप्रमाणें आम्हीं कबूल केले आहेत. यास तपशील:–६००० रुपये पैन नक्त, १०० जिनस मुग-धराज वजन पक्के ८५ व जायफळ वजन पक्के ८१ व लवंग वजन पक्के ८३ व साखर बुरा वजन पक्के ३ एकूण किंमत करार. येणेंप्रमाणें सहा हजार एकशें रुपये श्रावण अखेर प्रतिवर्षी देत जाऊं. सुरू सन खमस आर्बेन मया व अलफ खेरीज. जगन्नाथ चिमणाजी याची असामी प्रांत पुणें येथें आहे त्यास वेतन रुपये ३०० तीनशें प्रांत मजकुरपैकीं पावत आहेत त्याप्रमाणें साल दरसाल पाववीत जाऊं. सेवेसी श्रुत होय हे विज्ञापना.

[पै॰ छ २९ रबिलाखर सन खमस आर्बाआर्बैन.]

[लेखांक १५७] श्री.

श्रीमत् महाराज श्री परमहंसबावा स्वामींचे सेवेसीः—

चरणरज बाळाजी बाजीराव प्रधान कृतानेक विज्ञापना येथील कुशल स्वामींचे आशीर्वादेंकरून यथास्थित असे विशेष. स्वामींनीं आशीर्वादपत्र पाठविलें तें पावलें. गुदस्ता मेरुलिंगास दोन ब्राह्मण अभिषेकास लाविले होते त्याप्रमाणें यंदा लावावे लागतात, त्यास पोटगी देखील दक्षिणा तेवीस रुपये द्यावे लागतात म्हणोन लिहिलें तें कळलें. ऐसास गुदस्ता मेरुलिंगास अभिषेकास ब्राह्मण लाविले त्याप्रमाणें साल दरसाल लावावयाचा आम्हीं करार केला नाहीं, परंतु हल्लीं स्वामींनीं लिहिलें त्याजवरून सोमाजीहस्तें रुपये २३ तेवीस पाठविले आहेत. घेऊन मेरुलिंगास अभिषेक श्रावणमासीं करवावा. पुढें

१ छ॰ २५ रबिलाखर —ता॰ २७ मे इ॰ स॰ १७४४, रविवार

२ छ॰ २९ रबिलाखर —ता॰ ३१ मे इ॰ स॰ १७४४, गुरुवार

मेरुलिंगाचे ब्राह्मणास आम्हीं दक्षिणा देणार नाहीं. तूप बारा मण व नव मण दारू व चार तोळे केशर कबूल केलें आहे तें देवणें म्हणोन, तर केशर चार तोळे पाठविलें आहे. तूप व दारूच्या चिठ्ठा पुण्यास देत होतों, त्यास सोमाजी बोलिला कीं, तुम्हीं पुण्यास जाल तेव्हाच आम्हीं पुण्यास येऊन घेऊं. पद्मी थानाविशीं आज्ञा, त्यास पुण्याहून यानें आली नाहींत. येताच सेवेसी पाठवून देऊं. सेवेसी श्रुत होय हे विज्ञापना.

[लेखांक १५८] श्री.

श्रीमत् महाराज श्री परमहंसबावा स्वामींचे सेवेशी —

चरणरज बाळाजी बाजीराव प्रधान कृतानेक विज्ञापना ता० छ० १२ जिल्कादपर्यंत स्वामींचे कृपेंकरून येथील वर्तमान यथास्थित असे विशेष. आशीर्वादपत्र पाठविलें तें पावलें. रा० राणोजी शिंदे याजकडील रुपयाचा मजकूर लिहिला तो कळला. ऐसियास सदरहू रुपये आणा वयास मल्हारनिरहेकडे गुजरद जासूद पाठविला आहे. तो रुपये घेऊन त्वकरच येईल. पाठवून देऊं. थोडक्या दिवसासाठीं जलदी करावा ऐसें नाहीं. उदेपूरचे मजमूचे वेतनाचा मजकूर लिहिला तो कळला. त्याजवरून अडीचशे रुपये करार करून सनद पाठविली असे. विदित जाहलें पाहिजे. सर्वदा कृपापत्रीं आनंदवीत जावें. पहिले दोनशे होते ते आज्ञेप्रमाणे अडीचशे केले. राणोजी शिंद्याकडील रुपये सत्वरच येतील. विलंब लागणार नाहीं. हे विज्ञापना.

[लेखांक १५९] श्री.

श्रीमत् महाराज श्री परमहंसबावा स्वामींचे सेवेसी —

चरणरज बाळाजी बाजीराव प्रधान कृतानेक विज्ञापना येथील कुशल ता० भाद्रपद शुद्ध चतुर्थीपर्यंत स्वामींचे आशीर्वादेंकरून यथास्थित असे विशेष. स्वामींनीं आशीर्वादपत्र पाठविलें तें पावलें.

कचेश्वर गोविंद यास किल्ले नारायणगड येथील कारखानिशी क डील फडणिशी आहे. सरोंस अडसेरी पावते त्याप्रमाणें यास अडसेरी करून सनद करून द्यावी, व लक्ष्मण कचेश्वर पाथरवटाचें लिहिणें लिहितो, त्यास ते ऐकत नाहीं, त्याची तैनात करून सनद पाठवावी ह्मणोन आज्ञा, ऐशास यदा असामीची अथवा आणखी कांहीं आज्ञा करावी ऐसें नाहीं. पुढें आह्मीं स्वामींचें आज्ञेखेरीज नाहीं. स्वामींनीं कृपाच केली पाहिजे. सर्व स्वामींचे आहे. फार काय लिहावें हे विज्ञापना.

[लेखांक १६०] श्री.

श्रीमत् महाराज श्री परमहंसबावा स्वामींचे सेवेसी —

चरणरज बाळाजी बाजीराव प्रधान कृतानेक विज्ञापना येथील कुशल ता० भाद्रपद शुद्ध चतुर्दशीपर्यंत स्वामींचे आशीर्वादेंकरून यथास्थित असे विशेष. स्वामींनीं आशीर्वादपत्र पाठविलें तें पावलें. "दुर्गा श्रीचे दर्शनास जाणें. जें मागावयाचें तें मागणें. श्री तुम्हास देईल. संदेह नाहीं." ह्मणोन आज्ञा केली ते शिरसा [मान्य] आहे. स्वामींचे आज्ञेप्रमाणें शीघ्र जाऊन दर्शन घेऊन विनंति कर्तव्य ते करू आणि आज्ञा घेऊन जाऊ. आह्मास स्वामींचे पायाखेरीज काय आहे? सेवेसी श्रुत होय हे विज्ञापना.

[लेखांक १६१] श्री.

श्रीमत् महाराज श्री परमहंसबावा स्वामींचे सेवेसी —

चरणरज बाळाजी बाजीराव प्रधान कृतानेक विज्ञापना येथील कुशल ता० आश्विन शुद्ध चतुर्थी पर्यंत स्वामींचे आशीर्वादेंकरून यथास्थित असे विशेष. स्वामींनीं आशीर्वादपत्र पाठविलें तें प्रविष्ट होऊन संतोष जाहला. "तुमचा व रा० जानोजी निंबाळकर याचा खेद आहे, तर त्याजकडे दोघे भले माणूस पाठवून रोसले गाव

रा० हवेली पराडें येथील सनदा त्याजकडील आणून पाठवणें ह्मणोन तुह्मीं ज्ञातारपणीं पालपीत बैसविल्याचें श्रेय तुमच्या पदरीं पडेल" ह्मणोन विस्तेक लिहिलें तें कळलें. पशास स्वामींची आज्ञा ते प्रमाण, आमचा व जानोजी निंबाळकर यांचा भेद आहे खराच, परतु आह्मी मशारनिल्हेस लेहून पाठविलें आहे. स्वामींचे कार्यास आज्ञापाखेन अंतर होईल ऐसें नाहीं. त्याजकडून कार्य होऊन आल्यास उत्तमच आहे. सेवेसी श्रुत होय हे विज्ञापना.

सदाशिव चिमणाजी.

[लेखांक १६२] श्री.

श्रीमत् महाराज श्री परमहंसबावा स्वामींचे सेवेसीः—

चरणरज सदाशिव चिमणाजी कृतानेक विज्ञापना. येथील कुशल ता॰ माघ शुद्ध चतुर्दशी रविवारपर्यंत स्वामींच्या आशीर्वादेंकरून यथास्थित असों विशेष. स्वामींनीं आशीर्वादपत्र पाठविलें तें प्रविष्ट होऊन संतोष जाहला. स्वामींनीं कृपा करून ममतायुक्त आज्ञा केली ते शिरसा आहे. आह्मी लेंकरू स्वामींचें असें व जें आहे तें स्वामींच्या आशीर्वादाचें आहे. समाधीचें वस्त्र शाल पाठविली ते पावली. आज्ञेप्रमाणें स्नान संध्यासमयीं पांघरत जाऊं. रा॰ शंकराजी केशव व खंडोजी माणकर व बरबाजी ताकपीर यास ताकीदपत्रें देवावीं ह्मणोन लिहिलें, त्याजवरून आज्ञेप्रमाणें त्रिवर्गास ताकीदी पाठविलीं. वरकड रा॰ पिलाजी जाधवराव याज XXXX(फाटलें आहे) ध्यावयाविसीं आज्ञा केली, तर, ते स्वारीस गेले आहेत. आलीयावर घडेल. स्वामींच्या मुखातून निघालें तें अन्यथा कैसें होईल? सोनजी पाटील याचे चालवावयाविसीं आज्ञा, तर, लक्षप्रकारें चालवूं. सेवेसी श्रुत होय हे विज्ञापना.

१ माघ शुद्ध चतुर्दशी रविवार.—ता॰ ७ फेब्रुवारी इ॰ स॰ १७४२.

[लेखांक १६३]　　　　श्री.

श्रीमत् महाराज श्री परमहंस स्वामींचे सेवेसी —

चरणरज सदाशिव चिमणाजी कृतानेक विज्ञापना येथील कुशल चैत्र[1] शुद्ध षष्ठी सोमवारपर्यंत स्वामींचे कृपेंकरून यथास्थित असे विशेष. स्वामींनी आशीर्वादपत्र पाठविलें तें प्रविष्ट जाहलें. घाटा व पेट्या आणविल्या आहेत त्या आल्या ह्मणजे पाठवून देतों ह्मणोन कैसो बरावरी सांगून पाठविलें असता अद्यापि आल्यानाहींत. यावरून तुह्मीं बोलता व लिहिता तें अवघें लटिक ह्मणून स्वामींनीं आज्ञा केली. ऐशास स्वामींजवळ आह्मीं लटिकें बोलावसें काय आहे ? स्वामींच्या पायाविना आह्मास दुसरें दैवत नाहीं. घाटा व पेट्याविशीं रा० शंकराजी केशव यास पूर्वी लेहून पाठविलें आहे व प्रस्तुतही लिहिलें आहे. घाटा व पेट्या येतील तेक्षणीं सेवेसी पाठवून देतों. स्वामींच्या पायापाशीं अंतर होणार नाहीं माळशिरसाम वासे देवविले आहेत ते अद्यापि पावले नाहीं. ह्मणोन आज्ञा, तरी रा० जिवाजी गणेश यास सांगितलें आहे. अविलंबेंच वासे प्रविष्ट करितील. सेवेसी श्रुत होय हे विज्ञापना.

[लेखांक १६४]　　　　श्री.

श्रीमत् महाराज श्री परमहंसबावा स्वामींचे सेवेसी —

चरणरज सदाशिव चिमणाजी कृतानेक विज्ञापना. येथील कुशल ता० चैत्र[2] बहुल तृतीया भानुवासरेपर्यंत स्वामींच्या आशीर्वादेंकरून यथास्थित असे विशेष. स्वामींनीं आशीर्वादपत्र पाठविलें तें प्रविष्ट होऊन संतोष जाहला. देयास घाटा दोन व पेट्या दोन व पालखी तुमच्या तीर्थरूपानीं देऊ केली ते हा काळपावेतों दिल्हे नाहीं ह्मणून मागें वर्तलीयाची साउ व प्रस्तुत अंतर पडल्यास कोप होईल ह्मणून

१ चैत्र शुद्ध षष्ठी सोमवार —ता० ३० मार्च इ० स० १७४२

२ चैत्र बहुल तृतीया —ता० १२ एप्रिल इ० स० १७४२.

कित्येक विचारेंकरून आज्ञा केली तें सविस्तर कळलें. ऐशास स्वामींनीं आज्ञा केली तें यथार्थ आहे. स्वामी ईश्वरस्वरूप आहेत. वडिलीं स्वामींचे पाय अर्चून अभीष्ट करून घेतलें तदन्वयेंच स्वामीनरणारविंदीं निष्ठापूर्वक वर्तावें यांतून दुसरें आह्मांस विशेष नाहीं. व जें आहे तें स्वामींचे आशीर्वादाचें असे. स्वामींनीं अभय दत्त आमच्या मस्तकीं ठेविला. मी लेंकरूं स्वामींचें असतां मजवर कोप कैसा होईल व मजपासून स्वामींचे सेवेशी अंतर कैसे पडेल? स्वामींचे चरणाव्यतिरिक्त दुसरें दैवत जाणत नाहीं. घांटा व पेस्या व पालखीविशीं आज्ञा केली त्यास, पहिलें स्वामींचें पत्र याविशीं आलें तेच समयीं वसईस व साष्टीस लिहिलें आहे. घांटा व पेस्या येतील. अतःपर विलंब नाहीं. सेवेशी पाठवून देतों. वरकड वस्त्रें पाठवावयास विलंब लागला ह्मणोन कित्येक आज्ञा केली, तर मजपासून अंतर पडलें; क्षमा करावी. दोनशें वांसे मुलेश्वरास पाठवावयाविशीं व दारूविशीं रा० दादोबास आज्ञा केली, त्यास पहिली स्वामींनीं शंभर वांसेयाची आज्ञा केली त्याप्रमाणें मुलेश्वरास पाठविले. आणखी शंभर वांसे पाठवावयास लिहिलें तर आह्मास स्वामींचे आज्ञेपेक्षां विशेष काय? शंभर वासे पाठवितों व दारू वसईहून आणून पाठवितों. सेवेसी श्रुत होय हे विज्ञापना.

[लेखांक १६४] श्री.

श्रीमत् महाराज श्री परमहंसबावा स्वामींचे सेवेसीः—

चरणरज सदाशिव चिमणाजी कृतानेक विज्ञापना, येथील कुशल ता० वैशाख शुद्ध त्रयोदशीपर्यंत स्वामींचे आशीर्वादेंकरून यथास्थित असे विशेष. स्वामींनीं आशीर्वादपत्र पाठविलें तें प्रविष्ट होऊन संतोष जाहला. प्रसादाचीं वस्त्रें सोमाजीबरोबर पाठविलीं:—१ लिवट, १ शेला पैठणी, १ साडी, १ चोळखण, एकूण चार पाठविलीं तीं पावलीं. स्वामींचे आशीर्वादेंकरून लग्नसिद्धि जाहली. मौजे साकुर्डी येथील कुरणांतील पक॰

पिंपळदरा आमच्या घोडीं व गुरास चरावयास दिल्हा, दोन वर्षे कुरण राखून चारिलें, हल्लीं तेथें गुरें घोडीं ठेवणार तरी नारोपंतास ताकीदपत्र देणे ह्मणोन. त्यावरून ताकीदपत्र दिल्हें आहे. पहिल्यापासून आपलेकडे कुरण चालिलें असेल त्याप्रमाणें चालेल. यमाजी ह्मसकर पाटील मौजे दाळिंबें याच्याविशीं आज्ञा केली तरी त्यास येथें पाठवावें. त्याचें वर्तमान मनास आणून आज्ञेप्रमाणें कौल देऊं. अनंतभट वगैरे ब्राह्मण यास दक्षणा आठ जणास द्यावयाविशीं आज्ञा केली त्याजवरून त्यास दक्षणा देऊन रवाना केले. परशरामीं ब्राह्मण एकटा (ढोंग) करून पैका मेळवून कर्ज आपलें वारितो, त्यानें लिहिलें न मानावें ह्मणोन, तरी स्वामी ईश्वरी अंश आहेत. सर्व स्वामींस विदित आहे. त्यानीं (ढोंग) करणें काय! असो. आह्मास स्वामींची आज्ञा प्रमाण आहे. बासे शमर व तुळशा दहा द्यावयाविशीं आज्ञा केली, त्यास आमचा कारखाना सातान्यास नाहीं. असता तरी लक्षप्रकारें देव वितों. येथून विचार यावा तर जातो कसा? येरव्हीं स्वामींचे आज्ञेपेक्षा विशेष काम आहे? मुरवारी टिरख्याविशीं लिहिलें, तर यत्न करून मागाहून पाठवून देतों. सेवेसी श्रुत होय हे विज्ञापना.

[लेखांक १६५] श्री.

श्रीमत् महाराज श्री परमहंसबावा स्वामींचे सेवेसी —

चरणरज सदाशिव चिमणाजी कृतानेक साष्टांग नमस्कार विज्ञापना. येथील कुशल ता० फाल्गुन शुद्ध चतुर्दशीपर्यंत स्वामींचे आशीर्वादेंकरून यथास्थित असे विशेष. स्वामींनीं आशीर्वादपत्र पाठविलें तें प्रविष्ट होऊन संतोष जाहला. जगन्नाथ चिमणाजी याचेविशीं स्वामींनीं लिहिलें, तर, त्यास साताऱ्याचे मुकामीं शमर रुपये जाजती करून दिल्हे आहेत याचें स्मरण नव्हतें. स्वामींनीं सनदेची नक्कल ह्मटविली ते पाहिली. शमर रुपये जाजती करून दिले प्रमाणच आहे.

त्याप्रमाणें तीनदां त्यास पावतील. आम्ही रा० बापुजीपंत यांस लिहून पाठवितों. तीर्थरूप राव व आपा याचे निष्ठेचा अर्थ लिहिला तर त्यांची निष्ठा स्वामींचे चरणारविंदीं तैशीच होती. तदनुरूप त्यास फलादेश जाहला. तदन्वयेंच आमची निष्ठा स्वामींचरणारविंदीं आहे. देव धर्म सर्व स्वामींचें चरण जाणतों. आमची निष्ठा स्वामींचे चरणारविंदीं निकर्णपुरस्सर आहे व स्वामींचीही कृपा आमच्या ठायीं निरवधि आहे. तेणेंकरूनच आमचें कल्याण असे. पाचा आठ, त्याच्या मोहरा १३ व मुगुटास मोहरा ७ एकूण वीस मोहरा पाठवून देणें ह्मणजे आपाचें वचन उतराई जाहलेंच. नानाचे फत्तेनिमित्य तीन महारुद्र करावयाचा संकल्प केला आहे. त्यापैकीं दोन महारुद्राचें साहित्य आह्मी करितों. एका महारुद्राचें साहित्य तुह्मीं करून पाठविणें ह्मणून कित्येक आज्ञा केली. ऐशीयास स्वामींचें आज्ञेप्रमाणें मोहरा व एक महारुद्राचें साहित्य आह्मीं करून द्यावें. येणेंकरून आह्मासच श्रेयस्कर आहे. परंतु आह्मी लेंकरूं, अद्याप तीर्थरूप नानांची मर्जी आमच्या हातीं नाहीं. याकरिता तीर्थरूप रा० नाना येत तों स्वामींनीं कृपा करावी. तीर्थरूप आलीयावर स्वामी आज्ञा करितील तदनुरूप ते आज्ञेप्रमाणें वर्तणूक करितील. तीर्थरूप राव व आपा होते [? वेळीं] आपा थोर होऊन जें रायानीं कर्तव्य संपादावें तैसें आपा संपादूं लागले. तें रायासही मान्य होत गेलें. तैसेंच आलांपासून घडून येणें तें स्वामींचेच कृपाकटाक्षें करून घडेल. आणि मजपासूनही स्वामींचे चरणाजवळ अंतर पडेल ऐसें नाहीं. स्वामींनीं सर्व प्रकारें मजवर कृपा करावी. मखमलअली तुह्मास पादाक्रांत व्हावा, तुमची फत्ते व्हावी, [या] निमित्यें दुपेटा सफेद पाठविला आहे घेणें ह्मणोन, तर दुपेटा शिरसा वंदिला. स्वामींनीं मखमलअलीविशीं आशीर्वाद दिल्हा तो प्रमाणच. स्वामींचें वाक्य अन्यथा कैसें होईल? सेवेसी श्रुत होय हे विज्ञापना.

मराठे सरदार, मुत्सद्दी, वगैरे.*

१ नागपूरकर भोंसले.

[लेखांक १६६] श्री.

श्रीमत् परमहंस भार्गवबावा स्वामींचे सेवेसीः—

सेवक रघोजी[1] भोंसले सेनासाहेबसुभा साष्टांग दंडवत विनंति येथील कुशल जाणून स्वकीय कुशलार्थलेखनआज्ञा करीत असलें पाहिजे. विशेष. स्वामींनीं कृपा करून आशीर्वादपत्र पाठविलें, तेणेंकरून चित्तास परम संतोष जाहला. पत्रीं आज्ञा जे राजश्री भास्कर राम[2] याज-

---

* महाराष्ट्रांतील सर्व मराठे सरदार, मुत्सद्दी, सुभेदार, वगैरे सर्व लोकांशीं ब्रम्हेंद्रस्वामींचा पत्रव्यवहार असून त्याच्यावर त्यांची पराकाष्ठेची भक्ति होती. हा सर्व पत्रव्यवहार उपलब्ध झाला तर स्वामींनीं सर्व महाराष्ट्रमंडळाचें एकीकरण कसें केलें होतें तें उत्तमप्रकारें व्यक्त होईल. आजपर्यंत सर्व सरदारांचीं छोटीं छोटीं पत्रें पुष्कळ मिळालीं आहेत त्यांपैकीं विशेष महत्त्वाचीं तेवढींच पत्रें मासल्याकरितां येथें दिलीं आहेत. तीं सगळींच नाहींत, तथापि त्यावरून सर्व महाराष्ट्रमंडळ स्वामींच्या चरणीं कसें लीन झालें होतें हें समजण्यास हरकत नाहीं.

१ रघोजी भोंसले —नागपूरचे सेनासाहेब सुभे–पहिले रघोजी ऊर्फ बाबासाहेब कारकीर्द इ० स० १७३४–इ० स० १७६१

२ भास्कर राम —रघोजी भोंसल्याचे पराक्रमपटु सेनापति ह्याचें उपनांव कोल्हटकर. ह्यांनीं गोंडवण, बंगाल व ओरिसा या प्रांतावर स्वाऱ्या केल्या, व भोंसल्यांचा अंमल दूरवर बसविला. ह्यांनीं बंगाल प्रांतावर स्वारी करून बंगाल्याचा नवाब अलीवर्दीखान ह्यास जेरीस आणिलें, म्हणून त्यानें मखसुदाबाद ऊर्फ मुर्शिदाबाद येथें भास्कररामाशीं तहाचें बोलणें लावून दगेबाजीनें त्याचा वध केला. ही गोष्ट इ० स० १७३७ ह्या वर्षी घडली. ह्या अपराधाबद्दल भोंसल्यांनीं बंगाल्याच्या नबाबाशीं खोड मोडून भास्कररामाच्या वधाबद्दल 'मुंडकटाई' म्हणून त्याच्याकडून १४ लक्ष रुपये खंडणी घेतली. भास्कररामाचें चरित्र फार वीररसमधुर आहे.

बारत रुपये तीन हजार, आम्ही तिकडे गेलों असतों तरी सदरहू रुपये घेऊन जाजतीही घेतले असते म्हणोन आज्ञा लिहिली, देविशीं पंतमहारानिल्हेस दोनचार वेळ लिहिलें आहे. ते रुपये पाठवून देतील. न देतील तर त्यासच द्विगुण द्यावी लागेल. वरखड मजूर पाचाविशीं लिहिलें तरी तलाश करुन पाठवून देऊं. शिंदे याचे रुपयाविशीं लिहिलें तरी त्यास ताकीद करुन देवितों. स्वामींच्या कार्यास आपणाजवळून अंतर होणार नाहीं. विशेष लिहावें तर आपण स्वामीचा सेवक असे. आपणाविरहित गोष्ट दुसरी आहे ऐसें नाहीं. श्रुत जाहले पाहिजे हे विनति.

[लेखांक १६७] श्री.

श्रीमत परमहंस भार्गवरामबावा स्वामींचे सेवेसी.—

सेवक रघोजी भोंसले सेनासाहेबसुभा साष्टांग दंडवत विनंति येथील कुशल जाणोन स्वानंद लेखन आज्ञा केली पाहिजे विशेष. आपण राजश्री रामाजी गणेश यासमागमे पत्र पाठविलें तेथें लिहिलें, पाचा आठ, दर तेराप्रमाणें, पाठवणे. त्याजवरुन पाचाचा तलास कर विला आहे. आल्यानंतर सेवेसी पोहोंचतील. यानंतर पवाराचे बोलीविशीं लिहिलें, त्यास महारानिल्हेचे मारफतीनें बोली केली आहे. हे सेवेसी निवेदन करितील, त्याजवरुन विदित होईल. तीन हजार रुपयाविषयीं राजश्री भास्कर राम यास लिहिलें आहे. नारायणतेल आपण पाठविलें तें पावलें. सेवेसी विदित जाहलें पाहिजे. विशेष काय लिहिणें, कृपावृद्धि केली पाहिजे, हे विनंति.

[लेखांक १६८] श्री.

श्रीमत् परमहंस स्वामी —

सेवेसी रघोजी भोंसले सेनासाहेबसुभा कृतानेक दंडवत विनंति येथील कुशल स्वामींचे कृपेंकरुन आजिपर्यंत यथास्थित असे. स्वा-

मींनीं आशीर्वादपत्र पाठविलें पावलें. आज्ञा केली कीं, अद्याप दर्शनास येत नाहीं. ऐशीयास आपले पायांशीं आज्ञांपासून अंतर न पडावें हे उचित, परंतु किंचित् दिवसाचे अवकाशें विजयादशमी जाहलियास स्वामीच्या सेवेसी येतों. अंतर किमपि होणार नाहीं. अवघाच विचार स्वामींचे पायांपाशीं निवेदन होईल. आम्ही स्वामींचे आशीर्वादाचे स्थापित आहों. अंतराय स्वामींशीं कदापि करणार नाहीं. प्रस्तुत अंतर जाहलें हा अर्थ स्वामी जाणतच आहेत. आम्हीं सेवेशी लिहावेंसें काय आहे? सेवेसी कळावें याजकरितां लेखन केलें आहे. सेवेसी श्रुत होय हे विज्ञापना.

[लेखांक १६९] श्री.

श्रीमत् परमहंस भार्गवराम स्वामींचे सेवेसीः—

सेवक रघोजी भोंसले सेनासाहेबसुभा कृतानेक विज्ञापना येथील कुशल जाणून स्वकीय लेखनाज्ञा केली पाहिजे विशेष. कृपा करून खंडोजीबरोबरी पत्र पाठविलें तें प्रविष्ट होऊन लेखनार्थ अवगत होऊन संतोष जाहला. वरातेच्या ताकिदीविषयीं लिहिलें त्याजवरून साळापूरचे कमाविसदारास ताकीदपत्रें व जासूद जोडी पाठविली आहे. तुम्हीं आपलीं मनुष्यें देऊन ऐवज आणविला पाहिजे. जबानीं खंडोजी सांगतां कळों येईल. रवाना छ० ११ माहे सफर, बहुत काय लिहिणें, लोभ असूं देणें हे विनंति.

२ होळकर.

[लेखांक १७०] श्री.

श्रीमत् परमहंस स्वामींचे सेवेसीः—

चरणरज मल्हारजी[1] होळकर कृतानेक साष्टांग दंडवत विज्ञप्ति येथील कुशल ता० भाद्रपद वद्य ५ इदुवारपर्यंत[2] स्वामींचे कृपेंकरून

१ मल्हारजी होळकरः–सुभेदार थोरले मल्हारराव होळकर–कारकीर्द इ० स० १७३१–१७६५.

२ भाद्रपद वद्य ५ इदुवारः–ता० १७ सप्टंबर इ० स[illegible]

कुशल जाणून स्वकीय लेखन आज्ञा करीत असिलें पाहिजे. विशेष. कृपा करून प्रसादवस्त्रें आहेर पाठविला, तो लिहिल्याप्रमाणें पावला. ऐवजाविशीं बहुत निकडीनें लिहिलें, त्यास पहिला ऐवज पावणें तो सेवेसी पावला, हल्लींही राहिला तो पाठवावा; त्यास मध्यें स्वामींचे आशीर्वादें लग्नकार्य उपस्थित जाहलें. हेंही आपले दयेंकरून सिद्धीस गेलें. हें कार्य होतच आहे तों श्रीमंतांचें पत्र आलें कीं, मुलुकगिरीस सत्वर जाणें. त्यावरून सुमुहूर्तें बाहेर निघालों. पुढें मजल दरमजल जावें असा हेत आहे. त्यास सांप्रत ऐवजाचें निमित्य अनकूल न पडे. ऐवज आपणास सत्वर प्रविष्ट होईल. आपण दुसरा अर्थ चित्तांत आणावा ऐसें नाहीं. ऐवज सत्वरच पावता करूं. कळलें पाहिजे. सेवेसी श्रुत होय हे विज्ञापना.

[लेखांक १७६] श्री.

श्री ईश्वरस्वरूपमूर्ति राजश्री भार्गवबावा स्वामींचे सेवेसीः—

सेवेसी सौभाग्यवती गौतमाबाई होळकर चरणावर मस्तक ठेवून दंडवत. विनंति उपरी येथील आमचें वर्तमान, तर स्वामीचे कृपादृष्टीकरून पौष शुद्ध तृतीया पावेतों मुखरूप असों. यानंतर आपण स्वारीस पौष शुद्ध द्वितीयेस गेलो. यानंतर सेवेस पादाव सुमार १, मोर्ले २१ एकवीस सेवेसी पाठविले आहेत, ते घेतले पाहिजे. बहुत काय लिहिणें! सदेव बाळकावर कृपा करीत जाणें हे विज्ञप्ति.

३ शिंदे.

[लेखांक १७७] श्री.

हरिभक्तिपरायणश्री भार्गवराम बाबा स्वामींचे सेवेसीः—

सेवक राणोजी शिंदे दंडवत विनंति येथील कुशल ता० छ १७

१ गौतमाबाई:—मल्हारराव होळकराची पत्नी. ही फार स्वाभिमानी बायको होती.

जिल्हेज मुक्काम वरखेडें वडगांव गंगातीर स्वामींचे आशीर्वादें सुखरूप असों. यानंतर स्वामींनीं आज्ञापत्र पाठविलें तें मस्तकीं वंदोन सनाथ जाहलों. श्रीचा प्रसाद पाठविला तोही पावला. हैशी व पशमीविशीं लिहिलें, त्यास, सध्यां तों अनुकूल नाहीं. मुलुखगिरीहून आलीयावरी अवश्यमेव पाठवून देऊं. सदैव आशीर्वादपत्र पाठवून सांभाळ करावयास स्वामी समर्थ आहेत. हे विनंति.

[लेखांक १७८] श्री.

महाराज श्री स्वामींचे सेवेसीः—

चरणरज राणोजी शिंदे दंडवत विनंति विज्ञापना. सेवकाचें वर्तमान ता० कार्तिक शुद्ध ९ स्वामींचे आशीर्वादेंकरून यथास्थित असे विशेष. स्वामींकडून रा० केसोपंत आले, त्यांची रवानगी येणें-प्रमाणें केली. तितपशील:—खासगत ३००० नक्त रुपये तीनं हजार, १ पासोडी, कारकूनबाबत २०० नक्त रुपये, १ पागोटें देणें केसोपंत, सदरहुप्रमाणें सेवेसी प्रविष्ट होईल. पुण्यात असता घोड्याची विनंति केली ते समयीं स्वामींनीं हेल्णा केली. आम्ही तर आज्ञेप्रमाणें वर्ततों, आणि महाराजानीं घोड्यासाठीं विनंति मान्य न करावी येणेंकरून सेवकास उदासीनता वाटते. तर, ऐसें न करितां कृपाळु होऊन घोडा दिल्हा पाहिजे. सेवेसी श्रुत होय हे विज्ञप्ति.

४ भोंसले अक्कलकोटकर.

[लेखांक १७९] श्री.

सकल तीर्थस्वरूप श्रीमत् परमहंस स्वामी स्वामींचे सेवेसी.—

अपत्यें फत्तेसिंग भोंसले दंडवत विज्ञापना येथील वर्तमान तागाईत आषाढ शुद्ध अष्टमी स्वामींच्या आशीर्वादेंकरून कुशल असे विशेष. कृपा करून आशीर्वादपत्र पाठविलें तें उत्तम समयीं प्रविष्ट होऊन

१ फत्तेसिंग भोंसले-कारकीर्द इ० स० १७१२–१७६०.

सतोषाचासि जाहली. जागा जागा कारखाने चालिले याजमुळें खर्चाची वोढ फार जाली, याजकरिता ऐवज पाठवावा ह्मणून आज्ञा झाली; ऐशीयासी आजिपर्यंत मुद्गलगिरीस गेलों होतों, प्रस्तुत आपले दर्शेकरून स्वखिक्षेम सातारियासी पावलों. आपल्या चरणाचा सदैव निजध्यास आहे. स्वामींनीं त्याहावें ऐसें नाहीं. याजउपरी थोडक्याच दिवसात ऐवजही पाठविला जाईल. शालजोडीविसीं लिहिलें तरी चार गजी शालजोडी काहीं सम्रहीं नाहीं. या गोष्टीचा तलाश करावा लागतो. असलियावरी सेवेसी पाठविली जाईल. स्वामींच्या आशेव्यतिरिक्त दुसरा विचार नाहीं. सदैव आशीर्वादपत्रीं संभाळ केला पाहिजे. शाकभाजी मिरच्या वगैरे पाठविल्याप्रमाणें जिन्नस पावला. वरकड सोमाजी विनति करिता सेवेसी निवेदन होईल. बहुत काय लिहिणें हे विनंति.

[लेखांक १८०] श्री.

श्रीमत राजश्री परमहंसबावा स्वामींचे सेवेसी —

अपत्यें फतेसिंग भोंसले कृतानेक दंडवत विज्ञापना स्वामींनीं आशीर्वादपत्र पाठविलें तें प्रविष्ट जालें. बापुभट मोघे सत्वेगावकर याजकडील मजकूर लिहिला, ऐशास पूर्वी राजश्री निळप्रभु कारभार करीत होते. त्या वेळेस त्यांनीं बापुभटाकडून काय घेतलें दिलें असेल तें त्याचे त्यांनीं धारिलेंच असेल. ते वेळेचा गुता अद्यापि राहिला आहे ऐसें नाहीं. जळित कागदपत्र दिसेव त्यापाशीं राहिला असला तरी तो आह्मास काहीं दखल नाहीं. आह्मी जाबसाल कशाचा करावा? आपलें देणें घेणें त्याकडे असेल तरी त्यापासून निर्वाह करून घ्यावयाचें कोणतें अगाध आहे? आह्माकडे त्याचा गुता काहीं नाहीं. दोघींचा अर्थ सविस्तर सोमाजीपाशीं सांगितला आहे. सेवेसी विनति करिता श्रुत होईल. वाड्यात प्रसादपत्रें सोमाजीबरावर पाठविलीं तीं पावलीं. बहुत काय लिहिणें. स्वामी वडील आहा. हे विनंति.

जाधवराव.

[लेखांक १८१] श्री.

श्रीमत् महाराज साक्षात् भार्गवरामअवतार भक्तजन-
प्रतिपालक स्वामींचे सेवेसीः—

चरणरज आज्ञाधारक पिलाजी[1] जाधवराव कृतानेक विज्ञापना विनंति येथील कुशल स्वामींचे कृपावलोकनेंकरून ता० आषाढ शुद्ध ९[2] भोमवासर पावेतों स्वामींच्या चरणाच्या निजध्यासें आनदरूप असो विशेष. कृपा करून आज्ञापत्र पाठविलें, तेथें लिहिलें कीं "मजला थोडेंसें ज्ञान आहे. तू दोन जन्माचा गडी आहेस." तरी देवास ज्ञान थोडें आहे कीं फार आहे हें त्याचा तोच जाणे. आणि भक्त केवळ एका दोन जन्माचा सांगाती आहे असें नाहीं. जेथून देव तेथून भक्त असें चरित्र आहे. गतवर्षी भुलेश्वराजवळ पाऊसाकरितां बैसला, देवानें पाऊस दिल्हा; तरी स्वामींच्या चित्तात पाऊस पडावा असें जालें तेव्हां भुलेश्वराही सकट पटलें. ते गोष्टीचें अपूर्व नाहीं. तुह्मीं आपला समाचार घेतला नाहीं; मग आपण राजश्री दमाजी गायक्वाड यांजकडे गेलों. तेथील भक्तीचा सविस्तर अर्थ लिहिला. तरी देवास भक्त बहुत आहेत. त्यामध्यें आह्मींच कांहीं भक्त ऐसा अभिमान करावा तरी अर्जुनासारिख्याचा भक्तीचा अभिमान शेवटास गेला नाहीं. देवानें त्यास भक्त त्याहून विशेष कित्येक दाखविले. परंतु अर्जुनासारखी देवाची कृपा आणिके खळीं नव्हती. कर्ण दानशूरच होता परतु भक्तीचें अभिमान नव्हतें. परतु सर्व देणें देवाचें आहे. देवाची कृपा जेथें

---

१ पिलाजी जाधवराव —हे वाघोलीचे जाधव. थोरल्या बाजीराव पेशव्याच्या कारकीर्दीमध्यें या वीरपुरुषानें मराठ्यांच्या बहुतेक प्रमुख मोहिमांमध्यें आपला पराक्रम चागला व्यक्त केला. कारकीर्द इ० स० १७२५–१७४६.

२ आषाढ शुद्ध ९ भोमवासर.—ता० ३ जुलई इ० स० १७२९.

होईल तेथें अवघें भगिमान आहे. महाराज, इटांत तुह्मास काय लिहावा? औरंगजेब, कान्होजी आंग्रे, ह्यापशी काय घेऊन गेले? संपदा कोणासमागमें गेली नाहीं ह्मणून लिहिलें, तरी संपदा कोणासमागमें गेली नाहीं. वास्तव स्वामींच्या चरणाचा निजध्यास करावा तोच कामास येईल. जोतीबाच्या लग्नास बोलाविलें नाहीं ह्मणून लिहिलें, तरी हें अंतर चिरंजीव संभाजी जाधव यांजपासून पडिलें हे खरेंच, परंतु लेंकरापासून अंतर पडलें तरी माय आहे, तीस लेंकरापासून अन्याय झाला येणें करोन असें कळोन क्षमा करून माया न्यून करिते ऐसें नाहीं. सर्व क्षमा करावयास स्वामी समर्थ आहेत. "आपण पैक्याकरितां तुमच्या गळा पडत नाहीं. भुलेश्वराचें देऊळ राहिलें तरी राहो परंतु तुह्मास कष्टी करणार नाहीं," ह्मणून लिहिलें, तरी स्वामींनीं जें चित्तीं धरिलें तें शेवटास गेलेंच आहे. देऊळ राहतें असें नाहीं. आणि आह्मापाशीं जें आहे तें अवघें स्वामींचेंच आहे. कायावाचामनसा स्वामींचे आज्ञेविरहित नाहीं. स्वामींनीं कृपाळू होऊन मध व रोपें कुंदाचीं व बटमोगऱ्याचीं व पणसपोळी पाठविली ती पावली. "पणशाच्या रोपास माणूस पाठविला तो सोनजी पाटील ह्मसवेकर याजविषयीं राजश्री पंतप्रधान यास सांगितलें. त्यांनीं आपल्या पायावरी हात ठेविला आहे यीं, त्याची स्थापना गांवावरी करितों. तरी तुह्मीं त्यास व राजश्री यांपुर्जीपंत नानास सांगणें. तुमची भीड आहे" ह्मणून लिहिलें. ऐशीयास राजश्री पंतप्रधान यांनीं आपणाशीं नियत पैशीयावरी ते गोष्टी सिद्धीस पाववील, आणि आह्मीही स्वामींचे आज्ञेवरून सर्वस्वें भीड घेंवून सांगों. परंतु त्याचा वाद महाराज राजश्री स्वामींकडे जातो. तेथीलही बंदोबस्त करणें तो स्वामींनीं केला पाहिजे. स्वामींनीं चित्तीं धरिलें आहे तरी याउपरी त्याचें ऊर्जितच आहे. विशेष काय लिहिणें, कृपा निरंतर असों दीजे हे विज्ञापना.

[लेखांक १८२] श्री.

श्रीमत् महाराज श्री परमहंस स्वामींचे सेवेसीः—

चरणरज पिलाजी जाधवराऊ चरणावरी मस्तक ठेवून साष्टांग दंडवत विज्ञापना ता० आश्विन वद्य चतुर्थी इंदुवार मुक्काम राजपुरी सेवकाचें वर्तमान श्रीकृपेनें यथास्थित असे विशेष. आह्मी कुलाबा होतों ह्मणोन स्वामींनीं आज्ञापत्र सादर केलें, तों इतक्यांत सेवक कुलाब्याहून निघून राजपुरीस आला. राजपुरीस स्वामींचें आज्ञापत्र आलें. तेथें आज्ञा कीं, कृष्णभट देशमुख प्रांत राजापूर याचे इसाफतीचे गांव होते ते राजश्री संभुसिंग आंगरे यांणीं दूर करून अंत प्रभु यांसी दिल्हे. पुरातन चालत आलें आहे त्यास विक्षेप करावा ह्मणिजे काय! येविशीं तुह्मी राजश्री संभुसिंगास सांगोन कृष्णभटाचे गांव कृष्णभटास देवणें ह्मणोन आज्ञा. ऐसियासी आज्ञा शिरसा वंदिली. राजश्री संभुसिंगही चौरोजां कुलाब्याहून राजपुरीस येणार. आपले आज्ञेप्रमाणें त्यांस सांगोन कृष्णभटाचे गाव कृष्णभटास करार करवावे. तों आजीच खंडोजी साळवी यांणीं वर्तमान जबानीं सांगितलें कीं, कृष्णभटाचे गाव राजश्री संभुसिंगानें करार करून सनद करून दिल्ही आहे. स्वामींसी त्यांणीं वचन दिलें आणि आपणही आज्ञा केली ते आज्ञा उल्लंघन कोण करणार आहे? सेवेसी विदित झालें पाहिजे. पूर्वी स्वामींची आज्ञा होती कीं, चिरंजीव आपाच्या पुत्रास रामनगरकराकडील सोयरीक करार केली आहे तें करणें ह्मणोन. ऐसीयासी रामनगरकराच्या सोयरिका ती जागा जाल्या. एक अंगोजी देशमुख, दुसरे वाघदेकर राजे, तिसरे महाराज राजश्री संभाजी राजे, ऐशा

१ आश्विन वद्य ४ इंदुवारः—हा तिथि दोन सालांत ह्मणजे इ० स० १७३२ मधील सप्तंबरच्या १५ तारखेस व इ० स० १७४३ मधील सप्तंबरच्या २६ तारखेस येते. ह्यांतील खरी तारीख निश्चित करण्यास पत्रांत उल्लेख केलेल्या सनदा किंवा त्यांची मिति समजली पाहिजे.

सोयरिका जाल्या. परंतु त्या सोयरिका तिही जागा चिरंजीव जाल्या नाहींत. हें वर्तमान राजश्री चिमाजीपंत आपा व आह्मी गतवर्षी स्वामींचे दर्शनास आलों ते समयीं श्रुत केलें होतें. त्यावरून स्वामींनीं आज्ञा केली कीं दुसरे ठिकाणीं सोयरीक पहाणें. त्यावरून आज्ञेप्रमाणें विवचना करीत होतों. त्यास राशीनचे काळे अवदा येऊन नवरा पाहोन गेले. परंतु पानें वाटावीं हें राहिलें आहे. आपले आज्ञेरेरीज पानें कशीं वाटावीं ? रामनगरकराकडे नवरी आहे तिचा बापही अ यदा मेला. नरहरपंत तेथून आले होते. त्यांणीं सांगितलें कीं सोयरीक करा, पानें वाटावयासी पाठवा. त्यास आह्मीं जाब सांगितला कीं, ये विशींचा जाब आह्मी वायोलीस गेल्यावरी सांगू. त्यांणीं स्वामींसही पन लिहिलें असेल. ऐसीयासी त्या सोयरिका चिरंजीव होत नाहींत. स्वामींस विदित आहे. आणि राशीनचे काळे ह्मणोन सिदोजी निंबाळकराचे सासरे व शिऊबाईचे भाऊ भले आहेत आणि स्वामिभक्त...आहेत. वतनदारही आहेत. नवरा तों पाहोन गेले. पानें वांटावीं इतकें राहिलें आहे. येविशीं स्वामींची आज्ञा होईल त्याप्र मार्णे वर्तणूक करूं. सविस्तर वर्तमान खंडोजी साळवी यासी सांगितलें आहे. सेवेसी निवेदन करील त्यावरून कळेल. या पत्राचा जाब राजश्री अंताजीपंत बाजकडे पाठवावा. ते सेनवास पावता करतील. सेवेसी श्रुत जालें पाहिजे हे विनंति.

[लेखांक १८३] श्री.

श्रीमत् परमहंस स्वामींचे सेवेसी —

विनंति सेवेसी हंसाई आऊ आश्रय श्री चरणावरी मस्तक ठेवून साष्टांग दंडवत विनंति येथील कुशल जाणून स्वामींचे आशीर्वाद करून ता० छ० ९ रजब पावेतों समस्त कुशलरूप असो. यानंतर

१ हंसाईआऊ –शिवाजी उभवराजाची मावी.

स्वामींनीं कृपा करून आज्ञापत्र पाठविलें तेथें आज्ञा केली, कीं पैका व पाटाव ठेविले आहेत ते पाठवून देणें. त्यावरून निंबाजी तोरस्कर व सटवाजी यादव याजबरोबर ऐवजः—२ पाटाव, ६० नक्त रुपये, ३ नार्णे मोहरा येणेंप्रमाणें पाठविलें असे. घेतलें पाहिजे. प्रसाद हुजूर पाठविला तो पावला. लष्करचें वर्तमान लिहिणें ह्मणून आज्ञा केली, ऐशीयास राजश्री पंतप्रधान व चिरंजीव पिलाजी व मोंगल माऊ ऐसे हिंगणगांवावरी येऊन मुर्चे लाविले आहेत. स्वामींस कळावें ह्मणून लिहिलें असे. विशेष काय लिहिणें, कृपा निरंतर असों दीजे हे विनंति.

६ गायकवाड.

[लेखांक १८४] श्री.

श्रीमत परमहंस परिव्राजित श्री स्वामींचे सेवेसीः—

सेवक दमाजी[1] गायक्वाड समशेरबहादूर विज्ञापना येथील कुशल जाणोन स्वामींहीं आपले कृपेचें वर्तमान कळवून सेवकास सनाथ करीत गेलें पाहिजे. विशेष. कृपा करून पत्र पाठविलें तें पावून परम आनंद झाला. श्री स्वामी स्वर्गी विराजमान[2] जालियावर स्वामींची स्थापना त्या स्थळीं जाली, हें श्रवण होऊन परम आल्हाद जाला. आह्मीं पदरचे असून निरंतर कृपावंत असून पत्रद्वारें सनाथ करावयाची कृपा करीत जावें. बहुत काय लिहिणें हे विज्ञापना.

---

१ दमाजी गायकवाडः—हे पिलाजी गायकवाडाचे पुत्र. हे पिलाजीचा वध झाल्यानंतर गुजराथचे अधिपति झाले. ह्यांची कारकीर्द इ० स० १७३२ पासून इ० स० १७६८ पर्यंत ह्मणजे सरासरी ३२ वर्षें झाली. हे आपल्या वडिलांप्रमाणेंच कर्तृत्ववान होते.

२ स्वर्गी विराजमान झाल्यावर ह्मणजे स्वामींनीं समाधि घेतल्यानंतर हें पत्र लिहिलें आहे असें दिसतें. ह्यावरून ह्या पत्राचें साल इ० स० १७४५ हें असू शकेल. स्वामींचा काल झाल्यानंतर देखील त्यांच्याच नांवानें लिहिलेलीं शिलेक पत्रें आमच्या पाहण्यांत आलीं आहेत. परंतु स्वामींच्या पश्चात् बहुधा 'समाधिस्थ परमहंस स्वामी' असें लिहिण्याचा परिपाठ होता.

७ दाभाडे.

[लेखांक १८५] श्री.

श्रीमत् परमहंस स्वामींचे सेवेसी —

अपत्यें उमाबाई[१] दाभाडे चरणावर मस्तक ठेवून साष्टांग दंडवत. विनंति विज्ञापना. येथील महाराजांच्या आशीर्वादेंकरून फाल्गुन वहुल १० पर्यंत यथास्थित असे विशेष. महाराजांनीं कृपा करून पत्र पाठविलें तें शिरसा वंदून अभिप्राय अवगत जाला. स्वामीसीं बोलिलो होतों कीं, यदा पाच हजार घ्यावे, पुढें नीट नेटकें जालीयावर पाच हजार घ्यावे. त्यास, तळेगावास आलीयावर फौजेची समजाविशी करितां थोडीचा प्रसंग जाला. याजकरितां प्रस्तुत अंतर पडलें. स्वामींच्या पायाशीं निश्चय केला आहे त्यासी प्राणांतीं अंतर पडणार नाहीं. सर्व गोष्टीचा मानाभिमान महाराजास आहे. संवत्सर प्रतिपदा जालीयानंतर उत्तर प्रांतास जावा. गेलियानंतर देवालयाचा ऐवज अविछिन्न पावता करू. अंतर होणार नाहीं. आपण स्वमुखें ऐवज द्यावा म्हटलें आहे त्याचा सर्व अभिमान वडिलास आहे. जगासाठीं रागें भरून

१ उमाबाई दाभाडे —खंडेराव दाभाडे सेनापति यांची पत्नी व त्रिंबकराव दाभाडे यांची आई. ही फार चतुर व पराक्रमी बायको होती. बाजीरावाचें व त्रिंबकरावाचें डभोई मुक्कामीं युद्ध होऊन त्रिंबकराव मृत्यु पावल्यानंतर हिला फार दुःख झालें. त्या वेळीं गुरु शाहूमहाराज हिच्या सांत्वनाकरितां तळेगावास गेले होते. स्वामीं बाजीराव पेशव्यास हिच्या ओट्यांत घालून तिचा राग दूर केला. हा शूर असल्यानें पुढें अहमदाबादवर स्वारी करून तेथील यवन सुभेदार जोरावरखा बाबी ह्याचा पराभव केला. त्या वेळीं हिनें हत्तीवर अंबारींत आपल्या अल्प वयी दोन पुत्रांसह बसून युद्ध केलें. उमाबाई बायको माणूस असतां शिपाईगिरीनें काम केली म्हणून छत्रपति महाराजांनीं सोन्याचे तोडे हिच्या पायांत घालून तिचा बहुमान केला. ह्या स्त्रीस 'शूर अबला' हें नाव यथार्थ शोभतें. ही इ. स. १७४७ मध्यें मृत्यु पावली.

लिहिलें, त्यास दहा हजाराचा विषय काय आहे? जें आहे तें महाराजाचें आहे. ' पुढेही देणार महाराज समर्थ आहेत. पाच हजार रुपये दो महिन्या पाठवून देता. बाकी राहिले तेही पाठवून देऊं. बाणावि पया मुजरद माणसे पाठविलीं आहेत. सत्वरीच सेवेसी प्रविष्ट होईल. बहुत काय लिहिणें, लोभ असों दीजे, हे विज्ञापना.

[लेखांक १८६] श्री.

श्रीमत् परमहंसबावा स्वामींचे सेवेसी —

अपत्य उमा बाई दाभाडे कृतानेक दंडवत विनति. येथील कुशल जाणून स्वकीय कुशल लेखन करीत असिलें पाहिजे. विशेष. आपण कृपाळू होऊन आशीर्वादपत्र पाठविलें त शिरसा वंदून परमानंद जाहला. ऐवजाविशीं लिहिलें ऐसीयास आज्ञापासून अंतर पडलें, परंतु आठा चौ रोजा येथील कामकाजाचा गुंता चालीस लागला म्हणजे आपल्या कडीऊ ऐवज पोहोंचता होईल. सदैव आशीर्वादपत्र पाठवून सामाळ वला पाहिजे बहुत काय लिहिणे, कृपा निरंतर कीजे हे विनंति

[लेखांक १८७] श्री

श्रीमत् परमहंस स्वामींचे सेवेसी —

अपत्य उमाबाई दाभाडे साष्टांग दंडवत विनंति विज्ञापना येथील कुशल आश्विन बहुल त्रयोदशी इंदुवासरे परियंत यथास्थित असे विशेष धावडशीस पावलीयावर आशीर्वादपत्र व वस्त्रें सोनजी पाढिया याजबरोबर पाठविला त उत्तम समयीं प्रविष्ट होऊन आशेप्रमाणें चिरंजीव राजश्री सेनापती व उमयता चिरंजीवास दिल्हीं. बऱ्हाणपुरी धाड चार आलीं धतलें. द्रव्याचा विचार लिहिला तर नियताप्रमाणें मुदतीस प्रविष्ट होतील. चिंता नाहीं. आपणासीं करार केला आहे त्यास अंतर सहसा होणार नाहीं. गायकवाडाकडील मजकूर लिहिला तर सर्व प्रसंग पदरचाच आहे अवदाचा प्रसंग थोडीचा, यास्तव विनंति केली असे.

नवापूरच्या मजमूचें लिहिलें, त्यास तेथें गरीब ब्राह्मण, त्यास तीन पिढ्या जाल्या. सांप्रत वारा वरसांचें मूल आहे. त्याची वालपरवेशी चालत आहे. सेवेसी कळावें ह्मणोन लिहिलें असे. वस्त्रें येणेंप्रमाणें पाठविलीं तीं पावलीं. शाल्ह चार वन्हाणपुरी, शगे दोन, छिटें एक एकूण सात सणगें पावलीं. सेवेसी श्रुत होय हे विज्ञापना.

[लेखांक १८८] श्री.

श्रीमत् सकळतीर्थस्वरूप महाराज श्री भार्गवराम स्वामींचे सेवेसीः—

अपत्यानुरूप कृष्णाजी दाभाडे[1] चरणावरी मस्तक ठेवून साष्टांग दडवत. विनंति उपरी येथील क्षेम ता० वैशाख[2] वद्य पंचमी मुक्काम सातारा सुखरूप असो. स्वामींकडील वर्तमान बहुत दिवस कळलें नाहीं, येणेंकरून चित्तास समाधान नाहीं. तरी येणाराबरोबरी पत्र पाठवून सांभाळ केला पाहिजे. आमचें वर्तमान तरी, गुजराथ प्रातें रा० बाजीराऊ पंडित प्रधान याचें व रा० त्रिंबकराऊ दाभाडे सेनापति याचें युद्ध जालें. ते समयीं रा० सेनापति व रा० मलोजी पवार याम जखमा लागोन देवाज्ञा झाली. त्यावरी महाराज राजश्री स्वामी व समस्त सरदार कुल तळेगांवास जाऊन, मातुश्री उमाबाई यांचें बहुत प्रकारें समाधान करून, आपणास व मातुश्रीस फौजेसद्धां समान सातारीयास घेऊन आले. याउपरी मनोदयानुरूप कारभार होऊन, अनिलवें निरोप घेऊन, माघारें तळेगांवास जाऊं. सकळ व-

१ कृष्णाजी दाभाडे.—हा कोणी जवळचा नातेवाईक दिसतो. उमाबाईस त्रिंबकराव, यशवंतराव व बाबूराव असे तीन पुत्र होते. हा ज्याअर्थी उमाबाईस मातुश्री असें लिहितो त्याअर्थी पुत्रवर्गापैकीच असावा.

२ वैशाख वद्य पंचमी.—ता० १५ मे इ. स. १७३१, शनिवार. डभोईनजीक लढाई झाल्यानंतरचें हें पत्र आहे. डभोईच्या लढाईचें वृत्त बाजीरावानीं स्वामींस लिहिलेंच आहे. लेखांक २६ पहा.

र्तमान स्वामींस कळावें म्हणून लिहिलें आहे. रात्रदिवस स्वामींच्या चरणाचा निजध्यास आहे. त्यास तिळतुल्य अंतर नाहीं. स्वामींनीं पूर्वाहितचे लोभास अंतर न करावें. हें भाग्यवैभव अवघे देणें स्वामीचें आहे. बहुत लिहिणें उपरोध आहे. कृपालोभ निरंतर असों दीजे हे विनंति.

[लेखांक १८९] श्री.

श्रीमत् महाराज श्री परमहंस स्वामींचे सेवेसी —

विनंति सेवक कृष्णाजी दाभाडे सा॰ दंडवत प्रणिपात विनंति येथील कुशल लेखन करावयास आज्ञा केली पाहिजे स्वामींनीं कृपा करून आशीर्वादपत्र पाठविलें तें पावोन वर्तमान कळलें मातुश्री उमाबाई यांनीं राजश्री अंतोजीनाईक गुडे याजकडून रुपये ४००० देविले त्यासी ऐवजाची येथेंही देण्याची वोढी होती, परंतु महाराजांस देणें अगत्य, याजकरिता कर्ज घेऊन राजश्री अंतोजीनाईक याजपासून उत्तम मुरती स्वामींच्या सोनाराचे परीक्षेनें सदरहू चार हजार रुपये खंडोजी साळवी याचे पदरीं घातले असेत. तरी मातुश्रीबाईस पत्र पावलीचें लेहून जासूद जाणार त्याबरोबर पाठवून (द्यावें). बहुत काय लिहिणें? पणस पाठविले ते पावले. विनंति.

[लेखांक १९०] श्री.

श्रीमत् राजश्री बावा स्वामींचे सेवेसी.—

विनंति सेवक कृष्णाजी दाभाडे साष्टांग दंडवत. विनंति उपरी येथील कुशल जाणून स्वकीय लेखनाशा केली पाहिजे. विशेष. स्वामींनीं पत्र लिहिलें, "मातुश्री बाईकडील वर्तमान कळत नाहीं." तरी बाई अमदाबादेवरी आहेत. चांपानेरचें वर्तमान लिहिलें, यांच्यापासून

१ हें पत्र उमाबाईनीं अहमदाबादेवर मोहीम करून तें शहर सर केलें त्या वेळचें दिसतें ही मोहीम इ. स. १७३४ मध्यें झाली

होळकरानें घेतलें. कोट पाडून टाकिला. ऐसें वर्तमान जाहलें. स्वामींनीं प्रसाद श्रीफळ पाठविलें तें पावलें. विशेष काय लिहिणें हे विनंति.

[लेखांक १९१] श्री.

श्रीमत् महाराज परमहंस श्री भार्गवरामबावा स्वामींचे सेवेसीः—

विनंति आज्ञांकित चरणरज सोमाजी दाभाडे चरणावरी मस्तक ठेवून दंडवत विनंति. उपरी येथील कुशल वर्तमान तागाईत आश्विन वद्य १४ पर्यंत स्वामींचे आशीर्वादेंकरून सुखरूप असों. यानंतर स्वामींनीं कृपावलोकन करून तीर्थरूपामार्गें कागद पाठविला तो पावला. त्यावरून बहुत समाधान जाहलें. तो अर्थ पत्रीं लिहिता पुरवत नाहीं. तीर्थरूप तों कैलासवासी जाले! मृत्यूस इलाज नाहीं!! बरें, सर्वप्रकारें आम्हास आपण वडील आहात. सर्व भरवसा आपले आशीर्वादाचा आहे. विन्तारें लिहावेसें नाहीं. आपण आपले सेवक असों. नारोजी घाणेकर यानेंही विस्तारें प्रकारें आज्ञावचनें आपलीं सांगितलीं व पत्रीं लेख येणें. त्यासी प्रस्तुत पैसा नाहीं. खर्चाची तंगचाई आहे. बहुत इलाज करून रुपये शंभर नारोजीसमें पाठविले आहेत व शेला १ पाठविला असे. तो अंगीकारिला पाहिजे. बहुत काय लिहिणें, लोभ असा दीजे हे विनंति.

८ पवार.

[लेखांक १९२] श्री.

श्री सच्चिदानंदस्वरूप श्री परमहंसबावा वडिलांचे सेवेसी —

आज्ञाधारक चरणरज आनंदराव पवार चरणावर मस्तक ठेऊन कृ-

१ सोमाजी दाभाडे—हा कोणाचा मुलगा?

२ आनंदराव पवार —धार संस्थानचा मूळ संस्थापक. कारकीर्द इ. स. १७२४–इ. स. १७४९.

तानेक विज्ञप्ति. स्वामींचे आशीर्वादेंकरून कार्तिक शुद्ध द्वादशीपर्यंत समस्त क्षेम असो. विशेष. महाराजें राजश्री भिऊबासमागमें आज्ञापत्र व प्रसादवस्त्र कुडती पाठविली ती शिरीं वंदून अंगीं घातली, येणेंकरून परम आल्हाद पावून स्वामींनीं ऊर्जित केलें हें संतोष (दायक) झालें. या उपरी आह्मांस ब्रह्मस्वापासून स्वामी मुक्त करतील. आह्मी कायावाचामनें स्वामींचे चरणरज असों. वरकड त्रिलोक अर्थ सेवेशी राजश्री भिऊया श्रुत करितील. आह्मी आजि कसबे बेले येथें मुक्काम केला. पुढें मजल दरमजल उत्तर प्रांतें जाऊं. सेवेसी निवेदन होय हे विज्ञापना.

[लेखांक १९३] श्री.

श्रीमंत महाराज राजश्री परमहंस स्वामींचे सेवेसीः—

विनंति सेवक आज्ञाधारक येशवंतराव पवार कृतानेक दंडवत विनंति. येथील कुशल जाणून स्वकीय कुशल लेखन करावयासी आज्ञा केली पाहिजे. विशेष. स्वामींकडील आशीर्वादपत्र येऊन कुशलार्थ अवगत होत नाहीं, याजकरितां चित्तास समाधान नाहीं. तरी हेलकरा आज्ञा करून आशीर्वादपत्र प्रेषून सानंद आनंदविलें पाहिजे. यानंतर आंबे व चांफे व नारळी वगैरे अपूर्व जिनसांचीं रोपें व कलमें येथें बागामध्यें लावणी करावयासी व तोफ १ एक गडीमध्यें ठेवावयासी स्वामी कृपा करून सेवकास देतील तरी परम आल्हाद होईल. ऐसी यासी येविशीं आज्ञा केली पाहिजे. सेवेसी श्रुत होय हे विज्ञापना.

[लेखांक १९४] श्री.

श्री सकलतीर्थस्वरूप राजश्री भार्गवरामबावा स्वामींचे सेवेसीः—

चरणरज तुकोजी पवार चरणावरी मस्तक ठेवून सा॰ दंडवत

---

१ यशवंतराव पवारः—आनंदराव पवाराचा पुत्र. कारकीर्द इ. स. १७४९-इ. स. १७६१. हा पुरुष पानिपतच्या लढाईंत मारला गेला.

विनंति उपरी येथील कुशल ता० भाद्रपद शुद्ध एकादशी मुक्काम मौजे गणेगाव प्रांत कडे ये स्थळीं सर्व मंडळी आपले आशीर्वादें स्वस्तिक्षेम जाणून स्वकीय कुशल लेखन आज्ञा केली पाहिजे. विशेष, बहुत दिवस झाले, स्वामींकडील आशीर्वाद पत्र येऊन साकल्य कळू येत नाहीं. येणेंकडोन चित्तास उत्कंठा प्राप्त झाली आहे ते श्री जाणे ! याउपरी स्मरणपूर्वक आशीर्वादपत्रीं आपला संतोष लिहून सदैव आनंदवीत गेले पाहिजे. तेणेंकडोन आल्हाद होईल. यानंतरी आमचें वर्तमान तरी स्वामी गणेगावीं आले ते समयीं भेटी घेऊन स्वारीस गेलो ते वेळेस माळवा प्रांतीं छावणी झाली. त्याज येलीकडे यंदा मन्सुदा (बाद) प्रांतींची मोहिम होऊन समग्र लष्करासह्वर्तमान त्रिस्थळीं यात्रा जाली. हें वर्तमान तों परस्पर स्वामींस श्रुत जालेंच असेल. यावरी प्रस्तुत आपले आशीर्वाद श्रावण वद्य प्रतिपदेस गावास आलों. स्वामींस कळावें. यानंतर आपण येथ भेटीस आले होते (ते) वेळेस आह्मास बसावयास घोडी कुमेत एक चोखट होते, ते गतवर्षी माळव्यांत छावणी झाली ते समयीं मेली. या उपरी घोडे आह्मास बसावयायोग्य नाहीं तरी कृपा करून आह्मास बसावयासी घोडा निळा पाठविला पाहिजे येविशीं आपण यासारखा पूर्वीच मान्य केलें आहे. त्यामध्ये सांप्रत बसावयायोग्य घोडा नाहीं. तरी याउपरी कृपा करून घोडा बसावयासी अगत्यरूप पाठविला पाहिजे. येविशीं विस्तारें ल्याहावें तरी देणें सकल स्वामींचे आशीर्वादाचेंच आहे. ऐसें जाणून अनमान न करितां अगत्यरूप घोडा पाठविला पाहिजे. वरकड वर्तमान आपले आशीर्वाद कुशल असे. सदैव पत्रीं परामृष करीत गेलें पाहिजे. बहुत काय लिहिणें, लोभाची वृद्धि करावी ही विनंति.

[लेखांक १९५]

श्री.

श्रीमत् तीर्थरूप महाराज परमहंसबावा स्वामींचे सेवेसीः—

आज्ञाधारक कृष्णाजी पवार विश्वासराव कृतानेक विज्ञापना ता॰ वैशाख शुद्ध चतुर्दशीपर्यंत स्वामींच्या कृपावलोकनेंकरून सेवकाचें वृत्त यथास्थित असे. चिरंजीव जिवाजीची मुली राजश्री दावलजी सोमवंशी यांच्या पुत्रास दिली आहे. हा विवाह व आपली कन्या राजश्री राजाराम देशमुख प्रांत संगमनेर याच्या पुत्रास दिली आहे, ऐसी दोन्ही लग्नें वैशाख वद्य पंचमी बुधवारीं नेमस्त केलीं आहेत. महाराजांनीं कृपाळू होऊन दीनावर दया करून मंडप शोभा करणार स्वामी समर्थ आहेत. विशेष लिहिणें तर सर्व प्रसंग स्वामींच्या आशीर्वादाचा आहे. कृपा केली पाहिजे हे विनंति.

[लेखांक १९६]

श्री.

श्रीमत् परमहंस राजमान्यराजश्री भार्गवरामबावा स्वामी वडिलांचे सेवेसीः—

आज्ञांकित बालकें अपत्यानुरूप जिवाजी पवार सा॰ विज्ञापना ऐसीजे. तीर्थरूप रा॰ यशवंतराव पवार बाबा यांजकडे स्वामींचें कर्ज रुपये दहा हजार आहे. त्याचें व्याज मे॥ रुपये दीड हजार आहे. त्याठी येथें रा॰ शेटियाजी खराडे फौज घेववयाशी आले होते, त्यांशी पत्र तीर्थरूपानीं लिहिलें कीं, स्वामीस व्याजात रुपये दीड हजार देणें. त्याशी रा॰ शेटियाजी खराडे यांनीं रुपये दीड हजार आज्ञापाशी ठेविले आह्मीं राजश्री मल्हारपंत माळशिरगास रा॰ गोविंदपंत घुमरे दोन

१ कृष्णाजी पवार.—हे पवार विश्वासराव सुभेदार होत

२ वैशाख शुद्ध चतुर्दशी —ता॰ २१ मे इ. स. १७३९ शुक्रवार.

३ वैशाख वद्य पंचमी बुधवार —ता. २६ मे इ. स. १७३९.

४ जिवाजी पवार.—कृष्णाजी पवार विश्वासराव यांचा पुत्र.

त्यांसी सांगितलें कीं रुपये घेऊन जाणें. त्यांणीं मान्य केलें कीं रुपयांस माणसें पाठवून घेऊन जातों. त्यासी हा काल माणसें न आलीं. पैवि-यासी दिरंगत जाली. मग मुजरद एकंदाज व महार देऊन रुपये १५०० सेवेसी पाठविले ते घेऊन जाव पाठविला पाहिजे. ध्यानांत रुपये पावले ऐसें बाळकास लिहिलें पाहिजे. बहुत काय लिहिणें, कृपा बाळकावरी करावी. श्रुत होय हे विज्ञापना. पौष्य वद्य नेवमी शके १६६४ दुंदुभि नाम संवत्सरे.

९ फलटणचे निंबाळकर.

[लेखांक १९७] **श्री.**

श्रीमत् परमहंस स्वामींचे सेवेसीः—

सेवक जानोजी नाईक निंबाळकर चरणावर मस्तक ठेवून दंडवत प्रणाम विनंति उपरी येथील कुशल जाणून महाराजांनीं स्वकीय कु-शललेखनेंकरून संतोषाभिवृद्धि करीत असलें पाहिजे. यानंतर महा-राजांनीं कृपा करून आशीर्वादपत्र पाठविलें तें प्रविष्ट होऊन लेखनार्थ विदित झाला. पत्रीं आज्ञा कीं, सैक्रप्राशनाकारणें गाई पाठवून देणें. ऐसीयास आपण जीवप्राणें स्वामींच्या पायाशीं एकनिष्ठ आहों. येथें गाई सिद्ध आहेत, परंतु प्रस्तुत दूध दावयाच्या गाई अगर म्हशी व्याल्या नाहींत. गाभण्या आहेत. आश्विन कार्तिकमासीं विऊन दूध देतील ऐशा आहेत. विदित झालें पाहिजे. याउपरी आंबे यांजकडील

१ पौष वद्य ९ शके १६६४:—ता० ८ जानेवारी इ. स. १७४२ शनिवार.

२ जानोजी नाईक निंबाळकर:-फलटणचे देशमुख. हें महाराष्ट्रांतील फार प्राचीन घराणें होय. याचा मूळपुरुष वणगोजी हा होय. याचा मावळा वगैरे जानोजी हा होय. कारकीर्द इ. स. १६९३-इ. स. १७४८.

३ सक्रप्राशनः-स्वामी पत्र शक पिऊन राहत असत व त्याशिवाय ते गुरें बाळगीत असत.

शरीरसंबंधाचें सांगोन पाठविलें त्यावरून राजश्री महादेवभट व राजश्री बाळाजीपंत स्वामींकडे पाठविले आहेत. हे समुखें वृत्त निवेदन करितां विदित होईल. तें चित्तात आणून सोयरिकीचा निश्चय केला पाहिजे. विशेष काय लिहिणें हे विनंति.

[लेखांक १९८] श्री.

नम ॐकारबीजाय विशुद्धाय चिदात्मने ।
गलिताखिलभेदाय गुरवे ब्रह्मरूपिणे ॥ १ ॥

श्रीमत् परमहंस स्वामींचे सेवेसीः—

आज्ञाधारक जानोजी नाईक निंबाळकर साष्टांग दंडवत विनंति उपरी येथील क्षेम स्वामींचे आशीर्वादेंकरून असे. स्वामींनीं कृपा करून मधाची घागर एक पाठविली ते पावली. कृतार्थ झालों. "तुमचें चित्त श्री बोधल्याचे ठायीं आहे. आह्मीही साधुसंताची पायधूळ असों. आमचे ठायीं निष्ठा धरून दोन गाई आमच्या व्याल्या असतील त्या, व दोन गाभण्या ऐशा ४ गाई पाठवणें" ह्मणोन लिहिलें, तर आह्मास स्वामी साक्षात् राममूर्ति आहेत. येथील सर्वही स्वामींचें आहे. खिल्लारी स्वामींचे, त्याजमध्यें गाई स्वामींचे आज्ञेप्रमाणें पहिले पाठविल्या त्या दोन व आणीक हल्लीं दोन ऐशा चार गाई स्वामींचे सेवेसी पाठविल्या असेत. सर्वही स्वामींचें आहे. अंतराय आहे. पत्रीं विस्तार ल्याहावा ऐसें नाहीं. केवळ स्वामींचे आज्ञी सेवक असों. सदैव कृपावलोकनें सांभाळीत असिलें पाहिजे. विशेष काय लिहिणें हे विज्ञापना.

[लेखांक १९९] श्री.

श्रीमत् परमहंस साक्षात् श्रीराममूर्ति स्वामींचे सेवेसीः—

आज्ञाधारक जानोजी नाईक निंबाळकर साष्टांग दंडवत विनंति उपरी स्वामींच्या कृपावलोकनेंकरून सेवकाचें सर्वस्वें क्षेम असे. स्वामींचा सेवक व आमचें एक माणूस गाई आणावयास गेले आहेत. सर्व

स्वामींचे आहे. आज्ञेप्रमाणें गाई घेऊन येतील. व स्वामींनीं जें वस्त्र माथारें पाठविलें तें आम्हीं वंदून प्रसादरूप ठेविलें. श्री सुदामदेव याच्या मुठीभर पोह्या स्वामींनीं अंगीकारिल्या. ते थोर भक्त. आम्ही स्वामींचे अज्ञान सेवक. याजकरिता सेवेसी वस्त्र १ एक पाठविलें आहे. कृपा करून अंगीकारिलें पाहिजे. विशेष काय लिहिणें हे विनंति.

[लेखांक २००] श्री.

श्रीमत् नियम प्राणायाम प्रत्याहार-आसन-ध्यान-धारणा-समाध्यष्टांग योगयुक्त श्रीमत् स्वामींचे सेवेसीः—

सेवक आज्ञाधारक सुधोजी[1] नाईक निंबाळकर साष्टांग दंडवत प्रणाम. विनंति उपरी येथील कुशल स्वामींच्या आशीर्वादें क्षेमरूप जाणून स्वकीय कुशल निरंतर आशीर्वादपत्रीं लेखन करून सांभाळीत असलें पाहिजे. यानंतर स्वामींनीं कृपा करून आशीर्वादपत्र पाठविलें तें प्रविष्ट होऊन लेखनार्थ विदित झाला. मौजे रावडीचे विषयीं कितेक मजकूर तपसीलें लिहिला, ऐसीयास आपण पूर्वीच स्वामींच्या चरणासी विनंति केली कीं, येथील वतनदारांची रीति ऐसी आहे'—जो कजिया प्रथम होईल तो देशमुखाचे पाशीं येऊन विल्हेस लागावा. बाकीच्यानीं आपला तनखा जो असेल तो घ्यावा व वतनी कजियामध्यें मन घालावयास प्रयोजन नाहीं. तेणेंप्रमाणें स्वामींनीं मान्य केलें, आजीवर चालत आलें, व पुढे चालवणार स्वामी समर्थ आहेत. पाटिलाचें ज्या प्रकारें समाधान करावयाचें त्या प्रकारें केलें. स्वामींनीं समाधान असों द्यावें. आज्ञापालन किमपि स्वामींच्या सेवेमध्यें अंतर

१ सुधोजी नाईक निंबाळकर—हा जानोजीचा मुलगा. कारकीर्द इ. स. १७४८–इ. स. १७६५. याची पत्नी सगुणाबाई फार सद्गुणी व राजकारणी बायको होती. हिनें सुधोजीच्या पश्चात् फलटण संस्थानचा कारभार बरीच वर्षे चालविला होता.

होणार नाहीं. कितेक वर्तमान निंबाजी फाळके याजपाशीं सांगितलें आहे. सेवेसी विनंति करितील. तेणेंकरून स्वामींचें समाधान होईल. पाटिलाचें समाधान करून निंबाजी फाळके याचे स्वाधीन केले आहेत. स्वामींनीं पाटिलाचें समाधान करून सुरळीत राहोन गावची लावणी करीत तें केलें पाहिजे. आज्ञापालन स्वामींचे सेवेस किमपि अंतर पडणार नाहीं. येविषयीं समाधान असों द्यावें. विशेष काय लिहिणें हे विनंति.

१० आंगरे.

[लेखांक २०१] श्री.

श्रीमत परमहंस बावा स्वामींचे सेवेसी —

सेवक कान्होजी आंगरे सरखेल साष्टांग दंडवत. विनंति. येथील कुशल चैत्र बहुल सप्तमी सोमवार पावेतों जाणोन आशीर्वादलेखन केलें पाहिजे. यानंतरी स्वामींनीं पत्रें पाठविलीं तीं पावलीं. लिहिलें कीं गोटण्याहून निघोन घाटावरी धावडशीस आलों. परंतु वाटेस उष्ण बहुत त्याचें श्रमानें ज्वराची वेथा शरीरीं फार जाली. हें वर्तमान रा अज्ञी याम फळलीयावरी सातान्याहून फाल्गुन वद्य नवमी आदित्तवारीं धावडशीस आले, तों आह्मी तळ्याचे कामावरी होतों. तो एक बाणाच्या टप्प्यावरून पायउतारा होऊन होतों तेथें आले. बहुतसी मर्या-

१ कान्होजी आंगरे — तुकोजीचा पुत्र हा इ. स. १६९८ मध्यें राजारामाच्या कारकीर्दीत मराठ्यांच्या आरमाराचा मुख्य अधिपति झाला. त्यानें कुलाबा येथें आपली गादी स्थापिली. हा फार शूर व पराक्रमी होता. त्यानें सुमार ३० वर्षें पावेतों मुसलमान व युरोपियन लोकांस वर मान काढूं दिली नाहीं. त्याची मुख्य कारकीर्द इ. स. १६९८ पासून इ. स. १७२९ पर्यंत झाली. कान्होजीच्या मृत्यूच्या सनाबद्दल बराच घोटाळा आहे. ग्रांटडफ इ. स. १७२८ अखेर म्हणतो, व कुलाबा ग्याझेटियरमध्यें १७३१ साल सांपडतें. परंतु इ. स. १७२९ च्या प्रारंभास कान्होजी मृत्यु पावला असावा. कारण त्याच्या मृत्यूनंतर त्याच्या पुत्रास [illegible] सेखोजीस सरखेलपदाची सनद छ ५ मोहरम सलासीन म्हणजे ता० २१ जुलई इ. स. १७२९ रोजीं मिळाली आहे. तेव्हां त्यापूर्वी महिना दोन महिने तो वारला असावा.

देने परम निष्ठेनें भेट घेतली. भेटीनंतर स्वामींनींही कुशल सांगितलें, असे परस्परें संतोषाचें भाषण जालें. मग आंगावरी दुशालाची जोडी होती ते राजश्रीचे आंगावरी प्रसाद घातला. मग तेथून राजश्री व आह्मी आपले वाडीयांत आलो. अन्नप्रसाद सिद्ध जाला तो राजश्रीस XXX भोजन घातलें, व राजश्रीच्या वायकास अन्नप्रसाद वस्त्रें राजश्री बरोबर देऊन सातारीयास रवाना केलें. बहुतसे अहेर करून श्रीस संतोषविलें. हे वर्तमान कळावें ह्मणोन लिहिलें, त्याजवरून सविस्तर कळों आलें. संकटसमयीं तुर्की घोडा दिल्हा ह्मणून स्वामींनीं लिहिलें, तरी स्वामींचें तेज सामान्य नाहीं. श्री भार्गवस्वरूप आहेत. जो कोण्ही स्वामींस न मानी तो अविवेकी आहे. जे स्वामींचें स्वरुप समजले आहेत त्यास ते स्वामींचे मर्यादेस अंतर करीत नाहींत. बहुत काय लिहिणें, स्वामी समर्थ आहेत. कृपा असो दीजे हे विनापना.

[लेखांक २०२] श्री.

श्रीमत् सकल तीर्थास्पदीभूत भृगुनंदनस्वरूप बावा स्वामींचे सेवेशीः–

अपत्यें सखोजी आंगरे सरखेल कृतानेक साष्टांग दंडवत विनंति. उपरी येथील कुशल स्वामींचे कृपेंकरून असे. विशेष. स्वामींनीं आशीर्वादपत्र पाठविलें तें प्रविष्ट होऊन बहुत समाधान जाहलें. बंदूक कामाची नाहीं याकरितां पाठविली आहे ह्मणोन स्वामींनीं लिहिलें, त्यावरून मुबदला बंदूक पाठवावी; परंतु पर्जन्य बहुत लागला, निभावणार नाहीं, यास्तव पाठविली नसे. मागाहून पाठवून देऊं. व आगवस्त्रें धोवट दोन नारायण फाटक यांजबरावरी पाठविलीं आहेत. घेतलीं पाहिजेत. बहुत काय लिहिणें. कृपा वर्धमान करावी हे विनंति.

---

१ सखोजी आंगरे–हा कान्होजीचा वडील पुत्र हा बापाच्या पश्चात् कुलाब्याचा अधिकारी झाला. परंतु तो दोन वर्षांनी म्हणजे इ. स. १७३६ मध्यें वारला.

[लेखांक २०१] श्री.

श्रीमत् भृगुनंदनस्वरूप परमहंसबावा स्वामींचे सेवेसीः—

अपत्यें मथुराबाईनें चरणावरी मस्तक ठेऊन साष्टांग दंडवत प्रणाम. विनंति. उपरी येथील कुशल ता० जेष्ठ वद्य अष्टमी भृगुवार पावेतों स्वामींचे आशीर्वादेंकरून सुखरूप असों. विशेष. आशीर्वादपत्रिका आली होती त्याचें प्रतिउत्तर पेशजी आवें रवाना केलें त्याजबराबर पाठविलें, तें पावोन सविस्तर कळों आलेंच असेल. यानंतर रा० वकाजी नाईक यास बाणकोटीं रवाना करून किल्ला फत्ते केला. तेथोन सारींच माणसें मंडणगडीं रवाना करून घरीच घातला होता. दहा बारा दिवस रात्रीं बसोन मेटे घाटे चौगीर्द करून मोर्चे देऊन तोफांचा मार दिला. त्यामुळें लोक इकापुडा निरल्यावरी जाहले. स्वामींचे पुण्यप्रतापें करून छ १९ जिल्हेजीं प्रात:काळीं किल्ला फत्ते केला. हें संतोषाचें वर्तमान स्वामींस विदित व्हावें यास्तव लिहिलें असे. मंडणगड बाणकोट स्वामींचे आशीर्वादेंकरून फत्ते जाहले. अंजनवेल व गोवळकोट राहिला असेत. त्याचाही यत्न करून शामल्याचें निर्मूल आपले आशीर्वादेंकरून होईल. दोन्ही जागा हस्तगत जाहलीयावर श्रीचे पायाजवळ यावें हा हेत बहुतसा असे. हे मनोरथ सिद्धीस पावणें हेंही सांकडें श्रीचेच असे. जाहलें वृत्त सेवेसी निवेदन व्हावें याजकरितां लिहिलें असे. गोवाई आंबे पाठविणें म्हणून आज्ञा, त्यास ये प्रांतीं प्रयत्न बहुत केला; परंतु गोवाई लावणी नाहीं. स्वामींनीं लिहिलें होतें तें ईश्वरास खरें करणें, याजकरितां गोव्याहून आंबे घेऊन महागिरी वसईस गेली ते बंदरीं आली होती. त्याजकडे आंबे थोडकेसे होते. परंतु स्वामींनीं लिहिलें याजकरितां आंबे सुमार एकशें निवडून घेऊन रवाना केले असेत. घेऊन पावलीयाचें आशी-

---

१ मथुराबाई—ही कोणाची स्त्री ?

वांदपन पाठविलें पाहिजे. बहुत काय लिहिणें, लोभ असों दिला पाहिजे हे विनंति.

[लेखांक २०४] श्री.

तीर्थरूप श्रीमंत परमहंसस्वामी स्वामींचे सेवेसी:—

अपत्यें आपाजी आंगरे चरणावरी मस्तक ठेवून शिरसाष्टांग दंडवत विज्ञापना:—उपरी स्वामींनीं लसमोजीवरावर आशीर्वादपत्र व प्रसाद पाठविला तो पावला. पत्रिका मस्तकीं वदून परम संतोष झाला. पत्रीं आज्ञा जे, मौजे धालवली प्रांत राजापूर येथील सनद करून पाठवणें. ते आज्ञाप्रमाणें सनद पाठविली आहे. परंतु अद्याप येथील गुंता उरकत नाहीं व शिकाही जाला नाहीं. याजकरितां सनद न पाठविली तरी स्वामी कोपातें पावतील; याजकरितां सनद पाठविली आहे. पुढें शिकाही देवणार स्वामी समर्थ आहेत. मी आशांकित आहें. मीं स्वामींप्रति विशेष काय लिहिणें ? उदर्दक सेवेसी विज्ञा-(पना) पत्र पाठवून देतो. तेथें सविस्तर लिहितों. गुरावेचें वर्तमान लिहिणें ह्मणून आज्ञा, त्यास अद्याप येथें आलें नाहीं. आलियावर सेवेसी लिहितों. फाल राहून कागद आले आहेत. त्यांचे वर्तमान कांहीं कळलें नाहीं. कळलियावर सेवेसी लिहून पाठवितों. सेवेसी निवेदन होईल. हे विज्ञापना.

[लेखांक २०५] श्री.

श्रीमंत तीर्थरूप परमहंस स्वामींचे सेवेसी:—

अपत्यें आपाजी आंगरे यानें करद्वय जोडून त्रिसंध्याकाळीं शिर सा॰ दंडवत विज्ञापना. उपरी विशेष:—मौजे धालवली प्रांत राजापूर हा गांव हुजूर सनदें महाराज राजश्री छत्रपति स्वामींनीं इनाम करून धारादत्त दिला. त्याप्रमाणें आह्मीं आपले तर्फेनें स्वामींच्या पुजेच्या पाहित्याबद्दल

---

१ आपाजी आंगरे.—संभाजीचे दोस्त नाव असावें ?

मौजे मजकूर कुलबाब कुलकानू इर्लीपट्टी व पेसरपट्टी व इनामपट्टी खेरीज इनामदार करून गाव दिला असे. तरी स्वामींनी मौजे मजकुरचा ऐवज घेऊन माझें कल्याण इच्छिलें पाहिजे. स्वामी ऊर्जित करणार समर्थ असेत. इनामपत्र धारादत्त स्वामींस गाव दिला हे विज्ञापना. मु ॥ समस आर्बैन मया व आल्फ.

तेरीख ८ माहे जिल्काद शके १६६६ रक्ताक्षीनाम संवत्सर मार्गशीर्ष शुद्ध नवमी रविवार. मु० शाहुनगर.

११ ढमढेरे.

[लेखांक २०६] श्री.

भगवान् स्वरूप महाराज परमहंसबावा स्वामींचे सेवेसी.—

विनंति आज्ञाधारक जानोजी ढमढेरे साष्टांग दंडवत. विनंति उपरी.—स्वामींनीं कृपा करून साभाळपत्र पाठविलें तें मस्तकीं वदून तोषातें पावोन लेखनार्थ अवगत होऊन परम तोषातें पावलो. ऐसेंच निरंतर आशीर्वादपत्र पाठवून साभाळ करीत असिलें पाहिजे. यानंतर स्वामींनीं आज्ञा केली त्यावरून आपण दर्शनास यावयास सिद्ध जालों, तों श्रीमंत राजश्री पंतप्रधान यांचें पत्र आलें याजकरिता जरूर जाणोन आपण पुण्यास स्वार होऊन गेलों. तेथें भेट जालीयावर आपण स्वामींच्या दर्शनास येऊ. स्वामींनीं सवाशा रुपयाचें लिहिलें, तर आपण स्वामींच्या वचनाव्यतिरिक्त काय आहे? स्वामींची आज्ञा आपणास मान्य आहे. चिरंजीव सदबाचें (१) लग्न अवदा माघमासीं जालें आणि आपलाही खर्च अवदा घरीं बसला. याजकरिता खर्चाची तंगचाई जाली. याजकरिता येसाजी रोडेकर याजबराबर ऐवज पाठविला नाहीं. आपण सर्व प्रकारें स्वामींचे आहों. स्वामींच्या वचनावेगळें आपण नाहीं. बहुत काय लिहिणें, कृपा दृष्टीतें पावीत गेलें पाहिजे हे विनंति.

---

१ तेरीख ८ जिल्काद शके १६६६ —ता० २ दिसेंबर इ. स. १७४४.

१२ थोरात.

[लेखांक २०७] श्री.

तीर्थस्वरूप महाराज राजश्री बाबा स्वामी वडिलाचे सेवेसीः— अपत्यानुरूप बालकें सुभानजीराऊ व राऊजीराऊ थोरात चरणावर मस्तक ठेऊन साष्टांग दंडवत विज्ञप्ति ऐसीजेः—कृपा करून आज्ञापत्र पाठविलें, उत्तम समयाचे ठायीं प्रविष्ट होऊन अर्थ पूर्णावगत होऊन सनाथ जालों. "यदा समाधीस कृष्णातीरीं बैसलों. प्रस्तुत श्रीकृपें-करून धावडशीस आलों. शरीर बहुत कृश जालें. अवस्था कठीण गेली." म्हणून नितेक प्रकारें लोभलिगितेंकरून आशीर्वादपत्रीं सेवकजनास लिहिलें, कळों आलें. कितेक अर्थ निंबाजी फाळका यानें निवेदन केले. त्यावरून सतोष पावलों. तो महिमा पत्रीं लिहिता विस्तार होतो. ऐसेंच सदोदित आशीर्वादपत्रीं साभाळ करावयासी समर्थ (आहा). कृष्णिणीची पत्रीं आज्ञा सादर केली. अवश्यक. चिरंजीव मुलें स्वामींचे दर्शनास येणार असत. त्वरीतच येतील. त्याजसमवेत निश्चयेंकरून सेवेसी पाठविली जाईल. निंबाजीबरावर श्रीचा प्रसाद नारळें वगैरे बागात लावयाचीं पाठविलीं तीं प्रविष्ट जालीं. सेवेसी विशेष लिहिणें काय! कृपा निरंतर असों दीजे हे विनति. स्वामीस उदाजी पोवार यानीं बदूरा दिल्ही म्हणोन ऐकिलें तरी स्वामींनीं आज्ञास रोखारयास पाठविली पाहिजे. चिरंजीव मानसिंग यास बारभाडें (?) कुणबीयानून आणविलें पाहिजे. बहुत काय लिहिणें हे विनति.

[लेखांक २०८] श्री.

तीर्थस्वरूप महाराज राजश्री बाबा स्वामी वडिलाचे सेवेसीः— अपत्याप्रमाण बालकें सौभाग्यवती सकळचूडेमडित राधूबाई थोरात कृतानेक दंडवत. विज्ञप्ति ऐसीजेः—स्वामींनीं कृपावत होऊन राजश्रीस आशीर्वादपत्र पाठविलें, उत्तम समयीं प्रविष्ट होऊन अर्थ कळों आला.

ऐसेंच निरंतर आशीर्वादपत्रीं सांभाळ करावा. ते पत्रीं कुणबिणीचा मजकूर लिहिला, ऐशास आपण स्वामींच्या दर्शनास येतों. समागमें घेऊन येऊं. त्वरित येतों. कितेक अर्थ राजश्रींनीं लिहिला. प्रविष्ट होईल. विशेष काय लिहिणें, कृपा निरंतर असों दीजे हे विनंति.

स्वामी कुलाबीयासी जाणार असत असें विदित जालें, ऐशास ते प्रांतीं मोत्यें व पोवळीं उत्तम असत. आपणास कृपा करून घेऊन आलें पाहिजे. हे विनंति.

स्वामीकारणें रुद्राक्षाचा जोड १ एक पाठविला आहे. त्याचा अंगीकार केला पाहिजे. आपण दीपवाळीनंतरें दर्शनास येऊं. कळलें पाहिजे. बहुत काय लिहिणें हे विनंति.

१३ सूर्यवंशी.

[लेखांक २०९] श्री.

श्रीमत् सकल तीर्थस्वरूप राजश्री श्रीगुरु स्वामी स्वामींचे सेवेसी —

विनंति सेवेसी आज्ञाधारक सुभानजी नाईक सूर्यवंशी कृतानेक विज्ञापना. येथील क्षेम तागाईत छ २७ सफरपावेतो वर्तमान यथास्थित असे. यानंतर कृपा करून पत्र पाठविलें तें पावलें. तेथें आज्ञा जे, प्रांत शिराळें येथें देशचौगुलकीचा उपद्रव होतो, तेथें रोजा पोस्त न करणें म्हणून आज्ञा. त्यांची वतनदारी पेशा आहे, याकरितां वतनदारीच्या नात्यानें रोजा करावा लागतो. त्यास त्याचा ऐवज एखादे जागा स्वामींनीं दरोदीयास देविला तरी देऊं. परंतु वतनी पेशा मना न करावी. ताकीद करून वतनी दकदप जो होईल तो व इनाम देविला पाहिजे. आम्ही काहीं स्वामींचे पायाचीं ××तार्थ नाहीं. सेवेसी श्रुत होय हे विज्ञापना.

१४ सोमवंशी.

[लेखांक २१०] श्री.

तीर्थस्वरूप चैतन्यरूप परमहंस स्वामींचे सेवेशी —

विनति सेवक दावलजीराव सोमवंशी सरलष्कर दंडवत. विनति उपरी येथील कुशल जाणोन स्वकीय कुशल लेखन आज्ञा केली पाहिजे. विशेष. स्वामींनीं पत्र पाठविलें तें मस्तकीं वंदिलें. तेथें आज्ञा कीं, श्रीचे आज्ञाकडील पाचशें रुपये व राजश्री निंबाजीयावाकडील रुपये दोनशें, ऐशीयास आज्ञाकडील रुपये पाचशें पैकीं राजश्री जिवाजीपंत कारकून याजबरावरी रुपये २७५ पावणें तीनशें पाठविले असती. बाकी रुपये सवादोनशें राजश्री सखो महादेव सरसुभेदार याजकडे ऐवज देविला आहे. तो ऐवज स्वामींस सत्वरींच प्रविष्ट करितील. स्वामींस वस्त्र शेला शुभ्र पाठविला आहे. घेतला पाहिजे सदैव सेवकावरी दया करून सेवकाचें अभीष्ट होय तें केलें पाहिजे. आह्मी सर्वस्वें स्वामींचे आहों. आह्मास महदाश्रय स्वामींचा आहे. तेथें फार ल्याहावें ऐसें नाहीं. सेवेशी श्रुत होय हे विज्ञापना.

[लेखांक २११] श्री.

श्रीमत् परमहंसबावा स्वामींचे सेवेशी —

सेवक हैबतराव सोमवंशी चरणावर मस्तक ठेवून साष्टांग दंडवत विनंति येथील क्षेम पौष वद्य दशमी स्वामींच्या आशीर्वादे यथास्थित जाणून स्वकुशललेखन आज्ञा केली पाहिजे. विशेष.—श्रीचे रुपये शंभर पाठवावे ह्मणून आशीर्वादपत्रीं आज्ञा केली. तरी सत्वरच सातारयांस येणें आहे तदोत्तर दर्शनास येऊन प्रविष्ट करूं. निरंतर आशीर्वादपत्रीं सेवकावर कृपावृद्धि करावी. संक्रमणाचे तीळ युक्त शर्करा पाठविली ते पावली. हे विज्ञापना.

१५ शिर्के.

[लेखांक २१२]　　　　　　श्री.

श्रीमत् तपोनिधि परमहंसबावा स्वामींचे सेवेसी.—

सेवक कानोजीराजे शिर्के कृतानेक साष्टांग दंडवत विज्ञापना. स्वामींनीं पत्र पाठविलें तें पावोन परम समाधान जाहलें. ऐसीयास आपण लिहिलें कीं, "शिर्के म्हणने राजे, तुह्मास अभिमान नि सीम असावी तुह्मास जो आह्मीं बीजमंत्र सांगितला आहे जे, आपाजी आ गरे व तुह्मी एकह्यातें होऊन सौभाग्यवती बाईजवळ गोष्टी करून कार्य करणे, म्हणजे तुमचे कार्य फळास येईल. सर्वांचेंचार्चे संकट बाईस न घालणें बाईजवळ पैका मागता, तेणेंकरून तीस संकट पडोन कामाची पायमल्ली होते" म्हणून लिहिलें, त्यास आह्मी तेथें आलों तेव्हा स्वामींनीं आह्मास जें सांगणें तें सांगितलें. त्यावरून उत्पत्ति स्वामींपाशीं चार गोष्टी बोलणें ते बोलिलों. त्यावरून त्यांणीं आज्ञा केली कीं तुह्मी जें बोलणें तें वाडीयामध्यें बोला. त्यास आह्मी वाडीयामध्यें जाऊन सौभाग्यवती बाइजवळ बोलों लागलों तों आमच्या गोष्टी त्याच्या चित्तास न ये त्यावरून त्याचा आमचा बनाव बसेना. ऐसीयास आमचें मन उदास जाहलें. त्यावरून आह्मी निघोन (फाटलें आहे) असतें .. . .तरी या पत्राचें उत्तर सत्वर पाठवणें. सविस्तर वर्तमान राजश्री बाळाजी हरी मुखजबानीं सांगता कळों येईल. बहुत काय लिहिणें, कृपालोभ करीत असिलें पाहिजे. सेवेसी हे विज्ञापना.

[लेखांक २१३]　　　　　　श्री

हरिभक्तिपरायण राजमान्य राजश्री बावा स्वामींचे सेवेसी —

विनति सेवक जैसिंगराजे शिर्के दोनी कर जोडून चरणावरी मस्तक ठेऊन शिरसाष्टांग दंडवत विनति उपरी येथील क्षेम जाणून स्वकीय

कुशल लेखन करावयासी आज्ञा केली पाहिजे. विशेष, स्वामींनीं सेवकावरी कृपादृष्टि करून आशीर्वादपत्र पाठविलें तें पावोन बहुत संतोष जाहला. आणि आपण भेटीस येणें ह्मणून आज्ञा केली, त्यास दर्शनास यावें हें आमचे चित्तांत आहे. परंतु तीर्थस्वरूप राजश्री कुंवरजी बावांस शरीरास सावकाश वाटत नाहीं. याजकरितां प्रस्तुत यावयाची अनुकूलता होत नाहीं. तीर्थरूपास शरीरास समाधान जाहलीयावरी स्वामींचे दर्शनाचा लाभ घेवला जाईल. स्वामींचें देणें रुपये चारशें त्यापैकीं तूर्त आपणाकडील रुपये २०० दोनशें भिकाजी संतपाळ याजबरोबर पाठविले आहेत. बाकी राहिले तेही तरतूद करून लवकरीच प्रविष्ट करितों. कळलें पाहिजे. स्वामींनीं इतका प्रसंग पूर्वी विषादेंकरून ल्याहावा ऐसा अर्थ नव्हता. परंतु वडिलांनीं आशीर्वादपत्र पाठविलें त्यावरून समाधान जाहलें. बाकी ऐवज लवकरीच पोहोंचेल. बहुत काय लिहिणें, लोभ असों दीजे हे विनंति.

१६ प्रतिनिधि.

[लेखांक २१४] ॥ श्री आई आदिपुरुष* ॥

श्रीमत् परमहंस राजश्री बावा स्वामींचे सेवेसीः—

सेवक श्रीनिवास[1] परशराम प्रतिनिधि कृतानेक नमस्कार विनंति येथील कुशल जाणून स्वकीय लेखन करीत असलें पाहिजे. विशेष. आपण पत्र पाठविलें तें प्रविष्ट जालें. कित्येक पूर्वील कथा लिहिली

---

* "श्री आई आदिपुरुष" हें प्रतिनिधींच्या प्रत्येक पत्राच्या शिरोभागीं लिहिलेलें असतें. त्याचें कारण हे मुळचे औंध ता० कोरेगाव येथील राहणारे असून तेथील देवीचे भक्त होते. त्यामुळें त्याचें कुलदैवत तेथील देवी हें आहे. त्यांनेंच दर्शक "श्री आई आदिपुरुष" असें पत्रारंभ लिहिण्याचा सांप्रदाय आहे.

१ श्रीनिवास परशराम –परशराम त्रिंबकाचे दुसरे चिरंजीव व दुसरे प्रतिनिधि नाम श्रीनिवासराव ऊर्फ श्रीमंत. कारकीर्द इ. स. १७१८–इ. स. १७४६.

आणि "परदारामीं तुह्मीं ब्राह्मण दुसऱ्याचे योलें ठेविला; तो नानाप्रकारचीं कर्मे करितो. आपले चित्तीं भाद्राग्रह बाधावें, आणरी इमारत श्रीची चालवावी हा हेतु होता. त्यास, तो तेथें राहून अधिपति जाहला असतां आपण काय करणें"? ह्मणून कित्येक विषादें लिहिली, तरी आह्मीं त्या ब्राह्मणास काहीं तेथें ठेविला नाहीं. अथवा आह्मास कोणीं सांगितलेंही नाहीं. आह्मास त्याचें अगत्य आहे ऐसें नाहीं. आपल्यापेक्षा आह्मास तो अधिक काय आहे? आपण त्यास लावून द्यावें. त्याचा काहीं आह्मास दुराग्रह सर्वथा नाहीं. आपण नाहक आमचा संशय धरून चित्तात विपर्यास आणावासा नाहीं. आमचे चित्तीं तिळतुल्य नाहीं. छ. १२ रबिलावल. आह्मी काहीं कजियात नाहीं. तुह्मी आणि तो जाणे. आगरीयानें त्याची हिमात केली तरी आम्हीं काय करावें? आगऱ्या आमच्या हुकुमात आहे ऐसें नाहीं. आपण समर्थ आहा. जें चित्तास येईल तें करावें. हे विज्ञापना.

[लेखांक २१५] ॥ श्री आई आदिपुरुष ॥

सकल तीर्थस्वरूप राजश्री परमहंसबावा स्वामींचे सेवेसी.—

अपत्यवत् श्रीनिवास परशराम प्रतिनिधि सा॰ नमस्कार. विनति उपरी येथील कुशल ता॰ छ॰ १० जमादिलावलपर्यंत स्वामींचे आशीर्वादेंकरून सुखरूप असों विशेष. आपण आशीर्वादपत्र पाठविलें तें प्रविष्ट होऊन मस्तकीं धरून संतोष जाहला. श्रीचा प्रसाद श्रीफल पाठविलें त प्रविष्ट जाहलें. श्रीकडे गाव इनाम सहा आहेत. त्याच्या सनदा द्याव्या ह्मणजे श्री कार्यसिद्धि करील ह्मणून लिहिलें, त्यावरून सनदा दिल्ह्या आहेत. याउपरी सत्वर कार्यसिद्धि होय तें स्वामींनीं केलें पाहिजे. श्रीस वस्त्र आठ पाठविलीं आहेत, तीं श्रीस लावावीं ह्मणोन लिहिलें, तरी स्वामींचे आज्ञेप्रमाणें वस्त्रें प्रविष्ट होताच श्रीस लाविलीं. विदित जालें पाहिजे. कृपा केली पाहिजे. हे विज्ञापना.

[लेखांक २१६] ॥ श्री आई आदिपुरुष ॥

श्रीमत् परमहंसबावा स्वामींचे सेवेसीः—

विनंति सेवक श्रीनिवास परशराम चरणावरी मस्तक ठेवून विज्ञापना ता॰ चैत्र शुद्ध द्वितीयापर्यंत स्वामींचे कृपादृष्टीकरून यथास्थित असो विशेष. स्वामींनीं आशीर्वाद खंडोजीहस्तें भागोन पाठविला. आज्ञा केली कीं, नीरा नदीस पूल बांधणें इच्छा आहे. सेवेसी राजश्रींची आज्ञा घेऊन उत्तर पाठवावें ह्मणून. त्यास, कित्येक राजश्रींचा मजकूर प्रस्तुत काळीं आला आहे, त्याजमुळें हा विचार न करावा ऐसें राजश्रींच्या चित्तास येतें. येविशीं कित्येक सांगणें तें खंडूजीस सांगितलें आहे. विदित करील. त्याजवरून कळोन येईल. हे विज्ञापना.

[लेखांक २१७] ॥ श्री आई आदिपुरुष ॥

श्रीमत् परमहंसबावा स्वामींचे सेवेसीः—

विनंति सेवक श्रीनिवास परशराम प्रतिनिधि कृतानेक विज्ञप्ति. येथील कुशल जाणून स्वकीय लेखन केलें पाहिजे. विशेष. आपण पत्र पाठविलें तें प्रविष्ट जालें. लिहिलें वर्तमान कळों आलें. पाथरवटाचा मजकूर लिहिला तरी येविशींचा विचार आपणाकडील कारकून सांगता विदित होईल. पावर्ती रुपयांचा मजकूर लेख घेला, त्यास चैत्रमासीं आह्मी आपल्या दर्शनास येऊं ते समयीं घडून येईल. हे विनंति.

[लेखांक २१८] ॥ श्री आई आदिपुरुष ॥

श्रीमत् सकल तीर्थस्वरूप राजश्री बावा स्वामींचे सेवेसीः—

अपत्यवत् श्रीनिवास परशराम प्रतिनिधि सा॰ नमस्कार. विनंति उपरी येथील वर्तमान कार्तिक शुद्ध प्रतिपदा रविवारपर्यंत स्वामींचे दर्यकरून यथास्थित जाणून स्वकीय कुशल लेखन करून संतोषित असलें पाहिजे. विशेष. स्वामींनीं आशीर्वादपत्र पाठविलें तें प्रविष्ट

होऊन लेखनार्थ अवगत जाहला. मौजे वीरमाडें येथें पालखीपट्टी रुपये चाळीसाचा रोखा जाला आहे तो मना केला पाहिजे ह्मणून लिहिलें, तरी आह्माकडून रोखा जाहला नाहीं व पट्टीही केली नाहीं. राजश्रींनीं पालखीपट्टी केली आहे. त्याची आज्ञा रा० मोरो जिवाजी यास जाली आहे. हुजुरून रोखा केला तो आह्मास रदबदल करिता कामास येत नाहीं. आह्माकडून स्वामींच्या गावास कोणे विषीं उपसर्ग लागत नाहीं. परभारें स्वामींनीं राजश्रींस लिहून पाठविलें पाहिजे. बहुत काय लिहिणें हे विज्ञति.

[लेखांक २१९] ॥ श्री आई आदिपुरुष ॥

श्रीमत् परमहंसबावा स्वामींचे सेवेसी —

सेवक श्रीनिवास परशराम प्रतिनिधि नमस्कार विनति येथील कुशल जाणून स्वकीय लिहीत गेलें पाहिजे. विशेष. माहुली सगमीं श्री देवाचे इमारतीस वाटाचे खरेदीबद्दल आपाजी कासार याजकडे पैका दिला त्याणें वाट बैल भरून पुढें रवाना केले, ते माहुलीस इमारतीकडे कोटीस घतले. ऐस असता आपाजी कासार याची तुह्मीं नेऊन बसविला आहे ऐसे कळों आलें. तरी त्यास बसवावयास प्रयोजन काय आहे? वाटाकरिता काम तटल होत, याजव जे बैल आले ते कोटीस माप घेतलें. त्याचा अपराध नसता बैसवावें ऐसें नाहीं. याउपरी त्यास सोडून देणें. बहुत काय लिहिणें हे विज्ञापना.

[लेखांक २२०] ॥ श्री आई आदिपुरुष ॥

श्रीमत् परमहंस स्वामींचे सेवेसी —

चरणरज श्रीनिवास परशराम सा० नमस्कार विनति येथील क्षेम ता० वैशाख शुद्ध चतुर्थी गुरुवासर स्वामींचे दयेंकरून क्षेम असो यानतर स्वामींनीं आशीर्वादपत्र पाठविलें तें प्रविष्ट होऊन अभिप्राय कळों आला. ऐसेंच निरंतर आशीर्वादोक्त पत्र प्रेषून बाळकाचा

परामर्ष करीत गेलें पाहिजे. धावडशी, आनेवाडी, व इडमिडें (वीरमाडे) हे तीन्ही ग्राम श्रीचे. तेथें उपद्रव करून ऐवज घेतला हे गोष्ट अनुचित आहे. पैका माघारा श्रीस देवणें म्हणून आज्ञा. तरी, श्रीचे ग्रामींचा पैका माघारा द्यावा हे गोष्ट यथार्थच, परंतु यदा मुलकांत सर्वत्र वळवा पडला. येथें फौज ठेविली त्याची बेगमी जाली पाहिजे. याजकरिता सर्वत्र मुलकांत पट्टी केली. त्याप्रमाणें याही गावांवरी राजश्रींनीं पट्टी घालून वसूल घेऊन लष्करचे बेगमीस ऐवज देविला. तो आतां माघारा येतो ऐसा अर्थ नाहीं. बरें. जें जालें तें जालें. स्वामींचे आज्ञेवरून यावउपरी तीन गावास उपद्रव लागणार नाहीं. रोखापत्रही होणार नाहीं. येविशीं राजश्रींनींही सेवेशीं विनंति लिहिली आहे. त्यावरून कळों येईल. स्वामींनीं समाधान असों दिल्हें पाहिजे. कृपा केली पाहिजे हे विनंति.

[लेखांक २२१] ॥ श्री आदिपुरुष ॥

श्रीमत् सकल तीर्थस्वरूप राजश्री स्वामी स्वामींचे सेवेसी.—

विनंति सेवक कृष्णाजी परशुराम[१] कृतानेक साष्टांग नमस्कार. विनंति. सेवकाचें वर्तमान स्वामींच्या आशीर्वादें यथास्थित असे. यानंतर स्वामींनीं आशीर्वादपत्र पाठविलें तें पावलें. मौजे डोरलें व मरहाटगे या दोनही गावच्या रयता धरून नेल्या आहेत त्यांविशीं स्वामींनीं आज्ञा केली. तरी स्वामींचे आज्ञेनुरूप आम्हास दुसरें अवश्य काय आहे? स्वामींचे आज्ञेप्रमाणें चिरंजीव रा॰ बापूराऊ यास पत्र लेहून मुजरद् मनुष्य रवाना केलें आहे. दोनी गावचीं कुळें जे काय धरून नेलीं असतील ते सोडून देतील. अंतर आहे ऐसें नाहीं. चिरंजीवासही स्वामींची आज्ञा प्रमाण. आपले आज्ञेविरहित आम्हीं

---

१ कृष्णाजी परशुराम –भोनिवासरावाचे वडील बंधू. हे कोल्हापूरचे प्रतिनिधि व विशाळगड संस्थानचे मूळपुरुष होत

नाहीं. यंदाचे वर्षी आजारावर वखाला पडला तो आपल्यास विदित आहे. यामुळें चिरंजिवापासून अतर पडिलें आहे. स्वामींनीं क्षमा करून दया केली पाहिजे. बहुत काय लिहिणें? लोभ असों दीजे हे विनंति.

[लेखांक २२२] ॥ श्री आई आदिपुरुष ॥

श्रीमत् परमहंस सचिदानंदकंदश्रृगुर्नंदनस्वरूपेभ्या स्वामींचे सेवेसी–

चरणरज शिवराम कृष्ण साष्टांग नमस्कार विनंति येथील क्षेम ता० पौष शुद्ध प्रतिपदापर्यंत स्वामींच्या कृपावलोकनेंकरून यथास्थित असे विशेष. स्वामींनीं बहुत दिवशीं स्मरणपुरस्सर आशीर्वादपत्र पाठविलें तें प्रविष्ट होऊन दर्शनातुल्य हर्ष जाहला. ऐसेंच सतत आशीर्वादपत्र पाठवून परामर्ष करीजेत असलें पाहिजे. यानंतर गावचा अर्थ आज्ञापत्रीं लिहिला, ऐशास प्रस्तुत तीर्थस्वरूप रा० आणा सतेंकर्पीस तीर्थस्वरूप रा० राऊ स्वामींच्या दर्शनास गेले आहेत. त्याचें आगमन स्वस्थळास जाहल्यानंतर येविषयींचा अर्थ निवेदन करून सेवेसी विनंतिपत्र पाठविलें जाईल. स्वामींनीं प्रसादयुक्त तिवट पाठविलें तें प्रविष्ट जाहलें. आपले आशेपेक्षा विशेष काय आहे? बहुत काय लिहिणें, लोभ असों दीजे हे विनंति.

१७ सचीव.

[लेखांक २२३] श्री.

तीर्थरूप श्रीमत् परमहंसबावा स्वामींचे सेवेसी —

चरणरज नारो शंकर सचीव साष्टांग नमस्कार विनंति स्वामींच्या

---

१ शिवराम कृष्ण –कृष्णाजी परशुराम यांचे चिरंजीव

२ सतेंकर्पि –भातारा

३ नारो शंकर सचीव –भोरचे पंतसचीव कारकीर्द प स १७०७ ते ह स १७३७

आशीर्वादें करून फाल्गुन शुद्ध त्रयोदशी वर्तमान कुशल असे विशेष. स्वामींनीं पत्र पाठविलें तें प्रविष्ट झालें. राजश्री पंताजी कारदे (१) यानें अधिकाराविशीं कित्येक विषर्दे आज्ञा लिहिली, ऐशीयास सांप्रत उभयतां राजश्री स्वामींचीं दर्शनें परस्परें जालीं आहेत.' कारभाराचा दगा जाहला आहे. यामध्यें धंद्याचा निकाल निघतो ऐसें नाहीं. अखेर सालीं ये गोष्टीचा विचार राजश्री स्वामींस श्रुत करून काढूं. अखेर सालीं त्यास आह्मांकडे पाठवावें. विदित जालें पाहिजे. कृपा वर्धमान केली पाहिजे. सेवेसी श्रुत होय हे विज्ञापना.

[लेखांक २२४] श्री.

महाराज श्री परमहंस स्वामींचे सेवेसी:—

चरणरज नारो शंकर सचीव कृतानेक साष्टांग नमस्कार. विनंति. ता॰ आषाढ शुद्ध चतुर्थी पावेतों स्वामींच्या आशीर्वादें येथील वर्तमान यथास्थित असे विशेष. स्वामींनीं अंतोजी पायरा याहातें पत्र पाठविलें तेथें पैक्याविशीं लिहिलें. ऐशीयास सांप्रत गैरहगाम यामुळें वहुतसी ओढी जाली आहे. ते पत्रीं लिहितां पुरवत नाहीं. स्वामी रागास येतील याकरितां रु० २५ पंचवीस अंतोजीहातें पाठविले आहेत, ते घेतले पाहिजेत. वरकड राहिला ऐवज हगामचीर कार्तिक मार्गेश्वरमाहीं स्वामींस प्रविष्ट करू. कृपा वर्धमान असों दिल्ही पाहिजे. हे विनंति.

[लेखांक २२५] श्री.

महाराज श्री परमहंस स्वामींचे सेवेसी:—

विनंति सेवक चिमणाजी नारायण सचीव विज्ञापना विशेष. येथील वर्तमान आश्विन वद्य ८ पर्यंत श्रीचे कृपेंकरून यथास्थित असे. यानंतर

१ चिमणाजी नारायण –भोरसंस्थानचे दत्तक पुत्र. कारकीर्द इ. स. १७३७ ते इ. स. १७५७.

आपण आशीर्वादपत्र रांडोजीदर्मे पाठविलें तें उत्तम समयीं प्रविष्ट होऊन लिहिलें अवगत जालें. आज्ञा जे, बैलाचें दस्तक सालमजकुरचें पाठविणें म्हणून. त्यावरून दस्तक रांडोजी दर्मे सेवेसी पाठविलें आहे. त्यावरून विदित होईल. सेवेसी श्रुत होय हे विज्ञापना.

१८ पुरंदरे.

[ऐलांक २२६] श्री.

श्रीमत् महाराज राजश्री परमहंस बावा स्वामींचे सेवेसीः—

चरणरज मल्हार तुकदेव[1] कृतानेक साष्टांग नमस्कार. विनंति उपरी स्वामींच्या आशीर्वादकरून तागाईत श्रावण शुद्ध चतुर्थी भृगुवासरपर्यंत[2] कुशल असो विशेष. राजश्री स्वामींनीं मजला फलटणास पाठविलें होतें त्यास काल गुरुवारीं सायंकाळीं सातारियास आलों. श्रीमंत राजश्री पंतप्रधान यांनीं महाराजास पत्र पाठविलें तें सेवेसी पाठविलें आहे. त्यावरून विदित होईल. पोतांतून ऐवज स्वामींकडे देविला.

रुपयेः—१५०० बाबत हुताले तळें. पूर्वील सकरव रुपये ३५०० साडेतीन हजार पैकीं पावले रुपये २००० दोन हजार. बाकी ५०० उरणें लिगाडी सांवत सन सीत एकूण २०००.

एकूण दोन हजार रुपये पोतास लाखोटे करून ठेविले. नदीस पाणी याकरिता पाठविले नाहींत. महाराजानीं आज्ञा केली तर पाठवून देऊं. सेवेसी श्रुत होय. फलटणास जातांना मार्गी विहीर पाहिली. उत्तम

---

१ मल्हार तुकदेव —याचें उपनांव पुरंधरे हे अबाजीपंत पुरंधरे पेशव्याचे मुतालीक याच्या धर्मील बंधूचे पुत्र हे दादोबा या नावानें प्रसिद्ध आहेत हे पेशव्याच्या वतीनें शाहूच्या दरबारात पुष्कळ वर्षे होते. त्यांचे चिरंजीव धोंडोपंत हे दिल्लीस वकील होते. धोंडो मल्हार यांजकडून दिल्लीच्या राजकारणाचीं पेशव्यांस पत्रें येत असत.

२ श्रावण शुद्ध ४ भृगुवासर —ता ११ जुलई इ स १७३५.

काम झालें. पाणी उत्तम आहे. महाराजांनीं बहुत उत्तम गोष्ट केली. मार्गावर विहीर, बहुत लोक मार्गानें येतात, महाराजांची कीर्ति वर्णितात. सेवेसी श्रुत होय विज्ञापना. सौभाग्यादिसंपन्न वज्रचूडेमंडित विरूबाई साहेब यांचें पत्र पुणियास स्वामींनीं पाठविलें होतें तें पत्र माघारें आलें. तें सेवेसी पाठविलें असे. विज्ञापना.

[लेखांक २२७] श्री.

श्रीमत् महाराज श्री परमहंसबावा स्वामींचे सेवेसीः—

चरणरज मल्हार तुकदेव कृतानेक साष्टांग नमस्कार विनंति. येथील कुशल तागाईत छ १६ सफर पावेतों स्वामींच्या आशीर्वादेंकरून वर्तमान यथास्थित असे विशेष. तीर्थरूप राजश्री आपा स्वामींनीं वसई फत्ते केली. त्यांचीं पत्रें स्वामींस आलीं तीं स्वामींकडे रवाना केलीं आहेत. त्यांजवरून सेवेसी निवेदन होईल. सेवेसी श्रुत होय विज्ञापना.

[लेखांक २२८] श्री.

श्रीमत् महाराज श्री परमहंसबावा स्वामींचे सेवेसीः—

चरणरज मल्हार तुकदेव कृतानेक साष्टांग नमस्कार. विनंति उपरी येथील कुशल तागाईत छ १६ सवाल गुरुवारपर्यंत स्वामींच्या आशीर्वादेंकरून यथास्थित असे विशेष. स्वामींनीं दोन आशीर्वादपत्रें सोमाजी घाणेकराबरोबर पाठविलीं तीं प्रविष्ट होऊन लेखनार्थभावणें आनंदावाप्ति झाली. तीर्थरूप राजश्री नानांकडील वर्तमान फत्तेचें

१ छ० १६ सफरः—ता. १४ मे इ. स. १७३९ सोमवार. वसईहून चिमाजी आपांनी स्वामींच्या नांवची जी पत्रें पाठविलीं तीं प्रथम शाहूंकडे पुण्यास पाठविलीं होतीं त्याप्रमाणें तीं त्यांनी स्वामींकडे रवाना केलीं असें या पत्रावरून व्यक्त होतें.

२ छ० १६ सवाल गुरुवारः—ता. २३ जानेवारी इ. स. १७४१. मोडीच्या जंत्रीमध्यें या तारखेस शुक्रवार दिला आहे. तथापि हें पत्र याच सालांतील आहे यांत शंका नाहीं.

गुजर याचे पदरी वाळकोजी पांढ याचे गुजारतीनें घातले सदरहू ऐवज स्वामींनी अंताजी तव्केश्वर जामदार यानशाम्नी हजार रुपायाऐंशी रुपये पोता ठेविले. त्यापैकी पाच हजार रुपये सद रहू देविले ते दिले असेत. सेवेसी विज्ञापना.

[लेखांक २३२]

श्री.

श्रीमत् महाराज श्री परमहंसबावा स्वामींचे सेवेसी.—

चरणरज मल्हार तुकदेव कृतानेक साष्टांग नमस्कार. विनंति उपरी येथील कुशल तागाईत छ १८ रमजानपर्यंत स्वामींच्या आशीर्वादें-करून यथास्थित असे विशेष. स्वामींनीं आशीर्वादपत्र कृपाळूपणें पाठविलें तें पावलें. लेखनार्थश्रवणें आनंदावाप्ति जाहली. राजश्री सयाजी कनोजे याविशी आज्ञापिलें तर पूर्वील आज्ञेनें पुण्यास तीर्थरूप राजश्री नानास लिहून पाठविलें होतें त्याचें उत्तर काल्च सायंकाळीं आलें. व वर्तमान सेवेसी लिहून पाठविणार तों स्वामींचेंही आशीर्वादपत्र आलें. त्याजवरून तीर्थरूप राजश्री नानाचें उत्तर सेवकास आलें त्याची नक्कल करून सेवेसी पाठविली आहे. त्याजवरून विदित होईल. तर स्वामींनीं सयाजीस पुण्यास जावयाची आज्ञा करून आपलें पत्र देऊन पुण्यास रवाना करावें. पाचशें रुपये सालिना पावते करितील व दोन वस्त्रें देऊन समाधानपूर्वक चालवितील. स्वामींचे आज्ञेपेक्षा अधिकोत्तर काय आहे? सर्व स्वामींच्या आशीर्वादाचें आहे. विदित झालें पाहिजे. स्वामींनीं प्रसाद डाळिंब एक पाठविलें तें पावलें. उत्तम फळ आहे. सेवेसी श्रुत होय विज्ञापना.

[लेखांक २३३]

श्री.

श्रीमत् महाराजश्री परमहंसबावा स्वामींचे सेवेसी —

चरणरज मल्हार तुकदेव कृतानेक साष्टांग नमस्कार. विज्ञापना ता गाईत छ २२ मोहरम मुक्काम भिलवडी स्वामींच्या आशीर्वादेंकरून

कुशल असो विशेष. तीर्थरूप राजश्री पंतप्रधानस्वामींचें विनंतिपत्र स्वामींस आलें तें जासुदाखमागमें सेवेसी पाठविलें आहे. त्यावरून सविस्तर विदित होईल. येथील वर्तमान तरी राजश्री उदाजी चव्हाण राजश्री स्वामींस छ० १८ मोहरमीं येऊन भेटले. योलीचालीचा निश्चय कांहीं हा कालपर्यंत झाला नाहीं. सेवेसी कळावें म्हणून लिहिलें आहे. सदैव आशीर्वादपत्रीं सांभाळ केला पाहिजे. सेवेसी श्रुत होय विज्ञापना.

[लेखांक २३४] श्री.

श्रीमत् महाराज श्री परमहंसबावा स्वामींचे सेवेसीः—

चरणरज मल्हार तुकदेव कृतानेक साष्टांग नमस्कार विनंति उपरी येथील कुशल तागाईत छ ७ सफर रविवार प्रातःकाळ मुक्काम रेठरें स्वामींचे आशीर्वादेंकरून यथास्थित असे विशेष. स्वामींनीं आशीर्वादपत्र पाठविलें तें प्रविष्ट होऊन परमानंद जाहला. साम्प्रतचें व राजश्री प्रधानपंताकडील वर्तमान कळत नाहीं, तर लिहून पाठवणें, म्हणून आज्ञा. ऐशास निजामन्मुलुक यांणीं मुनकें रान पाहून विर्तिगागड आंबळ्याजवळ होता, त्यास मोर्चे लावून सत्तावीस दिवस गड झुंजला; शेवटीं घेतला. आणिक दुष्ट बुद्धि धरून कावनई किल्यास मोर्चे लावावया फौज रवाना केली म्हणून वर्तमान आलें आहे. निजामन्मुलुक नासकासमीप देवळालीवर आहे. याउपरी कोणीकडे जाईल तें पाहावें. तीर्थरूप राजश्री नाना बुंदेलखंडांत गेलियापासून आम्हांकडे कांहीं कागदपत्र आला नाहीं. सेवेसी विदित झालें पाहिजे. राजश्री स्वामींचें आज येथून कूच होऊन तळ्यावर गेले. याउपरी देवदर्शनास जेजुरीस चालिले. स्वामींस कळावें म्हणून लिहिलें आहे. स्वामींनीं श्रीचा प्रसाद पंचवीस पेढे पाठविले ते प्रविष्ट जाहले. विदित झालें पाहिजे. सेवेसी श्रुत होय विज्ञापना.

१ छ ७ सफर रविवारः—ता० ५ एप्रिल इ० स० १७४१.

श्री.

[लेखांक २२७]

श्रीमत् महाराज श्री परमहंसबावा स्वामींचे सेवेसीः—

श्रीमत् महाराज श्री परमहंसबावा स्वामींचे सेवेसीः— आज्ञाधारक मल्हार तुकदेव कृतानेक साष्टांग नमस्कार विनंति उपरी येथील कुशल तागाईत श्रावण बहुल दशमी इंदुवासरपर्यंत स्वामींच्या आशीर्वादेंकरून यथास्थित असे विशेष. स्वामींनीं खंडोजी शाळवी याजबरोबर आशीर्वादपत्र पाठविलें तें प्रविष्ट जाहलें. तेथें आज्ञा कीं, राजश्री पंतप्रधान याजकडील श्रींचा वर्षासनाचा ऐवज हाल्लमज-कुरचा एकमुष्टी रुपये पाठवून देणें म्हणून. त्याजवरून श्रीमत राजश्री पंतप्रधान याजकडील हाल्लमजकूर सन इसन्ने अर्बैन मया अलफचे वर्षा-सनाचे रुपये ६१०० एकमुष्टी घेऊन खंडोजी शाळवी याबरोबर ओडपाड मारूसे देऊन सेवेसी पाठविले आहेत. पावल्याचें उत्तर श्रीमत राजश्री पंतप्रधान यास लिहिलें पा-हिजे. सेवेसी श्रुत होय विज्ञापना.

श्री.

[लेखांक २२८]

श्रीमत् महाराज श्री परमहंस स्वामींचे सेवेसीः—

श्रीमत् महाराज श्री परमहंस स्वामींचे सेवेसीः— आज्ञाधारक अंबाजी त्रिंबक कृतानेक सा० नमस्कार विनंति उपरी ता० चैत्र बहुल अष्टमी रविवासरपर्यंत स्वामींच्या आशीर्वादेंकरून सुखरूप असो विशेष. आजि दीड प्रहर दिवस आला ते समयीं राजश्री कृष्णाजी दाभाडे यांणी राजश्री स्वामींस वर्तमान विदित केलें कीं, राजश्री पंतप्रधान यांचे व राजश्री त्रिंबकराव दाभाडे सेनापति यांचें युद्ध पौष शुद्ध पक्षीं जाहलें. सेनापतींची फौज मोडिली. त्यांचा राजश्री

१ श्रावण बहुल दशमी इंदुवासर —ता० २४ आगस्ट इ० स० १७४१.

२ इसन्ने अर्बैन —इ० स० १७४१।४२.

३ चैत्र बहुल अष्टमी रविवासर —ता० १८ एप्रिल इ० स० १७३१.

४ हें समोरें येथील युद्ध होय. लेखांक २६ पहा.

त्रिंबकराव दाभाडे सेनापति कामास आले. आणिक कितेक दुतर्फा लोक कामास आले ह्मणून मोघम वर्तमान सांगितलें. तपशीलें कागदपत्र आले नाहींत. आलियावर स्वामींस लेहून पाठवूं. विदित झालें पाहिजे. कृपा केली पाहिजे. हे विज्ञापना.

[लेखांक २२७] श्री.

श्रीमत् महाराज श्री परमहंस स्वामींचे सेवेसीः—

चरणरज अंताजी त्रिंबक कृतानेक सा० नमस्कार विनति उपरी स्वामींच्या आशीर्वादेंकरून ता० छ० २२ रजबपर्यंत कुशल असो विशेष. स्वामींनीं वेदमूर्ति राजश्री प्रभाकर जोशी या समागमें आशीर्वादपत्र पाठविलें, प्रविष्ट होऊन बहुत समाधान जाहलें. श्रीचा प्रसाद खजूर ८1. दहा शेर व सुपारी रोठे सुमारें ३५ पस्तीस व मीरे ८८॥ अच्छेर पाठविलीं तीं प्रविष्ट झालीं. स्वामींनीं पैक्याविशीं लिहिलें कीं ज्येष्ठ आषाढमासीं द्यावेसें मान्य केलें, परंतु हाल्लीच पैका पाठवून देणें. त्यास स्वामींची आज्ञा मान्य करून वे० राजश्री प्रभाकर जोशी यासमागमें रुपये १००० एक हजार पाठविले आहेत. स्वामींनीं घेऊन पावल्याचें उत्तर पाठवून द्यावयाची आज्ञा केली पाहिजे. स्वामीपाशीं आमचें पत्र ज्येष्ठ आषाढ मासीं हजार रुपये देतों ह्मणून पत्र लेहून पाठविलें होतें, तें पत्र आमचे मार्फे आमुदापाशीं दिल्हें पाहिजे. आह्मी स्वामींचे चरणरज सेवक असों. सेवेसी श्रुत होय हे विज्ञापना.

[लेखांक २२८] श्री.

श्रीमत् महाराज श्री परमहंसबावा स्वामींचे सेवेसीः—

चरणरज महादाजी अंबाजी कृतानेक विज्ञापना ता० छ० २० जिल्हेजपर्यंत वर्तमान यथास्थित असे विशेष. कृपा करून पत्र पाठविलें तें प्रविष्ट जाहलें. पंचमणाचे वीळ शर्करायुक्त पाठविले ते उत्तम समयीं

प्रविष्ट होऊन परम आल्हाद जाहला. प्रसाद कुडती व तिवट पाठविलें तें पावलें. पाचशें रुपये द्यावयाचा करार केला आहे त्यास पाचशे रुपये वदाचे पाठवून देणें ह्मणोन आज्ञा. ऐसीयास स्वामींस आह्मीं हजार रुपये तीन वर्षांनीं देतों, त्याप्रमाणें हे पाचशें तीन वर्षांनीं द्यावयाचा करार आहे. त्यावमोजीव सेवेसी प्रविष्ट होतील. सर्वदा चरणरजावर कृपा असों द्यावी. पत्रीं साभाळ करावा. सेवेसी श्रुत होय हे विज्ञापना.

[लेखांक २३९] श्री.

श्रीमत् महाराज श्री परमहंसबावा स्वामींचे सेवेसीः—

चरणरज महादाजी अंबाजी कृतानेक विज्ञापना. येथील कुशल ता० अधिक वद्य पंचमीपर्यंत स्वामींच्या आशीर्वादेंकरून यथास्थित असे विशेष. स्वामींनीं आशीर्वादपत्र पाठविलें तें प्रविष्ट जाहलें. कितेक अर्थ स्वामींनीं विशदें आज्ञापिलें. त्यांत मुख्यार्थ हाच कीं तुह्मी दोन भाव धरिता. अशो कुडतीस पसमी थानें २ व दुर्लभंग पसमी थानें ३ एकूण पाच व संजाब तापता गज ३ पाठवणें ह्मणोन आज्ञा. ऐशास स्वामी ईश्वरस्थानीं आहेत. स्वामींजवळ दोन भाव आह्मी धरूं हें सर्वथा होणें नाहीं. पसमी थानाविशीं व तापतीयाची आज्ञा, त्यास येविशीं श्रीमंतास विनंति केली. पसमी थानें समागमें आणिलीं नाहींत. स्वामींनीं आज्ञा केली त्याजवरून पुण्यास लिहिलें आहे. पसमी थानें व तापता येताच सेवेसी पाठवून देतील. जिनसाचे अधिक पन्नास रुपये द्यावे होते ह्मणोन स्वामींनीं आज्ञा केली, त्यास श्रीमंताची दौलतच स्वामींच्या आशीर्वादाची. जें आहे तें सर्व स्वामींचें आहे. स्वामी पन्नास रुपये अधिक द्यावयाचें का ह्मणतात? स्वामींच्या पायांवितरिक्त श्रीमंतास अन्य दैवत नाहीं. रामाजी पचकुडवा तेलंग याजकडील सत्तावीस रुपये पाठवावयाची आज्ञा. त्यास रामाजी पचकुडवा श्रीमंताकडे कोणी चाकर नाहीं, अगर कोण कोठील हेंही ठाव ठिकाण नाहीं. जरी तो चाकर असता तरी स्वामींच्या त्याजकडील रुपये उग-

विले जावें. सोमाजीच्या वहुमानास मागें पुढें पाहिलें ह्मणोन आज्ञा, तर स्वामींच्या चरणारविंदीं श्रीमंताचा अविनयभाव तिळतुल्य नाहीं. श्रीमंताजवळ सेवकलोक सेवा करितात ते स्वामींचेच सेवक आहेत व सोमाजीही पदरचाच आहे. त्याचा बहुमान न्हवेरे काय आहे? स्वामींनीं कृपा करून मध घागर १ पाठविली ती पावली. सेवेसी श्रुत होय हे विज्ञापना.

जंजिरेकर हवशी.*

[लेखांक २४०]

इ.

आजम अकरम मर्हेद्रनावा दाम पफकतहु.

मुपफक मेहेरवान एत्तेजाद दोस्तान अज दिल एखलास सिदी

* पधराव्या शतकामध्यें बहामनी राज्य ज्या वेळीं स्वतंत्र झालें त्या वेळीं दिल्लीचा संबंध कमी होऊन अबिसीनियन व आफ्रिकन लोक हिंदुस्थानच्या पश्चिम भागात जास्त शिरले. त्यापैकीं हवशी हे होत. हवशी हें नाव Arab-el Habish ह्यावरून पडलें. ह्या लोकाचें सिद्दी असेंही दुसरें नाव आहे. सिद्दी हा सय्यद शब्दाचा अपभ्रंश आहे. हे लोक आपल्या कर्तृत्वशक्तीनें नावलौकिकास चढले व मोंगलबादशाहीमध्यें हे मुसलमानी आरमाराचे अधिपति झाले. ह्याच्याकडे दंडाराजपुरी व जंजिरा हीं ठाणीं असत. ह्याची सत्ता कमी करण्याकरिता शिवाजीच्या कारकीर्दीपासून मराठ्याचा यत्न चालला होता ह्याच्या व मराठ्याच्या अनेक वेळीं झटापटी झाल्या होत्या. ह्यानीं मराठ्यास फार त्रास दिला व त्यांच्या राज्यांतील हिंदु देवस्थानें वगैरे उद्ध्वस्त केलीं. ब्रह्मेंद्रस्वामी चिपळुणाजवळ परशरामी जाऊन राहिले होते त्याना तेथें हवशाकडून उपद्रव पोहोंचल्यामुळें ते घाटावर आले. स्वामी योग्यता हवशांस व त्यांच्या सुभेदारांस चांगली समजल्यामुळें त्यांनीं त्यांस स्वस्थळीं आपल्या राज्यांत नेण्याबद्दल पुष्कळ यत्न केला. स्वामींचा व हवशांचा पत्रव्यवहार फार महत्त्वाचा आहे. त्यापैकीं जे कागद उपलब्ध झाले ते येथें सादर केले आहेत.

१ सिद्दी संबुल—हा सिद्दी सुरूर ह्याचा गुमास्ता होता. इ० स० १७३४।३५ मध्यें जंजिऱ्याचा अधिपति होता असा उल्लेख सांपडतो.

संदुल सलाम यादज सलाम. मुख्य तात्पर्य कारण हें कीं, येथील कुशल जाणून स्वकीय कुशल लिहीत असलें पाहिजे. यानतर पूर्वी आपण हु-जूर व आह्मास पत्रें पाठविलीं होतीं, त्याचीं उत्तरें आपणास लिहून गेल्यापासून आजपर्यंत काहींच आपण उत्तर लिहिलें नाहीं. हें स्नेहाचे ठिकाणीं योग्य नव्हे. निरंतर पत्राची वहिवाट ठेऊन मित्रतेची वृद्धि करावी हें योग्य आहे ऐसीयास हालीं परशरामास पूर्वीप्रमाणें येऊन रहावयाचा मनोदय आहे ह्मणोन आपला निरोप विनायक जोशी व कृष्णशेट शेट्ये कर्यात चिपळूण याचे सांगण्यावरून समजला. त्याजवरून हुजुर विनंति करून आपणास ठिकाणचे ठिकाणीं येण्याविशीं व पूर्वी इनामगाव आपण आल्यानंतर आपणाकडे चालवावयाचा हुकूम घेऊन लिहिलें जात असे. व याप्रकरणीं हुजुरुनही आपणास पत्र पाठविलें आहे. त्याजवरून समजण्यात येईल. तरी आपण खातरजमेनें कोणतेंविशींही संशय न घेता, परशरामीं ठिकाणचे ठिकाणीं येऊन सुखरूप पूर्वीप्रमाणें राहिलें पाहिजे. आपलें पूर्वीप्रमाणें अनेक तऱ्हेनें चालविलें जाईल. अंतर पडणार नाहीं. या प्रकरणीं सुभे अंजनवेली-सही हुकूम सादर जाला आहे बहुत काय लिहिणें. रवाना छ० २० माहे सावान हे कितावत.

[लेखांक २४१] हु.

आजम अर्धेद्रबावा महफूज बापद.

मोदरत व मवलीयत मजमु इबादत वादअज पौक आके, बहुत दिवस जाले परंतु पत्र पाठविलें नाहीं. हें स्नेहाचे ठिकाणीं नीट नव्हे. उभय पक्षींची मित्रता पूर्वीपासोन चालत आली आहे, त्याप्रमाणें सांप्रतही उभय पक्षींचे मित्रतेचा मार्ग चालू ठेवून, पत्र पाठविण्याची वहिवाट असों द्यावी हें योग्य असे. यानंतर आपण धामधुमेचे रावोनें

परशरामचे ठिकाणाहून वरघांटीं गेला. त्यास पांच वर्षें होत आलीं. सांप्रत टिकाणचे ठिकाणीं यावयाचा मनोदय आहे ह्मणोन विनायक जोशी व कृष्णशेट शेट्ये कर्यांत चिपळूण यांचे सांगण्यावरुन निरोप आला. या प्रकरणीं रफअत व शहामतपनाह सिद्दी संबुल यांणींही विनति केली. त्यावरून स्नेहाच्या रीतीनें लिहिलें जात असे कीं आपण आपले ठिकाणीं परशरामीं यावयाचें करून पूर्ववत् प्रमाणें मुस्तरूप रहावयाचें केलें पाहिजे. आल्यानंतर पूर्ववत् प्रमाणें इनामगांव आपणाकडे चालवावयाचाही हुकूम जाहला असे. सरकारांतून वडिलांपासून आपलें चालविलें तसें हल्लींही हरएक बाबेंत चालविलें जाईल. येविशीं खातरजमा राखोन कोणतेहीविशीं सरोप अंदेशा मनांत आणूं नये. आपलें चालविण्याविशीं सुभेयासही हुकूम सादर केला आहे. बहुत काय लिहिणें. रवाना छ २० माहे सावान सन २१ जिळूस. हे क्तिाबत.
[लेखांक २४२] हु.

ब्रह्मेंद्रवावा हमेषा सुफबक्त वापंदः—

मोहबत व मजमू इबादत मकान दोस्तान इखलासदार मखलिसान बादज दुवा सलाम तैरियत अंजाम माहवल मुराम आंके येथील कुशल जाणून आपली कुशलता निरंतर लिहीत असलें पाहिजे. यानंतर बहुत दिवस जाहले, परंतु आपणाकडून मुस्तरूपतेचें पत्र येत नाहीं. पूर्वीपासून आपले व आमचे थोरपणाची ममता परिपूर्ण चालत आली आहे. याप्रमाणें सांप्रतही चालावी असा आमचा मनोदय असे.

१ परशरामाहून स्वामी वरघाटीं आल्यास पांच वर्षें झालीं म्हणून ह्या पत्रांत उल्लेख आहे त्यावरून हें पत्र इ० स० १७३३ सुमारानें असावें. ह्यांत सिद्दी संबुल यानीं विनंति केल्यावरून हें पत्र लिहिलें आहे असाही उल्लेख आहे. त्यावरून वरील पत्र व हें एका वेळचेंच आहे असें उघड होतें. ह्या पत्रावरून सिद्दी संबुल हा जंजिऱ्याचा अधिपति ह्या वेळीं नव्हता असें दिसतें. ह्या वेळीं बहुतकरून सिद्दी सुरूर हा जंजिऱ्याच्या गादीवर असावा.

आणि पुढेंही आपण या घराण्यावर अधिक लोभ व स्नेह राखावा हें आपणास योग्य असोन, पत्रद्वाराही समाचार घेण्यास स्मरण होत नाहीं, हें थोर लोकास चांगलें नव्हे. निरंतर स्नेहाचे उत्तमपणाची चाल राखून मित्रतेचे मार्ग दिवसानुदिवस अधिक होय तें केलें पाहिजे. यानंतर आपण दहाबारा वर्षे आपला पूर्वीचा ठिकाणा सोडून घाटावर जाऊन राहिला. बस्ती फौज खालीं उतरोन सर्व मुलूख खराब जाहला. आज पावेतों गोर गरीब अद्यापि भकलेले आहेत. या गोष्टीचें भय (?) आपले सेवकास कांहींच येत नाहीं हें आश्चर्य आहे. आपण आपले जाग्यास परशरामी येऊन पूर्वीप्रमाणें वस्ती केल्यास ते प्रांतीचे लोकही आपले ठिकाणचे ठिकाणीं येऊन निर्भयपणें वस्ती करून सुख पावतील. येणेंकरून आपणासही थोर श्रेय आहे. याजकरिता पूर्वी शेख महमदअली याचेबराबर आपणास लिहून पाठविलें होत, परंतु उत्तर येऊन पोंचलें नाहीं. सांप्रत शहामत व अवलीयत येत सिद्दी याकूत सुभेदार सुभा मामले दाभोळ व प्रांत राजापूर यांणीं पूर्वीप्रमाण आपले इनामगावच्या सनदा व पन्नास बैलाचें दस्तक देण्याकरिता लिहून पाठविलें त्याजवरून आपले वृत्तीवर व रात्रीवर दृष्टि देऊन पूर्वीप्रमाणें पेंढे तर्फ चिपळूण व मौजे आवडस तर्फ खेड दोनी गावचे इनामाच्या सनदा व पन्नास बैलाचे दस्तक असे तयार करून पाठविले, ते कागद सुभेदार मशारनिल्हे हे आपणाकडे पाठवितील. तर आपले खातरजमेनें आपले पूर्व ठिकाणास यावयाचें करून पूर्व-

---

१ श्रान स्वामी परशरामाहून निघाल्यास १०।१२ वर्षे झाली असा उल्लेख आहे आणि शेवटीं २६ जुलूस सन आहे, तो लेखांक २४१ च्या शेवटच्या २१ जुलूस सनापेक्षां पांच वर्षांनीं अधिक आहे व त्या पत्रांत स्वामी घरघाटी गे त्यास ५ वर्षे झालीं असा उल्लेख आहे त्यावरून हें पत्र इ० स० १७३८ सालचें असावें या वेळीं सिद्दी अबदुल रहिमान हा जंजिऱ्याचा अधिपति असावा

वत्प्रमाणें प्रांताची वस्ती होय ऐसें केलें पाहिजे. यांत आपली बहुत तारीफ आहे. बहुत काय लिहिणें. रवाना छ० ५ माहे शावान सन २६ जिलूस हे कितावत.

[लेखांक२४३] हु.

आजम अकरम गोसावीयावा संस्थान परशराम मुक्काम
धावडशी दाम मोहबत हु:—

अज दिले एकलास सिद्दी याकूत सुभेदार सुभा मामले दाभोळ व प्रांत राजापूर सलाम बादज सलाम खैर अंज्याम आके येथील कुशल जाणून आशीर्वादसहित स्वकीय कुशल लिहून संतोषवीत असलें पाहिजे. यानंतर सय्यद याकुब जमादार याचे समागमें आशीर्वादपत्र पाठविलें तें उत्तम समयीं प्रविष्ट होऊन लिहिला मजकूर कळला. तुह्मी पूर्ववत्प्रमाणें चालून गांवदीव पूर्वी ठरले आहेत ते करार करून संस्थानचे चालविलेत, तरी संस्थानचा बंदोबस्त होणें काय कठीण आहे ह्मणून लिहिलें, त्यावरून सविस्तर कळलें. ऐसीयास तुह्मी आशीर्वाद देणार भगवद्भक्त मनुष्य संस्थानचे ठिकाणीं असल्यास पूर्वीप्रमाणें चालणार नाहीं अशी काय गोष्ट आहे? पहिलेपेक्षा अधिक चालेल. तुह्मांसारखे साधु लोकांचे चरण लागल्यानें ब्राह्मणसीद्दी त्रिधेक लोकांस सुख होईल. येविशीं निःसंशय. आपले संस्थानास यावयाची तरतूद करून आलें पाहिजे. तुह्मी आल्यावर तुमचे गांवदीव जे आहेत ते तुह्मांकडेस खास चालवूं. पहिलेपेक्षां अधिक चालयण्यास अतर होणार नाहीं. या प्रकरणीं रा० कृष्णाजी नरहरि आले आहेत. हेही आह्मांकडील खेदाची बोलणीं बोलतील (त्यावरून) यद्धीं देईल. तुमचा साधु

१ बरील पत्रांत सिद्दी याकूत सुभेदार म्हणून ज्याचा उल्लेख आहे तोच हा यांतूल होय. हा दाभोळ व राजापूर येथील सुभेदार असावा असें दिसतें. ह्याचा व स्वामींचा स्नेह होता.

लोकाचा आशीर्वादच असो. बहुत काय लिहिणें, लोभ बहुत असला पाहिजे. रवाना छ० १५ माहे जमादिलाखर हे कितावत. आपणाकरितां स्नेहाचे ठिकाणीं कृष्णाजी नरहरि याजबराबर दोला अडगोळी पैठणी कुसुंबी एक पाठविला आहे. आपणाजोगा नव्हे, परंतु कृपा करून स्वीकार केला पाहिजे. बहुत काय लिहिणें. १० छ० मजकूर. हे कितावत.

[लेखांक २४४] हु.

आजम अकरम गोसावीबावा परशराम मुकाम धावडशी

दाम मोहबतहू.

अज दिले एखलास सिद्दी याकूत किल्लेदार किल्ले गोवळकोट ठाणें चिपळूण सलाम बादज सलाम येथील खैर अजाम सुरसन इहिदे सलासीन मयाव अल्फ[1] आके येथील खैरसला जाणून मोहिब्बी आपला खैरसला हरवक्त कलमी मरकूम करीत असलें पाहिजे. दिगर चंदरोज गुदस्त जाहले अमा याद करून खत कितावत पाठवून दिलास खुषवक्ती पौंहचविली नाहीं. तरी ऐसें वाजवी नसे. यावादज आलेल्या आदमीया-सोवत खत कितावत पाठवून शादमानी पोंहचावीत असलें पाहिजे. बादज ईजानेबाचे[2] जागा भाइ आजम सिद्दी हिलाल यास हुजुरून सरफराज करून रवाना केलें ते येऊन पोंहचले आही छ० १५ निस्कोंदी स्वार होऊन हुजूर रवाना जालों मोहिब्बास मालूम आलें पाहिजे ते जागा दूरचे पल्लेयावरी असला तरी निविसे याचे राहोन खबरअसपार घेत असलें पाहिजे खत कितावत पाठवावे. यास परामोनी केली न पाहिजे दरास काय लिहिणें, प्यार मोहब्बत असा दिली पाहिजे रवाना छ० १५ जिल्काद हे कितावत

---

१ इहिदे सलासीन — इ० स० १७३०।३१

२ छ० १५ जिल्काद — ता० ११ म इ० स० १७३१

[लेखांक २४५] हु.

आजम अकरम गोसावी मुकाम परशराम मोहवतहु:—

अज दिल एखलाछ सिदी सोद सुभेदार सलाम बादज सलाम खैर अंजाम सु॥ सहेलासीन मया व अलफ आंके, येथील खैर सल्ला जाणून आपला खैर सल्ला कलमीं केला पाहिजे. दिगर कितावत पाठविली ते पोंहोचोन लिहिला मजमून मालूम जाहला. गांवींची रयत डावाडोल जाहली आहे ह्मणून लिहिलें, त्यावरून मौजे पेढें आंबडस हरदु गांवचे रयतीस कौल सादर केला आहे. रयतेचा दिलासा केला पाहिजे. आंबडसचा तेली परागंदा जाहला ह्मणून कळविलें, त्यावरून त्यासही गांवीं यावया बाबें कौल सादर केला असे. मौजे पेढ्याचे तेलीयानें बुतपरस्ती केली सबब त्यास मुन्याहून गुन्हेगारी करार जाहली आहे. त्यापैकीं पंधरा रुपये बाकी राहिले आहेत. त्याचा तगादा करितात आणि तेलीयापाशीं ऐवज नाहीं ह्मणून कलमीं केलें. तर मुसलमान होऊन जो बुतपरस्ती करील त्यास सजा तो सिवायमोजिब आपलीच आहे. लेकिन त्यास गुन्हेगारी मुकरर केली आणि रजा दिली होती. ऐसें असतां हालीं मोहिब्बी त्याचे बाबें कलमी केलें. त्यावरून सदरहु पंधरा रुपये मना करून मनाची चिठी पाठविली असे. हरएक बाब चालवावें ह्मणून कलमीं केलें; तर दोहींचे जागां तजावज आहे ऐसें नसे. दराज काय लिहिणें? प्यार मोहबत असों दिली पाहिजे. र० छ० १९ जिल्हेज हे किताबत.

---

१ सिदी साद यांचें सिदी सत्त असेंही नांव मराठी कागदपत्रांत सांपडतें. हा हबशाचा पदरचा सरदार होता. त्यानें व चिमाजी आपा पेशवे यांनी ता० १९ एप्रिल इ० स० १७३६ मध्यें कुलाबा जिल्ह्यांत चरई गांवी लढाई होऊन हा मारला गेला.

२ खमस सलासीन:—इ० स० १७३५.

खानीच चाहत असो. दराज काय लिहिणें. प्यार मोहबत असों दिली पाहिजे. रवाना छ० २८ जिल्हेज हे कितावत.

[लेखांक २४९] श्री.

आजम अकरम गोसावी मुक्काम धावडशी दाम मोहबतहु.

अज दिले एखलास सिदी साद सुभेदार सलाम बादज सलाम खैर अंजाम मु ॥ इसन्ने सलासीन मया व आलफ आके, येथील खैर सला जाणून मोहिब्बीं आपला खैरसला कल्मीं करीत असलें पाहिजे. दिगर मोहिब्बीं कितावत पाठविली ते नेकवक्तीं पोंहचोन. . मुल्ना हुसेन पेंढेकर हरएक बाबें गावात दगदगा देतो ह्मणून तपशीलें कल्मीं केलें तें आया जाहलें. ऐशीयासी ये बाबें अवल मोहिब्बीं कल्मीं केलें होतें त्यावरून त्यास ताकीद फर्माविली होती. अंमा तो खफती, दिवाणा, बेशौर जाहला असे. त्यामध्यें कांहीं शौर राहिला नाहीं. नाहींतर मोहिब्बांचे गावीं हरकोणी दगदगा करील त्याचें पारपत्य व्हावयास राहील ऐसे होणार नाहीं. दराज काय लिहिणें. प्यार मोहबत असों दिली पाहिजे. रा॥ छ० ३० सवाल हे कितावत.

[लेखांक २५०] श्री.

आजम अकरम गोसावी परशराम मोहबतहु.

अज दिले एखलास सिदी हिलाल किल्लेदार पोट गोंवळ ठाणें चिपळूण सलाम बादज सलाम खैर अंजाम मु० सन सलास सलासीन मया व अल्फ आके, येथील खैर खुषी जाणोन मोहिब्बीं आपली खैर आफीयत कल्मीं करीत असलें पाहिजे. दिगर मोहिब्बीं कितावत पाठविली ते पोंहचली. तेथें कल्मीं केलें जे, धावडशीहून निघोन छ० १ मोहरमीं दरम्यान आलों, व अंजनवेलीस सुभेदार यास कागद खलीता पाठविला, येवढा पोहोंचावून जाय आणणें ह्मणोन कल्मीं केलें तें आयां जाहलें. मोहिब्बांचे लिहिलीयाचें मोजिब खलीता अंजनवेलीस पाठवून

जाव आणवून मोहिब्याकडे रवाना केला जाईल. मालूम जाले पाहिजे. दराज काय लिहिणें. प्यार मोहबत असों दिली पाहिजे. रवाना छ० १० माहे मोहरम हे कितावत.

[लेखांक २५१]　　　　हु.

ग्रहेंद्रबाबा फकीर मुकाम चिपळूण.

मोहब्बत व मजमूअ इबादत बादज शौक आंके दर्रीविला कितावत पाठविली ते पोहचोन मजमून मुफसल जाहिर होऊन आला. तुम्हीं चिपळ्यांतून उठलेयाची खबर लिहिली. मालूम जाली, व दुपट्टा कुसंबी १ एक बराबर गोपाळ त्रिमल व मल्हारी पाठविला तो येऊन पोंहचला. दराज काय लिहिणें. रवाना छ० ९ माहे रबिलावल सन १३ जिलूस. हे कितावत.

[लेखांक २५२]　　　　हु.

इलाही मेंहेरवान आजम अकरम परमहस गोसावी उमर जादाहु.

अजीदिलें एखलास सिद्दी मसूद मुकाम बदर सुरत. सलाम बादज सलाम महबल मकसूद अं येथील खैर खुशी बनजर जाणून मोहिब्बी आपला खैरखल्ला हमेषा कल्मी करावयास फर्मावीत असलें पाहिजे. दिगर मोहिब्बी कमाल मेहेरबानी करून कितावत पाठविली ती सेवसात येऊन पोंहचोन दिलताजगी हासिल जाली. ते जाणोन बिल्कुल मोहिब्बाची मुलाजमतच जाली. ऐसी खुशवक्ती गुजरली तर येच वजा दोन्हाची याद करून रात कितावत पाठवून खबर अंतर येत असलें पाहिजे. दिगर मोहिब्बीं लिहिलें कीं राजपुरीस कितावत व तीन कपडे पाठविले होते व लिहिलें होतें कीं, नवाबाकडे रवान होते ते वर्ती लाहीं आ-

---

सिद्दी मसूदः—हा हबशांच्या आरमाराचा अधिपति असून त्याच्या येथें सुरतेस होता. हा मोठा कर्तबगार पुरुष असून त्यानें सुरतेस हबशांचा अंमल बसविला होता.

त्यांस तीन गांव इनाम दिल्हे होते. त्याप्रमाणें हल्लीं तुह्मीही ताज्या सनदा करून देणें, आणि त्यांनीं चालविलें होतें त्याप्रमाणें तुह्मीही चालविणें. ऐसें तपशीलवार लेहून पाठविलें. अंमा त्याचा जवाब आला कीं, "खान फौत जाले तेच वक्तीं अव्वल जुली आले असतेत ह्मणजे तुह्मांस गांव होते. हल्लीं तुह्मांस गांव इनाम होत नाहीं." ऐसा जाब आला ह्मणून मोहिब्बीं कलमीं केलें ते कुल हकीकत मालूम जाली. ऐसीयास ईजानेयाविशीं हुजुरून हुकूम आला असे कीं, तुह्मीं जंजिरा अव्वल सराईस येणें. त्यावरून आह्मीही हुजूर जाणार असों. तर मोहिब्बीं अव्वल सराईस हुजूर जंजिरा कितावत लेहून पाठवणें. आणि ईजानेविशीं तेथें गेलीयाराजद अर्ज करून मोहिब्बाचें काम सामखा करून घेऊं. मोहिब्बाखेरीज जादा आह्मांस कोणाचें जरूर नसे. तर "इनशाअल्ला हुताला" अव्वल फसल इंगामीं आह्मी गेल्यावर ताज्या सनदा इनाम गांवच्या करून मोहिब्बास देऊं. आह्मी मोहिब्बाचे दोस्त कदीम असों. हर दर हाल मोहिब्बाचे कामामध्यें तफावत तजावत करणार नाहीं. मोहिब्बास मालूम जालें पाहिजे. आह्मी मोहिब्बाचे हकामध्यें हमेशा—चे दरगामध्यें शुक्रगुजारी करीत असतों. दराज काय लिहिणें, प्यार मोहब्बत असों दीजे. रवाना छ० १५ माहे सफर सन २० महमदशाही हे कितावत.

[लेखांक २५३] हु.

ब्रम्हेंद्र फकीर मुकाम चिपळूण.

मोहब्बत व मजमुअ इबादत यादज शौक आंके दरीविला कितावत पाठविली ते पोंहोचोन मजमून मुफस्सिल मालूम जाला. मौजे ! गौळी तर्फ सावर्डें हा गांव सन सबा पासून आह्मांस इनाम दिला. त्याचा वसूल सन मजकूरचा आह्मांस पोंहचला नाहीं. तो वसूल मेहरबान होऊन आह्मांकडे द्यावयास व सालमजकुरीं हल्लीं गांव आमचे हुमाला क-

रावयास हुकूम केला पाहिजे म्हणून लिहिलें, तर सन सवाचा वसूल सरकारांत पोंहचला तो पोंहचलाच. अम्मा हल्लीं गांव तुमचे तुम्हांला आहे कीं नाहीं तें लेहून हुजूर पाठवणें; व कळंबुशी गांव मेहरबान होऊन आम्हांस इनाम देत होतेत, त्यास कोणीं इस्कील केली. त्याचा मुबदला दुसरा गांव देत होतेत. ऐशास मौजे डोरलें व महाळुंगे ता० पावस सुमा राजापूर हे हरदु गांव मराठे यांकडून आम्हास इनाम आहेत. त्यांस सराब होते. वसाहत करावयाकरितां सन समसामध्यें सुम्यांतून गांवास कौल मक्ता खंडी दरसाल रुपये ४२ बेचाळीस प्रमाणें करार करून पांच हजार कौल सुभेदारासही दिला. तेणेंप्रमाणें आज तीन सालां वसूल दिला. हल्लीं सालमजकूर सन समानचे खंडणीचे कौलाप्रमाणें बेचाळीस रुपये सरसुमा अंजनवेलीस रवाना केले होते; ते पोतांजमा झाले, आणि हुजत गावास दिली नाहीं. लेहून पाठविलें कीं, तुमचे गावीं निगर खंडणीची रयत जाऊन राहिली आहे, व बाधेयानें कीर्द केली आहे. त्याची खंडणी साल मजकुरीं मुकरर होणें ते देशकाचे निशनवीनें मुकरर जाली असे. त्याचा वसूल होणें तो अलाहिदा होईल म्हणून लिहिलें असे. यावरिता दोन्ही गावची खंडणी कळंबुशीचे मुबदला इनाम चालविल्यास आम्हास गांव पोंहचला आणि हरदु गावास तसदी कोणे वाबें न द्यावी ऐसा परवाना सादर करवावयास फर्माविलें पाहिजे म्हणून लिहिलें. मालूम जालें, व हरदु गावचा कौल नुम्यांस कागद सुम्याचा आला होता तो ऐसें हुजूर पाठविले. त्यावरूनही जाहीर जालें. तरी हरदु गावची खंडणी तुम्हीं रुपये ४२ लिहिले असा. अम्मा सुम्याचे दसरीं काय असे. ते लिहून हुजूर आणविली असे. 'इनशाअल्ला हुताला,' हरदु गावचे वाबें सरंजाम पोंहचविला जाईल. विल पैल कौल्मूजिब दोनही गावची खंडणी घेत जावी. जाजती कोणे वाबें तसदी न द्यावी म्हणून सुम्यास परवाना सादर केला असे. व गांवचा कौल सुमचा कागद ऐसे दोन्ही कागद फिरोन तुमचे आदमीयानजीक दिले असेत. दिगर पाथरवटाचे तलासाबद्दल तीन चार जोड्या रवाना

केल्या असा. त्यास सातारा पाळीचे पाथरवट दोघे तिथे तुमचे भेटीस येऊन त्यांहीं मुद्दा घातला. याची हकीकत व तुह्मीं त्यांशीं करार केला असा याची हकीकत लेहून मल्हारजी पाथरवट सालकर सरनाईक याचा भाई यास हुजूर पाठवून त्याचा मुद्दा सातरेस आणून त्याचा दिलासा करून मुद्याप्रमाणें कौल यास देऊन रवानगी केली पाहिजे; ह्मणजे दसरा होताच पाथरवट घेऊन मल्हारजी हुजूर येईल ह्मणून लिहिलें. मुफस्सिल मारूम जालें व मल्हारजी पाथरवटही हुजूर येऊन पोंहचला. त्याणें आपले मुद्दे जाहीर केले. त्यावरून त्याचा दिलासा करून पाथरवटास कौल दिल्हा असे कीं, तुह्मीं काय करावयास येणार ते सुखरूप येणें. सहा सात महिने काम करून जेव्हां जाऊं लागाल तेव्हां सुखरूप जाणें तुह्मास अटक होणार नाहीं. तुह्मीं कोणे यांचे शक अंदेशा न धरिता सुखरूप येणें. ऐसा कौल देऊन मल्हारजी पाथरवट याची रवानगी केली असे. पाथरवटाचे नाइकानें तुह्मास तैनातीविषयीं लिहिलें होतें त्याचे यांचे लिहिलेत, तर ते प्रमाणें तैनात मुकरर केली जात नसे. नाइकास महिना रुपये १० बगैरा पाथरवट याग कारिगर देखून महिना मुकरर केला जाईल व दोनशें रुपये आगाऊ मागत आहेत ह्मणून लिहिलें. त्यावरून हुजुरून रुपये दोनशें पाथरवटास रवाना करावयाबद्दल तुह्मानजीक तुमचे आदमीयासोबत पाठवीत होतों. अम्मा तुमचे आदमीयानें रहदारीचे सबबेनें कबूल केलें नाहीं. याकरिता अजनवेलीचे पोतांतून रुपये २०० दोनशें हुजुरून मुजरद आदमी पाठवून तुह्मानजीक रवाना करविले आहेत. हे पैसे तुह्मानजीक तिवहून येऊन पोंहचतील. ते याचे पदरी घालून रवानगी करणें. बादज जे पाथरवट येतील ते हुजूर रवाना करावयाबद्दल इजत आसार सिद्दी साद सुभेदार या नजीक पाठविणें. ते गलबतावर हुजूर रवाना करतील. हे यांचे सिद्दी मशारनिल्हेसही परवाना सादर केला असे, दराज काय लिहिणें. रवाना छ० २९ माहे मोहरम सन ९ जिंदा हे कितावत.

काळ बहुत आहे खर्ची
स्वदीघल्यानंतर कोठे स्वा
रिस जावे ऐसे नाहीं

स्वामींनीं पाठविलेलीं पत्रें.*

शाहूमहाराज व त्यांच्या राण्या.

लेखांक २५४] श्रीभार्गवराम.

श्रीमत् परमहंसस्वामी यांहीं

सहस्रायु चिरंजीव विजयीभव शाहुजीराजे छत्रपति यांसी आशी
र्वाद ऐसीजे:—येथें स्वारी तुमची होत्ये व सरकारकून सरदार आमचे
भेटीस येतात. त्यास, धावडशीकर पाटील याजपासून कवडी आपण
घेत नाहीं. पलीकडील वर्षी आपण गवत कुरणांत काढीत होतों तेव्हां
पाटिलांनीं, मीरशिकाराची[१] चाहडी सांगितली याजकरितां, मीरशिकार

* स्वामींनी लिहिलेलीं बरींच पत्रें आम्हांस उपलब्ध झालीं आहेत. परंतु तीं
मितवार नसल्यामुळें मागील पत्रांप्रमाणेंच त्यांचा व्यक्तिवार क्रम लाविला आहे.
या पत्रावर कोणत्याही प्रकारें कालबोध होण्यासारखें वार किंवा मिति यांचें सा-
धन नसल्यामुळें त्यांची नक्की तारीख, महिना, अथवा सन ठरविणें बरेंच कठीण
आहे. तथापि कांहीं पत्रांतील मागच्या पुढच्या संदर्भावरून त्यांची मिति ठरवि-
ण्याचा यत्न केला आहे. हीं पत्रें अस्सल पत्राच्या नकला असाव्यात असें वाटतें.
कारण, तीं बहुतेक भावरची येथील दप्तरांत सांपडलीं आहेत. या पत्रांचें हस्ता-
क्षर बहुतेक स्वामींचे शिष्य चिमणाजी कृष्ण व जगन्नाथ चिमणाजी यांचें आहे.
पर स्वामींच्या स्वदस्तुरचें असें पत्र शाहू महाराजांस लिहिलेलें एकच सांपडलें
आहे. हीं पत्रें फार प्रेमळपणानें लिहिलेलीं असून तीं स्वामींच्या स्वभावाचें खरें
स्वरूप दाखवितात. या पत्रांच्या योगानें स्वामींच्या कारकीर्दीतील राजकीय गो-
ष्टींचा इतिहास नुसता व्यक्त होत नसून, त्या वेळची सामाजिक स्थितीही मालूम
होते.

१ मीर शिकार:—शाहूमहाराजांस शिकारीचा फार नाद असे. त्यामुळें त्यांचे-
जवळ उत्तम उत्तम शिकारी असत. त्यांत मीर शिकार हा प्रमुख असे.

यास मारिलें. वाडियात कारकुनाचरी भुतें घालून वाडियात दुखणें हो-ऊन कारकुनाचे घरीं माणसें मरतात. भुतें वारंवार कुळ मेलीं. त्यास देव भगत सुवर्णदुर्गाहून आणून निवडिलें. भगतानें सांगितलें, धावड शीकर अवाजी पाटील याचे नि॥ भुतें चेटक १, जखीन १ येणेंप्रमाणें दोन भुतें वाडियात नाश करितात. भगतानें पाटिलास सांगितलें जें, आपण सांगतों त्या वारण. ते न वारीत. कतबा लिहून मागितला जे, याजपुढें जर कांहीं लाग झाला तर दिवाणचे गुन्हेगार. तो कतबा लिहोन न देत. ऐसे पाटील लबाड आहेत. मजला आटोपले नाहीं. गाव लगोन वर्षास पाचशें साठ रुपये खंडणी देतात. ऐसें चालवून मज हे श्रमास आले! हें दु:ख कोणास सांगावें? याजकरितां तुह्मास लिहिलें आहे. अवाजी पाटील यास नेऊन याचें पारिपत्य बरेंसें केलें पाहिजे. याचें पारिपत्य न करा तरी, मज आज्ञा कराल तर मी तरी एखादेकडेस जातों. जवानीं सोमाजी सांगता विदित होईल हे आशा.

[लेखांक २५५] श्रीभार्गवराम.

योगभ्रष्ट योगमाता सौ॰ सकवारबाई रामाजीराऊ यांची लेकी यांसी आज्ञा केली ऐसीजे —कोंकणात श्रीसंनिध धामणीगाव व सो-नगाव दोनी मिळोन हजार रुपयांचे गाव आहेत. त्यास देवें अजनवेळी तुह्मास दिली तर दोनी गाव आपले तर्फेनें श्रीस अर्पण करावे. या लोकीं दिल्यास कीर्ति होईल, परलोकीं कामास येईल. मागें छत्र-पतीस मिरजेच्या मुकामीं ह्मटलें जें, आंब्याचा बाग लावावयास धाव-डशीजवळ एक चावर द्या. त्यास छत्रपति बोलिले जे, मिरजप्रातें गाव तुह्मास देतों. त्यास आह्मीं ह्मटलें, मिरजप्रातें नलगे. तुह्मास पुत्र जाहली-यावर मग पाच गाव मागों ते द्या. जो गाव आरदवासंनिध आहे तो श्रीचीं गुरें ठेवावयास देणें. देवानें बहुत वनवास भोगिला आहे. तुह्मीं तरी देयाचें चालवावें. देव कामास येईल.

[लेखांक २५६] श्रीभार्गवराम.

आकाश पडों पाहे तरी तुशीच वाट पाहे. तोंडें मानिली रेणुका ते मातेहून अधिक, सौ० मातुश्री सकवारबाई यांसी आशा ऐसीजेः— धामणी, सोनगांव व धालवली कोंकणप्रांतें आहेत. ह्या तीन गांवच्या सनदा आपल्या शिक्यानिशीं पाठवून देणें. चिंतलें कार्य श्री भार्गव सिद्धीस नेईल. तरी तीन गांवच्या सनदा पाठवून देणें. वाचादत्त चार हजार रुपये देऊं केले (ते पाठवून देणें !). श्रेय तुमचे पदरीं पटेल. तुला मीं रेणुका शब्दें मानिली, ते मातेहून अधिक ऐसें आहे. तरी, चित्तास नये तरी मैत्री तोडणें. जामदारखान्यांत पाशोडी कुजेल तें बरें, कीं माझे अंगांत पाशोडीची रजई करून घातली ते बरी ? तरी हें चित्तीं पुरतें धरून विचार करावा.

[लेखांक २५७] श्रीभार्गवराम.

श्रीमत् परमहंस स्वामी यांहीं

सौभाग्यादिसंपन्न वज्रचूडेमंडित, वदती आशाची वाणी, चमास आली निर्वाणी, मातुश्री सकवारबाई मज जोडिलीस पुण्याची माता रेणुका; ऐसास बाई, तुम्ही राज्य करिता, मी तुमचा जागटी, चार कामें तुमचीं करितों. तुम्हीं ह्मणजे केवळ कलयुगींचे कर्ण, ऐसें असोन चार हजार रुपयांस हवाले देतां, हें बाई काय ? अमृतवाणी ईश्वराची कदापि लटकी करू नये. तरीच कर्णाची कीर्त दिगंतीं राहिली. गत वर्षी एक पशंगटी व एक रेशमी नवार व परगां एक जरी इमारत व रजई मागितली होती. त्यास शिरीं बुटेदार तरी द्यावें यावें होतें. रजई मागितली होती त्यास दीव बंदी निघोन गेलें ! बाई, आमचे जीवास बरें वाटत नव्हतें. तीन दोन चार वेळां व्याकुळ जाहला होता. परंतु तुमच्या पुण्यानें कांहीं उतार जाहला. तुह्मींच महाराजांस पाठवून आपणाजवळ नेऊन आणांव बरें केलेंत. नाहीं तर तुमचे अंतरास

तों अगत्यच नाहीं! आह्मी निलाजरे, ह्मणोनच तुमच्या राज्यांत राहतों. परंतु कोणास वूज नाहीं. वरकड तुह्मीं गतवर्षी व यंदा दोन वेळां पूजा केलीत. दोनी वेळां पूजेसमयीं मौजे सोनगांव व मौजे धामणी हे दोनी गांव भार्गवाचे पायाखालीं आहेत, त्यांचें उदक तुह्मीं घातलें जे, श्रीस अर्पण दोनी खेडीं केलीं. दोनी गांव मिळोन आकार ह्मणाल तरी साडेचारशें पांचशें पावेतों कदाचित् होईल. त्यास तीं खेडीं दोनीं भार्गवाजवळून कितीशीं लांब आहेत तीं आपल्या लक्ष्मणरावाजवळ पुसावें. तो सत्यच सांगेल. तुह्मीं तों तेच समयीं उदक घालून देवास अर्पण.केलेंतच; परंतु दोनी गांवचीं दोन अक्षरें आह्मांस लेहून पाठवणें जे, सोनगांव व धामणी हे दोनी गांव देवास दिल्हे. ऐसें आह्मांस लेहून पाठवणें ह्मणजे गांव आह्मांस पावले. विशेष काय लिहिणें हे आशा.

[लेखांक २५८] श्रीभार्गवराम.

सहस्रायु चिरंजीव महाराज छत्रपति महाराज जटाशंकर ईश्वराचें स्वरूप, यांस कोणी मनुष्य ह्मणेल तो नरकास जाईल. तुह्मां दोघींस जो मंत्र तारक सांगितला आहे तो निष्ठेनें जपणें ह्मणजे पुत्रसंतान झालेंच ऐसेंच समजणें. तुह्मीं आपले गुरूचे पायाची क्रिया केली आहे. छत्रपतीशीं भांडो ना. तर आह्मीं निरवानिरव केली आहे. भांडल्यास हा देश टाकीन आणि गोमुत्र तुह्मांवर टाकीन. राजाशीं तुह्मीं भांडिलांत नाहींत ह्मणजे विश्वजन सुखी होईल. महापुरुषाचे पायाची क्रिया केली आहे. तुह्मीं जें सेवण कराल तें राजास अमृतासमान लागेल. आणि तुमचें राजाचें एकचित्त नाहीं ह्मणजे तुह्मीं सोन्याचा घांस केला तरी राजास विषसमान वाटेल. मागें तुह्मांस आशीर्वाद दिला तो रागाचा होता. त्यास कोणीं आक्षेप केला असेल त्याचें काय झालें असेल तें ईश्वर जाणे. काय तुमच्या वडिलांचें पुण्य, काय जाणों छत्रपतीचें पुण्य

कीं तुमचें अन्य जन्मींचें सुकृत होतें, तर मज देवानें भुली घातली, आणि तुमच्या आश्रमास अकस्मात् आणिलें, आणि उपदेश जाहला. याचें सार्थक करा. इतकी तुह्मांस भिक्षा पदर पसरोन मागतों. तुह्मीं भोंदों नका. निरापराधी कोणी शिवी देईल ते गुरास लागेल. क्षमारूप धरत्रीनाम तपस्वीरूप योगीनाम संत संत संत धर्मानाम. तर पहा, पहा, त्या पांडवाचे कीर्ति अपार आहे. पुढें चालेल ऐसी कीर्ति तुह्मीं उभयतां करा. आणि संसाराचा कांहीं भरोंसा नाहीं. जसा दीपक मालवल्यास कांहीं नाहीं.

[लेखांक २५९] श्रीमार्गवराम.

सौ० संपन्न मातुश्री सगुणाबाई यांसी आज्ञा केली ऐसीजे:—आह्मीं गेलों होतों जे, नबाब मोंगल यास भेटोन त्यापासून गांव मागोन पालखींत बसोन तुह्मांस मुल दाखवावें. त्यास त्याची भेट न जाहली. याजकरितां राहतां राहिलें. साले कोंकणांत होतों त्यास त्याजवळचे चार गांव इनाम देऊन करीं चालवीव असत हेंही तुह्मांस विदितच आहे. वाजी होते ते ह्मणत जे, किटीजलानास तुह्मांस नेवून भेटवितो; आणि पांच गांव इनाम देऊं. त्यास तो मरोन गेला. एरवीं देविता. तुमची खातर निशा होती. तुमचें सत्पात्रीं देव तुमचें घेईना. कुपात्रीं यावें ऐसें तुमचे मनांत होतें, याजकरितां कुपात्रीं देता!*

[लेखांक २६०] श्रीमार्गवराम.

योगीराज योग्याची माता रेणुका माता सौ० संपन्न मातुश्री सगुणाबाई यांस आज्ञा केली ऐसीजे:—ईश्वरी कृपेनें पुत्रसंतान व्हावें ऐसें औषध हातास आलें ते पुडिया २१ पाठविल्या आहेत. प्रत्यहीं प्रातःकाळीं तोंड धुवोन एक पुडींतील औषध तिळाचे पळभर रायपुरी

* हें पत्र कार्त्तीवर मृत्यु पावल्यानंतरचें ह्मणजे १० म० १७४० च्या पुढचें असावें.

साखर एकत्र करून एकवीस रोज द्यावें. पुत्रसंतान श्री देईल. यास वोढावास पथ्य कांहीं नाहीं. लौकिकीं कोणास कळों न द्यावें. निष्ठेकडून घेतल्यास श्री पुत्रसंतान देईल. भाव पाहिजे. ऋषीशृंगें जैसे पिंडभागांतील विभाग कौसल्या, सुमित्रा, व कैकयी यांस दिले होते, त्यांणीं भावार्थे घेतले, त्यास पुत्रसंतान जालें; तैसें भावार्थे घेतल्यास पुत्रसंतान होईल.

[लेखांक २६१] श्रीभार्गवराम.

विश्वरूप मातुश्री पार्वतीसमान सौ० संपन्न मातुश्री सगुणाबाई यास आज्ञा. तुह्मांस भार्गवप्रसाद पादुकाजोड पाठविला आहे. घेतला पाहिजे. रघुजी भोसले यांजकडील कारभारी भास्करपंत याजकडे तीन हजार रुपये वायदा रघुजी भोंसल्याचे येणें आहेत. त्याजकडे माणसें कोणी जातील त्यास लिहोन तीन हजार रुपये आणविले पाहिजेत. खर्चास पाहिजेत याजकरितां त्वरेनें आणविले पाहिजेत हे आज्ञा.

[लेखांक २६२] श्रीभार्गवराम.

मननिर्मल गंगाजल पुण्यपवित्र सौ० संपन्न ऋषीश्वराची माता मातुश्री विरूबाई यासी आज्ञा ऐसीजे:-बहुत दिवस जाहले, तुह्मां-कडून पत्र येऊन वर्तमान कळत नाहीं. आमचें वृद्धपण जाहलें, तुमचे पुर्णे दहापाच कामें बाईट करीं जाहलीं, तीं तुह्मांस श्रुत जाहलीं. हल्लीं आमचा हेत आहे जे निरेस दादर बांधावा. काय निमित्त

१ पृष्ठ १७९ लेखांक १६६ मधील २ री टीप पहा

२ निरा नदी पुणें जिल्ह्यांत वाहत असून जेजुरीपासून पिंपरी व माळशिरस या गांवांस जातांना मध्यंतरीं लागते. तेथें पूल बांधण्याचा स्वामींचा हेतु होता. त्याप्रमाणें पूल बांधण्याचें काम सिद्धीस गेलें नाहीं. यावरून हें पत्र स्वामींच्या कारकीर्दीतील अखेरचें असावें.

ह्मणाल, तर ज्यापाशीं द्रव्य आहे तो द्रव्य देऊन उतरतो. ज्यापाशीं द्रव्य नाहीं तो कष्टी होऊन माघारा जातो. ऐसे चार महिने लोक पावसाळचे श्रमी होतात. याकरितां चार कमाना बांधाव्या. पान सात कामें जाहलीं हीं तुह्मास पुसोन केलीं. हल्लींही पत्र पाठविलें आहे. तर आपले पत्तीस लागोन निरेस दादर बांधावयासी लागणें. दादरास द्रव्य फार पाहिजे. त्यामी चार घरें आणखी चौ दिशास मागोन तुमचें नाव सांगोन काम चालवू. दादर तुमच्या कीर्तीचा आहे. नाव तुमचें आहे. आह्मी फुकाचे तुमचे जागली. तर आपले पत्तीस पुसोन दादर बांधावयाविशीं पत्राचें उत्तर पाठविलें पाहिजे. नाहीं, यसापा आदले जन्मीं पुण्यपुरुष होता ह्मणून ये जन्मींत्यासी श्रीनें वासना दिली आणि द्रव्य आपलें शिखरास लाविलें. येणेंकडून तो जीवनमुक्त जाहला. त्याचे पुण्यास पारावार आहे ऐसें नाहीं. इतके लोक पृथ्वींत आहेत, परंतु ज्याचें देव घेणार त्याचेंच घेऊन त्याला जमेदार करितो. तुह्मी तों मुख आहां. विशेष लिहिणें नलगे हे आशा तुह्मी उत्तम अन्न दुध भात जेविता आह्मी कदनुळें खाता. आह्मी जेवावयास तुमची मर्जी असेल, तरी भुईमूग आह्मास एक मण पाठवून दिले पाहिजेत

[लेखांक २६३] श्रीमार्गबराम.

सौ॰ मातुश्री विरूबाई यांस आज्ञा देशी ऐसीनें —श्रीचे देवालयाचा कारखाना सात आठशे माणसे लपतात. इमारतीस चुना फोळते पाहिजेत. त्यास यारगें रान देवसोल व मोरघर या गावीं लाकडें तोडीत असत. त्यास यमाजी शिवदेव यांणीं लाकडें तोडावयाची लोणाराउ मना येतें आहे. ऐशास देवळाचें काम धरिलें तें टाकता नये. लाकडें

१ यमाजी शिवदेव —मुतालिक ह्यांच्या हिम्द स्वामींना तकार हा पत्रात अरे

तुमच्या राज्यात न तोडावीं तर कोठून आणावीं? स्वर्गीहून आणावीं कीं काय? आह्मी कांहीं आंबे, साग, शिवणी कामाचें लांकूड तोडीत नाहीं. कामाचें नव्हे तें तोडितों. ऐशास देवळ बांधावें ऐसें आपले विचारें असेल तर सोरयर, देवरतोल, वजेगाव जेथें लाकूड डोंगर असतील तेथें तोडावीं ऐसें आपले मुद्रेनिशीं चिठी पाठवावी. यमाजी शिवदेव लोणारीयास ह्मणतो, खडीस सा रुपये घेता यातील तीन आपणास देणें, तर लाकडें तोडू देईन. यास आह्मी पैके देतों त्यातील यास मागायास दरकार काय आहे? चित्तात आणून [करणें तें करा.]

[लेखांक २६४] श्रीभार्गवराम.

श्रीमत् परमहंस स्वामी यांहीं

सौ० सपत्न मातुश्री विरूबाई यांसी आज्ञा केली ऐसीजे –मी कोळी झालों आणि तुह्मीं उष्टीं बोरें खादिलीं. तो अभिमान तुह्मास असो देणें. तुह्मीं राजाकडून आह्मास सिंहासन दिलें. तुह्मास ईश्वरें सिंहासन तख्त दिलें तुह्मीं खुशाल सिंहासनीं बसणें. मला जर पालखी हवी असती तर कानोजी आंग्र्यानें जे पालखी राजास दिली, त्या पालखींत बसवून एकीकडे आपण खांदा घेतील व एकीकडे खासा राजा खांदा घेतील तें पालखी मनला अर्पिली. ते मज जर हावी असती तर मी घेतों कीं न घेतों? मजला पालखी नलगे. काहीं नलगे. तुह्मीं सुखी असावें हेंच माझी पालखी असे. जवानी फेरोजी सांगता विदित होईल. जाणिजे. पालखीचा सरंजाम राजास ह्मटलें कोथळेगाव देणें. त्यास बोलिला जे, चिंचवडच्या देवास नसलें तर तुह्मास देऊं. त्यास कोथळेगाव निमें सचीव, निमें वाजीराव दमाजीस आहे. राजाचें वचन खरें करणें असेल (व) मजला पालखींत बैसविणें असेल, तर कोथळेच्या सनदा फेरोजीजवळ करून पाठवणें. नाहीं तरी मला पालखी नलगे. पालखी पाठवू नये.

पेशवे.

राधाबाई.

[लेखांक २६५] श्री.

गंगाजान्हवीसमान मातुश्री राधाबाई यांस आज्ञा.– जागली मी, देखों सकता कीं नाहीं? श्रीचे कोठीस मीठ येणे बदरीं उभयता चिरंजीवांहीं वीस खंडी देविलें. वीस खंडी मानाजी आंगरे याणीं दिलें. त्यास तुमचे वीस खंडींपैकीं तुमचे कमाविसदार दहा खंडी देतात. याकरिता त्यास नरोद-(निषेध ?) पत्र देऊन आपले तर्फेनें वीस खंडी मीठ पत्रदर्शनीं श्रीचे कोठीवाले याचे पदरीं घालणें. वीस खंडी मानाजी आंगरे याणीं दिलें. एकूण चाळीस खंडी कोठी भरून येईल. आपले तर्फेनें वीस खंडी मीठ द्यावयास अनमान न करणें. जाणीजे. हे आज्ञा. आणखी तुमचें मी फारसें मागत नाहीं, परंतु मीठ तरी पोटभर वीस खंडी खाऊं द्या. देवाचें काम चालों द्या. कण खाल्ल्यास त्याचे उत्तराई होत नाहीं. याजकरितां मीठ मागीतलें असे. उभयतां चिरंजीवाचें फत्तेचें वर्तमान लिहोन पाठविणें, तरी सविस्तर लिहिणें.

[लेखांक २६६] श्री.

मननिर्मळ गंगाजळ गंगाजान्हवीसमान मातुश्री राधाबाई पेशवी यास आज्ञा केली ऐसीजे.-चिरंजीव आपाहीं दुलई पाठविली ती उंच आहे. तैसीच विरूबाई याणीं पाठविली तेही आहे. परंतु तुहीं दुसरी दुलई वाराणशीचा ताला, चौतार, फोपेज बजा, लाल, पिवळा, बदामी, जशा असेल तशाची, अगर बसाली ताला, उत्तम, दुतार, चौतार, ऱ्हा वजेचा असेल तेजपी असो– त्याची दुलई आत अस्तर पसमी घालून, सा हात साडे सा हात लांब, तीन साडे तीन रुंद याप्रमाणें हिसाब येईल तर करून पाठविणें. जाणीजे.

[लेखांक २६७] श्रीभार्गवराम.

श्रीमत् परमहंस स्वामी यांहीं

सहस्रायु चिरंजीव बाजीराव बल्लाळ प्रधान यांसी आज्ञा केली ऐसीजेः--जकात शाहाबाडा परगणे असेर येथील जकातीचा अंमल नाना[1] कैलासवासी यांचें दत्त आहे. त्याप्रमाणें तुह्मीही चालवीत आहा. ये वर्षी धामधुमीच्या प्रसंगामुळें तेथील अंमल उठला होता. सांप्रत तांब्रांचें[2] व तुमचें सख्य जालें. या उपरी अंमल बैसलेच असतील. तरी हल्लीं श्रीस्थळींहून राघो बल्लाळ पाठविला आहे. यांसी जकात मजकूरच्या सनदा आपले शिक्यानिशीं करून देणें. खानदेशप्रांतींचा सुभा बाबती व सरदेशमुखीचा करून गेले असतील, त्यास ताकीदपत्र व जमेदारांस पत्र देऊन रवानगी करणें. तुह्मास श्रीचा प्रसाद मोहरांचीं शाहाळीं सुमारें ४ पाठविलीं आहेत. घेणें. बहुत काय लिहिणें हे आज्ञा. याचे समागमें धोंडो महादेव यास जकातीच्या धव्याचा साहित्यउपराळा करावयास पत्र देणें. बहुत काय लिहिणें हे आज्ञा.

[लेखांक २६८]* श्री.

सहस्रायु चिरंजीव विजयीभव बाजीराऊ यास आज्ञा. राजमाची, कोथळा किल्ला तुह्मास आला. हे किल्ले घरचेच होते। यात अपूर्व

१ नाना --बाळाजी विश्वनाथ पेशवे   २ ताम.--मोंगल. भोपाळची लढाई होऊन निजामाचें व मराठ्याचें सख्य झालें तो प्रसंग कीं काय?

* हें पत्र लेखांक ११५ या पत्राच्या पाठीमागें लिहिलें असून त्यावर पैवस्तीची तारीख छ २२ जिल्काद शनिवार ही आहे. त्यावरून हें पत्र ता० ८ माहे मार्च इ० स० १७३९ या मितीचें असावें व हें लेखांक ११५ यास उत्तर असावें असें दिसतें.

नाहीं! कुलाबाही तुमचाच आहे. आज नाहीं उद्या येईल. कर्नाळा माहुली घेतली असती तर चौकडे कीर्ति होती. सातारा दुष्टबुद्धि जे आहेत, त्याचें राजास कळों येतें वरकड आम्हीं, गुलाबशिसे उ समसे तीनचार पाठविले तर बरें होतें, जिवास बरें वाटत नाहीं, यास्तव लिहिलें होतें. आमचे जिवास मधीं काहीं बरें वाटतें. कधीं वाटत नाहीं. वरकड वर्तमान यथास्थित असे. लिहावें ऐसें नाहीं. हे आशा.

[लेखांक २६९] श्री.

चिरंजीव बाजीराऊ प्रधान यासी आज्ञा. आम्हीं तुम्हास सांगितलें होतें जे, कोयळ्याच्या सनदा वेगीं पाठवून देणें व काहीं वस्त्रें पाठवून देणें. वस्त्रें औरंगजेबा २, सकलाद उत्तम १, पदामी थान दुलई व कुडती करावयास २ येणेंप्रमाणें पाठवून द्या म्हटलें होतें. बाजी, आशा मोडूं नको. काय, रहो येथें की जाऊं एरादेरहेस? काशी बाई आश्विनमासापासून पुणयाची म्हैस पाठविली, त्यास कृष्णराऊ बाजकरीं वायद वाईस लिहविला जे, बाई, तुम्हास पुत्र जालियावर दोन म्हैसी पाठवून देणें. हें भविष्योत्तर पहिलेंच वाग्देवता वदली होती. हालीं पुत्र जाला म्हणून लिहिलें, बहुत उत्तम जालें. कृष्णराऊ याचे आम्ही गोष्टी वीरमाडेयात जाली त्यास बोलिलों जे, बाईस पुत्र जालियावर तुम्हास उत्तम वस्त्र देऊं. त्याकारणें वस्त्र ठेविलें होतें, तें दुर्जासिंगास दिल्हें. वरकड भेटीचे समयीं तुम्हाजवळ आम्हीं काय मागितलें? तुम्हीही अपूर्व वस्तवानी काय आणून दिल्हीत! आम्ही तुमचे स्नेहाचे भुकेले. नवाबाचे भेटीस गेलेत, तेव्हा बोलिलों जे तुमचे पत्रे जाली तर आपले देवाचें नाव घेणें. तैसेंच तुम्हीं राजपुरी म्हातारा स्वार..... ..[फाटलें आहे].

[लेखांक २७०] श्री.

सदखायु चिरजीव रघुपतीस आज्ञा. विश्वजन असें ह्मणतें, वाचोन काय देवळें बाधावां आहेत. शास्त्रें तुह्मी सागता आणि आज्ञा तुह्मी मोडिता, याचें काय होईल? हें तुमचें तुह्मास कळतच आहे. शब्द-पाडिस आह्मासी बोल्ता, जें आहे तें स्वामींचे आहे, ,आणि घातो पोषण वर्तता! रडतियाचीं आसवें पुशिता! तुह्मींच आमचा घाघेप केला! परंतु वरें बाईटसे काम देवळाचें गोठणेंचें मुसौद जालें. पूर्ण गर्हीं देवळास आरंभ केला आहे. होईल कीं नव्हे हे श्री आधीन आहे. तुह्मीं पुराणें ऐकता. तुह्मी ब्रह्माचे लेक आहा. परंतु आह्मी कवडींचे माणूस आहों!! बाईटसें भार्गवाचें स्थळ सिद्ध झालें आहे. माझे आई, माझा बा, माझें ईमान, आता मी कोणाचे गळा मिठी घालू? तुह्मीं बोलिल्त जे, सातारा गेल्यावर हजार रुपये तळ्याचे कामास देऊं, तर तेही नाहींत! धावडशी ही माझी काहीं मिरास नाहीं. जिकडे जाऊं तिकडे मिरास आमची. वराबाईट जे कोणी माझे तिळीं आले नाहींत ते थैल्याच्या थैल्या पाठवितात. येरवी तीन हजार रुपये महिना खर्च मोडून पुरता? जो कोणी आज्ञाभंग करील...[फाटलें आहे] दोष कल्पांतीं नाहीं! तुह्मीं लिहिलें कीं, उभयता भेटीस आले तेव्हा आह्मीं राजकीय भद्रात होतों. अलीकडे जाते समयीं यावें तर अ नुकूल पडलें नाहीं ह्मणून लिहिलें, तरी तुह्मी कदास याल? XXX [फाटलें आहे.]

---

१ बाजीरावास स्वामी श्रीरामाची उपमा देत असत व चिमाजीआपास लक्ष्मणाची उपमा देत असत. त्यावरून हें पत्र बाजीरावाच्या नांवाचे असावें असें दिसतें. या पत्रामध्यें स्वामींच्या मनाची स्थिति व पेशव्यांवरील रोष हुबे-हुब चित्रित झाला आहे. स्वामींच्या मर्जीप्रमाणें कोणी वर्तन केलें नाहीं ह्मणजे बहुधा त्यांची रोषयुक्त मुद्रा होत असे.

[लेखांक २७१] श्रीभार्गवराम.

श्रीमत् परमहंस स्वामी यांहीं

सहस्रायु चिरंजीव बाजीराऊ प्रधान यांसी आज्ञा केली ऐसीजे:— कृष्ण[1] जोशी बिन विश्वनाथ जोशी चिपळूणकर तुमचे शालक यांसी देवघेव कारकूनांहीं आह्मां न कळत केला. पैसे श्रीचे दिले. त्याचा परिणाम होतां त्याचें दिवाळें निघालें. त्यास चिमाजीआपा व तुह्मीं त्याचें कर्ज वारावयास सा हजार रुपये प्रस्तुत द्यावयास पुण्यास केले आहेत. जोशी याचा निरोप कारकुनास आला जे, कतबे घेऊन आपाकडेस पुण्यास येणें, तुमचा कजिया वारून देतील. त्यास कारकून मारी जाणार कोण? यांणीं जाऊन काय करणें आहे? रुपये येणें श्रीचे, याजकरितां हें पत्र तुह्मांस लिहिलें आहे. कतबे व हिशेब तुह्माकडे पाठविले आहेत. मुद्दल देणार, तर पावलें तें लिहिलें आहे. वजा वारून उरले रुपये द्या, अगर तेथून आणऊन पाठवून द्या. परंतु आपाकडे कोणी जाणार नाहीं. मारी रुपये तुह्मीं उगऊन येथेंच द्या. तुमचे उपकार आह्मांवर होतील. विशेष लिहिणें तरी सुज्ञ असा हे आज्ञा. मुद्दलपैकीं रुपये ७१७॥≈ सातसें साडे सतरा तीन आणे येणें ते आह्माकरितां तुह्मींच येथें द्या. कतबे व हिशेब पाठविला आहे हे आज्ञा. सदरहू सेरीज गु॥ चिमणाजी व्याज येणें रुपये ४७. एकूण रुपये ७६४॥≈ येणेंप्रमाणें येणें असेती. हे आज्ञा.

[लेखांक २७२] श्री.

सहस्रायु चिरंजीव विजयीभव रघुनाथजीस आज्ञा केली ऐसीजे:—

---

१ कृष्णजोशी बिन विश्वनाथ जोशी चिपळूणकर —ह्मास बाजीरावांचे शालक असें म्हटलें आहे त्याअर्थी हे कृष्णराव जोशी चासकर की काय? बाजीराव यांचे मेहुणे चासकर जोशी यांचें नांव कृष्णराव महादेव असें प्रसिद्ध आहे तेव्हां हे जोशी कोण?

आह्मास एका मत्तानें नारायण तेल पाठविलें ते परमारें तुह्माकडे रा-माजीरोबर पाठविलें आहे. घेऊन पावलियाचें उत्तर पाठवणें. नारायण तेल चागलें कोठें मिळत नाहीं, फिकनेल तेल ह्मणून आमचे समहीं आहे, तें वाताल लावल्यास गुण येतो. तें पाहिजेसारिसें असेल तर सागोन पाठवावें. पाठवून देऊं. यरकड तुह्मापासून 'आलियावर आह्मास सोळा हजार रुपये खर्च जाहले. आजवर आमचा खर्च चो-होंकडे कारखाने लागले आहेत. माझा रुका कोणीं उगना मागों नये. आह्माजवळही रावयास नाहीं. दसरापावेतो येथें राहोन कोठून काहीं ऐवज रुपये आले तर खर्च चालेल. नाहीं तर दसरा जाहल्यावरी मिश्चेश निघोन जाऊं. विदित जाहलें पाहिजे. जगजीवनराव पवार जर तुह्माकडे येईल तर त्याचें मनानुरूप सरजाम करून त्यास आ-णावा. पवार मर्दाने, पुरातन आहेत. जगजीवन कर्ता, तरवारेचा शूर आहे. त्यास हत्ती देऊन बहुमान करून आपणाजवळ आणिल्यास तुमची कीर्ति होईल, आणि आमचें वचन ऐकिलें असें होईल. होळ-कराचा मूल तुह्माकडे आला आहे. त्यास आणि जगजीवनास कोटीचें अतर आहे. इतक्या पवारामध्यें तुमची कीर्ति होईल. तीन हजार रुपये तुह्माकडील लौकर येत सारखें करा. तुह्मास तीन वर्षांचा कौल आहे. तीन वर्षे काहीं तुह्माजवळ मागत नाहीं. पाच मोहरा ठेविल्या तरी आह्मास नलगे. नाहीं तर आमची पैदास्त नये. दसरा पावेतों आह्मी येथें आहों. कोठून काहीं ऐवज आला तरी खर्च चालेल. नाहीं तर दसरा जाहल्यावरी कोठें मिश्चेश जाऊं. तुह्मास कळावें ह्मणून लिहिलें आहे. एका मत्तानें पत्र देवास दिलें आहे. त्यास पाचा पा-हिजेत. इतकें जवाहीर तुह्मीं हत्ती भरून राजास आणून दिलेंत. पाचा जर दहा दहा रुपयाच्या आठ पाठवून द्याल तर पत्रास लावून देवास अर्पण करूं. श्रेय तुमचे पदरीं पडेल. रुपये रोख देऊं. या गोष्टीचें

आणि पवाराचें अगत्य आलांस आहे. जगजीवनाची बहिण सांप्रत सुंदराबाई दमाजीच्या मावास [दिली] आहे. तिकडे यास वग मोठी आहे. परंतु तुझे पदरीं आह्मीं घालितों. अवघ्या पवारांमध्यें तुझी कीर्ति होईल. हा कागद त्याजकडील कारकून आला आहे त्यास वाचून दाखवणें.

[लेखांक २७३] श्रीभार्गवराम.

श्रीमत् परमहंस स्वामी यांहीं

मननिर्मल गंगाजल आचार्य पुण्यशील भक्तराज बाजीराऊ प्रधान तथा चिमाजीआपा यांसी आज्ञा केली ऐसीजेः—तुह्मीं पत्र पाठविलें; माझें वचन आयकोन सकलाद देतों ह्मणून लिहिलें; कोटींचें यश तुमचे पदरीं पडिलें. मजला वाराणशींत रत्नाभिषेक केलांत ऐसा सुखी जालों. सांबशिवें अवतार धरिला, जसी ज्याची निष्ठा तसा त्यास प्रसन्न होतो. श्री भार्गव तुज सुप्रसन्न आहे. मी तुझा आगटी आहें. तुझ्या पुण्यानें ढीग सकलादी आहेत. परंतु कारकुनाचें त्याचें पारडें फार भारी जालें. कानोजी होता तो एकशब्दी होता. त्याचे आहारीं कारकून होते. हे[1] आहेत ते कारकुनाचे आहारीं पडिले आहेत. यास गुलाम कांहीं सुचेल ते यांस बुद्धि सांगणें. आमचा इलाज नाहीं. आमचे भेटीस आले तेव्हां आह्मांजवळ सुरतचे महाजनकीचें वतन बापू गणेश बागूल यास देतों ह्मणून नेम केला आणि सातारा भेटीयावर कारकुनाचें ऐकोन आता देत नाहीं ह्मणतात. याजकरितां पुण्यास भेटीयावरी मग करून बापू गणेश याचें वतन महाजनकीचें सनद करून घेणें. बापू गणेश चाकर तुझा आहे. याचें महत्व वाढविल्यास श्री तुमचें वाढवील. माझें वचन मोडिलें,

१ हेः—खन्डोजी आप्पाने चिरंजीवांचा संघ दिल्ले. हे चिरंजीव कोण ? मल्हारजी की भमाजी ?

परंतु तुमचें वचन मोडणार नाहींत. हे अवघे रघुनाथजीचे खेळ आहेत. जाणिजे. शिवराम हरी आमचे जवळचा यास जुन्नरचे खाल-शाचे मजमू दत्त करून दिल्हें आहे. त्यास यदाचा मुजमू मना के-लात. त्याचेविशीं एक पत्र अबाजीपंततात्या याजवळ देऊन रवाना केलें होतें. त्याचें उत्तर न पाठविलेंत. ऐसें नसावें. हल्लीं त्याचें चा-लवणें आम्हास अगत्य आहे. तें तुम्हीं अगत्य धरून वेतन पावणें ऐसें सनद गोविंद कृष्ण यास पाठविली पाहिजे. तुम्हीं वेतन न द्या, तेव्हां आम्हास पदरचें द्यावें लागतें. हें चित्तात आणून लौकर उत्तर पाठविलें पाहिजे. विशेष काय लिहिणें हे आज्ञा.

[लेखांक २७४] श्री.

सहस्रायु चिरंजीव विजयीभव रामसेवक हणमंत श्रीसेवक उभयतां आशीर्वाद आज्ञा केली ऐसीजे.—मी जागली तुमचा. . ....आपला कुलस्वामी भजा म्हणजे तुम्हा अमरोग आणि जंजिरा, वसई हें कार्य झाले ऐसें समजा चुनी लाल, उत्तम, दर ३ प्रमाणें किमतीचे २० वीस चांगल्या पाठवून देणें. माझें शरीर अशक्त जालें. अमळशी करमणूक करावयास दादाचा लेंक जगन्नाथ पुराण उत्तम सांगतो. पोथी ऐकतो. त्याची सभासदात असामी गतवर्षी पुरंधरीं घातली आहे. गतवर्षी दोनशें रुपये पावले. यंदा तुमच्या चित्तात करार असामी आहे ते आहे. तुम्हाजवळ पाठविलें तरी शुदस्ताप्रमाणें दो-नशें रुपये विगी पाठवून देणें.

[लेखांक २७५] श्री भार्गवराम.

श्रीमत् भार्गवचरणेषु धीर रघुनाथाचा सेवक हणमंत-रामलक्ष्मण दोनी बंधु. एक कोटी रक्षमाणकें मजला दिल्यानें काहीं माझी कीर्ति वाढत नाहीं. उभयतां दोनी बंधु रामलक्ष्मण तुमची पत्रें झाली म्हणजे त्रैलोक्यात माझी कीर्ति जाहली. हेचि मी इच्छा रात्रं-

दिवस श्रीपाशीं इच्छितों. पैका नामर्दांचा. इज्जत व यश मर्दांचें. चिरंजीव रायाचें वर्तमान वरचेवर मजला पाठवीत जाणें. तिळगुळाची राखिती श्री भार्गवाचे पादुकांवर ठेवून अर्पण केली.

[लेखांक २७६] श्रीभार्गवराम.

सहस्रायु चिरंजीव विजयीभव श्री रामसेवक हणमंत भार्गवसेवक उभयतां बाजीराव व चिमाजीआपा यांसी आज्ञा केली ऐसीजे:—आम्हीं पूर्वी तुम्हांस लिहीत असों जे, दोघे देव तुम्हीं उभयतांनीं भक्तिवादें नेले. आज तीन वर्षे लिहितों जे, तीन देव तुम्हांकडेस गेले. यंदा जीवावरील दुखणें गेलें. मजकडेस देव असते तर मजला कां दुखणें येतें? एकला गणपति व भुलोबानें काय करावें? श्री भार्गवाचे संगेकरून कडवईचीं पानें–म्हणजे गुरु अगर कोणी खाते तर तात्काल मृत्यु प्राप्त होता–तीं पानें श्रीऔषध सेविलीं! मासे निवळचा धाम पैका कान्होजी आंगरे यांणीं कांहीं बुडविला, कहीं केलें; व शामलानेंही कहीं येलें, तें तुम्हांस श्रुतच आहे. याची साक्ष घेणें. कोंकणही तुम्हांकडेस जाहलें. तुम्हीं गतेवर्षी साताऱ्याहून समाराधनेस सामान देविलें होतें तें, राजश्री छत्रपति व सौ० मातुश्री विरूबाई प्रतापगडास गेलीं, तिकडून येतांसमयीं श्रीच्या दर्शनास आलीं. ते समयीं तुमचे सामानाचें सार्थकता जाहली. एक दिवस मेजवानी सांग केली. मग उंब्रजेस गेलीं. आतां तुमचें कांहीं नको. वसिष्ठाचा हेत जे हरिश्चंद्राचें सत्व रक्षोन चंद्रसूर्यपर्यंत दिग्विजय व्हावा, त्याचप्रकारें आमचाही हेत जे चंद्रसूर्यपर्यंत (तुमचा दिग्विजय) व्हावा. हा हेत धरून तुमचें कल्याण श्रीजवळ नित्य करीत असो. याची साक्ष अंतरीं मनोमन पहिलीच जाहली. तर श्री भार्गव तुमचे भाकेस गुंतला ऐसें समजणें. श्री भार्गवाचें विस्मरण न करणें. स्वामींनी लिहून

१ गणपती.–२० म० १७२४ चा वर्षी.

तुह्मी आह्मावारणें उत्तम प्रकार काहीं आणलेंच असाल, तें विलवें पाठवाल, तों आह्मी समाधीस जाणार. दर्हारोज समाधीस राहिलें. तुह्मीं जें अपूर्व त्याप्रांतींचें पाठवाल तें दृष्टभर पाहोन मग समाधीस चसों, ऐसें चित्तीं आहे. वेंसोवा पाठविला आहे. सागता कळों येईल विशेष काय लिहिणें?

[लेखांक २७७] श्री भार्गवराम.

मननिर्मल गंगाजल सत्यवक्ता एकवचनी सहस्रायु चिरंजीव विजयीभव चिमाजीआपा यांसी आज्ञा केली ऐसीजे — तुह्मी स्वारीहून *पुण्यास सुखरूप आलेंत, हें वर्तमान ऐकोन मन आनंदाच्या कोटी* झाल्या. वरकड तुह्मास जें ईश्वरें दिल्हें तें मी काहीं मागत नाहीं. पूर्वी तुह्मास आह्मीं वस्त्राविषयीं निवेणूक केली होती व पत्रीं लिहिलें होतें. त्यास तुह्मीं यत्न करून आणिलींच असतील. ते वस्त्रें बापुजी गणेश याजबराबर येणेंप्रमाणें देणें — २ पसमी दुलई उत्तम, १ सकलाद लाली उंच, चार गज. १ थीरमे सा हाती लांब, तीन हात रुद जाडी, उंच, हातास आली असली तर. येणेंप्रमाणें पाठविलें पाहिजे. वरकड कितेक वृत्त जबानीं बापुजी गणेश सागता कळों येईल. जाणीजे. छत्रपति यांणीं श्रीस गाव उत्तम तुमच्या जिल्ह्यात कोपळे अगर माळशिरस यातून एक गाव उदक घातलें आहे. राऊ निजामनमुलुकाकडून आलियावर सनदा करून देतील, ऐसें वचन राजाचें होतें त्यास राऊ येऊन तातडीनें रांजपुरीस गेले. हल्लीं दो गावातून एक गावचे सनदा करून आपले मुद्रेनिशीं पाठवून देणें. गई न करणें. जाणीजे. विशेष लिहिणें तर सुख असा. यदा समाधीस

१ समाधीस दहा रोज राहिलें या उल्लेखावरून या पत्राची मिति ता० १ माहे जुलई इ० स०१७३५ ही असावी

२ बाजीराव ता० २२ एप्रिल म्हणजे ता० २६ मे इ० स० १७३३ रोजीं राजपुरीस गेले यावरून हें पत्र इ० स० १७३३ च्या मे महिन्यातील असावें.

भार्गवक्षेत्रीं जात नाहीं. घरघाटेंच समाधिस्त होऊ. जाणीजे. आवे बनखोड नारायणगावीं उत्तम इरखाल चागले रुजवणीवद्दल पाठवून देणें. हे आज्ञा.

[लेखांक २७८] श्रीभार्गवराम.

श्रीमत् परमहंस स्वामी याहीं

सहस्रायु चिरजीव विजयीभव श्रीसेवक आपा यासी आज्ञा ऐसी-जे — तुह्मास पत्रें पाठविलीं, त्या पत्रीं दमाजीवर स्वारी करावी व कोंकणचें वर्तमान लिहावें. त्यास गाइकवाडाचें व कोंकणचें काहींच उत्तर पाठविलें नाहीं. तर आजच काहीं आह्मी नादान जाहलों नाहीं. बरें, उत्तर पाठविलें नाहीं तरी यात काहीं आमचें जात नाहीं. परंतु पूर्वीपासून तुह्मास लिहोन पाठवितों व हलीं पत्र पाठविलें आहे. तर राधाबाई व मानसिंग थोरात यांचें चालविल्यासी पृथ्वीतील सरदार जेवढे आहेत तेवढे खुषी होतील. राधाबाई अशास महाग आहली यासमयीं त्याचा अभिमान धरून चालवित्यासी श्री संतोषी होईल व आह्मी संतोषी होऊ. तर चित्तात कोणे गोष्ट न आणता चालविलें पाहिजे चिरंजीव रायानीं येतासमयीं पूर्ण रीत्या त्यासी आश्वासन दिल्हेंच आहे व आह्मीं लिहिलें आहे. तर चित्तावर धरिलें पाहिजे. परंतु उदाजी पवार कर्ता सरदार आहे. पैलीकडील वर्षी राजश्रींनीं उदाजीस रायगड प्रांतें ठाणेदार पाठविला तो याडी पाचाड येथ सिद्दी अवर अफजानी यानें पाचशातरी माणूस जमावानिशीं मुद्दाम उभा राहिला. तेसमयीं उदाजीनें

---

१ राधाबाई थोरात हर्चे नांव लिहिलेलें [illegible] अस्सल लेखांक १२१ मध्यें माय देतें भाद्र व तें पत्र इ. स. १७३६ मधील आहे त्यावरून ह्या पत्राचें तेंच साल असावें

२ पत्रांतील वर्ष — इ. स. १७३५ मध्यें

त्याचा मोड करून अफवानीचें शीर कापून आणिलें. महाड, पाण-कोट हस्त(गत) केला. सिद्दी साद यासी धाम्न लाविली. राय-गडचे मुर्चे उठविले. मग गोवलकोटावर गेला. तेथेंही शर्तच केली. तों राजश्रीकडील चाबुराऊ यासी व उदाजी यासी न पटे ऐसें जाहलें, म्हणून परते आले. तर उदाजीखारिसा सरदार तुम्हां-कडेस आला, तर त्याचा सरंजाम करून चालविल्या तो लाखाचें यश देईल. आम्ही तुमचे जागली. तुम्ही आमचे शब्द मानिता म्हणून आम्ही तुम्हास सांगतों. न ऐका तर मग आपणास लोकांमध्यें थोर्चें कां म्हणवितां व आम्हास महत्त्व कशास देतां? तुम्ही जाणते सुज्ञ आहां. विस्तारें काय लिहिणें? हे आज्ञा.

[लेखांक २७९]   श्रीमार्गवराम.

सहस्त्रायु चिरंजीव विजयीभव रामलक्ष्मण भक्तराज आपा यांसी आज्ञा केली ऐसीजे. श्रीनिवास केदार याजबरोबर नवस देवाचा सवार्दे पुतळी निफाशी व सवार्दे रुपये मुगुटाचे पाठविले. त्यास निफांशी पुत-ळीया घेत नव्हतों. त्यास श्रीनिवास केदार यांणी अर्ज केलाजे, स्वामीनें पुतळ्या घ्याव्या. फांशाचें सोनें पाच तोळे व सवार्दे मोल्यें, रुपयास एकप्रमाणें, आपास सांगोन सोमाजी बरोबर पाठऊन देतों. त्यावरून पुतळ्या ठेविल्या. तरी पाच तोळे फांशाचें व मोल्यें सवार्दे, रुपयाचे एकप्रमाणें, आम्हीं पाठऊन देऊन मग वरकड देवाचे नवस देणें. जाणिजे.

---

१ लेखांक ५३ चें चिमाजी आपाचें जें पत्र आहे त्यास हें स्वामीचें उत्तर दिसतें. ह्यानंतर लेखांक ५४ चें पत्र पुनः चिमाजी आपानीं लिहिलें. त्यावरून ता० १३ मे इ० स० १७३९ व ता० १५ जून इ० स० १७३९ ह्या दरम्यानचें हें पत्र असावें. ह्याच समयाचें स्वामीचें आणखी एखादें पत्र असलें पाहिजे असें लेखांक ५४ वरून दिसतें.

[लेखांक २८०] श्रीभार्गवराम.

सदरलायु चिरंजीव लक्ष्मण अष्टप्रधान यासी आज्ञा ऐसीजे.—अजन वेलीहून सात आठ गावें राजपुरीजंजिरावून तेथून सामान दारू गोळे पायवाटें आज अजनवेलीस येतील. आणि मार्गी वाटस याची मेटें आहेत. महाडासारखे मेट, तळाघोळासारखे मेट, ऐसीं दहा मेटें आहेत. आणि चौरुहून सामान न ये तेव्हां अजनवेली जेर होऊन आपोआप टाकून पळवील. याता माणूस मर्दाना ह्मणावा तरी बघाजी महाडकर, अंणाजी साटला, दत्ताजी विचारे ऐसे मर्दाने त्याणें मारले. धर्म जरी ह्मणावा तरी तुमचे राज्यात कवडीचा नाहीं, आणि फारखून तुह्मास लेखीत नाहींत. तुह्माहून अधिक जाहले. राजा कृपाळू, चाकर 'वेईमान, आपलीं आपलीं घरें भरितात. अवरंगजेब होता त्याचा धर्म जबरा चालत होता. त्याचे दुरदाईस वाघानें उभे रहावें. तराच चदीचदावर मुटले राजा तरी महादेवाचा महादेव जाहला. पुढें होईल कसें ? लक्ष्मणराव ! हे कसें कामास येईल ! तरी तुह्मीं धनीनीचे यानावर चालणें. आह्मास फळल तेवढ लिहिल आहे आह्मीं घडीं घडीं हे थोर लोकास लिहीं ना ?

[लेखांक २८१] श्रीभार्गवराम.

सदरलायु चिरंजीव विजयीभव. येथा गोसावी तुमचे बुळीं भार्गव अवतार घेतला. हणमतारिरें यश तुह्मास आलें. पुढेंही श्री अहद रामेश्वर तहद दिल्ली यश देईल. तुह्मीं वर्तमान लिहिलें व चिरंजीव धावीरायाची पत्रे आलीं हें संतोषाचें वर्तमान ऐकोन, जैशी हणमंताने गळां रघुवीरें रत्नाची माळ घातली तैशी यशाची पत्रें पाठविलीं. तुह्मी रामरूप जाहलें. मी तुमचा जामदार. कैलासवासी नानासाहेब नक्त रुपये साडेतीन हजार पाठ ह्याजबद्दल नाहीं. पहा, पहा, मारा थोरपण ! तुमचे घरांत द्रव्य व वस्त्रें पाहतें, व घराही पाहतें, तर

श्रीभुलेश्वराचें इमारतीचा लॅगट लागला आहे व तायवडा येथील काम बाजीचे पुण्यें आकारास आलें, तर यासमयीं जर मजला रुपये दिल्हे तर सुदामदेवाची गत जाहली. साडेतीन हजारांपैकीं पत्रदर्शनीं दोन हजार रुपये केसोबा व नारुजीजवळ देणें. दीड हजार राहीं देणें. जरी दहा कोटी फौज घेऊन कोंकणात जातेंत तरी ऐसें यश कोंकणचें न येतें. ऐसें पुतें आपले टार्या समजणें. रावणामारिला दैत्य मारिला! नाहीतर मजला राग आला तर मी तुमचा नव्हे. नाना-बावत साडेतीन हजार रुपये बाबत तुह्मीं मटात उदक घातलें व बाजी-रायानीं जेजुरीचे वर घातलें तर [तें खरें करा?].

[लेखांक २८२] श्री.

आपास आज्ञा ऐसीजे.—कोंकणात पाच गाव इनाम दिल्हे होते व जकात पाचशें बैल याची जकात देत होता. त्याव आमचे हातचा हत्ती घेऊन गेला [ह्मणून] आह्मीं कपाळास काठीं घेऊन वरघाटें आलों. त्यावर श्री भार्गवराजाच्या मनात खिरोन पाच गाव वरघाटें दिल्हे, आणि विश्वजन पैके देतें. तुह्मास आह्मीं तादुळ मागितले ह्मणून बो-लिले तर तुह्मी तादुळ भक्षिता, त्याप्रतीचे तादुळ माळशिरसीं पाठ-विले ह्मणजे तुमची निष्ठा खरी. श्री भुलेश्वराची समाराधना करू ह्मणजे श्रीभुलेश्वर भोजन करील. तें श्रेय तुह्मास येईल. न मागता सौ० वि-रुबाईनें दोन हजार रुपये दिले. हे आज्ञा.

[लेखांक २८३] श्री.

चिमाजीस आज्ञा. तुमचे पत्रे श्रीचे कृपेनें अमर्याद जाली. परंतु इतक्ही व्यथ दिसतें. कसें तर आपले जन्मभूमीचा स्वामी पूनेविर-

---

१ भुलेश्वराचें इमारतीचा लॅगट लागला आहे या उल्लेखावरून हें पत्र इ स. १७३६ मालचें असावें.

२ रावणामारला दैत्य —सिद्दी सात जजिन्याच्या हबशांचा सरदार.

हित, स्वकीय इष्टजन कुटुंबसहित क्षेमयुक्त ऐसे असोन, त्यांचें इष्ट आणि श्रीस्वामीं उत्साह पूर्ववत् पूजा आपणासही दर्शन घ्यावयास योग्य जेव्हां नव्हे, तेव्हां सर्व पुरुषार्थ तुमचे अयोग्य आहेत. बरें समजणें. उभयता बधु दिग्विजयी. पांडव अर्जुन श्रीकृष्णाचा मनोरथ पूर्ण करीत. आज्ञेत तत्पर, एकनिष्ठ, सेवावृत्तींत लीन, ह्मणोनच भगवान त्यांचे हातून अरिमर्दन करून पृथ्वीचे इष्ट जन देव पालन करवीत. असे कर्ता तो ईश्वर, परतु पांडवाचे ठायीं कृपा, याजकरितां यश त्यास देववी. आमचा हेत थीं, तसीच तुह्मीं भावपुरस्सर आज्ञा पालन करावी. श्रीभार्गव स्वक्षेत्रीं नादतसे, हाच पराक्रम सर्वांत अधिक आहे. तुमचे पूजेची इच्छा ह्मणावी तर तुह्मीं मनोदयानुरूप करावी. यांत अपूर्व काय ? लौकिकजन संतुष्ट करितात. भक्तराज राहेराऊ यास बरें वाटत नव्हतें. त्याचा समाचार जाता घेतला. त्याणें अतिशयें लीन होऊन श्रीस संतोषी केलें. पाच सात वस्त्रें श्रीस दिलीं. तें बहुतच अपूर्व दिलीं. द्रव्यही उत्कृष्ठन दिलें. तुह्मास परस्परें कळलेंच असेल. तुमचा लागली जेथें जाईल तेथें सर्व अनुकूलास उणें नाहीं. तुह्मापाशीं एवढा पराक्रम दिसतो ह्मणूनच तुह्मायोग्य तुह्मास सांगितलें. माझा वैकुंठवासी नाना माझे मनोरथ संपूर्ण करावयास पुन्हा जन्मास आला आहे. त्याचें भाषण काल ऐकिलें. याउपर चित्त संतोषी जालें. नाना माझा होता. तो एकनिष्ठ होता तर दुमाजीस त्यास दिल्हा. संप्रदाचा घला झाला. त्यामुळें इतर अभीष्ट झालें. दिल्लीची मसलत गुरु झाली. एक मनोरथ त्याचा राहिला होता तो संपूर्ण करावयास तुह्मी आला. त्याचा मनोरथ [पूर्ण करा].

[ऐन्नांक २८४] श्री.

उदरसायु चिरंजीव विजयीभव चिमाजीआपा प्रधान याशीं आज्ञा केली ऐसीजे --येथाजी गायकवाड याचा भाऊ यावजीनाईक गायक

वाड वसईस चाकर तुह्माकडेस होता. तेथें मुद्दीं पडला. त्याजबरोबर त्याचे सोयरे संभाजी शेटगा मेहुणा व बाबाजी मोरे पडले. त्याचे खबरीस तुह्माकडे आगोटीस येसाजी गायकवाड पाठविला होता. त्याशी तुह्मीं त्याचे क्रियेस तिघाचे रुपये पन्नास दिल्हेत. ते घेऊन येऊन येसाजीनें क्रिया तिघाची केलिया बालपरवेशी तिघाची चालवू, पुढें येणें ह्मणजे सवाशें रुपये देऊं, ऐसें तुमचें वचन होतें. त्यावरून हल्लीं येसाजी गायकवाड पाठविला आहे. तरी याचे बालपरवेशी बेगमीस सवाशें रुपये वचनाप्रमाणें याचे पदरीं घालणें, व काहीं वस्त्रपात्र बायकास देणें. तुमच्या वचनाचा भरवसा धरून याव पाठविला आहे. दिवसगत न लागता याचे रवानगी करून पाठविला पाहिजे. मागें पन्नास रुपये तुह्मीं दिल्हे ते कापून घेतलेले पाडेसार दिल्हेत. ते कोठें न चालत. पाडा दर रुपयास चवल मागत. मग आह्मीं ते रुपये ठेवून मुरदला चांगले आपणापासून दिल्हे. ऐसेच हल्लीं रुपये द्याल, ते तैसे न देणें. चांगले रुपये आपले हातीनें पाहोन, पाडा न पडे ऐसे रुपये सवाशें देऊन, याची रवानगी करणें. बोलल्या बोलास अंतर केलियास आह्मास कोप येईल. ऐसें न करणें. विशेष काय लिहिणें. हे आशा.

[ऐसाक २८५] श्रीभार्गवराम.

वडिलायु चिरंजीव मनर्निर्मळ विजयीभव चिमाजीआपास.—[१] तुह्मीं पत्र पाठविलें, उत्तमकाळीं प्रविष्ट होऊन पत्रश्रवणें परम संतोष जाहला. केवळ वैकुंठींच वास जाहला ऐसा संतोष जाहला. कौरव पांडव द्यूत खेळोन पांडव वनवासास चालिले, ते समयीं कुंती श्रीकृष्णास बोलिली जे, तू द्वारकेस चालिलास, आमची गत पुढें काय ? ते समयीं कृष्णनाथ बोलिला जे, मी काहीं द्वारकेस जात नाहीं. अहर्निशीं

१ लेखांक १४९ पहा. त्या पत्राचें हें उत्तर आहे.

तुमचे पुण्यसंचितच आहे. द्वारकेस गेलों असें लोकांस वाटतें. परंतु क्षणभर विस्मरण पांडवांचें पडेल तेव्हांच अवतार संपूर्ण जाहला. ऐसें शपथपूर्वक बोलिला. कुंती व कितेक भक्त कृष्णास ह्मणाले जे, तुझे निजभक्त पांडव आणि वनवासास कां जातात! तेव्हां उत्तर दिलें जे, यांसी वनवासास पाठवून तपश्चर्या करितील. मग ते तपोबळें कौरवांचें निर्दालन करितील. वर तुह्मीं रुपयांचें लिहिलें तर पांच हजार काय व शंभर काय व लक्ष काय व रुपया काय! मी तुमचा आपली बोलिजे. पूर्वी भक्तितपःसामर्थ्यें वामन द्वारपाळ केला, त्याप्रमाणें तुह्मी भक्तियोगेंकरून आह्मांस कालक्रम परशराम यांसी आपले द्वारपाळ करून ठेविलें. तर सोडावयाची आशा कधीं धाल ती फळत नाहीं. काहीमुळ्याची वाईटशीं कामें होत आहेत हें श्रेय तुमचेच पदरीं पडतें. मातुश्रीचे शरीरीं सावकाश नाहीं ह्मणून लिहिलें, तर आरोग्यता जाहलियाचें वर्तमान लिहिलें नाहीं तर आह्मांस तेथपर यावें लागेल. गतवर्षी आमचे शरीरीं येथा जाहली ते समयीं मातुश्री धावडशीस आली होती. आरोग्य जाहलियाचें वर्तमान लिहोन पाठवणें.

पु॥ साखर खाऊन समाधान जाहलें. शाहरेचे रुपये ४० पाठविले ते पावले. व साबाजी नाईक यांचा बैल पाठविला तो पावला. व मोत्यें २५ पाठविलीं तीं पावलीं. विशेष काय लिहिणें! संभाजी यादव व शिवजी यादव या दरदु जणांनीं आह्मांस राजश्री–दरबारी पत्र मात्र करून पाहिला. परंतु कांहीं चालेना. पुण्यास येऊन सावाजी राऊत न्हावी याणें होळीच करावी! याचा पाट निघाला!! अवघा गांव बुडवून आपा न पडावा हा विचार करीत होते; परंतु कोठें चालिला नाहीं! ते लबाड आहेत. परकट चंदशोटीचे भावे सावर्णीकारणें

१ दरवणी:—१० म० १७१७ हा पत्री स्वामी आजारी होते त्यावरून हें पत्र इ० स० १७३८ साम्पर्ये असावें.

व जाहले उत्तम इरसाली पाठवून देणें. वरें, वयईचा अभिमान श्रीस आहे. तुह्मी चिंता करितां एक गुण, श्रीस दशगुण आहे. चिरंजीव बाजीराऊ याकडील वर्तमान लिहोन पाठविलें तें पावलें. विशेष काय लिहिणें ? हे आशा.

[लेखांक २८६] श्रीमार्गवराम.

सहस्रायु चिरंजीव आपास आशा. तुह्मांस बहुमान झाला, आह्मांस स्वर्गांतून विमान आलें. यास लटकें असेल तरी आह्मांस शिष्याची आण असे. हेंच प्रमाण असेल तरी अंतकाळ बराच येईल. बहुमानाची भिक्षा देणें. शेणवी यानें आमचा अपमान केला आहे. त्यापासून पंचवीस हजार रुपये घेणें. आह्मांस नानाप्रमाणें ह्मणत असत तर चौवीस हजार खर्च करून एक हजार आह्मास पाठवून देणें. निळो पतकी चिपळूणकर यानें हुबशी याकडे आमच्या चाव्या सांगोन परशरामींतून आमचे भाडीं, दरवाजा, नगारे नेविले आहेत. त्याच्या लेंकाचा धंदा नारायणगडीं आहे. त्यास दूर करून कचेश्वर गोविंद (यास नेमणें). माझा अपमान शेणवी यानें केला आहे, तो कैलासवासी नानाचा अपमान केला आहे. त्याचें पारपत्य केलेंच पाहिजे. [न] कराल तर परशरामाची आण असे.

[लेखांक २८७] श्री.

मननिर्मल गंगाजळ चिरंजीव चिमाजी आपा यासी आशा केली ऐसीजेः— चिरंजीव सदाशिव याचें काहीं वर्तमान लिहीत नाहीं. तुह्मीं आंबे वनसोडीचे पाच पाठविले; आणखी पाठवावयास नव्हते कीं काय नकळे ! कोठून पाठवाल ? विजवडीनदरु वनसोडीचे आंबेयांच्या आटोळ्या असतील त्या व आणखी इरसाली आंबे नारायणगांवच्या आटोळ्या असतील त्या पाचशें पायेतों ज्या पाठवाल त्या कार्याच्या आहेत. आह्मी आहो तों पाठविल्या तर लावून मग समाधीस परश-

रामास जाऊं. लौकर पाठविले पाहिजे. घोडी पाठविली ती आप त्यास पावती केली. धुरपर चिरंजीव बाजीराऊ व तात्या गुरुवारी दशमीस घावडशीस भेटीस आले होते. तुम्हास कळावें याजकरिता लिहिलें आहे. तुम्हास प्रसाद भोगवस्त्र दुलई ठेविली होती, ते भेटीचे समयीं अबाजीपंत तात्यांहीं माडोन झगडोन आम्हापासून घेतली ऐसे यास दुलई पावरावयास पाहिजे तरी, या दोघास न कळता दुलई चित्तास येईल तैशी करून सोवळ्याची पाठविणें. बाजीराऊ व तात्या दोघे भाडतात. त्यांचें तुजकरिता आम्ही चालवितों. तुजही कळलेंच आहे. आम्हीं लिहिलें होतें जें, राजा येईल तेव्हा तू सातारा येणें. त्यास बापू, तू आमचें कोटें ऐकतो? येथें तो अवघे पाच सा पातकी आहेत. उमाबाईकडे अवघे जाले आहेत .. चिरंजीव सदाशिव सुखी असावा.

बाळाजी बाजीराव.

[ऐसाक २८८] श्रीभार्गवराम

श्रीमत् परमहंस स्वामी याहीं

सहस्रायु चिरंजीव विजयीभव नाना प्रधान यासी आशा ऐसीजे - तू मज बाळाजीचे पोटास आलास. यासी कोणी स्वदरें म्हणेल तोच नष पातास जाईल. याकरिता तुम्हीं उदासपण लिहिलें तर मी तपश्चर्या तुम्हाकरिता धरितों. याहून तपश्चर्या गुरुंचे अग्नी करून संकष्टा चतुर्थी समाधि आपले पेस घेईन. तुम्ही निर्भय चित्तें मुद्रागिरीस जाणें. कोटीनी पत्रे होत आहे श्रीचरणी भाव ठेविला तो पूर्णआयुष्मी झाले

---

१ तन्ना —अंबाजी त्रिंबक पुरंदरे

२ बापू –चिमाजी अप्पास स्वामींनी प्रेमभरानें चिमणबापू या अर्थी बापू हे संबोधन केलें आहे

तू पूर्णआयुष्यी होशील. मजला भार्गवाजवळ व भुलोबाजवळ मागणें हेंच. आह्मास एवढें मानपत्र पावलें. इतके दिवस मार्ग पाहतों. पत्रें पाठविलीं ह्मणून लिहिलें तर आह्मास पावलीं नाहींत. तुमचीं पत्तेचीं पत्रें वरचेवर पाठवीत जाणें. ह्मणजे संतोषी होऊ. तीळगूळ सक्रमणाचे पाठविले आहेत. स्वीकारणें. हे आशा. तुमच्या पुण्यानें नवीं कामें येणेंप्रमाणें लाविलीं. पाणी लागलें:–१ पिंगोरी, १ शिरवळानजीक आधारे १ कासुरणीस, १ तळें भुलेश्वर एकूण चार कामें नवीं केलीं. पाणी लागलें. फळावें ह्मणून लिहिलें आहे. आणखी एखादें मोठेंसें सकट घालणें. जेथें पाणी नसेल तेथें पाणी करून श्री देईल. महादोबा श्रीचा आहे. स्वामींच्या कामावर एकनिष्ठ आहे. याजवर दया करीत जाणें.

[ऐलाक २८९] श्री.

नानास आशा. दत्ताजी कनोजे ह्मणून सरदार नामांकित कान्होजी आगरे सरखेल याजवळ होते. ज्यांणीं जयगड बांधला, मोठमोठीं कामें केलीं, ते मृत्यु पावले. त्याचे पुत्र संयाजी कनोजे, आह्माजवळ संभोजी आगरे याचे वेळेस आले. त्यास अव्र महिपतगडचा हवाला श्रीनिवासराऊ याजकडून महिपतगडीं यमाजी शिवदेव याजकरवीं सांगविला होता. बरेंच चालत होतें. त्यास यदा बजाजी कदम याणें रसद पांचशें रुपये यमाजीपतास देऊन हवाला दूर करविला. आणखी अत्र दुसरे जागा सांगू ह्मणून गळा पडिला आहे. परंतु सयाजी[१] कनोजे राहव नाहीं ह्मणतो. याचें आह्मास अगत्य आहे. कर्ता आहे. त्यास उत्तम एका किल्ल्याचा हवाला सांगावा. तेथें चौकस घदा वरील. कामाचा असला तरच याचें चाल्वावें. तुह्मासही याचे लहवारें

१ सयाजी कनोजे –लेखांक ७२।७६।१५५ पहा

कर्तेपण कळों येईल. विशेष काय लिहिणें? उत्तर आलियावर यास तुह्मांकडे पाठवून देऊं.*

[लेखांक २९०] श्रीभार्गवराम.

मननिर्मळ गंगाजळ पेशवे प्रधान. बरें, तुह्मीं आठवीत नाहीं. परंतु आह्मी बाळाजी पासून तुमच्या गाई चारितों. बरें, तुमच्या मनांत आलें तरी बरें. तुह्मांस ठाऊक नाहीं तर आह्मी सांगतों. तुह्मी आलेंत तेव्हां साडे पांचशें रुपयांचीं वस्त्रें लागलीं. काल सदाशिवबावा आले तेव्हां वस्त्रें ऐशी रुपयांचीं लागलीं. तुह्मांस सारें ठाऊक आहेच. परंतु आह्मी उगेंच लिहितों. आह्मी कांहीं तुह्मांजवळ मागत नाहीं. तुह्मी साहजार एकदां वर्षास देतां, तेवढेच आह्मांस कोटीचे जागीं आहेत. आह्मी समाधीस बसलों; परंतु एक पशमी थान व दोन चार शालजोडी लांबरुी साडे सात हात ऐशी सोमाजी बरोबर पाठवून देणें. विजवर स्नानसंध्या करून तुमचे पदरीं पुण्य पडेल. तुह्मांस मध प्रसाद ०॥ आदमण पाठविला आहे. हे आशा. आह्मीं घोड्यासाठीं तुह्मांस लिहिलें होतें. घोडा देणें, नाहीं तर हजार रुपये देणें. त्यास तुह्मीं लिहिलें कीं

---

* हा मजकूर बाजीराव बाजीराव ह्यांच्या एका पत्रावर लिहिला आहे. तें पत्र येणेंप्रमाणें आहे:— श्री

"श्रीमद् महाराज श्रीपरमहंसबावा स्वामीचे सेवेसीं:—

चरणरज बाजीराव बाजीराव प्रधान कृतानेक साष्टांग नमस्कार. विनंति. येथील कुशल आश्विन शुद्ध चतुर्थी रविवारपर्यंत स्वामींचे आशीर्वादेंकरून यथास्थित असे विशेष. उत्तर प्रांतीचा कार्यभाग उरकून सिद्धिया मह्ज्यारी स्वामीचे आशीर्वादप्र-तापेंकरून गुजराती पुण्यास आलों. स्वामींस श्रवण व्हावें म्हणून लिहिलें असे. कृपा केली पाहिजे हे विज्ञापना."

हें पत्र आश्विन शुद्ध ४ म्हणजे ता० ५ जुलई इ० स० १७४१ या मितीचें आहे. त्यावरून वरील स्वामींचें पत्र इ०स० १७४१ सालचें असावें असें दिसतें.

१ लेखांक ७६–८४ पहा. त्याच्या पूर्वीचें हें पत्र दिसतें.

आह्मीं आल्यावर घोडाच स्वामीयोग्य देऊं. त्यास आह्मीं तों येथें बारार्शे रुपयांचा घोडा तुरकी घेतला आहे. पाहे. राजानें घोडा दिल्हा आहे तो कसा, चौमुलकांत कीर्त जे, असा घोडा त्यास द्यावास दिल्हा. आणि तुह्मी घोडें देतां ते, निवर, आमचे कामाचें नाहीं, ऐसें कृत्रिमें देतां. याजकरितां आह्मीं लिहिलें कीं, रुपये पाठवणें. आह्मीं आपले खातरेयोग्य घोडा घेऊं. त्यास तुह्मांस मजपेक्षां रुपयेच अधिक जाले कीं काय? हल्लीं आह्मीं घोडा तों घेतलाच आहे. तुमचे चित्तास येईल तरी बारार्शे रुपये पाठवून देणें. वरकड वर्ताव्याचे रुपये राहिले आहेत. ते आह्मांस निकड रुपयांची आहे. तरी राहिले रुपये सोमाजीबरोबर पाठवणें. व एक तोळाभर कस्तुरी व दोन तोळे केशर व तोळाभर अंबर ऐसें पाठवणें. तुमचे पुण्यानें गणपतीचे देवळाचें व तळ्याचें काम आजि वर्ष दीडवर्ष लागलें आहे. चार साडेचारशें माणूस खपतें. हेंही तुमच्या पुण्यें सिद्धीस जाईल. आह्मी राजुरास निघोन जाणार होतों परंतु राजेयानीं राहविलें. नाहींतर आमचें नांव कशास घेतां? जर तुमच्याच पुण्यानें चालत असिलें तरी तेंही आह्मी पुढें पाहतच आहों. आह्मांपेक्षां तुह्मांस रुपये अधिक जाले असिले, तरी रुपयेही न देणें आणि घोडेंही न देणें. मग आमचे कपाळीं असेल तें होईल. आह्मी तुमचे पुण्यानें समाधींतून सुखरूप उठलों तरी भेट होईल. नाहीं तरी संस्थान चालविणें. हें तुमच्या वडिलांपासून तीन पिढ्या नियामाक शाळीच आहे. तें स्मरोन चालवालच यांत अपूर्व काय आहे? आमची खर्चाची ओढ बहुत आहे. वार्षिकप्रमाणें सा हजार एकशें रुपये चतुर्थी अलीकडे चार दिवस सोमाजी बरोबर पाठविलेत ह्मणजे संतोषी होईन. आणि वार्षिकप्रमाणें पशमी थानें ४ व शालजोडी एवढीं पाठवून देणें. व घोडीचे रुपये बारार्शे ऐसे पाठविले पाहिजेत.

सदाशिव चिमणाजी

[लेखांक २९१]* श्री.

श्रीमत् परमहंस स्वामी यांहीं

चिरंजीव सदाशिव चिमणाजी यास आज्ञा केली ऐसीजे:–आम्हीं निशाण पाठविलें जे, नानाची फत्ते होवो आणि किलीजखान यास पादाक्रांत होऊन याचे पायाखालीं येवो, म्हणून आम्ही तीन महारुद्र मुलेवास बोलिलों. त्यापी दोन महारुद्र आम्ही करीतच आहों. एक महारुद्राची सामग्री राधाबाई काय लागेल ती पुण्याहून माळशिरसास पाठवीत तरी पाठवणें. न पाठवील तर आमचा पायपोस गेला! तीन महारुद्र करून आम्हीच श्रेय घेऊं. नाहींतरी तुम्हास देऊं. कैलासवासी नानापासून उभे चतुर्थीचें श्रेय समाधीचें श्रेय तुमच्याच कार्याकरितां देतों, हे राधाबाईस कसें न कळे? आणि ती डोक्यावर कसें कातडें घेतये? तिचे लेकानें पुण्याचे मुक्कामीं काय काय देऊ केलें होतें तें अवघें ××× गेलें! जावो!! मज कोप आणू नका. कोप आणल्यास घोणाचें बरें झालें नाहीं. नानाची काय गत व महादाजी वडगाळ यांची काय गत व विरूबाईची गत काय झाली हें तुम्हास कसें न कळे! आठ दिवस पैका पाठवून देतों म्हणून नेम केला त्यास दिवस किती जाहले! हल्लीं तळ्याचे कामास कर्ज पैकीं रुपये १०,००० दहा हजार पाठवून देणें. न पाठविल्यास जसा पुण्यात आलायर कोप होऊन गेलों, तैसा सपाळाय पाठी घेऊन उमातानात एखादेकडेस जाईन. पुढें काय होईल तें कळों येईल. पुण्यावर कोप होऊन तळेगावास गेलों. तेथें उमाबाईनें वस्त्रपात्र देऊन पूजा केली. दमाजीकडे जाऊं न देई. आणि काल सातान्याहून भेटीस धावडशीस येऊन दोन हजार रुपये आणून दिले. ऐसी त्या लोकाची निष्ठा. आणि तुम्ही तो आमची मर्यादा, आणि

* लेखांक ८२ हें लेखांक २९१ चे उत्तर असावें

तुमची निष्ठा या प्रकारची! तुम्हास कामास येईल!! इतक्यावर आम्हीं काय करावें? वसईचें ठाणें आहेना? वसई न आली तर या राज्यांत राहील त्याचें संन्यासपण लटके असे कागद गेले होते! ते तुम्हांस ठावेंच आहेत. पंधरा दिवस गोमूत्र टाकिलें होतें. ऐसें अधोन तुम्हांस होणारासारखी बुद्धि आठविली! सासवडचें ठावकें आहेना? पुण्यात मन कां कष्टी केलें होतें?

[लेखांक २९२]

श्री.

श्रीमत् परमहंस स्वामी यांहीं

श्रीभगवान्स्वरूप परमेश्वराचें तेज सदोनास आज्ञा केली ऐसीजे:— बहुत दिवस जाहले, परंतु समाचार कळत नाहीं. बरें आमचें काय जातें? तुमचे पूर्वज जें जाहलें वर्तमान सविस्तर लिहीत असत. सक्रमणाचे तीळगुळ पाठवीत असत. बापुजी मेघश्याम याजकडे उदकदत्त रुपये ५० पन्नास येणें व रामचंद्रपंत पिंपळनेरकर दिंमत कवडे याजकडे उदकदत्त रुपये ५० व वस्त्रें २ ऐसीं येणें आहेत; तर यांपुजीपत्राकडील व रामचंद्रपंताकडील रुपये १०० व वस्त्रें २ ऐसीं पाठवून देणें. रुपये पोताचे पाठवून तुम्हीं त्याजकडून जाखुद पाठवून रुपये आणवणें. या गोष्टीनें तुमचे पदरीं पुण्यच पडेल. तुमचे वडिलांनीं न्हावींचे तळावर एका घटकेंत हजार रुपये भिक्षा परदेसें करून दिली. तुम्ही ऐसें करिता, हें बरें कीं काय? तुमचें देवाचें कार्य होतें व आमचें चित्त संतोषी होतें ऐसें करणें. राजा म्हणजे कोणास नेदी. आमचें उदकदत्त येणें बाबाकडे रुपये पाचशें होते. ते त्यांसी कळतांच रुपये पोताचे पाठविले आणि त्याजकडून घेतले. तुम्ही तों पुरातन श्रीचे आणि असें करितां हें काय? पुढिले जन्मीं येईल की काय? पालखीकरितां कितेक वेळां लिहावें? अतःपर लि-

१ लेखांक ८१ पहा.

हिणार नाहीं. तुह्मांस संसाराची चिंता आहे. पालखीची चिंता याज-हून विशेष असावी. आतां वारंवार लिहीत नाहीं. चिरंजीव नानाचें वर्तमान काय? कोणते गडकोट हबशाचे जंजिरे घेतले हें न कळे. त्या-जकडीलही पत्र फार दिवस येत नाहीं.

चिरंजीव दादोबास आज्ञा केली ऐसीजे, चिरंजीव सदाशिव-पंत यांसी पत्र पाठविलें आहे. तर त्याजकडे प्रविष्ट करून उत्तर पाठवणें. जाणीजे.

[लेखांक २९३] श्री.

सहस्त्रायु चिरंजीव विजयीभव सदोबा यांसी आज्ञा. तुमचे मस्तकी हात ठेविला. आपलें स्वरूप तुझे स्वरूपांत घातलें. जशा पांडवास श्रीनें अनुग्रह केला. विश्वासे फळ होय. कां तुह्मीं या वर्षाचा मक्ता पैस्याचा करून दिल्हा! नियतप्रमाणें समाधीस द्यावें. त्यावेगळी टोपीस मदामल मागितली तर एवढा माझा अन्याय पोटीं घालणें!! प्रसादिक समाधीची शालजोडी शत हात पाठविली आहे. या शा-लेवर स्वानसंध्या करणें. चिरंजीव नानानें आज्ञा करून पत्रें दिलीं होतीं. यरवाजी पाटील व शंकराजी केशव व रांहोजी माणकर यांसी पत्रें दिलीं जे, त्या प्रांतींचे हुनाम, मुलूख उत्तम, भिक्षा करून देणें. याकरितां विकडे माणसें पाठविलीं आहेत. तर दुसरीं ताकीदपत्रें त्यांस पाठवून भिक्षा जमा होय तें करणें. कैलास-वासी बाळाजी नानापासून पिलाजी जाधव यांणें बहुत द्रव्य मि-ळविलें आहे. दोन तीन कोटी द्रव्य आहे. तर पुरस्तरीनें श्रीचा अंश अधिला तर द्रव्य युक्तिप्रयुक्तीनें घेऊन हुनामांस वांटणी करणें.

[लेखांक २९४] भार्गवराम.

श्रीमत् परमहंस स्वामी यांहीं

अनंत जन्मांच्या रासी, भेदोनी गेल्या गगनासी, मर्यादा नाहीं

भाग्याची, ऐसेच घडलें. सहस्रायु चिरंजीव सदाशिवपंत भाऊ यासी आज्ञा ऐसीजे —पांच हजार रुपयांची पावती पाठविली ते आपण फिरोन पाठविलें, आणि रघोजीनरोनर सागोन पाठविलें कीं, मुद्दल पैकीं पांच हजार पावले ऐसी पावती द्यावी. तरी आजिपर्यंत व्याजाचा हिशेब काय होतो तो तुम्हीं फडनिसाजवळ पुसावें. पांच हजार जाजती होतील. पुढें व्याजाचा हिशेब घाल, त्यामध्यें पांच हजार वजा करावें. पावती काल पाठविली तेच पावती असे. विल्हेस लावून ठेवावी. वरकड, हेमगर्भाविसीं लिहिलें होतें. त्यास आपण लिहिलें कीं, यत्न केला परंतु मिळाला नाहीं. तरी आम्हीं वैद्याकडून हेमगर्भ दोन तोळे आणविला आहे. रुपये वीस पडले. तरी वीस रुपये किंमत पाठवून दिली पाहिजे. वरकड तुम्ही मजवरीं दोन भाव धरिता, हे गोष्ट कामाची नाहीं. माझे शरीरीं त्रिमपि ताकद राहिली नाहीं. हाडें निघालीं तीं तुम्हीं आपले डोळ्यानीं पाहिलीं. ऐयास मजला तवाना करणें असेल, तरी एक हेस दुभती, चांगली, ऐशी खिल्लारांतून आणवून पाठवणें. वरकड, आम्ही तुह्मासीं काडीमर प्रपंच धरीत नाहीं. आजपावेतों तुह्माकडे मार्गेपासून उसनवटें बहुत होतीं. त्याचा हिशेब ह्मणावा तरी बहुतच होईल. व तोंळा अलीकडे जाहला, परंतु माझें धैर्य थोर आहे. काळ तुह्मी दर्द नाम आलेत तेव्हां एक शाल्नोडी तरी लावसी आणावी होती ! वृद्धापकाळीं स्नानसध्या करितों. मागें लग्नाची पाठविली तेही आज्ञायोग्य पाठविली नाहीं. ऐसे दोन भाव धरूं नका. वरकड तुम्ही येथून गेलेत तेव्हां याटेस याद जगन्नाथ चिमणाजी यांहीं नेऊन तुह्मास दाखवून XXX पाठविली आहे तेणेंप्रमाणें नारो राम मजमदार तारापूर याची सनद करून पाठविली पाहिजे. पंचवीस रुपये जाजती एकूण सव्वादोनशें रुपये सनद पाठवावी. बहुत लिहिणें तरी सुज्ञ असा हे आज्ञा.

मराठे सरदार, मुत्सद्दी वगैरे.

१ नागपूरकर भोंसले.

[लेखांक २९५] श्री.

श्रीमत् परमहंसबावा स्वामी यांहीं

निजमतशिरोमणी राहस्तातु चिरंजीव रघोजी भोंसले यांसी आज्ञा केली ऐसीजेः—श्रीनें कांहीं तुमचें कार्य केलें नाहीं व वरें कांहीं केलें नाहीं. पूर्वी बापूजी भोंसले हुवशी मापायन सोडविलें व संताजी भोंसले यांची बेडी नानाकरवीं प्रयत्नें तोडविली. बयाबाई यांणी पांडवगडीं होती तेव्हां त्यांणीं श्रीची सेवा केली, तेव्हां आम्ही संतोषी जाहलों. ते समयीं त्यांणीं सांगितलें जे, माझा रघुजी यास आशीर्वाद भाग्यास आला म्हणजे स्वामींचे सेवेसी चुकणार नाहीं; तर रघोजीस आशीर्वाद उत्तमप्रकारें द्यावा. ते समयीं तुम्हांवर पूर्ण दया जाहली. त्यापासून तुमचें कल्याण इच्छितों. त्याही श्रीनें तुम्हांस संतत, संपत्ति, यश दिल्हें. तुम्ही वो सेवेसी चुकणार नाहीं, परंतु आम्हीच त्या प्रांतास येत नाहीं. आलियावर तुम्हांपासून अंतर पडणार नाहीं. तुमचे गांवीं जेवरी माळशिरसचीं कुळें पळोन आलीं, त्यास मानाजी रुस्तद्‍-वर याकडेस श्रीचें कर्ज येणें रुपये वगैरा कुल त्याकडेस येणें आहे. त्याही तुमचे गांवीं कुळें आलीं, तो गांव श्रीनाच आहे. तर तेथें कुळें आहेत त्यांकडेस रुपये देणें. त्याही दोन चार कुळें आम्हीं धा-रून अटकेंत ठेविलीं. त्यांचीं माणसें तुमचे स्थळीं आहेत. तर तीं कुळें आपले हातीं घेऊन त्यांकडील मुद्दलच रुपये तुम्हीं देवणें. तुम्हीं तुम्हां-बद्दल हवाला घेतला आनि रुपये पाठविले म्हणजे कुळें पाठवून देऊ. देणेंप्रमाणें नांवनिशीः—

निसवत मानाजी रास्तदकर.
१०० आपाजी माळवदकर.
३७५ खुद्द मानाजी.
२६ चिमा तेली.

५०१

पैकीं वसूल रुपये.
२२ आपाजी माळवदकर.
६ चिमा तेली.
बाकी रुपये ४७३
तेरीज २३३

७०६

विसा पुढें.
७५ अंबरा वाणी
७५ शिवाजी महाडीक
१०३ मल्हारी याकरा

२५३

पैकीं वसूल अंबरा वाणी २०
बाकी २३३.

एकूण सातशें सा रुपये त्यावरचे मुद्दल आमचें येणें. त्यांनी हे रुपये मुदीं पाठवावे म्हणजे पुढें व व्याज पाठवून देऊं. सातशें सा रुपये मुद्दल पुढांकरितां घेतो. याज निमित्त मी, हीही पेठ आमचीच. ही पेठ औरंगाबादवाल्यांकरितां जास्त वसवली. आपण पुढें आमचे रुपये पाठवून घेऊन यावें म्हणजे मोठ मुनासिब आहे. यानंतर चिरंजीव नारो शंकर याणें घराण्यांत अयोध्येच्या अधिकाऱ्यांशा सेवा केली. तीन चार वर्षें होते. शेवट त्यानें नारो शंकर यांजवर तुफान करून चार हजार रुपये दंड टाकिला. त्यांनीं तीन हजार रुपये घेतले. बाकी एक हजार रुपयांबद्दल आमिनाचे घरीं चौकी बसविली. कांहीं त्यांनीं नगद नरहर बाजार दंड घातला आहे. तर याणें भीक मागून आणले आहे म्हणून तुम्हांस लिहिलें आहे. तर अयोध्येचा अधिकारी व सरदारास ताकीदपत्रें लिहून देणें मी, यास्तव त्यांचे अंगीं पैसा नसतां बाप समजेन ब्राह्मणास कष्टी करितां! याउपर या ब्राह्मणाचे

यादें न जाणें. नाहींतर तुमचा आमचा स्नेह राहणार नाहीं. ऐसीं ताकीदपत्रें देऊन जे गोष्टीनें याची मुक्तता होय तो पदार्थ अगत्य करणें. अनमान न करणें.

[लेखांक २९६] श्री.

श्रीमंत परमहंस स्वामी यांहीं

गंगाजान्हवीसमान मातुश्री काशीबाई भोंसली यांसी आज्ञा केली ऐसी जे:—सारी पृथ्वी आह्मांस ध्याते आणि हजारांचे हजार पैके घालून देतात. सौभाग्यवती विरुबाई वर्षांमध्यें चार वेळां आमचे भेटीस येतात. हें तुह्मांसही परस्परें विदितच आहे. आमचा विश्वासघात करून शिंपी माळशिरसचे पेटेंतून पैसे घेऊन तुझे गांवांत जाऊन राहिले आहेत. त्याजकडे गोविंद केशव गेला आहे. तरी हिशेबाप्रमाणें त्याच्या मुसक्या बांधून त्याजपासून पैके घेऊन आह्मांकडे पाठवून देणें ह्मणजे आह्मी पोटभर गोमूत्र घेऊं, आणि तुजला तुस्या पुधाग आशीर्वाद देऊं. त्याजकडील रुपये पाठविल्यास तुह्मीच भिक्षा पावली ऐसे संतोषी [होऊं]. ते कांहीं स्वर्गास तुज कामास येणार नाहीं! स्वर्गी वास करणें तुझेच हातीं आहे. हे गोष्ट न करा तरी तुजवर गोमूत्र टाकून सांगा आह्मी तेथें येऊं. तेव्हां संकट पडोन त्याजकडील पैका तुजला [द्याना लागेल. हे आज्ञा!].

[लेखांक २९७] श्री.

गंगाजान्हवी समान मातुश्री काशीबाई यांसी आज्ञा:—मी मातुसंतापी पापभूळ आहें. बाई, गतवर्षी मज कागद तुह्मीं पाठविलात जे, बाबा, तुमचे आशीर्वादें माझा लेक रघुजी भोंसले गुणरूप येऊं या ह्मणजे मी स्वामीचे भेटीस येईन. त्यास तुझेच पुण्यें; चिरंजीव रघुजी भोंसले गुणरूप घरास आले. तुमची याची भेटी जाहली. त्यावर कांहीं तुमचा कागद आला नाहीं. कर्जदार पुत्रांकडे मागणें पाठवितों, त्यास

मध्येंच तुमचे कारकून आपलीं माणसें पाठवून आमचे माणसांस बाहेर घालितात. तुज आह्मांमध्यें तूट पाडितात. तुमचे माणसावरावर तुह्मांस कागद लिहिला होता जे, बाई, तुजला देव नको; धिंपी द्यावें असतील तर सूर्यासन्मुख उभी राहोन बोल, जे तुमचे रुपये बद्दल असले तर आपण कुरुक्षेत्रींचे वृद्धीनें देईन ऐसें ह्मण. ह्मणजे कुळां-जवळ तुह्मांजवळ रुपये मागत नाहीं. हल्लीं देवजी जासूद रायाकडील पाठविला. त्याणें सांगितलें जे, बाई बोलिली जे मजवर बावांहीं गोमूत्र कां टाकिलें आहे? माझा अन्याय कांहीं नाहीं. बावांचे माणसास मध्यें चाकर दवडितात. हल्लीं तुह्मी आपलीं कुळें घेऊन जा. अगर रुपये त्यापासून आपले घेणें. जासूदही आपला वसुलास दिल्हा. हें रायाचे जासुदानें सांगितल्यावर संतोषी जाहलों. बरें, आठशें रुपये तुह्माकडे येणें, त्याचा फारसा विषय नाहीं. तुमचे बोलें गोमूत्र घेऊन हल्लीं जासूद पाठविला आहे. याजवरावर तुह्मांकडील धाडून आठशें रुपये पाठवून देणें.

२ होळकर.

[लेखांक २९८] श्री.

सहस्रायु चिरंजीव जडभरत वोध्य जी मल्हारबा यास आज्ञा ऐ-सीजे:— ज्या दिवसापासून तुजला श्रीनें प्रथम भेट दिली त्या दिव-सापासून तुझे मनीं साक्ष आलीच असेल. मी संदेह होऊन कोणास प्रसाद देत नाहीं आणि तुला संदेह होऊन प्रसाद दिला. मीं तुजला ह्मटलें, पादरी सकलाद पाठवून दे. त्यास तूं अनमान केलास. त्यास तुजला प्रसाद पादरी सकलाद पाठविली आहे. हें वज्रकवच अंगावर घेत जाणें. हे कोणास देशील तर माझी आण असे. तुह्मीं पांच हजारांचें वाग्-दत्त धारादत्त उदक घातलें, त्यास लौकर न दिल्यानें कुरुक्षेत्राचे वृद्धीनें

वृद्धि होते. यात व्यतिपात, वैधृत, ग्रहणें जाऊन......थी कार्यास काय [राहणार?]......वीस लक्ष रुपये लागले. आतां कामें मोठमोठालीं धरिलीं आहेत. तरी पांच हजार पैकीं आजि तीन हजार रुपये देणें. दोन हजार पुढें आगोटीस देणें. श्रीचरणीं निष्ठा असलीयानें......तुम्ही फत्ते होसे तें कळों येईल. पाटाव पासोडी जशी राणोजी शिंद्यानें दिले, त्याप्रमाणें पासोडी ऊंच, ठाण्पनी दोन, शभर रुपये [किंमतीची] शेवल्याची देणें. केशोबापरावर आपलीं माणसें देऊन पाठवणें.

[लेखांक २९९] श्री.

श्रीमत् परमहंस स्वामी याहीं

सहस्रायु चिरंजीव मल्हारजी जडभरत होळकर यांसी आज्ञा ऐसी देणीजेः— आम्ही तुमचे घराश आलों आणि तुम्ही लोकींत जाऊन एकांत करीत बैसलेंत. आमचा वर्णा ऐकोन न आलेंत. हें तुम्हास विदित नाहीं. तुम्ही म्हणजे आमचे निजभक्त. तुम्हापासून अंतर न पडावें तें पडिलें! तेथून आम्ही जगतापाचे घराश गेलों. त्याणीं पूजा केली. तुमचे घराश न आलों म्हणून लोक निंदा करतील, याजकरितां वाघगावास तुमचे सळाव गेलों. तुमचे बायकोस सांगोन पाठविलें तें, द्रव्यापेरीज काय थाल तें घेऊ; ऐसें असेल तर तुमचे घराश येवों. त्याणीं मान्य केल्यावर तुमचे घराश गेलों. तुमचे बायकोनें अगावर पासोडी घातली. तिची निष्ठा देखोन बहुत संतोषी जालों. तुम्हापासून अंतर पडिलें, परंतु आम्हापासून तुमचे ठाई अंतर पडिलें नाहीं. मागील उदकदत्तपैकीं तुम्हांकडे रुपये ८०० राहिले आहेत, ते शंभुजवळ देणें. अनमान न करणें. सदा काहीं तुम्हाजवळ मागत नाहीं. मागील उदकदत्त न ठेवणें.

३ भोंसले अक्कलकोटकर.

[लेखांक ३००]　　　श्री.

सहसायु चिरंजीव विजयीभव धर्ममूर्ति फत्तेसिंगराजा यासी आशा ऐसीजे — बाबुजी नाईक यासी तुम्ही मैत्री करू नका. हा केवळ पंचमहापातकी आहे. याच्यानें काहीं तुमचें बरें करवत नाहीं. जातीचा सराफ, अपेशी आहे. तरी याची मैत्री तुम्हीं तोडून देणें. आमची त्याची गोडी नाहीं. ऐसास तुम्हास आम्हीं लिहिलें आहे तरी या गोष्टी चित्तामधीं ठेवून मैत्री तोडून टाकणें. मैत्री केल्यास पुढें कळेल.

४ जाधवराव.

[लेखाक ३०१]　　　॥ श्री भार्गवराव ॥

सहसायु चिरंजीव विजयीभव पिलवा जाधवराव यासी आशा केली ऐसीजे —आम्ही जेजुरीहून गतवर्षी तुमचे घरास आलों. माझून हागढून पाच हजार रुपये दिल्हे - ते श्रीस प्रविष्ट जाहले. पाच वर्षे जाहलीं. ती वर्षाचें वर्षासन रुपये बारारों ऐसे पाच वर्षांचे रुपये भुलेश्वरास सत्वर पाठवून देणें तुमचे अरणाहून भुलेश्वराचें देऊळ वाड्यामुड्याचे जाहलें तें दिसत नाहील. तुम्ही माझी गडी आज कालची नाहीं. बहुत दिवसाची कोंकणातील आहे. रुपये मागता म्हणून टाकू नको. पैके दिल्हे आहेत देणें व मागलेही देव. दिल्यानें काय होईल आणि न दिल्यानें काय होईल, तर तुम्ही जाणतच आहा. तुजला सव कळतच आहे. भुलेश्वर्षीं सर्के अनीचे हातचें होतें, तेंही दुरुस्त [केलें] ... [ह्या पुढील बद गहाळ झाला आहे].

५ गायकवाड.*

[लेखांक ३०२] श्री.

पिलाजी गायकवाड याणें मळोजीस ह्मटलें जे, तुह्मी आह्मी सोयरे होऊं. त्याजवर मळोजी बोलिला जे, पुत्र व कन्या बावाचे प्रसादाचीं आहेत. सोयरीक बावा देणार. आमचे स्वाधीन नाहीं, व खंडेराव दाभाडे यांणीं मळोजीस सांगितलें जे, पिलाजी गायकवाड आमचा चाकर, त्यास सोयरीक न करणें. ऐसें झालें. त्यावरून पिलाजी गायकवाड याणीं आह्मांस पत्र लिहोन कारकून आह्माकडे पाठविला जे, बावा तुह्मी भेट द्याल तर हत्ती भरून रुपये देईन. दोन हजार रुपया पाठविले आणि लिहिलें जे, मळोजीचे मुली आमचा पुत्र खंडेराव यास देवणें. त्यावरून आह्मीं मळोजीस लिहोन सोयरीक देविली. हे सोयरीक जाली ह्मणून पोराचे पोट भरावयास जागा जाहला. ऐसें असोन आह्मांशीं नष्टपणा धरितो, उदकदत्त पाठवीत नाहीं. जो मंत्र दिल्हा तो पाण्यात लिहोन बुडविल्यास काय होईल तें तुह्मास कळों येईल. वेड लागेल ह्मणून योजून तुह्मास लिहिलें आहे.

६ दाभाडे.

[लेखांक ३०३] श्री.

मनर्निर्मल गंगाजल मातुश्री उमा मुचाबाई दाभाडी यांसी आज्ञा केली ऐसीजे:—तुमचें संतोषाचें वर्तमान पत्र पेशवा यांस १० प्रविष्ट होऊन जैसें ध्रुवाचे यश मातेनें धुरूस लाभ मास्ती होती, तो तरअर्थेस जाऊन अढळ पद परमेश्वरें दिल्हें, त्याचे मातेस संतोष जाला; तैसें तुमचें पत्रीचें पत्र ऐकोन समाधान जालें. तुमचें निष्ठेनुरूप श्री पन्ने

* हें पत्र कोणास लिहिलें त्याचा नामनिर्देश नाहीं. तथापि हें [illegible] परशराम भगुन्हुन अमात्यनुळें तें [illegible] काकडाची पत्रें आहे.

करील. बाई, तुमचे नेमास बहुत दिवस जाले, आणि वचनाप्रमाणें दहा हजार रुपये पाठविले नाहींत. मेरूचे देवाल्याचें काम कांहीं सामान्य नव्हे. चार हजार रुपये अतोबा नाईकाकडून देविले आहेत ह्मणून लिहिलें ते प्रविष्ट होतील. वरकड आजिवर आशीर्वादपत्र पाठविलें नाहीं ह्मणून लिहिलें, तरी सर्वकाळ आशीर्वाद तुमचें कल्याण व्हावें हें इच्छित असों. पत्र लिहावें तर मार्गे प्रसाद चादर व दुलई अगावरील पाठविली त्याचा जाब न पाठविलात. याजकारितां पत्र आजिवर न लिहिलें. याजउपरी साहा हजार रुपये उदकदत्त वागदत्त पैकीं राहिले ते पाठवून दिले पाहिजेल. ह्मणजे सुदाम्याचे पोह्यासारखें होईल. सहस्र हाताचा देणार आणि दो हाताचे माणस किती वेईल? तुझें बरें व्हावें याजकरितां तुमचे रुपये घेऊन देवकार्यास लावावे. येरवीं आम्हास काहीं रुपये मिळतील कीं न मिळतील, वरकड देतील कीं न देतील, हें चित्तांत आणणें. तुजला ऐकी हस्ती ते खरीच आहेस. तुझें बरें व्हावें याजकरिता लिहिलें. पुर्ते चित्तात आणून रुपये साहा हजार पाठवणें. ह्मणजे पैके यथेष्ट मिळवील. जाणीजे. सोरठप्रांतें जालेस तेही भूमी तुज पादाक्रांत होतील. भेटीचे समयीं बोलिली होतीस जे, जाताच घरचें पाठवून देतों आणि नेमास का चुकतेस? नये तुझ्या चित्तास, तर आणखीकडे बावा मी. मागावयास जा ऐसें स्पष्ट लिहिणें. देवास देऊं करावें आणि ठावें हें उत्तम नसे जाणीजे.

[लेखांक ३०४] श्री.

श्रीमत् परमहंस स्वामी याहीं

मननिर्मल गंगाजल गंगाजा हवीसमान मुक्ताबाई दाभाडी यास आज्ञा केली ऐसीजे —आमचें वचन मानिलेस याचा फलातकारही होतो. तुझे सुनेस मानबाई (तान ?) पुत्रही जाहला. आह्मी सराटेचे आधनावरी जेजुरीस सव्वा महिना बैसिलों. येथ पाटील गावात बसिला.

परंतु आमची भेट घेतली नाहीं. आह्मी मूठभर सूत (?) देतों आणि नाचणीचे आंबील पाजितो. शाहूपासून रंभाजी गेला त्याला अन्नवस्त्र मिळतें कीं नाहीं? तैसाच चंद्रसेन गेला. तैसाच सुल्तानजी निंबाळकर गेला. त्यास विडाशिरिरें शक (तक्त?) दिल्हें. ऐसे कितेक गेले! दादलेचे वेळेस तूंच कारभार करीस. आतां तुसी बुद्धि फोटे गेली? गायकवाड त्याचा वाढविला. तो दुसरे जागा गेला तरी उपासे मरेना! याचें चित्त धरून जें याय देईल तें त्याचे समाधानातें येणें. दहाजण तुजल्य बरी ह्मणतील......छत्रपतीही सुखी होईल.

७ पवार.

[लेखांक ३०५] श्रीभार्गवराम.

श्रीमत् परमहंस

क्षत्रियकुलावतंस रणधीर उदाराम पवार. तुह्मीं पत्र लिहिलें तें माघ वद्य पूर्णिमेस पावलें. कान फुंकून उपदेश करितातो. म्यां तुम्हा दोघां येथूंस अंतरींच उपदेश केला. तुमचें मन तुह्मास साक्ष देत असेल. तुह्मी उभयता माझे विषयीं व कृष्णाजी व लिंगोजी हवालदार तुह्मी माझे भजनीं अखिरेंत तरी महाद आलेंसें समजा. दिगती तुमची कीर्ति होईल. छत्रपति तुह्मावरी संतोषी होतील. तुमच्या लष्करात शिवाय होऊं न पावे. मी वेडाचा जोगी समस्ताचा (आहे). माळशिरसच्या रानदा राजा व तुह्मीं जरी पाठवाल तरी मी गोमूत्र घेईन आणि क्षौर करीन. आपण आजिपर्यंत गोमूत्र घेतलें असेल तरी तुह्मा गळ्याची आण असे. हाहीं मेरूचें देऊळ होतें व हहीं त्यांपटदीचे तळ्याचें काम होतें. राजाच्या पुन्हेकरून भुलेश्वराचें देऊळ होईल. जरी तुमच्या चित्तास नये तरी एगादे दिगाराव जाईन. तुमचें तुह्मीं जतन करा. मी कांहीं तुमचें नेणार नाहीं. हें राज्य टाकून जिकडे माझी माती निरखही असेल तिकडे जाईन. तुह्मीं सविचार पत्रेचें वर्तमान

८ निंबाळकर.

[लेखांक ३०८] श्री.

सद्धायु चिरंजीव जडभरत योधला जानोजी यासी आज्ञा केली ऐसीजे:—मागें दोन म्हैसी मागीतल्या होत्या, त्या देतों ह्मणता. त्या देणार कधीं आणि आह्मीं तक्र कधीं भक्षावें ? गतवर्षी गाई दोन पाठविल्या होत्या, त्याचें तक्र पोटभर आजिवर घेतलें. आता त्या गाई भाकडी जाहल्या. सांगाल तर पाठवून देऊं. इह्मीं तक्र प्यावयास उत्तम गाई व्याल्या नसल्या तरी गाभण्या, तरण्या, दुभाळू, लौकर वियत ऐशा, दोन गाई पाठवून देणें. आह्मीं तक्र घेऊ. तुमचें बरें होईल. तरी अनमान न करिता गाई दोन पाठविल्या पाहिजेत. देणें. नसेल तरी सटल पटल करणें. पुढें देऊ घेऊ ऐसें कशास ह्मणता? परिच्छिन्न नाहींच ह्मणणें. पाण्याचें ह्मणाल तर आह्मी साधु संताची पायधूळ आहों. भार्गव चिंता धरील तर पानाडीयाचाही यत्न करून पाणीही भार्गव लावील. त्याचें काय आहे! आह्मीं तुह्माजवळ तरी थैल्या भरून रुपये कोठें मागितले आहेत? तुह्मीं तरी काय दिलें आहे? पहिला पाच हजार रुपये खर्च लागतो. दहा भक्त आहेत ह्मणून चालतो. दोन गाई तुह्माजवळ मागितल्या त्यास मागें पुढें कशास पाहवा? देणें असेल तर द्या, नाहींतर आमचा कागद परतून देणें. तुह्मास प्रसाद नारळ १ व द्राक्षें दोनशेर पाठविलीं आहेत. मैणं. हे आज्ञा.

९ सुलतानजी निंबाळकर[१].

[लेखांक ३०९] श्रीभार्गव.

मननिर्मळ गंगाजळ आचार्यें पुण्यशील सुलतानजी योधला निंबाळकर यास आज्ञा. या कल्युगामधीं असीं थोर्णी देवळें फेर्वी नाहींत.

१ निजामाकडे गेलेल्या रावरंभा निंबाळकर ह्यांच्या घराण्यापैकीं हा सरदार आहे.

परंतु त्यां केली. तुह्या पुण्यास पारावार नाहीं. तरी याजकरितां लेख्या-मधील कोठें एक रुपया, कोठें पांच रुपये, माणूस घर पाहोन भिक्षा करून, कोठें पंचवीस रुपये याप्रमाणें दमर रुपयांची भिक्षा करून दिल्यानें आहांस (?) चिंचपुरी खंडेराव आहे, तेथें लक्ष रुपयांचें (काम) आहे तें दुरुस्त करू. तुमचे पदरी पुण्य पडेल. याखेरीज विडामयीं गांव भिक्षा करून घाल तरी उत्तम आहे. तुह्मांस वज्रकवच अंगचें आगाऊ पाठविलें आहे. घेणें. याचें काय तें उत्तर पाठविलें पाहिजे.

१० आंगरे.

[लेखांक ३१०] श्री.

सहस्रायु चिरंजीव विजयीभव संभु जयसिंग सरखेल यांसी आशा केली ऐसीजे:—तुह्मी राजपुरीच्या मुक्कामीहून पत्र पाठविलें तें पावून वर्तमान विदित जालें. प्रधान व फत्तेसिंग यांच्या भेटी जाल्याचें वृत्त लिहिलें तें कळों आलें. मज रडल्याचे आसवें पुसिली नाहींत; असल्या गोष्टी करिता मी दिलगीर होतों. ते गोष्ट करून अर्जुनासारिखें पृथ्वीचे यश घ्यावें होतें. पुढ्यात बैसोन मज वाटविलें. माझा आत्मा आपला आत्मघात घातला. मीं कांहीं तुमचें वरें केलें नाहीं, आणि तुह्मी माझें वरें कोठून कराल? आमचेंच प्राक्तन उपें! त्यास तुह्मास दोष काय लावावा? मी जे आळ घ्यावी ते मीं सिद्धीस पाववावी. तरीच आमचा पांचवा आश्रम! माझीही आळ माझे भक्ताही चालवावी हें उचित आहे. परंतु तुह्मी त्या स्थळीं गेलेत आहा, (तरी) श्यामल लोकाचा विश्वास न धरावा. आपलास बहुत जतन करणें. तुमचे हातून महत्‌कामें होऊन यश मोठें पदरी पडणें आहे. याजकरितां बहुत बहुत जतन आप-णास करणें. जाणीजे. छत्रपतींस पुत्राचा आशीर्वाद श्रीनें दिल्हा आहे. तो पडावयाचा तें समयीं पडोन येईल. छत्रपतीची निष्ठा कोणें प्रका-रची आमचे ठायीं आहे हें परस्परें विदितच आहे. तैशीच यानीराऊ

कोणती फत्ते जाहली? आह्मीं तुह्मापासून घेऊन देवास अर्पून तुमचें कल्याण इच्छावें. आमचा हेत इतकाच होता जे, दा मण साखर व तीन हजार रुपये घेऊन, संतोष पावोन, तुह्मांस मनांतून आशीर्वाद देऊन येतो. खरें. आह्मास काहीं ईश्वरें न्यून केलें नाहीं. तुमचें थोरपण तुह्मीं केलें!

[लेखांक ३१४] श्री.

सहस्रायु चिरंजीव विजयीभव पूर्वील नाम कुबेर संभुसिंग बाबा राजे सरखेल यासीआज्ञा केली ऐसीजे. पूर्वी तुमचा आमचा नेम होता जे, पलीकडील वर्षी तुह्मीं सुवर्णदुर्गास यावें, आह्मास सांगून पाठवावें, आह्मीं तेथे यावें. तेथून पुढें कुलाब्यास जाऊन मानाजीस बोध करुन कुलाबा त्याजकडून तुह्मास देवावा. तो आमचें वचन मान्य न करी तरी त्यास शापून यावें ऐसा नेम होता. त्यास तुह्मी न आलेत. तो प्रसंग ते वेळेस राहिला. हल्लीं त्याचे कागदपत्र येतात. आह्मास या ह्मणतो. परंतु अह्मी त्याकडे येत जात नाहीं. गतवर्षी जाऊन कुलाबा घा तुह्मास ह्मणावा, ना ऐके तरी शापावा, हे गोष्ट राजाच्या (थ) याजी-राऊ याच्या कानावर पातली. ते बोलिले, "आजिचा प्रसंग एव्हां नाहीं. गेनीयास तो कांहीं तुमचें ऐकणार नाहीं. तुह्मी केलें न होय, तरी आपले प्राणास घात कराल. याजकरितां तुह्मास जावयास उचित नाहीं." याज करितां राहिलों. आतां तूं होऊन कुलाब्यास जावयास येणें. मी पुढें, तूं मजमागें, जमाव सारवें घेऊन येणें. कुलाबा घेऊ. त्याचा हिसाब काय आहे? काम श्रीचे आशीर्वादें होईल. मुलजवानी गोविंद राम सागदील सी एकातीं येकणें. कोणास व कळों न देणें. दें जाणव, हे आणा. त्याचा मान्याचा देहांत समय आला, तर गोविंद राम ईश्वरें पाटविला आहे, ऐसें समजोन कार्य करणें व निर्भय घरणें.

[लेखांक ३१५] श्री.

जयसिंगास आज्ञा केली ऐसीजे:—आह्मीं तुजजवळ तीन गोष्टी मागितल्या होत्या. त्याच तू आज्ञा भंगिली. शंकरभट उपाध्या मुरुडकर व कानडा व नीळ ठाकूर तिघेजण मन माने तैसी आमची निंदा करितात. पृथ्वीवेगळे बोलतात. शिव्यागाळी देतात. तो तुवां आमचा अभिमान धरावा, तो धरिला नाहीं. तेव्हा आमास ईश्वरें कशास जन्मास घातलें! न घालता तरी बरें होतें! तुझ्या बापानें आक्षेप केला ह्मणून कोंकणांतून वरघाटें आलों. येथून ही शुक्राचारसें वैराग्य झालें असेल तरी फळेल. तुजला आह्मीं जें सांगितलें तें सत्यच सांगितलें असेल. आणि तू लटकेंच माझा शिष्य लटका कसा करूं! द्रोपद राजा यानें द्रोणाचार्यांचा अपमान केला होता, तसा तू माझा अपमान केला आहेस. हें तुज परिणामीं फळेल. आपले गड किल्ले जतन कर.

[लेखांक ३१६] श्री.

जयसिंगास आज्ञा ऐसीजे:—त्वां माझी आज्ञा मोडिली. याचें फळ इहलोकीं परलोकीं काय होईल तें कळेलच आहे. आह्मीं तुला दोन तीन गोष्ट आपापिल्या होत्या. त्या लटक्या नव्हत्या. सत्याच होत्या. तू ह्मणालास जें, शिष्य लटका कसा करावा! इतक्यावरी तू माझा काय आणि मी तुझा काय! कोण्हाचें पोट भरेना ह्मणून लटकें बोलतो! कोण्हास लेंकरें बाळें पोसावीं लागतात ह्मणून लटकें बोलोन द्रव्य मेळवितो! कोण्हाचें राज्य बुडतें ह्मणून लटकें बोलतो!······चौऱ्यायशी योनी भोगाव्या आणि एकदा मनुष्य देहाशी यावें. याचा दृष्टांत दहा चक्रवर्तीनें काय केलें! हरिश्चंद्र राजानें काय केलें! श्रीनें मजला आश्रयिलें आणि गोमूत्र पान केलें. लटकें बोलोन द्रव्य मेळविलें नाहीं. ह्मणवल्या दिसेना. ऐं द्रव्य दिल्यानें बरें आहे. शिष्याचें

काम लाविलें आहे; तरी द्रव्य पाठवून देणें. नाहींतरी स्पष्ट लिहिणें जे, आपण द्रव्य बुडविलें. मग आह्मी देशांतरास जाऊं.

तुह्मी लोकांजवळ बोलता जे, बावा रागें द्रव्य मागतील तर आह्मास त्यांणीं उदकच घातलें आहे. कांहीं द्यावें (ऐसें) नाहीं. आणि संतोषें मागितलें तर अवघें आहे हें त्यांचेंच आहे. ऐशास महादेवें भस्मासुर यास वर दिला, त्यास भस्मासुर बोलिला जे, तुझ्याच मस्तकीं हात ठेवितों. तैसें तुह्मी करावयास लागलेंत. श्रीचें द्रव्य द्यावें हें तुह्मांस मान्य आहे कीं काय? आह्मीं गात पांच कामें धरिलीं, आमचें ह्मातारपण झालें, आमचें वस्तु प्रवास होत नाहीं. देवाचें द्रव्य तुह्मीं ठेवल्यास उत्तम नाहीं. माझा देह परशरामींच सुटता तर तुमची धन होती. आतां मेरूचें काम धरिलें आहे ह्मणून मागतों. द्रव्य घेऊन पुरून ठेवून त्याहीं नरकास मज जाणें नाहीं!

[लेखांक ३१७] श्री.

सहस्रायु चिरंजीव पूर्वी अभिधान कुबेर संभुसिंग बाबा सरखेल यांसी आज्ञा केली ऐसीजे:-तुह्मीं पत्र पाठविलें, प्रविष्ट होऊन वर्तमान कळलें. तुह्मीं लिहिलें जे, श्री रामेश्वराचे व कान्होबाचे पुण्येंकडून नय रंगड गर्दीत मेळवितो. तर ही गोष्ट खरीच. तू सैगच बापापरीस वर्ता, पुरुषार्थी. किती केलीत अंतीमती क्षेत्राचा धनी, व कोंकणचा धनी भीभार्गव आहे. हबशी याची गत कशी झाली? रायगडावरचा गड त्याची गत काय जाहली? आतां कोणी चित्तावरी धरीत नाहीं. जर चित्तावरी धरील तर जंजिरा अंजनवेली एका घटकेंत येईल. तू ह्मण-तोस जे रामेश्वर, तर गतवर्षी इंग्रजास व त्याच्या बायकांस सोडिलें तेंव्हा रामेश्वर कोठें होता? तुमचे वडिलास साठ हजार रुपये व तीन हजार होन व वर्षे यानी दिलीं त्याचें व्याज काय जाहलें? गोटणें गाव भीस उदक घालून दिला, त्याचे पोटीं तुह्मी अवतार घेतला, तीं

गोठणीची खाजणें तुम्ही घेतलीं तर तेणेंकरून थोर्चे न्यून होईल कीं, तुमचें पूर्ण होईल ऐसें चित्तांत समजणें. महापुरुषा, वर्षामध्यें दहा रुपयाची वानीवस्त आम्हास पावेना, तेव्हां मन्य माझे कपाळ! धावडशीस वर्षामध्यें इमारती वेगळ्या करून दहा हजार रुपये खर्च लागतो. शाबास! शाबास!! संभुसिंगा, बापाचे उतराई झालास! माझें काय आहे? मी समस्ताचा जागठी आहें. मागें एक मगवी सकलाद व कृष्णागर आदशेर लिहिलें होतें तें तुमचे नस्तु देववलें नाहीं. बरें, तुमचे तुम्हास आर्जवी असो!

[लेखांक ३१८] श्री.

संभूस आग्रा केली ऐसीजे:—आम्ही तुज भेटीस आलों. तेव्हां राजश्रीचे अनुमतें आलों. आम्हीं तुम्हास दोन गोष्टी सांगितल्या, त्या तुम्हीही मान्य केल्या. आधीं गोवळकोट घ्यावा; अंजनवेली घ्यावी; मग मुलानेयासी जावें. त्यास आम्हीं तुम्ही भेट घेऊन आलेयावरी तेंच क्षणीं रंहूस राजाकडेस पाठविला. त्या बराबरी सागोन पाठविलें जे, संभाजी आंगरे याणीं आम्हापाशीं नेम केला जे, लोक व भाई गोवळकोटास पाठवून गोवळकोट घेतों. तसें राजास सांगोन पाठविलें. राजे बोलिले जे, 'केवील तेव्हा याचा खरें होईल.' हल्लीं तुम्हीं सुवर्णदुर्गास आलेत. आम्हास तुम्हीं बोलाविलें. तरी तुमचे बोलाविल्यावरून आम्हीं आलों तरी चौराज्यात आमची अपकीर्ति होईल. हें तुम्हास कैसें समजत नाहीं? तुम्ही अंजनवेलीस मुर्चे लाया म्हणजे आम्ही होईचे वाटेनें चालत येऊं.

[लेखांक ३१९] श्री.

चिरंजीव संभुसिंग सरखेल यांसी आज्ञा केली ऐसीजे:–मानसाचा अभिमान धरावा. तो या लोकीं परलोकीं कामास येतो. भार्गव देव कोंकणचा राजा. देव सर्वांचा पुरातन आहे. तुमचा त्याचा सत्ता

जाला ह्मणून तुह्मीं राजपुरीस कागद लिहून *** तुह्मा बाप वेडा नव्हता. त्याणें आमचे दरगास पेंढें, आवडस, नायसी तिनी गाव दरोरम्न देऊन चालवीत होते. तेणेंप्रमाणें तिनी गाव करार करून सनदा दरोबस्त तुह्मीं अभिमान धरून आणविणें. जोंवर देवाचें बरें नाहीं तोंवर कोंकणचे कोणाचें बरें होत नाहीं हें पुरतें समजणें. तुह्मावाचून परवाने येत नाहींत. देवावर पाणी पडणार नाहीं!

[लेखांक ३२०] श्री.

सहस्रायु चिरंजीव सभुसिंग यास आज्ञा केली ऐसीजे —तुह्मीं पायाची क्रिया केली. मुद्रेनिशीं कागद दिल्हा. येथवा एक घोलाल, घडीभराने एक घोलाल यादते (?) सोडणेयाची पाठविले ह्मणून बोलिलेत. फार तरी वीस रुपये किंमत होवी परतु पाठविलेंत नाहीं! तुमचे श्र॰दाचा विश्वास काय? तारू सापडलें तें आमचे आशीर्वादें सापडलें. तुह्मीं आह्मापाशीं नेम केला जे, आधीं गोवळकोट घ्यावा, मग अजनवेली घ्यावी, तेथून कुलाबा घ्यावा. गोवळकोट, अजनवेली न घेता एकाएकींच कुलाब्यास जावें. येणेंकरून राजा व विरूबाई व सर्वजन आह्मास बरे काय ह्मणेल? दिल्ही आगरे पावेतो कीर्ति जाहली आहे ते अपकीर्ति होईल. अजनवेली घेतली ह्मणजे कुला॰ा घटकेमध्यें आला. कुलाबेयाची जावें नलगे. ऐसा तुमचा त्रास मा॰ाार्जास पडेल.

[लेखांक ३२१] श्री.

चिरंजीव विजयीभव याना सवाई जयसिंग सरखेल यास आज्ञा — मुरुडचें महाजनकीचें तुह्मीं सविस्तर वर्तमान लिहिलें जे, शकरभटास देत नाहीं अमानत दिवाणात ठेवितों. बहुत उत्तम. याप्रमाणें करणें. परतु शकरभटाकडील तिनी कागद आणवून पाठविलेत नाहींत. आधीं पाठवणें. तुह्मा देव मी. तुह्मा बाप मी. परतु इतक्याच्या (चे?)

पाव मी घेतों. आणि याचा सरकारांत जें ठेवसील तें मज वेगळ तुज जोड काय! ज्या हरिश्चंद्रानें स्वप्नीं दान दिलें होतें त्यास कृष्णंभटाचें उदक त्वां घातलें. तें तूं खरेंच केलें. तैसें हें महाजनकीचें तुझें वचन सत्यच आहे.

[लेखांक ३२२] श्रीमार्गवराम.

सहस्रायु चिरंजीव विजयीभव तुळाजीस आज्ञा ऐसीजेः—तुजला अहिल्येचें घोटीस घातलें होतें. याजकरितां तिजला पांच हजार रुपये दिल्हे व तूं माझा शिष्य व तिचा लेक म्हणून दोन हजार तुजला दिल्हे. त्यास मागें कानोजी बोलिला जे, तुमच्यासाठीं हजार रुपयांतून रुपया ठेवील त्याची आई संध्या व त्याचा निर्वंश होईल. त्यास संभूनें मजशीं दावा लाविला. हातचें निशाण व पदूक व पासोडी अंगावरील हिरोन घेतली. तेथूनही कागद लिहिला जे, धणधणा कागद लिहूं नका. त्यानें मजला उभे दुपारीं लाथ हातली. आम्ही त्यास शापिलें. तुजला आशीर्वाद दिल्हा जे तो मरेल. तूं त्यासी वैसवील. तेव्हां तुझी भेट घेईन. तुझे पाईची बेडी काटावी म्हणून चिमाजीजवळून क्रिया घेतली जे, तुळाजाची बेडी काटणें. त्याची गत काय जाहली! कानोजीनें हत्ती नेला त्याची गत काय जाहली! हबशी याचें राज्य टाकिलें त्याची गत काय जाहली! आपले आपले जागा मरतात. विरूबाई याणी लाविले [1] त्यांची गत काय

---

१. हें पत्र स्वामीच्या सर्व पत्रांहून अगदीं वेगळें आहे. याची लिपी बाळबोध असून याचे शेवटीं अर्धा उमटलेला असा एक शिक्का आहे. त्या शिक्क्यांतील 'क्षरय मुद्रा वर्धते सर्वदा' एवढीं अक्षरें स्पष्ट दिसत आहेत. आम्ही स्वामींचीं जेवढीं पत्रें पाहिलीं तेवढ्यांवर आम्हांस एकही शिक्का आढळून आला नाहीं. फक्त या पत्रावरच हा अपूर्ण शिक्का उमटलेला दिसतो. हें पत्र स्वामीनें पाठविलें यांत शंका नाहीं. तेव्हां हा जर त्यांचाच शिक्का असेल तर त्याचीं संपूर्ण अक्षरें समजणें अगत्याचें आहे.

जाहली? ऐसें असोन देवाचा रका जो अभिलाष करील त्याचा निर्वंश. एकवीस जन्में खणेल. बरें होणार नाहीं. उभे दुपारा अग्नि लागेल. आह्मीं राजश्रीचे कानीं घातलें. त्यासी राजे बोलिले जे वडिलाचें कर्ज का न रखावें? ह्मणून उभयता बायकाकडून कागद लिहिले आहेत. कानोजी व सेखोजी व संभाजी याना स्वर्गवास करणें असेल व नरकांतून काढणें असेल तर तू उतराई पितृऋण कर. नाहींतर तुजवरही गोमूत्र टाकीन. मग आह्मास बोल नाहीं. जर वडिलाचे उतराई जाहलास तर श्री ऊर्जित करील, व पितरास स्वर्गवास होईल. जर ठेविलेंस तर कुरुक्षेत्रीचे वृद्धीनें जन्मजन्मीं वाढते. व्यतिपात, ग्रहणें, महापर्वें जातात. येणेंकडून उत्तम नसे, असें समजोन जो माझें द्रव्य ठेवील त्याच्या पितरास अधोगत व त्याचें ऊर्जित होणार नाहीं. तूं तो शहाणा आहेस. इतके लिहिलें आहे हें चित्तात आणून वर्तणूक करणें श्रीचें द्रव्य द्यावें. आशीर्वाद घ्यावा. येणेंकडून उत्तरोत्तर कल्याण श्रेयस्कर आहे. काहीं तुजजवळ मागत नाहीं. माझें द्रव्य मज देऊन उतराई होणें, ह्मणजे स्वर्गवास तुझे पिते, वधु करतील. पैकियात पंचवीस खंडी छोराड काबीचें देणें, दहा खंडी साखर देणें, मणभर नारायण तेल देणें, व चंदन पाचमण देणें, व द्राक्षें एकमण देणें. रवग एकमण देणें. रेशीम एकमण, केशर ८॥, कस्तुरी ८।, जायफळ जायपत्री ८१ देणें. गोठणें गाव दिरहें तेव्हा कान्होजीनें उदक घातले तर तेथील वेठ बेगार नेऊ नका व खाजणें तुह्माकडे नेतात तें त्याचणें देणें, व भात नेलें तेंही देणें. डोरलें महाळुगे येथील रुपये नेले ते पाठविणें. विसाजीपंतास ठाऊक आहे. येणेंप्रमाणें देणें. जिन्नस घाल त्याची रास्त किंमत करून रुपये माझ्या रुपयात वजा करून बाकी रुपये रोख पाठवणें. यासी चुकलास तर तुजवर गोमूत्र टाकीन. मग मजला बोल नाहीं. राजाच्या बायकाहीं उपदेश घेतला. लोक आपले पदरचे देतात आणि माझा आशीर्वाद

घेतात. आणि हें देवाचें चतुरा (नी) ठेविल्यास इहलोकीं परलोकीं बरें नसे. अंतोरा व रांडोजी पाठविला आहे. मागतां कळेल. द्रव्य आलियावर मी तेथें येईन. तुह्मांस आशीर्वाद देईन. मी खासा येव्हांव येत होतों. त्यास शरीरीं आरोग्य नाहीं. याकरितां अंतोरा व रंडू पाठविला आहे. मागाहून द्रव्य आलियावर येतों. गोठणें यावर घेण्याचा अगर कोणे गोष्टीचा रोरा न करणें. बहुत काय लिहिणें?

[लेखांक ३२३] श्री.

पुरवणी तुळाजीरामाय आज्ञा ऐसीजेः--देवाचीं वस्त्रें खरीदी करून पाठविलीं आहेत. तें पाहणें. तुमचा नवा अववार जाहला ह्मणून आह्मास तुमची भेट हवी. आह्मास तुमचा अडकारुका काहीं देऊं नको. तुह्मास अडकारुका खर्च फार जाहला आहे. ऐशास तुमची (भेट) बहुता दिवशीं जाहली होती. ऐशास हल्लीं भेटी घ्यावी ऐसें विचात आहे. सातारा येऊं नको. आपली वस्त्राच अशीं दे. जेव्हां सौ॰ बाई येईल तेव्हां येणें. तुह्माजवळ मागणें इतकेंच जे, कारखाना खालें घेऊन येतों, तरी काहीं भात व नागली व वर्षा तुमचे चित्तास येईल तरी द्यावें. इषजानें नगाए, दोन चधुरे व पाट व दरवाजा ऐसा घेऊन गेला. तो खालीं पाठवून द्यावा. देवाचा देवास लावू. माग धामणी आह्मास होती. राजा चंदीस ××× दिल्हीच होती. आणि यांहीं राजानें व बाईनें उदक घालोन दिल्हे आहेत. पालखीची वाट पाहतों तरी पालखी आह्मीं तुमची घेऊन तुमच्याकडे पाठवून देऊं. धामणीचा कार्जी शंभर माणसाचा जमादार होता. तो हवशीजवळ होता. त्याणें बहुत मायका याटविल्या. नानाप्रकारच्या खाच्या केल्या. तरी त्यास तुह्मी हटणें (छळणें). तो मोठा चाल्क आहे. बाबा, गोवलकोटचा हवशी जीवेच मारावा होता तो कैसा फेला (गेला ?). वैकुंठवासी कानोजीनीं आह्मांस 'चोर' ह्मणून खिताब दिल्ही होती तैशी आह्मांस खिताब देणें. मुंबईहून देवाचें सामान आणावयाची जागे.

मग तुमचें आज्ञास माहीं एक नलगे! तुमचे चार लाख रुपये मसल-तीचे***(यापुढें फाटलें आहे.)

[लेखांक ३२४] श्री भार्गव चिरंजीव अवतार.

चनदालक्षाचा धणी तो आहे देवळीं, त्याचा भक्तराजशिरोमणी तुळाजी सरखेल व योगभ्रष्ट कान्होजी. त्याची निष्ठा होवी. त्यांणीं काय काय सेवा केली! कितीक कामें झालीं! एक मालती पुष्प दिल्हें, त्या प्रसादें कलकी धरून आणिली नवा लाखाची. एका सुवर्णदुर्गापासून किती किल्ले घेतले? त्याचे निष्ठेप्रमाणें तुह्मी निष्ठा अखली तरी अजनवेली आली. सत्य करून जाण. मी हरिभक्ताच्या गाईं राखितों. आ पण भक्तीस्तव सातारियास आलों. येथें रानेश्रीनीं भक्ति करून आणून क्षौर केलें. वरें वाटत नव्हतें याकरिता आणिलें. पुजेसमयीं धामणी आणि सोनगावचें उदक घातलें. अजनवेली आलियावरी तुह्मी चालवा. श्रीचा प्रसाद शिरवेष्टन, बज्रकवच व तीळशर्करा पाठविली ती घेणें. तुमच्या बापानें अहिल्या सेवेची उदक घालून दिल्ही. तुझ्या भावानें राधा, आनंदी, सोनी ऐसे जैसी तुझा भाऊ याणीं दिल्या. संभाजी आंगरे याणीं पुरता मजसी दावा बाधला. जैसा भस्मासुरानें बाधला तैसा बाधला. तुळदेवलता बाधला. श्रीच्या ठायीं निष्ठा असों देणें. अजनवेलीवरी लगट करावा. काढावा. हे आज्ञा. तुह्मास शाहूजीनें सरखेल दिली. तुह्मावरी दया फार आहे. हे आज्ञा.

[लेखांक ३२५] श्री.

सहस्त्रायु चिरंजीव विजयीभव तुळाजीस आज्ञा ऐसीजे —तुझे सहस्र अन्याय जाहले! तुजला पत्र न लिहितों! परंतु मानसिंग यांची [व] तुमची गोष्ठी व्हावी, महत्कार्य सिद्धीस जावें, याजकरिता पत्र लिहिलें आहे, तर कबिले, बायका जे तुह्माकडे मानाजीचीं आहेत तीं लावून

रवाना करावी. येविशीं राजपत्रें व आमचें पत्र गेलेंच आहे. बहुत काय लिहिणें हे आज्ञा. मानसिंगास दोन गोष्टी सांगितल्या [त्यात अंतर] त्यापासून काडीइतकें सदरस वाऱ्यानें पडणार नाहीं. आम्ही चित्त शोधून पाहिलें. तुम्ही आता लेंकुरबुद्धि न करणें हे आज्ञा. दोघे भाऊ एक होऊन एखादे आभाळास हात घालणें.

[लेखांक ३२६] श्री.

मानाजी आंग्रे यासी आज्ञा ऐसीजे —पत्रें पाठविलीं प्रविष्ट होऊन आमचे चित्ताचा निरा जाहला. इकडील वर्तमान तर पिलाजी जाधव विजयदुर्गांहून वरते आले. ते जागा काहीं सौरस्य नाहीं. रघुनाथ प्रभूच्या बायका सोडावयासी आग्रह करीत होते. त्यासी तो मान्य करीना. बायका कोठीस होत्या. त्या दारू वाटावयासी लाविल्या. यासी उत्तर दिल्हें जे, तुमच्या चित्तात स्वामी स्वारी करावयाची उद्या असेल ते आजच करणें ऐसे परनिष्ठ सांगितलें. त्यावरून जाधवराव व तो आला. आम्हास समुर्सिंगानें पूर्वी पत्रें पाठविलीं जे, एक वेळ भेटीस येणें. व हालीं भला माणूस व पत्र पाठविलें जे, तुम्ही भेटीस येणें यासी प्रत्योत्तर पाठविलें जे, या प्रसंगात भेटीचें प्रयोजन काय आहे? तुमच्या पुण्यें थोड बहुत काम चाललेंच आहे. तुम्हास दो चौ कोटीचा लाभ जाहला म्हणजे आम्हास संतोष. आम्ही काहीं ह्यारभानी, वल्कल मार्गी. सारांश गोष्ट जे, तुमचें अभीष्ट म्हणजे आम्हास संतोष. तुम्ही तों धीरवंत, औदार्यपरिपूर्ण, आहां. समुर्सिंगानें धीर धरून जाधवास परनिष्ठ सांगितलें जे, उद्या माल दे अताच दे, तर तुमचें कर्तृत्व लाजकून थोरांचें आहे. यांनी पष्पास्डेस आले म्हणून तुम्हास लिहिलें. तुमचे पत्रात एकवचन ऐकोन संतोषी जाहलों. विशेष काय लिहिणें?

पिलाजी जाधव मोठा मायावादी आहे. याचा विश्वास न

धरणें, आमचा विश्वास तुह्मास काय? परंतु आह्मीं आपला वारा तुमच्या वाऱ्यात घातला आहे. काहीं शाक भाजी मागतों ते देता तुह्मी कष्टी होता. शाबास तुह्मा धीर!

[लेखांक ३२७] श्री

सहस्रायु चिरंजीव भार्गवदूत मानसिंग आगरे यासी आज्ञा केली ऐसीजे, बहुता दिवशीं स्मरण करून पत्र पाठविलें [तें] प्रविष्ट होऊन लेखनार्थ अवगत जाहला श्रीनें तुह्मे आत्म्यात आत्मा घातला ह्मणून तुजला रोज पाचशें शिव्या देवों जे, तू अंतकाळीं कामास येशील. संभाजी आगरे याच्या मनामध्यें जे, आह्मीं तेथें जाऊन तुह्मास श्रापावें. तर तेथें येऊन त्याणें आमची छळणा केली तो श्राप त्यासच लागला. हल्लीं त्याकडील माणसें आलीं व कागद आले, ते आह्मीं माघारे फिरविले. ते विल्येक शरण आले परंतु भेट दिली नाहीं. तर बाबा, तुजला आह्मीं काय संकट घातलें? केवे मेघ मागत होतों. आह्मास दिल्यानें सुदामाची गत होईल. आह्मी साधुसंताची पायधूळ आहों. काय मागतों जे, काहीं तूप, काहीं गुलाब, काहीं द्राक्षें, साखर, सुरण मागतों. तें तुमचे चित्तास नये. बरें! समाधिविसर्जनास वस्त्रें पाठविलीं [तीं] पावलीं. तुह्मास प्रसाद तिवट लाल १ पाठविलें आहे. घेणें

[लेखांक ३२८] श्री.

चिरंजीव सहस्रायु विजयीभव भार्गवशिष्य मानाजी वशिष्ठशिष्यपरी तुज आज्ञा ऐसीजे —मानसील तरी गुरुआज्ञा विशेष आहे तरी मथुराबाईचा बहुत सन्मान करून पालखी पाठवून आपल्याजवळ घेऊन जाणें. तेणेंकरून लौकिकीं कीर्ति होईल. आणि कार्य होजीतारखें यश येईल. यानंतर समुद्राचा कागद आला आहे कीं, तुह्मी मजला सरखेलाचे ठायीं आहा. आह्मा दोघांची गोडी करा. आपण जरी

मानाजीचे वाईट करीन तरी स्वामींच्या पायांची शपत, व सरखेलाची शपत. पहा, पहा, मरतां मरतां सरखेलास पाल किल्ला आला. तो किल्ला राजा मागत होता; परंतु त्यांनीं दिला नाहीं. तूं तरी सरखेलाचा पुत्रच आहेस. सरखेल बोलिले होते जे, 'जयसिंगामागें मानाजी तुह्मांस उपकारास येईल. यासी उपदेश करणें.' जयसिंग धावडशीस भेटीस आला तेव्हां तीनशें रुपये मजपासून घेतले आणि वापु बागलास मुरुडची महाजनकी देतों ह्मणून आमच्या पायाची क्रिया केली. आणि मागल्यानें बेमान जाहला. ते क्रिया त्यास लागली. आणि कृष्णंभटाची देशमुखी पूर्वापार आहे. आह्मी रामेश्वरास मागें पळोन गेलों तेव्हां चार मुद्दे कान्होजीस घातले कीं, किरंत आर्तीत घालणें.*** **रतना भंडारी सोडविला. आणखी कृष्णंभटाची देशमुखी दे. त्यास कानोजी बोलिला, कृष्णंभटाची देशमुखी खरीच आहे. दुसरे वेळीं तुह्मी या. देशमुखी कृष्णंभटास देतों. त्यावरी जयसिंगानें उदक घातलें. संभूनें उदक घातलें. लक्ष्मीबाईनें उदक घातलें. तिघांनीं उदक घालून देशमुखी करून दिली. ते संभूनें जयसिंगाचा शिक्का लटका केला. आणि कृष्णंभटाची देशमुखी काढिली. हा त्याणें मोठासा अन्याय केला, बरें याचा भोक्ताभी आहे. माझ्या जिवास बरें वाटत नाहीं. शिवरात्रीकारणें राजे, विरुबाई, दोघी राण्या, फत्तेसिंग व सरकारकून आमचे भेटीस आले, दोन दिवस राहोन सर्वेच गेले. आतां फारसें जिवास बरें वाटतें. तरी पांच गुलाबशिसे चोराटसे, आणखी दहा दोर संधेलोण पाहीं तुह्मी संग्रहीं मुरण असिलें, तरी येईल चित्तास तरी वेगी पाठवून देणें.

[लेखांक ३३९] भार्गवराम.

गाउभी लिंबाई व केदारजी व मानसिंग यांसी आशा पेटी देलीजेः— भीस इनामगांव छपरवर्तीनें दरोबस्त देखील गरदेशमुखी दिली. जो-

त्याजी केसरकर यासही ठावकें आहे. ऐसें असतां कोंकणप्रांतें तुह्माकडील जिवाजी प्रभू कमावीसदार महिपतगडीं आहे. त्याणें पांवस तर्फेचें डोरलें, महालुगें या गावचे रुपये ८ घसूल घेले. ऐसास जिवाजी प्रभू यास आपलें पत्र देणें जे, श्रीचे गावचे सनदा आहेत. त्याचे वाटेस न जाणें. रुपये आठ घेतले आहेत तें पत्रदर्शनीं परतून देणें. याजउपरी गांवावरी रोखा केलात ह्मणजे तुमचा मुलाहिजा होणार नाहीं. ऐसें पत्र लवकर पाठविणें. अल्प गोष्टीकरिता महाराजास इटकावें ऐसें नाहीं. याजकरिता तुह्मास लिहिलें आहे. श्रीचे गावचे रुपये घेतल्यानें तुमचें अधिक होत नाहीं, आणि न घेतल्यानें तुमचें वंरच होईल. ऐसें जाणोन लौकर कागद पाठवणें. बहुता लोकाची तुमची भिक्षा पावली. (अपूर्ण.)

[लेखांक ३३०] श्री.

मननिर्मळ गंगाजल मथुबाईस आज्ञा ऐसीजे.—तुह्मीं लिहिलें जे, शामलाचें निर्मूळ होऊन देवाची भेटी घ्यावी हा हेत आहे. स्वर्गीचे देव जे अमृतपान करितात तेही भार्गवाची भेटी व्हावी हे इच्छा करितात. भार्गव ह्मणजे चिरजीव. येरवीं येणें कोठें होतें ? तुह्याच पुण्यें भार्गवें निर्मूल करून तुह्मास भेटीस आणिलें. "वकाजी नाईक याणीं जिवाम्यास करून बाणकोट मडणगड पत्ते केला." ह्मणून लिहिलें. तरी वकाजी महाडीक कामाचा आहे. त्याजवर दया तुह्मीं बहुतशी असों देणें. गोंवाई आवे यत्न करून पाठविलेत ते पावोन कोटीशा आनंद जाला. बहुत बहुत संतोषी जालों. निश्चा अतरापासून आहे हें कळों आलें. तुह्मीं लिहिलें, दोनी स्थळे राहिलीं आहेत. त्याचा प्रत्र (प्रयत्न) करून श्रीआशीर्वादें लौकरीच हस्तगत होतील. तरी ज्याचें तळ कोंकण त्याचे चित्तात तुह्मास कोंकणचें राज्य घावें. हें चित्तात असलें तरी तुमचेच हातें दोनीं स्थळाचें यश श्री तुमचे पदरीं घालीतच आहेत. लौकर दोनी स्थळें हस्तगत आलियाचें संतोषपत्र

लिहीन पंदाचें समाधीस भार्गवशेनीं तुम्हीं न्यावा यावें ऐसें केलें पाहिजे. दोनी स्थळांचें पद तुमचे पदरात भार्गवें घातलें तरीच आम्ही पदां स्थळें समाधीस येऊं. नाहींतरी स्थळें पदा येत नाहीं. तुम्हास कळावें म्हणून लिहिलें आहे.

[लेखांक ३३१] श्री.

मननिर्मळ गगाजळ मथुराबाई यासी आज्ञा ऐसीजेः—पत्र पाठविलें प्रविष्ट जाहलें. मानाजीवर कृपा करणे म्हणून लिहिलें, तर तुम्ही कृपा मानाजीवर असलियासी तरेल. सरकट, आम्हीं तेथें यावें; आमची पूजा उत्तम जाहली तर तुमची कीर्त व आमचा लौकिक. याकरिता दोनी श्रम आम्हीच रासतों. पुढें ईश्वरें दिल्यासी येणें ते समयीं येऊ. तुम्हास सुवर्णाची तारवें श्रीनें दिल्यासी सहज वेळ येऊ. लक्ष माग. बहुत काय लिहिणें.

[लेखांक ३३२] श्री.

राजकृपा नाहीं ऐसें जाहलें! हली जर निष्ठा पहिल्याप्रमाणें तुम्हाजीनें धरिली तर भार्गवदया होऊन बरेंच होईल. मुख्य निष्ठा असली पाहिजे. कृष्णभट देसाई याजवर आमचे दया होती. तुम्हांसही लोकाहीं सांगितलेंच असेल. याजकरितां याजवर दया तुम्हीं असों देणें. यांचें बरें असेल त तुम्हीं येलियास श्री तुमचें बरें करील.

[लेखांक ३३३] श्री.

● ● ●तरी आजि तागायत होररें मल्हारजींचे आलास रुपये तीन हजार गावेतील पावले असतील तर आम्ही तुम्हास रोकडे आठ दहा हजार पावेतों रुपये देतों. आणि तुम्ही धोनेश्वरचें देऊळ, माझी आई, तूं कर. माझी तू आई; माझा तू शिष्य, माझा तू राखा. देऊळ जर

१ हें पत्रोत्तर लेखांक २०३ च्या पत्रांतर्गें लिहिलें आहे.

सिद्धीतें पावले तर कळसारोपण तुझेच हातें करवीन. एक उट आपला पाठवून देणें. नगारेची जोडी देवास पाठवून देतों. देवद्वारीं ठेवं.

११ प्रतिनिधि.

[लेखाक ३३४] श्री.

श्रीमत् परमहंस स्वामी याहीं

सहस्रायु चिरंजीव श्रीनिवासराउ प्रतिनिधि यासी आज्ञा ऐसीजेः–येथ इमारतीचे वेगमीस तांदुळ पाहिजेत. याजकरता कांगोरीखाले चिरवाडी तर्फेत तांदूळ घेतले आहेत. बैल पाठवून आणवणार. त्यास जकातीचे दस्तक पारघाटचे तलघाट वरघाट कांगोरी पावेतों कमावीसदारास पावणसें बैलाचें दिल्हें पाहिजे. प्रतापगडची एक डीव आहे. त्यास निराळे गडकरीयास व तळघाट वरघाट जकातदारास, जेणेकडून खटखटा कोणी न करीत, ऐसीं पत्रें देऊन पाठविलीं पाहिजेत. विशेष लिहिणें तरी सुज्ञ असा. हे आज्ञा.

१२ पुरंदरे.

[लेखाक ३३५] श्री.

श्रीमत् परमहंस याहीं

मननिर्मल गंगाजल आचार्यें पुण्यपवित्र चिरंजीव दादोबा व महादोबा यासी आज्ञा केली ऐसीजे —कृष्णाजीस मूठभर पोहे अर्पावे सुदामदेवान ती वर्षांचा ऐवज रुपये १००० व वस्त्र वर्षास सुधी घेता. यदा उत्तम किमखाप चाळीस रुपयाचे पाठवणें. वर्षास सुखीची दुलई व सुखीची कुडती करितों. यदा किमखापी वरावी ह्मणून किम-

१ ह्या पत्रावर कोणाचें नाव लिहिलें त्यानें नाव नाहीं तथापि हें पत्र आंगऱ्यांच्या दप्तर पत्रांत सापडलें असून त्यांतील सबंधही त्याचाच दिसतो. त्यावरून तें आंगऱ्यांच्या सदराखाली दाखल केलें आहे.

खाप लिहिला आहे. तर चाळीस रुपये अगर थान पाठवावे. म्हणजे कुडची करू. तुम्ही आमची आज्ञा पाळिता म्हणून आम्ही लिहितो. तुम्हास लिहावें ना तर कोणास लिहावें! तर रुपये व किमखाप पाठवून दीजे. नये चित्तास तर रुपयेही नको व किमखापही नको! कळलें पाहिजे. विशेष काय लिहिणें हे आज्ञा.

[लेखांक ३३६] श्री.

श्रीमत् परमहंस स्वामी याहीं

सहस्रायु चिरंजीव मल्हार तुकदेव यांसी आज्ञा केली ऐसीजे:— तुम्हाकडे श्रीचें येणें ते गु॥ रखोजी साळवी येणेंप्रमाणें पावले रुपये,— १००० मिश्रा ही वर्षी यावी ते पावले. ४० वस्त्रापैकीं, एकूण एक हजार चाळीस रुपये पावले. विशेष काय लिहिणें. छ० १४ सवाल सुमा आर्बैन मया व आल्फ. हे आज्ञा.

१३ जंजिरेकर हबशी.

[लेखांक ३३७] श्री.

दिल्पाक दिलदर्या इलाही मेहेरबान—खान

मुकाम जजिरा उमर ताजा व दौलत ज्यादा बाद.—

जमीदारागोये हाअवी येथील खैरखला जाणवून आपला खैरसला कलमी करीत असलें पाहिजे. दिगर मेहेरबानगीने नामेनें क्रिताबत पाठविली ते पहोचून दिल आराम जाहलें. ऐसेच हरयही गत किताबत पाठवून परिसरावे खबर घेत असले पाहिजे. आम्ही जागीर अहो. किताबत आठी तेंये कल्मी केलें जे, पामपुमीचे सबबेनें परशरामचे ठिकाणींहून परधारी गेलियास पाय यी होऊं आर्मी. अल्बत्ता ठिकाणचे ठिकाणीं पावयाचा इरादा आहे म्हणून विनायक जोशी व कृष्णशेट होडये कर्यात विस्तुन यांचे जबानीपस्न पैगाम

१. छ० १४ सुमा अर्बैन १० —५० १ जानवरी इ० स० १७४०.

रोशन होऊन आला. दरिया रफामत व शहामत पन्हा सिद्दी संबूल याहीं हिम अरूज केला त्यावरून अजराहमरातें कलमीं केलें जात असे चालविलें जाईल. दरीं बाब खातर जमा देखोन कोणें बाबें शकअंदेशा दिलांत आणिला न पाहिजे. मोहिबाचे चालवावयाबाबें सुभेयासही हुकूम सादर केला असे ह्मणून कलमीं केलें, तें मालूम जाहलें. ऐशास आह्मी कांहीं वतनदार फकीर परशरामचे नव्हो. इलाहीचे हुकुमें व वडेखान यांचे मेहेर आमचे जागा होती. ते ह्मटलें तें आमचें चालवीत असत. याजकरितां त्यांचे सुखें होतों. हल्लींही वडेखानाप्रमाणें मेहेरचे नजरेनें चालवूं ह्मणून कलमीं केलें; याहून अधिक काय आहे? आतां यावें तर गेरहंगाम जाहला व ज्याचे बंदगी करितों तो दिलांत येऊन त्याचा हुकूम जालियावरी डोईचे वाटेनें आपले ठिकाणीं येऊं. मालूम जाहलें पाहिजे. ज्यादा काय लिहिणें? प्यार मोहबत मेहेरचा पन्हा फकिरावर असों दिला पाहिजे. हे कितावत.

पुरवणी नंबर २.

स्वामींस आलेलीं पत्रें.*

पेशवे.

[लेखांक ३३८] श्री.

पुरवणी श्रीमत् महाराज परमहंसबावा स्वामींचे सेवेसी:—विज्ञापना.

कृष्णागर चंदन एक शेर वजन पक्का पाठवणें म्हणोन आज्ञा. त्यास वसईहून आणविला आहे. आलियावर (पाठवूं.) आज्ञेखेरीज काय आहे?

नेहर परगणियाची मजमू नारो गणेश यांस सांगितली. तो लबाड आहे. त्यास दूर करून दुसरा पाठविला. परंतु तुह्मी नारो गणेशच करार केला. तर त्याजकडील आमचे दुसाला रुपये १५० दीडशें घेऊन पाठवणें ह्मणोन आज्ञा. त्यासी स्वामींचे आज्ञेपेक्षां विशेष

दमास पाठवावयाविशीं लिहिलें त्यास स्वामींस दमास दिल्हे त्यापेक्षां उच नाहीं. नवा फोडून आलिया पाठवूं.

मुंढवे याचे पाटिलकीची स्थापना करणें ह्मणोन आज्ञा. त्यास स्वामींचे आज्ञेप्रमाणें पाटील मजकुराचें वर्तमान मनास आणून वाजवी असेल तेंच करूं.

रानचा मेवा कृपा करून पाठविला तो पावला. आज्ञेप्रमाणें भक्षिला.

---

* मागील पत्रें छापून निघाल्यानंतर आम्हांस स्वामींचा आणखी कांहीं पत्रव्यवहार उपलब्ध झाला. तो पूर्वीच्या क्रमाप्रमाणें पुरवणी नंबर २ अशा सदराखालीं घातला आहे. यामध्यें पेशव्यांची व इतर सरदारांची व त्यांच्या कारभाऱ्यांची वगैरे स्वामींस आलेलीं पत्रें असून स्वामींनीं लिहिलेलींही पत्रें बरींच आहेत. हीं उपयुक्त असल्यामुळें या पुस्तकांत दाखल केलीं आहेत.

काय आहे! नारो गणेश आलिया-वरून स्वामींचे बोलीप्रमाणें नारो गणेश यांजपासून रुपये घेऊन रो वेसी पाठवू.

गोपाळनाईक इंदापुरकर यांचें कर्ज अंबरो रोडगे याजकडे आहे. ततस्थ आहे. मागत असता देत नाहीं. गोपाळनाईक गरीब, आत वान आहे. याचें कर्ज उगवून देणें ह्मणोन आज्ञा. त्यास स्वामींचे आज्ञेपेक्षा अधिक काय आहे! अबरोजी रोडगे यास ताकीद करणें तैसी करून कर्ज उगवे तें करितों. बहुत काय लिहिणें हे विनंति.

शिवराम महाडीक यांस तुळजाजी पांढरा सिंपी वसी कसबे पुणें याचा भाऊ खंडोजी पांढरा याणें सोईरीक देऊ केली असतां तुक्रोजीस दगलबाजी करून ह्याही दुसरी केली आहे. तरी शिवरामाची सोईरीक शिवरामास देवणें ह्मणोन आज्ञा. त्यास येविशींचें उत्तर आलाहिदा लिहिलें असे.

[लेखांक ३३९] श्री.

पु ॥ श्रीमत् महाराज श्री परमहंसबावा स्वामींचे सेवेसी —

विज्ञापना शिवराम महाडीक याचे सोईरिकीची तहकिकात घेतली. त्यास सोईरीक शिवरामाची खरी आहे. त्याची त्यास देणें ह्मणोन आज्ञा. आह्मीं ताकीद केली, परंतु तुकोजी सदरा उगाच ल्बाडीच्या गोष्टी सांगत होता. ते त्या गैरमाकुल. तुक्रोजी सदरा सौभाग्यादिसंपन्न मातुश्री बाईसाहेब यांचा पहिला याच्या चौकांत राहतो. त्या हिमायतीनें नजदिगर करील तर त्याचे स्वामींनीं पारिपत्य करावें. आमचा गुत्ता कांहीं तेथें नाहीं. बहुत काय लिहिणें कृपा केली पाहिजे हे विनंति.

[लेखांक ३५०] श्री.

पुरवणी श्रीमत् महाराज राजश्री परमहंसबावा स्वामींचे सेवेसीः—

विज्ञापना सोमाजींनी केशर कृष्णागराविशीं स्वामींची आज्ञा सांगितली. त्याजवरून केशर तोळा ८८— १, कस्तुरी ८८८१, कृष्णागर वजन ८८॥. येणेंप्रमाणें सेवेसी पाठविलें आहे. पावलियाचें उत्तर पाठवावें. "सर्प बिळांत आहे. पडा करून धुसधुसतो. त्याचा विश्वास न धरणें" ह्मणून आज्ञा. त्यास तो सर्पाचा विश्वास न धरावा उचीतच. त्याहीमध्यें स्वामींची आज्ञा. मग विश्वास कोण धरील ? परंतु सर्प कोणता, बीळ कोणतें, तें आमच्या चित्तास आलें नाहीं. तरी त्याहावयाची आज्ञा केली पाहिजे. कल्याणच्या पाचा हजाराची मुदत होत आली तरी रुपये पाठवणें ह्मणोन आज्ञा. तर प्रस्तुत येथ ओढ आहे. पुढें ये विसींची विनति स्वामींजवळ करणें ते करूं. स्वामींची आज्ञा आह्मांस सर्वप्रकारें वंद्य आहे. सेवेसी श्रुत होय हे विज्ञापना.

[लेखांक ३५१] श्री.

पु॥ श्रीमत् परमहंसबावा स्वामींचे सेवेसी —

विनति स्वामींनीं पैंरावर चार गोष्टी रागें भरून शिरपणुकेच्या लिहिल्या. त्याउ जसा भाव आमचा स्वामीचे पायांशीं असेल तसें फळ पाऊं, यात संशय नाहीं. स्वामीचे आज्ञेप्रमाणें नूर्त येणेंप्रमाणें विलस पाठविली असे.

पोटी निळी, गरीब, स्वामीचे वसावयाचे कामाची आहे. यास्तव पाठविली असे. कृपा करून अंगीकार करावा.

सयाजी फाकडे पाजविसीं प-

व्याजाचे रुपायाची वरात हिशोबाप्रमाणें दादोबावर पाठविली आहे रुपये देतील.

जगजीवनरावाविशीं स्वामींनीं आज्ञा केली. त्याउ त्याविसी स्वा-

हिले स्वामींनीं आज्ञा केली होती. साम्रतही विस्तारे लिहिलें. स्वामींचे आज्ञेपेक्षा अधिक काय आहे? यालव हशमात कोणतीही तैनात कबूल केली. लोकाच्याही माणूस पाहून केल्या. गाव राहावयास भल्ता नेमून देतो. खुद्द फिरंगी याची गडबड आहे. यास्तव लोकांची भरती पाहिजे. ह्मणून भलते जागा, जेथ झुजावयाचें काम असेल तेथ पाठवितो. गडबड वारली ह्मणजे हवालाही योजिला जाईल, वसे सागत होतों. परतु ते गोष्ट त्यानीं अमान्य करून सेवेशी आले आहेत. याउपर स्वामींचे विचारास येईल तें करावें. मींनीं चरणरजास निरोप धावडशीहून देतेसमयीं एकातीं त्यमुख मागितलें तो अर्थ ध्यानात आहे. त्याप्रमाणें वर्तणुकेस अतर होणार नाहीं. वरकड त्याचें चालवावयास अतर होणार नाहीं. एतद्विषयीं वारवार स्वामींनीं लिहावें ऐसे नाहीं.

स्वामी कृपा करून वरचेवर शिकवणुकेस्तव राग दर्शवून लिहितात, तरी स्वामींचे चरणावेगळे आह्मी वागत नाहीं हे पूर्ण निष्ठा आमची आहे. असे असता आह्मास वारवार ल्याहावें ऐसे काय आहे? आह्मी तर स्वामींचे आशीर्वादेरीज नणावे आणि आमचे मनोरथ स्वामींनीं आपल्या तपोबळें पूर्ण करावे. न कळे तर देव बोल लावील.

(पुढील भाग फाटला आहे.)

[लेखाक ३४२] श्री.

पु॥ श्रीमत् महाराज श्री परमहंसबावा स्वामींचे सेवेशी.—

विज्ञापना बारा बैलाचे दस्तक मुजरईचें देणें ह्मणोन आज्ञा. त्यास ये विशीचें उत्तर सोमाजीजवळ सागितलें आहे. विनंति करील त्यावरून

विदित होईल. स्वामींनीं लग्नाचे साहित्यांतील कस्तुरी, केशर व गुलाब शिसे पाठवावयाची आज्ञा केली. त्यावरून कस्तुरी तोळा १, केशर तोळे २ व गुलाब शिसे २ सेवेशी पाठविले असेत. कस्तुरी केशर उत्तम नाहीं. सामान्य आहे. स्वामींस लग्नाचीं वस्त्रें १ शालजोडी, १ किनखाप, १ टोपी मखमालीची एकूण तीन पाठविलीं असेत. कृपा करून अंगीकार केला पाहिजे. उत्तर पावलियाचें पाठवावें. सेवेशी श्रुत होय हे विज्ञापना.

[लेखांक ३४३] श्री.

पुरवणी श्रीमत् परमहंसबावा स्वामींचे सेवेसी.–

विनंति उपरी स्वामींनीं आज्ञा केली त्याचें उत्तर.–माळशिरसकरांविशीं राजश्री बापुजी श्रीपत याच सागोन दीड हजार रुपये खंड ह्मणोन आज्ञा केली. ऐशास तुकोजी पाटील याची मुलें व यश माळी यास किल्यावरी ठेविलें आहे. हलीं आज्ञेप्रमाणें खडाचाही वगादा केला असे, व संभाजी यादव यासही आणविला आहे. खडाचा निकाल करून घेऊं, तेव्हांच त्यास निरोप देऊं. नाहींतरी स्वामींच्या आज्ञेवेगळा त्यास निरोप देणार नाहीं.

यावाजी गायकवाड वगैरे लोक धारावीस मेले. त्याजविशीं स्वामींनीं लिहिलें. ऐशास त्यांचें तथ्य वर्तमान जीवत आहेत की मेले ऐसें कळत नाहीं. परंतु बहुधा मेलेच असतील. त्या लोकांच्या बाल्परवेशा करार करून देऊ. चालवावयास अंतर होणार नाहीं.

मोत्याचे पचवीस दाणें पाठवून देणें ह्मणोन स्वामींनीं आज्ञा केली. त्यावरून मोत्यें दाणें २५ पंचवीस दस्तें कानोजी यादव आगुद पाठविलीं आहेत. घेतलीं पाहिजेत.

शाकर बुरा मजन पक्के शेर तीन मण सातारेयाहून देवणें ह्मणोन आज्ञा केली. त्यावरून तीन मण बुरा सातारेयाहून देविली असे. प्रविष्ट होईल.

येसजी गायकवाड बाबाजीचा भाऊ याजविशीं स्वामींनीं लिहिलें, ऐशास येसजी प्रस्तुत चाकर होत नाहीं. दसरियास दहा वीस माणूस घेऊन येऊन चाकर होईन ह्मणतो. यास्तव आता चाकर ठेविला नाहीं. पुढें लोकसहवर्तमान आल्यावरी चाकर करून चालविलें जाईल. सेवेसी श्रुत होय हे विज्ञापना.

[लेखाक ३४४] श्री.

पुरवणी श्रीमत् महाराज श्री परमहंसबावा स्वामींचे सेवेसी.—

विज्ञापना. आमचे शरीरीं अनारोग्य प्राप्त होऊन व्यथा अतिशयेसी जाहली या व्यथेसारिखी व्यथा कधींही जाहली नाहीं. मरणांतिक अवस्था जाहली होती. प्रस्तुत स्वामींचे आशीर्वादेंकरून व्यथेस उतार आहे. स्वामींचे सेवेसी विदित व्हावें यास्तव लिहिलें असे. हे विज्ञापना.

[लेखाक ३४५] श्री

पुरवणी श्रीमत् महाराज परमहंसबावा
स्वामींचे सेवेसी.—

विज्ञापना. सेवकाचे शरीरीं देवीची पीडा प्राप्त जाहली आहे. त्यास प्रस्तुत थोड्या पाण्यानें भरल्या व किंचित् उतारही पडिला आहे. या उपरी स्वामी चे कृपेंकरून आरोग्यही होईल. स्वामींचे सेवेसी अवगत व्हावें यास्तव लिहिलें असें. सेवेसी श्रुत जालें पाहिजे हे विज्ञापना.

इतर लोक.

[लेखाक ३४६] श्री.

श्रीमन् महाराज श्री परमहंस स्वामींचे सेवेसी.—

चरणरज बापुजी श्रीपत दृतानेक नमस्कार विनंति. येथील पास्तुत बहुल द्वादशी गुरुवासरपर्यंत स्वामींचे कृपावलोकनेंकरून यथास्थित असे विशेष. राजश्री पंतप्रधान यांनीं गणाजी मल्हार व दादाजी

यांस लिहोन स्वामीकारणें जिन्नस आणविला होता, तो त्यांनीं येथें आणिला. येथून सांप्रत सेवेसी पाठविला आहे:—

४५ दाळिंबें सुमारें.	८८६ गोंवडी वजन पक्के.
३० सासरनिंबें ७५.	८८॥। सुरण कंद.
७५	८८६॥।

एकूण दाळिंबें व सासरनिंब पाऊणशें व वजन पक्के पावणेसात शेर यकाजी शिंदा यास समागमें मोयांवर देऊन सेवेसी पाठविलें आहे. प्रविष्ट जाहलियाचें उत्तर पाठवावयास आज्ञा केली पाहिजे. स्वामींचा मुक्काम पिंपरीस किती दिवस आहे, तेथून जाणें कधीं होईल, हें लेहोन पाठवावयास आज्ञा केली पाहिजे. सेवेसी श्रुत झालें पाहिजे हे विज्ञप्ति.

[लेखांक ३४७] श्री.

श्रीमत् परमहंसस्वामी भार्गवरामबावा यांचे सेवेसीः—

चरणरज विसाजी गणेश व काशी नानाजी दिमत यशवंतराव पवार सा॰ नमस्कार विनंति. स्वामींनीं आज्ञापत्र पाठविलें कीं, राजश्री यशवंतराव पवार यांजकडे कर्ज आहे. तें यदाने टेविलें यांलिपाचे रुपये १५०० पंधराशें व व्याजाचे व कारकुनाचे रुपये दीडशें सदरहू साडेसोळाशें पाठवणें. आज्ञेप्रमाणें रुपये साडेसोळाशें आजि प्रातःकाळीं आश्विन शुद्ध अष्टमी मंगळवारीं यावदरीस स्वामींस पत्र लिहून रवाना केले. तो आज दो प्रहरां श्रवण जाहलें कीं, स्वामींचें आगमन वाघोलीस जालें आहे. रुपये पाठविले हे स्वामींस श्रवण व्हावें यावकरितां पत्र पाठविलें असे. आम्हांस पुणियाचें बोलावणें आलें आहे. आजि भोजनोत्तर अथवा पहांटेस जाऊं. विदित जालें पाहिजे. हे विज्ञापना.

[लेखांक ३४८] श्री.

श्रीमत् परमहंस भार्गवरामबावा स्वामींचे सेवेसी —

चरणरज विसाजी गणेश व काशी नानाजी दिमत राजश्री यश वंतराव पवार मुक्काम कविठे कृतानेक सा॰ नमस्कार विनंति. येथील कुशल स्वामींचे कृपावलोकनेंकरून भाद्रपद वद्य चतुर्थी यथास्थित असो. यानंतर स्वामींचें कर्ज रा॰ यशवंतराव पवार याजकडे आहे त्याचें पत्र आह्मास आलें कीं, आह्मी दूरदेशीं छावणीस सवाई जयसिंगापाशीं राहिलों स्वामींचे कर्जाचा निकाल जाला पाहिजे. कर्जाचें स्मरणही नसेल ह्मणोन कोप होईल. याकरितां नाशिकांत एका साहुकाराचें कर्ज काढून आह्मास पत्र लिहिलें कीं, पैका स्वामींस प्रविष्ट करणें आणि त्यांचें आशीर्वादपत्र आह्मास पाठवणें. त्यास नाशिकप्रांतींहून पैका याव-यासी वाटेची धामधूम प्रस्तुत आहे. पैका कैसा येईल हें संकट दुसरें, साहुकाराचें व्याज चालतें. ये गोष्टीचा विचार पडिला ह्मणून स्वामींस विनंतिपत्र लिहून पाठविलें असे. गतवर्षी वर्ताळा मात्र स्वामींनीं घला होता. त्याप्रमाणें यंदा वर्ताळाच घ्यावयाचें असेल तरी तितकाच साहुका यापासून आणून स्वामींस प्रविष्ट करू. स्वामी ह्मणतील कीं, अवघा पैका आणवणें तरी धामधुमेचा निर्गम आठाचवदिवसाचा विचार. यांतून ऐवज आलियावर पाठवून देऊं. आह्मी स्वामींचे चाकर ठेवणाहत. जैसी आज्ञा कराल तैसी वर्तणूक करूं. राजश्री यशवंतराव पवार तु मच्या आशीर्वादें पुष्करावर सवाई[1] यांहीं छापणी करून हुजरूप आ हेत. ज्या कार्यास गेले होते तें काय घोरळसिंग व सवाई जयसिंग यांचा सल्ला जाला. यश आलें. सर्व प्रताप स्वामींच्या आशीर्वादाचा आहे. सेवेसी श्रुत होय हे विज्ञापना.

---

१. सवाई —सवाई जयसिंग जयपूरकर राजे

[लेखांक ३४९] श्री.

श्रीमंत् महाराज श्री परमहंसबावा स्वामींचे सेवेशी:—

चरणरज गोविंद काशी कृतानेक साष्टांग विज्ञापना ता० छ० १५ जिल्कादपावेतों स्वामींचे कृपावलोकनेंकरून सेवकाचें वर्तमान यथास्थित असे विशेष. श्रीमंत राजश्री नाना स्वामींनीं ब्याजाबाबत साल्म जकूरचे रुपये २००० दोन हजार देविले. उत्तम पारखून, निशाणें घोटून, थैल्या भरून, लाखोटे करून, राणोजी कदम वगैरे माणसें चौकीचे माणसांबरोबर पोतापैकीं सदर्हु दोन हजार रुपये पाठविले आहेत. घेऊन पावल्याचें उत्तर पाठवायास आज्ञा केली पाहिजे. विदित जाहलें पाहिजे. सेवेशी श्रुत होय हे विज्ञापना.

पै० छ० १५ जिल्काद सन तिसा सलासीन. रुपये २०००.

[लेखांक ३५०] श्री दत्तात्रेय.

श्रीमत् सकलतीर्थरूप महाराज राजश्री परमहंसबावा

स्वामींचे सेवेशी —

आज्ञाधारक सेवक देवराव मेघशाम कृतानेक साष्टांग नमस्कार विनंति उपरी येथील कुशल ता० चैत्र शुद्ध प्रतिपदा जाणोन स्वकीय लेखन करावयास आज्ञा केली पाहिजे. स्वामी धावडशीस शीघ्र दर्शनास गेले. कोणें स्थळीं आहेत हें वर्तमान कळत नाहीं. तरी आशीर्वादपत्रीं विस्तारें लेखन करून सनाथ केलें पाहिजे. विशेष. यादव सजणाजी प्रभु सबनीस शामल्याचे तर्फेनें अंजनवेलीस होते. त्यास अंजनवेल राजश्री तुळाजी आंगरे यांणीं घेते वेळीं ते समयीं याचें घरबहरण जालेंमुळें मनुष्यें मुद्दा कैदेंत जाले आहेत. पेशीयास रा० केशोपंत यांनी रुपये पावणेचारशें रास करार करून विनंत मोडिली

1 छ० १५ जिल्काद —ता० १४ फेब्रुवारी इ० स० १७३९.

आहे. त्यास यादो सजणाजी स्वामींसही विदित आहेत. आणि आमचे विदइवर्ही पुरातन आहेत. तरी कृपा करून त्यांची मुटका होय तें केलें पाहिजे. पूर्वी महद्दूपरी दातशा स्वामींच्या आश्रेनें जाली आहेत. तेथें हें काम स्वामींस अगाध आहे ऐसें नाहीं. येविशीं विनंतिपत्र राजश्री जगन्नाथपत यार्णी लिहिलें आहे. त्यावरून विदित होईल. तरी विनंति उदास केली न पाहिजे. बहुत काय लिहिणें? मशारनिल्हेस कविलेमुद्धां घाटावरी पाविलें पाहिजे. बहुत काय लिहिणें हे विज्ञापना.

[लेखांक ३५१] श्री दत्तात्रेय.

तीर्थस्वरूप श्री परमहंस अवतंस श्रीस्वामी स्वामींचे सेवेसीः—

शिष्यातर्गत देवराव मेघःशाम कृतानेक साष्टांग नमस्कार विनंति उपरी येथील कुशल ता० छ० जिल्कादपर्यंत स्वामींच्या कृपालोकनेंकरून यथास्थित असे. आशीर्वादपत्र पाठविलें तेथें आज्ञा केली कीं, मौजे राजुरी व मौजे दुधडवाडी हे दोन्ही गावच्या निवेध सनदा राजश्री छत्रपतीकडून करून देणें; बहुत श्रेयस्कर आहे; म्हणून नितेक प्रकारें आज्ञा केली. ऐसियासी स्वामींची आज्ञा सेवकास प्रमाण. शिरसा वदन करून राजश्री छत्रपतीस विनति केली. त्यास राजश्री छत्रपति बोलिले कीं, राजश्री पंतप्रधान याची समजाविसी जाली म्हणजे सर्व कार्यें होतील. येविसीं कालही सेनेसी लिहिलें आहे वारवार राजश्री छत्रपतींस स्मरण करून देत आहों. कोणेविशीं सेवेस अंतर पडणार नाहीं. बहुत काय लिहिणें हे विज्ञापना.

[लेखांक ३५२] श्रीभार्गवराम.

श्रीमत परमहंस स्वामींचे सेवेसीः—

विद्यार्थि देवाजी यशवंतराव व रंगनाथ शिवाजी व सौ० गंगाबाई कृतानेक सा० नमस्कार विनति उपरी ता० वैशाख शुद्ध ३ पावेतों

समस्त गंगातीरीं करजगावीं सुखरूप असों. आपले अभयपत्र पिंपरी त्या परवादी [?] यांवरावर आलें तें पाहोन परम आल्हाद झाला. माहाळसाबाईची माय येथें आली होती. त्यास गंगास्नान करून उभयता या प्रांतास आहेत. आपले दर्शनास येतील. तीर्थरूप रा० दिवाजी पंताकडील मनुष्य सांप्रत कोणी घरचे आले नाहीं. गुजरात प्रांतीं उभयता सैन्यें आहेत. चैत्र सुद्ध ६ गुरुवारीं रा० प्रधानपंतासी व सेनापति यांसी युद्ध जालें. सेनापतीकडे अवंदा उदाजी पवार गले होते. त्यास युद्ध जालें. त्रिंबकराऊ दाभाडे व मलोजी पवार युद्धांत कामास आले. आणखी कितेक लोक याकडील जखमी जाले. प्रधानपंताकडील नारायणजी ढमढेरे व आणखी कितेक युद्धांत पडिले. कितेक जखमी जाले. उदाजी पवार व चिमणाजी दामोदर पाडाऊ प्रधानपंताकडे आलें. ऐसें वर्तमान रा० सेनापतीकडील जासूद या मार्गे गेले, त्यांनीं सांगितलें. आणखी कितेक लोकांचीं पत्रें आलीं. परंतु आमचे माणूस अद्यापवर आले नाहीं. रा० आनंदराऊ पवार व शिवाजीपंत स्वामींच्या कृपेंकरून सुखरूप आहेत. थोडियाच दिवसांत कागदपत्र येती, व येही येती. "रंडोजी रेवा उतरोन दखिण तीरास नंदुरबारेकडे आला; व प्रधानपंत रेवा उतरोन अंकलेश्वरावर आले." हें वर्तमान आजि आलें आहे. उभयतां सैन्यें थोडियाच दिवसां या प्रांतास येती. तीर्थरूपांचे कागदपत्र आलियावर स्वामींकडे मुजरत माणूस पाठवूं. कोणे विषयीं चिंता न कीजे. सदैव पत्र पाठवून बाळकाचा सांभाळ करीत गेलें पाहिजे. कृपालोभ असों दीजे हे विनंति.

[लेखांक १५१] श्रीएकनाथ समर्थ.

श्रीमत् महाराज श्री भार्गवराम बाबा स्वामींचे सेवेसी:—

विनंति चरणरज अंबाजी नाईक पुंडे कृतानेक रा० नमस्कार विनंति उपरी स्वामींनें सुभेजी पाटील माल्हपिराकर वरवे पांच हजार

व गुन्हेगारी हजार नदल पाठविले. ऐशास आम्हीं तों स्वामींचीं लेंकरें आहों सर्व अन्यायी आहों. परतु आपले समर्थांनीं ह्मणविलें, एक-वेळ कृपाळू होऊन आशीर्वाद आह्मास दिधला, तेथें समर्थांपासून इत राजी कदापि होणार नाहीं. दुसरें, आपले रुपये काहीं मोबदला करून उदीम करावा ऐसे नाहीं येथें दगा मोठा जाला होता तें सविस्तर वृत्त कळलेंच असेल. साप्रत अवघ सुरळीत जालें. दिवाळीच्या मुहूर्तें गायकवाड स्वारीस जातात. मातुश्रीही स्वार होऊन त्यामागें येतात. याचे सोबतीनें रुपये थैलावर घालून, माणसें आपलीं देऊन, रुपये देतों. पावते करितां वारवार माणसें पाठवून आह्मावर इतराजी करून आ-मचा उपहास करावा ऐसें नाहीं. आपली ठेव रुपये आह्माजवळ आहे. देतों. आह्मास जरूर काय आहे? परतु हुडी ही येथून होत नाहीं. कदाचित् करावी तरी एक हुडी फिरून आली, आपण शब्द लाविला, यास्तव भयभीत आहों. साराश, ऐवज उमाबाई पदरीं घे तील तरी त्याचे (पदरीं) घालूं. अगर न घेत तरी आह्मी पावते करूं. अतर कदापि होणार नाहीं. आणि उगीच माणसें आपण पाठवितात. तीं काहीं पदरीं रुपये घेत नाहींत. यास आह्मीं काय करावें? दुसरें गु न्हेगारीची गोष्ट आपण लिहिली तरी सव अन्यायी आहों. आज्ञा कराल तें प्रमाण आहे. हे विज्ञापना.

[लेखांक ३५४] श्री.

श्रीमत् सव तीर्थस्वरूप परमहंसबावा स्वामींचे सेवेशी —

अपत्ये चरणरज नारो विठ्ठल प्रभु कृतानेक विज्ञापना. येथील वर्तमान ता० चैत्र शुद्ध नवमी पर्यंत मु॥ उंब्रेठ येथें स्वामींच्या कृपादृष्टी करून सुखरूप असों विशेष. स्वामींनीं पत्र पाठविलें होतें व रुद्राजीप तोंनींही कितेक विचार सांगितला. त्याजवरून माणूस न पाठविलें

त्यास राजश्री दमाजी गायकवाड हे सोनगडास आलेयावर माहे ज्येष्ठमासीं माणसें पाठवावीं. हुजरोन महाराजास राजश्री यशवंतराव व राजश्री जिऊबा चिटनवीस यांणीं फिरोन रदबदली केली. महाराजांनीं मान्य केलें कीं जैसें श्री बावा ह्मणतील तैसें कागदपत्र हातरोखे देणें. परंतु गायकवाड याचें आपणास बरें करणें जरूर आहे. दाभाडी तापीतीरास होती. त्याणें कदमासीं घसपस लाविली होती. त्यास कंठाजी कदम आपले फौजेनिशीं राजश्री चिमाजी आपा बरोबर गेले. तेही दाभाडियाच्या पदरींहून गेले, आणि दाभाडे कोणीही दरबारी येत नाहींत. शेवट लागेल तो पहावा. त्यास आपण तो सर्वप्रकारें आगांरित असों. यानंतर हबशी याकडील येथें वकील आला आहे. त्यास आपण राजश्री यशवंतराव व राजश्री जिऊबा यांस वर्तमान सविस्तर श्री मागंध चिपळूणचें सांगितलें. त्याजवर उभयतांनीं कबूल केलें कीं, जैसी बावा आज्ञा करितील त्याजप्रमाणें हबशी यास कागदपत्र पाठवून कौल करार राजपुरीहून आणवितों. अंजनवेलीकर व गोवळकोटकर यांणीं ताकीद जैसी पाहिजे तैसी करितों. सर्व हबशी याकडील वकिलांनीं (वकिलास?) सर्व उभयतांनीं प्रियापुरस्सर त्यास सांगितलें. त्यांनीं मान्य केलें. त्यास हें वर्तमान स्वामीच्या सेवेसी कळावें ह्मणून लिहिलें असे. त्यास जर यांसीं स्वामी आज्ञा करितील तर त्यास येऊन फिरोन जाहलियावर समागमें माणूस देऊन स्वामीकडे पाठवून देऊं. नाहींतर आपणास आज्ञा होईल तर आपण त्यास घेऊन सेवेसी येऊं. समान चिपळोण सर्वंग कौल दिल्हा. याजकरितां सविस्तर अर्थ सेवेसी लिहिला. जैसी स्वामी आज्ञा करितील त्याजप्रमाणें वर्तणूक केली जाईल. बहुत काय लिहिणें हे विज्ञापना.

[लेखांक ३५५] श्री.

तीर्थरूपमदर्शन श्रीमत् परमहंसबावा स्वामींचे सेवेसीः—

अपत्यें बापूराव कृष्णाजी नरहरी दोनी कर जोडून चरणावरी

मस्तक ठेवून साष्टांग नमस्कार विज्ञापना ऐसीजे:—स्वामींनीं आशीर्वादपत्र पाठविलें तें पावोन सनाथ जाहलों. तेथें आज्ञा केली कीं, आम्हांस खालें न्यायाचें चित्तांत असेल तर, पेढें, आंबडस, नाहली, फळंबुशी, धामणी, सोनगांव एकूण सा गांवच्या सनदा आणवून पाठवून देणें, म्हणून आज्ञा केली. ऐसियासी चरणरज स्वामींचे चरणाजवळ आलों होतों तेव्हां, "पुरातन स्थानाचे कारकीर्दीस चार गांव इनाम चालत होते त्या गांवच्या ताज्या सनदा हुजूरच्या आणून पाठवणें; मग हे सुभेदार खुद्द दौलत करूं लागतील तेव्हां दुसरे इनाम गांव देतील तें देऊत" म्हणून आज्ञा केली. त्याप्रमाणें आम्हीं आजम सिद्दी याकूत सुभेदार यांस पत्र लिहून स्वामींचें त्यांस पत्र होतें तें देवील त्याकडे रवाना केलें असे. त्याप्रमाणें चार गांवच्या ताज्या सनदा येतीलच. हल्लीं धामणी सोनगांव दोन गांव नवे इनाम करून देणार, तरी स्वामींहून हवशी यांस दोन गांवची शिफारस बहुतसी आहे ऐसें नाहीं, तेही गांव सिद्दी याकूतच करून देतील. हल्लीं स्वामींचें पत्र आलें हेंच मजिलस त्यांकडे रवाना करून दोनी गावचें इनाम सनदांविशीं लिहितों. कोंकणचें ऊर्जित होय ऐसा स्वामींनीं आशीर्वाद दिल्हा पाहिजे. स्वामींचा पूर्ण आशीर्वाद जाहलियानें तो भार्गवच आपलें राष्ट्र मामुरी (?) करील. सेवकही खालें गेलियास नवे दोन गांवचे विशीं सिद्दी याकूत सुभेदार यांजवळ बोलावयाचें तैसें बोलोन, स्वामींचे पूर्ण आशीर्वादेंकरून धामणी सोनगांवही इनाम होतील. विदित जाहलें पाहिजे. हे विज्ञापना.

[लेखांक ३५६] श्री.

श्रीमत् महाराज श्री परमहंसबावा स्वामींचे सेवेशी:—

चरणरज बापुजी गणेश सा० नमस्कार विनंति येथील वर्तमान ता० १२ सवालपर्यंत यथास्थित असे विशेष. स्वामींहीं महादजी हरकारे

याजवरावर आज्ञापत्र पाठविलें तें पावलें. मातुश्री लक्ष्मीबाईचें पत्र पाठविलें तेंही वाचून पाहिलें. तें फिराऊन मागें पाठविलें असे. त्यांहीं अतिशयें स्वामींचा आहे ऐसें लिहिलें आहे. स्वामी आपल्या यत्नास काहीं चुकत नाहीं. आमची पुण्यसामग्री थोडकी, तेथें उपाय काय आहे? "जे गोष्टीनें मोती फुटे ती गोष्ट कार्याची आहे ऐसी नाहीं. त्यांहीं अतिशयें त्याची त्याहावें ऐसें नाहीं. इतका करावा तो गौरवें करून करावा. राजा आहे तो कष्टी करू नये. ईश्वर बरें म्हणत नाहीं. दुराग्रह करून गोष्ट सिद्धीस गेली तर बरें. नाहींतर गोष्ट कठीण आहे. राग मनात धरून पक्का ध्यानास होऊं शके." पत्र वाचून पाहता कोटील गोष्ट कोठें लागत्ये ऐसें वर्तमान आहे. स्वामींस मीं पामरानें त्या हावें ऐसें नाहीं. आपल्या चित्तास येऊन रहस्य राहोन कार्य जाहलें तर करावें. नाहींतर दुराग्रह करू नये. स्वामी समर्थ आहेत. सेवेसी श्रुत होय. श्रीमंत राजश्री पंतप्रधान यांस राजश्री स्वामींचें पत्र बोलावणें काल प्रहरा दिवसास येथून रवाना जाहलें आहे. आधीं पत्र न वाचणें, घोड्यावर बसावें मग पत्र वाचावें. ऐसींच पत्रें गेलीं आहेत. तेही लवकरच सातान्यास यावें ऐसें आहे. स्वामींस कळावें म्हणून सेवेसी लिहिलें आहे. सोयरिकीचे विशीं स्वामींस विनंति लिहिली आहे. तेथें स्वामींनीं पर्याय लिहिलें तर स्वामींनीं सर्वस्वें माझा अंगीकार केला आहे. मायबाप, गणगोत स्वामी ऐसें मन:पूर्वक चित्तात आणून विनंति लिहिली आहे. आपलें त्यांचें संभाषण जाहलें नाहीं. स्वामी म्हणतील तर याउपर पत्र पाठवूं, अद्यापि आपण लिहिलें नाहीं. बोलीचाली स्वच्छ जाहली नाहीं. ऐसें वर्तमान आहे. स्वामींच्या चित्तास येईल ती आज्ञा करावी. स्वामी आपणावर दया करू लागले त्यासमागमें इच्छा (पदें?) लोक बरें म्हणो लागले. ऐसें मन पूर्वक लिहोन येतें. सेवेसी श्रुत होय हे विज्ञापना.

[लेखांक ३५७] श्री.

श्रीमत् महाराज श्री परमहंसबावा स्वामींचे सेवेसी.—

चरणरज बापुजी गणेश चरणावर मस्तक ठेवून शिरसाष्टांग नमस्कार विनंति. येथील वर्तमान स्वामींचे आशीर्वादेंकरून पौष[1] वद्य चतुर्दशीपर्यंत स्वामींचे कृपेंकरून यथास्थित असे विशेष राजश्री बाबुराव मल्हार यांहीं स्वामींच्या द्रव्याच्या हुंड्या अवरंगाबादेहून सातारच्या सावकारावर करून पाठविल्या आहेत. येणेंप्रमाणें रुपये —

५०० माणकोजा नाईक पाठक.
२६०० त्रिकमशेट गुजर राजापूरकर
१९०० नारोजा नाईक अनगळ हुंड्या दोन.

५०००

एकूण पांच हजाराच्या आल्या आहेत. आजपासून रुपये नववे दिवशीं त्याजपासून खरें करून पेठचालीचे घ्यावे. तर स्वामीनें कृपा करून खत काढून खताचा हिशेब व्याजाचा करून, गोविंदपंतास नाहीं तर हरकोणास पाठविलें पाहिजे. व्याजाचे रुपये होतील ते हिशेब करून वारून देऊं. पुढें स्वामींचे रुपये वृद्धीस लावणें. तर त्या गोष्टीची फिकीर थोडकीच आहे. पुढें इसाम येईल तेव्हां स्वामींस विनंति करूं. परंतु पैका आला तो घ्यावा. ही गोष्ट उत्तम आहे. स्वामींचें पत्र राजश्री बाबूराव यास पाठवि[?] होतें. परंतु त्याच्या हुंड्या अधींच अवरंगाबादेच्या आल्या. त्यांहीं स्वामींस विनंति लिहिली आहे. तेही पुढें कांहीं स्वामींच्या पायाशीं चुकतील ऐसें नाहीं. परंतु आला पैका तो घ्यावा ही गोष्ट उत्तम आहे. स्वामीनें हिशेब करून व्याज ठरवून खत पाठविलें पाहिजे. सेवेसी श्रुत होणें. शके १६५२ हे विज्ञापना.

---

१ पौष्य वद्य चतुर्दशी —ता १५ जानेवारी इ. स. १७३२ रोज शनिवार

[लेखांक ३५८] श्री.

श्रीमत् महाराज राजश्री परमहंसबावा स्वामींचे सेवेसीः—

चरणरज बापुजी गणेश चरणावर मस्तक ठेवून शिर सा० नमस्कार विनंति. येथील वर्तमान ता० छ० ४ जिल्हेजपर्यंत वर्तमान श्रीमत राजश्री दादा याजकडील वर्तमान हर्षाचें आलें तें राणोजी चव्हाण याजबरोबर पाठविलें. सा घटका रात्रीस राजश्री दादोबा धांगोरीस गेले आहेत. राजश्री प्रतिनिधींचें त्यांहीं लिहिलें आहे की मुल्तान दया करून जजिरा राजश्री प्रधानपंतीं शिड्या लावून लगट करून घेतला. ऐसें राजश्री स्वामींस लिहिलें आहे. शमर हबशी मारिले. एकास बेडी घातली आहे. एक टाणपेयानें उभयतांहीं मारिला ऐसें वर्तमान आलें आहे. राजश्री राऊ याचें पत्र आलें नाहीं. येईल तेव्हां खरें ऐसें म्हण-तात. स्वामींचे आशीर्वादेंकरून कार्य जाहलें. तर स्वामींचा प्रताप थोर आहे. जामूद येणार आहे. तर आले म्हणजे हर्षाचें वर्तमान पाठवितों. सेवेसी श्रुत होय हे विज्ञापना.

[लेखांक ३५९] श्री.

श्री सकल तीर्थस्वरूप बावा स्वामींचे सेवेशी —

चरणरज जिवबानें दोनी कर जोडून चरणावरी मस्तक ठेवून शिर-सा० नमस्कार विज्ञापना ऐसीजे—स्वामींची आज्ञा की, तंबाखू पाठवणें. आज्ञेवरून तंबाखू ठकवटी शेर मण चाळीस गोरी प्रमाणें वजन ८३॥४ खंडेरीत मण चार शेर सेवेसी पाठविली आहे. वरकड लष्करचें वर्तमान तरी रा० बाजीराव प्रधान नर्मदा बाबारियाच्या घाट उतरोन अलीकडे आले. त्याचे मागें दामाडे याच्या फौजा आहेत व पुढें याच्या या गारच्या अंतच्यानें किल्लेजगान व पगड आहेत. याचा त्याचा हर्षानें होणार आहे. उदाजी पवार व चिमाजी दामोदर

१ जिवबा बापूजी—वेदमूर्ति भट्ट ? = नोरद.

या उभयतास वस्त्रें व हत्ती दोघास दोन देऊन रोखिले. हें वर्तमान रा० बाजीराव प्रधान याचे कागद महाराजास जेजुरीचे मुक्कामीं आले व रा० बापुजीपंत नाना यांणीं सांगितलें, त्यावरून सेवेसी लिहिलें आहे. यानंतर वाडियाचीं लाकडें आलीं. येणेंप्रमाणें:—१८ खांडे, १७ खाब, १८ पाटस यास ओंडे. एकूण त्रेपन्न लाकडें आलीं. सेवेसी श्रुत होय. रा० नानाकडील कागदलखोटा व करजगावाहून लाखोटा ऐसे दोन लाखोटे सेवेसी रवाना केले आहेत. घराचें काम चालीस लाविलें आहे. घर कवलार बांधतो... राणोजी चौगुला मृत्यु पावला. सेवेसी कळलें पाहिजे हे विज्ञापना.

[लेखांक ३६०] श्रीभार्गवराम.

श्रीमत् भृगुनंदनस्वरूप तपोनिधि महाराज

श्री परमहंसबावा स्वामींचे सेवेसी:—

सेवेसी चरणरज राघो बल्लाळ चरणावरी मस्तक ठेऊन शिर सा० नमस्कार विनंति. येथील कुशल फाल्गुन वद्य ५ पर्यंत स्वामींचे आशीर्वादें ब्रह्मणपूर शहादादा येथें सुखरूप असों विशेष. स्वामींनीं कृपा करून तुकोजी जासुदासमागमें आशीर्वादपत्र पाठविलें तें प्रविष्ट होऊन आनंद पावलों. राजकी प्रसंगामुळें बहुतशी काळजी प्राप्त जाहली होती. परंतु स्वामींच्या आशीर्वादें श्रीमंत राव री नाना पंत प्रधान यांचा सवाई नक्ष जाहला. तेणेंकरून सर्व *फट निवारण जाहलें. सर्व प्रताप स्वामींच्या आशीर्वादाचा असे. कोणेविषयीं चरणरजास चिंता वाटत नाहीं. श्रुत होय. यानंतर स्वामींनीं जिनसाविषीं आज्ञा केली, त्यास यंदा कापडाची जात सवाईनें महर्ग आहे. तथापीमध्यें चोकशीनें जिन्नस घेऊन पाठविला असे. त्याची यादी अलाहिदा तपशीलवार असे. त्यावरून विदित होईल. शालाचे विषयीं स्वामींनीं मजला दोन तीन वेळा निरपण केलीच होती जे, शत हाती शाला हाताग यर्वे

करून घेतील तरी तलास करून घेऊन पाठवणें. त्यास मी आलिया-पासून बहुत यत्न केला. परंतु सात हाती शाला मिळत नाहीं. दिल्ली-कडून यंदा एवढें लष्कर आलें, परंतु शालाचा जिन्नस अणुमात्र आला नाहीं. दिल्ली मात्र नांव राहिलें आहे. सावकार अगदीं बुडाला. यानेंकडून एक अगर जोडी शाल मिळेल तरी पाठवावयास अनमान मी करीत असेन, तरी स्वामींच्या पायाची शपत असे. धुवट शाला मिळतात. त्याही पाच साडेपाच हाती. कोरा माल अगदीं नाहीं. सेवेसी श्रुत व्हावें म्हणून लिहिलें असे. वरकड कितेक वृत्त विनंतिपत्रीं लिहिलें आहे. त्याप्रमाणें चरणरजावरी कृपाळू होऊन लोभाची वृद्धि करणार स्वामी समर्थ असेत. हे विज्ञापना.

[लेखांक ३६१] भार्गवराम.

श्रीमत् भृगुनंदनस्वरूप तपोनिधि महाराज

श्री परमहंसबावा स्वामी स्वामींचे सेवेसीः—

सेवेसी चरणरज राघो बल्लाळ चरणावरी मस्तक ठेवून शिर सा० नमस्कार विनंति. येथील कुशल आषाढ शुद्ध ६ पर्यंत स्वामींचे आ शीर्वादें शहादादा यास सुखरूप असे विशेष. स्वामींनीं मावजी जासूद याजबरोबर आशीर्वादपत्रें पाठविलीं तीं मजला आषाढ शुद्ध प्रतिपदेस पावोन बहुत समाधान जाहलें. आमुदास बरें वाटत नव्हतं म्हणोन आपले पत्री पडोन दोन महिने राहिला होता. यास्तव पत्रें पावलीं नव्हतीं. हालीं पत्रामध्यें आज्ञा जे, एक गाडी सामें घ्यास येतो आहे पाठविली. सदरेचे माया रुपये ठेविले आहेत हे पाठवून देणें. न पाठविल तर कोप होईल म्हणोन यथोन लिहिलें. तरी गाडी मरहास्यात राहत होती. तिजला ठेविली असजी आनि एक वर्ष अधीन मुक्तारिस देणें. तिजे मुक्तारिस नजर का हे तरी स्वामींची आज्ञा

कबूल आहे. चवदा पंधरा वर्षे असवस्त्र स्वामी देतात. स्वामींचें देणें संतत संपत जीवनमाफक परिपूर्ण आहे. ज्येष्ठ मास निघतांच मी दर्शनास येणार होतों. त्यास सावजी आला नव्हता यास्तव राहिलों. आतां अखेर जाहलें. दिवाणचा हिशेब विल्हेस लाविला पाहिजे. श्रीमंत राजश्री पंतप्रधान फौजसह्वर्तमान सिरोंजेपमान आले. लष्कर येथें येईल तेव्हां येथें मोकासियाची कांहीं कटकट आहे. त्याकरितां त्यांचें दर्शन घ्यावें लागतें. यानिमित्य राहिलों. पुढें श्रावणमासीं पाऊस हलू असिला तर चतुर्दशीस मी येईन. आणि पाऊस फार असिला तरी येणें न होय.

[लेखांक १६२] श्री भवानीप्रसन्न.

श्रीसकलतीर्थस्वरूप राजश्री परमहंसबावा स्वामींचे सेवेसीः—

अपत्यें यमाजीनें चरणावरी मस्तक ठेवून साष्टांग नमस्कार विनंति. ता० वैशाख शुद्ध पंचमीपर्यंत स्वामींच्या आशीर्वादेंकरून येथील वर्तमान यथास्थित असे विशेष. वेदमूर्ति सदाशिवभट अग्निहोत्री यांणीं स्वामींचें आशीर्वादपत्र दिल्हें तें प्रविष्ट होऊन परम समाधान जालें. मौजे अनेवाडी ता० कुडाळ व मौजे धावडशी ता० परळी या दो गावांचा वगूल दिवाणांत घेतला ह्मणून स्वामींनीं लिहिलें. ऐसियास तेथील वगूल राजश्री स्वामींनीं घेतला ते समयीं आह्मी प्रसंगीं नव्हतों. जरी असतों तरी ऐसी गोष्टी होऊन सहसा न येती. याउपरी यांटीं त्या गांवास (उपसर्ग) लागों देत नाहीं. वगूल घेतला आहे तोही पुढें प्रसंगानुसार उगवावयाच्या यत्नास अंतर पडणार नाहीं. हे विज्ञापना.

[लेखांक १६३] श्री.

सकल तीर्थस्वरूप राजश्री बावा स्वामींचे सेवेसीः—

आज्ञाधारक यमाजी शिवदेव कृतानेक साष्टांग नमस्कार विज्ञापना

विशेष. छ ९ जिल्काद पावेतों आपले आशीर्वादेंकरून वर्तमान यथास्थित असे विशेष. करारे चिपळोन येथें ठाणें कारकून पाठविले आहेत व पेशजी शामलास मुद्रसाविसीं लिहिणें तें लेहून करार होणें तो जाहला. ऐसियास करारे मजबूरची वस्ती जाहली पाहिजे. याकरिता कृष्ण शेटीस व निळोपंत पतकी यासी येथें आणिलें होतें. परतु स्वामींचे कोणी परशरामी जाऊन राहिले विना कोणी घतनदार राहतें जातात असा अर्थ नाहीं. तरी स्वामींनीं आपणाकडील कोणी कारकून येथें आम्हाकडे पाठवावया आज्ञा करून पाठवून द्यावें. येथें शामलास कागदपत्र लेहून देऊन रवानगी करू. अक्षय त्रितीयाही समीप आली आहे. श्रीची उर्जा होऊन आली ह्मणजे सर्वांचें तेंच कल्याण आहे. सेवेसी श्रुत होय हे विज्ञापना.

[लेखांक ३६४] श्री.

सेवेसी विज्ञापना स्वामींनें आज्ञापत्र पाठविले ते पावलें. माहीं जाहली धुशालीची. रेवासचें ठाणें सिद्दी सात याणें घेतलीं होतीं तेथें राजश्री चिमाजी आपा व मानाजी आग्रे गेले. त्यांणीं याह मारून पहिलेयानें घातलें, आणि आपया देऊन रेवासच्या टाण्यापासून तीन कोस अलीकडे मुक्काम घेऊन मुलूक मारिला. त्याउपर गल्लताची वाट माहीं रामचंद्र हरी जाऊन धरली. त्यावर हबशी याचे माणूस आऊन पाच सात घोडी मारिलीं. दहा पाच माणूस मारिले. हें वर्तमान राजश्री आपास कळलें की (हबशी) जोरावर आहे. त्याउपरून आपणच गेले व मानाजी आंग्रे पळे गेले. मग सिद्दी सात याणें आरावाजील हजार माणसानिशीं मोंगल छत्र देवात ऐसें (छत्र) दिलें. त्याचा वकील येणेंप्रमाणें:—राजश्री आपाची पत्रें राजश्री स्वामींस आलीं.

माणूस पाठविले होते, त्याचा जार आला तो सेवेशी विदित जाहलाच असेल. पुढेही जार येईल तो सेवेशी निवेदन करूं. स्वप्रकारें तो ध्यानांतरी येऊन स्वामींच्या पायाशी रुजू राहून स्वामींच्या आज्ञेप्रमाणें वर्तणूक करील आणि आशीर्वाद घेईल ऐसें आहे. ऐसें असोन दुर्बुद्धि न सोडी तरी त्याची फलश्रुत पावेल. राजश्री शिवाजी हरी स्वामींच्या दर्शनास घेऊन यावें म्हणून दोन तीन रोज येतों. परंतु पर्जन्यामुळें कोशावरून भिजोन माघारें आलों. उदईक अगर परवा त्यास घेऊन सेवेशी येतां. वरकड सर्वस्वें आम्ही स्वामींचे पदरीचे स्थापित आहांत. सर्व वित्त विषय प्राणसुद्धां स्वामींचा आहे. स्वामींच्या चरणाविरहित दुसरें दैवत जाणत नाहीं. सेवेशी श्रुत होय हे विज्ञापना.

स्वामींनीं लिहिलेलीं पत्रें.

[लेखांक ३६७] श्री.

सहस्रायु चिरंजीव महादाजी गोविंद यास आज्ञा केली ऐसीजे—तुझ्या बापापासून तूं श्रीचे आशीर्वादाचा. श्रीदया तुजवर. तुझें देवें बरें केलें असतां, आम्ही तुजजवळ देवालया द्रव्य मागतों. याजकरितां तुझे चित्तात आमचे ठायीं अनिष्ट दिसोन येतें. ऐशास महादोबा, द्रव्यपचितार्थ मागापासून कोणाजवळ राहिला? पैका ऐसें ठेवणें ठेवावें होतें. या लोकीं कीर्ति, परलोकींचा ठेवा. हे कीर्तीच प्रसर्व अक्षय तों राहील. तू सुज्ञ, जाणताच आहेस. आह्मासही तुझें बरें व्हावें हेंच श्रीपाशीं इच्छितों. पिलाजी गायकवाड सागांत काय घेऊन गेला? तू दमाजीचे कीर्तिकर. तूं एक कीर्ति तुवा ऐसी केली, सुलेभाचे देवाल्यास रुपये पंचवीस हजार देविले. त्यांणेंकडून दमाजीवर दया होऊन पवार हतवीर्य मोडून टाकिले. तुमच्या राज्यांत सावकाराजवळ किती पैके आहेत? आणि तुह्मी अष्टप्रधान, तुह्माजवळ

पैसा काय आहे! हे बराबर येतील! जसे पवाराचें व आणखी कितेक घरें दमाजीचे पदरीं घातलीं, तैसें हें घर दमाजीचे पदरीं रासरेली सेनापद श्री घालितो. यार्चे पत्र एकांतीं दमाजीस वाचून दाखवून त्यास होय मल्न उत्तर पाठवणें. म्हणजे हेंही घर तुझ्या पदरीं सामान्य पडतें ऐसें नाहीं. तुझी कीर्ति दिगतरीं प्रसवेल. दमाजी-चेगळें पत्र दुसऱ्याचे कानीं पाडसील तर तुजला तुझा पिता गोविंदपत याचें शपत असे. नारोजी पाठविला आहे. याची त्वरेनें रवानगी करणें. अगर दमाजी नसला तर दोन महिने माणसें दमाजीचे भेटीकरिता राहतील. याचा समाचार घेत जाणें.

[ऐनांक ३६८] श्री.

मननिर्मल गंगाजल मल्हराज यमाजी शिवदेव यास आज्ञा:—तुह्मास सुभा न्हयता तेव्हा तुझे घरीं राहोन तारुपाणी घेतलें. आह्मास सुखी केलें. गोविंद रामजी याणें आह्मास श्रमी केलें होतें. त्यामागें तुजला श्रीनें सुभा दिल्हा आणि तूं आमचा ऐसें असोन, तुझ्या सुभ्यात आमचे गावचे रुपये घ्यावे ऐसे नव्हतें. रुपये तुह्मींच घेतले. ते तुह्मी चित्त घालतात तरी रुपया कोण घेणार होता? याजउपरी आमचे रुपये सवा तीनशें गेले आहेत. ते उगवून घेऊन सिरोन पाठवून देयास आह्मास संतोषी करणे. म्हणजे श्रीदेवें तुह्मी व तुमचा पुत्र चिरंजीव करील. सर्वकाल कल्याण होईल. याज उपरी आह्मास कही करणें असेल तर सुखरूप करणें. तुझे माता ते आह्मास रेणुकेप्रमाणें. आणि देयास अन्याय कही येईल हें उत्तम नाहीं. समयावरी कळों येईल. जाणीजे.

[ऐनांक ३६९] श्री.

यमाजीस आज्ञा. कोणी कान फुंकून उपदेश करितो. तुतें पुढें घर होणार. मानव अहरणाधा तुझे मनाची भीन हाव टेकिला. लोकां-

तरीं कीर्ति जाली जे, तू ह्मणजे भार्गवशिष्य. मरा मरा ह्मटलें तो राम राम झाला. उपदेशक मंत्र जो तो कांहीं कळत नाहीं. मुख्य भाव आहे तोच कळतो. काहीं तूं चित्तात विकल्प आमचे मार्या घरितोस याजकरिता विपर्यास होऊन येतो. हें तुझें मन तुज साक्ष देतच असेल. मी बहुताचा जागली आहें. म्या जे काहीं आजिता-गायत''परोपकार केला असेल तो जर खराच असेल, तर आमचा परिणाम बराच होईल. तैसेच कृष्णभटाची देशमुखी तीन पिढ्या चाललीच आहे. हें अवघ्या पृथ्वीस ठावकें आहे. आणि कृष्णंभट (व) अंतप्रभू सातारा भाडों लागले; तेव्हा कृष्णंभटाची मनसुभी वतन खरेंच जालें. याचे साक्ष श्रीनिवास यास पुसणें. येथून अंतप्रभू कुलाब्यास गेला, आणि सरखेलास बोलिला जे, गोविंद दामाजी व श्रीपतराव यास लाच देऊन आपलेंसे केलें. त्यावरून कानोजीनें यास पत्रें करून दिलीं. जर कानद्दा खरा असता तर नवीं पत्रें करून कशास कानोजी देता? कृष्णभटास दोन हजार रुपये नागविला. आह्मीं केलें हें सत्यच असिलें तर गोमूत्र घेईन. या राज्यांत राहीन. मग वैकुंठवास होईल. नाहीं तर या राज्यांत राहणारच नाहीं. आमचा हातचा हत्ती जेव्हा कानोजीनें नेला तेव्हा कानोजीनें आह्मास पत्र लिहिलें जें, तुह्मी भेटीस या. कृष्णभटाची देशमुखी खरीच आहे. त्याचीं पत्रें करून देतों. तेव्हा आह्मी गेलों नाहीं. पुढें तो मृत्यु पावला. पुढें याचे लेंकाचे भेटीस गेलियावर कृष्णभटास वतनाचीं पत्रें करून देविलीं. असे असोन आमचें वचन कोणी अमान्य करील? मोंगल्याचे राज्यात त्याचा भोक्ता श्री आहे.

[लेखांक ३७०] श्री.

श्रीमत् परमहंस स्वामी याहीं

सहस्रायु चिरंजीव आण्णास आशा पेटी ऐशीजेः—तुझ्या पुण्यानें

व राजाच्या पुण्यानें मेरूस तुह्मींच हात लाविला. माझें काय! मी सर्वांचा जागली. मी तुमच्या राज्यातून जात होतों, कपाळास काठी टेकून, वैतागोन जात होतों, परतु राजापुढें विलाज नाहीं. इकडों धावडशी आलों. तालून कातडी व वानीवस्त येते त्यास तुमचे जकातदार तगादा करितात. त्यास तारळेकर व मला व तहद राजापूर पर्यंत दस्तक देणें जें, यावाचे सुपारी व ताग जे येईल त्यास तगादा न करणें. मना न करणें. त्यास ताकीद करणें जों मेरूचें देऊळ होईल तों पकंदर दस्तक देणें. घास तोंडचा टाकून आधीं दस्तक देणें. न देस तरी तुजला जळाचे आण.

[लेखांक ३०१] श्री.

सहस्रायु चिरंजीव भक्तराजशिरोमणी अण्णा यासी आज्ञा ऐसी जेः—मी वासोटियापासून तुह्मी सुरे मागे राखतां आणि तू टाकशील तर सुखें टाकणें. श्रीचीं याईटशीं काम होणें तें जाहलें. एक मेघलिंगाचें देऊळ राहिलें आहे. जर तुह्मी शरीर पुष्ट कराल तर तही काम होईल. तर मध उत्तम पातळ अगर दाट ऐसा सोमाजीजवळ देणें. मध शंभरही एक घागर दोन घागरी असो, जो असेल तो शाहून पातळ व दाट पाठवून देणें. समाधीस सत्वरीच जाऊं. कळलें पाहिजे हे आज्ञा.

[लेखांक ३०२] श्री.

चिरंजीव रायो फणळ मु० शहादाडे शहर धन्नागपूर यासी आज्ञा ऐसी ऐसीजेः—शाहीद पाजपरोवर पत्रें पाठविली तें ८० २० रबिलाखर आषाढ वद्य छत्तीस पावोन लिहिले कळों आलें. दोनशां ३० याची हुंडी पाठविली त्यास लिहिलें जे, पेशवापासून आठ प्याले सरकार चौधरीपैकीं घ्यावे, म्हणून लिहिलें, तरी आठ प्याले केगोवा यांनी पाठविले ते घेवरे. अशी लोकांची मुटें आणून आज्ञाकडे पाठवावी हे

तुमचें कोण शहाणपण? अशी वर्तणूक करीत न जाणें. वरकड आपण चतुर्थीस येतो ह्मणून लिहिलें. बरें. तुह्मांस फावेल तर येणें. नाहींतर पत्रें लिहिलीं आहेत तीं पाठवून देणें. जाणीजे.

[लेखांक ३०३] श्रीमार्गवराम.

चिरंजीव सदाशिव व भवानीदास मु० गोवे यांसी आशीर्वाद उपरि ऐसीजेः—तुह्मीं बहुता दिवसीं पत्र पाठविलें तें पावोन लिहिलें वर्तमान कळों आलें. मराठ्याच्या उपद्रवाकरितां आपला उदीम चालत नाहीं, येणेंजाणें कोणी देत नाहीं, स्वामीनें दोन चार वर्षें परामर्ष केला नाहीं, ह्मणून लिहिलें. तरी तुह्मी माळ पोवळियाची पाठवितों ह्मणून आमचे पायाची क्रिया केलीत, याजकरितां माणसें मागें पाठविलीं होतीं. त्यास माळ न पाठविली. आमचा तुह्मास कंटाळा आला! याजकरितां आह्मीं तुह्मांकडे माणसें पाठविलीं नाहींत. बाळकृष्ण भुतशेटीचा लेंक यांणें पाच शेरें अशर्फी आमचे बुडविले, त्याचें आह्मीं काय केलें? तुह्मीं तिकडे दुरस्त. येथून तुमचा समाचार घ्यावयास अनुकूल पडत नाहीं. सातारा पेठ थोर आहे. येथें माल आणि उदीम कराल तर पांचशें पावेतों रुपये भांडवल तुह्मांस देऊन हरएकविशीं चालवूं. चित्तास येईल तर येणें. यामागें तुह्मीं माल आह्मांस चित्तायोग्य पाठविला व वस्त्रें चित्तायोग्य पाठविलीत. पैका तो तुमचा आह्मीं देखलाच नाहीं. तुमचें तुह्मांस कामास येईल!

[लेखांक ३०४] श्री.

चिरंजीव भक्तराज यशाजीस आशा ऐसीजेः—थोरले सरसेल, धाकटे सरसेल कैलासवासी जाले. या मागें कर्ता तू आहेस. तुह्मी गोपळकोटचे मुतलक आहेत ह्मणून ऐकिलें. तुह्मीं तो लिहिलें नाहीं. ऐशास मागें पुढें पाहून आपणास रक्षून शत्रूवर जाणें. आतां आह्मी तो तुह्मांजवळ कांहीं मागत नाहीं. मागें सुवर्णदुर्गी कोण कारभारी

असेल त्यासी फळ पाटवणें. तुमचे जपणीस मागें पुढें दादोबा देसाई लागला आहे. बहुत सावधपणें त्याचें दमन करणें.

[लेखांक ३०१] श्री.

दिलपाक दिलदर्या इलाही मेहरबान सिद्दी सैद सुभेदार प्रात दाभोळ व राजापूर उमर ताजा व दौलतज्यादा हूं.

अजीद्दागोय द्वाअकीं येथील खैरसल्ला जाणून आपला खैरसल्ला हमेशा कलमीं करावया फर्मावीत असिलें पाहिजे. दिगर मोहिबी मेहेरचे नजर फकिरावर धरुन किताबती पाठविली, ते सुधवक्तीं पोंहचोन दिल आराम झालें. कलमीं केलें जे, चंदरोज मोहिबाकडील कागदपत्र येऊन खैरसल्ला मालूम होत नाहीं. मोहिबाचे दोस्तीचे जागा वाजिब असे पेशजी भिन्न, जशी सिद्दी साद सुभेदार हे असता त्याची व मोहिबाची दोस्ती चालत होती, त्याहून ईजानेबाची व मोहिबाची दोस्ती ज्यादा चालावी हें ईजानेब चाहत असों. "अलीकडे धामधुमीचे खबरेनें मोहिबीं आपला कदीम तकिया सोडून उपर घाटावर जाऊन नवाच तकिया बनाविला आहे. असा मोहिबाआंगे बना सुदार लोक आहेत त्याहीं आपला कदीम तकिया सोडून जावें ऐसें काय होतें! तुर्कां कडूनही मोहिबाच चाहतच होते. येथें धामधूम जाहली म्हणून मोहिबीं आपला तकिया उजाड पाडून जावें ऐसे नव्हतें. लेकिन दुनिया इन्तहनधानाचा तरीका मोहिबी दिलांत आणून असलान आहिलें तरी इलाहीचे कुदरत मालीक होत असे, त्यास इलाज काय असे! हालीं मुहामतमोजीब मोहिबी नीचे येऊन आपले तकियास बैसावया वा-दोमांचे तरफियानें अजम पंडित प्रतिनिधि व अजम यम जी पंडित यांहीं ईजानेबास कलमीं केलें व अजम विनायक जोशी व शमशेर खांचे याहीं मालूम केलें त्यावरुन ईजानेबास गुजरानी हाकीम होऊ ईजाने बा हुजूर गेलो होतो. तेथें हरबरगी मोहिबाचे शिफारसे मालूमात

करून हुजूरचे निविस्तें मोहिंयास पाठविले आहेत. त्यावरून व ईजानेवाचे तर्फेनें दोहीज्यादा दोम्हीचे सकृत हरदु मद्यारनिल्हे मुजरानीं बोल तील. त्यावरून मालूम होऊन येईल. मोहिशा नीचे आल्यानें सवबतेनें खैर आहे व मोहिंवाचे तब्यियात दिवानती लागेल. असें समजोन मोहि वास दोस्तीचे हकानें कलमी केलें असे. हमतालाचे करमेनें ईजाने-वार्च खानदाकडून मोहिंयाचें अव्वलच्या यमोनीव जियादा चालेल कोणएक गतेनें जे ईजानेवाची व मोहिंवाची जुदाही आहे ऐसें नसे. हेच वजा मोहिंनीं दिलात समजोन मोहिंवाची व ईजाने वाची मुलाजमत अनकरीबच होऊन येई तें केलें पाहिजेच" म्हणून कलमी केलें तें मालूम आहे. कितावत पोहोंचोन खुप जालों. आपले लिहिल्यावरून आपण दिलातून चालवितील हा भरवसा दिसोन आला. ऐव्हास खातीं यावें तर गैर हगाम आहे व आह्मीं ज्याची वदगी करितों त्याचा हुकूम जालियावरी होइच वाटेनें येऊन आपले ठिकाणीं राहू. मालूम जालें पाहिजे. ज्यादा काय लिहिणें ? प्यार मोहबत मेहेरचे रहुवत हा बहुत फकिरावर धरून चालविलें पाहिजे, हे कितावती.

परिशिष्ट १.

श्री ब्रह्मेंद्रचरित्र.

अध्याय पहिला.

आर्या.

गणपति धीपति मंगलमूर्ति विनायक गुणेश यद्वदनीं ॥
स्थिरते नामामृत हें याहूं न शकेहि काल तत्सदनीं ॥ १ ॥

---

१ हें आर्याबद्ध चरित्र धावडशी येथील रा. रा. दिनकर महादेव तावरे यांच्या दप्तरांत सांपडलें. 'श्री ब्रह्मेंद्रस्वामींचें कवितात्मक चरित्र' यापेक्षा प्रस्तुत काव्यास कोणतेंही महत्त्व नाहीं. काव्येतिहाससंग्रहकारांनी छापलेल्या श्रीस्वामींच्या बखरीवरून हें तयार केल्याचें दिसतें. यांत दिलेली हकीकत फारच संक्षिप्त व त्रोटक असल्यामुळें, यांतील बरीच स्थळें दुर्बोध झालीं आहेत. श्री ब्रह्मेंद्रस्वामींच्या बखरीशीं चांगला परिचय असल्यास हा ग्रंथ अवघड वाटण्यासारखा नाहीं. टीपा देतांना ज्या स्थळांचा बोध बखरीवरून सहज होऊं शकतो त्या स्थळांचा विचार केला नाहीं. त्या फक्त कठिण शब्दार्थांचा स्फोट करण्याकरितां दिल्या आहेत. एखाद्या प्रकारचा प्रयत्न केला असता तर, बहुतेक बखरच उतरून घ्यावी लागली असती! हें काव्य नागेशचंद्र बाळदीक्षित अग्निहोत्री या नांवाच्या गृहस्थानें रचिलें आहे असें प्रत्येक अध्यायाच्या शेवटीं असलेल्या उल्लेखावरून दिसतें. हा कोणी तरी धावडशी संस्थानाच्या आश्रितवर्गांपैकीं असावा, असें त्याच्या भाषाशैलीवरून वाटतें. आम्हांस उपलब्ध झालेली प्रत इ० स० १८२७ च्या पोर्तुगाली कागदावर लिहिलेली आहे. तिचा लेखक कोणी अंबादेश नांवाचा होता असा शेवटीं उल्लेख आहे. लेखकाचा हा फार विद्वान् असेल असें वाटत नाहीं. यावरून त्यानें अशुद्ध मराठी व संस्कृत रूपांचे प्रयोग केले असल्याचें दिसून येतें. हें चरित्र नक्की केव्हां लिहिलें गेलें हें

आहे वन्हाड देशीं लघुशी नामें प्रसिद्ध दुधवाडी ॥
मेनस्मा हरिला तेथें नानार्थे विप्र सिद्ध दुध वाडी ॥ २ ॥
तदुदरिं वटु सुकृतानें आला गणपाश लोक ताराया ॥
मीही तद्यश भावें गातों ससारदुःख हाराया ॥ ३ ॥
भिक्षाद्रव्यें केलें तातें त्या सूनुचेंहि उपनयन ॥
दावी सुपथ जनीं तो; अक्षर वृद्धास जेविं उपनयन ॥ ४ ॥
पृथ्वीदेव अनंतर अचिर अैस्प्रस्त पावला मरण ॥
सुतही उत्तरविधि करि तत्स्वांतहि वटु विनायकस्मरण ॥ ५ ॥
ईम्नार्थं ये पुढें तो दुर्घट पटहीन तप करायाळा ॥
गणनाथ-राजुरी या श्वशुरगृहीं भक्तितें वरायाला ॥ ६ ॥
मुग्ध करी सर्व जनां गणपपुरी राजुरी जिला नार ॥
तरती जन भव सिंधुहि करुनी तेथें सुभक्तिची नाव ॥ ७ ॥
ऐसी विमलपुरी ती देखुनि तन्मन रमे विकटचरणीं ॥
दाग्यारिष्ट हराया वाटे जैसा मला नेमा तरणी ॥ ८ ॥

सागता येणें कठीण आहे तथापि, हें १८२७ च्या पूर्वीचें नाहीं; त्याप्रमाणेंच हें १८५० च्या नंतरचें नसावें. त्याअर्थी तें इ० स० १८२७ व इ० स० १८५० यांच्या दरम्यान लिहिलें असावें असें मानण्यास हरकत नाहीं. हें काव्य भाविकजनांनीं वाचण्यालायक अशा मराठी कवितेच्या वर्गांत मोडत असल्यामुळें योग्य सुधारणा करून पुरवणीरूपानें येथें जोडिलें आहे.

१ तेथें श्रीमद्‌स्वामींचा पिता जो विप्र तो, मानसिवाच, नानाप्रकारचीं अन्नें व दुग्ध हरील वाडी, म्हणजे दारिद्र्यामुळें मानसिकोपचारांनी पूजा करीत असे. २ भाग्रण=स्वामींचा पिता ३ रोगग्रस्त. ४ या साह्याच्या आर्येचा अर्थ असा कीं, मुंज झाल्यानंतर लग्न व्हावयाचें, त्याप्रमाणें स्वामींनीं तपश्चर्येशीं विवाह करावयाचा—तप करणें हाच आपला निश्चय—असा विचार कायम करून स्वामी गणपतीचें स्थान राजुरी या गावीं, त्यास श्वशुरगृह समजूनच कीं काय, येते झाले. ५ नौका. ६ गणेशचरणीं. ७ अथवार हरायाला जसा सूर्य तसा.

वर्षी वर्षी वाढुनि दुर्वांची धीपतीस लागोली ॥
भक्तिबळें देवरूपें जेणें अविधर्म लोटिला खोली ॥ ९ ॥
श्रावणिंची आद्यतिथी येतां आरंभ करिति एकांता ॥
निगम-त्रिदिवस विरलुनि नमुनी रम्या समाधि धीकांता ॥ १० ॥
वदती जीस गणेशा पुण्यचतुर्थी दिनींच बाहेर ॥
येउनि पूजुनि गणपा ह्मणती दीनाकडेस या हेरं ॥ ११ ॥
पार्थिव गणेश शंभु स्वकरें करुनी तयांसि पूजावें ॥
अर्पुनि दूर्वा शमिपति सुमनें शमि धेनुदुग्ध पाजावें ॥ १२ ॥
एक पदीं तिष्ठावें माहीं संकष्टहा चतुर्थीला ॥
इंदू-उदया येतां पूजुनि, तो हेमं घे त्वजी कथिला ॥ १३ ॥
अन्नासि न सेवावें कांहिं मिळाल्या फळांसि भक्षावें ॥
प्राशुनि गोमुत्रातें तिर्थ मिळावें स्वधर्म रक्षावें ॥ १४ ॥
यापरिस भक्ति केलें घोर तपाचरण घस्मरें घनदा ॥
सांगे गणेश तेव्हां दूतांसी मजसमान हाच पदा ॥ १५ ॥
होउनि सरूप अनंतर देवें दर्शन दिलें म्यदासास ॥
ठेवुनि ह्मणे शिरीं कर होशिल भक्त मम सुलोकधामास ॥ १६ ॥
पावसि यांउिसि तें जें झालासी पूर्ण योगिराज महा ॥
आतां निग्रहतप हें न करीं, सोडीच सर्व संभ्रम हा ॥ १७ ॥
एवं प्रयश देउनि झाला गणराज गुप्त ते समयीं ॥
तेथें गणेशदासें केली पूर्ती जनीं निरामयी ॥ १८ ॥
आले एके दिवशीं घरीं वाराणसीस जायाचें ॥
होतां यांस निघालें पादद्वय नमुनि धुंडिरायाचे ॥ १९ ॥

१ अधर्म, दंभक. २ निगम=४, त्रि=३, =३४. ३ बारा, पहा. ४ गाईने. ५ दूरदेश. ६ लाडूक. ७ पुरुनें. ८ चंद्र, गुरुदे. ९ मनसापा: धर्म दुःखं, नैराश्यं परमं सुखं, आशि भगवदः कुरु कर्मांनि, सन सरस्वा पुर्णी अर. १० मद्दर.

आदीं अष्टविनायक करुनि मयूरेश्वरादि यात्रा ती ॥
वाराणसीस गेले जाणुनि सर्वां जनांस या ख्याती ॥ २० ॥
यापरि करोनि तीर्थें मार्गीं आले पुढें प्रयागास ॥
त्रिनदी-संगम जेथें करिती सनकादि विप्र यागास ॥ २१ ॥
सारुनि तेथिल विधि मग आले विश्वेश्वरा नमायास ॥
नम्रपणें ह्मणति तुझ्या सद्यशा महि पुरे न मायास ॥ २२ ॥
यापरि केशवचरणीं सार्थक करुनि निज मायबापाचें ॥
आले शिवाख्यपुरिसी फिरती मदहारि शत्रु पापाचे ॥ २३ ॥
आश्रम चवथा करणें ऐसें चिंतुनि मनींच तो यतिला ॥
बोले, ज्ञानेंद्रा मीं तृष्णेवरि सोडिलेंच तोयतिलां ॥ २४ ॥
सहर्षें ज्ञानेंद्रें मग दिधला चवथा तयासि आश्रम हा ॥
हंसी दीक्षा वरिली जरी सन्मति बुधें जनीं श्रमहा ॥ २५ ॥
सांगितलें ज्ञानेंद्रें ह्मणतिल 'महेंद्र' लोक तुज नाम ॥
कर्म न सोडीं परि तू, लाविति वैष्णव जसा उभा नाम ॥ २६ ॥
तेथुनि गुर्वाज्ञेनें जाउनि उत्तर दिशेस केदारा ॥
नाना तीर्थें सेवुनि आले याम्येसि मुक्तिच्या दारा ॥ २७ ॥
कृष्णातटीं वसावें चित्तीं, परि घोर राज्य यवनाचें ॥
जाणुनि अरण्यवासी फिरती, ज्या राज्य सर्व यवनाचें ॥ २८ ॥
भ्रमतां एक नगावरि रम्य गुहाही सुवर्णगावाच्या ॥
सनिध स-जल देखुनि स्थिरले, ज्याची सुवर्णगी वांचा ॥ २९ ॥
धेनू चारित होता बाळा गोपाळ त्या स्थळां स्वर्णी ॥
भक्षितसे आनंदें दिधलें जें अन्न त्यास दारांनीं ॥ ३० ॥

---

१ अष्टविनायक हीं स्थानें पुण्याचे आसपास आहेत. २ गयेस विष्णुपदीं पिंड देऊन. ३ पापरूपी शत्रूचा गर्व हरण करणारे. ४ तिलांजली, उदा० संसारावर तिलांजली सोडिली. ५ संन्याशाच्या हंस, परमहंस, इ० दीक्षा आहेत ६ श्रमनाशन. ७ याम्या = दक्षिण दिशा. ८ ज्याला यवनाचें सर्व राज्य होतें. ९ सोनगाव. १० उत्तम आहेत वर्ण जीचे अशी. ११ वाणी. १२ स्त्रियांनीं.

देववशें त्या गोपा दर्शन घडतां, शिरासि तच्चरणीं ॥
ठेवी, धन्य ह्मणे मी या चरणा देखिलें सदाचरणीं ॥ ३१ ॥
घावीं फलमूलादि स्वामींसी नित्य त्याच गोपानें ॥
न त्यजिती कानन तें, गोमुखें वा रहाति जलपानें ॥ ३२ ॥
नवल पुढें, गोपाळें हरित फळें आणिलीं रसालाचीं ॥
पक्वफळीं यति ह्मणती आहे रसि रति, न फार सालाचीं ॥ ३३ ॥
गर्ता खणुनी तेथें पुरिलीं तृणसह फळें हि पिकवाया ॥
जो धरि जतन जनातें दाउनि सन्पथ भवाब्धि मुकवाया ॥ ३४ ॥
गेल्यावरि दिन काहीं गोप ह्मणे मातें पक्व, उकरावीं ॥
भक्षावीं सर्व फळें, मजवरि सदया कृपा बहु करावी ॥ ३५ ॥
खणिता स्वपचशस्त्रें स्वामींच्या तव करासि साप डसे ॥
लागे रक्त गळाया, शोभे मग अंग लाल कापडसें ॥ ३६ ॥
ऐसें देखुनि धेनुप गेला भयभीत शीघ्र गांवास ॥
आला अन्यदिनीं तो जित कीं मृत साधु हें पहायास ॥ ३७ ॥
पाहे तव तो चमकले, करिति जपा, गरळ बाधलें नाहीं ॥
नवल कथी सर्वजना येउनि, हा योगि योग्य नमनाही ॥ ३८ ॥
नवल कर्णीं पडतां बाळाजी विश्वनाथ आणि तसा, ॥
तेथिल नृपदास कुणी, उभय नमिला गुरीं बृहस्पतिसा ॥ ३९ ॥
जोडुनि कर मग ह्मणती यावें भिक्षेस आमुच्या गेहा ॥
मद्यत्नें पूत अहो देह करा एकवार संग हा ॥ ४० ॥
मानुनि तद्वाक्यातें आले प्रेमाग्रयासि तत्सदन ॥
उभयें भिक्षा करितां पावति यति तोष यत्मनीं मदन ॥ ४१ ॥
प्रार्थी तें साधूतें येथें यमी कराति अंतर्ध्यान ॥
प्रगटपणें राहुनि मग ह्मणती गर्कोट गणेश भट्टधान ॥ ४२ ॥
अद्भुत लीला करिती यगुनी रभांदुगायरी जानी ॥
दासी नागर भार्गवरामाची करिति नित्य पूजा ती ॥ ४३ ॥

१ अप्पा ही. २ अपत्ना दाता ही. ३ मिळन. ४ सात्सनांते. ५ आ-
नंदी काशी मा० मो०. ६ भरविंदानंदित ... ७ वेदांत दास.

रात्रौ यापरि करिता कलें हीं घोर एक मनुनाच्या ॥
पडले दृष्टिस भुरला देखुनि लीलाहि योगिराजाच्या ॥ ४४ ॥
तेणें गावामाजी कौतुक सर्वां जनास साधूचें ॥
कथिलें, मग ते ह्मणती अशाचि वीं हे पंडासवधूचे ॥ ४५ ॥
अनुभव घ्याया निघती अवनी वह्लाळ, विश्वेनाथन ही ॥
गुरुत्वे तत्सुकृता वानिति कीर्ती त्रिलोकुनी अजही ॥ ४६ ॥
वर्णी चरित स्वमनें एव हें भालचन्द्र कविदास ॥
अध्याय पुरा करि मग वंदुनि गुरुच्या पदारविंदास ॥ ४७ ॥

इति श्री ब्रह्मेंद्रचरितें भालचन्द्रकृतें प्रथमोध्याय समाप्त ॥ १ ॥

अध्याय दुसरा.

आर्या.

सिद्धिविनायक वदनीं ज्याच्या हें नाम तो जनीं तरला ॥
मृत्यूजन्म महापट त्याचा गणपें स्वयेंच कातरला ॥ १ ॥
वसतां तत्र पुढें हे होता तो यत्र रेणुकातनय ॥
दनि न पीडा कोणा स्थिरती करुनी जनीं सदा विनय ॥ २ ॥
वदाया जन यती तेथेंही स्वामिशीं, तरायास ॥
आपण दुस्तर भवनिधि, दुष्टकुधीवेंस कातरायास ॥ ३ ॥
वेला विनायकाचा यतिनें सुभ्वज तसाच कर्णाहीं ॥
गाता मधुरा ज्याचें लागे पीयूषतुल्य कर्णाहीं ॥ ४ ॥
चालविली गणपतिची पूजनसेवा करीत पूर्वजमीं ॥
तद्योगें बहु फाके कांति मांहीं प्रभाहि पूर्व जसी ॥ ५ ॥
जीर्णालय रामाचें जाणुनि बांधावया महालय तें ॥
भिक्षाटणासि करिती ज्याचें श्रीपतिपदीं सदा लंय ते ॥ ६ ॥

---

१ गणपति २ बाळाजी विश्वनाथ ३ दुष्ट अशी जी कुबुद्धि तेंच दोणी नल ४ वाद्यविशेष. ५ अमृतसम ६ उष कालीं ७ सदा लग्न

श्रीगणराजें दिधलें स्यालयरचना करावयास धन ॥
यति हे कार्यारंभा करिता आणीक देति वसु सधन ॥ ७ ॥
मेळविलें वसु जें तें, गुर्जर उधर्यास ठेउनी निकट ॥
गेले निवाळदुर्गी आत्मसिद्धयर्थ ते नमुनि चिकट ॥ ८ ॥
शिरता परि खातरि ते पुसती तेथील पास हो यवन ॥
'कथि वृत्त,' सांगती ते, देति न जावू त्यपूनिया भवन ॥ ९ ॥
निशिमाजीं दुर्गेशा स्वप्नीं सांगे गणेश या सोडी ॥
जोडी यश, रिपु तोडी, भवहिम दवडील भक्ति पासोडी ॥ १० ॥
मार्झी उठोनि तोंपुनि नमस्कारुनि तो ह्मणे दया करिं गा ॥
पत्नव देउनि सांगे भिक्षा मम राष्ट्रची सदा वरि गा ॥ ११ ॥
तो ये निजगणसह मग मिळवुनि यति कीर्ति भार्गवाजवळी ॥
रक्षुनि धर्म म्हीयचि, चित्तीं हरवराजपद कमळी ॥ १२ ॥
ह्मणती 'भार्गवराम' स्थिरल्यापासूनि भार्गवा निकटीं ॥
इंद्रियजित, कधि ज्याची परिपुर्नी अशिली नसेचि वुटी ॥ १३ ॥
इकडे याकुदखानें पाठविले दूत मागुनी जागा ॥
आणा स्वामि मम, ते कथिती जनि धीमपादुक जा गा ॥ १४ ॥
दूतोंनें यतिहि निघे गणसह अजीर दुर्ग देखाया ॥
जलधितटीं नियत रमे निज रीतें शांति थोर देखाया ॥ १५ ॥
पाठ दुर्गशिराहुनि आणुनि उतरोनि सर्व नौका ॥
रभाच्छादन यतिस्मी धाडित राया करोनि मस्त ॥ १६ ॥
पैसुनि त्याच दळवरि तरले रयानरांत ते साधू ॥
निरखुनि चिन्ना रीत, बदु ह्मणे या, स्मरर्थ मग साधू ॥ १७ ॥
पूनियलें सत्कारें भलीं मन तारिती ह्मणोनीच ॥
सामद्रपासि देउनि रक्ष ह्मणे मी कृतागमा नीच ॥ १८ ॥

१ उभार्ध सुन्दर २ भगारम्भ धर्दी नजिरुर्दी पासोडा दवडाल ३ पेत ना ४ दह ५ गणाशमरण करा ग्रमे ६ रभाच्छादन=केळीचे वानें ७ असार्थ

त्यासि ह्मणे यति विभुजी, निज संस्थानास एक कारकुन ॥
युष्मद्गृहिंचा द्यावा, त्यां वदती ते सदुक्ति आयकुन ॥ १९ ॥
होते बहु तत्सदनीं त्यांतुनि बहु कुशल योग्य हरिभजनीं ॥
निवडिति बापूजीतें, सुज्ञ परीक्षा वसेच साधुजनीं ॥ २० ॥
व्यसनीं सांपडलासा जाणुनि केलाच मुक्त त्यांयास ॥
बद्धा मोचन व्हावें करिती मुनि सर्व याच न्यायास ॥ २१ ॥
निजपर शिवार्थ घेउनि त्यास परिव्राजियें निजस्थानीं ॥
बापूची रति यतिसी वत्स रती जेंवि धेनुच्या थानीं ॥ २२ ॥
करिती स्वामिकृपें मग बापूजीपंत सर्वही काजें ॥
द्वेषा गुर्जर करि, तव फाटी कागद, न उक्त लोका जें ॥ २३ ॥
पुसती द्रव्यव्यय यति केला वद सर्व केविं बापूस ॥
कागद हानिमुळें तो चुकला, मग फार बोलले त्यास ॥ २४ ॥
अन्य जनें कथिलें मग नाहीं अपराध याकडे कांहीं ॥
गुर्जर सर्व करी हे चित्तीं याची नसो दिशाका ही ॥ २५ ॥
काढुनि गुर्जर केलें बापूच्या सर्व काज आधीन ॥
स्वामींच्या आज्ञेविण बापू करि कार्य काहिं ओंधी न ॥ २६ ॥
सेवा करिती प्रेमें चिमणाजीपंत परशुरामाची ॥
करिती रगहर्णार्थ भीति जडो, ह्मणुनि तत्र रामाची ॥ २७ ॥
सत्वगुणी चतुर तसे बापूचे आप्त जाणुनी स्वामी ॥
ठेविति सनिध, तव तो बोले मानीन या पदा स्वा मी ॥ २८ ॥
सगें चिमणाजी ते जाति द्विज दोन आंणि सेवक ॥
महिपतिगडा अणाया चूर्ण, मनीं जळति [illegible] उन ॥ २९ ॥
दिधलीं होतीं यतिनीं चिमणानी निकट सफलें दोन ॥
अर्पाया दुर्गेंद्रा, रक्षी तो सत्पदारि वदोन ॥ ३० ॥
क्षुधित द्विज ते ह्मणती आह्मां दे नारिकेल भक्षाया ॥
गुर्वाज्ञाभंग न्चे भचित्ता नचि, निर्मित रक्षाया ॥ ३१ ॥

---

१ त्या असें ह्मणाला २ नेण्याकरितां ३ पूर्वी. ४ रोगहरणार्थ. ५ दांत ६ आपले. ७ आणली. ८ तीक्ष्ण (ऊन) पाणी (अर्घें).

सहर्षण होउनि विप्रा दिधलीं जाणूनि लागली भूक ॥
क्षुधिता तृप्त करावें सांगति हा उचित धर्म शंभू कें ॥ ३२ ॥
येतां दुर्गायतनीं फलयुग्मा दे ह्मणे समर्पाया ॥
चिभुसी, वदे तदा तो विप्रें तीं भक्षिलीं नमुनि पायां ॥ ३३ ॥
सांमर्षे यति ह्मणती दुष्टा तूं भंगिली ममाज्ञा ही ॥
जा जा राहुं नको रे गुरुची केलीस तूं अवज्ञा ही ॥ ३४ ॥
मानीं सुख तद्वचनीं त्याचा मनिं रोप हा कदा न वमे ॥
अधिकचि सेवा करि तो वदुनि असा पति मिळे न कीं नवमें॥३५॥
चुरितां पाय यतीचे लत्ताप्रहरेंचि ताडिलें त्याम ॥
वारंवारहि परि तो नाठनि, नच सोडिही यतिपित्यांस ॥ ३६ ॥
उरतां अल्प निशा मग निजलेसे पाहुनी चुरी चरण ॥
जागृत होतां ह्मणती येथें कां तूं, अनन्य मी शरण ॥ ३७ ॥
करुणावचन श्रवणीं पडतां देवी स्वपंचदास शिरीं ॥
राहें जनीं सुखी या, तोडिन तव बंध, सत्य सुकृत शरीं ॥ ३८ ॥
तेथुनि सचूर्ण सगणचि आले स्वकृतोक्त कार्य हेरांया ॥
बोलति नमुनि गणेशा देवा त्वद्दास मी असे राया ॥ ३९ ॥
फडणीसी दिधली तें बापूसी स्वामिनीं दया करुनी ॥
केलें चिमणाजीच्या स्वाधिन भांडारकोश हो भग्नी ॥ ४० ॥
सांगे बापूसी यति लिहिणें न सरे तवैकहस्तास ॥
कल्याणाहुनि आणुनि केलें चिटणीस धुंडिपंतास ॥ ४१ ॥
महेंद्रार्चे ऐसें बालारमन भालचंद्र यश गाय ॥
द्वितियाध्यायीं रक्षिल ह्मणुनी यत्ना जमी सुखें गाय ॥ ४२ ॥

इति श्री ब्रह्मेंद्रचरित्रे भालचंद्र अयाचितकृते द्वितीयोऽध्यायः समाप्तः.

---

१ सहस. २ शंकर. ३ महादेव. ४ रागानें. ५ नवसानें. ६ दति हान
[illegible]डी, लाला. ७ जुना पेऊन. ८ पहारयाम. ९ सरत नाही. १० धोंडोपंतास.

अध्याय तिसरा.

आर्या.

देवा गणपति राया माझ्या पासूनि घ्यावि या सेवा ॥
आहें शरण तुला मी दीनाचा तूं नको करूं हेवा ॥ १ ॥
चुकलें पारावारी बहु काळ जहाज एक यवनीचें ॥
केला नवस तिणें जी दवडा, घ्या ध्यांस, दुःख हानीचें ॥ २ ॥
सांपडलें स्वामिकृपें, आली मग घेउनी स्वनवसवसू ॥
अर्पी महेंद्रातें, दवडुनि मल राहिलीहि दिवस वसू ॥ ३ ॥
महेंद्रें त्या वसुचा करनी व्यय रम्य बाणगंगा ती ॥
शोभविली पाषाणें, पातकहा, जीस सर्व सुर गाती ॥ ४ ॥
भार्गवपृष्ठिस आहे वोढा जो ख्यात नंदिनामानें ॥
गुंफा बांधुनि तेथें गाती गणराज बसुनि नेमानें ॥ ५ ॥
चिणुनि द्वारें दोनी पंचममासीं वरी समाधीस ॥
शुद्ध प्रथमदिनीं ते, उपमा दे कवण त्याचिया धीस ॥ ६ ॥
भाद्र चतुर्थी दिवशीं येती बाहेर ते प्रती वर्षी ॥
ध्यानिं विनायक त्यांच्या, भामति सर्वी वशिष्ठ महर्षी ॥ ७ ॥
शार्मल्र सरखेलांच केलें निर्वैर त्या स्थलीं यांनीं ॥
दोघां हितोपदेशुनि, येती देवास ते स्वपायांनीं ॥ ८ ॥
नंतर महोत्सवातें करिती वसविति गणेश यानातें ॥
कीर्तन रसाळ भोजन देती विप्रा स्वजूनि मानातें ॥ ९ ॥
सुरवर विनायकाचा पवनसुताचा सुभार्गवाचांही ॥
मातापुरवासिनिचा रचुनि प्रासाद, घे सुवाचांही ॥ १० ॥

---

१ स्वनवसवसु=आपल्या नवसाचें द्रव्य. २ बंद करून. ३ पाचव्या महिन्यात म्हणजे श्रावण मासात. ४ हबशी. ५ आंग्रे. ६ मारुतीचा. ७ परशुरामाचा. ८ देवीचा. ९ आशीर्वाद.

भार्गवरामासंनिध नूतन हे, चार अन्य गांवांत ॥
रचिलें असंख्य, तत्पद नमितों ध्यायास, मान्य देवांत ॥ ११ ॥
यावरि दिल्लीपतिच्या आले श्रीशाहुराज किल मद्दल ॥
आले चंदनदुर्गाजवळी वाहुनि शिवास बिल्वदल ॥ १२ ॥
कटिसूत्र स्वीय, तसी कौपिन, यति धाडितीहि राजास ॥
लाभो यश निधि वांछिति त्यातें, ह्मणती जनीं हिरा ज्यास ॥ १३ ॥
ब्रह्मेंद्राशिष येतां आलें यश शाहुलाचें तत्काळीं ॥
स्वामीचरणीं निष्ठा ठेउनि करि शत्रुचीं मुरें काळीं ॥ १४ ॥
वीर, प्राज्ञ, गुणावान्, बाळाजी विश्वनाथ पाहूनी ॥
दिधलीं प्रधानवस्त्रें दिव्य मुहूर्तावरीच शाहूनीं ॥ १५ ॥
आणी त्या ब्रह्मेंद्रा निज राष्ट्राच्या शिवार्थ भूपाल ॥
सत्कारनि गुरुसि ह्मणे स्वामी काळासही न कोपाल ॥ १६ ॥
विगताश स्वामि परी, नृप दे सनदा वळें त्रिगांवांच्या ॥
धैरैज-प्रांतींच्या राष्ट्रीं भद्रार्थ सत्य सर्वांच्या ॥ १७ ॥
पूर्वाशिष तनिं धरनी बाळाजी एक गांव देय तसा ॥
नृपपत्रामह यतिसी, गेला ममतुनि कुतांत ममहि तसा ॥ १८ ॥
स्वामी निजाधमातें आल्यावरि शामल प्रभूहि करी ॥
विनती, आणावा पराष्ट्रांतुनि आमुचा तुह्मींच फेरी ॥ १९ ॥
जातों परदेशीं तरि रक्षुनि तुमच्या गजास आणीन ॥
न धरीं भीति मनीं जो पीडिल तद्राष्ट्र सर्व गांजीन ॥ २० ॥
सुरपुर यवनें तोडुनि दूत संगें स्नेक दे पदातीचे ॥
परदेशांतिल यति तो साधुनि निजकार्य साधि दंतीचें ॥ २१ ॥
मार्गी एक नदीपरि स्नानादिक कर्म धर्म साधाया ॥
उतरनि गजा पुढें ते धाडिनि अरिनाश त्या न बाधाया ॥ २२ ॥

१ तारातरीं दम न देश. २ निरोप. ३ बारभाईतील.
४ आपणां विरुद्ध दगा भरवी असें वाटून. ५ स्वारी. ६ स्वाधीन
करील.

जाता भार्गजुनाच्या पार्सी धांवोनि शामलोरीचा ॥
लोकें निज याहुबळें केला अपहार शत्रुच्या करिचा ॥ २३ ॥
नेला जयदुर्गावरि येउनि तेथील फार लोकानीं ॥
असुगत दोन पदाती केले भक्षावयासि काकानीं ॥ २४ ॥
कळता सिद्दी सातें भार्गवरामस्थ सर्व जन लुटिलें ॥
नेलें देवैनगाहीं तरि या दुष्टासि पाहिजे कुटिलें ॥ २५ ॥
चिमणाजीसह यतिचे सेवक बहु ताडुनी ह्मणे सागा ॥
कोठें असेल वसु मग पाहे खाणून दुष्ट फेरसा गा ॥ २६ ॥
इकडे स्नानादि विधि स्वामी येताच सारनी श्रवणीं ॥
पडतां कुवृत्त ह्मणती केली कोणीं हि पापसंग्रवणी ॥ २७ ॥
दे गज दुर्गपतिप्रति कथिलें, परि तो न दे, पुढें ह्मणुनी ॥
सरसेलाचें पत्रक स्वामीनीं त्या दिलें असे भणुनी ॥ २८ ॥
घेउनि गज निजमार्गे आले सक्रोध शामलापार्सी ॥
बघता गज, कर जोडी दीनावरि करिं ह्मणे न कोपासी ॥ २९ ॥
सिद्दी सातापासुनि नेली जी वस्तु सर्व पाठविली ॥
भार्गवरामानिकटीं सोडुनि यतिदासभक्ति सांठविली ॥ ३० ॥
निजपतिकडेहि धाडी सर्वांची पावती तसें पदक ॥
अर्पुनि यतीस तो विभु रडुनि ह्मणे मी न सोडि तव पदक ॥ ३१ ॥
प्रासुनि निजगणसह ते आले तेथूनि राम वदाया ॥
आश्रम रक्षाया घीं भक्ताचें कालचक्र भेदाया ॥ ३२ ॥
पाठविली सर्व पुढ वस्तू भावठतितें वसायासी ॥
स्कधीं वाहुनि अर्ध क्रोश जगन्नाथ धाडि सायासीं ॥ ३३ ॥

१ भागजुनाच्या=भारतनन हा गाव पोफणात आहे हा या वेळी अंग्रेवांच्या तांब्यात होता परतु तत्पूर्वी हा हबदयाच्या ताब्यांत असावा असें घाटगेजजिरेकरांनी दिलेल्या या गावाच्या कुळकर्णाच्या सनदा श्रीमम राडयर साहेब (इतिहासप्रसिद्ध गणश सभाजी व गोपाळ सभाजी यांचे वराज) जहागिरदार पंथ पिंपळोण (माळवा) यांच जवळ आहेत २ हबशाचे शत्रू—आंग्रे. ३ देवाचे हातिने ४ मिरी सान —हबशी अंजनवेलीचा सुभेदार ५ फरसबंदी जमीन.

मार्गी येउनि आपण केलें बत्तीस गांव धावडशी ॥
म्हणति नृपा अयश तुला जरि जन येथील सर्व धावडशी ॥ ३४ ॥
भार्गवरामीं जानें श्रावणमासीं समाधि घ्यायास ॥
स्वाधिन करिति तियांच्या आमादिक काज तें पहायास ॥ ३५ ॥
धुंडीराज तसे हे बापु जगन्नाथ मानिती आज्ञा ॥
एक विचारें असती ज्यांची शोभे जनीं महा प्रज्ञा ॥ ३६ ॥
निंबकर ग्रामस्थें अन्य वळें रेटिली पुढें सीमा ॥
अनयावादिकेरें हें कथिलें स्वामिस मुलास पोसी मा ॥ ३७ ॥
निग्रहयुत यति जाउनि सन्निधें बैसले मिर्वेवरते ॥
कळतां शाहुनृपा हें आला धांवुनि पुढें, पदींच रते ॥ ३८ ॥
ब्रह्मेंद्रप्रिय करनी सत्कारनि बैसवोनि सलु यानीं ॥
आणिलें गांवामाजी स्वस्थानीं नमुनि शाहुरायांनीं ॥ ३९ ॥
शिविका देउनि यतिस्मीं नम्रपणें एक गांव आर्णाक ॥
दिधला निजराष्ट्राच्या उदयास्तव, मानि यासि माणीक ॥ ४० ॥
चिमणाजी मृत षोडश शतिं झाले या ग्रिपष्टि दुर्मतितें ॥
तत्सुत मराच सुधरा नाम जगन्नाथ ही न दुर्मति ते ॥ ४१ ॥
केली तडागरचना फोडुनि, पाषाण आश्रमाजवळ ॥
तैसी त्रिपुटेनगावरि, सांगारें साधुचें किती नवल ॥ ४२ ॥
एप शुभाख्यदें साधूची वर्णिली कथा सुरसा ॥
तृतियाध्यायीं, तरि हो परलोकीं मुक्ति या स्वर्गी सुरसा ॥ ४३ ॥

इति श्रीमद्ब्रह्मेंद्रचरिते भालचंद्रायाचितकृते तृतीयोऽध्यायः ॥

श्रीभार्गवार्पणमस्तु ॥

१ अर्द केळीक सोरांस (१ भास्कराम साविमम हर सारोगर तुम्ग अरदश ...स अमें स्वामींनीं हरनाम मागितनें. २ प्रज्ञा=बुद्धि. ३ मा=मर्द. ... नमस्कार केला. ५ "शके १६६३ दुर्मति संवत्सरीं चिमणाजी दोम ...ला झाली." ६ त्रिपुटीच्या डोंगरावर. ७ देवासंदिरीं.

अध्याय चवथा.

आर्या.

धीपतिचरणसरोजीं सवि कथेचे पराग धीभ्रमरा ॥
नकळे गुरुमी तरि तू वदुनि मग पूस, मान्य हो अमरा ॥ १ ॥
कळलें स्वामिस पूर्वी होइल पुढती निजावताराची ॥
शीघ्र समाप्ती ह्मणुनी बोलति वाणी हितोपकाराची ॥ २ ॥
एक दिनीं छत्रपती आले सद्गुरुदर्शनासाठीं ॥
सामोरा त्यासि पुढ जाय जगन्नाथ, तोप धरि पोटी ॥ ३ ॥
भूप पुसे यति कोठें? सांगे हा स्वाश्रमींच आहेत ॥
आलों त्यासि नमाया, दारचि तरि या धरूनि यदु हेत ॥ ४ ॥
येता गुरु स्वामी झाले मग नृप पुसे जगन्नाथा ॥
नसती येथ मम गुरु, ठेऊं कोणाचिया पदीं माथा ॥ ५ ॥
ऐका ह्मणे नृपाला होते स्थानीं मध्यें पहा याच ॥
आले तिकडे तेव्हां सांगितलें ह्मणुनि मीं तुह्मां या च ॥ ६ ॥
भूपाल पाठवुनी नगरा चतुरंगिणी पुढें सेना ॥
एकटा शूद्रगृहीं राहे यतिचा वियोग सोसना ॥ ७ ॥
एक जगोबा वसतो गुरु, यती आल्यावरी पूस ॥
करणावचन दुवडीं रोष नभा वन्हि जाळि कापूस ॥ ८ ॥
गेलासा नृप जाणुनि अपरान्हीं स्वासनींच ते योगी ॥
दाविनसे कोपान जैशी वाळास दावि माय उगी ॥ ९ ॥
यतिस्मी पुसे जगोबा भूपावरि रोष कां न अपराधी ॥
उत्तर तो दे प्रभुचा ग्राम न सोडवि जयांत न परा धी ॥ १० ॥
आग्याध भूपाच प्रस्तुत यदु घेर सांचल ऐका ॥
आज्ञापालन न घडे तरि याल त्याग करिल आईं कां? ॥ ११ ॥

---

१ भगवंतांच्या चरणरूपी कमळानाल २ बुद्धिरूपी भ्रमरा ३ देवांस
४ चलाच ह्मणून ५ ज्यास दुसरा हेतु नाहीं.

येउनि तोंपें ह्मणती आहे की भूप साग गेला या ॥
आहे वदता सत्वर आण ह्मणे त्यासि जेवि मूला यां ॥ १२ ॥
भूपासह यति निवटी येच जगन्नाथ त्यास नृप नमुनी ॥
यास्तव कृतापराधी तरि त्यावरि रोप हो करी न मुनी ॥ १३ ॥
सोडुनि निजासना यति तिष्ठुनि ह्मणती ममासनीं बैसा ॥
त्वरें तत्वर धरिता नृपती बोले न धर्म मम ऐसा ॥ १४ ॥
वदति स्वामि तयामीं, वदणें तुज उन्न, होसि जामात ॥
माझी सुता तुझी स्त्री, यद् यावरि काय भूभुजा मात ॥ १५ ॥
एव विनोदपर बहु अर्ध घटी करिति भाषणें उभय ॥
प्रश्नद्वय यति भूपा सागति बोलती धर नकोसि भय ॥ १६ ॥
काहि न मागें तुज परि जेव्हा मी गमन करिन कोकास ॥
सन्मानासि रक्षिल जो त्यास धर दे नृपा तुझी कास ॥ १७ ॥
दुसरें यति मग देती पताका नृपकरीं अहो पार्था ॥
'सुतासम रक्षी' ह्मणतां आलें नेत्रीं तिघाचिया पार्था ॥ १८ ॥
करितो प्रश्न दुजा तुज कोठें माझी समाधि करशील ॥
आज्ञा पराल तेथें करिन ह्मणे भूप हेंचि मम शील ॥ १९ ॥
आहे सिद्ध समाधी केली पूर्वीच माळेशिरनात ॥
गुरु मज येथें येता, तोडिन मग दासुकाळ शिरगात ॥ २० ॥
गृगयेच्छा सांगितली राहूनें मग यती ह्मणे जया ॥
होईल काम तुझें तरि याचिन पुढती असेंचि मत टेवा ॥ २१ ॥
अंशाला जानों येउनि सार्थ पशू पातला तडगात ॥
नृप तो धेउनि गेला आनंद स्वामिच्या वदा गात ॥ २२ ॥
भार्येचा जाणुनियां दर्शनहेतू नृपेंहि पाठविलें ॥
सगुण नाम रिपेला, चित्ती गुरुचा सदैव साठविलें ॥ २३ ॥
दिन मग पाहीं जाता वदले पार्थी भल्याम हो भर्ता ॥
परिसुनि यदी करितो रुदन, जी फार लागली चिंता ॥ २४ ॥

१ ब प. २ राजा. ३ म्ह. ४ शरद्म ५ माळशिरस गावी. ६ मा
ने दिले ७ म ११.

साधुपणें मागितलें, पडणीदाच्या न सोडि पाउजी ॥
ऐसें नार्ही जरि मी गदरावें पादुकांनि या पूजीं ॥ २५ ॥
यास्तरि सर्वांचें बहु करुनि समाधान, मेचि संन्यासी ॥
घेउनि संग निघली एक जगन्नायकी न अन्यासी ॥ २६ ॥
चिमणाजीच्या धामें आलाया ह्मणति हे मला मऊ ॥
देतों शाघुनि येथें भेटाया मृत्युचें सुखें घर ॥ २७ ॥
वाजीवादन मार्गी च्युतद्रुम देखतां विसाव्यास ॥
घेउनि पदार्थ आले, कृष्णेच्या तीरिं दुजा जगा व्यास ॥ २८ ॥
नंतर बसले पाउनि दिव्यासन यति चिनोन द्वारास ॥
उठुनि दोन, जगोबा रक्षाया दूत येत नगरास ॥ २९ ॥
तेव्हां दुश्चिन्हें बहु होती नक्षत्रपात रडति सुनी ॥
नसीं साहिबदर्शन घरिलें मिटुनी कि अष्ट बहु शिशुनीं ॥ ३० ॥
दोनां येमुदिन आतुनि ह्मणती दूता यवाद सुफ करा ॥
नसतां पूर्ण समाधी अमुच्या हें काय कृत्य उग्र करा ॥ ३१ ॥
पुसती दूता हें बच कोणाचें गज पदाति रथ वाजी ॥
आला नृप कीं अपनृप? ह्मणती पुढिहि दिसे न या धाजी ॥ ३२ ॥
हेरंब श्रीगणपति मयुरेश्वर धुंडिराज हेच सुखीं ॥
उधारी न दुजें तो होईल खलु पुरपमान्य मलसुखीं ॥ ३३ ॥
धाडी मागुनि दूतां मनु माया आणि हेमगर्भ तसा ॥
घेउनिया जा सत्वर आण जगोबास लोकविस्मतसा ॥ ३४ ॥
दूत स्वामीवृत्ता बोलुनि वसता निघे जगोबा कीं ॥
चित्तीं ह्मणे अहाहा येवा आली अहा कमी बाकी ॥ ३५ ॥
इकडे इंद्र षडानन रुद्र हरीकादि हे विमानातें ॥
विचरति नार्ही पाहति साधूच्या करिति फोण मानातें ॥ ३६ ॥

---

१ डोळ्यांत आसवें आणून. २ बोलही. ३ आठ दिवस. ४ स्वामीच्या समाधीचे पूर्ण दिवस होण्यापूर्वी स्वाद उघडणें आपल्या हातास योग्य नव्हे असा भावार्थ दिसतो

आले स्वानंदाहुनि मोदामोदादि दूत गणपतिचे ॥
षोडशदलयुत सौधीं नेले घसवुनि गणेश मुरतीचे ॥ ३७ ॥
कथिलें यतिनियांणा करुनी चवथा समाप्त अध्याय ॥
गुरुमी, दीक्षितवंशज बालात्मज भालचंद्र हा ध्याय ॥ ३८ ॥
इति श्रीमद्योगींद्रचरिते भालचंद्र अयाचितकृते चतुर्थोऽध्यायः समाप्तः ॥

अध्याय पांचवा.

आर्या.

हरिहर शक्ति रवीही पूजुनि तुमच्या पदासि गणपाला ॥
वांछित पावति तरि मज गाया धी दे तव प्रतापाला ॥ १ ॥
शब्द न होतां ह्मणती कोणी बहु लागली असे निद्रा ॥
पाहतां त्यासि जगोबा देखियलें जीवहीन मुखचंद्रा ॥ २ ॥
क्रोधन वर्षी गेले षोडश शत सप्तषष्टि भृगुवारीं ॥
अरुणोदयिं सित नवमी पंचममासींच भक्तकैवारी ॥ ३ ॥
पाठविला शाहुकडे तंडोजी सांगुनी सकलवृत्ता ॥
आमात्यासह नृप मग आला योजावयासि मार्गकर्ता ॥ ४ ॥
त्या तनुला कृष्णेचें घालविलें स्नान नमुनि भूपानें ॥
पूजन विधियुत करवुनि बोले लविलीं मुखेंच पापानें ॥ ५ ॥
भूपालें सर्वांचें करुनि समाधान योगनिद्रेमें ॥
घालुनि शिबिकेमाजी अणिलें स्वस्थानिं करुनि कष्टास ॥ ६ ॥
आणुनि धावडशीला जेथें संप्येस गा वगत होते ॥
गर्ता खाणुनि तेथें, येथें स्थापा ह्मणे कुशल हो ते ॥ ७ ॥
सारुनि यतिविधि बोले अश्रमीनीं आगमा न कां वळलें ॥
आतां पडेल कैसें तव हें स्वामींस अंतरीं कळलें ॥ ८ ॥
धरुनी पदासि करितां होय अपराध आमचा क्षमेल ॥
यानिमित्त सापूचे गुण ह्मणती याची तनू असे विमल ॥ ९ ॥

---

१ क्रोधन संवत्सर. २ योगीराजास. ३ निद्रानिमग्न. ४ अमन माटी, पवित्र, शुद्ध.

गर्तमार्जी वनपुनि दावें भेदी शिरा जगन्नाथ ॥
करनी समान भूमी योल्नि रक्षी अज्ञानि गुरुनाथ ॥ १० ॥
गेला स्वस्थाना नृप सांगुनि सर्वास नीट परिसा रे ॥
द्वादश वासर करणें कर्मनिधी उपुनि धर्म बहु सारे ॥ ११ ॥
गेल्यावरि शाहु, पुढें करिति जगन्नाथ तन्क्रिया सारी ॥
शुमणी दिन, परि झाले त्या दु वें बहु विरक्त सम्मार्री ॥ १२ ॥
येता दिन तेरावा नृपरायेनें समग्र पाठविलें ॥
साहित्यासि, बहु परी चित्तीं शतवार दु प आठविलें ॥ १३ ॥
वडु विप्र, अन्य तैसे, जेवविले कोण करिल सख्या ती ॥
अन्नाचे गिरि उठले इहपरलोकींहि वाटली ख्याती ॥ १४ ॥
भूपें पाचारनि मग भा जगन्नाथ वापु धुडीस ॥
वस्त्रें देउनि वदला धाडु नरा नाकि पापहुडीस ॥ १५ ॥
सांगे भूपश्री मग गुरुचा प्रासाद हो करा अचल ॥
त्या वसु वाछित परि कधिं भग न व्हावा तया जसा अचल ॥१६॥
आणुनि निधि तद्वाक्यें करिति जगन्नाथ आल्यारभा ॥
तव ती सगुणा गेली कैलासा त्यजुनि राष्ट्र धीं शोभा ॥ १७ ॥
भूपानें मग कथिलें त्याचें तैसेचि दोवटा काम ॥
मेल्यावरि मी राहिल ऐसें मज वाटेनचि गत्याम ॥ १८ ॥
होता अर्धाल्य तें गेले शाहू त्यजूनि राज्य१ ॥
भोगाया स्वर्गसुखा, करिती मग सर्व लोक कज्याम ॥ १९ ॥
प्रासादासी नेलें सर्वांनीं दोवटासि त्या मिळुनी ॥
घेती सुखासि मानुनि स्वामीगतदु सशोक तो गिळुनी ॥ २० ॥
प्रसव्दीं दशदिन ते करिति महोत्सव गुरुसि सुखवाया ॥
देउनि अन्नदाना सुरत गुरूचें जनात वदवाया ॥ २१ ॥

---

१ यथासाग, सपूर्ण २ सुख देण्याकरितां

वर्षे द्वादश यापरि गेल्यावरि कीं मरीचिनगरास ॥
चिमणाजीसुत नेले रघुनाथें स्वक्षयार्थ नगरास ॥ २२ ॥
वर्तें नवल पुढें बहु आले महेंद्र दोन यामि दिवा ॥
सर्वां म्हवितां वदले रक्षा जो लाविला मिं कीर्तिदिवा ॥ २३ ॥
चिंता न करा येइल चिमणाजीतनय अष्ट दिवसांत ॥
कांहीं बंध नसे त्या, आहे समजा मनीं स्ववासांत ॥ २४ ॥
पत्रें पुष्पें पुसुनि गेले मग पालवावया क्रोश ॥
तंव ते अदृश्य होतां रडती करिती बहूत आक्रोश ॥ २५ ॥
तिकडे दर्शन देउनि स्वामि जगन्नाथ यास कथि जा च ॥
मोहें रघुनाथेंही केला सत्कार फार, नच जाच ॥ २६ ॥
आले वसु दिवसांच्या आंत जगन्नाथ आपुल्या भवनीं ॥
ऐशा महेंद्रा जो गाय तया होय गेहिं लोभ वनीं ॥ २७ ॥
दिधली मती जसी मज गणराजानें तसेंच या पद्यें ॥
वदलों तद्दासाचे गुण मी, सांगुनि तयासि मम मद ने ॥ २८ ॥
ठेवी चरित्र जो हें अथवा सदनीं पुजील सद्भावें ॥
याची नित्य; तयानें स्थानेंदं सुरगणांत शोभावें ॥ २९ ॥
रचिली पंचाध्यायी जाळाया सर्वही दरिद्रास ॥
नाकीं वास मिळाया बालात्मज दिव्य भालचंद्रास ॥ ३० ॥

इति श्रीमहेंद्रचरिते महायाज्ञिकवैराजक्षेत्रस्थबाळदीक्षितात्मज
भालचंद्रकृते पंचमोऽध्यायः समाप्तः ॥

---

१ स्वर्गलोकास. २ जगन्नाथपर्यंत. ३ रघुनाथ बाजीराव ऊर्फ राघोबादादा यांनी जगन्नाथदर्शन यांस पैर केले होतें. ४ आपल्या नावाचें. ५ दोन प्रहर. ६ रडत. ७ घरी अथवा रानांत कोठेंही लाभ होईल असा मार्ग. ८ मला अहंकार नाहींसा कर असें सांगून.

परिशिष्ट २.

कठिण शब्दांचा कोश.

ब्रह्मेंद्रस्वामी ह्यांचें चरित्र.

पृ. शब्द. अर्थ.

२ निकर्ष–हठयोग, शरीरास क्लेश देऊन जी सेवा करणें ती, दुराग्रह.

१० करामती–करामतवान्, अजब-शक्तीचा.

„ अवलिया–साधु.

„ मुरनिसात–कोर्निसात्–जमिनीस हात लावून नम्रपणें सलाम करितात तो, मुजरा.

„ वरघाटें–घाटावर, देशावर.

१८ सलेल–अडचण, हरकत.

१९ दस्तक–हुकूम, आज्ञापत्र.

२० वर्णेकरी–कर्णा वाजविणारा

२१ बलावानी–पीजवल, जिलबी.

„ दर भरून नेणें–दैर करणें, अटकेंत ठेवणें.

„ तक्‌सीर–अन्याय, गुन्हा.

२२ मुरा-गो-फकीर–धर्माधिकारी–गाई–साधु.

„ हमनद–आसामी, उमदा.

२२ जराबाजरा–किरकोळ सामान-सुमान.

„ दिक्कत–तक्रार, हरकत, त्रास.

„ बळजा–मुलाजा, क्षमा.

„ तगवरी–तगीरी–फाटा देणें, पदच्युत करणें, नौकरीवरून काढून टाकणें.

२३ खैरसला–कुशल समाचार.

„ किताबत–पत्र.

„ महमूल केर्मा–सादर केणी.

„ नेकनात वारीद होऊन–सुमुहूर्ती पोहोंचून.

„ शुभवल्ली–महोपसमरी.

„ तहयेके–नजरजवारे.

„ आरामशीर–सुरक्षित.

„ खिरवाल, खिलहाम(?)–भात.

„ मरावमतेम–भेटीम.

„ देकिन–रात्री, मरंघरा.

„ तरीक–चाल, रीत, पूर्वापार चालत आलेली पद्धति.

पृष्ठ.	शब्द.	अर्थ.
२४	संवराय	व्यवस्था, आदरपूर्वक सत्कार.
,,	मुजवानी	तोंडानें.
,,	मकून	गोष्ट, भाषण.
,,	आर्या करतील	निवेदन करतील.
,,	दराज	विस्तार.
,,	प्यारमोहबत	मेहेरबानी, कृपा.
२५	पोटनिटीक	अगल, कम्कल.
,,	मुदामत	मुरळीत रीतीनें.
,,	दुवा	आशीर्वाद.
२६	वानीवस्त	वस्तवानी, चीजवस्त.
२७	कौलनामा	अभयपत्र.
,,	साकीन	रहिवासी, राहणार.
,,	शकदील	भयभीत, साशकित.
,,	मजावजा	फाटाफाट, पळापळ.
,,	मन्दामत करणें	दया करून देणें, कृपाबुद्धीनें देणें.
,,	कीर्दीमामुरी	जमिनीची लावणी, सचणी.
,,	शक	सशय, भीति.
,,	वेशकपणें	निर्भयपणें, निःशकपणें.
२८	बदगीस	सेवेस, चरणास.
,,	जमीनाखाली	नौकरीच्या शर्तीखाली.
,,	जोरावारीनें	बळजबरीनें.
,,	हुभा आणून	सुम्यास आणून.
२९	मुजाहिम	अडथळा.
,,	दास्तन	मूळ अर्थ, गोष्ट, हकीकत. यादीदास्तन म्हणजे यादीचा मजकूर किंवा यादींतील वृत्तांत.
,,	गर्गशा	दगा, भांडण, तटा.
,,	मसाला	दड.
३०	मुकरया	चुगल्या, चाहड्या.
,,	नशेदपत्रें	ताकीदपत्रें.
,,	सर्फराजी	स्तुति, आदरसत्कार.
,,	बायवत	भागवत (म्हणजे लांबलचक पुराण किंवा कथा केली अशा अर्थी).
३१	उपराळा	मदत, कुमक, साहाय्य.
३२	नकदी	रोकड.
४४	नतीजा	शिक्षा—मूळ अर्थ परिणाम, शेवट.
,,	विशदर्थे	रागानें.
,,	दुसाला	दोन सालांनीं.
४७	हटी	मैत्रीच्या कल्पाप्रमाणें.
,,	भांडें	तोफ.
,,	मुलाखेकरून	स्नेहभावानें, गोडीगुलाबीनें.
,,	सचतर	स्वतत्र, निराळी.
४८	अतराय	अतर, कसूर.
,,	गुमाणा	राग, किरमीष.
,,	हरोळी	रेंहाळणी, विनी.

पृष्ठ. शब्द. अर्थ.

४८ मुखना—स्वरू, तोंडानें.

४९ नेस्तनाबूत—पराभूत करणें, नष्ट करणें, किंवा गर्भगळित करणें.

५१ कबज करणें—काबीज करणें, ताब्यांत घेणें.

५५ पायबंद—अटकाव.

,, चौगीर्द—चोहों बाजूंनी.

,, आयास येणें—जेरीस येणें.

,, बेहदुदी—व्यवस्था.

,, बरकंदाज—चापाच्या बंदुकी बाळगणारे लोक, सं० नालीक.

,, बेलदार—सुरंग फोडणारे व खाणी खणणारे लोक.

५६ बोलबाला—जयजयकार.

५७ बरजोर—मोठासा, जोरदार.

,, जगनामोश—जगभर लौकिक किंवा कीर्ति.

५९ पैरवी—पाठलाग, शोध.

६५ लंगरगाह—गलबतें लागण्याच्या समुद्रांतील जागा व मार्ग.

७१ बेलभाकर—बेलभंडाराप्रमाणें बेलभाकर हें शपथपूर्वक खेद केल्याचें चिन्ह मानीत असत.

,, दस्तमानी—दशम्याचे सुमारास.

७६ गनीमाची सलाबत बादविणें—शत्रूस जोरदार किंवा सबळ होऊं देणें.

७६ गनीमाची सलाबत लागणें—शत्रूची भीति वाटणें, कच लागणें.

,, गनीमावर सलाबत पाडविणें—शत्रूवर चढ करणें.

७७ नाचीज—निष्फळ, निरर्थक.

,, पायेचा जमाव—पायदळ लोक.

,, ताबीन—अनुयायी, आज्ञाधारक.

,, मुलाहिजा—क्षमा.

,, ढालीची शरम—तरवारीच्या पट्टयाची शरम—म्हणजे आपल्या शिपाईगिरीची शरम. शिपाईगिरीचें चिन्ह म्हणजे आपल्या कमरेस लटकाविलेली तरवार व पट्टा हें होय.

,, सोहबकाम—यजमानाची नोकरी.

,, परिच्छिन्न—बेशक, निपुन.

,, पल्याचें—पलिकडचें.

,, हरे—अभिमान.

,, जातिनिमी—स्वतः.

,, जमेतीनसी—सैन्यानिशीं.

,, कस्त—मेहनत.

,, बारे येणें—रोख येणें, सवडून करणें.

,, बलगुर—शातगुर (?)—असा पाहिजे तसा. "बधावरर्द

पृष्ठ. शब्द. अर्थ.

तु हाल्खदम्" रा० व्य० को०. विनम्र असा भावार्थ.

७८ झीटपीट-झटापट, सोंडातोंडी.

७९ हुक्के-दारूचे गोळे.

,, गरनाळा-तोफा.

,, सोखी करून-छिद्र पाडून, फितुर करून?

८० हावभरू-उतू, उतावळा.

,, ठेंचगा-अडथळा, हट्ट.

,, दिलदिलासा-प्रोत्साहन.

८१ ताराज करून-धुळधाण करून.

८८ इजन-अनु, लौकिक.

,, हेत-हेतु, इच्छा.

८९ हसकदील-पुढे.

,, दरसदे-दर शेंकडा.

,, हरफ-शिक्का.

९३ जाग-आमण.

९४ महालसहवर्तमान-राणीसहवर्तमान.

पृष्ठ. शब्द. अर्थ.

१०० रसोई-स्वयपाक.

१०५ डाहणा-वाघाची जात.

११४ दिवाणचे-सरकारचे.

११५ मार्ड मारलें-शोक उदविली.

११७ तारांडी-आश्रय, मदत.

११८ बाजी-कीर्ति.

११९ निर्व्याकुल-निर्वेध.

१२४ तलाख-आईवरून दिलेली शिवी आहे.

१२५ मुवा-मुभा-कायदेशीर रीतीनें बक्षीस, किंवा माफ.

,, मुजाहिम-अडथळा.

१२९ अधिष्ठान-देवस्थान, पूजा अर्चा वगैरे.

,, देहायमजकुरास-नमूद केलेल्या गावास.

१३२ व्यासगदुःख-वियोगदुःख.

१३४ तहवीक-जाहीर, मालूम, श्रुत.

ब्रह्मेंद्रस्वामींचा पत्रव्यवहार.

लेखांक. शब्द. अर्थ.

१ रुबरु–समक्ष.

२ धारादत्त–उदकदत्त.

,, कुलबाब–सर्व बाबींसह.

,, कुलकानु–सर्व कायद्यांसह.

३ हरामजादगी–लबाडी, लुचेगिरी.

,, मसाला–दह.

,, दस्त करून–दिलें असें लोकांनें उधारून.

४ कथला–कज्जा–भाडण, तंटा.

,, फर्मान–सनद, हुकूम.

९ सलुख–सलोखा, स्नेह.

,, जेर–जर्जर, हैराण.

१२ फत्तेकार–यशप्राप्ति, यशसिद्धि.

१७ मुजरद–मुद्दाम.

१८ इयाल–दावल, रज्जु.

,, कजिया–भाडण, तंटा, कज्जा.

,, महजर–निवाडपत्र.

२० पसमी–एक त हेचा रंग.

२७ कासिद–जासूद.

,, मजुरा–मंजूर(?)–संतुष्ट, खुष.

,, बरबाद–बरबाद–नाश पावल्या-नंतर, नष्ट केल्यानंतर.

,, महदूर–हद्दपूर.

,, बाराव मेठेला–लोकेच्या मा-र्गात सांपडलेला.

,, चोढीर्द–चोही बाजूंनी.

लेखांक. शब्द. अर्थ.

२७ झांबडाझावड–लुटालूट.

,, नायबबक्षिगिरी–दुय्यम सेना-पतित्व.

,, हैरानपेरोसान–गोंधळ, दाणादाण.

,, शिरउपसत–मुख्य कारण.

,, ताराज–लूट, नाश.

३१ कुवत–शक्ति, ताकद.

,, गुत्ता–गुंता, अडचण.

,, मोन–सग (?)

३२ मीन–मासा–माशासारखें लीन.

,, छिनणें–दाह काढणें.

३३ मुकाबला–गांठ, नजरानजर, सामना.

,, आराम–तोफखाना.

,, धडक–हातपायांचें युद्ध.

,, गजडा–गजनाक म्हणून एक मोठा आवाज करणारी तोफ आहे. तिच्या बहुत गजना–गजडा–असा अन-र्थ झाला असावा. याचा अर्थ तोफ असा दिसतो.

,, गुल–मर्द.

,, आरारी–डूल, अरोली.

,, मरवार–पश्चात्तापात.

,, इतबार–विश्वास, भरंवसा, पू-ज्यभाव.

श्लोक. शब्द अर्थ.

३३ जास्ती–जास्ती–अधिक

,, बदनज्र–बअन्नू, काळेंतोंड, नामुष्की. (हा शब्द 'बदवक्त' असा असेल तर वाईट प्रसंग असा अर्थ होईल.)

,, हातनाला–लहान बंदूक.

,, शुतरनाला–उंटावरची तोफ.

,, रेहकले–तोफांच्या व सामानाच्या गाड्या

,, तवक्कल करून–ईश्वरावर भरवसा ठेवून, परमेश्वराचा धावा करून.

,, या सायास–यासारखा, या समान

,, उस्तवारी–उपद्व्याप, त्रास

,, शुमारा–पर्वा, जरूर, भीड.

३४ बंदगी–सेवा, गुलामगिरी, पारतंत्र्य

,, दुमदारी–सैन्याची पिछाडी

,, धाव केला–हल्ला केला

३५ चौतर्फा–चौही तर्फेनें, चोहीकडून

,, काहिला–घाबरा.

,, तफावत–अंतर, फरक.

,, रजबदल–मध्यस्थी, तहाचें बोलणें.

श्लोक. शब्द. अर्थ

३५ यकपेस–सर्व

,, जानकुरान–(जानेकुरान) सरदार ओलीस देणें.

,, दस्खत–सही.

,, खासदस्तक–स्वदस्तुर लेख.

,, इरसाल–निरोप

,, बुरगे–बुरूज

,, तग–उपासमार.

,, बदसब–वगट.

,, जानरोटी–शपथ

,, खता–चूक, गुन्हा.

३६ करोला–बंदुकवाले घोडेस्वार

,, अर्गानर्गा–दाणादाण

,, किल्लेबंद–किल्ल्याचा आश्रय करून

३७ ताम–मोंगल, पठाण.

,, बाराबाणी–निकाल

,, विकल्पकामना–वाईट इच्छा.

,, रसद–साहित्य, दाणावैरण आणि पैसा

,, कमाविस–मामलत.

४० खिलद–बळकट, जबरदस्त.

४१ आव–दम.

,, गारुड–कपट, लुच्चेगिरी

,, दस्त–पदच्युत(?)

,, नवाबत–नवाबगिरी, नवाबाचें पद किंवा अधिकार

लेखांक. शब्द. अर्थ.

४१ चकत्याची पातशाही—बाबरानें स्थापन केलेल्या पातशाहीस चकत्याची पातशाही म्हणण्याची गेल्या शतकात चाल असे. मोंगल लोकांत चकते म्हणून एक कूळ असे. त्या कुळांत बाबराचा जन्म झाला. हिंदुस्थानांत आल्यावर बाबरानें तें आपलें आडनाव केलें. जसा अहमदशहा दुराणी, तसा बाबरशहा चकते. चकते हा शब्द भाऊसाहेबाच्या बखरीच्या १४ पृष्ठावर आलेला आहे. ह्या शब्दाची मोडणी इंग्रजींत Chaghtai अशी करितात. (राजवाडेकृत म. इ. साधनें खंड १ ला. पृ० २७५).

,, खडी—खबर, हेरर.

,, कगाशा—नुकसान, अडचण, संकट.

४८ वजिरात—आराम, अर्थ अनेक आहे.

४९ मदानदी—पराक्रमानें, शौर्यानें.

,, भारखरी—सरमर्दानें युद्ध करणारे लोक.

,, दरे बजेने—दहा दरवाजानें, चारस्या दरवाज्यानें.

४९ नाकोन घातलें—चालून गेले.

,, हुजरात—हुजूरची फौज, खासी फौज.

,, तहकीक—चौकशी, तपास.

५२ त्यादारम्य—तदनंतर.

,, धमधमे—मातीचे मोठमोठाले धक्के किंवा बुरूज.

,, निराकरणाचे मन—दुर्धास्ति.

,, हाके (?)—हुके म्हणजे बंदुका या अर्थी.

,, दौन—डोंगाळा, नाल, दराडा.

,, बरखदाजी—बंदुकीचा मारा.

,, तोफखी—तोफांची मारगिरी.

,, रहकेल—रणाची गर्दी.

,, लेश—चूक (?) घाण (?)

,, यल्गार—हल्ला.

,, घमकरले—धमकले, मागें हटले.

,, रेजगिरी—दारूगोळ्याचा मार.

,, रसद—दारू.

,, फत्या—शाबास!

,, दमा—भीति, दर्प, धास्ती.

,, धौज—गर्द, गर्दाचे लोट.

,, नरिबा—बायका मुलें.

,, नावा—नवी जमीन.

,, सरी न होती—सर न होती.

,, दोबेकर—शिलेदार, घोडेस्वार.

५५ गुदरान—निभाव, निर्वाह.

श्लोक. शब्द. अर्थ.

५६ गुराबा–लहान गलबत.

५९ मुस्तैद–तयार, पूर्ण.

६७ गिर्दे–रागानें.

,, वादली–भरजरी.

७६ बख्या धाग्याची–गरीब.

,, स्वस्त साहामें–स्वस्त सायासें–थोड्या श्रमानें.

,, बाण्ट–लखापडा, सिगरेट-पापरून.

,, अटसरी–अडशेरीभर धान्य.

१०० सरखेल–हा किताब आंग्रे याचा होता. सरखेल–निशाणाच्या समूहाचा अधिकारी.

१०२ महान्तर्सें–वाख्यानून, महालानून, राज्याच्या मार्फत.

११९ रोस्टे–रोख.

१२१ इनाम–नागुप.

१३२ मवासी–लुटारू लोक.

१३४ अहीर–उत्तरहिंदुस्थानातील एक रजपूत जातीचे लोक.

१४० पाथाणा–एक प्रकारचा अजार.

१४६ परशरामपट्टी–परशुराम देवाकरितां एक कर.

१४८ मोईन–वर्षाची वेमणूक, ठोकळ रकम.

,, विशाद–मालमत्ता, चीजवस्त.

१५७ दारूच्या चिड्या–बंदुकीच्या किंवा मुरंगाच्या दारूच्या चिड्या.

१६४ ढोक–ढोंग (?)

१६८ खासरा–खास, खचित.

१७५ मुलुखगिरी–प्रांत काबीज करणें.

१७९ तलाश–तपास, चौकशी.

१८७ बालपरवेशी–स्वार्यात मेलेल्या शिपायाच्या मुलास जी नेमणूक अथवा इनाम जमीन देतात ती.

२०७ लोमलल्गिलेकरून–लोमानें व लल्वानें, लडिवाळपणानें.

२०८ देशचौधुरकी–एक प्रकारचें पाटिलकीचें वतन.

,, रोखापोखा–मागणेंचिट्ठी, वरात

,, पेशा–धंदा, सबब.

२२६ पोलावून–पोलावून, खमिन्यातून.

२२९ फलादेश–फलातकार, फल्दूपणा

२३१ गुजारद–मार्फत.

२३६ कामास आले–मृत्यु पावले

२३८ कुदती–बंडी, आगरखा.

,, मोजीब–प्रमाणें.

२४० हु–मराठी भाषेतील "श्री" प्रमाणें एक शुभदायक चिन्ह.

,, आजम–बहुमानवाचक विशेषण.

,, अकरम–कृपाळू, कृपावान्

लेखांक. शब्द अर्थ.

२४० दामयफकमहु–नेहमी दयादृष्टि ठेवो ह्या अर्थी फारशी भाषेतला हा मायना आहे.

,, मुषफक–मुष्फिक-दयाळू,कृपाळू.

,, एत्तेमाद–कृपा.

,, अज–पासून.

,, एखलास–स्नेह, प्रेम, लोभ.

,, बादज–वारवार, पुनः पुनः.

२४१ महफूज–सदैव स्मरणांत असलेले.

,, रफअत–अत्युच्च.

,, शाहामनपनाह–राज्यरक्षक.

२४२ दुवा–आशीर्वाद.

,, खैरियत–समाचार.

,, मयलेले–भयभीत झालेले.

२४३ खेरसला–खुषखबर, कुशल-समाचार.

,, मोहीर–हुजूर, सरकार.

२४४ चदरोज–काही दिवस.

,, खुषवख्ती–मनोपसमयी.

,, शादमानी–आनंद, समाधान.

,, ईमानेष–त्यावेद.

,, निशिमो–पत्र, लेख.

,, फरामोमी–हुकूम.

२४५ हावाडोल–भयभीत, घाबरा.

,, बुतपरस्ती–मूर्तिपूजा.

,, निशाअमोविदः–कुराणानमार्गे.

,, नखरह–प्रेम.

लेखांक. शब्द. अर्थ.

२४६ तफहूस–तपास, चौकशी.

२४७ हुजन–हिशोस, तपशीलवार यादी.

२४८ नेकवक–बरोबर, वेळेवर.

२४९ सकनी–मूर्ख.

,, दिवाना–वेडा.

,, बेशौर–भित्रा, कर्तृत्वहीन.

२५० खैरआफियत–कुशलसमाचार.

२५१ मजमून–वृत्तांत, हकीकत.

,, मुकमल–सविस्तर, तपशीलवार.

,, चिहा–समाधि.

२५२ अम्बल्कसल–वर सांगितल्या-प्रमाणे.

,, फौत झाले–मृत्यु पावले.

,, कदीम–जुने, प्राचीन.

,, तरावा तरावत–अगर

,, हकामध्ये–परमेश्वरास स्मरून, त्रैपण्णें.

,, शुकुआरी–कृतज्ञता, उपकार-बुद्धि.

२५३ दरीविला–दरीन्विला–हरी, ह्या दिवसात.

२६२ जगडी–पहारेकरी, सरदार.

२५६ हसला–मसति.

२६० निरवन–निरवानिरव.

२६३ ऊर्जा–तिरू.

२६५ भर्र–घरणे.

श्लोक. शब्द. अर्थ.

२७३ असरी–मोठा.

२७४ दिल्साफ–शुद्ध अंतःकरणाचे.

„ दिलदर्या–उदारधी.

„ वाजिब–नीट, योग्य.

„ नसिया–गादी, मंस्थान.

„ खुदाई–ईश्वरभक्त.

श्लोक. शब्द. अर्थ.

२७५ इनसानाचा–मनुष्यपणाचा, मनुष्यपणाचा, भलेपणाचा.

„ इलाही–देव, ईश्वर.

„ कुदरत–सत्ता.

„ नीचे–पायाखाली, बोकनाम.

„ करानें–फुलें.

„ जुदाई–दुजेपणाचा भाव.